

UNIWERSYTET RZESZOWSKI

WYDZIAŁ SOCJOLOGICZNO - HISTORYCZNY

INSTYTUT ARCHEOLOGII

Krzysztof Ormian

**STYLISTYKA NADSAŃSKA CERAMIKI
TARNOBRZESKIEJ KULTURY ŁUŻYCKIEJ**

Praca doktorska

napisana pod kierunkiem

prof. dr hab. Sylwestra Czopka

Rzeszów 2008

Spis treści

1. Zagadnienia wstępne	5
1.1. Uwagi ogólne	5
1.2. Historia i stan badań nad problematyką nadszańskiego stylu wytwarzania naczyń tarnobrzeskiej kultury łużyckiej	9
1.3. Prezentacja zastosowanych metod i celów pracy	21
2. Definicja pojęcia stylu nadszańskiego	26
2.1. Zarys pojęć „styl” i „stylistyka”	26
2.2. Charakterystyka cech stylu nadszańskiego	32
2.2.1. Makromorfologia	38
2.2.2. Mikromorfologia	44
2.2.3. Zdobnictwo	49
2.2.4. Technologia	80
3. Systematyka i analiza typologiczna źródeł	86
3.1. Ceramika naczyniowa	86
3.2. Systemy periodyzacyjne ceramiki TKŁ	90
3.3. Klasyfikacyjne strategie badawcze – wprowadzenie do zastosowanych systemów	103
3.4. Klasyfikacja hierarchiczna – monotetyczna podziałowa	106
3.5. Klasyfikacja (hierarchiczna) – politetyczna aglomeracyjna	127
4. Prezentacja największych nekropoli TKŁ z ceramiką SN	135
4.1. Cmentarzysko w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1	135
4.2. Cmentarzysko w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1	151
4.3. Cmentarzysko w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1	168
4.4. Cmentarzysko w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1	176
4.5. Cmentarzysko w Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1	181
5. Nadszański styl ceramiczny na największych nekropolach TKŁ	187
5.1. Frekwencja zespołów grobowych z ceramiką SN	187
5.2. Rozmieszczenie zespołów grobowych z ceramiką SN – planigrafia	190
5.3. Analiza układów stratygraficznych pochówków z ceramiką SN	194

5.4. Wzajemna współzależność naczyń SN w ramach zwartych zespołów grobowych, współwystępowanie z innymi typami naczyń ceramicznych i przedmiotami metalowymi	211
5.5. Ceramika SN w świetle analizy antropologicznej pochówków	238
6. Chronologia	244
7. Zasięg terytorialny stylu nadsańskiego	273
8. Społeczny kontekst wytwarzania i użytkowania ceramiki SN	291
9. Podsumowanie	305
10. Katalog	309
10.1. Stanowiska z ceramiką w stylu nadsańskim	309
10.2. Kwestionariusz cech ceramiki SN	338
11. Bibliografia	389
12. Zestawienia	417
13. Ryciny	461
14. Tablice	556

1. Zagadnienia wstępne

1.1. Uwagi ogólne

Tarnobrzeska kultura łużycka¹ należy obecnie do najlepiej rozpoznanych jednostek kulturowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w ramach całego kręgu łużyckiego. W okresie powojennym, a zwłaszcza od początku lat 70-tych dwudziestego wieku nastąpił bowiem duży przyrost materiałów zabytkowych wymienionej kultury. W największej mierze dotyczy to źródeł ceramicznych, pochodzących z dużych cmentarzysk ciałopalnych, odkrywanych na rozległych obszarach objętych osadnictwem tej kultury. W grupie pozyskanych w trakcie tych badań zbiorów ceramiki, zwłaszcza pochodzących z cmentarzysk północnej, „nizinnej” strefy jej zasięgu, znajduje się liczny zbiór naczyń, wyróżniający się specyficzną formą zastosowanych rozwiązań formalnych z wyraźnie obserwowanym pokrewieństwem morfologiczno – zdobniczo - technologicznym.

W ostatnim okresie coraz częściej formułowane są w literaturze przedmiotu opinie, kładące nacisk na możliwość interpretacji wymienionych naczyń, w ramach odrębnego nurtu wytwórczości ceramicznej powyższej kultury, w tym także w aspekcie jej regionalnego rozwoju (m.in. S. Czopek 1989, 1996a, 1999a, 2001; M. S. Przybyła 2005, A. Gawlik, M. S. Przybyła 2005; K. Ormian 2005).

Tematem pracy jest próba zdefiniowania i opisu wymienionego zjawiska kulturowego, prześledzenie dokonujących się w jego strukturze przeobrażeń (z określeniem zarówno rytmu, jak również charakteru tych zmian) zwieńczona propozycją klasyfikacyjno – periodyzacyjną analizowanego materiału, zsynchronizowaną z systemem chronologii względnej i datowaniem bezwzględnym. Kolejne istotne kwestie poruszane w pracy odnoszą się m.in. do zagadnienia genezy omawianego stylu ceramicznego, specyfiki i charakteru rozwoju, a także przyczyn zaniku. Podjęto również próbę zakreslenia zasięgu terytorialnego wymienionego zjawiska, rozpatrując go przez pryzmat zarówno zwartego obszaru na którym mamy do czynienia jego wykonawstwem, powszechnym użytkowaniem, jak również w odniesieniu do stref terytorialnych na których w widoczny sposób zaznacza on swoje oddziaływanie.

¹ Terminem tym autor posługuje się przyjmując propozycję przedstawioną przez Jana Dąbrowskiego (1980, s. 35-55). Określenie powyższe podkreśla bowiem zarówno specyficzny wymiar wymienionej jednostki kulturowej, jak również jej ścisłe związki z „kulturą łużycką”.

Realizacja powyższych zamierzeń badawczych stała się możliwa do przeprowadzenia, głównie z uwagi na całościowe opublikowanie lub opracowanie materiałów ceramicznych (kluczowych dla problematyki stylu nadsańskiego) pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (S. Czopek 1999a, 2001) i Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, (K. Ormian 2007). Materiał źródłowy z powyższych stanowisk, rozszerzono o zabytki pochodzące z kilku dalszych cmentarzysk w tym m.in. Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Mokrzyżowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1². Na stanowiskach tych w wyraźny sposób zaznacza swoją obecność ceramika stylu nadsańskiego, tworząc trzon źródłowy wykorzystany w powyższej pracy do wieloaspektowych analiz. Bazę materiałową uzupełnia również, stosunkowo mało liczny i charakteryzujący się nie najlepszym stanem zachowania, zbiór ceramiki pochodzący z blisko pięćdziesięciu stanowisk omawianej jednostki kulturowej (zwłaszcza cmentarzysk).

Wyprzedzając przedstawione w dalszej części pracy procedury analityczne i wynikające z nich (jak również z oceny szerszego tła procesów kulturowych) wnioski, można stwierdzić, iż zasięg czasowy omawianego w niniejszej pracy zjawiska³, w jego już w pełni wykształconej formie, mieści się w ramach tzw. drugiej fazy rozwojowej tej kultury i może być odnoszony do okresu HC – HaD1/D2 (S. Czopek 2001, s. 184). Natomiast z całą pewnością jego genezy należy doszukiwać w młodszych okresach epoki brązu.

W aspekcie przestrzennym opisywane zjawisko można odnosić do obszaru północnej części Kotliny Sandomierskiej, dolnego dorzecza Sanu (zwłaszcza jego prawobrzeża) i środkowej Wisły (po jej obu stronach, poniżej ujścia Sanu, a także prawobrzeża powyżej tego ujścia) z wyraźną koncentracją stanowisk rozlokowanych w centralnej partii Równiny Tarnobrzkiej i nielicznych, obecnych na terenie środkowego dorzecza Sanu.

Kilku słów wymaga również prezentacja zasad, którymi kierowano się przy doborze i selekcji materiałów ceramicznych, co w oczywisty sposób wpłynęło na wyniki analizy

² Cmentarzyska badane i publikowane począwszy od końca lat 50-tych do schyłku lat 70-tych dwudziestego wieku, głównie za sprawą aktywnej działalności badawczej Kazimierza Moskwy.

³ Nadsańskiego stylu ceramicznego, powszechnie wiążanego z II fazą klasyczną/środkową TKŁ (wg tradycyjnego podziału periodyzacyjnego tego ugrupowania autorstwa Kazimierza Moskwy odnoszony w przybliżeniu do drugiej połowy IV OEB i V OEB - K. Moskwa 1976, 1982, s. 308-310).

przeprowadzonej niniejszej pracy. Dobór ten został oparty na 3 typach naczyń: wazie nadszańskiej (WN), misie zbydniowskiej (MZ) i dzbanie (określonym tutaj jako nadszański) (DzN). W swoich klasycznych formach morfologicznych (a w pewnej mierze także zdobniczych), zostały one potraktowane jako „formy prototypowe – wyznaczniki typologiczne” wymienionego stylu (w oparciu o przesłanki przedstawione w rozdziale 2.2). Zaznaczyć jednak należy, iż mimo odwoływania się do wymienionych naczyń w ich „klasycznym wymiarze” i traktując je jako punkt wyjścia dla dokonywanej selekcji, starano się również uwzględnić obserwowaną na tych naczyniach zmienność morfologiczno-ornamentacyjną. U podstaw takiego podejścia leży chęć wychwycenia pełnego spektrum zmienności tych form. Zdaniem autora podejście takie jest konieczne dla przeprowadzenia prawidłowej procedury klasyfikacyjno-periodyzacyjnej, jak również z uwagi na potrzebę wychwycenia innych aspektów leżących u podstaw ich zróżnicowania (np. zjawiska regionalizacji czy wymiaru rękodzielniczego – tj. jednostkowego wykonawstwa wymienionych naczyń). W związku z powyższym utworzony zbiór naczyń ceramicznych (w ramach zakreślonych typów) charakteryzuje się stosunkowo dużym zróżnicowaniem i w pewnych sytuacjach przynależność danych naczyń do wymienionego stylu może budzić kontrowersje⁴. Wydaje się jednak, że zaprezentowane w powyższej pracy, dwa alternatywne, hierarchiczne systemy systematyki źródeł (monotetyczny podziałowy i politetyczny aglomeracyjny), umożliwiają właściwe umiejscowienie tych form w wymiarze klasyfikacyjno-periodyzacyjnym.

⁴ Zakres zmienności wymienionych naczyń (włączonych do analizowanego zbioru ceramiki SN) można przyrównać do prezentowanego w literaturze przedmiotu zakresu zmienności SN: z formami przed-klasycznymi; klasycznymi (SNK) i post-klasycznymi/przekształconymi (SNP) – (S. Czopek 2001, s. 131, ryc. 18).

W pracy zastosowano następujące skróty:

WN – waza nadsańska,

MZ – misa zbydniowska,

DzN – dzban nadsański,

SN – styl nadsański = stylistyka nadsańska,

SNK – styl nadsański klasyczny,

SNP – styl nadsański przekształcony,

SL, I, II – styl łużycki - ”ogólno łużycki” - I, II = stylistyka łużycka - I, II,

ZM – zespół/y „mieszany”: stylistyka nadsańska/stylistyka łużycka,

TKŁ – tarnobrzecka kultura łużycka,

KŁ – kultura łużycka,

kcc SN: (kolumny A – BL) – kwestionariusz cech ceramiki stylu nadsańskiego – rozdział 10.2.

{oc.} – ornamentyka ciągła waz nadsańskich,

(wp.) – wątek przerywnika kompozycyjnego waz nadsańskich,

[] – typ szczegółowy ornamentyki zewnętrznych powierzchni den mis zbydniowskich

m.c. 1-6 – mikrocecha 1-6,

tech. – technologiczna,

zk. 1-4 - zakres kątowy 1-4,

OEB – okres epoki brązu,

OHa – okres halszacki,

LtB – okres lateński B,

(P) – cmentarzysko w Pysznicy, pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

(F) – cmentarzysko w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

(Z) – cmentarzysko w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

(G) – cmentarzysko w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

(M) – cmentarzysko w Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

(P, F, Z, G, M) – cmentarzyska w: Pysznicy, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1;

Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Mokrzeszowie,

pow. Tarnobrzeg, stan. 1,

K – kobieta,

M – mężczyzna,

Dz – dziecko,

↔ współwystępowanie / współzależność,

→ relacje kierunkowe np. kierunek zależności stratygraficznej obiektów,

x – oznaczenie wskazujące na niemożność pełnego określenia (np. cechy).

1.2. Historia i stan badań nad problematyką nadszańskiego stylu wytwarzania naczyń tarnobrzeskiej kultury łużyckiej

W przeszłości zagadnienia badawcze, obejmujące problem obecności na interesującym nas terenie specyficznych typów ceramiki⁵ były przywoływane w różnych naukowych kontekstach⁶. Pierwszym z nich były informacje o charakterze źródłowym, w związku z odkrywaniem kolejnych stanowisk omawianej kultury, szczególnie cmentarzysk z północnej strefy jej zasięgu. Równolegle z przyrostem materiałów źródłowych w literaturze przedmiotu na pierwszy plan stopniowo wysunęło się kilka najważniejszych zagadnień odnoszących się do genezy kulturowej, chronologii i wewnętrznej periodyzacji materiałów, stosunku wymienionej jednostki kulturowej do innych grup kultury łużyckiej, a także stopnia intensywności i charakteru powiązań z kulturami terenów ościennych. Podczas podejmowanych przez kolejnych badaczy prób rozwiązania wszystkich przytoczonych wyżej problemów, często przywoływane były także zagadnienia związane z nadszańską stylistyką ceramiczną⁷ (SN).

Pierwszego znanego odkrycia naczynia - popielnicy w typie tzw. wazy nadszańskie będącego równocześnie jednym z pierwszych odkryć ceramiki grobowej omawianej jednostki kulturowej, dokonano 12 września 1822 roku na stan. 1 w miejscowości Pniów, pow. Tarnobrzeg. Naczynie powyższe zostało następnie przekazane do „Kabinetu naturalnego” Uniwersytetu Lwowskiego (Ż. Pauli 1840, s. 37, ryc. 5; za: K. Moskwa 1976, s. 260-261, ryc. 49)⁸.

W drugiej połowie XIX wieku kolejni badacze dokonywali w dorzeczu Wisły i Sanu dalszych odkryć płaskich cmentarzysk ciałopalnych popielnicowych, na których również

⁵ Wśród nich, naistotniejsze zarówno pod względem ilościowym jak i formalnym są tzw. wazy nadszańskie i misy zbydniowskie.

⁶ Historyczny rys kształtowania się poglądów badawczych na poruszany w pracy temat zaprezentował ostatnio autor w artykule „Stylistyka nadszańska ceramiki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej – zarys problematyki” – K. Ormian 2005, s. 295-298.

⁷ Bezpośrednio w sferze pojęciowej (i jej współczesnym ujęciu), funkcjonujące w literaturze stosunkowo niedługo – S. Czopek 1996a, s. 117) – uwagi por. rozdział 2.2.

⁸ Obecnie najprawdopodobniej znajduje się w zbiorach Lwowskiego Muzeum Historycznego.

w wyraźny sposób manifestowała swoją obecność ceramika utrzymana w stylu współcześnie określanym jako nadsański. Okres ten, będący czasem kształtowania się nowej, samodzielnej dyscypliny naukowej – archeologii, charakteryzują badania wykopaliskowe prowadzone najczęściej na niewielką skalę. Nierzadko były one także realizowane w sposób odbiegający od współczesnych standardów pozyskiwania, dokumentowania i opracowania zabytków.

W 1876 roku Adam Kirkor przeprowadził, z ramienia Komisji Archeologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, pierwsze systematyczne badania poszukiwawcze w okolicach Mokrzeszowa, pow. Tarnobrzeg (A. H. Kirkor 1877, s. 36-41).

Następnie szeregu znaczących odkryć dokonuje na przełomie XIX i XX wieku Włodzimierz Demetrykiewicz, w tym na cmentarzyskach w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 3 (1897, s. 135-156) i Dzikowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 2⁹. We współpracy z wymienionym badaczem Michał Drewko i Leon Kozłowski przeprowadzili w 1914 roku badania wykopaliskowe na dużych cmentarzyskach w Sokolnikach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (A. Krauss 1977, s. 5). W oparciu o lokalne różnice zaobserwowane na formach i w zdobnictwie ceramiki (względem terenów ościennych), Leon Kozłowski wydzielił na tym terenie grupę tarnobrzeską kultury łużyckiej (L. Kozłowski 1925; 1928).

Na początku XX wieku zbiór odkrytych waz nadsańskich powiększył się o kolejne egzemplarze pochodzące m.in. z amatorskich wykopalisk prowadzonych przez Alfreda Dworskiego na cmentarzyskach w miejscowościach Kopki, pow. Nisko, stan. 3, Przędzel, pow. Nisko, stan. 5, Ulanów, pow. Nisko, stan. 1 (W. Poradyło 1995, s. 23-118, tabl. IX, 1,4; XIII, 1; XIX, 9; K. Moskwa 1976, s. 216-218, 266-268, ryc. 53 a-l, 319-320).

Należy sądzić, że problem obecności w ramach tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, specyficznych i oryginalnych typów naczyń tj. wazy nadsańskiej i misy zbydniowskiej znalazł również poczesne miejsce w przygotowywanej (przed wybuchem II wojny

⁹ Stanowisko zostało zlokalizowane wcześniej prawdopodobnie przez Adama Kirkora.

światowej) przez Jana Bartysa publikacji, będącej w zamierzeniu autorskim pierwszą monografią tej kultury (nigdy jednak nie opublikowaną)¹⁰.

W okresie powojennym nastąpił największy przyrost bazy źródłowej, w tym także ceramiki utrzymanej w stylistyce nadszańskiej. Ze względu na omawianą problematykę, w pierwszym rzędzie należy wymienić badania wykopaliskowe prowadzone na nekropolach w: Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (K. Moskwa 1959, s. 131-186), Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (K. Moskwa 1964, s. 336-353), Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (E. Szarek-Waszkowska 1973b, s. 54-55; 1974, s. 58-59; 1975a, s. 61; J., A. Kraussowie 1970, s. 175-198; K. Ormian 1998; K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, s. 295-312), Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (E. Pohorska 1979, s. 128-131; S. Czopek 1999a; 2001; 2002, s. 291-311), Obojnie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (E. Szarek-Waszkowska 1973a, s. 73-88), Krzemienicy, pow. Mielec, stan. 1 (E. Szarek-Waszkowska 1975c, s. 3-51) i Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (K. Moskwa 1979a, s. 3-59).

Duży wpływ na wzmiankowany przyrost bazy źródłowej miała konsekwentna realizacja badań powierzchniowych, w ramach projektu AZP, która prowadziła do poznania lokalizacji wszystkich typów stanowisk TKŁ, na prawie całym obszarze jej zasięgu. Niejednokrotnie następstwem poczynionych obserwacji powierzchniowych było przeprowadzenie planowych i systematycznych badań wykopaliskowych, w tym realizowanych na licznej grupie cmentarzysk zagrożonych zniszczeniem.

Pozyskanie kolejnych, pojedynczych egzemplarzy waz nadszańskich i mis zbydniowskich było zarówno efektem systematycznych badań wykopaliskowych, jak również następstwem przypadkowych odkryć. Do grupy najważniejszych stanowisk z ceramiką SN można zaliczyć: Borów, pow. Kraśnik, (E. Kłosińska 2004, s. 303-309, ryc. 1, 1), Budy Łańcuckie, pow. Łańcut, stan. 1 (Ł. Niemiec 2003), Ćmielów, pow. Opatów, stan. 1 (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. II, 18), Góry Pieprzowe, pow. Sandomierz, stan. 1 (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. III, 1-2; 1968, s. 129-208, ryc. 17a,c), Kęblów, pow. Mielec, stan. 4, Kamień Plebański, pow. Sandomierz, stan. Góry Pieprzowe (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. IV, 15; E. Kłosińska 2006,

¹⁰ J. Bartys „Grupa tarnobrzeńska kultury łużyckiej” – zaginiony maszynopis pracy przygotowanej do druku przed 1939 rokiem (K. Moskwa 1959, s. 131).

ryc.10, 5), Kłyżów, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (E. Szarek-Waszkowska 1975b), Koprzywnica, pow. Sandomierz, stan. Łysa Góra (M. Florek 1989, s. 185-189), Łęzkowice, pow. Bochnia, stan. 1 (E. Rook 1969, s. 59, tabl. I, 5-6), Okalina, pow. Opatów, stan. ? (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. VII, 10), Paluchy, pow. Jarosław, stan. (A. Kostek 1996, s. 51-67, ryc. 9a), Piaseczno, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 „Krowia Góra” (S. Czopek 1994, s. 27-54, ryc. 7a,p; 8h; 11d, e), Piotrowice, pow. Opatów, stan. Cmentarzysko (Z. Podkowińska 1923, s. 43-47), Podgajcze, pow. Opatów, stan. Cmentarzysko (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. VII, 14-15), Prusy, pow. Opatów, stan. ? (J. Miśkiewicz 1968, s. 129-208, ryc. 17b), Rudnik, pow. Stalowa Wola, stan. 10 (K. Moskwa 1976, s. 276-278, ryc. 57i), Rzeczyca Długa, pow. Stalowa Wola, stan. 5 (G. Domachowska 1984, s. 81-92, ryc. 3f; 4c,e,f), Sandomierz, m. p., stan ? (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. IX, 12; 1968, s. 145; E. Kłosińska 2006, ryc.10, 3), Stalowa Wola – Rozwadów, pow. Stalowa Wola, stan. ? (G. Domachowska 1984, s. 81-92, ryc. 5c-f), Świeciechów Duży, pow. Kraśnik, stan. 1 (Z. Wichrowski 1983, s. 18, 19; E. Kłosińska 2006, ryc.10, 1-2), Turbia, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (M. Zeylandowa 1963, s. 253-297, tabl. I,8; IV, 4, 14; V, 5, 18; VIII, 17; IX, 3,4), Wierzawice, pow. Leżajsk, stan. 18 (fragmenty MZ – badania wykopaliskowe autora - 2005 r.), Wojciechowice, pow. Opatów, stan. ? (Z. W. Pyziak 1963, s. 110, tabl. III, 5-6), Zarzecze, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (S. Czopek 1993a, 239-250), Zawichost, pow. Sandomierz, stan. ? (J. Miśkiewicz 1962, s. 327-353, tabl. X, 11; E. Kłosińska 2006, ryc.10, 17). Ogółem, dwa podstawowe wyznaczniki nadszańskie stylu ceramicznego (WN i MZ) wystąpiły na blisko 50 stanowiskach TKŁ.

Już w 1928 roku Włodzimierz Antoniewicz wypowiadając się w kwestii datowania oryginalnych popielnic (waz nadszańskich) uznał je za formy charakterystyczne dla V okresu epoki brązu (1928a, s. 106).

W okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch II wojny światowej kolejnym badaczem, który poświęcił nieco więcej uwagi występującym w międzyrzeczu Wisły i Sanu, oryginalnym typom ceramiki (które współcześnie określamy jako wazy nadszańskie i misy zbydniowskie) był Józef Kostrzewski (1939-1948, s. 249-250). Podjął on m.in. próbę wyjaśnienia kwestii genezy i chronologii tych form. Wazę nadszańską uznał za podstawowy wyznacznik materiałów ceramicznych całej grupy tarnobrzskiej, podkreślając jej bliskie związki z ostroprofilowaną ceramiką wschodnio-wielkopolską,

„być może przy pośrednictwie grupy kieleckiej” (J. Kostrzewski 1939 - 1948, s. 249-250). Skonstatował, iż ceramika ta pojawiła się na wymienionym terenie w V okresie epoki brązu w wyniku kontaktów z ludnością grupy wschodnio - wielkopolskiej kultury łużyckiej (J. Kostrzewski 1949 s. 118). Sądził, że kontakty te mogły również przyczynić się do wykształcenia całej grupy tarnobrzeskiej. Pisał: „na udział grupy wschodnio-wielkopolskiej w powstaniu grupy tarnobrzeskiej wskazują swymi kanciastymi profilami, a także ornamentyką charakterystyczne dla tej grupy wazy z dwustożkowatym brzuścem i wysoką lejkową szyjką, zdobione zwykle w górnej części brzuśca pasmem zaplatanych, skośnie kreskowanych trójkątów z najczęściej łukowatymi bokami oraz dwustożkowe misy z lejkowatym brzegiem” (J. Kostrzewski 1949, s. 118, tabl. XI, 18-20).

W początkowym okresie swoich studiów także Kazimierz Moskwa opowiadał się za genezą waz nadsańskich jako specyficznej formy ceramicznej wykształconej w wyniku oddziaływań ze strony grupy wschodnio - wielkopolskiej kultury łużyckiej (1959a, s. 182). Zwracał również uwagę na częstą obecność ornamentyki rytej, w formie znanej z waz nadsańskich i mis zbydniowskich, wśród materiałów ceramicznych grupy górnoląsko - małopolskiej, jednak w powiązaniu z naczyniami obcymi grupie tarnobrzeskiej (K. Moskwa 1959a, s. 182).

W 1968 roku wprowadził on pojęcie „waza nadsańska” odnoszące się do trójdzielnych, szerokootworowych waz, o lejowatej szyjce, dwustożkowatym brzuścu, w tym także okazów zdobionym w górnej partii brzuśca ornamentyką plastyczną (w formie guzków i pseudouszek), rytym, skośnych żłobków, tzw. zaplatanych trójkątów i czworoboków (K. Moskwa 1968, s.13; 1971, s. 7-48). Pisał: „ponieważ naczynia te nie występują nigdzie poza grupą tarnobrzeską, a w jej zasięgu koncentrują się nad Sanem, proponuję określić je mianem – wazy nadsańskie” (K. Moskwa 1968, s. 13). W kwestii genezy waz nadsańskich stanowisko jego więc stopniowo ewoluowało w kierunku wyraźnego podkreślania ich lokalnej proveniencji (K. Moskwa 1979a, s. 49 -50). Uważał, iż w sytuacji w której brak ścisłych analogii do wyżej wymienionych naczyń poza zasięgiem grupy tarnobrzeskiej, genezy można doszukiwać się wyłącznie w ramach jej macierzystego obszaru. Teorię o lokalnym pochodzeniu waz nadsańskich wsparł również interesującą obserwacją podobieństwa w zdobnictwie powyższych form, do motywów znanych z zabytków brązowych wiązanych z wczesnym okresem rozwoju

grupy tarnobrzesckiej (K. Moskwa 1979a, s. 50). Wzmiankował także możliwość genetycznego powiązania wazy nadsańskiej (w jej klasycznej formie) z niektórymi okazami dość przysadzistych, szerokootworowych waz zdobionych na górnej części brzuśca pionowymi lub skośnymi, szerokimi żłobkami¹¹ (K. Moskwa 1979a, s. 50).

Ważnym wydarzeniem naukowym było opublikowanie w 1976 roku przez Kazimierza Moskwę pierwszej monografii kultury łużyckiej dla południowo wschodniej Polski. Przedstawił w niej stosunkowo obszerne omówienie chronologii i genezy waz nadsańskich. Zaproponował również podział typologiczny tej kategorii naczyń mieszczących się typie IV (IV/1a-d). Systematyką naczyń objął również misy o ostro załamanym brzuścu, z wyodrębnioną, lejkowato rozchyloną szyjką, z taśmowatym uchem, dnem zdobionym często koncentrycznymi żłobkami (typ II/3a,c). Od eponimicznego dla tych form naczyń cmentarzyska w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, wprowadził określenie - misa zbydniowska - MZ (K. Moskwa 1976, s. 77-78). Podkreślił również, iż podobnie jak wazy nadsańskie, są to formy charakterystyczne wyłącznie dla grupy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (TKŁ) i pozostają one z nimi w ścisłej zależności. Badacz ten podtrzymał swoją opinię o lokalnym pochodzeniu wazy nadsańskiej i podobnie jak później inni, przyjął za Włodzimierzem Antoniewiczem (1928a, s. 106) i Józefem Kostrzewskim (1949 s. 118) chronologię wazy nadsańskiej na V okres epoki brązu (w szczególności typ IV/1/a) (K. Moskwa 1976, s. 71-73). Pewną korektą było natomiast dopuszczenie możliwości występowania niektórych wariantów omawianych naczyń począwszy od schyłku IV okresu epoki brązu (głównie typy IV/1/b,c w mniejszym stopniu także typ IV/1/d) (K. Moskwa 1976, s. 71-73). Mocno problematyczna była natomiast według jego opinii, górna granica występowania waz nadsańskich (głównie typu IV/1/d) (K. Moskwa 1976, s. 73). Za możliwością przetrwania tych naczyń w głąb okresu halsztackiego zdawały się świadczyć jego zdaniem, materiały ceramiczne (datowane na okres halsztacki) z wielu oddzielnych zespołów grobowych, na nekropolach takich jak Gorzyce, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzyszów, pow. Tarnobrzeg, stan.1, Sokolniki, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Krzemienica, pow. Mielec, stan. 1 (K. Moskwa 1976, s. 73).

¹¹ Okazy takich naczyń znane są m.in. z Dzikowa, , pow. Tarnobrzeg, stan. 2 i Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1.

Zbliżone stanowisko w kwestii halsztackiej chronologii waz nadsańskich zajmowali również inni badacze m.in. Jacek Miśkiewicz (1968, s. 145). Ewentualność taka stawiała się tym bardziej prawdopodobna, iż na cmentarzysku w Obojnie – Zaosiu, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 w zespole grobowym nr 12 odkryto klasyczną wazę nadsańską współwystępującą m.in. z zausznicami gwoździowatymi /datowanymi wówczas na VI - V w./, skrętami typu Trzęsówka i koleczykami typu Kłyżów (E. Szarek-Waszkowska 1973a, s. 73-88, tabl. III, 1-6, 9). W związku ze znacznym stanem zniszczenia całego stanowiska, w tym także opisanego zespołu grobowego (12) pojawiały się opinie o braku homogeniczności tego zespołu (m. in. K. Moskwa 1976, s. 73). Przez szereg lat zespół grobowy (12) z Obojny skłaniał jednak wielu badaczy do dopuszczania możliwości długiego przeżywania się wazy nadsańskiej wgląd okresu halsztackiego (m.in. S. Czopek 1989, s. 248-249; W. Poradyło 1993, s. 50).

Bardzo znamienity był pogląd wygłoszony przez Kazimierza Moskwę, iż wazy nadsańskie są nie tylko wyznacznikiem chronologicznym, ale również „zjawiskiem lokalnym” w ramach tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (K. Moskwa 1976, s. 73). W tym drugim stwierdzeniu autor wykazał jednak pewien brak konsekwencji. W następnych bowiem latach jego publikacje ugruntowały pozycję wazy nadsańskiej i misy zbydniowskiej jako podstawowych wyznaczników II, klasycznej - środkowej fazy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (wedle ówczesnej chronologii – K. Moskwa 1976) – przy czym, co jednak bardzo istotne, w odniesieniu do całego jej zasięgu (K. Moskwa 1982, s. 308-311). Zaowocowało to pojawiającymi się w literaturze sugestiami (artykułowanymi dość wyraźnie lub rozpatrywanymi wyłącznie jako hipotetyczna ewentualność) tłumaczącymi brak waz nadsańskich i mis zbydniowskich na cmentarzyskach strefy południowej - wyżynnej, możliwością istnienia tam luki osadniczej (m.in. K. Moskwa 1976, s. 147-148; S. Lewandowski 1979, s. 129, J. Michalski 1992, s. 77; M. Gedl 1989, s. 33, Z. Bukowski 1989, s. 61). Współczesne ustalenia dla cmentarzysk wielofazowych w strefie południowej nie potwierdzają tych przypuszczeń, wskazując raczej na odmienną dynamikę i charakter rozwoju produkcji gancarskiej dla północnej i południowej prowincji tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (M. S. Przybyła 2003, s. 44-48; A. Gawlik, M. S. Przybyła 2005, s. 315-317, ryc. 2). Uogólniając można stwierdzić, iż we współczesnym ujęciu stylistyka nadsańska (SN) byłaby jedną ze stylistyk ceramicznych (nie jedyną z funkcjonujących lecz najbardziej charakterystyczną

i oryginalną w szerszym kontekście regionalnym) w ramach północnego – „nizinnego” modelu rozwojowego ceramiki TKŁ.

W opublikowanym przez Grażynę Dmochowską w 1985 roku artykule „Ornamentyka wyrobów metalowych i naczyń grupy tarnobrzezkiej kultury łużyckiej” autorka przedstawia systematykę ornamentyki wymienionej jednostki kulturowej, poświęcając również sporo uwagi zdobnictwu naczyń (w tym WN i MZ) (1985, s. 51-94). Prezentuje ona szczegółową charakterystykę zdobień (przedmiotów metalowych i ceramiki) w ramach poszczególnych faz rozwojowych TKŁ (wg systemu chronologicznego K. Moskwy – 1976). Rozwinięciem pracy staje się przegląd stosowanych technik wykonawczych, naświetlenie dynamiki i charakteru zachodzących w tym zakresie zmian, a także wskazanie na znaczenie ornamentyki dla rozważań periodyzacyjnych i analiz relacji międzykulturowych, a także jej wymiaru znaczeniowego (w tym ciekawe interpretacje natury wierzeniowej odnoszone do poszczególnych typów ornamentów tym znanych np. z denn MZ). W interesujący sposób dokonuje również analizy wzajemnych związków między konkretnymi typami naczyń i poszczególnymi rodzajami ornamentów, wskazując m.in. na ich wyraźną obecność w ramach ogólnie wydzielonych typów – WN i MZ (G. Dmochowska 1985, s. 51-94). Autorka zwraca również uwagę na fakt, iż zwyczaj zdobienia naczyń pasmem plecionych i zakreskowanych trójkątów lub prostokątów (znany z WN) jest zbieżny z rozpowszechnianiem się tego motywu w V OEB na niemal całym obszarze KŁ. Podkreśla także, że w odróżnieniu od sytuacji stwierdzanej w KŁ, w przypadku TKŁ ornament ten wiąże się wyłącznie z jednym typem naczynia (WN - wykazującego przy tym wyraźnie lokalną specyfikę morfologiczną-stylistyczną; co w odniesieniu do zdobnictwa widoczne jest to zwłaszcza w sferze kompozycji: ornamentyka ryta i odciskana w układach ciągłych z „przerzywnikami” – ornamentyka plastyczna). Jednoznacznie przesądza to jej zdaniem, o miejscowym charakterze tych naczyń (G. Dmochowska 1985, s. 79).

Dla badań nad całokształtem zagadnień związanych problematyką rozwoju wymienionej jednostki kulturowej w tym także stylistyki nadsańskiej, ważnym wydarzeniem była konferencja odbywająca się w dniach 12-14 listopada 1986 roku w Rzeszowie – „Grupa tarnobrzezka kultury łużyckiej”. Problematykę ceramiki SN poruszano na niej stosunkowo często, zarówno w prezentowanych referatach jak i trakcie

odbywających się dyskusji, zwłaszcza kontekście rozważań dotyczących szerszych zagadnień. Jednym z nich była problematyka periodyzacji materiałów i chronologii bezwzględnej (w tym kwestia specyfiki materiałów źródłowych II fazy – wg K. Moskwy 1976) (min. 1989 - B. Gediga s. 19-20; M. Gedl 1989, s. 31-35; S. Czopek 1989, s. 241-260; s. 410-419 por. rozdział 3.1.), relacji z ościennymi ugrupowaniami kulturowymi (w kontekście problematyki ceramiki SN i materiałów II fazy, zwłaszcza względem kultury łużyckiej - B. Gediga 1989, s. 19-20, bądź bezpośrednio grupy górnśląsko-małopolskiej – M. Gedl 1989, s. 32). Warto przytoczyć w tym miejscu opinię wygłoszoną przez Bogusława Gedigę opowiadającego się za „tarnobrzeskim” charakterem WN, wypominającego natomiast innym badaczom wiązanie jej z tzw. „stylem łużyckim” (J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979, t. 4, s. 113) przy zupełnym braku zdefiniowania wymienionego pojęcia (B. Gediga 1989, s. 20). Z kolei Marek Gedl zwrócił uwagę na widoczne wpływy (w ceramice fazy środkowej TKŁ) ze strony grupy górnśląsko-małopolskiej, przy równoczesnym braku jakichkolwiek oddziaływań stylu halsztackiego (M. Gedl 1989, s. 33). Innym kontekstem powiązaniem z problematyką SN, który poruszono na wymienionej konferencji były zagadnienia osadnicze – w tym hipotetycznie rozważany problem braku obecności lub cofnięcia się osadnictwa drugo - fazowego w południowej strefie TKŁ, czego przejawem miałyby być brak na tym terenie WN i MZ – (1989 - M. Gedl s. 33; Z. Bukowski, s. 61).

Referatem (z towarzyszącą mu dyskusją), który najściślej wiązał się z problematyką SN było wystąpienie Sylwestra Czopka omawiające „Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Pysznicy, na tle innych stanowisk sepulkralnych tej grupy”¹² (1989, s. 407-430), jak również związane z nim tematycznie referaty prezentujące analizy antropologiczne przeprowadzone dla materiałów osteologicznych z tego stanowiska (Z. Kapica i wsp. 1989, s. 453-491). W wystąpieniu badacz scharakteryzował wielkość i rozplanowanie wymienionej nekropolii (zwracając m.in. uwagę na niespotykaną na stanowiskach z innych terenów zasięgu TKŁ - gęstość grobów), przedstawił główne elementy obrządku pogrzebowego (zestawiając je z informacjami dotyczącymi innych cmentarzysk TKŁ), a także dokonał prezentacji materiałów zabytkowych (w oparciu o wybrane zespoły) prezentując równocześnie propozycję ich periodyzacji (akcentującą wyraźnie

¹² W oparciu o rezultaty badań Elżbiety Pohorskiej – 1974 r.

obserwowaną jego zdaniem zwartość chronologiczną materiałów). Zwrócił również uwagę na kwestię technologii wyrobu ceramiki z tego stanowiska, proponując wydzielenie 4 grup technologicznych (S. Czopek 1989, s. 417). Szeroka dyskusja, zainteresowanie towarzyszące prezentacji materiałów, opinie akcentujące jego znaczenie dla całokształtu wiedzy o TKŁ w znacznej mierze wpłynęły na wznowienie (na początku lat 90-tych) badań na wymienionym cmentarzysku, uwieńczone jego całościowym przebadaniem i opublikowaniem (S. Czopek 1999a; 2001).

W aspekcie pojęciowym, specyfikę materiałów ceramicznych z dolnego dorzecza Sanu i Wisły akcentowano często w literaturze przedmiotu, formułując stwierdzenia odwołujące się do „stanowisk z wazami nadszańskimi i misami zbydniowskimi”. Samo natomiast pojęcie stylistyki nadszańskiej (SN), po raz pierwszy pojawiło się w literaturze w ujęciu jeszcze nie do końca zdefiniowanym w drugiej połowie lat 90-tych ubiegłego wieku (S. Czopek 1996a, s. 117). W zamierzeniu badawczym pojęcie to miało podkreślać specyficzne oblicze morfologiczno-zdobnicze, a w pewnej mierze także technologiczne ceramiki (ograniczone znaczeniowo do dwóch jej typów naczyń WN i MZ - wówczas jeszcze mało precyzyjnie zdefiniowanych), a reprezentowanej licznie wśród materiałów z cmentarzysk dolnego dorzecza Sanu i Wisły i traktowanej jako wyznacznik II, środkowej fazy rozwoju TKŁ (w ujęciu periodyzacyjnym Kazimierza Moskwy - 1976) (S. Czopek 1996a, s. 117). Warto podkreślić, iż już wówczas twórca tego pojęcia (Sylwester Czopek) posługuje się pojęciem - „klasyczna” stylistyka nadszańska, co z pewnością należy odczytywać jako pośrednie wskazanie przez niego na znaczny zakres zmienności form ceramicznych, które nadają ton powyższej stylistyce.

W ostatnim okresie do omawianej problematyki największą ilość informacji o charakterze źródłowym i analitycznym wniosła monograficzna publikacja cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (S. Czopek 1999a; 2001). W opracowaniu tym jego autor, zwracając uwagę na brak wypracowanej typologii i podziału periodyzacyjnego WN i MZ,¹³ przedstawił propozycję nowego ujęcia klasyfikacyjnego (S. Czopek 2001, s. 128, 138, ryc. 17, 26). Proponowany system (bazujący na formach ceramicznych WN

¹³ Będąca jego zdaniem jest jedną z przyczyn niezadawalającego stanu badań nad środkową fazą rozwojową TKŁ – wydaje się bowiem że tylko w małym stopniu swoją użyteczność wykazał podział klasyfikacyjny tych naczyń w ujęciu proponowanym przez Kazimierza Moskwę – 1976; typy - WN: IV/1a-d; MZ: II/3a,c.

i MZ, znanych z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1 i Mokrzeszowa, stan. 1) w zamierzeniu jego autora łączy morfologię i zdobnictwo powyższych form. Za nadrzędne cechy przyjęto cechy morfologiczne¹⁴ (w układzie: typ bazowy I-III określony relacjami H6 do H1¹⁵; odmiana A-C określona relacjami R1 do R3), natomiast cechami podrzędnymi uczyniono cechy zdobnicze (wątki rytej ornamentyki ciągłej, bez tzw. „przerywników kompozycyjnych” – a - h dla WN i ryto - odciskanej ornamentyki zewnętrznych powierzchni denn – a - g dla MZ)¹⁶ (S. Czopek 2001, s. 128, 138, ryc. 17, 26). Rezultatem przyjętych założeń jest wydzielenie 81 typów szczegółowych WN i 21 typów MZ. Niezwykle istotne w kontekście poruszanej problematyki jest wyróżnienie przez wymienionego badacza dwóch nurtów wytwórczości garncarskiej (stylistyk ceramicznych) które określił jako stylistyka nadsańska – SN i stylistyka łużycka („ogólno łużycka”) SL. Zdefiniował on charakter obu nurtów, określając ich typologiczny skład, wskazując także na obserwowane pokrewieństwo technologiczne (S. Czopek 2001, s. 141-145, ryc. 27). W oparciu o stwierdzone podobieństwo cech taksonomicznych (morfologicznych) ceramiki (z drugorzędną rolą zdobnictwa) przypisał ceramicznej stylistyce nadsańskiej (SN) następujące formy naczyń: wazy nadsańskie, misy zbydniowskie, dzbanki (o dwustożkowatych brzuścach i trójdzielnej budowie), kubki i czerpaki profilowane¹⁷. W ramach powyższego nurtu SN, wyodrębnił również dwie jego odmiany: SN „klasyczną” (SNK) i SN „przetworzoną” (SNP). Wszystkie wymienione wyżej formy naczyń, które charakteryzują się wyraźną, trójdzielną tektoniką, a zwłaszcza ostrą profilacją zostały włączone do – SNK, natomiast naczynia o łagodniejszej profilacji, zróżnicowanych proporcjach (nie lejkowatych lecz cylindrycznych lub stożkowatych szyjkach), przetworzonej ornamentyce (często o niestarannym rysunku) zaliczono do nurtu SNP (S. Czopek 2001, s. 141-145, ryc. 27). Natomiast stylistyka „ogólnołużycka”

¹⁴ Podobnie jak to ma miejsce w większości tego typu klasycznych systematyk, które można określić jako klasyfikacje hierarchiczne monotetyczno-podziałowe.

¹⁵ Oznaczenia wskaźników wg przyjętego w powyższej pracy schematu, por rozdział 2.2.2.

¹⁶ Przy czym do wymienionej systematyki włączono także formy niezdobione zarówno WN jak i MZ.

¹⁷ Będące niejako formami pochodnymi od WN, MZ i wymienionych trójdzielnych dzbanków, które spełniają w tym ujęciu rolę swego rodzaju wzorca morfologicznego.

reprezentowana jest przez formy waz dwustożkowatych o stożkowatych lub cylindrycznych szyjkach, (najczęściej niewyodrębnionych), a także stożkowate misy i czerpaki. Z przyczyn porządkujących wydzielono również dwie odmiany tego nurtu: SL I i SLII (przy czym różnice między powyższymi odmianami sprowadzają się do ogólnego charakteru profilacji)¹⁸. Wymieniony badacz wydzielił również zespoły grobowe, w inwentarzach których obecne są formy naczyń obu, głównych nurtów, określając je jako zespoły mieszane (ZM = SN/SL) (S. Czopek 2001, s. 142, ryc. 27). W ogólnym ujęciu interpretacyjnym Sylwester Czopek akcentuje równoległy „dualistyczny” rozwój dwóch odmiennych nurtów tradycji garncarskich w wytwarzaniu ceramiki grobowej przez dwie populacje użytkujące powyższe cmentarzysko (S. Czopek 2001, s. 141-145, 193-194). Wśród innych ustaleń szczególnie godne podkreślenia są także wnioski chronologiczne, przesuwające i wydłużające okres rozwoju ceramiki o stylistyce nadsańskiej (w tym jej dwóch podstawowych wyznaczników – WN i MZ) w głąb wczesnej epoki żelaza. Zostały one poparte m.in. datowaniem metodą C¹⁴ przepalonych kości z 14 zespołów grobowych (w tym 5 z obecnością w inwentarzach z ceramiką SN), a także analizami typologicznymi, stratygraficznymi i planigraficznymi przeprowadzonymi dla materiałów z powyższego cmentarzyska. Tak więc dla inwentarzy grobowych z ceramiką SN (449, 468, 667, 443) uzyskane (stosunkowo późne) daty zawierają się przedziale 2610 ± 80 BP (449 z SNK) i 2450 ± 70 BP (443 – z WN o wydłużonej, lejkowatej szyjce i otworkami pod wylewem), wskazując wyraźnie na wykraczanie SN poza tradycyjnie rozumianą II fazę (S. Czopek 2001, s. 167-184; 2002, s. 291-312). Zdaniem wymienionego badacza nie można więc nadal utrzymywać datowania tej stylistyki na drugą połowę IV i V OEB wg propozycji przedstawionej przez Kazimierza Moskwę (1982, s. 302), a także traktować ją jako jedyne wyróżnika fazy środkowej (S. Czopek 2001, s. 184). Uważa on natomiast, iż na cmentarzysku w Pysznicy SN pojawia się najprawdopodobniej na początku okresu HaC i trwa w głąb okresu HaD (obejmując jego pierwszą połowę) (S. Czopek 2001, s. 184). Powyższe ustalenia rzucają więc nowe światło na omawianą problematykę stawiając ją w odmiennej perspektywie

¹⁸ Klasyczne formy dwustożkowate (wśród waz) i stożkowate o prostych ściankach (wśród mis i czerpaków), włączono do SL I, natomiast wazy dwustożkowate o bardziej esowatym profilu, a także misy i czerpaki półkuliste – SL II (S. Czopek 2001, s. 142, ryc. 27).

badawczej i stanowią punkt wyjściowy dla kolejnych, szczegółowych analiz z których część podjęto w niniejszej pracy.

1.3. Prezentacja zastosowanych metod i celów pracy

Do najważniejszych, źródłowych celów pracy należało zdefiniowanie i szczegółowy opis fenomenu ceramiki stylistyki nadsańskiej. Kolejnym celem źródłowym (warunkującym możliwość przeprowadzenia wielokierunkowych i wieloaspektowych analiz szczegółowych) było zebranie i skatalogowanie całego dostępnego zbioru materiałów źródłowych. W szerszym wymiarze podjęto następnie realizację celów kontekstowych. Przeprowadzone postępowanie ukierunkowano zwłaszcza na projekcję ceramiki SN w możliwie szerokim kontekście znaczeniowym, jak również zobrazowanie jej specyfiki na tle materiałów ceramicznych TKŁ. Niezwykle istotne było także prześledzenie możliwości szczegółowej periodyzacji wymienionego zjawiska.

Na potrzeby wszechstronnej analizy materiałowej opracowano zestandaryzowany kwestionariusz cech ceramiki SN (kcc SN; rozdz. 10.2.). Opiszem objęto w nim cały zbiór naczyń SN (WN, MZ, DzN) (wersy 1 - 1190 w arkuszu danych). Zawiera on zarówno informacje opisowe (np. dane lokalizacyjne, odnośniki do nr tablic) jak również rejestrację cech o zróżnicowanym charakterze - zapisanych w postaci wartości liczbowych (głównie względem cech metrycznych), przedziałów wartości liczbowych (np. stanowiących rezultat pomiarów kątowych naczyń w poszczególnych ich punktach tektonicznych z wartościami wyrażonymi miarą stopni kątowych: min. – max.), odzwierciedlających określone stany cech (np. rodzaj ukształtowania dna naczyń), czy wyrażonych za pomocą kodu cyfrowo - literowego (np. zapis typów ornamentacyjnych, danych antropologicznych, typów naczyń współwystępujących w poszczególnych zwartych zespołach grobowych) - 64 kolumny: A - BL w arkuszu danych.

Do realizacji wyznaczonych celów zastosowano bardzo różnorodne metody analityczne. W ogólnym ujęciu można je zaliczyć do dwóch zespołów metodycznych. Pierwszy z nich to zespół klasycznych metod analizy archeologicznej (studia typologiczne, planigraficzne, stratygraficzne). Drugi zespół reprezentują natomiast metody zaadaptowane na potrzeby takich analiz, a są nimi zwłaszcza metody statystyczne.

Wyjątkowa, reperowa rola (nie tylko w wymiarze frekwencyjnym, ale także ze względu na szerokie spektrum informacji kontekstowych) jaką w badaniach problematyki ceramiki SN spełniają nekropole w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1; Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Mokrzychowie (obecnie Tarnobrzegu-Mokrzychowie), pow. Tarnobrzeg, stan. 1 - uczyniła niezbędną, częstą konfrontację rezultatów wielokierunkowych analiz, celem oceny istniejących relacji między- cmentarzyskowych. Wieloaspektowa analiza porównawcza najważniejszych stanowisk z ceramiką SN (Pysznica, stan. 1 – Furmany, stan. 1 – Zbydniów, stan. 1 – Gorzyce, stan. 1 – Mokrzychów, stan. 1) stanowi więc zasadniczy trzon realizowanej procedury badawczej.

Do najczęściej stosowanych analiz należą proste oceny frekwencyjne cech, ujęcia frekwencyjne cech w ramach notowanych współzależności kierunkowych (np. zależności stratygraficznych $\rightarrow$; współwystępowania w zespołach zwartych $\leftrightarrow$). Do równie często stosowanych procedur należą także wszechstronne studia planigraficzne (związane np. z oceną rozlokowania poszczególnych typów naczyń na danych stanowiskach, oceną przestrzennego rozmieszczenia typów ornamentacyjnych naczyń, cech antropologicznych, a także szereg odmiennych ujęć).

Realizowaną w pracy procedurę analityczną materiału źródłowego oparto w zasadniczym stopniu na układzie, dwóch równoważnych i alternatywnych systemów klasyfikacyjnych: tj. klasyfikacji hierarchicznej, monotetyczno – podziałowej (o nadrzędnej roli układu proporcji naczyń, podrzędnej typu ornamentyki) i klasyfikacji (w docelowym ujęciu także hierarchicznej)¹⁹, politetyczno – aglomeracyjnej (o nadrzędnym znaczeniu wskaźników metrycznych). Podstawową przyczyną przyjętego postępowania jest specyficzny charakter analizowanych materiałów. Omawianą ceramikę można bowiem określić zarówno jako zbiór form bardzo jednorodnych (wręcz monottonnych w notowanym zakresie swojej zmienności), równocześnie jednak także form o wyraźnie naznaczonym indywidualnym charakterze. Do pewnego więc

¹⁹ Nie mniej zasadniczy etap jej realizacji ma charakter procedury nie hierarchicznej z nadrzędną i równorzędną rolą wskaźników metrycznych. Jednakże w docelowej propozycji tej klasyfikacji, dodatkowo podrzędną rolę przypisano wydzielonym typom ornamentacyjnym naczyń i w tym ujęciu systematyka ta zyskuje formę hierarchiczną.

stopnia stosowane w pracy systemy klasyfikacyjne, stanowią próbę analizy źródłowej realizowanej na różnych poziomach szczegółowej systematyki naczyń SN (przy niezmiennie zachowanym podziale na 3 podstawowe wyznaczniki typologiczne tego stylu: WN, MZ, DzN).

Elementarny charakter przeprowadzonego postępowania i typ wnioskowania oparty został przede wszystkim na metodzie indukcyjnej, natomiast w tylko bardzo niewielkim stopniu procedurze dedukcyjnej. Na wstępie zdefiniowano bowiem zjawisko (problem) SN, które na podstawie obserwacji faktów i przy pomocy metod szczegółowych, stopniowo poddano uogólnieniu. W aspekcie metodologicznym oparto się m.in. na „propperowskim” poglądzie, wedle którego zadaniem metody naukowej nie jest jedynie uzasadnianie hipotez lecz przede wszystkim ustalenie krytycznych preferencji (A. Grobler 2006, s. 81). Dążono więc do sytuacji w której ocena metodologiczna wpływała nie tylko z pojedynczych (i oderwanych od siebie) hipotez, lecz z tworzonych przez nie zespołów (co często nie było jednak możliwe) - w literaturze przedmiotu określanych jako naukowe zespoły badawcze (A. Globler 2006, s. 81).

Z myślą o uczynieniu układu pracy bardziej przejrzystym, do głównej jego części włączono tabele: (1-42) w tym tabele frekwencyjne cech, tabele relacji stratygraficznych naczyń SN, a także tabele z danymi antropologicznymi i społecznymi. W osobny rozdział (rozdz. 12.) wydzielono natomiast zestawienia (1-33) związane z przeprowadzoną (w rozdz. 3.5.) procedurą systematyki politetyczno – aglomeracyjnej ceramiki SN. W jego skład wchodzi: zestawienia - tabele wartości wskaźnikowych i klasyfikacyjnych, zestawienia - diagramy klasyfikacyjne, a także zestawienia - planigrafie stanowisk z danymi klasyfikacyjnymi naczyń SN. W oddzielny rozdział (rozdz. 13.) wyłączono także ryciny (1-90). Rozdział ten zawiera: właściwe ryciny, ryciny - wykresy cech metrycznych ceramiki SN, a także ryciny - planigrafie cech ceramiki SN. W ostatnim rozdziale pracy (rozdz. 14.) zamieszczono natomiast tablice materiałów źródłowych.

Układ pracy oparty został na czternastu rozdziałach. W pierwszym dokonano wprowadzenia do problematyki, prezentując zasady doboru i selekcji materiału źródłowego, jak również najważniejsze uwarunkowania wpływające na charakter zastosowanej procedury badawczej (rozdz. 1.1). Następnie przedstawiono historię i stan badań ceramiki SN (rozdz. 1.2.). Rozdział ten zamyka prezentacja zastosowanych metod

i celów pracy (rozdz. 1.3.). W rozdziale drugim poddano zdefiniowaniu zjawisko SN. Na wstępie przedstawiono zakres pojęć „styl” i „stylistyka” (rozdz. 2.1.). W dalszej kolejności zaprezentowano charakterystykę SN w oparciu o najważniejsze jej cechy (rozdz. 2.2.). Omówiono analizowane zjawisko określając trzy podstawowe wskaźniki typologiczne stylu (tzn. wazę nadszańską – WN, misę zbydniowską – MZ i dzban nadszański – DzN), zakres ich zmienności morfologiczno – ornamentacyjny, a także ocenę pełnionej funkcji. W kolejnych podrozdziałach przeprowadzono opis i analizę wymienionych naczyń, w aspekcie ich morfologii (rozdz. 2.2.1.), mikromorfologii (rozdz. 2.2.2.), zdobnictwa (rozdz. 2.2.3.) i technologii (rozdz. 2.2.4.). Istotnym zabiegiem w ramach przeprowadzonego postępowania było zestawienie uzyskanych informacji źródłowych i porównanie wyników dla oceny relacji między- cmentarzyskowych. W rozdziale trzecim została omówiona problematyka obejmująca systematykę i analizę typologiczną materiałów źródłowych. Zaprezentowano znaczenie i rolę ceramiki naczyniowej we wszechstronnej rekonstrukcji procesów kulturowych (rozdz. 3.1.). Następnie omówiono funkcjonujące w literaturze przedmiotu systemy periodyzacyjne ceramiki TKŁ (rozdz. 3.2.). W dalszej kolejności rozważono teoretyczny i praktyczny aspekt w stosowaniu odmiennych strategii klasyfikacyjnych. Dokonano również teoretycznego wprowadzenia dla przyjętego w pracy układu - dwóch równolegle realizowanych systematyk materiałów źródłowych (rozdz. 3.3.). W kolejnym podrozdziale szczegółowo opisano klasyfikację monotetyczno – podziałową (opartą na układzie proporcji naczyń), prezentując opracowaną na bazie tego systemu, listę typologiczną obejmującą WN, MZ, DzN. Przeprowadzono także analizą frekwencyjną i planigraficzną (poszczególnych typów naczyń SN) na pięciu największych nekropolach TKŁ, na których stwierdzono ceramikę SN (rozdz. 3.4.). W następnym podrozdziale omówiono klasyfikację politetyczno – aglomeracyjną w tym: jej podstawy teoretyczne, cel realizacji, przebieg zastosowanej procedury, a także interpretacje uzyskanych wyników (rozdz. 3.5.). Przeprowadzone postępowanie zilustrowano zestawieniami w formie tabelarycznej, a także diagramami i planigrafiami (rozdz. 12. - zestawienia). W rozdziale czwartym w obszerny sposób omówiono (w kolejnych podrozdziałach 4.1. – 4.5.) największe nekropole TKŁ, na których dominującą pozycję wśród materiałów zabytkowych zajmuje ceramika SN. Rozdział piąty prezentuje ceramikę SN na powyższych cmentarzyskach, zwłaszcza w wymiarze frekwencyjnym (rozdz. 5.1.), planigraficznym (rozdz. 5.2.), w kontekście stwierdzonych relacji stratygraficznych (rozdz. 5.3.), wzajemnej współzależności

występowania w zespołach zwartych (rozd. 5.4.), a także w konfrontacji z wynikami analiz antropologicznych pochówków (rozd. 5.5.). W rozdziale szóstym omówiono zakres chronologiczny badanego zjawiska, a także przebieg dokonujących się w nim zmian. Zaprezentowano również hipotezy odnoszące się do jego genezy i zaniku. Rozdział siódmy precyzuje zasięg terytorialny zjawiska. W rozdziale ósmym przedstawiono interpretację wytwarzania i użytkowania ceramiki SN w aspekcie społecznym. Rozdział dziewiąty przynosi wnioski dotyczące stopnia realizacji celów, a także główne wnioski wynikające z realizowanej procedury badawczej. W rozdziale dziesiątym zaprezentowano katalog stanowisk z ceramiką SN z odnośnikami bibliograficznymi (rozd. 10.1.), a także szczegółowy kwestionariusz cech ceramiki SN, obejmujący cały zbiór materiałów źródłowych (rozd. 10.2.). Integralną część pracy stanowi bibliografia (rozd. 11.), a także wzmiankowane powyżej - wydzielone w osobne rozdziały: zestawienia (rozd. 12.), ryciny (rozd. 13.) i tablice materiałów źródłowych (rozd. 14).

2. Definicja pojęcia stylu nadszańskiego

2.1. Zarys pojęć „styl” i „stylistyka”

W badaniach archeologicznych, ogólne pojęcie „stylu” zostało wprowadzone do zakresu terminologicznego z innych nauk o kulturze, w tym w dużej mierze historii sztuki. Znamionuje ją brak sprecyzowanej, jednoznacznej i pełnej definicji. Odpowiedzialne częściowo za ten stan rzeczy, są m.in. odmienne ujęcia dostosowawcze, adekwatne dla konkretnych kategorii źródeł czy problemów.

W teorii sztuki określano styl jako zjawisko społeczne ujmując je m.in. następująco: „styl jest przede wszystkim systemem form posiadających jakość i obarczoną znaczeniem ekspresję, przez którą ujawnia się osobowość artysty i światopogląd grupy” (M. Schapiro 1953, s. 287); „styl jest pewną formą świadomości, wyrażającą się w artystycznym sposobie konwencjonalizowania tworzywa i związaną z całokształtem form świadomości danego okresu” (K. Połubińska 1974, s. 58 za: U. Kobylińska U. 1980b, s. 197). Do grupy ogólnych definicji stylu można włączyć również następujące jego ujęcia: „styl to subtelna gra elementów określająca najbardziej bezpośrednio osobowość etniczną” (M. Brézillon M. 1968 za: A. J. Tomaszewski A. J. 1988, s. 9); „ogólna konfiguracja elementów oddająca esencję całego społeczeństwa” (A. L. Kroeber 1957); „wyraz społecznej dystynktywności między grupami ludzkimi” (E. N. Wilmsen 1974, s. 93); „idiom etniczny zaznaczony w formie” (Sackett J. R. 1982, s. 104). W sytuacji w której m.in. teoretycy sztuki położyli nacisk na społeczne interrelacje powiązane ze stylem, poszerzono wymienione pojęcie o całokształt zjawisk kulturowych (A. L. Kroeber 1957) i ujęto jego pojmowanie jako zjawisko społeczno-kulturowej identyfikacji grupy (H. D. Duncan 1962, s. 274 za: U. Kobylińska 1980b, s. 197). Powyższy tok myślowy w nieodwracalny sposób implikuje więc obecność związków między wytwórcami.

W związku ze zmianami jego pojmowania w naukach (które powołały go niejako do istnienia), dokonano się również jego znaczne przewartościowanie na gruncie archeologii. W archeologii „tradycyjnej” pojęcie stylu, służyło do stwierdzania formalnego podobieństwa artefaktów, diagnostycznego w kontekście historycznych związków między

zespołami archeologicznymi (U. Kobylińska 1980b, s. 197). Upraszczając można stwierdzić, że był to specyficzny dla danego miejsca i czasu sposób wykonywania czegoś (J. R. Sackett 1977, s. 376). W efekcie sprowadzając nierzadko owo podobieństwo wyłącznie do roli dystynktywnego wskaźnika periodyzacji materiałów w tradycyjnej systematyce czasowo-przestrzennej. Proporcjonalnie więc im bardziej artefakty są do siebie podobne, tym bardziej z powiązanych z sobą kontekstów społecznych pochodzą (A. J. Tomaszewski 1988, s. 11).

W ciągu ostatnich kilkunastu lat, podjęto szereg prób zmierzających do czytelnego określenia zakresu pojęcia „stylu”, a także możliwie pełnej adaptacji na potrzeby nauki zajmującej się wytworami ludzkimi (U. Kobylińska 1980a, s. 413). Do najszerzej zakrojonych działań w tym kierunku należy zaliczyć studia amerykańskiego badacza paleolitu Francji Jamesa Sacketta, twórcy ogólnego (izochrestycznego) modelu stylu w odniesieniu do archeologii (1973, 1977). W ujęciu Jamesa Sacketta koncepcja stylu jest ważną częścią składową ogólnej teorii zmienności formalnej artefaktu (J. R. Sackett 1973).

Badacz ten przeprowadził krytyczną analizę pojęcia stylu (w odniesieniu do ujęć wcześniej stosowanych). Tradycyjnemu pojmowaniu stylu przypisuje wyłącznie funkcję kreowania systematyki materiałowej, bez możliwości nadania mu mocy wyjaśniającej w podstawowych kwestiach: czym jest wymieniony styl, na jaki wymiar organizacji społecznej wskazują zaobserwowane podobieństwa lub różnice (A. J. Tomaszewski 1988, s. 11). Przeprowadzone wnioskowanie doprowadziło go do wyodrębnienia, nieodłącznych (jego zdaniem) elementów badanego pojęcia, na których oparł ogólną koncepcję zmienności formalnej artefaktów (U. Kobylińska 1980a, s. 413). W swoim dualistycznym modelu zakłada on komplementarność funkcjonalno-stylistyczną w odniesieniu do artefaktu, ukazując je w dwóch odmiennych perspektywach badawczych. Jedna perspektywa ukazuje je jako wytwór utylitarny, natomiast druga postrzega jako wskaźnik kontekstu historycznego, czasowo-przestrzennego (wyrażania idei, relacji społecznych). Uzupełnieniem tego podziału artefaktów było wprowadzenie przez niego pojęcia „formy dodatkowej” (adjunct form), odnoszonego do wtórnej funkcji (w zestawieniu z jego funkcją pierwotną - przeciwną), jako cechę różnicującą artefakty (np. otwór w wisiorku). Każda forma ze sfery kultury ma więc dwa aspekty: czynny (związany z funkcją) i bierny (determinowany regułami stylistycznymi danego kontekstu

społecznego) (J. R. Sackett 1977, s. 370). Zakres pojęć styl i funkcja wyczerpują więc zdaniem Jamesa Sacketta, aspekt zmiennościowy artefaktów, wyłączając wpływ przypadkowych czynników postdepozycyjnych (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 161). Ową komplementarność stylu i funkcji można odnosić zarówno do poziomu samych zespołów jak również mikropoziomu cech formalnych wytworów (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 161). Według Jamesa Sacketta styl był więc nieodłącznym aspektem każdego przedmiotu i nieodzownym symptomem tradycji kulturowej, w której powstał (U. Kobylińska 1980a, s. 415). Termin „funkcja” (z rozróżnieniem na funkcję utylitarną i nieutilitarną – nie materialną, wyrażająca idee i relacje społeczne) odnosi się bowiem do działania artefaktu we wszystkich sferach kultury (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 161). Z kolei pojęcie stylu wspiera założenie, iż istnieją alternatywne sposoby (tworzące spektrum izochrestyczne – „równoważne w wyborze”) osiągania tego samego celu funkcjonalnego (utilitarnego lub nieutilitarnego), lecz każda społeczność dąży do wyboru jednego z nich. W odniesieniu do niektórych wytworów, szczególnie najprostszych, może wystąpić prawo ograniczonych możliwości (np. niektórych przypadkach wyrobów kamiennych), prowadząc do konwergencji. W dalszym ciągu jednak ilość permutacji surowca, technik, zamierzonych kształtów i sposobów użycia jest znaczna (J. R. Sackett 1982, s. 72-74). W danym kontekście społeczno kulturowym wytwórca wybiera jedną lub najwyżej kilka z możliwych opcji w poszczególnych spektrach, zaś wybór tej samej opcji z danego spektrum przez dwie nie związane z sobą społeczności jest określony przez prawdopodobieństwo. Wybór jednak tej samej kombinacji opcji w różnych spektrach jest w zasadzie niemożliwy (A. J. Tomaszewski 1988, s. 12). Dokonany jest bowiem w określonej sytuacji kulturowej, przekazywany społecznie i warunkowany podobieństwem pomiędzy wyborami historycznymi powiązanych grup ludzkich (U. Kobylińska 1980a, s. 415). W oparciu o poczynione założenia James Sackett ustalił, że stopień podobieństwa pomiędzy alternatywnymi wyborami, poczynionymi w dwóch historycznie powiązanych miejscach jest wprost proporcjonalny do intensywności społecznych interakcji pomiędzy ich mieszkańcami (J. R. Sackett J.R. 1977, s. 371).

Warto zauważyć, że odmiennosc definicji stylu Jamesa Sacketta od określeń teoretyków sztuki wynika z faktu, iż wymieniony badacz lokuje go w materialnym podłożu systemu społecznego (przypisując go artefaktom), natomiast całościowe definicje wskazują na jego „szerszą” obecność w warstwie kultury (U. Kobylińska 1980a, s. 417). Obrazuje to dobitnie skalę i zakres pojęciowy interesujących nas terminów: styl –

stylistyka. Słuszna wydaje się więc uwaga Urszuli Kobylińskiej (1980a, s. 417), że James Sackett definiuje nie „styl” lecz „stylistyczny aspekt artefaktu” – będący przyczynkiem do ogólnej teorii „stylu”.

Odmiernym podejściem, określonym przez Jamesa Sacketta jako ikonologiczne jest koncepcja wiążąca styl z praktyką identyfikacji grup ludzkich. Przytoczone podejście zakłada istnienie i charakter stylu jako procesu wymiany informacji (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 161), wiążąc go z nieużytkowymi, nieużytkowymi elementami różnicowania formalnego. Stylistyczny jest więc wyłącznie element (ikonologiczny) wyrażający treści społeczne (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 1613). W dobitny sposób założenia modelu wymiany informacji wspiera również wypowiedź H. M. Wobst’a (1977, s. 320-321), który stwierdza, że przedmioty materialne, oprócz tego że biorą udział w wymianie materii i energii, mają również styczność z procesami wymiany informacji, co znajduje swój wyraz w ich formie.

Ogólna teoria wymiany informacji obejmuje więc model interakcji społecznej; dryfu stylistycznego różnicowania w nawykach wytwórczych; elementy teorii norm społecznych (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 163).

Teoria wymiany informacji tłumaczy z jakich powodów styl jest dogodnym środkiem wyrażania treści indywidualnych i grupowych, nie objaśniając jednocześnie przyczyn różnicowania owych grup (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 163).

Z kolei teoria interakcji społecznych nie naświetla samodzielnie zjawiska upodabniania czy różnicowania stylu, wskazując i kładąc nacisk na procesy uspołeczniania i aktualizacji warunkujące przekazywanie stylu (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 163). W przeszłości podejmowano próby połączenia tych dwóch modeli stylu. W kwestii różnicowania stylistycznego istotne wydają się więc wnioski uzależniające jego zrozumienie od zrozumienia społeczeństwa, jego zachowań, systemu wartości (P. Wiessner 1983, 1989 za: D. Minta-Tworzowska 1994, s. 163). Styl pełnił również rolę obwieszczania treści ogólnych, wspólnych lub wyróżniających dla danej grupy, ściśle wiążąc się także z indywidualnością nawyków wytwórczych tej samej kategorii wytworów. Należy podkreślić, iż obserwowane różnice nie zawsze wiążą się z konkurencyjnością, stanowiąc niekiedy wyraz ich komplementarności (P. Wiessner 1983 za: D. Minta-Tworzowska 1994, s. 163).

Inny model – tzw. „dryfu stylistycznego-kulturowego” obrazuje natomiast zachodzące w czasie i przestrzeni zjawisko, nieświadomionej przez wytwórców, zmiany w nawykach wytwórczych (A. J. Tomaszewski 1988, s. 18).

Istotne znaczenie dla poruszanej problematyki stylu mają także badania etnoarcheologiczne. Będąc wynikiem integracji archeologii i etnografii, koncentrują się one na obserwacjach współcześnie egzystujących społeczności plemiennych, w kontekstach użytecznych dla interpretacji archeologicznej (Z. Kobyliński 1981, s. 7). Wymienione konteksty odnoszą się m.in. do wytwarzania, użytkowania, tłuczenia i porzucania naczyń glinianych (U. Kobylińska, Z. Kobyliński 1980, s. 43). Współczesną etnoarcheologię znamionuje również wielokierunkowość podejmowanych badań i analiz, wśród których najważniejszymi kierunkami są: technologiczny, ekologiczny, socjologiczny, demograficzny, psychologiczny (U. Kobylińska, Z. Kobyliński 1980, s. 43), czy badający typy kontaktów ekonomicznych, więzów społecznych i mechanizmów dystrybucji wytworów garncarskich (C. Renfrew 1977, s. 7-15). Przyniosły one wiele cennych informacji o nieświadomionych aspektach szeregu procesów (U. Kobylińska, Z. Kobyliński 1980, s. 43). Badania ukierunkowane m.in. na określenie roli wytworów materialnych w zachowaniu i komunikowaniu podziałów i przynależności społecznej, a także innych aspektów prowadziło szereg badaczy w tym I. Hodder (1977, 1979), P. Wissler (1983) i H. M. Wobst (1978).

Od lat 60-tych reprezentanci nurtu tzw. „socjologii ceramicznej”, głównie badacze amerykańscy, także szeroko poruszali problematykę stylu w odniesieniu do ceramiki pradziejowej. Przedmiotem ich badań stał się pozaautylitarny - stylistyczny charakter ceramiki (U. Kobylińska 1980b). Ich postawa badawcza była wsparta przekonaniem o możliwościach wykorzystania wszystkich implikacji społeczno-kulturowego zjawiska stylu (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 170). W kwestii zmienności wyrobów ceramicznych zajęli stanowisko głoszące, iż jest ono uwarunkowane przede wszystkim tradycją kulturową. W tej sytuacji analiza winna obejmować nie tylko formę, ale również ornamentykę naczyń. Adekwatnie do tezy, że „istota dyfuzji idei i praktyk stylistycznych zarówno w danym społeczeństwie, jak i między społeczeństwami jest zdeterminowana przez interakcje zachodzące pomiędzy wytwórcami” (R. Whallon 1968, s. 223 za: U. Kobylińska 1980b, s. 197). Utożsamiano również zmienność zdobniczą (zachodzącą w określonym czasie) z obszarami społecznymi lub rekonstruowano społeczno -

przestrzenną organizację, interpretując koncentrację przestrzenną mikrotradycji zdobniczej jako wyraz zamieszkiwania w danym miejscu grupy związanej więzami pokrewieństwa. Badacze omawianego nurtu pominęli jednak dualistyczną zależność funkcji i stylu, jak również fakt, iż jeden z powyższych aspektów ulegając zmianie nie musiał wpływać na drugi i odwrotnie (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 171). Ważną rolę w badaniach „socjologii ceramicznej” spełniały obserwacje zaczerpnięte z etnoarcheologii. Pierwsza generacja badaczy wymienionego nurtu opierała swoją analizę m.in. na założeniu, że technika wytwarzania i zdobienia naczyń była przekazywana w relacjach matka – córka, babka – wnuczka. Samą ornamentykę traktowano początkowo jako wyznacznik chronologiczny (w odniesieniu do makroskali i makroregionu), by stopniowo zmienić jej postrzeganie w kontekście możliwości odzwierciedlenia związków społecznych (w mikroskali i mikroregionie) (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 169). Przykładowo analiza (w aspekcie ilościowym i jakościowym - obecność elementów zdobniczych) prowadząca do stwierdzeń o grupowaniu się, w określonych miejscach na stanowisku mikrotradycji zdobniczych, implikowała postrzeganie tego miejsca jako „rezydencji klanowej”.

Metody i wyniki badań „pierwszej generacji socjologów ceramicznych” poddane zostały ostrej krytyce na wszystkich głównych płaszczyznach w tym: odwzorowania norm społecznych przez układy źródeł (np. w kwestii dotyczącej powstawania warstw kulturowych); słuszności doboru metod statystycznych i sposobu interpretacji wyników ilościowych; kwestii istnienia rzeczywistej relacji między rozkładem danych archeologicznych a istniejącymi w przeszłości mechanizmami społeczno-kulturowymi (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 170).

„Druga generacja” badaczy powyższego nurtu poszerzyła zakres badanych problemów i metod, wprowadzając m.in. analizę symbolik i wzorów ornamentacyjnych. Uwzględniając również wysuwaną w poprzednim okresie krytykę, dokonała szeregu istotnych przewartościowań. W kwestii formułowania wniosków społecznych, ukrytych za stwierdzonymi układami danych archeologicznych pozostała także bardziej ostrożna (U. Kobylińska U. 1980b, 197). Często rezygnuje również z badań społecznych relacji w obrębie jednego stanowiska na rzecz naturalnie wydzielających się makroregionów (np. S. Plog 1976). W analizie wykonywanej metodami statystycznymi, posługuje się znacznie większą ilością czynników i szerszym wachlarzem metod (w odniesieniu do tych

samych danych źródłowych). W obserwacjach etnoarcheologicznych stylu, zwraca również większą uwagę na dobór różnych kontekstów społeczno-kulturowych, tworząc bardziej adekwatne modele odnoszone do zastosowań archeologicznych (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 171).

Przedstawiona powyżej charakterystyka zróżnicowanych poglądów badawczych dotyczących omawianej kwestii, nie wyczerpuje wszystkich możliwości interpretacyjnych sygnalizowanych w literaturze przedmiotu, stanowiąc wyłącznie przegląd najważniejszych kierunków, stosowanych procedur, a także dokonujących się przewartościowań pojęciowych.

2.2. Charakterystyka cech stylu nadsańskiego

Pojęcie „stylu nadsańskiego” (SN) traktowane jest w niniejszej pracy w szerokim znaczeniu taksonomicznym, obejmującym całokształt wzajemnych relacji morfologiczno - zdobniczych form ceramicznych, które go tworzą. Podkreślić należy, że w opracowaniach naukowych (zwłaszcza ostatnich lat) poruszających problematykę ceramiki TKŁ (a także wielu innych jednostek kulturowych) na określenie wymienionych wyżej zależności przywoływane jest najczęściej pojęcie „stylistyki ceramicznej”²⁰. Zdaniem autora najśluszniesze więc wydaje się przyjęcie założenia o całkowitej równoważności znaczeniowej wymienionych terminów: styl/stylistyka ceramiczna. W prezentowanym ujęciu terminy te nie tylko wskazują na obecność wzajemnej zależności między nadrzędnymi wartościami określającymi ceramikę (zwłaszcza związanymi z jej formą - makromorfologią) i wartościami podrzędnymi (ornamentyką, mikromorfologią, technologią), ale również szczegółowo definiują ich charakter.

²⁰ Przykładem mogą być tu prace poruszające problematykę tzw. stylistyki post-trzcinieckiej (S. Czopek 1996a, s. 116 i n, M. Gedl 1998, s. 141, M.S. Przybyła 2003, s. 40; A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 314-317, ryc. 1-2), stylistyki nadsańskiej (S. Czopek 1999a, 2001, 141-143 i n; K. Ormian 2005, s. 291-312, ryc. 1); stylistyki pomorskiej (S. Czopek 1992a, s. 43 i in.) lub odnoszone do innych zbiorów naczyń TKŁ charakteryzujących się pokrewieństwem morfologiczno - zdobniczym (zwłaszcza zaś morfologicznym) – w takim ujęciu szersze propozycje przedstawił ostatnio m.in. Marcin Przybyła – A. Gawlik, M. S. Przybyła 2005, s. 314-317, ryc. 1-2).

Istotą i specyfiką kultury archeologicznej jest powtarzalność (lub nawet ujednolicenie w jej ramach) cech formy i technologii wykonywania wytworów, obecność relacji między tymi cechami oraz współzależność między wytworami w ramach kompleksowych zespołów. Powtarzalność cech i stopień współwystępowania w wytworach i obiektach tej samej klasy stanowi natomiast kryterium wydzielania typów. Przy czym wartość diagnostyczna typu zależy zarówno od liczby cech wyodrębniających go od innych typów, jak również stopnia ich powtarzalności tj. częstotliwości występowania. (A. Niewęgłowski 1992, s. 287). Poszczególne cechy naczyń glinianego (podobnie jak innych wytworów) odpowiadają pojedynczym czynnościom, całe naczynie – zespołowi czynności. Zespoły naczyń tego samego typu (o analogicznych, współwystępujących z sobą cechach) powtarzającym się zespołom czynności czyli zachowaniom, które związane są z wykonywaniem i użytkowaniem tych wytworów. W szczególny sposób powyższe zachowania ujawniają się więc za sprawą ujednoliconego charakteru wytworu (cech formy, technologii), a także regularnej powtarzalności zarówno samych cech jak również kontekstów w których występują (A. Niewęgłowski 1992, s. 292).

Przechodząc do próby scharakteryzowania nadszańskiego stylu wytwórczości ceramicznej TKŁ, warto przypomnieć w jaki sposób pojmował ją i określał, twórca pojęcia tego zjawiska – Sylwester Czopek (2001, s. 141-143, ryc. 27). Wymieniony badacz w monograficznym opracowaniu materiałów z komentarzyska w Pysznicy relacjonuje swoje zamierzenia badawcze pisząc - „analizę stylistyki można uogólnić wydzielając odpowiednie grupy ze względu na podobieństwo cech taksonomicznych (z mniejszym znaczeniem ornamentyki). Jest to próba nieco innego niż dotychczas spojrzenia na ceramikę grupy tarnobrzeskiej bez zagłębiania się w szczegóły klasyfikacji [...] Pojęcie stylistyki jest tutaj analogiczne do rodzin form naczyń, akcentujących rzeczywiste związki typów stylistycznych” (S. Czopek 2001, s. 141; A. Buko 1981, s. 132-145).

Podążając tokiem myślowym wytyczonym przez wymienionego badacza, który odwołuje się do pojęcia „rodzin form naczyń”, przywołajmy jego szczegółową definicję przedstawioną przez Andrzeja Buko „W zespołach ceramiki istnieją grupy naczyń różnych rodzajów i wielkości powiązane ze sobą określonym, podstawowym układem cech morfologicznych. Przejawia się on w formach niezależnie od ich rodzaju oraz funkcji. Grupy naczyń powiązane ze sobą takim układem cech tworzą Rodziny Form

Naczyń „ (1981, s. 141). Tak więc w celu zdefiniowania danej „rodziny form” można posłużyć się swego rodzaju pierwowzorem (realnie nie istniejącym – w znaczeniu schematu konstrukcyjnego), który (jak to przedstawia A. Buko – 1981, s. 141) wyraża preferowany przez garncarza układ określonych kategorii cech w stosunku do innych, teoretycznie równie możliwych do zrealizowania. Tego rodzaju „pierwowzory rodzin form” przedstawił Sylwester Czopek wprowadzając do literatury przedmiotu pojęcie styl/stylistyka nadsańska (S. Czopek 2001, s. 141 – A. Buko 1979, s. 132-145 – por. ryc. 1).

Z punktu widzenia poruszanej przez nas problematyki (w dążeniu do precyzyjnego zdefiniowania ceramiki SN) najistotniejszą kwestią jest próba odpowiedzi na pytanie jakie formy naczyń z formującymi je cechami (podlegającymi zmianom w pewnych mniej lub bardziej czytelnym zakresach i pozostające w ściśle określonym „układzie morfologicznym”), możemy potraktować jako „formy prototypowe” (wyznaczniki typologiczne tego stylu). W oparciu o poczynioną obserwację materiałów ceramicznych, a także korzystając z wstępnej propozycji definiującej SN (przedstawioną przez Sylwestra Czopka - 2001, s. 141-143, ryc. 27 – por. ryc. 1), można do roli „form prototypowych” (z ich postrzeganiem, analogicznym jak przedstawił to Andrzej Buko 1981, s. 141) przedłożyć 3 typy naczyń: I. waza/popielnica – „nadsańska” (WN); II. misa/nakrywa popielnicy – „zbydniowska” (MZ); III. dzban/popielnica, który proponuję określić wzorem wazy jako „dzban nadsański” (DzN) (ryc. 2).

Postrzegając wymienione naczynia przez pryzmat ich obserwowanej zmienności morfologicznej, należy zawęzić przedziały tej zmienności (definiujące styl nadsański) do układu cech morfologicznych, określonych w literaturze przedmiotu jako „klasyczna stylistyka nadsańska – SNK (S. Czopek 2001, s. 141 - 143, ryc. 27 – por. ryc. 2). Obserwowany zakres zmienności morfologicznej (a także ornamentacyjnej) tych naczyń, należy bowiem interpretować jako przebiegające w czasie przeobrażenia wymienionego stylu, podłożem których były zapewne szersze uwarunkowania. Jak większość zjawisk kulturowych podlegających zmianom, można scharakteryzować ten proces trójetapowo wydzielając etapy: wczesny - przed- klasyczny; środkowy - klasyczny; późny - post- klasyczny.

Przedstawiony punkt widzenia rekomenduje więc wymienione wyżej trzy formy naczyń (WN, MZ, DzN), w układzie morfologicznym określonym jako „klasyczny”,

do roli wyznaczników typologicznych w pełni wykształconego nadsańskiego stylu ceramicznego.

W tym miejscu należy więc nieco bliżej przedstawić charakterystykę stylistyki nadsańskiej w jej klasycznej postaci.

Omawiane naczynia łączy wyraźnie trójdzielna forma (w układzie niemal segmentowym), rozbudowany profil, dwustożkowaty brzusec (z ostrym lub nieco bardziej łagodnym załomem), wydzielona (niekiedy bardzo silnie) lejkowato - rozchylona szyjka, obecność taśmowatego - nośnego ucha (MZ, DzN), a także wyważony układ proporcji poszczególnych partii (w klasycznej odmianie wysokość załomu brzuśca oscyluje w okolicach $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{3}$ wysokości naczynia). Opisany układ morfologiczny pozostaje w bardzo ścisłych, wzajemnych relacjach z ornamentyką plastyczną (uszka, pseudouszka umieszczone u nasady szyjki - WN, guzki rozmieszczone w grupach na załomie brzuśców - WN, MZ, DzN), ornamentyką ryto - odciskaną (motywy tzw. skośnie zakreskowanych trójkątów lub czworokątów z towarzyszącymi im niekiedy odciskami okrągłego stempelka - WN; koncentrycznych kręgów z dołkami stempelkowymi i palcowymi - MZ) lub wyłącznie ornamentyką plastyczną (guzki umieszczone na załomie brzuśca - zwłaszcza DzN). Zależność ta przejawia się w wymiarze wieloaspektowym i dotyczy tak stref objętych zdobnictwem (w przypadku WN - górnej części brzuśca, nasady szyjki, załomu brzuśca; w odniesieniu do MZ zewnętrznej powierzchni dna i załomu brzuśca), jak również asortymentu podstawowych elementów zdobniczych (wątków) i całych układów kompozycyjnych. Szczegółowo ornamentyka nadsańska została przedstawiona w rozdziale 2.2.3.

Ważne jest również odniesienie się w tym miejscu do kwestii możliwości wydzielenia pełnego zestawu form naczyń, które należy wiązać z rozwojem wymienionego stylu. W propozycji Sylwestra Czopka (S. Czopek 2001, s. 141 - 143, ryc. 27 - por. ryc. 2) poza przedstawionymi trzema typami naczyń w zespole form naczyń stylistyki nadsańskiej znalazły się również niektóre czerpaki i kubki profilowane. W ujęciu czysto formalnym (aspekt morfologiczny) formy te stanowią zminiaturyzowane repliki MZ (czerpaki) i DzN (kubki), przy czym granica metryczna między wymienionymi naczyniami w niektórych sytuacjach jest trudna do wychwycenia. W niniejszej pracy nie zdecydowano się jednak na włączenie tych form do zespołu naczyń „określających styl nadsański”. Decyzję tą podjęto nie tyle przez wzgląd na owe różnice metryczne (ponieważ nie mogą

być one traktowane jako istotne kryterium stylistyczne zgodnie z przyjętą tutaj, a zaprezentowaną wyżej definicją „rodzin form” w ujęciu Andrzeja Buko - 1981, s. 141) lecz ze względu na interregionalny i interkulturowy wymiar występowania tych naczyń (tzn. czepaków i kubków profilowanych), powszechnie reprezentowanych m.in. na stanowiskach całej KŁ. Uwaga ta w niczym nie deprecjonuje znaczenia tych form we wzajemnym współwystępowaniu z ceramiką SN²¹. Ze względu jednak na wymienione uwarunkowania trudno uznać je za formy określające omawiany styl.

Niezwykle istotnym, kluczowym zagadnieniem dla problematyki nadszańskiego stylu ceramicznego jest kwestia właściwego określenia „funkcji” jaką nadały tej ceramice społeczności, które ją wykonywały i użytkowały. W tym aspekcie uwagę zwraca zwłaszcza kontekst stanowisk z których ceramika ta jest pozyskiwana. Znamienna jest bowiem bardzo skromna reprezentacja tej ceramiki w zbiorze źródeł pochodzących z badanych osad TKŁ (w tym osad rozlokowanych w jej północnej partii) z równoczesnym, masowym charakterem jej występowania na dużych nekropolach północnej strefy z jej zasięgu. Informacje powyższe, uzupełnione nawet pobieżną obserwacją specyfiki wykonawczej tej ceramiki, wyraźnie wskazują na jej niegospodarcze przeznaczenie. Omawiana ceramika charakteryzuje się bowiem dużą starannością wykonania (niekiedy wręcz niezwykłą - jednoznacznie wskazując na użycie przez jej twórców dużego nakładu pracy), bardzo dobrymi parametrami technologicznymi (dobrym lub bardzo dobrym wypałem, cienkościennością, bardzo starannym opracowaniem powierzchni, zwłaszcza zewnętrznych), a także obecnością rozbudowanego i skanonizowanego zdobnictwa. Przytoczone obserwacje dość wyraźnie sugerują więc możliwość interpretacji wymienionej stylistyki ceramicznej jako przejaw specyficznego stylu ceramiki grobowej.

Na dużych nekropolach z grobami ciałałpalnymi popielnicowymi, poszczególne formy naczyń ceramicznych SN, spełniają bowiem ściśle określone funkcje. W przypadku waz i dzbanów nadszańskich jest to funkcja urny grobowej (z wyjątkiem sporadycznie notowanych sytuacji, w których występują one w zespołach grobowych jako dodatkowe naczynia - przystawki, czy pojedynczym przypadku – jako nakrywa innej

²¹ Pewne powiązania widoczne są także na podłożu ornamentacyjnym (zdobnictwo pojedynczych form czepaków profilowanych nawiązuje do ornamentów zewnętrznych powierzchni denni MZ).

wazy nadszańskie: np. grób 588 na cmentarzysku w Pysznicy - LXIX, 2). Z kolei misa zbydniowska równie często lub niemal wyłącznie, spełnia rolę nakryw popielnic, zdradzając w tym względzie ściśle powiązanie z popielnicą typu WN, w niewielkim natomiast stopniu z urną - DzN (zestawienia i analiza wzajemnego współwystępowania form naczyń SN w zespołach grobowych – por. rozdział 5.4; tabela. 27). Rolę mis zbydniowskich jako nakryw urn grobowych, podkreśla także obecność ornamentyki rytej i odciskanej (w typie koncentrycznych kół, odcisków okrągłego stempelka czy promieniście rozchodzących się żłobków lub dołków palcowych itp.), co istotne - ornamentyki rozmieszczanej przez wytwórców wyłącznie na zewnętrznych powierzchniach ich denn, wskazując na kierunek ekspozycji wymienionego zdobnictwa (por. rozdział 2.2.3).

Odnosząc się do potwierdzonej obecności fragmentów ceramiki SN na stanowiskach osadowych TKŁ, należy stwierdzić iż obecność ta związana jest najprawdopodobniej z etapem wytwórczym. Mało prawdopodobne wydaje się natomiast przypuszczenie, że ceramika ta pierwotnie mogłaby być przeznaczona do celów gospodarczych, a tylko wtórnie używana w obrzędowości pogrzebowej. Nie można wykluczyć natomiast możliwości przechowywania przez dłuższe nawet okresy czasu, poszczególnych naczyń SN (tak samych popielnic WN, DzN jak i ich nakryw MZ) w ramach szeroko pojmowanych przestrzeni mieszkalnych, interesujących nas społeczności. Pewną przesłanką, która mogła by uprawdopodobniać taką możliwość jest obecność na nekropolach TKŁ stosunkowo licznych pochówków popielnicowych – mnogich. Nasuwa się więc pytanie czy przynajmniej w niektórych sytuacjach, po śmierci poszczególnych członków rodzin pozostawiano popielnice na terenie osady (np. w ramach poszczególnych domostw ?), tak długo jak długo mogłyby one stanowić miejsce spoczynku dla ziemskich szczątków kolejnych członków danej rodziny.

Oceniając natomiast sam charakter zmienności morfologiczno - ornamentacyjnej opisanych powyżej form naczyń SN (szczególnie WN), należy przede wszystkim podkreślić szeroki wachlarz stosowanych rozwiązań formalnych (zwłaszcza w odniesieniu do profilacji i układu proporcji, w nieco mniejszym zaś stopniu rozwiązań zdobniczych). W literaturze przedmiotu wymieniona zmienność naczyń SN oceniana głównie przez pryzmat przebiegających w czasie przeobrażeń (np. z podkreślaną tendencją do łagodzenia/ubożenia profilacji poszczególnych form - zwłaszcza WN, czy stopniowej

degradacji zdobniczej /SNK →SNP/ - S. Czopek 2001, s. 129 i 141 - 144 i in.). Zgadza się zasadniczo z takim poglądem, należy zwrócić nieco większą uwagę niż czyniono to do tej pory na trudno uchwytny, ale zdaniem autora obecny aspekt zróżnicowania lokalnego w wytwórczości ceramiki tego stylu, jak również szereg innych uwarunkowań. Wynikają one m.in. z rękodzielniczego, charakteru wykonawstwa w którym końcowy efekt czynności wytwórczych warunkowany jest zarówno „ideą naczynia” do której zmierza wytwórca – wypadkową jego doświadczenia, posiadanych umiejętności, czy obecności ograniczeń lub reguł (aspekcie obrzędowo - religijnym) w stosowanych rozwiązaniach formalnych (bardzo prawdopodobnych zwłaszcza w dziedzinie zdobnictwa), a także prawdopodobnie wielu innych czynników.

Przywołując charakterystyczne cechy SN nie sposób również nie wspomnieć o specyficznym wymiarze technologicznym ceramiki SN, charakteryzującej się z reguły czernionymi, nierzadko silnie wygładzanymi lub wręcz wyświeconymi powierzchniami zewnętrznymi, wewnątrz brunatnymi (por. – rozdział 2.2.4.). Uogólniając można stwierdzić, że oblicze technologiczne tej ceramiki jest jednym z jej wyróżników w ramach całego zbioru ceramiki TKŁ, na co zresztą zwracano już uwagę w literaturze przedmiotu (m.in. S. Czopek 1989, s. 417; 1996a, s. 117).

W pełnym swoim wymiarze styl nadsański, którego wyznacznikiem są trzy typy naczyń: I. WN; II. MZ; III. DzN wyraża się więc w ściśle określonych relacjach: makromorfologii – mikromorfologii – ornamentyki - technologii. Zagadnienia te zostaną przedstawione w kolejnych rozdziałach (por. 2.2.1. – 2.2.4.)

2.2.1. Makromorfologia

W niniejszej pracy w opis, analizę i klasyfikację morfologiczną ceramiki, zrealizowano w kilku płaszczyznach badawczych. Pierwsza z nich to metoda opisu geometrii brył oraz analiza wzajemnych relacji wskaźników metrycznych (szerokościowo-wysokościowych) naczyń, które przeprowadzono w oparciu o wcześniej opracowany wzorzec i wykonane pomiary metryczne (ryc. 3) - kcc SN: N - AH²². W odniesieniu

²² Por. rozdział 10.2; kwestionariusz cech ceramiki SN – pomiary metryczne naczyń umieszczono w kolumnach N – AH.

do wymienionej metody zastosowano, dwa alternatywne ujęcia systematyki morfologicznej („klasyczną” systematykę hierarchiczną, monotetyczną – podziałową z nadrzędną rolą przypisaną wyselekcjonowanemu układowi proporcji naczyń, a także klasyfikację (w aspekcie wyłącznie systematyki morfologicznej - nie hierarchiczną) politetyczną – aglomeracyjną, opartą o „równouprawnione” wskaźniki metryczne naczyń. Całość postępowania klasyfikacyjnego ceramiki SN, prezentacja systemów klasyfikacyjnych i niektóre aspekty związanej z nimi sfery interpretacyjnej zostały przedstawione w rozdziałach 3.3. - 3.5.

Druga płaszczyzna przeprowadzonego postępowania (w kwestii opisu i analizy morfologicznej ceramiki SN) związana jest z zagadnieniem ich profilacji. Na znaczenie tego aspektu analizy morfologicznej (np. dla ustaleń periodyzacyjnych naczyń omawianego stylu), wskazuje chociażby rola którą przypisano jej w literaturze przedmiotu (S. Czopek 2001, s. 141-143, ryc. 27; A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 317, ryc. 2). W ogólnym ujęciu sprowadza się ona do wyznaczenia charakteru ogólnorozwojowego trendu obserwowanego w wytwórczości tej ceramiki (od stylistyki nadsańskiej klasycznej - SNK ostroprofilowanej do stylistyki nadsańskiej przekształconej - SNP ze złagodzoną i zubożoną profilacją – S. Czopek 2001, s. 141-143, ryc. 27). W niniejszej pracy autor (dążąc do jak największego zobiektywizowania opisu, co jest niezwykle trudne lub wręcz niemożliwe w przypadku określeń profilacji ceramiki ręcznie lepionej) posłużył się metodą wspartą na wykonanych pomiarach kątowych (ściślej ujmując ich zakresach: min.-max.) w odniesieniu do wydzielonych, czterech partii tektonicznych tych naczyń (ryc. 4) - kcc SN: AI - AL²³. Ze względu na liczne uwarunkowania (w tym wtórne odkształcenia dolnych partii ścianek naczyń i mały zakres zmienności ich pomiarów w dużej mierze wynikający z ograniczeń natury konstrukcyjnej itp.) największą przydatność dla podejmowanych analiz wykazują zakresy kątowe - 1 i 2 (zk.1 – pomiar kątowy przywylewowy, zk. 2 – pomiar kątowy górnej partii brzuśca).

Trzecia płaszczyzna zastosowanej procedury opisu i analizy morfologicznej ceramiki SN związana jest z próbą oceny poszczególnych form naczyń (w ramach jej „typów funkcjonalnych”) przez pryzmat „kategorii wielkościowych” tych form.

²³ Por. rozdział 10.2; kwestionariusz cech ceramiki SN – pomiary zakresów kątowych naczyń umieszczono w kolumnach AI – AL.

W tym ujęciu traktuje się uzyskane wyniki jako kolejny element różnicujący analizowany zbiór form ceramicznych²⁴. Dla realizacji powyższego zamierzenia posłużono się wzorami na objętość i pole powierzchni stożka obrotowego ściętego (ryc. 5). Wykorzystując wykonane wcześniej pomiary dla poszczególnych naczyń obliczono szacunkowe wartości ich objętości całkowitych ($V_{c\ WN, MZ, DzN}$) i szacunkowe wartości pola powierzchni ścianek bocznych ($P_{bc\ WN, MZ, DzN}$), dla zbioru wszystkich „całych” form naczyń - kcc SN: AV-AW²⁵.

Przechodząc do prezentacji wybranych analiz morfologii ceramiki SN, należy podkreślić, że względu na specyfikę i charakter wykorzystywanej do badań ceramicznej bazy źródłowej (w tym aspekt liczebności form poszczególnych typów funkcjonalnych; ich wymiar jakościowy – np. stan zachowania; zwarty charakter występowania²⁶; a także wzajemne współwystępowanie form naczyń w zwartych zespołach grobowych, pozostawanie w relacjach stratygraficznych, a także inne uwarunkowania) wyjątkowego znaczenia nabierają zbiory ceramiki SN z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzyszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1. Nieprzypadkowo więc w większości podjętych analiz (w tym odnoszących się zagadnienia morfologii naczyń SN), autor bazuje na materiałach z tych wydzielonych stanowisk. W analizach powyższych istotne są zarówno obserwacje strukturalne – w tym np. rejestracja danych typów funkcjonalnych SN z ukierunkowaniem obserwacji na ich „wewnętrzne” układy – tzn. dotycząca poszczególnych cmentarzysk, jak również na „zewnątrz” nich w kontekście wzajemnych relacji analizowanych naczyń, między stanowiskami. Dotyczy to ujęcia frekwencyjnego pojedynczych cech (np. natury metrycznej), a także ich układów które w pełniejszy sposób określają dane naczynia.

²⁴ Element ważny jak się wydaje, nawet w aspekcie „jednej z funkcji” WN czy DzN jako form naczyń spełniających rolę „pojemnika” na szczątki zmarłych osób (przy czym ujęcie takie nie deprecjonuje innego, bezsprzecznie istotnego wymiaru znaczeniowego tych naczyń – związanego ze sferą obrzędową).

²⁵ Doświadczalnie przeprowadzona weryfikacja kilku uzyskanych wyników (wykonana dla oznaczeń wartości– $V_{c\ WN, MZ, DzN}$) wykazała kilku procentowy zakres błędu, potwierdzając względną przydatność zastosowanej metody.

²⁶ Kontekst jednego stanowiska – mikroregion.

Przegląd morfologii naczyń SN warto rozpocząć od obserwacji wartości poszczególnych wskaźników metrycznych (z oznaczeniami wg przedstawionego schematu – ryc. 3). Dla kolejnych „typów funkcjonalnych” tego stylu /WN, MZ, DzN/ wykonano więc zestawienia głównych wskaźników metrycznych, uwzględniając równocześnie fakt ich przynależności (w ramach danych typów naczyń) do poszczególnych stanowisk (Pysznica, stan. 1 – Furmany, stan. 1 – Zbydniów, stan. 1 – Gorzyce, stan. 1 – Mokrzeszów, stan. 1) (ryc. 6-20). Należy oczywiście pamiętać, iż niektóre ze wskaźników metrycznych naczyń są z sobą dość mocno skorelowane, a przyczyną tego zjawiska są np. uwarunkowania konstrukcyjne ceramiki, z których część najprawdopodobniej można byłoby określić jako „nieuświadomione” przez wykonującego dane naczynie wytwórcę. Jako przykład można podać średnice dna naczynia i jego wysokość (z korelacją obu wskaźników mającą związek z jego stabilnością), lub uwarunkowania wytrzymałościowe wpływające ograniczająco na niektóre maksymalne wartości metryczne naczyń itd. Pomimo przytoczonych zastrzeżeń porównanie głównych pomiarów metrycznych poszczególnych form (w ramach przedstawionych zestawień) przynosi bardzo interesujące obserwacje (ryc. 6-20).

Uogólniając można stwierdzić, że niezależnie od różnej liczebności porównywanych pomiarów (odnoszących się do naczyń z poszczególnych stanowisk) zarysowują się wyraźne różnice we frekwencji pomiarów metrycznych (dla większej części zestawionych wskaźników) między WN z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 i wykazującymi znaczne, wzajemne „podobieństwo” w tym względzie WN z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 i Furmanów, stan. 1. Interesujący jest również fakt, iż analogiczne wnioski przynosi obserwacja zestawień frekwencji wskaźników metrycznych wykonana dla MZ i DzN.

Reasumując, zestawienia głównych pomiarów metrycznych wykonane dla poszczególnych naczyń SN z cmentarzysk (Pysznicy, stan. 1 – Furmanów, stan. 1 – Zbydniowa, stan. 1 – Gorzyce, stan. 1 – Mokrzeszowa, stan. 1) i (innych stanowisk), ujawniają wyraźne zbieżności w tym względzie między materiałami ceramicznymi z Pysznicy, stan. 1 i Furmanów, stan. 1, jak również „odmienność frekwencji pomiarów metrycznych” od wymienionych stanowisk, nielicznych form naczyń z Gorzyce, stan. 1 i Mokrzeszowa, stan. 1 (przy stwierdzonym równocześnie wzajemnym

podobieństwie), z pośrednim „trochę odseparowanym” położeniem w ramach opisywanego układu, materiałów ceramicznych ze Zbydniowa, stan. 1.

Wyżej wymienione relacje „frekwencji pomiarów metrycznych” naczyń SN przebiegają w ogólnym ujęciu wg schematu:

$\leftarrow/\text{pozostałe stanowiska}/\rightarrow$ Pysznica $\leftrightarrow$ Furmany $\leftarrow$ Zbydniów $\rightarrow$ Gorzyce $\leftrightarrow$ Mokrzyszów

Przedstawione wyżej prawidłowości (w stwierdzonych relacjach frekwencji wartości metrycznych naczyń SN, między poszczególnymi stanowiskami) znajdują swoje bardzo ścisłe potwierdzenie w zestawieniach wykonanych dla pomiarów maksymalnych wartości kątowych tych naczyń (WN, MZ, DzN – pochodzących z cmentarzysk: w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1, Mokrzyszowa, stan. 1, Kosina stan. 2 i innych stanowisk), zwłaszcza zaś dla maksymalnych wartości zakresu kąтового 1 (zk.1 – tzn. pomiaru przywylewowego (ryc. 21-32). Otrzymane relacje frekwencyjne między stanowiskami kształtują się tutaj zastanawiająco zbieżnie z wynikami analizy metrycznej tych form w ramach relacji między-cmentarzyskowych.

Generalnie przebiegają one wg następującego schematu:

Pysznica $\leftrightarrow$ Furmany $\leftarrow$ Zbydniów $\rightarrow$ $\leftarrow$ /inne stanowiska/ $\rightarrow$ Gorzyce $\leftrightarrow$ Mokrzyszów $\leftrightarrow$ Kosin

Zaznaczyć należy, że różnice w rejestrowanych wartościach pomiarów metrycznych w ramach badanych relacji między- cmentarzyskowych, trzeba odczytywać głównie przez pryzmat frekwencji poszczególnych wskaźników (ich wartości w odniesieniu do danych typów naczyń SN), natomiast w zdecydowanie mniejszej mierze dotyczy to, różnic samej ich dyspersji, stwierdzanej na poszczególnych stanowiskach ²⁷.

Trzecia płaszczyzna porównawcza ceramiki SN traktująca zmienność frekwencji metrycznej poszczególnych typów naczyń (na wydzielonych stanowiskach) w ramach „ogólnych kategorii wielkościowych” tych form (bazując na określeniach szacunkowych wartości ich objętości całkowitych - V_c WN, MZ, DzN i powierzchni całkowitej ścianek

²⁷ Zależności między stanowiskami w tej kwestii pozostają niezmienione, przy nieco innym ujęciu, bazującym na minimalnych wartościach kątowych naczyń SN.

bocznych - P_{bc} WN, MZ, DzN) przynosi także interesujące wyniki, zaprezentowane na wykresach (ryc. 33-38).

W najbardziej czytelny sposób rysują się w wymienionej kwestii wzajemne relacje frekwencyjne między- cmentarzyskowe WN (ryc. 33-34). W jednoznaczny sposób ujawnia się bliskość „struktury wielkościowej” WN - pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 i Furmanów, stan. 1, natomiast pozostałe stanowiska, (zwłaszcza cmentarzysko w Zbydniowie, stan. 1) zajmują wyraźnie odmienną pozycję (znamionowaną większą frekwencją wyższych wartości) w ramach prezentowanego układu.

Dla WN relacje między- cmentarzyskowe „frekwencji kategorii wielkościowych” tych naczyń kształtują się więc następująco:

Pysznica ↔ Furmany ← Zbydniów ↔ /inne stanowiska/ ↔ Gorzyce ↔ Mokrzyszów

Obserwacje MZ ze względu na ten sam aspekt „wielkościowy” (ryc. 35-36) nie przynoszą wniosków, które można byłoby interpretować w kontekście wyraźnie stwierdzanych różnic „frekwencji wielkościowych” w ramach poszczególnych stanowisk (przebieg krzywych obrazuje tylko niewielkie różnice między- cmentarzyskowe w częstości danych kategorii wielkościowych MZ).

Przeprowadzona pod tym samym kątem analiza „wielkościowa” form naczyń typu – DzN, ujawnia względną zbieżność frekwencji zestawionych wartości na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1 i Kosinie, stan. 2. Różnice wiążą się wyłącznie z nieco większą frekwencją dzbanów (w ramach ich średniego przedziału wielkościowego) w Furmanach, stan. 1, jak również obecnością na tym cmentarzysku czterech egzemplarzy DzN zdecydowanie odbiegających większymi wartościami szacunkowymi od pozostałych form tych naczyń²⁸.

Zaprezentowane powyżej zestawienia obrazują m.in. znaczny stopień obserwowanej zmienności (dyspersji) w ramach poszczególnych „typów funkcjonalnych” ceramiki SN. Przejawia się ona nie tylko szerokimi zakresami wartości metrycznych głównych wskaźników z widoczną odmiennością natury frekwencyjnej zestawionych wartości (w relacjach między- cmentarzyskowych), ale także wyraźnym zróżnicowaniem

²⁸ Dotyczy to zwłaszcza naczynia z grobu 303 w Furmanach, stan. 1, tabl. XXVI, 5 - zbliżającego się pod tym względem do średniej wielkości wazy nadsańskiej.

charakteru samej profilacji analizowanych naczyń (w formie szerokiego spektrum reprezentowanych wartości kątowych). Zarejestrowana zmienność metryczno - profilacyjna w największym zakresie dotyczy WN, natomiast w nieco mniejszym stopniu DzN i MZ.

Szczegółowa analiza metryczno - profilacyjna poszczególnych typów naczyń (zwłaszcza WN) ujawnia wyraźne podobieństwa w strukturze frekwencji naczyń SN, pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 i Furmanów, stan. 1, z równoczesną odrębnością w tym względzie materiałów z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1, a w pewnej mierze także Gorzyc, stan. 1 i Mokrzeszowa, stan.1. Zjawisko to można interpretować niejako dwukierunkowo (zapewne w najwłaściwszy zaś sposób w ujęciu łącznym) jako odzwierciedlenie w materiale ceramicznym ewentualnych różnic natury chronologicznej (ze zróżnicowaną frekwencją form naczyń pochodzących z odmiennych etapów rozwojowych wymienionego stylu), a także w aspekcie regionalnego zróżnicowania samej wytwórczości garncarskiej.

O ile słuszna jest koncepcja (zaprezentowana w rozdziale 6) doszukująca się prototypu WN w naczyniach w formie szerokootworowych, przysadzistych, silnie profilowanych i dwuuchych waz (naczyń które nie zostały włączone do analizowanego w powyższej pracy materiału „stricte nadszańskie”) to duża frekwencja wysokich wartości, wybranych wskaźników metrycznych WN np: R1 - wylew, R3 - brzusiec, zk. 1 – zakres kątowy przywylewowy) z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 (w nieco mniejszym stopniu w Furmanach, stan. 1), może być miernikiem licznej „reprezentacji form pochodnych od tych naczyń”w w ramach wczesnego, ale już wykształconego etapu rozwojowego tego naczynia. W pewnej mierze obserwacje te można odnieść również do naczyń typu MZ.

2.2.2. Mikromorfologia

Rolę uzupełniającą, dopełniającą niejako analizę makromorfologiczną jest analiza mikrocech (określających i różnicujących). W kontekście badań zespołów łżyckich, odrębne czynności analityczne w tym zakresie były podejmowane stosunkowo rzadko i można je raczej odnieść do opracowań ostatnich lat (np. M. Ignaczak 2002, s. 46-53). W dużej mierze wynikało to z przekonania badaczy o stosunkowo małym znaczeniu

większości mikrocech dla realizacji poszczególnych systematyk ceramiki łużyckiej. Odstępstwa od tych tendencji można obserwować szczególnie w sytuacjach, w których podejmowano próby analizy materiału ceramicznego charakteryzującego się dużym rozdrobnieniem (przede wszystkim w kontekście badań osadowych). W tych sytuacjach, w których ceramika ze względu na zły stan zachowania (duże rozdrobnienie) nie mogła być opisywana i różnicowana za pomocą cech mierzalnych, szczególna rola przypadała analizie mikromorfologicznej. Warto w tym miejscu nadmienić, iż precyzyjny opis i klasyfikacja mikrocech umożliwia włączenie tej kategorii danych do szerszych analiz korelacji cech ceramiki. Z literatury znane są takie próby w tym m.in. badania pokrewieństwa form naczyń w oparciu o analizę genetyczną (korelacji cech wylewu naczyń) (J. Czebreszuk, M. Ignaczak, J. Łoś 1997, s. 15-16).

W niniejszej pracy zdecydowano się na odrębne omówienie tej kategorii cech (mimo stosunkowo dobrego stanu zachowania analizowanej ceramiki), głównie z uwagi na ich istotną „rolę określającą” w wymiarze zarówno morfologicznym, jak i zdobniczym w odniesieniu do analizowanego stylu ceramicznego. Nie bez znaczenia jest tu także ich potencjalna wartość informacyjna (z walorem różnicującym cały zbiór analizowanych form ceramicznych), umożliwiającą np. prześledzenie zmienności dla poszczególnych „typów funkcjonalnych” ceramiki SN, w tym także obserwacji bazujących na stwierdzonym współwystępowaniu danych form naczyń (w zwartych zespołach grobowych), czy pozostawania w relacjach stratygraficznych (m.in. w kontekście analizy klasyfikacyjnej i periodyzacyjnej ceramiki SN).

Kolejny obszar badań, to obserwacja różnic frekwencyjnych poszczególnych „typów szczegółowych mikrocech”, dla oceny ceramicznych materiałów źródłowych, w ramach istniejących relacji między- cmentarzyskowych (z warstwami interpretacyjnymi kładącymi nacisk zarówno na zmienność czasową powyższych mikrocech jak i regionalny aspekt zróżnicowania wytwórczości garncarskiej)²⁹.

Obserwacje mikrocech zostały więc przeprowadzone dla wszystkich trzech typów funkcjonalnych naczyń SN - WN, MZ, DzN. Stosunkowo trudne i mało uzasadnione wydaje się wartościowanie poszczególnych grup mikrocech ze względu na wagę

²⁹ Ważny jest również fakt ścisłego skanonizowania zapisu powyższych mikrocech, co może umożliwić w przyszłości podjęcie szerszej analizy korelacji cech ceramiki SN.

informacyjną i ich wpływ na ostateczną formę ceramiki. Tradycyjnie najwięcej uwagi poświęca się ukształtowaniu krawędzi wylewu, formom uszek lub pseudo- uszek, liczebności guzków (z załomu naczyń), uformowaniu denn itp.

W niniejszej pracy poszczególne grupy mikrocech poddano formalizacji (kodowaniu) i systematyzacji, przy czym nie opierano się na istniejących w literaturze przedmiotu interkulturowych schematach, lecz wypracowano własny, oparty na obserwacji zakresu ich zmienności. Warto nadmienić, że postępowanie to w znacznym stopniu ułatwiał obserwowany w ramach analizowanego materiału ceramicznego, stosunkowo mały zakres zmienności poszczególnych grup mikrocech. Niewątpliwie podkreśla to także pewną zwartość formalną, morfologiczno - zdobniczą analizowanej ceramiki.

Wyróżniono 6 grup mikrocech różnicujących zbiór ceramiki SN (w tym wszystkie 6 grup dla WN i 4 grupy dla MZ i DzN):

m.c. 1. Charakter ukształtowania krawędzi wylewu naczyń (ryc. 39; m.c. 1) kcc SN: AM³⁰

Wydzielono 5 typów szczegółowych wylewów:

1 – ostry symetryczny; 2 – ostry asymetryczny; 3 – ścięty horyzontalnie, ostry; 4 – ścięty horyzontalnie nieostry-obły; 5 – ścięty horyzontalnie z obłym pogrubieniem na zewnątrz.

m.c. 2. Charakter wyodrębnienia szyjki naczyń (ryc. 39; m.c. 2) kcc SN: AN

Wydzielono 3 typy szczegółowe:

1 – szyjka niewyodrębniona od górnej partii brzuśca; 2 – szyjka lekko wyodrębniona, (wyodrębnienie podkreślone przez płytką i wąską dookoła bruzdę – żłobek; 3 – szyjka bardzo wyraźnie wyodrębniona, wyodrębnienie podkreślone przez głęboki i dość szeroki – żłobek - w profilu obserwowany wyraźny uskok między górną partią brzuśca, a szyjką – układ segmentowy.

m.c. 3. Mikrocecha odnosząca się do kształtu pseudouszek (tylko dla WN) (ryc. 39; m.c. 3) kcc SN: L

Wydzielono 4 typy szczegółowe:

³⁰ Por. rozdział 10.2. - kwestionariusz cech ceramiki SN: kolumna AM.

1 – profil pseudouszka - wzdłużny, łukowaty; 2 – profil łukowaty krótki (wycinek koła); 3 - profil trójkątny – rożkowy, 4 - profil wzdłużny, czworościenny.

m.c. 4. Mikrocecha opisująca rodzaje pseudouszek – uszek (tylko dla WN) (ryc. 39; m.c. 4) kcc SN: K

Wydzielono 5 typów szczegółowych:

1 – pseudouszka pełne, nieprzekłute; 2 – pseudouszka pełne, z naznaczonym poziomym przekłuciem; 3 – pseudouszka przekłute poziomo na wylot; 4 – pseudouszka przekłute pionowo na wylot; 5 – uszka wałeczkowate.

m.c. 5. Mikrocecha określająca liczebność niewielkich stożkowatych guzków występujących na złomie brzuśca (w ramach grup) kcc SN: J

Wydzielono 5 typów szczegółowych:

1 – pojedyncze guzki; 2 – dwa guzki; 3 – trzy guzki; 4 – cztery guzki; 5 – pięć guzków.

(dodatkowe oznaczenie kcc SN: p pio. – przekłute pionowo; p poz. – przekłute poziomo).

m.c. 6. Mikrocecha opisująca ukształtowanie dna naczyń (ryc. 39; m.c. 6) kcc SN: AO

Wydzielono 4 typy szczegółowe

1 – dno płaskie, proste; 2 – dno wypukłe, łukowate; 3 – dno wklęsłe łukowate; 4 – dno w formie stopki.

Obserwacje zmienności i wzajemnych relacji „typów szczegółowych mikrocech” (wybranych grup) w odniesieniu do „typów funkcjonalnych” naczyń SN (w kontekście wzajemnej ich współzależności w zwartych zespołach grobowych) zaprezentowano w rozdziale 5.4., natomiast w aspekcie relacji stratygraficznych ceramiki SN w rozdziale 5.3.

Oznaczenia „typów szczegółowych grup mikrocech” wykorzystano również jako „podrzędne cechy definiujące”, dla wydzielonych zespołów naczyń (grup politetycznych –

trzech typów funkcjonalnych naczyń SN) w zaprezentowanym modelu klasyfikacji: politetyczno – aglomeracyjnym (por rozdział 3.5., zestawienia 20 – 22)³¹.

Wielokierunkowa analiza zmienności i relacji wzajemnych, poszczególnych „szczegółowych typów mikrocech” upoważnia autora do przedstawienia propozycji (w formie ostrożnej sugestii) uproszczonego schematu ich względnego następstwa.

m.c. 1 - prawdopodobnie wczesna pozycja czasowa mikrocechy 5 (etap proto - przed klasyczny SN); mikrocechy 1-4 (etap klasyczny i post klasyczny bez możliwości ściślejszych określeń).

m.c. 2 – mikrocecha 1 - pozycja wczesna (mniej liczebna – etap proto - przed klasyczny SN); mikrocecha 2 (etap klasyczny SN zwłaszcza jego wczesny etap ?); mikrocecha 3 (rozwinięty etap klasyczny SN); mikrocecha 1 (bardziej liczebna – etap post klasyczny SN).

m.c. 3 – mikrocecha 3 (i 4 ?) pozycja wczesna (etap przed - klasyczny SN); mikrocecha 1 i 2 (etap klasyczny i post - klasyczny SN).

m.c. 4- mikrocecha 5 pozycja wczesna (etap proto - przed klasyczny SN); mikrocecha 1-3 (etap klasyczny SN); mikrocecha 4 (etap post- klasyczny SN).

m.c. 5 – obserwowana zmienność ma najprawdopodobniej losowy charakter lub niepodlegający zmianom w wymiarze czasowym (wynikając z innych uwarunkowań – np. religijnych).

m.c. 6 – dla MZ względne następstwo – mikrocecha 1 (etap proto–przed klasyczny SN); mikrocecha 2 i 3 (etap klasyczny SN) /dla WN – mikrocecha 4 (rozwinięty etap klasyczny ? SN); mikrocecha 1, 2, 3 – obserwowana zmienność ma prawdopodobnie losowy charakter.

Poniżej zaprezentowano procentowe zestawienia frekwencyjne „typów szczegółowych” poszczególnych grup mikrocech dla naczyń SN pochodzących

³¹ Z oznaczeniami i rozmieszczeniem w kolumnach zestawień poszczególnych „typów szczegółowych” mikrocech – w układzie analogicznym do zastosowanego w kwestionariuszu cech ceramiki SN; rozdział 10.2.

z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzeszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; w łącznym ujęciu tych cmentarzysk (P, F, Z, G, M); a także w odniesieniu do całości znanej ceramiki SN – tabele 1-6.

2.2.3. Zdobnictwo

Ze względu na stosowaną technikę wykonawczą, ornamentykę ceramiki SN można podzielić na: plastyczną (zdobnictwo wypukłe), a także rytą i odciskaną (ornament wklęsły). W swojej pełnej, klasycznej formie ma ona charakter „mieszany”, wiążąc w jedną kompozycję skanonizowane wątki i motywy zdobnicze, wykonane odmiennymi technikami. Wspomniana standaryzacja odnosi się zarówno do ściśle określonych zakresów zmienności poszczególnych jej elementów, jak również szczegółowych i skrupulatnie przestrzeganych zasad kompozycyjnych (m.in. określających rozmieszczenie poszczególnych wątków czy motywów zdobniczych, równocześnie definiując ich wzajemne relacje). W niniejszym rozdziale zaprezentowano systematykę tej ważnej dla ceramiki SN kategorii źródłowej, zarówno w aspekcie stosowanych technik wykonawczych jak i zasad kompozycyjnych. Poruszono również kwestie odnoszące się do jej szerszego wymiaru znaczeniowego, użyteczności dla podejmowania rozważań historycznych, a także potencjalnej roli jako wskaźnika relacji międzykulturowych.

Tuż po wylepieniu (w oparciu o technikę spiralno – wałeczkową) i starannym wygładzeniu, nierzadko wyświeceniu powierzchni³² poszczególnych form naczyń SN, wytwórca przystępował do pierwszego etapu ich zdobienia. Etap ten wiąże się z nalepianiem plastycznych guzków i tzw. pseudo- uszek³³ (WN). Interesujące jest, że samo rozplanowanie i rozmieszczenie tych elementów powiązane jest w bardzo wyraźny sposób z charakterystyką tektoniczną waz nadszańskich. Wykorzystując bowiem

³² Wyświecanie powierzchni naczyń uzyskiwano być może przez nacisk ślizgowy czyniony za pomocą twardego, gładkiego i suchego przedmiotu np. kamienia ? - W. Hałubowicz 1947, z. 11-12, s. 158-159.

³³ Uważa się że w sytuacji w której nastąpiło zbyt suche podsuszenie ścianek było prawdopodobnie konieczne ich nawilżenie w miejscu dolepienia guzków - pseudouszek (Mogielnicka-Urban 1984, s. 107).

trójdzielną lub wręcz segmentową naczyń, tak rozmieszczano nieduże, podłużne guzki (pseudo- uszka), umieszczając je u nasady szyjki, iż spinały one niejako ich człony. Na załomie brzuśca dolepiano natomiast grupy złożone z kilku małych, stożkowatych guzków. Opisany układ zdobniczy w jeszcze większym stopniu podkreślał trójdzielną budowę tych naczyń. Można również stwierdzić, iż był on bardzo ściśle przestrzegany. Odstępstwa są bowiem obserwowane stosunkowo rzadko (m.in. gdy pseudo- uszko umieszczono nieco poniżej nasady szyjki, na górnej części brzuśca posiadało ono wtedy z reguły bardziej wydłużoną formę, nieco zbliżoną do pionowej listewki, bądź przybierało kształt niewielkiego stożkowatego guzka).

Wazy nadszańskie zdobiono w kilku układach grup pseudo- uszek i guzków. Zdecydowanie jednak najczęściej spotykanym rozmieszczeniem wymienionych elementów jest układ:

- /3/ symetrycznie i pojedynczo rozmieszczone pseudo- uszka (nasada szyjki) z odpowiadającymi im /3/ grupami złożonymi z /3/ stożkowatych guzków na załomie brzuśca.

/3/ x /3/ x /3/ → łącznie 251 egzemplarzy WN - 31% wśród wszystkich znanych form tych naczyń, a 70,7% w zbiorze WN z obecnością ornamentyki plastycznej;

Mniej liczniej są reprezentowane inne układy - odpowiednio:

- /2/ pseudo- uszka x /2/ grupy x /2/ guzki – 36 egzemplarzy 4,4% całości;

- /4/ pseudo- uszka x /4/ grupy x /4/ guzki – 34 egzemplarze 4,2% całości;

- /0/ (brak pseudo- uszek) x /?/ grup x /1/ guzki – 28 egzemplarzy 3,4% całości;

- /5/ pseudo- uszek x /5/ grup x /5/ guzków – 5 egzemplarzy 0,6% całości.

Na stosunkowo licznej grupie (165 okazów WN tj. ok. 20% całego ich zbioru) nie stwierdzono występowania ornamentyki plastycznej (tj. pseudo-uszek z nasady szyjki i guzków z załomu brzuśca) (tabela 5).

Zarówno dzbany nadszańskie (DzN) jak misy zbydniowskie (MZ) ozdabiano wyłącznie na załomie brzuśca nalepianymi, stożkowatymi guzkami, rozmieszczając je w grupach. Liczba tych grup, ze względu na fragmentaryczny stan zachowania wymienionych naczyń jest najczęściej trudna do bliższego określenia.

Bardziej szczegółowo można natomiast określić liczebność stożkowatych guzków (w ramach grup), która kształtuje się w następujący sposób:

DzN: /1/ guzek - 8 przypadków (13,3% wszystkich DzN), /2/ guzki - 3 przypadki (5%), /3/ guzki - 4 przypadki (6,7%), /4/ guzki - 1 przypadek (1,7%), /0/ brak guzków - 44 przypadki (73,3%).

MZ: /1/ guzek - 8 przypadków (2,8% wszystkich MZ), /2/ guzki - 5 przypadków (1,7%), /3/ guzki - 8 przypadków (2,8%), /4/ guzki - 1 przypadek (0,3%), /5/ guzków - 1 przypadek (0,3%), /0/ brak guzków - 245 przypadków (84,8%), por. tabela 5.

W jednym przypadku na WN, grupy podwójnych stożkowatych guzków zostały pionowo przekłute (fragment WN ze stanowiska 4 w Kębłowie, pow. Mielec). Analogicznie zostały potraktowane także grupy potrójnych guzków na dwóch innych WN (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. VII, 1; XXII, 10). Zjawisko przekłuwania stożkowatych guzków zaobserwowano także na pojedynczych okazach MZ (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. VII, 4).

Charakter ukształtowania zarówno pseudo- uszek jak i guzków z załomów brzuśców również podlegał wyraźnej standaryzacji. Sposób ich uformowania można opisać, wydzielając 4 grupy kształtów (m.c. 3; por. rozdział 2.2.2. tabela 3, ryc. 39); kcc SN: L³⁴. Najliczniej jest reprezentowany typ /1/ szczegółowy - m.c. 3 – obserwowany na 184 naczyniach typu WN (22,6 % wszystkich WN); /2/ – 115 egzemplarzy (14,1 % całości); /3/ – 24 egzemplarzy (2,9 % całości); /4/ – 1 egzemplarz (0,1 % całości).

Pseudo- uszka charakteryzowały się: formą zwartą, nieprzekłutą – 310 egzemplarzy WN (38,1% wszystkich WN i 88,3% w zbiorze WN z szczegółowymi określeniami kształtów pseudo- uszek); zaznaczonym (obustronnie), poziomym nakłuciem - 3 egzemplarze (0,4% wszystkich WN); przekłuciem poziomym (na wylot) - 22 egzemplarze (2,7 % całości); przekłuciem pionowym - 11 egzemplarzy (1,3 % całości); a także kształtem - w formie małych wałeczkowatych uch - 5 egzemplarzy (0,6 % wszystkich WN) – m.c. 4; por. rozdział 2.2.2. tabela 4, ryc. 39; kcc SN: K.

³⁴ Por. rozdział 10.2; kwestionariusz cech ceramiki SN – sformalizowany zapis kształtów pseudo- uszek (WN) umieszczono w kolumnie L arkusza danych.

Ornamentykę rytą, wklęsłą uzyskiwano, zdaniem niektórych badaczy na podsuszonym lub wilgotnym naczyniu (Wiklak H. 1961, s. 159). Służył do tego celu prawdopodobnie ostro zakończony, pojedynczy rylec. Ostrość zakończenia wymienionego narzędzia, jak również siła nacisku z jaką wykonano rycie, warunkowała końcowy efekt wymienionej czynności. Dokładna analiza ornamentyki rytej ujawnia w tym względzie dość szeroki zakres występujących wariantów: od żłobków bardzo płytkich lub płytkich – wąskich, poprzez głębokie lub bardzo głębokie – wąskie, jak również płytkie i stosunkowo szerokie do bardzo głębokich lub głębokich – szerokich. Rozpiętość w zakresie użytej do nacisku rylca siły, sprawia że niekiedy obserwujemy nawet na pojedynczym wątku zdobniczym, nieco odmienne żłobki (płytkie – wąskie lub głębokie wąskie), a także (płytkie dość szerokie lub głębokie szerokie). Nie stwierdzono natomiast sytuacji w której ornament ryty wykonany został na danym naczyniu z użyciem 2 lub większej liczby pojedynczych rylców³⁵. Fakt ten nie budzi zdziwienia zważywszy na stosunkowo krótki czas (przypadający na schnięcie naczynia) jaki posiadał twórca na wykonanie całości ornamentyki rytej, (co w kontekście stylistyki nadszańskiej nierzadko było czynnością dość pracochłonną i precyzyjną). Nie wykorzystywano więc najczęściej możliwości jaką dawała zmiana narzędzia służącego do rycia ornamentu, w ramach wykonywania pojedynczej kompozycji zdobniczej. W kilku przypadkach natomiast zaobserwowano znaczną, zastanawiającą regularność w przebiegu skośnych żłobków. Prawdopodobnie jest to wynikiem użycia swego rodzaju grzebienia – rylca. W sytuacjach tych, dodatkowo posiłkowano się także pojedynczym rylcem. Umożliwiał on precyzyjne dopracowanie szczegółów ornamentu rytego (szczególnie rytych wątków tzw. „przerywników kompozycyjnych” jak również samo zageszczenie ornamentu rytego – wątków ciągłych). Wymienione, marginalne zjawisko operowania dwoma rodzajami rylca przy wykonywaniu jednej kompozycji rytej, zamazywało i zakłócało regularność przebiegu linii rytych (regularność wynikającą z zastosowania grzebienia - rylca), utrudniając również prawidłową ocenę sposobu wykonania. Uwagę zwraca również, zróżnicowanie w samej staranności wykonania ornamentu. Zdecydowanie dominują formy WN o precyzyjnym i starannym zdobnictwie rytym (dotyczy to przede wszystkim naczyń o wyważonych, klasycznych proporcjach i silniejszej

³⁵ Obserwacja taka mogła być oczywiście poczyniona tylko na formach naczyń zachowanych w całości.

profilacji). Niestaranność wykonawcza ornamentyki (tak rytej jak i odciskanej często w połączeniu z nieprzestrzeganiem zasad kompozycyjnych) obserwowana jest natomiast najczęściej na naczyniach charakteryzujących się złagodzoną profilacją. Obserwacja ta może sugerować, możliwość interpretacji tego zjawiska (opisywanego w literaturze przedmiotu – S. Czopek 2001, s. 129), jako przejaw dezintegracji klasycznej SN. Staranność więc wykonywania ornamentów, fakt przestrzegania lub zarzucania reguł kompozycyjnych (w połączeniu z procesem łagodzenia profilacji poszczególnych naczyń) stanowiłby swego rodzaju wykładnik pozycji chronologicznej danych form. Interpretacja taka nie neguje oczywiście innej płaszczyzny interpretacyjnej, opartej o rękodzielniczy aspekt wykonywania ceramiki stylistyki nadsańskiej, w tym jej zdobnictwa (z uwarunkowaniami wynikającymi m.in. z umiejętności i doświadczenia wytwórców), a wskazuje wyłącznie na ogólne prawidłowości rozwojowe tego stylu. Z problemem niestaranności zdobniczej wiąże się również obserwowane (zwłaszcza na WN) zjawisko „niedokończonych” ornamentów. W niektórych sytuacjach wynika ono zapewne ze złego wstępnego rozplanowania kompozycji na powierzchni naczyń (efektem były trudności we wpasowaniu poszczególnych elementów zdobniczych i zaburzenie kompozycji), a także w wyniku stosowania naprzemiennej techniki zdobienia (tzn. gdy zdobienie wykonywano przemiennie w dwóch kierunkach: w prawo i lewo). Interesujące jest jednak, iż w niektórych sytuacjach na niemal identycznych naczyniach (ze względu na morfologię, co znalazło odbicie m.in. w ich pozycji taksonomicznej) występują wątki ryte (tzw. ciągłe) jakby w sposób celowy „niedokończone”. Przykładami takich naczyń mogą być m.in. 2 wazy nadsańskie z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (tabl. LXXII, 2; LXXII, 4 – grupa 51 klasyfikacji politetycznej aglomeracyjnej, nr 164, 163 - zestawienie 20), a także Furman, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (tabl. XXVIII, 2; XLIX, 6 – grupa politetyczna 49, nr 82; grupa politetyczna 45, nr 98 – zestawienie 20). Niewykluczone, że wiele znanych naczyń z tego typu „niedokończonymi ornamentami” można interpretować przez pryzmat wyrażający głębsze treści znaczeniowe czy przesady.

W aspekcie wykonywania ornamentyki rytej SN nie stwierdzono natomiast obecności techniki polegającej na nagniataniu palcowym (w połączeniu z wertykalnymi

przesunięciami palcowymi wykonywanymi na powierzchni naczyń)³⁶. Zdobnictwo takie w typie szerokich skośnych żłobków, na szerszym obszarze łużyckim wiązane jest z trendem stylistycznym ceramiki IV-go OEB. W ramach TKŁ technika ta, znana jest natomiast z szerokootworowych naczyń wazowatych, zaopatrzonych w taśmowate ucha lub pseudo- uszka, niekiedy także guzki na załomie brzuśca. Pewna zbieżność morfologiczno – ornamentacyjna tych naczyń do WN (jak również zasięg ich występowania ograniczający się w zasadzie do północnej strefy TKŁ), skłania niektórych badaczy do formułowania wniosku o ich możliwej pozycji prototypowej w odniesieniu do przed- i klasycznych WN (K. Moskwa 1979a, s. 50; S. Czopek 2001, s. 129-131; M. S. Przybyła 2003, s. 47).

Ornamentykę wklęsłą – odciskaną wykonywano natomiast na WN za pomocą stempelków (równo ściętych patyczków, okrągłych w przekroju o małej średnicy lub o średnicy większej, także okrągłych). Do wyjątkowo rzadko występujących odcisków stempelkowych można zaliczyć odciski okrągłego stempelka z kręgiem współśrodkowym lub centralnie umieszczonym punktem (występujące m.in. na WN z cmentarzyska w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 - tabl. XXI, 2 i MZ – tabl. V, 3). Ornament ten wiązany jest przez niektórych badaczy z oddziaływaniami kręgu kultur z ceramiką stempelkową m.in. kultury Cozia-Saharna (A. Gawlik, M. S. Przybyła 2005, s. 324). Również rzadkim zwyczajem było uzyskiwanie na powierzchni naczyń owalnych wklęśnięć za pomocą techniki palcowej (wskazują na nie bardzo łagodne krawędzie wklęśnięć i ich dość nieregularne kształty). Odciski palcowe w podobnych układach kompozycyjnych jak odciski stempelkowe często występują natomiast na wzmiankowanych wyżej szerokootworowych wazach, określonych jako formy prototypowe WN. Stosowano również technikę odciskową, której efektem było występowanie krótkich, wąskich i głębokich żłobków w typie ornamentu nacinanego (zwłaszcza w tzw. „wątkach przerywników kompozycyjnych”). Znane są także przypadki odciskania elementów ornamentu metalowymi ozdobami np. szpilami o tarczce spiralnej ?, stwierdzone na WN (cmentarzysko w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. II, 1)

³⁶ Wyjątkiem mogą być tutaj niektóre ornamenty koncentrycznych kręgów (charakteryzujące się łagodnym rysunkiem w typie szerokich, płytkich żłobków), które zdobiły zewnętrzne powierzchnie denn MZ. Forma tych żłobków wskazuje, że mogły być one wykonywane palcami.

jak i MZ (cmentarzysko w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – tabl. LI, 3) (K. Trybała 2004b, s. 141 – 154). Dla tego typu zdobnictwa, wskazywana jest w literaturze przedmiotu możliwość genetycznego powiązania z ornamentyką znaną z kręgu kultur z ceramiką stempelkową lub ze środowiska późnoczarnoleskiego środkowego Podnieprza (A. Gawlik, M. S. Przybyła 2005, s. 324). Niewykluczone jest także, iż niektóre z ornamentów (ich elementów) występujących na WN, które w literaturze określa się jako odciski żłobkowanego naszyjnika (lub pseudosznurowe czy radełkowe) (m.in. Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 - tabl. XV, 9; XIX, 5; Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – LXII, 4; Stalowa Wola – Rozwadow, stan. ? – LXXVI, 8) przynajmniej w niektórych przypadkach rzeczywiście uzyskiwano przy pomocy tordowanego drutu. Przytoczone różnicowanie terminologiczne oddaje bowiem (w dość przypadkowy sposób) różnicowanie w proveniencji tego typu ornamentyki. Nieco bardziej szczegółowa analiza zdaje się ten fakt potwierdzać. Trudno jest jednak obecnie o przeprowadzenie bardziej ścisłego podziału tych zdobień.

Na kompozycję ornamentacyjną WN składała się rozmieszczona w górnej partii brzuśca „ciągła” ornamentyka ryta (przybierająca postać wątków zdobniczych, które zostały sklasyfikowane poniżej jako grupy ornamentów ciągłych {1 - 11 oc.}), przedzielona w kilku miejscach 2 – 5 (6?) wątkami ornamentyki rytej (lub rytej i odciskanej – stempelkowej), wydzielonymi w grupy (1 - 13 wp.) z towarzyszącymi im pseudo- uszkami i grupami guzków z załomu brzuśca (łącznie określanych jako tzw. „wątki przerywników kompozycyjnych”). Tylko w nielicznych przypadkach ornamentyka obejmowała także inne partie tych naczyń: np. stopkowate dno – odciski palcowe (Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. LXXXIX, 1); dolną partię brzuśca – rząd odcisków stempelkowych umieszczonych pod załomem (Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – tabl. LXI, 6; LXVI, 3; LXVIII, 6; Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. XCI, 2); nasadę szyjki – poziome linie ryte towarzyszące dookólnej bruździe z nasady szyjki (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. XIII, 8; XV, 2, 5; XX, 2; Łęzkowice, pow. Bochnia, stan. 1 – XXXVIII, 3; Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – XL, 10; LXII, 5; Świeciechów Duży, pow. Kraśnik, stan. 1 – LXXVII, 2; Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – LXXXIV, 5), rzędy odcisków okrągłego stempelka (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. XIII, 8; XV, 4-5; XXVI, 1-2, 6; XXVII, 9; XXX, 7, 10; Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – XLIX, 2; Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – LXXIX, 5, 7; LXXXIV, 1; XCI, 2; XCVI, 1; XCVII, 2; XCVIII, 6), żłobki tworzące

wertykalnie rozmieszczone, przylegające do siebie łuki (Łęzkowice, pow. Bochnia, stan. 1 – tabl. XXXVIII, 3; Świeciechów Duży, pow. Kraśnik, stan. 1 – LXXVII, 3); partię podwylewową – rząd otworków (Pysznica, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 - tabl. LIX, 6). W sporadycznych sytuacjach okrągłe odciski stempelkowe były wkomponowane w wątki ornamentyki rytej (ciągłej) WN (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. IX, 2; XIII, 4, 8; XVIII, 2; XXIV, 9; XXV, 3; XXVI, 2; XXVII, 1, 6; XXXI, 14; XXXII, 9; Gorzyce, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – XXXIII, 11; Kosin, pow. Kraśnik, stan. 1 – XXXVII, 4; Krzemienica, pow. Mielec, stan. 1 – XXXVII, 12; Piaseczno, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 „Krowia Góra” – XLI, 5; Piotrowice, pow. Opatów, stan. „Cmentarzysko” – XLI, 18; Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – LVI, 8; LVII, 5; Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – LXXIX, 4, 7; LXXXIII, 1; LXXXIV, 1; LXXXV, 1; XCI, 2; XCVI, 4; XCVII, 2; XCIX, 3; C, 6). Przy wyborze miejsca zdobienia kierowano się wyraźnie określonymi zasadami. Stwierdzone, stosunkowo nieliczne odstępstwa od reguł świadczą zapewne o chęci wyjścia poza wytyczone normy postępowania, ujawniając pomysłowość i inwencję twórczą garncarzy (G. Dmochowska 1985, s. 73).

Zdobnictwo znane z dzbanów nadszańskich (DzN) (występujące stosunkowo rzadko) ogranicza się niemal wyłącznie do stożkowatych guzków, umieszczonych na załomie brzuśców. Tylko na pojedynczych egzemplarzach tych naczyń obserwowana natomiast obecność ornamentyki rytej (w formie pionowych lub skośnych żłobków: Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. VII, 8; XXV, 10; XXVII, 5; Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 - LXXXV, 2), ornamentyki odciskanej przy pomocy okrągłego stempelka lub z zastosowaniem obu tych technik (Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. LXXXV, 2).

Misy zbydniowskie (MZ) zdobiono z kolei plastycznymi guzkami na załomie brzuśca (pojedynczymi lub układach grupowych), a także ornamentyką ryto – odciskaną, którą umieszczano zawsze na zewnętrznych powierzchniach ich denn (w partii centralnej). Wzmiankowana kompozycja ryto – odciskana przybierała najczęściej formę: samodzielnych koncentrycznych kręgów, układów bardziej rozbudowanych (bazujących także na koncentrycznych żłobkach), a uzupełnionych dodatkowo kręgami utworzonymi z okrągłych stempelków lub dołków palcowych, żłobkami w układach promienistych (sporadycznie również zwieńczonych stempelkami). W rzadkich przypadkach zdobnictwo ograniczało się do okrągłego wklęsnięcia umieszczonego w centralnej partii dna (często

występującego również z rozbudowaną ornamentyką koncentrycznych żłobków), chaotycznie rozmieszczonych grup owalnych wklęśnięć (dołków palcowych), a także ornamentu odcisków spiralnych tarcz (ozdób metalowych?). Tylko pojedynczych form tych naczyń dotyczy natomiast obecność małych otworków na załomie brzuśca (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. XXII, 11) lub trójkątnych występow na krawędzi wylewu (Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabl. XXV, 8; XXVIII, 3).

Podstawowym zadaniem badawczym jest podjęcie próby pełnej formalizacji opisu struktury ornamentu ceramiki SN. Z potraktowaniem zdobnictwa jako odrębnej części systemu stylistycznego, a dopiero na następnym etapie analiza (w tym m.in. korelacja z rezultatami analiz morfologii naczyń, a także z innymi ustaleniami). Przyjęcie takiego założenia wydaje się być właściwą alternatywą dla spotykanego w literaturze przedmiotu traktowania ornamentyki jako jeden z kryteriów wydzielania taksonów w ramach całościowej klasyfikacji ceramiki (M. Kaczmarek 2002, s. 41). Zaprezentowana poniżej systematyka zdobnictwa ceramiki SN, w dużej mierze nawiązuje do systemu opracowanego przez Sylwestra Czopka (2001, s. 125 - 139), wprowadzając pewne korekty i uściślenia.

W zbiorze ornamentów ciągłych (głównych) WN, wydzielono następujące grupy (ryc. 40):

- {1.} **oc**³⁷. układy pionowych linii rytych,
- {2.} **oc**. układy nieciągłych grup linii rytych w układach przeciwnych i jednostronnych,
- {3.} **oc**. układy proto-klasyczne o zakreskowanych nieregularnych w układach płaszczyzn,
- {4.} **oc**. układy przylegających do siebie grup linii rytych tworzących płaszczyzny prostokątne,
- {5.} **oc**. układy „klasyczne” zakreskowanych trójkątów tworzone przez żłobki o prostym przebiegu linii rytych,
- {6.} **oc**. układy żłobków w typie zakreskowanych trójkątów o wyraźnym łukowym przebiegu linii rytych,

³⁷ Oznaczenie klasyfikacyjne: {0 - 12} oc. – grupy 0 – 12 ornamentyki „ciągłej” WN.

- {7.} oc.** układy żłobków w typie „zapłatanego warkocza”
- {8.} oc.** układy żłobków o rozbudowanych wątkach,
- {9.} oc.** układy żłobków w kompozycjach „chaotycznych”,
- {10.} oc.** układy żłobków w typie horyzontalnie zarysowanej jodełki,
- {11.} oc.** układy odmienne od powyższych,
- {12.} oc.** układy żłobków tworzących wertykalnie rozmieszczone, przylegające do siebie łuki (występujące na szyjce WN u jej nasady)
- {0.} oc.** brak ornamentyki rytej „ciągłej” dookoła obiegującej górną partię brzuśca naczynia.

Wszystkie wyszczególnione typy ornamentyki rytej, dookoła (wyłączając typ 12 z nasady szyjki), były rozmieszczone w górnych partiach brzuśców WN. W zależności od liczby pseudo-uszek i grup stożkowatych guzków (pozostających we wzajemnych układach), kompozycja ornamentyki rytej „ciągłej” była przerywana (w 2 – 5, lub 6 miejscach) wątkami rytymi i odciskanymi, w rodzaju przerywników kompozycyjnych – wp. Taka kompozycja zdobnictwa WN obserwowana jest najczęściej i obejmuje 305 przypadków tych naczyń. Stwierdzono jednak również często, że ornamentyka ryta (wątku ciągłego – oc.) obiega dookoła górną część brzuśca WN, nie ulegając „zakłóceniom” w strefach objętych występowaniem guzków. Obserwację taką poczyniono na 206 WN.

Wątki „przerywników kompozycyjnych” sklasyfikowano, wydzielając 13 grup. Systematykę tą oparto na wydzieleniu „przewodnego i podstawowego” ich elementu składowego (motywu). W ramach poszczególnych grup wyodrębniono również szczegółowe warianty (a, b, c, ... itd.) (ryc. 41 – 42):

(1.) wp³⁸. motyw przewodni – „2 lub 1 spirala”

(2.) wp. motyw przewodni - „jodełka”

- warianty *a – i*,

(3.) wp. motyw przewodni – „drabinka”

- warianty *a – k*,

³⁸ Oznaczenie klasyfikacyjne: (0 – 13) wp. – grupy 0 – 13 „wątków przerywnikowych” WN.

- (4.) **wp.** motyw przewodni – „szachownica”
- *warianty a – b*,
- (5.) **wp.** motyw przewodni – „plecionka”
- *warianty a – f*,
- (6.) **wp.** motyw przewodni – „równoległe pionowe linie”
- *warianty a – h*,
- (7.) **wp.** motyw przewodni – „zygzak”
- *warianty a – b*,
- (8.) **wp.** motyw przewodni – „kratownica”
- (9.) **wp.** motyw przewodni – „grupy krótkich nacięć” w wertykalnych układach
- *warianty a – d*,
- (10.) **wp.** motyw przewodni – „rybia ość” - trójkątne strefy kompozycyjne z układami skośnych i poziomych linii”
- *warianty a – d*,
- (11.) **wp.** motyw przewodni – „grzebień”
- *warianty a – c*,
- (12.) **wp.** motyw przewodni – „zaplatanych wstęg”
- *warianty a – b*,
- (13.) **wp.** motyw przewodni – „zróżnicowane układy dołków stempelkowych i linii rytych”
- *warianty a – k*,
- (0.) **wp.** – *na danym naczyniu nie stwierdzono występowania wątków „przerywników kompozycyjnych”- rytych i odciskanych.*

Na innym typologicznym wyznaczniku stylu nadszańskie (typ II. MZ), zdobnictwo ryte i odciskane (koncentrujące się na zewnętrznej powierzchni dna) sklasyfikowano wydzielając następujące grupy ornamentów (ryc. 43):

- [1.] - ornament koncentrycznych okręgów,
[2.] - ornament koncentrycznych okręgów z towarzyszącymi i na zewnętrznym obwodzie dołkami (w typie okrągłych odcisków stempelka i dołków palcowych),
[3.] - ornament analogiczny do typu [2] jednak w układzie zwielokrotnionym,
[4.] - ornament koncentrycznych okręgów z promieniście rozchodzącymi się układami kresek,

- [5.] - ornament analogiczny jak [4] z żłobkami promieniście rozmieszczonymi na całym obwodzie okręgów,
- [6.] - ornamentyka stempelkowa (np. odciski skrętów brązowych w rozproszonym układzie),
- [7.] - ornament dołków palcowych,
- [10.] - *brak ornamentyki rytej i odciskanej.*

Bardzo interesującą obserwacją jest stwierdzenie adaptacji ornamentyki typowej dla SN na formach naczyń reprezentujących inne stylistyki ceramiczne (zapewne w ramach szerszego zjawiska przenikania się odmiennych stylistyk - S. Czopek 2001, s. 145). Jako przykłady tego zjawiska można podać naczynia o jajowatych brzuścach i wydzielonych, cylindrycznych szyjkach, często zdobione nadszańskim motywem ornamentyki plastycznej (tzn. pseudo- uszkami z odpowiadającymi im na największej wydętości brzuśca - grupami stożkowatych guzków). Naczynia tej formy są stosunkowo licznie reprezentowane w ramach szerszego obszaru KŁ. „Uzupełnione” wspomnianą ornamentyką plastyczną, stanowią istotny substrat w zespołach naczyń ceramicznych pochodzących z dużych nekropoli TKŁ, na których zaznacza swoją obecność SN (m.in. na cmentarzyskach: w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – S. Czopek 2001, tabl. LI, 9; Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – K. Ormian 2007, tabl. VI, 3; XXIX, 12; XXXII, 9; XXXIV, 8; XLIII, 1; XLIV, 1; LI, 3, 6; Błoniu, pow. Sandomierz, stan. 1 – R. Mycielska, Z. Woźniak 1988, tabl. CLXII, D1; CLXIII, B1; CLXIV, B1; CLXV, A1). Kolejnym przykładem takiej adaptacji zdobnictwa SN jest obecność koncentracji owalnych wklęśnięć (obejmujących zewnętrzne powierzchnie denn), stwierdzana na niektórych formach czerpaków półkulistych lub profilowanych – analogicznie jak jest to obserwowane na części spośród MZ (Pysznica, pow. Stalowa Wola, stan. 1 – S. Czopek 2001, tabl. XIII, 5; Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – K. Ormian 2007 – XIV, 9). Podobnie należy także ocenić, obecność koncentrycznych i promienistych żłobków na naczyniu w typie kubka profilowanego pochodzącego z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (S. Czopek 2001, tabl. XXIII, 6). Dalsze przykłady to m.in. obecność ornamentyki rytej (ciągłej) na „ogólnołużyckich” formach naczyń dwustożkowatych, jak również garnkach. Symptomatycznym przykładem jest obecność klasycznej ornamentyki nadszańskiej (w formie zaplatanych trójkątów znanej z WN), na górnej części brzuśca misy profilowanej, pochodzącej z cmentarzyska w Manasterzu, pow. Jarosław, stan. 1 (J. Chochorowski 1989, s. 597, tabl. III, 8;

P. Godlewski 2001, s. 21 – 58, tabl. VI, 6)³⁹. Wymieniona misa (podobnie jak kilka innych okazów takich naczyń z cmentarzyska w Manasterzu, pow. Jarosław, stan. 1 - J. Chochorowski 1989, tabl. II, 7 – 8; P. Godlewski 2001, tabl. VII, 5, 9) wykazuje również pewne pokrewieństwo morfologiczne z misami zbydniowskimi. Przykład ten dobrze ilustruje prawdopodobnie zjawisko naśladownictwa „obcej” stylistyki ceramicznej połączone z dowolnym doбором jej elementów. Zatracone zostają przy tym pierwotne istniejące relacje między formą naczynia, a jego zdobnictwem, które mogły posiadać (i prawdopodobnie posiadały) głębsze uzasadnienie.

Estetykę wszystkich opisanych wyżej ornamentów podnosiła bardzo starannie wygładzona powierzchnia zewnętrzna (niekiedy niemal wyświecona) o szaro czarnym bądź ciemno - szaro czarnym zabarwieniu (grupa technologiczna I). Sama natomiast staranność w opracowaniu wielu ornamentów jest wręcz zastanawiająca. Zdarzają się jednak sytuacje, w których zdobnictwo zostało przygotowane pośpiesznie i niestarannie lub wręcz nie zostało dokończzone. Zastanawia to szczególnie w kontekście bardzo licznych naczyń o dobrze przemyślanej i zrealizowanej (rytmicznej) kompozycji ornamentacyjnej, wykonanej dużym nakładem pracy. Niewykluczone, że to swoiste „złamanie” zasad kompozycji stanowi argument na rzecz oceny tych przypadków, jako przejawów symbolicznego wyrażania głębszych treści lub przesłań, w których „poprawność kompozycyjna” nie musiała odgrywać istotnej roli (mogło to mieć miejsce przynajmniej w niektórych sytuacjach). Zdecydowanie należy bowiem podkreślić, że szeroko pojmowane zdobnictwo ceramiki SN miało prawdopodobnie nie tyle wymiar estetyczny, co symboliczny lub rytualno - magiczny. Przypuszczenie takie jest tym bardziej prawdopodobne, że dotyczy ornamentyki naczyń ceramicznych, których głównym przeznaczeniem (najprawdopodobniej jedynym) była funkcja urny przechowującej doczesne szczątki zmarłych członków danej społeczności (WN, DzN) lub funkcja nakrywy tych naczyń. Niestety warstwa interpretacyjna oparta o symbolikę obecną w zdobnictwie poszczególnych naczyń SN jest niezwykle trudna lub niemal niemożliwa do realizacji. W dominujących opiniach badaczy, w społeczeństwach tego czasu najważniejszymi płaszczyznami wyrażającymi głębsze treści, są odniesienia religijne

³⁹ Stanowiska strefy karpackiej położonego poza zasięgiem „zwartego” występowania nadsańskiego stylu ceramicznego.

odwołujące się do kultu sił przyrody (np. żywiołów: wody, ognia), wierzeń solarnych, kultu zmarłych, a także przedstawienia zaczerpnięte z otaczającego ich świata (np. motywy roślinne). Mimo, że w ogólnym wymiarze zdobnictwo SN można określić jako geometryczne (w literaturze przedmiotu często postrzegane wyłącznie przez pryzmat estetyki),⁴⁰ prawdopodobne wydaje się przypuszczenie, że wyrażało ono treści, których obecnie nie jesteśmy w stanie rozszyfrować. W szerszym aspekcie tego zagadnienia, uzasadnione wydają się poglądy głoszone przez niektórych badaczy, iż teoretyczny podział na motywy „figuralne” z jednej oraz „geometryczno - ornamentacyjne” z drugiej strony, jest głównie wynikiem naszego stanu wiedzy. Bardzo często obserwuje się bowiem sytuacje (np. w społecznościach doby halszackiej), w których odbywa się niejako płynne przejście od wątków abstrakcyjno - figuralnych do geometryczno - ornamentacyjnych i symbolicznych, co wyraźnie poświadcza nierozłączność obu sposobów przedstawień (H. van den Boom 2000, s. 186-187). Jako przykład można podać geometryczną ornamentykę okresu halszackiego, w której zaznacza się wyraźna przewaga trójkąta. Szczegółowe studia np. nad wyobrażeniami ludzi w ceramice wschodnioalpejskiej wykazały, że w wielu przypadkach te pozornie geometryczne przedstawienia wyobrażają bardzo silnie stylizowane sylwetki ludzi (H. van den Boom 2000, s. 186). W przypadku geometrycznej ornamentyki SN brak niestety podstaw do wyrokowania (tak w odniesieniu do całych kompozycji, poszczególnych wątków, jak również pojedynczych elementów) czy i jakie wartości znaczeniowe reprezentowała. Tylko nielicznej grupie symboli obecnej na tej ceramice, można przypisać bardziej jednoznaczne znaczenie. Dotyczy to symboli takich jak: koncentryczne koła lub spirale (interpretowane jako wyobrażenia solarne, sama spirala zaś także jako przejaw idei nieskończoności), krzyże lub okręgi z centralnie rozłokowanym krzyżem (wiązane również odniesieniami solarnymi), motyw zygzaka (symbolika wody), motyw tzw. jodełki (symbolika roślinna – z konarami skierowanymi do góry lub do dołu oddającymi różnice w układzie gałęzi drzew liściastych i iglastych lub ogólne zjawisko wegetacji ?), a także motyw zakreskowanych trójkątów (symbolizujący zaorane pola) (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz, 1974, s. 189 – 191; G. Dmochowska 1985, s. 58). W tym kontekście

⁴⁰ Z realizacją zadań m.in. ukierunkowanych na optyczną korektę tektoniki naczynia np. ich wysmuklenie (za pomocą wertykalnych żłobków) lub poszerzenie (przy pomocy pasm horyzontalnych) (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz, 1974, s. 189).

niezwykle interesująca jest zwłaszcza „solarna” ornamentyka występująca na zewnętrznych powierzchniach denn mis zbydniowskich. Niewątpliwie takie jej rozmieszczenie było związane z najczęściej stwierdzaną funkcją tych naczyń (tj. funkcją nakrywy urny grobowej w tym zwłaszcza WN w mniejszym stopniu DzN, a także innych naczyń) nieprzypadkowo lokując ten motyw w centralnej partii zespołu grobowego i kierując go ku niebu. Motyw koła występuje również na wszystkich, ornamentowanych WN. Tworzy go ornamentyka ryto - odciskana i plastyczna, która jest obecna na górnych partiach brzuśców. Z perspektywy partii wylewowej naczynia bowiem (rzut górny), ornament widoczny jest jako zakreskowany sferycznie okrąg, naznaczony w kilku miejscach „przerywnikami kompozycyjnymi” (rozmieszczonymi we względnie proporcjonalnych odległościach względem siebie), a wykonanymi w technice plastyczno – ryto - odciskanej. Charakter opisanego zdobnictwa pogłębia wrażenie „wirowania” zdobionego okręgu, ściśle współgrając tym samym z motywem koncentrycznych (lub spiralnych) żłobków obecnych na MZ.

W warstwie znaczeniowej „koło” to symbol o bardzo złożonej i wieloaspektowej treści. Jedną z elementarnych form jego symboliki jest interpretacja koła jako słońca, zaś ornamentacyjnych kół – jako emblematów solarnych (J.E. Cirlot 2007, s. 190). Symbolowi koła przypisywane są także treści m.in. wskazujące na „cykliczność”, „biegunowość” czy chociażby „zodiakalny” charakter. W obrazowy sposób można stwierdzić, że funkcją „kół ognistych” było bowiem głównie „pobudzenie” słońca w jego wędrówce, a także oddalenie zimy oraz śmierci (J.E. Cirlot 2007, s. 190). Odmienna interpretacja wskazuje na znaczenie tego symbolu w odwzorowaniu porządku świata na dwie odrębne struktury: związane z ruchem (obwód koła) i bezruchem (środek koła). Z kolei w czasach nowożytnych, koło przedzielone na sektory, najczęściej ukazywało fazy przebiegu czasowego (J.E. Cirlot 2007, s. 191).

Symbolika solarna obecna zwłaszcza na składanych do grobów dnach mis zbydniowskich dowodzi istnienie rozwiniętego kultu słońca połączonego z kultem ognia, co znajduje również wyraz w powszechnym zwyczaju ciałopalenia (G. Dmochowska 1985, s. 76 – 77).

Interesujące jest, że groby w których występowała ceramika ornamentowana motywami – symbolami, nie odbiegają swoim wyposażeniem od pochówków ze stwierdzoną obecnością ceramiki codziennego użytku np. garnków jajowatych.

Można zatem sądzić, iż ludność TKŁ przywiązywała dużą wagę do tych magicznych znaków, traktując je jako swoisty element wyróżniający zmarłego spośród innych członków danej społeczności (G. Dmochowska 1985. S. 76). W niniejszej pracy podjęto więc próbę ukierunkowaną na wychwycenie hipotetycznych zależności między szczegółowymi typami ornamentyki (WN – {oc. }/(wp.); MZ - []), a danymi antropologicznymi (z kryteriami zarówno płci jak i wieku osobników). Badaniami tymi objęto pochówki pochodzące z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1. Otrzymane wyniki nie ujawniły jednak istnienia wzajemnych zależności (lub struktura tych relacji jest na tyle skomplikowana, iż nie jest możliwe jej stwierdzenie) por. rozdział 5.5.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest ocena przydatności ornamentyki w rozważaniach periodyzacyjnych ceramiki SN. Do chwili obecnej kwestia ta nie została definitywnie rozstrzygnięta. W starszej literaturze dominujące jest podejście charakteryzujące się dość ogólnym, zbiorczym potraktowaniem ornamentyki znanej z WN. W publikacjach ostatnich lat natomiast, równocześnie z opracowaniem bardziej szczegółowej systematyki zdobnictwa WN i MZ zasugerowano (dla WN) wczesną, przed- klasyczną pozycję ornamentu ciągłego typów: {2} i {3}⁴¹ (wętek proto- klasyczny) (S. Czopek 2001, s. 128 - 129, ryc. 18). Podkreślić jednak należy, że w dotychczasowych badaniach nie podejmowano szerszych analiz ukierunkowanych na to zagadnienie⁴².

W oparciu o usystematyzowane i sformalizowane typy ornamentyki /WN: {oc.}, (wp.); MZ: []/ przeprowadzono wieloaspektową analizę polegającą na rejestracji i ocenie istniejących zależności i tendencji. Obserwacje powyższe przeprowadzono na kilku poziomach:

- w ramach całego stanowiska (cmentarzyska) bądź grupy stanowisk;
- zwartych zespołów grobowych;

⁴¹ Zostały tam oznaczone jako typ ornamentyki B - odpowiadający {2} i C - {3} S. Czopek 2001, s. 128.

⁴² Do wyjątków można zaliczyć obserwację zależności stratygraficznych ornamentyki WN z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, która nie przyniosła jednak wyraźnych rozstrzygnięć. Zdaniem autora analizy zważyła na tym krótko- czasowość poszczególnych zdarzeń stratygraficznych i hipotetycznie długi czas stosowania w ornamentyce WN, danych typów zdobniczych – S. Czopek 2001, s. 183.

- pojedynczych – jednostkowych form ceramiki SN.

Rezultaty tych analiz stanowią względne odzwierciedlenie realnie istniejącego stanu faktycznego⁴³. Obraz ten został ukształtowany poprzez wpływ różnorodnych czynników i uwarunkowań, wśród których za najważniejsze należy uznać:

- uwarunkowania rozpatrywane w aspekcie chronologicznym z dodatkowymi czynnikami warunkującymi tak „dynamikę – tempo” jak i „intensywności – natężenie” przebiegających procesów,
- uwarunkowania wynikające z obecności szeroko pojmowanych różnic natury wytwórczej: rękodzielniczej i regionalnej,
- uwarunkowania charakteryzujące się prawdopodobnie rozbudowaną, złożoną strukturą i hipotetycznie najsilniejszym stopniem wpływu – związane z podłożem religijno - wierzeniowym i magicznym.

Zastosowana procedura bazuje na następujących obserwacjach:

1. Zestawienie (%) frekwencji ornamentyki WN: ciąglej {oc.} /tabela 7/; wątków przerywnikowych (wp.) /tabela 8/; ornamentyki zewnętrznych powierzchni denn [] MZ /tabela 16/ – na cmentarzyskach w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzyszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, a także w całym zbiorze ceramiki SN.
2. Ocena wzajemnych relacji (współzależności) ornamentyki WN: {oc.} ↔ (wp.) /tabele 9 – 15/, odnosząc powyższe obserwacje do egzemplarzy tych naczyń znanych z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 /tabela 9/, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /tabela 10/, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /tabela 11/, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /tabela 12/, Mokrzyszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /tabela 13/, łącznie całego ich zbioru z wymienionych cmentarzysk /tabela 14/, a także okazów WN pochodzących z pozostałych stanowisk /tabela 15/.

⁴³ Należy bowiem pamiętać o ograniczeniach wynikających m.in. z silnego zniszczenia licznych obiektów, a także mniej lub bardziej niepełnym stopniu przebadania poszczególnych stanowisk.

3. Zestawienie współwystępowania ornamentyki WN i MZ: {oc.} + (wp.) + [], w ramach zwartych zespołów grobowych z cmentarzysk Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzeszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /tabela 17/.
4. Zestawienie współwystępowania (na pojedynczych egzemplarzach WN), różnych typów szczegółowych ornamentyki ciągłej – {oc.} w oparciu o zbiór naczyń pochodzący z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, a także wszystkich pozostałych stanowisk /tabela 18/.
5. Zestawienie współwystępowania różnych typów ornamentów denn MZ: [] + [] w zespołach grobowych (w inwentarzach z obecnością 2 lub fragmentami kilku ? MZ)⁴⁴, również w powiązaniu z współwystępującymi z nimi ornamentami WN /tabela 19/ w oparciu o zespoły grobowe z Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1.
6. Analiza planigraficzna ornamentyki WN: {oc.}, (wp.) i MZ: [], wykonana dla cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 /ryc. 44 - 46/, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /ryc. 47 - 49/, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /ryc. 50 - 52/, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /ryc. 53 - 55/, Mokrzeszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 /ryc. 56 - 57/.
7. Ocena wzajemnej współzależności ornamentyki SN: WN {oc.}, (wp.); MZ [] ↔ morfologii WN i MZ w ramach monotetyczno – podziałowego modelu klasyfikacji, por. rozdział 3.4.
8. Ocena wzajemnej współzależności: ornamentyki WN: {oc.}, (wp.) ↔ szczegółowego typu morfologicznego WN (klasyfikacja politetyczno – aglomeracyjna; por. rozdział 3.5; zestawienie 20; relacje danych z kolumn: 1 ↔ H, I); ornamentyki MZ [] ↔ szczegółowego typu morfologicznego MZ (klasyfikacja politetyczno – aglomeracyjna; por. rozdział 3.5; zestawienie 21; relacje danych z kolumn 1 ↔ H).

⁴⁴ Wyniki tych obserwacji należy potraktować jednak dużą dozą ostrożności. W większości przypadków bowiem można dopuszczać interpretację zakładającą wtórne przemieszanie silnie zniszczonych inwentarzy grobowych.

9. Analiza kierunkowych ($\rightarrow$) relacji stratygraficznych ornamentyki SN w zespołach grobowych cmentarzyska w Pysznicy (por. rozdział 5.3; tabela 26).

Ad. 1. Zestawienie (%) frekwencji ornamentyki WN: {oc.}, (wp.); MZ [] – na cmentarzyskach w Pysznicy stan. 1, Furmanach stan. 1, Zbydniowie stan. 1, Gorzycach stan. 1, Mokrzeszowie stan. 1, a także w całym zbiorze ceramiki SN

WN {oc.} - tabela 7:

Na analizowanych cmentarzyskach stwierdzono względnie zbliżoną strukturę w „reprezentacji” poszczególnych typów ornamentyki ciągłej {oc.} WN. Zaznacza się wyraźna dominacja frekwencyjna (o wartościach kilkudziesięcioprocentowych typu {7} oc. i częsta obecność (kilkunastoprocentowa) typu {5} oc.⁴⁵ tylko w Mokrzeszowie, stan. 1 frekwencja tych grup jest odmienna (dominacja typu {5} oc. i kilkunastoprocentowa frekwencja typu {7} oc.). Wśród wyraźniejszych różnic można wymienić: odstającą od pozostałych stanowisk liczniejszą reprezentację typów {2} i {3} (dla których sugerowana jest pozycja przed- klasyczna) na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1; brak stwierdzonej obecności typów {2}, {4}, {8-10} – na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzeszowie, stan. 1; a także nieobecność na wszystkich cmentarzyskach typu {12} oc.

WN (wp.) – tabela 8:

Stwierdzono zbliżoną strukturę frekwencji (wp.) na WN – zwłaszcza w ramach dwóch grup cmentarzysk: Pysznica, stan. 1/Furmany, stan. 1/Zbydniów, stan. 1 i Gorzyce, stan. 1/Mokrzeszów, stan. 1. Sięgającą ponad 50 % (na wszystkich cmentarzyskach) frekwencję WN z (0) wp.- tzn. pozbawionych ryto - odciskanych motywów przerywnikowych. W Pysznicy brak typów (1) i (8) wp; w Furmanach, stan. 1 typu (11) wp; w Zbydniowie, stan. 1 typów (1), (4), (11 – 12) wp; w Gorzycach, stan. 1 typów (1 - 2), (4 – 5), (8 – 12) wp; w Mokrzeszowie, stan. 1 typów (1), (4, 5), (7 – 12) wp. Wśród innych obserwacji

⁴⁵ Różnice między typami {5}, a {7} czy {6} oc. WN, mogą mieć jednak w większej mierze niż kompozycyjny, wymiar wykonawczy, w którym końcowy efekt jest zróżnicowany nie tyle wskutek zamierzeń wytwórcy, co zastosowania odmiennych technik rycia, rozumianych jako maniery czy nawyki wykonawcze (rodzaj nieuświadomionego automatyzmu wykonawczego). Niewykluczone jest więc, że należy powyższe typy szczegółowe ornamentu ciągłego WN rozpatrywać łącznie.

można wymienić: wyraźniejszą obecność w Pysznicy, stan. 1 typu (4) wp. i jedynie na tym cmentarzysku stwierdzone przykłady typu (11) wp.

MZ [] – tabela 16:

W zbiorze MZ (dla których stan zachowania umożliwia określenie typu szczegółowego ornamentu denn), zarysowuje się dominacja dwóch grup: [0 – *tnn. bez ornamentyki rytej*] i [1 – *z klasycznymi „samodzielnymi” układami koncentrycznych żłobków*]. Obserwowana jest generalnie zbliżona struktura frekwencyjna (zwłaszcza na cmentarzyskach, na których formy MZ są liczniejsze) w reprezentacji poszczególnych typów zdobniczych z liczniejszym udziałem typów [2 – 3] w Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1. Zwraca również uwagę nieobecność typów [4 – 6] w Zbydniowie, stan. 1; [0, 2, 5 – 6] w Gorzycach, stan. 1 i [1, 3 – 6] w Mokrzeszowie, stan. 1.

Można stwierdzić, że obserwowane jest niezbyt silne zróżnicowanie frekwencyjne w „reprezentacji” typów szczegółowych ornamentyki WN: {oc.}, (wp.) i MZ: [] - w grupie zestawionych stanowisk. W tym kontekście uzyskane wyniki można przedłożyć jako wskaźnik względnie analogicznego (na poszczególnych stanowiskach), charakteru „preferowanej ornamentyki”, sugerując nie tylko podobny kierunek, ale także dynamikę następujących zmian zdobniczych. Samo nasilenie, intensywność owych zmian była jednak prawdopodobnie zróżnicowana. W ujednolicający sposób na porównywane wyniki (w ramach badanych relacji między- cmentarzyskowych zdobnictwa nadsańskiego) wpływały z pewnością wspólne dla tych stanowisk, silne uwarunkowania religijne.

Ad. 2. *Współzależność ornamentyki WN: {oc.} ↔ (wp.) /tabela 9 – 15/*

Pysznicza, stan. 1 /tabela 9/:

Najsilniej rysuje się powiązanie oc. {7} z typami wp. (0, 3 i 2) w nieco mniejszym stopniu wp. (13) i (4 - 6); typu oc. {5} z wp. (13) w mniejszej mierze z wp. (3, 4); tylko jednostkowo z wp. (2, 6, 9, 12); typu oc. {11} z wp. (13). Brak stwierdzonych współzależności z jakąkolwiek grupą wp. (wyłączając grupę – 0) typu oc. {3}.

Furmany, stan. 1 /tabela 10/:

Najwyraźniej obserwowane są współzależności typu oc. {7} i wp. (0, 3, 6, 2, 13) w niewielkim stopniu wp. (7 - 8, 12) i (4 - 5, 9 - 10); typu oc. {5} z wp. (0, 13, 2)

jednostkowo wp. (1, 5 - 7, 10); typu oc. {2} z wp. (13) jednostkowo wp. (0 - 2, 12); typu oc. {3} z wp. (13) jednostkowo (0, 3); typu oc. {9} z wp. (6, 0, 3) jednostkowo z wp. (2, 8, 13).

Zbydniów, stan. 1 /tabela 11/:

Najbardziej widoczne są wzajemne relacje typu oc. {7} z wp. (0, 3, 2, 13, 6) w mniejszym stopniu z wp. (7, 9 - 10); typu oc. {5} z wp. (0) tylko w małym stopniu z wp. (3, 2, 6, 13); typu oc. {8} z wp. (2) jednostkowo wp. (0, 3, 13); typu oc. {11} z wp. (13) jednostkowo wp. (0, 3, 2, 8).

Gorzyce, stan. 1 /tabela 12/:

Wśród nielicznych zależności obserwowane są relacje: typu oc. {7} z wp. (6, 0, 13, 7); typu oc. {6} z wp. (13, 6); w pojedynczych sytuacjach zależności oc. {3} z wp. (13); oc {11} z wp. (0).

Mokrzyszów, stan. 1 /tabela 13/:

Obserwowane są nieliczne przypadki współwystępowania: oc. {5} z wp. (0, 2, 13); oc. {7} z wp. (6, 3); oc. {1} z wp. (0).

Łącznie na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, Gorzycach, stan. 1, Mokrzyszowie, stan. 1 /tablica 14/:

Do najczęstszych należą relacje: typ oc. {7} z wp. (0, 3, 2, 6, 13); typ oc. {5} z wp. (0, 2, 3, 4); oc. {11} z wp. (13, 0, 3, 6); oc. {2} z wp. (13, 0); oc. {3} z wp. (0, 13); oc. {1} z wp. (0, 6, 13, 3); oc. {6} z wp. (0, 13, 6); oc. {8} z wp. (2); oc. {9} z wp. (0, 6, 2, 3); oc. {10} z wp. (0, 3, 6, 13).

Zestawienie współwystępowania typów {oc.} i (wp.) na pozostałych stanowiskach obecnością WN /tablica 15/ przynosi wyłącznie jednostkowe relacje, które potwierdzają tendencje obserwowane na cmentarzyskach opisanych powyżej.

W grupie opisanych zależności najściślej rysują się relacje oc. {7 i 5} z wp. (0, 3, 2, 13); oc. {11} z wp. (13); oc. {wszystkich typów} z wp. (0), w małym stopniu – oc. {2} z wp. (13) i oc. {9} z wp. (6).

Obserwacje wzajemnego współwystępowania ornamentyki ciągłej {oc.} i wątków przerywnikowych (wp.) WN skłaniają do wniosku, iż dobór tych drugich warunkowany był tak czynnikami natury kompozycyjnej (stąd obserwowane, a niezbyt silne tendencje

w ich wzajemnym współwystępowaniu), jak również innymi, prawdopodobnie istotniejszymi lecz trudnymi do bliższego określenia ze sfery magicznej lub religijnej. One to nadają „pozornie losowy” rozkład analizowanym zależnościom.

Ad. 3. Współwystępowanie ornamentyki WN i MZ: {oc.} + (wp.) + [] w ramach zwartych zespołów grobowych pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1, Mokrzyszowa, stan. 1 /tabela 17/

Analiza wskazuje na brak wyraźnych i częściej pojawiających się współzależności między poszczególnymi typami zdobień (w formie sekwencji ornamentów). Rozkład ma charakter losowy. Można więc domniemywać, że cała sekwencja zdobnicza ceramiki SN obecna w zespołach grobowych, nie podlegała (wzajemnym) czytelnym i prostym lecz zapewne bardziej złożonym i zróżnicowanym uwarunkowaniom. Nie można również wykluczyć, że pewien wpływ na sam skład ornamentacyjny naczyń (z poszczególnych zespołów grobowych) miał także czynnik losowy.

Ad. 4. Współwystępowanie (na pojedynczych egzemplarzach WN), różnych typów szczegółowych ornamentyki ciągłej {oc.} z obserwacją przeprowadzoną na zbiorze naczyń pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1, a także wszystkich pozostałych stanowiskach z WN /tabela 18/

W ograniczonym zakresie już sama obecność tego zjawiska (tj. szerokiego wachlarza rejestrowanych relacji zdobniczych {oc.} ↔ {oc.} w ramach pojedynczych okazów WN stanowi pewien przyczynek dla negowania możliwości przypisywania tej kategorii źródłowej, nadmiernej roli w rodzaju jednoznacznego wyznacznika przemian nadszańskiego stylu ceramicznego. Z kolei oceniając współwystępowanie odmiennych wątków ornamentyki ciągłej {oc.} na konkretnych okazach WN, można stwierdzić brak częściej pojawiających się współzależności (w typie sekwencji zdobniczych). Gdyby więc obecność zróżnicowanych wątków ciągłych {oc.} na poszczególnych WN traktować tylko jako odzwierciedlenie procesu dokonujących się w czasie przemian zdobniczych, winny zarysować się między tymi typami ornamentyki częstsze wzajemne relacje. Ich brak sugeruje jednak, że rolę warunkującą, spełniały także (lub przede wszystkim) inne czynniki.

Ad. 5. *Współwystępowanie ornamentyki denn MZ: [] + [] i zdobnictwa WN: {oc.}, (wp.) w zespołach grobowych pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1 /tabela 19/*

W związku ze ściśle określoną funkcją mis zbydniowskich jako nakryw popielnic. Tylko w pojedynczych przypadkach funkcją urny, przy braku jednoznacznych obserwacji wskazujących na rolę przystawek grobowych, za jedyny wiarygodny przypadek współwystępowania tych naczyń (z pozostającymi we wzajemnych relacjach ornamentami denn) można uznać grób 46 z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 (tabl. LXXXII, 1 – 2). We wzmiankowanym zespole grobowym jedna z MZ (tabl. LXXXII, 1) pełniła rolę popielnicy, natomiast druga (tabl. LXXXII, 2) jej nakrywy. Obie wymienione misy były zdobione ornamentem typu [2]. Znamienne jest, że na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 nie stwierdzono współwystępowania MZ w zespołach grobowych. Najprawdopodobniej należy więc stosunkowo liczne takie przypadki, pochodzące z cmentarzysk w Furmanach, stan. 1 i Gorzycach, stan. 1 (z poświadczonym współwystępowaniem fragmentów tych naczyń, w tym nawet 4 różnych form), wiązać ze zniszczeniem i wtórnym przemieszaniem inwentarzy grobowych.

Ad. 6. *Analiza planigraficzna ornamentyki WN: {oc.}, (wp.) i MZ: [] wykonana dla źródeł pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 /ryc. 44 - 46 /, Furmanów, stan. 1 /ryc. 47 - 49/, Zbydniowa, stan. 1 /ryc. 50 - 52 /, Gorzyc, stan. 1 /ryc. 53 - 55/, Mokrzyszowa, stan. 1/ryc. 56 - 57/*

W ramach analizowanego zagadnienia związanego z przestrzennym rozmieszczeniem szczegółowych typów zdobniczych WN i MZ na poszczególnych cmentarzyskach, najbardziej istotna wydaje się odpowiedź na pytanie: czy obserwowane są tendencje w ich rozlokowaniu, a jeśli tak to jakie przybiera formy (np. czy jest to rozmieszczenie strefowe, skupiskowe, zwarte, rozproszone itd.), a także jak należy stwierdzone fakty interpretować. WN {oc.}: Ocena przestrzennego rozmieszczenia „ornamentów ciągłych” WN wskazuje na równomierny, rozproszony i strefowy charakter występowania typu {7} w mniejszym stopniu także {5} (w połączeniu z wyraźną dominacją frekwencyjną tych typów nad pozostałymi). Można to stwierdzić na wszystkich

analizowanych cmentarzyskach. W przypadku pozostałych (mniej licznych) typów szczegółowych {oc.} WN obserwowana jest (w mniejszym lub większym stopniu) tendencja do skupiskowego i bardziej zwartego ich rozlokowania. Tendencja taka widoczna jest w Pysznicy, stan. 1 zwłaszcza na przykładzie typów {11, 4, 9}, w Furmanach, stan. 1 {6, 4, 3, 9, 0}, w Zbydniowie, stan. 1 {11, 8, 0}, w Gorzycach, stan. 1 {0}.

WN (wp.): Strefowe, równomiernie rozproszone rozmieszczenie na analizowanych cmentarzyskach wykazuje typ (0), bardzo licznie reprezentowany. Pozostałe typy ornamentów „wątków przerywnikowych” WN ujawniają natomiast tendencję do skupiania się w mniejsze koncentracje. Tendencja taka obserwowana jest nie tylko na poziomie danych typów szczegółowych (1 - 13 wp.), ale także często ich wariantów (a, b, c, ...). Skupiskowy charakter rozmieszczenia (wp.) WN jest w tym przypadku jeszcze bardziej czytelny niż ma to miejsce w przypadku {oc.}.

MZ []: Strefowy, równomiernie rozproszony charakter przestrzennego rozmieszczenia wykazuje typ [0], pozostałe typy zdobnicze MZ wyraźnie skupiają się natomiast w mniejsze koncentracje.

Interpretując, stwierdzone fakty można przypuszczać, że strefowy, równomierny i rozproszony rozkład przestrzenny typów {7 i 5} oc., (0) wp. WN i [0] MZ (powiązany z dominacją frekwencyjną na poszczególnych cmentarzyskach) odzwierciedla długi okres ich funkcjonowania w ramach całego „rozwoju” SN. Skupiskowy charakter rozmieszczenia, poszczególnych szczegółowych typów zdobniczych WN i MZ stanowi natomiast wyraźne świadectwo wskazujące na dokonujący się w czasie proces zmian w zdobnictwie nadsańskim, który był zapewne uwarunkowany czynnikami natury religijnej. Nie jest jednak możliwa rekonstrukcja samej sekwencji tych zmian, którą można byłoby przeprowadzić wyłącznie w oparciu o analizę planigraficzną. Wiąże się to z ogólnymi trudnościami w odtworzeniu szczegółowych schematów rozwoju przestrzennego analizowanych cmentarzysk.

Ad. 7. Ocena współzależności ornamentyki SN: WN {oc.}, (wp.); MZ [] ↔ morfologii WN i MZ w ramach monotetyczno – podziałowego modelu klasyfikacji, por. rozdział 3.4.

Analizą objęto całe zbiory naczyń (WN i MZ) pochodzących ze wszystkich stanowisk, uwzględniając jednak tylko te relacje, które zostały w pełni określone (co warunkował stan zachowania poszczególnych naczyń). Poniżej przedstawiono zapis frekwencyjny obserwowanych współzależności z podkreśleniem najczęstszych współzależności.

WN {oc.}: typ bazowy/odmiana WN (liczba wzajemnych relacji)

- {0} oc. - I/A (8 relacji); I/C (4); II/A (1); II/C (1); III/A (6); III/B (1); III/C (16),
- {1} oc. - I/A (3); I/B (1); I/C (4); III/A (1); III/C (3),
- {2} oc. - I/A (4); I/B (1); I/C (5); III/A (2); III/C (1),
- {3} oc. - I/A (1); I/B (1); I/C (3),
- {4} oc. - I/A (1); II/C (1); III/C (3),
- {5} oc. - I/A (11); I/B (1); I/C (19); II/A (2); II/C (1); III/A (8); III/B (1); III/C (11),
- {6} oc. - I/A (2); I/B (1); I/C (5); II/C (1),
- {7} oc. - I/A (27); I/B (6); I/C (37); II/A (3); II/B (1); II/C (1); III/A (20); III/B (5); III/C (40),
- {8} oc. - I/A (1); I/B (1); I/C (4),
- {9} oc. - I/A (4); I/C (3); III/C (4),
- {10} oc. - I/B (1); I/C (1); II/A (1); III/A (1); III/C (2),
- {11} oc. - I/A (5); I/B (1); I/C (8); II/C (2); III/A (3); III/B (1); III/C (5),
- {12} oc. - III/C (1).

WN (wp.): typ bazowy/odmiana WN (liczba wzajemnych relacji)

- (0) wp. - I/A (27 relacji); I/B (1); I/C (37); II/A (2); II/C (2); III/A (14); III/B (2); III/C (39),
- (1) wp. - I/C (1),
- (2) wp. - I/A (4); I/C (6); II/C (1); III/A (2); III/C (8),
- (3) wp. - I/A (5); I/B (2); I/C (9); II/A (3); III/A (8); III/C (8),
- (4) wp. - I/B (1), III/A (3); III/B (1),

- (5) wp. - I/C (1); III/A (1); III/C (1),
- (6) wp. - I/A (5); I/B (4); I/C (8); II/B (1); III/A (3); III/B (1); III/C (10),
- (7) wp. - I/A (1); I/C (2); III/B (1); III/C (1),
- (8) wp. - I/A (2),
- (9) wp. - I/A (1); I/B (1); I/C (1); III/A (1); III/C (1),
- (10) wp. - III/B (1),
- (11) wp. - I/A (1); II/A (1),
- (12) wp. - III/A (1),
- (13) wp. – I/A (11); I/B (3); I/C (16); II/C (3); III/A (2); III/B (1); III/C (4).

MZ []: typ bazowy/odmiana MZ (liczba wzajemnych relacji)

- [0] - 1/A (10 relacji); 1/B (1); 2/A (4); 3/A (17); 3/C (1); 3/B (1),
- [1] - 1/A (4); 1/B (1); 2/A (1); 3/A (5); 3/C (1),
- [2] - 1/A (2); 3/A (6); 3/B (2); 3/C (2),
- [3] - 1/A (4); 2/A (1); 2/B (1); 3/A (4); 3/B (1),
- [4] - 1/A (1); 1/C (1); 2/A (2); 3/A (3),
- [5] - 3/A (1),
- [6] - 1/C (1); 3/A (1),
- [7] - 3/C (1).

Ocena zaprezentowanych relacji skłania do wniosku, że nie występowała wzajemna współzależność między szczegółowymi typami zdobniczymi, a monotetycznymi typami morfologicznymi, zarówno w przypadku WN jak i MZ. Upraszczając można stwierdzić, iż nie istniało powiązanie układu proporcji poszczególnych naczyń z odpowiednim typem ich zdobnictwa. Mimo, że stwierdzane są niekiedy częstsze wzajemne relacje, jednak najprawdopodobniej wynikają one z dość przypadkowego doboru danych (tzn. serii lepiej zachowanych naczyń), a także generalnie liczniejszego występowania form charakteryzujących się konkretnym układem proporcji (typ bazowy/odmiana). Ogólny obraz obserwowanych współzależności zdobniczo – morfologicznych ujawnia jednak obecność zdecydowanie wszechstronnych relacji.

Ad. 8. Ocena współzależności ornamentyki WN: {oc.}, (wp.) ↔ szczegółowego typu morfologicznego WN (klasyfikacja politetyczno – aglomeracyjna; por. rozdział 3.4; zestawienie 20 z relacjami danych z kolumn: 1 ↔ H, I); ornamentyki MZ [] ↔ szczegółowego typu morfologicznego MZ (klasyfikacja politetyczno – aglomeracyjna; por. rozdział 3.5; zestawienie 21 z relacjami danych z kolumn 1 ↔ H)

Analizie poddano także relacje zdobniczo – morfologiczne WN i MZ zastępując taksony morfologiczne tych form, oparte o układ ich proporcji (typ monotetyczny – podziałowy, klasyfikacja hierarchiczna), bardziej wszechstronnym i szczegółowym zapisem ich kształtu, bazującym na metodzie wskaźnikowej (typ politetyczny – aglomeracyjny, klasyfikacja nie hierarchiczna; por. rozdział 3.5; zestawienia 20 – 21).

WN {oc.}, (wp) ↔ grupy klasyfikacji politetycznej (zestawienie 20; relacje danych z kolumn: 1 ↔ H, I)

Mimo, że podobnie jak miało to miejsce w analizie zaprezentowanej powyżej stwierdzana jest stosunkowo duża rozpiętość i wszechstronność istniejących relacji, wnikliwa obserwacja ujawnia niezbyt silnie rysujące się „preferencje” zdobnicze – {oc.}, (wp.) stwierdzone w przypadku wielu grup politetycznych (WN). Tendencję tą najlepiej obrazują naczynia „sąsiedzkie” tej klasyfikacji (najbliższe sobie pod względem morfologii), często analogiczne również zdobniczo (ornamentyka ciągła i motyw przerywnikowy).

MZ [] ↔ grupy klasyfikacji politetycznej (zestawienie 21; relacje danych kolumn 1 ↔ H)

W odniesieniu do MZ stwierdzono analogiczną sytuację jak miało to miejsce w przypadku WN. Nie bez znaczenia jest przy tym również mniejsza liczba wydzielonych dla tych naczyń typów zdobniczych wpływająca na mniejszą liczbę możliwych wariantów wzajemnej współzależności.

Powyższe obserwacje prowadzą do wniosku, iż zapewne istniały (mimo, że są obecnie mało czytelne) powiązania między szczegółowymi formami morfologicznymi WN i MZ, a ich zdobnictwem. Wydaje się, że trudności w wychwyceniu tych zależności wynikają z niedoskonałego, zbyt schematycznego charakteru klasyfikacji ornamentyki SN, „niedomagań” zastosowanych klasyfikacji morfologicznych, a także prawdopodobnie bardziej złożonej struktury tych pierwotnych zależności.

Warto w tym miejscu również nadmienić, że szersze analizy związków morfologiczno – zdobniczych wskazują, iż ludność TKŁ uzależniała ogólny dobór ornamentów od kształtu naczyń. Okazy naczyń nieprofilowanych lub słabo profilowanych ozdabiano głównie elementami wypukłymi, podczas gdy na naczyniach profilowanych wykonywano przede wszystkim wzory wklęsłe i mieszane (G. Dmochowska 1985, s. 72).

Ad. 9. Analiza kierunkowych ($\rightarrow$) relacji stratygraficznych ornamentyki SN w zespołach grobowych cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 (por. rozdział 5.3; tabela 26)

Cmentarzysko w Pysznicy, stan. 1 dostarcza unikalnej dla ceramiki SN możliwości oceny zależności stratygraficznych, w tym również w aspekcie zdobnictwa. Warto nadmienić, że w przeszłości podejmowano działania, które były ukierunkowane na to zagadnienie jednak nie doprowadziły one do wyraźnych rozstrzygnięć (S. Czopek 2001, s. 183). W związku z przyjętą w niniejszej pracy, nieco odmienną klasyfikacją ornamentyki SN, próbę tą ponowiono. Zapis stwierdzonych relacji (WN: {oc.} $\rightarrow$ {oc.}; (wp.) $\rightarrow$ (wp.); MZ: [] $\rightarrow$ []) przedstawiono w rozdziale 5.3. Jednoznacznie wskazuje ono na funkcjonowanie analogicznych trendów zdobniczych w odniesieniu do poszczególnych zdarzeń stratygraficznych, co obrazują relacje {7}oc. $\rightarrow$ {7}oc. i {5}oc. $\rightarrow$ {5}oc.; wzajemne przenikanie się wątków {7}oc. $\leftrightarrow$ {5}oc.; starszeństwo {0}oc. i {4}oc. $\rightarrow$ {7}oc., {6}oc. $\rightarrow$ {5, 11}oc., {5}oc. $\rightarrow$ {11}oc. i {10}oc. W przypadku wątków przerywników kompozycyjnych (wp.) trudne do wychwycenia są wyraźne tendencje, można wyłącznie wskazać na częściej powtarzające się zależności: (0) wp. $\rightarrow$ (2), (3), (6), (12) wp; (4) wp. $\rightarrow$ (0), (3), (6) wp; (13) wp $\rightarrow$ (0) wp. W 9 stwierdzonych sytuacjach wzajemnych zależności stratygraficznych MZ, relacje ornamentyki (ze względu na zły stan zachowania tych naczyń) zaobserwowano tylko w kilku przypadkach: jeden raz [5] $\rightarrow$ [2] i dwukrotnie [1] $\rightarrow$ [0]. Niestety przytoczone obserwacje mają wyłącznie precedensowy charakter, co w zestawieniu z domniemywaną krótko czasowością poszczególnych zdarzeń stratygraficznych i hipotetycznie długim czasem stosowania w zdobnictwie SN danych typów zdobniczych, neutralizuje znaczenie stwierdzonych relacji.

Reasumując, można stwierdzić, że ornamentyka nadsańska wykazuje na obecnym etapie badań, wyłącznie ograniczoną przydatność w szczegółowych rozważaniach periodyzacyjnych nadsańskiego stylu ceramicznego. Na jej potencjalną wartość w tym zakresie wskazuje zwłaszcza analiza planigraficzna (przeprowadzona dla cmentarzysk

w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1 i Zbydniowa, stan. 1), a także ocena istniejących relacji z politetycznymi typami morfologicznymi: WN i MZ.

W ocenie relacji między- cmentarzyskowych, ujawniające się różnice należy prawdopodobnie odczytywać w aspekcie realnie istniejących odmienności natury chronologicznej i wytwórczej. Podobieństwa natomiast wynikają częściowo z jednoczasowości, w głównej mierze jednak na poszczególnych stanowiskach podlegając „wspólnym”, zbieżnym uwarunkowaniom z zakresu przejawów odniesień religijnych, magicznych czy społecznych. Niewykluczone, że obserwowane upodobanie (lub konieczność natury wierzeniowej) do dość jednorodnego ozdabiania WN motywami zakreskowanych trójkątów i prostokątów, stanowi również odzwierciedlenie wcześniejszych tendencji zdobniczych znanych z I fazy rozwoju TKŁ z masywnych ozdób metalowych (K. Moskwa 1976, s. 72; G. Dmochowska 1985, s. 81). Ograniczony dostęp do surowców (mający miejsce w trakcie II fazy rozwoju TKŁ) być może w powiązaniu z uwarunkowaniami obrzędowymi (manifestującymi się małą ilością przedmiotów metalowych występujących w zespołach grobowych w tym wyłącznie obecnością drobnych, mało charakterystycznych ozdób) i brak skarbów, sugeruje możliwość ewentualnej adaptacji ornamentyki znanej z przedmiotów metalowych na naczynia w typie wazy nadszańskiej.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest ocena zdobnictwa nadszańskiego traktowanego jako wskaźnik relacji międzykulturowych. Rezultaty tej analizy wpływają warunkująco na wnioskowanie akcentujące istnienie odrębności kulturowych (rozpatrywanych także w aspekcie religijnym i społecznym) lub wskazując na potencjalne, szersze nawiązania. W literaturze przedmiotu zwracano wielokrotnie uwagę na obecność wyraźnych podobieństw, które czytelne są zwłaszcza w zestawieniu z szeroko rozumianym „światem łużyckim”⁴⁶ (m.in.; J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979, s. 116; K. Moskwa 1982, s. 310; G. Dmochowska 1985, s. 79; S. Czopek 2001, s. 129). Zbieżności odnoszą się jednak wyłącznie do obecności tych samych, podstawowych elementów zdobniczych (w tym niekiedy również symboli), całych wątków ornamentacyjnych (głównie tzw. zaplatanych trójkątów i czworoboków), a także analogicznych stref objętych zdobnictwem

⁴⁶ Sporadycznie nawiązania ornamentacyjne obserwowane są także w innych ugrupowaniach kulturowych np. kulturze kyjatyckiej - T. Kemenczei 1984, tabl. CIII, 9; CVIII, 11.

(ornamentyka ryta i odciskana: górna partia brzuśców, dna mis; plastyczna: załom brzuśców). Mimo, że w samym asortymencie zdobniczym KŁ znane są wszystkie podstawowe elementy ornamentacyjne występujące na WN i MZ, nigdy jednak ich wzajemne relacje i frekwencja nie kreuje na naczyniach takiej specyfiki kompozycyjnej, która jest obecna na ceramice SN. Akcentuje to również brak bezpośrednich nawiązań w morfologii porównywanych naczyń. Zwyczaj ozdabiania ceramiki pasmem zakreskowanych trójkątów lub prostokątów jest prawdopodobnie tożsamy z szerokim rozpowszechnieniem się tego motywu w V OEB i OH na niemal całym obszarze KŁ (M. Gedl 1975, s. 77; S. Czopek 2001, s. 129). W ramach poszczególnych ugrupowań łużyckich motyw ten znajduje bardzo liczne analogie (m.in. Z. Durczewski – 1948, tabl. LXVII, 6; LXXIV, 13; LXXVII, 3, 13, 15; M. Gedl – 1962b, ryc. 3, tabl. IV, 11, XVI, 12; XXVIII, 11, 16; B. Gediga - 1967, ryc. 20k, 22k, 30h, m; 1970 ryc. 4k, m, n; 13a, f, n; 24a, b, i; J. Dąbrowski, A. Gardawski – 1979, tabl. XVI, 11; XXVIII, 7; J. Domańska, I. Lasak – 1997, ryc. 37, 5; 39, 3; 48, 6, 8, 11; 49, 3; ryc. 50, amfory typ 2 (V OEB); ryc. 51, wazy typu 2 (IV-V OEB), 1b (V OEB); ryc. 53, czarki, typ 1 (IV-V OEB); J. Bouzek, D. Koutecký - 2000, s. 17 – 19, ryc. 5, tabl. 212, 3 – 4; M. Kaczmarek - 2002, s. 49-52, grupa ornamentacyjna VIII A – C, F, J; tabl. 11C 1; 22, 7, 20 – 21; 23B 6; 25, 23; 27A, 4, 7; 33A, 2; 33B, 9). Interesujące jest również, że nawiązania zdobnicze obserwowane są także w samodzielnie występującej⁴⁷ (zwłaszcza na wazach), ornamentyce plastycznych guzków i pseudo- uszek (które w przypadku WN współgrają z przerywnikowymi wątkami ryto – odciskanymi, wspólnie kreując ten wątek – wp.). Przykłady takiego zdobnictwa plastycznego obserwowane są zwłaszcza w grupie górnośląsko – małopolskiej (Z. Durczewski – 1948, popielnice typów C - G , tabl. XXIV, 7 - 8, 12 - 13, 17 - 18; XXV, 1, 3, 5 - 6, 8 – 11, 13; XXVI, 1 – 7; XXVIII, 1, 9, 14 – 15; XXIX, 4 – 5, 14, 18; XXX, 1 – 4, 9; XXXI, 2, 4; XXXII, 9, 15) i środkowopolskiej (J. Dąbrowski, A. Gardawski – 1979, tabl. XXII, 18, 20). W grupie górnośląsko – małopolskiej uzyskany efekt mimo iż podobny optycznie, różnił się jednak konstrukcyjnie. Rolę grup guzków znanych z WN spełniały bowiem krótkie plastyczne listwy z siodełkowatymi wklęsnięciami (najczęściej 3 – 6 lub listwy, które były pozbawione tych wklęsnięć), przy czym rozmieszczano je nie na załomie brzuśców lecz

⁴⁷ Bez widocznych relacji kompozycyjnych z ornamentyką ryta i odciskaną.

nieco poniżej, co również stanowi pewną odmiennność. Pomimo tych różnic, zbieżność występowania tych elementów na ceramice sepulkralnej, wskazuje prawdopodobnie na jakieś głębsze przesłanki, które warunkowały ich wykonywanie. Obecność na WN ryto – odciskanych wątków przerywnikowych przypomina również znaną niekiedy z ceramiki KŁ sytuację w której zbliżone wątki rozmieszczano w strefach, bezpośrednio poniżej wałeczkowatych uszek z nasady szyjki⁴⁸ (Z. Durczewski – 1948, tabl. LXXIX, 7 - 9). W ugrupowaniach łużyckich obserwowane są także liczne analogie do znanych z MZ „solarnych” motywów zdobniczych. Analogie te obejmują wszystkie wydzielone dla MZ szczegółowe typy tego motywu, przy czym w materiałach ogóln- łużyckich można zaobserwować jeszcze szerszy wachlarz stosowanych rozwiązań. Istnieje jednak cecha która odróżnia naczynia zdobione tym ornamentem w ramach obu porównywanych środowisk kulturowych. Cechą tą jest miejsce rozmieszczenia tych ornamentów. Na misach zbydniowskich bez wyjątku lokowany był na zewnętrznych powierzchniach denn, natomiast na naczyniach KŁ z reguły występuje na powierzchniach wewnętrznych (m.in. Z. Durczewski – 1939 -1946, s. 62 – 63, ryc. 3; E. Szydłowska – 1968, tabl. 39a; 71b; 76a; 84i; 115a; 162a; J. Dąbrowski, A. Gardawski – 1979, tabl. XVI, 4, 19; XVII, 14; J. Bouzek, D. Koutecký – 2000, 163C, 8; 168C, 3; 175A, 1; 199, 10; 202, 55; M. Kaczmarek – 2002, s. 58 – 63, grupy ornamentacyjne XVIII - XIX; tabl. 13A, 8; 13B, 2; 18A, 4; 19, 12; 22, 13, 15; 23A, 4, 11; 28, 11; 29, 6; 33A, 1). Należy podkreślić, że w obu porównywanych środowiskach kulturowych motyw ten dość ściśle związany jest z jednym typem naczynia – misą, sporadycznie występując na innych naczyniach (szczególnie czerpakach, kubkach, czy wyjątkowo wazach). Przytoczone powyżej przykłady są jednak elementem szerzej rejestrowanego zjawiska powiązanego z dużą popularnością wymienionego motywu (zapewne na tle odniesień religijnych), a stwierdzanego w licznych ugrupowaniach kulturowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (H. Müller – Karpe 1980, s. 694 – 695; R. Švecová 2004 s. 387 - 388).

W konkluzji można stwierdzić, że ornamentykę nadszańską należy wiązać z ogólnym nurtem zdobnictwa ceramiki łużyckiej ze schyłku epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Nosi ona jednak wyraźne piętno lokalne (G. Dmochowska 1985, s. 79). Przemawia za tym zwłaszcza znany z WN, oryginalny dobór podstawowych elementów zdobniczych, a także

⁴⁸ Przy czym była ona niezdobiona na załomach brzuśców grupami guzków.

sama specyfika układów kompozycyjnych z wyraźnie określonymi relacjami ornamentyki ciągłej {oc.} i „przerywnikami kompozycyjnymi” (wp.)⁴⁹. Narzuca się w tym miejscu pytanie jak można powyższe fakty interpretować? Najbardziej prawdopodobne wydaje się przypuszczenie tłumaczące obecność podobieństw zdobniczych (przy czym co istotne, występujących na ceramice specjalnego przeznaczenia - sepulkralnej), realnie istniejącą wspólnotą wiary ze zbieżnym systemem odniesień, której przejawem był m.in. wspólnie praktykowany obrzęd ciałopalenia zmarłych. Specyfika zdobnictwa nadszańskiego byłaby w tym ujęciu jednym z elementów nadającym formom zachowań religijnych, zwłaszcza obrzędowości pogrzebowej, wymiar lokalny zakorzeniony w miejscowej tradycji, a także uwzględniający specyficzny charakter istniejących więzi wewnątrz społecznych. W takiej interpretacji stawała by się również argumentem na rzecz istnienia w społeczności TKŁ, nie tyle wyraźnie odmiennego systemu samych odniesień (przesłań), co innej formy ich wyobrażania.

2.2.4. Technologia

Zagadnienie technologii wyrobu ceramiki SN zostało w dużej mierze sprowadzone do analizy obserwacji makroskopowych cech. Odnoszą się one przede wszystkim do rejestracji frakcji domieszki schudzającej masę ceramiczną naczyń (kcc SN: AU)⁵⁰, barwy ich powierzchni w powiązaniu z zabarwieniami przełomów (kcc SN: AT), jak również rodzaju faktury powierzchni, czy grubości ścianek (kcc SN: AP – AS).

W celu pogrupowania materiału ceramicznego SN z jednoczesnym jego ukierunkowaniem na wychwycenie istniejących podobieństw z zakresu przestrzeganych reguł wytwórczych, nawiązano do analiz technologicznych zrealizowanych przez Sylwestra Czopka dla ceramiki TKŁ pochodzącej z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, a także szeregu innych stanowisk tej jednostki kulturowej (np. S. Czopek 1989, s. 417; 1994, s. 39, tabela 2; 2001, s. 122-125; S. Czopek,

⁴⁹ Tzn. motywu zdobniczego (wp.) w których wzajemnie współgrają ze sobą wątki ornamentyki ryto – odciskanej i plastycznej (pojedyncze pseudo– uszka z grupami odpowiadających im stożkowatych guzków).

⁵⁰ Por. rozdział 10.2. – kwestionariusz cech ceramiki SN: kolumna AU.

J. Podgórska - Czopek 1991, s. 98), poddając równocześnie cały badany zbiór naczyń SN podziałowi na 4 grupy technologiczne⁵¹:

1. grupa technologiczna - ceramika o gładkich powierzchniach, (zewnątrznej powierzchni z reguły bardzo starannie wygładzonej, niekiedy wręcz wyświeconej) o barwie zewnętrznej szaro lub ciemno szaro czarnej, wewnętrznej brunatnej lub jasnobrunatnej,
2. grupa technologiczna - ceramika o gładkich powierzchniach, o brunatnym zabarwieniu zewnętrznym (w odcieniu najczęściej ciemno lub jasnobrunatnym), wewnętrznym szaro lub ciemno szaro czarnym,
3. grupa technologiczna - ceramika o gładkich, obustronnie brunatnych powierzchniach;
4. grupa technologiczna - ceramika obustronnie gładkościenna, o szaro lub ciemno szaro czarnych powierzchniach.

Pogrupowanie całego zbioru ceramiki grobowej SN (tzn. wszystkich znanych form naczyń tego stylu) względem przynależności do powyższych grup (odzwierciedlających technologiczne reguły wykonawcze) ujawnia rozkład procentowy materiałów, który zaprezentowano w tabeli 20. Zwraca uwagę bardzo wysoki, ponad 75,1 - 79,9% udział grupy technologicznej 1 w przypadku MZ i WN i wyraźnie niższy 35% - DzN. Dla tych ostatnich form naczyń wysoki wskaźnik - 53,3% osiąga 3 grupa technologiczna⁵², która reprezentowana jest zaledwie kilkunastoprocentowo w naczyniach typu WN i MZ. Pozostałe grupy - 4 i 2 osiągają bardzo niskie wartości procentowe frekwencji w całym zbiorze ceramiki SN.

⁵¹ Przytoczona terminologia „grup technologicznych” ma charakter umowny i winna być pojmowana jako rodzaj pomocniczego schematu tj. uogólniającego układu cech. Jej umowność staje się oczywista zwłaszcza w aspekcie obecności wielobarwnych powierzchni licznych naczyń. Schemat powyższy wykorzystywany został jako narzędzie dla przeprowadzenia systematyki technologicznej całego zbioru analizowanej ceramiki.

⁵² Niewykluczone, że przytoczona „silna reprezentacja” 3 grupy technologicznej (dla DzN) wskazuje na fakt błędnego zaliczenia do tego „typu funkcjonalnego SN”, form dzbanów „wykraczających poza okres rozwoju właściwego SN”. Dotyczy to być może niektórych egzemplarzy tych naczyń, pochodzących z cmentarzyska w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1. Druga ewentualność to prawdopodobieństwo występowania silnego (dla tych naczyń) „przenikania się odmiennych technologicznie zasad wytwórczych”.

Interesujące obserwacje przynosi procentowe zestawienie frekwencji występowania poszczególnych grup technologicznych dla poszczególnych typów naczyń SN, pochodzących z cmentarzysk w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmanów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyc, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Mokrzeszowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 – tabela 21; ryc. 58. Dla wszystkich wydzielonych typów naczyń SN (i na wszystkich stanowiskach) ujawnia się zdecydowana dominacja 1 grupy technologicznej zamykająca się w przedziale od 50 do 100%. Wśród innych grup technologicznych, które zaznaczają swoją obecność nieco wyraźniej można wymienić: 33,3% udział grupy 3 (DzN – Pysznica, stan. 1); 72% udział grupy 3 (DzN – Furmany, stan. 1); 51,3% udział grupy 3 (WN – Zbydniów, stan. 1); 27% udział grupy 3 (WN – Furmany, stan. 1); 66,7% udział grupy 3 (MZ – Mokrzeszów, stan. 1).

W ogólnej strukturze frekwencyjnej udziału poszczególnych grup technologicznych, materiały ceramiczne SN z powyższych cmentarzysk charakteryzują się znacznym podobieństwem. W ściślejszy sposób podobieństwo to rysuje się dla ceramiki SN z cmentarzysk w Furmanach, stan. 1 i Zbydniowa, stan. 1 (zbieżność wartości procentowych dla relacji 1 i 3 grupy technologicznej). Na zbliżonym poziomie kształtuje się także frekwencja 4 grupy technologicznej na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1 i Furmanach, stan. 1 (z wartościami kilkuprocentowymi), przy nieco liczniejszej reprezentacji tej grupy technologicznej na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1 (zamykająca się przedziale kilku do kilkunastu procent).

W literaturze przedmiotu zwracano wielokrotnie uwagę na fakt, iż 1 grupa technologiczna jest wyraźnie reprezentatywna dla ceramiki SN (np. S. Czopek 1989, s. 417; 1996a, s. 67), doszukując się nawet w jej frekwencji (na niektórych stanowiskach np. z środkowego dorzecza Sanu – ze stosunkowo słabo rysującą się II fazą rozwojową ceramiki TKŁ), zjawiska odzwierciedlającego obecność ceramiki, odczytywanej przez pryzmat chronologiczny, II fazowy (S. Czopek 1996a, s. 67) lub traktując frekwencję wymienionej grupy technologicznej, bezpośrednio jako „algorytm datowania technologicznego” (S. Czopek 2001, s. 122).

Zaznaczyć należy, że w niepodważalny sposób kształtuje się bowiem wzajemna relacja 1 i 3 grupy technologicznej na wszystkich stanowiskach TKŁ. Ma ona charakter wzajemnej współzależności, w której wskaźnik frekwencji jednej określa zakres występowania drugiej grupy. Dobrze ilustruje to tabela 22. Grupa 1 w czytelny sposób zaznacza więc swoją obecność na stanowiskach TKŁ z materiałami z tradycyjnie

rozumianej fazy środkowej, natomiast nie jest reprezentowana na stanowiskach z materiałami najstarszymi i najmłodszymi (S. Czopek 2001, s. 122). Sylwester Czopek uogólniając to zagadnienie do podziału całego zbioru ceramiki TKŁ na dwa typy: czarnej (grupy 1, 4) i brunatnej (2, 3) wskazuje, iż rozpowszechnienie się tej pierwszej może mieć związek z rozwijającą się u schyłku epoki brązu i na początku wczesnej epoki żelaza (w ramach całego świata łżyckiego) modą starannego wykańczania i czernienia naczyń (K. Szamałek 1992, s. 76 za: S. Czopek 2001, s. 122). Owa staranność wykończeniowa naczyń (w kontekście ceramiki SN) przejawiałaby się m.in. wysokim stopniem „opracowania” ich zewnętrznych powierzchni (nie wspominając już o aspekcie staranności w wykończeniowej: makro i mikro -morfologicznej czy zdobniczej obserwowanej na większości form naczyń tego stylu). Stwierdzony zakres zmienności w stopniu „opracowania” powierzchni zewnętrznych, oscyluje od powierzchni lekko wygładzonych lub wygładzonych mało starannie (w ramach stosunkowo mało licznej grupy naczyń), poprzez powierzchnie starannie wygładzone (co obserwowane jest na najliczniej reprezentowanej grupie naczyń) do powierzchni silnie wygładzonych, wręcz wyświeconych (także często rejestrowanych).

Analizą objęto również obserwacje przynależności poszczególnych form naczyń SN do wydzielonych grup technologicznych (1 - 4), w kontekście ich wzajemnego współwystępowania (w zwartych zespołach grobowych - por. rozdział 5.4.), a także pozostawania w relacjach stratygraficznych (por. rozdział 5.3).

Interesujące obserwacje przynosi także zestawienie wyników klasyfikacji politetyczno-aglomeracyjnej ceramiki SN z przynależnością „technologiczną” poszczególnych form naczyń, ujawniając pewne tendencje do ściślejszego grupowania się niektórych form (np. części WN czy DzN) także w aspekcie technologicznym (co w wyraźny sposób widoczne jest zwłaszcza w przypadku naczyń reprezentujących mniej liczne grupy technologiczne w pewnej mierze akcentując realnie istniejące na tym poziomie taksonomicznym – tzn. wydzielonej grupy politetycznej), związki morfologii i technologii (por. rozdział 3.5. - zestawienia 20, 22 (relacje relacje: grup politetycznych ↔ grup technologicznych - kolumny 1 i AT).

Wydaje się, że w oparciu o różnokierunkowe obserwacje można ostrożnie zasugerować rozwój ceramiki SN według następującego schematu obserwowanej

zmienności technologicznej, zwłaszcza w aspekcie frekwencyjności wydzielonych grup technologicznych (*w kolejności oddającej natężenie występowania poszczególnych grup*):

3 grupa technologiczna - okres rozwoju form prototypowych dla naczyń SN;

3+ 4 (+ 1 - *reprezentowana w niewielkim stopniu*) - okres przed- klasyczny SN;

1 + 3 (+ 4 ?) - okres klasyczny SN;

1 + (3 – *reprezentowana w coraz większym stopniu*) - okres post- klasyczny SN.

Analiza procentowa frekwencji frakcji domieszek schudzających masę ceramiczną ceramiki SN (wszystkich 3 typów naczyń) ujawnia wysokie wskaźniki 83,3 - 86,5% obrazujące częstość występowania domieszki kamiennej, przeważnie granitowej (zwłaszcza drobnej, znacznie rzadziej średnioziarnistej), a także piasku i miki (6,7 - 44,3%), w mniejszym stopniu domieszki ceramicznej (1 - 22,2%) i w śladowych ilościach organicznej (1,2 - 2,1%) (tabela 23). Wymienione relacje frekwencyjne (udział drobnej domieszki kamiennej i piasku w masie ceramicznej) w odniesieniu do ceramiki SN, potwierdza również zestawienie danych w kontekście poszczególnych stanowisk (Pysznica, stan. 1 – Furmany, stan. 1 – Zbydniów, stan. 1 – Gorzyce, stan. 1 – Mokrzychów, stan. 1); tabela 24.

W następnym etapie badawczym przeprowadzono także ocenę frekwencji procentowej, wydzielonych frakcji domieszek w zestawieniu z poszczególnymi grupami technologicznymi naczyń SN. Wymienione relacje prezentuje tabela 25. Jednoznacznie wskazuje ona na brak preferencji w „doborze” frakcji domieszek schudzających masę ceramiczną (w ramach poszczególnych grup technologicznych). Same zaś relacje frekwencyjne kształtują się w analogiczny sposób jak zostało to stwierdzone w odniesieniu do całości analizowanej ceramiki SN.

Całą analizowaną w powyższej pracy ceramikę SN /WN, MZ, DzN/ objęto pomiarami grubości ścianek w czterech, wydzielonych punktach tektonicznych: pomiar 1 – tuż pod krawędzią wylewu; pomiar 2 – u nasady szyjki; pomiar 3 – na załomie brzuśca; pomiar 4 – w centralnej partii dna (kcc SN: AP – AS). Metryczny rozkład wymienionych pomiarów (dla WN z pomiarem 1. wylewowym jako wartością sortującą) prezentuje wykres (ryc. 59). Przeprowadzona wielokierunkowa analiza obserwowanych zmienności pomiarowych nie przyniosła jednak czytelnych rezultatów tak w aspekcie

technologicznym jak innych obszarach analiz (np. w kontekście periodyzacyjnym lub klasyfikacyjnym).

W tym miejscu warto także wspomnieć o wynikach analizy mineralogicznej wykonanej dla wyselekcjonowanego zbioru ceramiki z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (S. Czopek 2001, s. 122- 125, ryc. 11,12, tabela 3). Przynosi ona szereg informacji technologicznych, wśród których można wymienić m.in. (przytaczając je za autorem monografii tego cmentarzyska – S. Czopek 2001, 124-125): zakres temperatury wypału zamyka się w przedziale 650 - 750 stopni Celsjusza, wskazując na wypalanie naczyń w otwartych paleniskach, bez stosowania dodatkowych zabiegów; powszechne stosowanie tłustej gliny do wyrobu ceramiki (dominacja w masie ceramicznej substancji ilastej: 50 - 76%); obecność w grupie domieszek schudzających: kwarcu, skałeni potasowych, skał magmowych, muskowitu, plagioklazów, biotyту, minerałów ciężkich, skał osadowych, okruchów ceramiki, domieszki organicznej (np. węgielków drzewnych); zróżnicowana wielkość uziarnienia domieszek z dominacją 15-60, 60-100 i 100-200 mikrometrów; a także szereg innych wniosków.

3. Systematyka i analiza typologiczna źródeł

3. 1. Ceramika naczyniowa

W badaniach naukowych zmierzających do rekonstrukcji minionych procesów kulturowych fundamentalną rolę spełniają poprawnie skonstruowane systemy periodyzacyjne materiałów zabytkowych, synchronizowane z chronologią bezwzględną. Podstawową kategorią źródłową wykorzystywaną szeroko na potrzeby ich budowy jest ceramika naczyniowa m.in. z uwagi na swoją liczebność, odporność na zniszczenie, a zwłaszcza efektywność wychwycenia zmian z dziedziny kultury materialnej i duchowej. Ceramika, tak w przeszłości jak i obecnie, najczęściej stanowi także podstawę dla wydzielania poszczególnych jednostek kulturowych. Nierzadko jednak procedurę taką realizowano, wyłącznie w oparciu o pojedyncze, charakterystyczne elementy (B. Gediga 1984, s. 141)⁵³. Ze względu na swoje pierwotne przeznaczenie ceramika naczyniowa różnicuje się na osadową i sepulkralną, pełniąc w systemach społeczno – kulturowych funkcje użytkowe i nieużytkowe (symboliczne). Potwierdzają to zarówno jej cechy formalne (morfologia, technologia), jak również kontekst w którym jest ona odkrywana. W niektórych grupach KŁ stwierdzono jednak, iż taka sama ceramika występuje tak na terenie osad jak i cmentarzysk. W sytuacjach tych, niemal jedyną obserwowaną cechą różnicującą jest sama częstotliwość występowania poszczególnych jej typów (J. Dąbrowski 1972, zestawienie 10 i 12; 1988, s. 74). W literaturze przedmiotu interpretuje się powyższy fakt jako wtórne (i stosunkowo częste) użycie do celów sepulkralnych form ceramicznych pierwotnie wykorzystywanych jako ceramika gospodarcza. Niewykluczone jest także, że deponowane do grobów naczynia były tymi

⁵³ Z metodologicznego punktu widzenia postępowanie powyższe należy uznać za niewłaściwe (pomijając nawet aspekt samej przydatności do tego celu tej kategorii źródłowej). Dokładniejsze obserwacje wykazały bowiem, iż różnice pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami kulturowymi, często sprowadzają się do odmiennego obrazu frekwencyjnego odnoszącego się do różnych elementów kultury, w tym także w powiązaniu z liczną modyfikacją tych elementów – J. Dąbrowski 1988, s. 82.

samymi okazami, którymi za życia posługiwał się zmarły członek danej społeczności (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 154)⁵⁴.

Niemniej można stwierdzić, że uwarunkowane funkcją były zarówno procesy genezy jak i sam charakter zmian ujednoliconych czynności wytwórczych (tj. zespołów zachowań) w oparciu o które wytwarzano ceramikę (A. Niewęglowski 1992, s. 292). Jej użytkowy aspekt był dostosowany do roli pełnionej w życiu codziennym, a więc przede wszystkim do sporządzania, spożywania i przechowywania pokarmów. Cechami użytkowymi ceramiki były np. cechy metryczne (wielkość, proporcje), obecność niektórych elementów konstrukcyjnych (np. nośnego ucha, uchwytów itp.), skład domieszki schudzającej masę ceramiczną czy charakter faktury powierzchni. Nawet jednak najbardziej ściśle określone cele funkcjonalne mogły być realizowane przy zastosowaniu zupełnie odmiennych rozwiązań formalnych. W ścisłej zależności od funkcji, pozostawały również poszczególne użytkowe cechy ceramiki, które mogły posiadać również różne znaczenie. Zdolność wydzielenia cech użytkowych tzn. funkcjonalnych i niefunkcjonalnych - „stylistycznych”, w przypadku ceramiki naczyniowej stanowi niezbędny warunek dla przeprowadzenia poprawnej i wszechstronnej analizy. W rozważaniach nad stylem ceramicznym podstawową rolę odgrywa zwłaszcza ocena niefunkcjonalnych „stylistycznych” cech. Już na etapie postulowania stylu, twierdzenie takie winno być wsparte obserwacją potwierdzającą ich wyraźne ujednolicenie i porównywalne natężenie. Dość powszechnie za jedną z najłatwiej wyróżnialnych cech uważa się ornamentykę. Pełniąc w różnych kontekstach zróżnicowaną rolę np. symboliczną, informacyjną lub religijno – magiczną⁵⁵, wykazuje ona również

⁵⁴ Na podstawie obserwacji etnograficznych, w przypadku garncarstwa produkującego na potrzeby własne jako okoliczności stanowiące powód wytwarzania naczyń wymienia się: uzupełnianie używanego zasobu naczyń, śmierć członka rodziny, powodująca niszczenie wszystkich lub używanych przez niego naczyń, wyprawa dla nowożeńców, wyrób na potrzeby uroczystości i świąt, wyrób na potrzeby przechowywania produktów. (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 154).

⁵⁵ W literaturze funkcjonują bardzo zróżnicowane poglądy względem roli jaką spełniała w omawianym okresie czasu ornamentyka naczyń (przy czym zgodnie za bardzo istotny dla jej interpretacji uważa się sam kontekst występowania). Szerokie spektrum funkcjonujących w tym względzie ocen obrazują m.in. następujące poglądy: 1. „każda kreska ornamentu miała prawdopodobnie magiczny i wierzeniowy, czy kultowy aspekt” – W. Hałubowicz 1947, s. 155; 2. „zdobienia nie mają nic wspólnego z funkcją podstawową naczyń (praktyczną, użytkową), stanowiąc rodzaj zakodowanej informacji o charakterze

(niezależnie od wymienionych uwarunkowań) tendencje do mniej lub bardziej czytelnego ujednolicania lub różnicowania.

Z całą pewnością nieco inaczej niż ceramika gospodarcza winna być postrzegana tzw. ceramika specjalna - sepulkralna. W odniesieniu do której trudno jest wskazywać aspekt funkcjonalny w dosłownym tego słowa znaczeniu. Można natomiast przez pojęcie funkcji rozpatrywać ogólną rolę którą przypisano poszczególnym formom tych naczyń w ramach obrzędów pogrzebowych (a więc np. urny przechowujące doczesne szczątki zmarłych, jej nakrywy czy rolę pojemników na produkty składane do grobu jako dary grobowe). W ocenie wymienionej kategorii ceramiki należałoby prawdopodobnie dopuścić istnienie pewnej sfery cech, które można byłoby określić jako „funkcyjne”. Do pewnego stopnia cechy te odpowiadałyby cechom użytkowym ceramiki gospodarczej, przy czym determinantem byłyby nie tyle funkcja co rola pełniona w rytuale pogrzebowym. Niestety podobnie jak o szczegółowym charakterze obrzędów pogrzebowych, tak również o samym udziale w nich ceramiki nie posiadamy żadnych informacji. Szczegółowe określenie roli tej ceramiki można więc oprzeć wyłącznie na obserwacjach odnoszących się do ostatniego etapu rytuału pogrzebowego związanego ze złożeniem urny z pozostałym wyposażeniem do jamy grobowej. W aspekcie „funkcyjnym” pewne znaczenie mogły mieć np. cechy metryczne. Staje się to oczywiste zwłaszcza w przypadku popielnic i ich nakryw z rozróżnieniem na pochówki pojedyncze i mnogie⁵⁶. Wielkość (pojemność) naczyń – przystawek (w której to roli występowały prawdopodobnie tak naczynia codziennego użytku – np. kubki, czerpaki, jak i wykonane wyłącznie na potrzeby rytuału pogrzebowego – np. miniaturowe naczynia wazowate) mogła również mieć znaczenie, zważywszy że do pewnego stopnia warunkowała ilość produktu, którą naczynia te mogły przechowywać. Wydaje się jednak, że liczyła się nie tyle sama ilość danego produktu, co jego symboliczna obecność (za czym przemawia ogólna struktura wyposażenia grobów i frekwencja

społecznym (ranga, status, własność, przynależność, uprzedmiotowienie idei religijnych i społecznych)” – van den Boom 1981, s. 284; 2000, s. 188; M. Kwapiński 1993; 3. „związek ornamentyki z interpretacją wierzeniową i rytualną można odnosić tylko do stosunkowo nielicznej grupy zdobień np. rzadko występującego modelu wozu” – J. Dąbrowski 1988, s. 74.

⁵⁶ Poczynione obserwacje (por. rozdział 4.6.2) wskazują, że dobór „klasy wielkościowej” urny, a w pewnym stopniu także jej nakrywy był warunkowany typem pochówki (pojedynczym lub mnogim).

niewielkich form naczyń). Niemniej obecność w zespołach grobowych niekiedy większych naczyń np. waz - przystawek, może niekiedy sugerować znaczenie także samej ilości produktu. Przytoczone przykłady „funkcyjnych” cech ceramiki sepulkralnej nie zmieniają jednak faktu, iż na pierwszy plan w jej ocenie wysuwa się „stylistyczny” aspekt formujących ją cech, których rozpowszechnienie i stopień ujednolicenia kreuje styl. Najczęściej trudne do przeprowadzenia lub niewykonalne (z uwagi na stan badań) są oceny porównawcze tempa zmian ceramiki gospodarczej i grobowej⁵⁷. W przypadku ceramiki gospodarczej (zwłaszcza kuchennej i stołowej), istotnym czynnikiem wpływającym na dynamikę tych zmian był sam surowiec z którego była wykonywana. Mimo dużej plastyczności i podatności na formowanie był on bowiem bardzo nietrwały. Uwarunkowanie surowcowe stymulowało więc podejmowanie stosunkowo częstych czynności wytwórczych, uzupełniających zestaw wykorzystywanych naczyń⁵⁸. Jednakże w ramach licznych kultur archeologicznych i stosunkowo długich okresów czasu obserwowana jest niezmiennosc cech stylistycznych, którą można określić jako wielki tradycjonalizm (J. Dąbrowski 1988, s. 72, 79-80; A. Niewęgłowski 1992, s. 293). Zjawisko powyższe interpretuje się wielokierunkowo i wieloaspektowo. Podkreśla się m.in. integracyjno – różnicującą społecznie funkcją stylu, oceniając równocześnie kulturę archeologiczną jako wspólną o charakterze komunikacyjnym. Podejście to znamionuje traktowanie ceramiki jako symbolu przynależności grupowej, etnicznej, czy kultowej (C. Renfrew 1977b, s. 92; A. Niewęgłowski 1992, s. 293). Stanowisko takie jest jednak negowane przez część badaczy akcentujących wagę innych elementów kultury, jako potencjalnego wyznacznika przynależności społecznej (J. Dąbrowski 1988, s. 76, 78). Tradycjonalizm obecny w wytwórczości garncarskiej interpretowany jest natomiast jako integralna cecha grup społecznych tego czasu, z uwagi na ich izolacjonizm, wielkość, a także stopniowe przełamywanie barier kulturowych,

⁵⁷ Problem ten można odnieść również do ceramiki TKŁ. Obecnie w literaturze wskazuje się tylko dość ogólnie, iż pomimo wyraźnie stwierdzonych zbieżności w wypadku tej pierwszej ceramiki (osadowej) rytm przemian mógł być nieco inny, w większym stopniu uzależniony od kryteriów funkcjonalnych - M.S. Przybyła 2003, s. 28.

⁵⁸ Obserwacje etnograficzne wskazują, że u ludów osiadłych przeciętny czas użytkowania ceramiki ręcznie lepionej wynosi 5,4 roku (najkrótszy okres wynoszący mniej niż 3 lata, odnoszony jest do ceramiki kuchennej i stołowej) – N. David, H. David - Hennig 1971, tabl. 1; za: J. Dąbrowski 1988, s. 72.

dokonujące się zwłaszcza za sprawą obrotu brązem (G. B. Berreman 1978 za: J. Dąbrowski 1988, s. 79).

3.2. Systemy periodyzacyjne ceramiki TKŁ

W 1976 roku w monograficznym opracowaniu kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Polsce Kazimierz Moskwa przedstawił m.in. schemat periodyzacyjny obejmujący wszystkie kategorie zabytków wymienionej jednostki kulturowej (K. Moskwa 1976, s. 19-83). Ceramice naczyniowej (zarówno osadowej jak i grobowej) przypadła w nim rola kluczowa ze względu na wzmiankowane wcześniej walory informacyjne, a także aspekt liczebności. Powyższy schemat został skonstruowany w formie obszernej listy zabytków. Nadrzędnym kryterium klasyfikacyjnym uczyniono parametry opisujące morfologię poszczególnych form ceramicznych: charakter profilacji, ukształtowanie brzuśca, szyjki, a także proporcje. Kryterium podrzędnym obrano natomiast zdobnictwo. Ceramikę naczyniową sklasyfikowano na typy, podtypy i odmiany. Warto nadmienić, iż zaproponowana systematyka ceramiki naczyniowej, stanowi niejako rozwinięcie wcześniejszych prób podejmowanych przez wymienionego badacza w celu wypracowania całościowego i systemowego ujęcia tej problematyki (m.in. K. Moskwa 1968, s. 10-13; 1971a, s. 13-18). Podstawowy podział wydziela następujące kategorie naczyń: garnki tulipanowate i jajowate (I/1-4; II/1/a-b; II/2/a-b; II/3/a-b; II/4/a-b; II/5/a-b; II/6/a-b; II/7/a-b; II/8/b; II/9/a-b; II/10/a; II/11/a; III/1/a; III/2/a), wazy (I/1/a-e; I/2/a-g; II/1/a-i; II/2/a-c; II/3/a-d; II/4; III/1/a-e; III/2; III/3/a-c; III/4/a-b; IV/1/a-d; V), misy i miseczki (I/1-6; II/1/a-c; II/2/a-b; II/3/a-c; III; IV), czerpaki (I/1/a-b; I/2/a-b; I/3/a-b; II/1/a-e; II/2/a-b; III/1-3), a także inne formy (1-4) (K. Moskwa 1976, s. 53-83). Kazimierz Moskwa zaproponował podział materiałów zabytkowych na 3 fazy (stosunkowo równoczesne) odpowiadające odpowiednio: I faza (wczesna) - III i pierwszej połowie IV OEB; II faza (środkowa) - drugiej połowie IV i V OEB; III faza (późna) - HaC-D i początki okresu lateńskiego (1976, s. 85-104). Poszczególnym fazom przyporządkowano następnie charakterystyczne typy ceramiki (formy przewodnie). Wydzielono je w oparciu o analizę porównawczą, którą przeprowadzono w odniesieniu do ościennych ugrupowań kulturowych, zwłaszcza KŁ. W znacznie mniejszym stopniu bazując natomiast na analizie współwystępowania form lub cech ceramiki (procedurę taką zastosowano w zasadzie wyłącznie dla części materiałów fazy wczesnej). Większe znaczenie, które przypada w zaprezentowanym ujęciu

ceramice grobowej wynika zarówno ze znacznie lepszego rozpoznania tej kategorii źródeł (tak wówczas jak i obecnie mamy bowiem do czynienia z nieporównanie większym stopniem rozpoznania cmentarzysk niż ma to miejsce w odniesieniu do osad), jak również szczególnej przydatności tej kategorii ceramiki dla studiów nad chronologią względną. Umożliwia ona bowiem, w znacznie większym stopniu niż ma to miejsce w przypadku ceramiki osadowej wykonanie analiz współwystępowania w ramach zespołów zwartych. Jednym z ważniejszych niedomagań wymienionego systemu periodyzacyjnego (kluczowym dla poruszanej w powyższej pracy problematyki) było wydzielenie typów przewodnich (WN i MZ) dla fazy II - klasycznej, wyłącznie w oparciu o materiały ze stanowisk zlokalizowanych w dolnym dorzeczu Sanu (zwłaszcza cmentarzysk w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzychowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i innych). W konsekwencji ograniczało, to percepcję rozwoju naczyń tej fazy do form znanych niemal wyłącznie z północnej, nizinnej prowincji tej kultury, objętej zwartym zasięgiem występowania ceramiki SN. Do innych ważniejszych mankamentów zaproponowanego podziału można zaliczyć m.in. brak charakterystyki ilościowej materiału (z precyzyjnym rozróżnieniem na materiał masowy i formy wyjątkowe) przy całkowitym wsparciu się na aspekcie jakościowym wydzielonych form (T. Węgrzynowicz, G. Dmochowska 1989, s. 198); wykorzystanie tylko w niewielkim stopniu możliwości wynikających z analizy współwystępowania poszczególnych elementów; w przypadku niektórych typów naczyń (np. czerpaków) nadto rozbudowana (i mało przydatna) typologia, łącząca morfologię ze zdobnictwem (S. Czopek 2001, s. 140). Pomimo tego, a także w wyniku znacznego przyrostu bazy źródłowej i przewartościowania wielu poglądów odnoszących się do podstawowych zagadnień kulturowych TKŁ (dotyczących m.in. genezy tej jednostki kulturowej, charakteru i dynamiki rozwoju, podziału chronologicznego itp.), zaproponowany przez Kazimierza Moskwę system periodyzacji ceramiki, w ogólnym charakterze należy uznać za ciągle przydatny dla podejmowania analiz materiałowych. Zapewne za sprawą klarownej, „porządkującej” konstrukcji (w formie listy typów - podtypów - odmian), jak również ze względu na ciągle obowiązujące, a zbieżne z zaprezentowanymi, poglądy dotyczące ogólnych prawidłowości i tendencji w rozwoju licznych typów naczyń.

Pod koniec lat 70-tych ubiegłego wieku studia nad wewnętrzną periodyzacją ceramiki TKŁ prowadził Stanisław Lewandowski (1978, s. 129-150; 1979, s. 117-128). Badania powyższe oparł on na materiale zabytkowym pochodzącym z cmentarzyska

w Paluchach, pow. Sieniawa, stan. 1. Analizę bazującą na ocenie współwystępowania zabytków, ich wyselekcjonowanych cech i innych elementów (np. z zakresu obrządku pogrzebowego), a także metodzie porównawczej przeprowadził na wybranych (64) zespołach grobowych. Rezultatem zastosowanej procedury badawczej było wydzielenie trzech podstawowych faz (A - III OEB; B - IV OEB; C - HaC), a także fazy przejściowej A/B – III/IV OEB (wzmiankując równocześnie ewentualną przerwę w funkcjonowaniu tego cmentarzyska począwszy od końca IV OEB poprzez V OEB – potencjalnie warunkowaną stanem przebadania stanowiska) (S. Lewandowski 1978; 1979, s. 126). W odniesieniu do zespołów A, B i A/B badacz akcentował wyraźne wzajemne podobieństwo (pokrewieństwo morfologiczno-zdobnicze, a także technologiczne) w ramach poszczególnych typów naczyń. Materiał ceramiczny zaliczony do grupy C natomiast, odbiegał jego zdaniem od wcześniej funkcjonujących na cmentarzysku zespołów. Przejawia się to m.in. brakiem widocznej kontynuacji w wykonawstwie ceramiki w kontekście technologicznym, a także obecnością nowych technik (np. czernienie powierzchni), używanie ceramicznej domieszki schudzającej i podsypki, powszechność zdobnictwa plastycznego i stempelkowego. Zdaniem Stanisława Lewandowskiego powyższe różnice nie wynikały wyłącznie z ewolucji lokalnej wytwórczości ceramicznej, a wiązały się z oddziaływaniami kultur „scytyjskich” i grup lokalnych KŁ pośredniczących w przekazywaniu oddziaływań ośrodka wschodniohalsztackiego (1979, s. 126). Poza wynikami analiz statystycznych badacz ten na poparcie zaproponowanego przez siebie podziału przedstawił również rezultaty obserwacji planigraficznych. Obrazują one wzajemne wyłączenie się zasięgów poszczególnych grup zespołów (szczególnie widoczne w przypadku zespołów należących do grupy C). Należy jednak nadmienić za badaczem, iż zaprezentowane przez niego rezultaty analizy materiałowej, w dużej mierze ograniczał fakt fragmentarycznego stanu przebadania cmentarzyska.

W dniach 12-14 listopada 1986 roku odbyła się w Rzeszowie konferencja poświęcona grupie tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (Grupa tarnobrzeska - 1989). W większości przedstawionych referatów, odbytych dyskusjach, a także w przedłożonych do druku artykułach, zagadnienie periodyzacji materiałów wymienionej jednostki kulturowej zajęło ważne miejsce. W grupie wystąpień najobszerniej prezentujących powyższe zagadnienie można wymienić m.in.: referat Jana Chochorowskiego – „Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Manasterzu stan. 6, gm. Wiązownica,

woj. Przemysł w świetle dotychczasowych badań (z podjętą próbą opracowania schematu rozwojowego ceramiki tarnobrzeskiej, zwłaszcza wczesnego etapu jej rozwoju - 1989, s. 585-609)⁵⁹; referat wygłoszony przez Marka Gedla „Problemy grupy tarnobrzeskiej” przedstawiający schemat periodyzacyjny materiałów tarnobrzeskich (1989, s. 27-42) w oparciu o ich podział zaproponowany przez Kazimierza Moskwę (1976); a także referat Sylwestra Czopka „Z badań nad schyłkową fazą grupy tarnobrzeskiej” będący studium materiałów schyłkowych (1989, s. 241-260).

W pokonferencyjnym artykule Jan Chochorowski zaprezentował próbę opracowania schematu periodyzacyjnego ceramiki TKŁ (przede wszystkim w odniesieniu do wczesnego etapu jej rozwoju - 1989, s. 599-609, tabl. V, ryc. 10). Obrona procedura badawcza została wsparta analizą współwystępowania różnych elementów (form i cech), spośród wyselekcjonowanych 33 inwentarzy (lepiej wyposażonych), pochodzących z kilku stanowisk (Grodziska Dolnego, pow. Leżajsk, stan. 1, Manasterza, pow. Jarosław, stan. 6, Paluch, pow. Sieniawa, stan. 1). W rezultacie badacz wydzielił kilka horyzontów (zaznaczających się silnie skorelowanymi z sobą formami naczyń), ogólnie zsynchronizowanych z fazami systemu P. Reineckiego (A – BC2-BD; A/B – HaA1; B – HaA2-HaB1; B/C – HaB1/HaB2; C – HaB2-początek HaB3) (J. Chochorowski 1989, s. 599-609, tabl. V, ryc. 10). Synchronizację tę oparł na analogiach przedmiotów metalowych i naczyń ceramicznych z kultur zakarpackich. Za wyjątkiem stosunkowo nielicznych form naczyń związanych z horyzontem C (w tym m.in. okazami zdobionymi ornamentyką stempelkową z nawiązaniem w kręgu kultur z ceramiką stempelkową; głębokimi, silnie profilowanymi misami, lub okazami o słabszej profilacji, wazami dwustożkowatymi (J. Chochorowski 1989, s. 600, 607-608, tabl. V), zaproponowany system objął formy charakterystyczne wyłącznie dla I (wczesnego) etapu rozwoju TKŁ.

Nawiązując do powyższego schematu periodyzacyjnego kolejni badacze (Wojciech Blajer, Sylwester Czopek, Adam Kostek - 1991, s. 267-286), podjęli próbę sprecyzowania i weryfikacji szeregu poczynionych ustaleń. Przeprowadzona przez nich analiza planigraficzna zespołów przynależnych do wydzielonych przez Jana Chochorowskiego horyzontów, potwierdziła zasadniczą słuszność przedstawionej

⁵⁹ Autor pomimo swojej nieobecności na wymienionej konferencji, zamieścił swoje wystąpienia w pokonferencyjnej publikacji – 1989, s. 527 – 583, 585 – 615.

propozycji periodyzacji materiałów źródłowych (W. Blajer, S. Czopek, A. Kostek 1991, s. 286, ryc. 8, 13-14). Dokonano przy tym szeregu korekt w kwestii przynależności niektórych zespołów (w ramach wydzielonych horyzontów chronologicznych), np. nieco wcześniejszego datowania obmazywanych garnków esowatych (wskazując na ich ewentualną miejscową proveniencję), nieznacznie wcześniejszego (horyzont B), pojawienia się niektórych cech stylistycznych ceramiki przypisanych horyzontowi C, a także przesunięcia (z horyzontu A do A/B) i wydłużenia (do horyzontu B) czasu trwania bransolet wykonanych z drutu tordowanego (W. Blajer, S. Czopek, A. Kostek 1991, s. 286).

Począwszy od schyłku lat 80-tych XX wieku, niemal tak często jak to miało miejsce w odniesieniu do podejmowanych analiz periodyzacyjnych fazy wczesnej, poruszano także problematykę wewnętrznego rozwarstwienia materiałów zabytkowych III (późnej) fazy rozwojowej TKŁ. W tym kontekście uwaga ta dotyczy zwłaszcza publikacji Sylwestra Czopka (m.in. 1989, s. 249; 1992b, s. 123, n; 1996a, s. 69-70, 118; 1996b s. 170-171; 2001, s. 184). Wymieniony badacz w kolejnych swoich publikacjach coraz wyraźniej akcentował możliwość wydzielenia w ramach wymienionej fazy, dwóch podfaz datując je odpowiednio: podfaza III1(lub IIIa) HaD1/D2-HaD3 550/500-400 p.n.e.; podfaza III2 (IIIb) – LtB 400-300 (?) p.n.e. (2001, s. 184, n). W ogólnym ujęciu podfazie starszej III1 odpowiadałyby naczynia wazowate, a także drobne ozdoby brązowe m.in. zausznicie gwoździowane, kolczyki typu Kłyżów, skrety typu Trzęsówka, natomiast podfazie młodszej III2 obmazywane garnki jajowate i beczułkowate z otworkami pod wylewem i zdobnictwem plastycznym (1996a, s. 69 118; 1996b s. 170). Zdaniem tego badacza, obecność wyrobów żelaznych w materiałach TKŁ odpowiadałaby schyłkowi podfazy III1 (moment ich pojawienia się) i III2 (ich rozpowszechnienie) (1996a, s. 118), ewentualnie na przełom tych podfaz (1996b, s. 170).

W 1994 roku ukazała się monografia cmentarzyska w Bachórze – Chodorówce, pow. Rzeszów, stan. 1, jednego z większych cmentarzysk południowej strefy zasięgu omawianej jednostki kulturowej (M Gedl 1994; B. Szybowicz 1995). W opracowaniu tym Marek Gedl (podkreślając peryferyczne położenie wymienionego stanowiska w odniesieniu do nieco lepiej rozpoznanej sytuacji z terenu Kotliny Sandomierskiej i wskazując na potrzebę wypracowania lokalnej periodyzacji dla wchodniej części Karpat polskich), przedstawił szczegółowy schemat chronologii względnej dla materiałów

zabytkowych z tego stanowiska (1994, s. 52-57), synchronizując go równocześnie z „klasycznym” systemem chronologicznym autorstwa Kazimierza Moskwy (1976, s. 85-120). Kierując się kryterium morfologiczno – zdobniczym poszczególnych form naczyń, metodą porównawczą, a także szczegółowym charakterem obrządku pogrzebowego i szeregu innych cech, wydzielił cztery grupy inwentarzowe (A, B – I wczesna faza, C, D – II faza środkowa wg. K. Moskwy 1976, s. 85-120). Propozycja ta jest więc dobrym przykładem lokalnego systemu periodyzacji ceramiki grobowej, opracowanego dla peryferycznego cmentarzyska (strefy południowej – karpackiej) w ramach zasięgu TKŁ.

W opublikowanej niedługo później monografii osadnictwa TKŁ nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem autorstwa Sylwestra Czopka, została zaprezentowana systematyka i podział periodyzacyjny materiałów zabytkowych z tego terenu (1996a, s. 30-44; 66-70). Przedstawiony schemat chronologii względnej został skonstruowany w oparciu o wnioski wynikające z analizy współwystępowania poszczególnych elementów inwentarzy, metody typologicznej zabytków zestawionej z ustaleniami z pozostałych stref osadnictwa „tarnobrzeskiego” i ościennych ugrupowań kulturowych, a także obserwacji planigraficznych najważniejszych stanowisk tego obszaru np. Grodziska Dolnego, pow. Leżajsk, stan. 1, Chodaczowa, pow. Leżajsk, stan. 2. Bazę materiałową dla podjętej analizy stanowiły przede wszystkim inwentarze z dwóch wymienionych powyżej cmentarzysk. Pierwsze z nich (Grodzisko Dolne, pow. Leżajsk, stan. 1) umożliwiło dokonanie rozwarstwienia materiału zabytkowego w ramach I - wczesnej fazy rozwoju TKŁ (na 3 podfazy: I1a, I1b, I2, I3 - przy czym w ujęciu tym dokonano wyraźnej korekty wydłużając czas trwania całej wczesnej fazy, w zestawieniu z klasycznym systemem chronologicznym Kazimierza Moskwy – 1976, s. 85-93). Natomiast drugie (Chodaczów, pow. Leżajsk, stan. 2) fazy I (począwszy od połowy podfazy I1a poprzez słabo zarysowaną II? fazę do III). Jednym z najpoważniejszych problemów, które ujawniły się podczas konstruowania schematu chronologii względnej dla materiałów z terenu dorzecza środkowego Sanu i dolnego Wisłoka była niemożność wydzielenia większej liczby zabytków odpowiadających II – środkowej fazie rozwoju TKŁ. Autor opracowania wskazując na wyraźnie odmienne oblicze inwentarzowo - ceramiczne tego obszaru, przypisuje temu okresowi wyłącznie pojedyncze formy naczyń lub niektóre z ich cech (np. odnoszące się do podobieństw w zdobnictwie rytym naczyń lub nawiązania technologiczne – czernienie powierzchni itp.). W ogólnym ujęciu zwraca on uwagę

na dwie możliwości w interpretacji stwierdzonej sytuacji. Pierwsza, którą uważa za stosunkowo mało prawdopodobną, tłumaczy trudności w wydzieleniu wymienionych materiałów II fazowych, niedostatecznym stanem pozyskania bazy źródłowej na tym terenie. Druga, wskazuje na inny model rozwoju kulturowego i nienaznaczenie się na tym obszarze typowej II fazy, która mogła mieć inny charakter i dynamikę rozwoju (S. Czopek 1996a, s. 68-69). Mimo, iż sugestie takie czyniono już wcześniej (np. M. Gedl 1989, s. 33), moment ten stanowi wyraźny przełom w postrzeganiu specyfiki rozwoju ceramiki TKŁ, tzn. dwóch odmiennych jej odmian (nizinnej - północnej i wyżynnej – południowej).

W 2001 roku Sylwester Czopek opublikował monografię cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, jednego z ważniejszych, systematycznie przebadanych stanowisk północnej strefy osadnictwa TKŁ. Zaprezentowane w niej opracowanie materiałów ceramicznych (na tle szerszego kontekstu źródłowego wymienionej jednostki kulturowej, zwłaszcza innych stanowisk strefy północnej), stanowi obecnie podstawę w pojmowaniu specyfiki rozwoju ceramiki sepulkralnej tej strefy, a także dynamiki następujących w niej zmian morfologiczno – ornamentacyjnych i technologicznych. W oparciu o cechy morfologiczne, zdobnicze, a także technologiczne ceramiki, wyodrębnił dwa nurty jej lokalnej wytwórczości (sugerując możliwość podobnej interpretacji, także dla innych „północnych” stanowisk tej kultury). Zostały one określone jako stylistyka nadsańska - SN (z wydzieleniem dwóch wariantów rozwojowych: stylistyka nadsańska klasyczna - SNK i stylistyka nadsańska przekształcona - SNP) i SL (tzw. stylistyka „ogólnołużycka” – z szczegółowym podziałem morfologii naczyń na odmianę SL I i SL II), a także zespoły mieszane – ZM (SN/SL) (S. Czopek 2001, s. 141- 145 i n). Badacz ten zdefiniował oba powyższe nurty stylistyczne, określając skład form ceramicznych które je tworzą (rodzin form naczyń), a także przedstawił propozycję ich periodyzacji (w ogólnym ujęciu zakładającą równoczesowy rozwój tych nurtów) na tle szerszego kulturowego rozwoju TKŁ (S. Czopek 2001, s. 194 i n).

W celu wypracowania chronologii względnej jak i bezwzględnej materiałów pysznickich przeprowadzono postępowanie badawcze oparte zarówno o klasyczną metodę typologiczną, obserwacje stratygraficzne i planigraficzne, a także datowanie C¹⁴ przepalonych kości z 14 wyselekcjonowanych (reprezentatywnych stylistycznie zespołów grobowych). W rezultacie przeprowadzonego postępowania otrzymano trójetapowy podział rozwoju nekropoli w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1: 1. etap najstarszy -

schyłek V OEB; 2. środkowy /główny/ HaC-HaD; 3. etap końcowy schyłek Ha, wprowadzający wyraźną zmianę względem wcześniejszych ujęć periodyzacyjnych ceramiki tarnobrzeskiej (S. Czopek 2001, s. 185). Właściwy rozwój SN przypadłby bowiem na analizowanym cmentarzysku na okres HaC i HaD (S. Czopek 2001, s. 184). W interpretacji powyższej ceramika SN nie tylko wykracza poza tradycyjnie rozumianą II fazę rozwoju TKŁ (K. Moskwa - 1976), ale z uwagi na jej regionalny wymiar nie może być także uważana za jej jedyny i podstawowy wyznacznik (S. Czopek 2001, s. 184)⁶⁰.

Interesującą próbę uściślenia chronologii ceramiki TKŁ przedstawił Marcin Przybyła z ustaleniami odniesionymi do południowej strefy jej zasięgu (2003, s. 27-53). Analizę oparto bowiem w szczególności na materiale ceramicznym pochodzącym z cmentarzysk środkowego dorzecza Sanu. Uwzględniono jednakże również niektóre materiały ceramiczne z szeregu stanowisk nad dolnym Sanem (m.in. Furman, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Zbydniowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i innych). Mimo, że w rozważaniach pominięto problematykę ceramiki SN, autor przedstawił bardzo interesujące uwagi związane z zagadnieniem regionalnego zróżnicowania wytwórczości ceramicznej dla północnej i południowej prowincji TKŁ. Wypracowany schemat periodyzacyjny objął przede wszystkim ceramikę grobową (z bazą zawierającą 419 naczyń z 38 stanowisk). Metodykę postępowania oparto na wydzieleniu typów niecharakterystycznych (stosunkowo licznych, zapewne długotrwałych, o niezróżnicowanych formach – głównie garnków, mis półkulistych i stożkowatych, niektórych form profilowanych), oraz typów charakterystycznych (o zróżnicowanej morfologii i zdobnictwie – zwłaszcza waz i mis profilowanych). W dalszej analizie szczególne znaczenie przypadło drugiej z wymienionych grup naczyń, która posłużyła do precyzyjnego prześledzenia przemian morfologiczno - zdobniczych ceramiki. Samą klasyfikację oparto wyłącznie na morfologii naczyń (uwzględniając ich proporcje, charakter ukształtowania załomu, a zwłaszcza profilację górnych partii). Wydzielono 28 typów charakterystycznych i przeprowadzono analizę ich współwystępowania w zespołach grobowych (włącznie z przypadkami

⁶⁰ W bardziej obszernym ujęciu wyniki przeprowadzonych dla cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 analiz przedstawiono m.in. w rozdziałach 1.2; 2.2; 4.2; 5.

ich współwystępowania z wyrobami metalowymi i 16 typami niecharakterystycznymi ceramiki). Rezultatem tak przeprowadzonego postępowania było wydzielenie trzech grup materiałów, reprezentatywnych dla poszczególnych faz chronologii względnej (M.S. Przybyła 2003, s. 29, tabl. I).

W ramach I fazy rozwoju ceramiki wyróżniono dwa główne nurty morfologiczno - zdobnicze. Pierwszy z nich to nurt stylistyki post-trzcinieckiej, zaznaczający się obecnością smukłych garnków esowatych i płytkich mis stożkowatych (faza IA – BD HaA1; horyzonty A i A/B Jana Chochorowskiego). Drugi nurt stylistyczny tworzą naczynia dwustożkowate i misy ostro profilowane (faza IB – HaA2/HaB1 – HaB2; horyzont B Jana Chochorowskiego).

Kolejny etap rozwoju ceramiki TKŁ (faza II – HaB2, HaB2/HaB3 – HaC; starszy etap tej fazy tożsamy z horyzontem C Jana Chochorowskiego) wydzielono w oparciu o współwystępowanie 6 typów waz (typy 12, 14 - 17, 20 wg M. S. Przybyły - 2003, tabl. IV-V) i 4 odmian mis (typy 11, 13, 18 – 19 wg M. S. Przybyły - 2003, tabl. IV-V). Do najważniejszych tendencji w rozwoju ceramiki tego okresu zaliczono: wysmuklenie i złagodzenie profilacji naczyń wazowatych i rozpowszechnienie się niektórych „nowych” odmian mis profilowanych (o wyodrębnionych, baniastych lub dwustożkowatych brzuścach). Podkreślono również pokrewieństwo i nawiązania morfologiczne wymienionych mis z różnymi wariantami mis zbydniowskich. W ramach II fazy wydzielono dwa odcinki chronologiczne A i B. Oparto się na obserwacji współwystępowania (w pojedynczych przypadkach) naczyń przewodnich dla II fazy z ceramiką typową dla I i III fazy. Dla pierwszego z nich (IIA) za charakterystyczne uznano wazy typów 12, 15, 16, 14 i misy typu 11, 13, natomiast dla podfazy IIB: wazy typu 20 i misy typu 19 (M. S. Przybyła 2003, s. 40). Marcin Przybyła zwraca także uwagę na wyraźne zmiany jakie dokonały się w ornamentyce naczyń tego okresu (w zestawieniu ceramiką I fazy). Zmiany te przejawiają się zubożeniem lub zanikiem zdobnictwa naczyń wazowatych i rozbudową zdobnictwa nowo pojawiających się mis profilowanych.

Trzeci etap rozwoju ceramiki TKŁ (III – HaD – V/IV? w. p.n.e.) w ramach jej południowej strefy został scharakteryzowany m.in. następującymi tendencjami rozwojowymi: zwiększeniem się wysmukłości i złagodzeniem profilacji naczyń wazowatych, a także wzrostem liczby naczyń o załomie umieszczonym powyżej połowy ich wysokości. Za formy przewodnie dla tego okresu uznano wazy typów 21, 23, 25 - 28

i misy typu 24 (M.S. Przybyła 2003, s. 41). Wymieniony etap rozwoju ceramiki charakteryzuje się powrotem do częstego zdobienia naczyń wazowatych (ornamentyka ryta, pionowe lub skośne linie m.in. w układzie przeciwnym i ornamentyka plastyczna), rozpowszechnienie się zdobnictwa naczyń w formie tzw. odcisków pseudosznurów, obecność licznych zdobionych garnków (m.in. ornamentyka plastyczna – guzki, listwy, otworki pod wylewem) (M.S. Przybyła 2003, s. 42). Mimo, iż Marcin Przybyła dystansuje się od zaproponowanego przez Sylwestra Czopka wyraźnego podziału III fazy na dwa odcinki (podfaza III1 – z obecnością naczyń wazowatych, III2 – garnków jajowatych z otworkami pod wylewem), uznając garnki jajowate z otworkami pod wylewem za formy długotrwałe i charakterystyczne dla całej III fazy. Dopuszcza jednak możliwość ewentualnego wydzielenia takich podfaz (IIIA i IIIB) dla części spośród późnych stanowisk np. cmentarzyska w Trzęsówce, pow. Kolbuszowa, stan. 1. W tej sytuacji dla podfazy IIIB charakterystyczne byłyby jego zdaniem (poza garnkami jajowatymi z otworkami pod wylewem) także głębokie misy półkuliste typu 42 i małe garnki doniczkowate typu 44 (M.S. Przybyła 2003, s. 42).

Na konferencji poświęconej archeologii Kotliny Sandomierskiej Anna Gawlik i Marcin Przybyła zaprezentowali interesujący referat „Początki wczesnej epoki żelaza w Kotlinie Sandomierskiej” przy czym za przełom epoki brązu i żelaza w kontrowersyjny sposób przyjęli okres schyłku HaC (VII w.p.n.e.) i początek HaD (2005, s. 313-352). Zasadniczym lecz nie jedynym argumentem, który przemawia ich zdaniem za takim ujęciem chronologii wymienionego obszaru jest zarówno okres pojawienia się i rozpowszechnienia żelaza w TKŁ (VII - VI w.p.n.e.), jak również zjawisko głębokich przekształceń mających miejsce na początku późnej III fazy rozwoju wymienionej jednostki kulturowej. Zwracając uwagę na wyraźną odrębność zespołów z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (w ramach proponowanego przez siebie ujęcia chronologicznego, postawili sobie za główny cel zdefiniowanie charakteru „nowych” elementów kulturowych (z początku III fazy rozwojowej TKŁ), a także powiązania ich z szerszym tłem przemian obejmujących obszary ościenne. Podstawą rozważań uczynili periodyzacyjny schemat materiałów źródłowych (zwłaszcza ceramicznych), stanowiący rozwinięcie wcześniejszej propozycji periodyzacyjnej jednego z wymienionych referentów (M.S. Przybyła 2003, s. 27-53). Jego konstrukcja oparta jest o trójdzielny podział bazy materiałowej. W celu zarysowania zachodzących zmian w bardziej wszechstronnym i dynamicznym wymiarze (w większym stopniu niż miało to miejsce w pierwotnej propozycji

M.S. Przybyła 2003), posłużono się pojęciem stylistyki ceramicznej (w znaczeniu zbliżonym do pojęcia rodziny form naczyń). W ogólnym ujęciu powyższa propozycja rozwoju „stylistik ceramicznych” przedstawia się więc następująco: 1. faza wczesna – wczesna stylistyka post - trzciniecka (kontynuująca tradycje trzcinieckie); późna stylistyka post - trzciniecka (stanowiąca rezultat ewolucji stylistyki wczesnej, związana z młodszą częścią wczesnej fazy i zanikająca w fazie środkowej); grupy stylistyczne mis i czerpaków o ostrej i łagodnej profilacji (występujące od fazy wczesnej w głąb fazy środkowej); stylistyka naczyń wazowatych, dwustożkowatych (spotykanych wyjątkowo we wczesnej fazie, ale głównie w środkowej); stylistyka mis i czerpaków o baniastym brzuścu (faza środkowa); a także charakterystyczne niemal wyłącznie dla fazy późnej stylistyki naczyń baniastych, garnków jajowatych, naczyń półkulistych (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 314-317, ryc. 1, 2). Na bazie przedstawionego podziału periodyzacyjnego ceramiki, wymienieni badacze skonstruowali 7 etapowy plan rozwoju TKŁ, nie pretendujący ich zdaniem do roli szczegółowej periodyzacji, a wyłącznie dla zakreslenia ogólnych prawidłowości rozwojowych powyższej jednostki kulturowej. Przedstawia się on następująco (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 315-317, ryc. 2): 1. etap (inicjalny XIV-XII w. p.n.e.) – pierwsze cmentarzyska z obecnością pochówków szkieletowych i jamowych (lokalna ceramika reprezentuje garncarskie tradycje trzcinieckie, w metalurgii widoczne są natomiast oddziaływania ośrodka nadcisańskiego); 2. etap (XII-XI w. p.n.e.) rozwój „typowych cech” tarnobrzeskich, rozpowszechnienie się pochówków popielnicowych (w ceramice dominacja form ostro profilowanych, rozwój lokalnego „sieniawskiego” ośrodka metalurgicznego); 3. etap (XI-IX w. p.n.e.) zanik cech fazy wczesnej (nieobecność pochówków szkieletowych, rozwój stylistik ceramicznych mis i czerpaków z wyodrębnionym brzuścem, zdobienie kanelurami, ewolucja post - trzcinieckich form garnków esowatych, zmniejszenie liczby przedmiotów brązowych składanych do grobów, brak obecności skarbów); 4. etap (IX-VIII w. p.n.e.) w północnej, niżowej strefie zasięgu wymienionej jednostki kulturowej funkcjonuje stylistyka nadsańska w swojej klasycznej formie w także na nowo założonych cmentarzyskach, w strefie południowej natomiast ma miejsce kontynuacja wcześniejszych tradycji stylistik ceramicznych (źródła metalowe zostają ograniczone do drobnych drucianych skrętów, zawieszek, paciorków); 5. etap (VIII-VI w. p. n. e.) zdaniem powyższych badaczy, stanowiący na tym terenie przełom epoki brązu i wczesnego okresu żelaza (niemal całkowite zerwanie z wcześniejszymi tradycjami wytwórczości ceramicznej w tym

tradycjami post - trzcinieckimi, stopniowa degeneracja SN; rozpowszechnienie się obcych względem całego środowiska łużyckiego form i zdobnictwa naczyń w powiązaniu z zakładaniem nowych i zaprzestaniem użytkowania wielu wcześniejszych nekropolii); 6. etap (VI-V w. p. n. e.) zaznaczony obecnością licznych zabytków wskazujących na kontakty TKŁ z kulturą Vekerzug; 7. etap (IV lub przełom IV i III w. p. n. e. utożsamiany z fazą IIIb S. Czopka 1989, s. 249) okres stopniowego zaniku TKŁ.

Realizacja określonego programu badawczego pozwoliła wymienionym badaczom sformułować kilka najważniejszych wniosków: 1. zerwanie wcześniejszych tradycji wytwórczości garncarskiej (w powiązaniu ze wzrostem demograficznym, zmianami osadniczymi, obrzędowości pogrzebowej - 5. etap; początek III fazy rozwoju TKŁ) sugerujące napływ na teren Kotliny Sandomierskiej nowych grup ludności; 2. obecność obcych form i dekoracji naczyń (datowanych na VIII-VI w. p. n. e.) z nawiązaniami w kulturze późnoczarnoleskiej, wczesnoscytyjskiej, kręgiem kultur z ceramiką stempelkową; 3. zmiany uchwytnie na terenie Kotliny Sandomierskiej stanowią odzwierciedlenie szerszych przekształceń kulturowych z terenu zachodniej Ukrainy (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 343-344.).

Omawiając kolejne próby zmierzające do wypracowania systemów klasyfikacyjnych periodyzacyjnych ceramiki TKŁ czynione przez poszczególnych badaczy, warto przypomnieć również takie analizy materiałów ceramicznych tej kultury, których celem nie było samo tworzenie systematyk i periodyzacji materiału źródłowego lecz poszukiwanie rozwiązań konkretnych problemów. Jedną z takich prób była analiza ceramiki, zawężona do licznie reprezentowanego na stanowiskach i dość silnie zróżnicowanego typu naczynia garnekowatego TKŁ (dla naczyń z 6 cmentarzysk: Kosin, pow. Kraśnik, stan. 2, Sieniawy – Pigan, pow. Sieniawa, stan. 4, Trzęsówki, pow. Kolbuszowa, stan. 1, Sokolnik – Pogoni, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Machowa, pow. Tarnobrzeg, stan. 20, Janowic Poduszowskich, pow. Staszów, stan. 1), a także ugrupowań ościennych (z cmentarzysk datowanych na wczesną epokę żelaza), podjęta przez Teresę Węgrzynowicz i Grażynę Dmochowską (1989, s. 197-211). Analiza powyższa stanowiła próbę określenia stopnia homogeniczności ugrupowań kulturowych (tzn. KŁ i TKŁ) w oparciu o prześledzenie frekwencji wydzielonych typów naczyń i zespołów ich cech. Oparto ją na procentowym oznaczeniu cech morfologicznych i ornamentacyjnych. W szerokim ujęciu dokonano następnie oceny podobieństw i różnic

w ramach tej kategorii naczyń, w obrębie zasięgu całej KŁ (w oparciu o materiały z 47 cmentarzysk). Wydzielono strefy wyraźnie różnicujące się między sobą stylistycznie (tj. trzy większe strefy: A - zachodnią, B - środkową, C - wschodnią i jedną mniejszą: D - z dorzecza górnej Odry) o zasięgach szerszych niż grupy regionalne tej kultury (T. Węgrzynowicz, G. Dmochowska 1989, s. 200). Dla przeprowadzenia szczegółowych analiz morfologicznych i zdobniczych tych naczyń posłużono się diagramami. Interpretacja uzyskanych wyników przyniosła szereg interesujących wniosków takich jak: ukazanie specyfiki strefy C (obejmującej naczynia TKŁ) na tle obszarów ościennych; specyficzne „swoiste” oblicze ornamentacyjne naczyń TKŁ (widoczne zwłaszcza w ornamentyce w ramach poszczególnych stanowisk tej kultury); stosunkowo dużą różnorodność (nie zwarty charakter wynikający prawdopodobnie z różno kierunkowych genetycznych powiązań i oddziaływań kulturowych) naczyń garnkowatych TKŁ; „górnoląsko - małopolski” charakter rozkładu cech naczyń z cmentarzyska w Janowicach Poduszowskich (z widocznymi nawiązaniem w ornamentacyjnymi); zacieranie się różnic morfologiczno - zdobniczych między naczyniami w międzyrzeczu Wisły i Bugu (we wczesnej epoce żelaza); odmienność typologiczno - technologiczną i zbieżność ornamentacyjną naczyń kultury wysockiej i TKŁ (T. Węgrzynowicz, G. Dmochowska 1989, s. 200).

Ciekawą próbę analizy ceramiki TKŁ zaprezentował także Sylwester Czopek (2003, s. 216-238). Przypominając o peryferyjnym położeniu TKŁ względem innych ugrupowań łużyckich, jej zorientowaniu na kontakty kulturowe z terenami położonymi na południu i południowym wschodzie, podał próbę prześledzenia importów - nawiązań i oddziaływań obcych kulturowo, w oparciu o ceramikę naczyniową. W artykule porusza więc problematykę związaną szerszymi procesami kulturowymi, precyzuje główne kierunki stwierdzonych oddziaływań, a także określa ich chronologię. Za jeden z ważniejszych celów przyjmuje natomiast poszukiwanie odpowiedzi na pytanie dotyczące charakteru wzajemnych relacji „ceramiki tarnobrzeskiej” w stosunku do form „obcych” na tle stanowisk i konkretnych zespołów. W grupie najważniejszych wniosków wynikających z przeprowadzonej analizy wymienia: 1. niemożność rozstrzygnięcia kwestii związanej z określeniem specyfiki badanego zjawiska (do jakiego stopnia mamy do czynienia z importami, a do jakiego z naśladownictwem lub tylko refleksami odmiennych tradycji garncarskich - pomijając ceramikę toczoną, którą należy traktować jako import lub „obce wykonawstwo”); 2. stosunkowo dużą częstotliwość występowania nawiązań

i analogii o południowych i południowo-wschodnich koneksjach; 3. obecność zjawiska oddziaływań i nawiązań ceramicznych przez cały okres rozwoju TKŁ; 4. stwierdzenie silnych bodźców kulturowych płynących w epoce brązu z ośrodków zakarpackich, w epoce żelaza natomiast dominacja i wpływy kręgu kultur scytyjskich; 5. funkcjonowanie stref i stanowisk tarnobrzeskich pozbawionych obecności elementów obcych (z silnymi lokalnymi tradycjami post-trzcinieckimi i łużyckimi); 6. terytorialnie szeroki wymiar niektórych oddziaływań (np. wschodniołużyckich) (S. Czopek 2003, s. 233-234).

3.3. Klasyfikacyjne strategie badawcze – wprowadzenie do zastosowanych systemów

Proces klasyfikacji stanowi bez wątpienia podstawę wszystkich nauk. Dokonanie pogrupowania (taksonomii) wytworów, w ramach analizowanego zbioru, pozwala uporządkować i zsumować dane, stwarzając podstawę do dalszych rozważań lub też od razu służy do generowania hipotez (P. Urbańczyk 1980, s. 269). Klasyfikacje archeologiczne odnoszą się najczęściej do zbioru wytworów (układów), które ze względu na ważne i różnicujące cechy takie jak np. funkcja czy surowiec, zostały zaliczone do jednej grupy (w analizowanej sytuacji jest to ceramika naczyniowa). Ich wzajemne podobieństwo jest bowiem wynikiem powtarzania określonych czynności i zachowań wytwórcy (P. Urbańczyk 1980, s. 270). Dla ustalenia podobieństwa obiektów konieczny jest wcześniejszy dobór kryteriów, które nie tylko zagwarantują jego obiektywność ale także umożliwią porównanie wyników z innymi. Na wstępie należy więc dokonać wyboru zbioru cech, ze względu na które będą porównywane badane wytwory. Rozpatrując ich dobór w aspekcie ilościowym należy stwierdzić, iż im zespół ten będzie liczniejszy tym bardziej precyzyjne i obiektywne będą uzyskane wyniki. Nieunikniona jest jednak ich redukcja, która podyktowana jest zarówno możliwościami percepcji, czy np. możliwościami obliczeniowymi wspomagającego taki proces oprogramowania. Każdy wytwór charakteryzują "wartości" i „stany” subiektywnie dobranych cech. Ostateczny ich dobór (w ramach całego zespołu) winien być więc warunkowany charakterem docelowych zamierzeń badawczych i rodzajem testowanych hipotez. Istotnym aspektem w określeniu podobieństwa badanych wytworów jest także określenie jego stopnia. Konieczne jest więc ustalenie miary podobieństwa. W analizach artefaktów opisywanych cechami skali przedziałowej, najczęściej stosowaną

miarą podobieństwa jest odległość Euklidesowa. W odniesieniu do cech nie metrycznych (np. obecność/nieobecność) można posługiwać się np. współczynnikami zgodności Robinsona lub Jaccarda (W. S. Robinson, G. W. Brainerd 1952; R. D. Drennan 1976; V. Bordaz, J. Bordaz 1970 za: P. Urbańczyk 1980, s. 269). Podobnie dla cech jakościowych opracowano specjalną miarę (F. R. Hodson, P.H.A. Sneath J.E. Doran 1966 za: Urbańczyk 1980, 269).

W ogólnym ujęciu strategie taksonomiczne można podzielić na monotetyczne i politetyczne. Podstawową zasadą klasyfikacji monotetycznych jest budowa klas wytworów oparta na posiadaniu konkretnej cechy lub zespołu kilku cech. Z kolei taksonomia politetyczna bazuje na odpowiednio dużej liczbie cech, wspólnych dla jednostek należących do danej klasy (na konkretnym poziomie taksonomicznym), bez wymogu posiadania konkretnej cechy (lub cech), chociaż może to mieć również miejsce (S. Tabaczyński, E. Pleszczyńska 1974, s. 21). Ze względu na szczegółowy charakter realizacji, wymienione klasyfikacje dzielą się na: podziałowe i aglomeracyjne. Odmiana podziałowa polega na hierarchicznym podziale analizowanego zbioru wytworów na mniejsze grupy ze względu na aspekt posiadania przez artefakty, na kolejnych poziomach taksonomicznych, coraz bardziej szczegółowych i „podrzędnych cech”. Metoda aglomeracyjna polega natomiast na wyznaczaniu skupień cech wytworów (wiązek) z podstawowym założeniem, iż odległość wewnątrz nich (dla wartości wyodrębnionych cech), winna być mniejsza niż na zewnątrz tych skupień. Wymienione skupienia grupują się w coraz większe zbiory, tworząc układ hierarchiczny. Grupowanie takie może mieć dwie formy: rozbudowanej taksonomii i taksonomii zwartej. Pierwsza z nich funkcjonuje w oparciu o zasadę bliskości danego elementu do co najmniej jednego z należących do danego skupienia. W efekcie powstają nierzadko bardzo długie łańcuchy powiązań wytworów. Niemniej w ramach skupisk mogą również występować sytuacje, w których konkretne jednostki znacznie się od siebie różnią. Jednym z możliwych rozwiązań jest w tym przypadku np. zastosowanie kryterium średniej odległości współczynnika korelacji lub stałe modyfikowanie zasad klasyfikacji (w tym samej procedury) (D. Minta-Tworzowska 1994, s. 20). Druga forma grupowania aglomeracyjnego – tzw. taksonomia - zwarta powstaje jako efekt zastosowania kryterium bliskości w stosunku do wszystkich elementów skupienia. Negatywnym aspektem stosowania tej formy taksonomii jest niesklasyfikowanie części elementów lub wydzielenie pewnej liczby zbiorów jednoelementowych (D. Minta-Tworzowska 1994,

s. 20). W związku z niemożnością doświadczalnego wyboru konkretnej strategii (popartego całkowitym wyliczeniem wszystkich możliwych podziałów), najczęściej jej wybór wspiera wyłącznie przekonanie badacza, iż dana metoda sklasyfikuje analizowany materiał najskuteczniej, dostarczając grup o maksymalnej wewnętrznej homogeniczności i zewnętrznej heterogeniczności. Nie można jednak stwierdzić, czy inna strategia, miara podobieństwa, zbiór cech opisowych lub założenia nie dostarczyłyby lepszej taksonomii (P. Urbańczyk 1980, s. 271). Spośród dostępnych strategii klasyfikacyjnych, w archeologii nie używa się metod monotetyczno - aglomeracyjnych ocenianych jako nazbyt trywialne, ani politetyczno - podziałowych zwłaszcza za sprawą nazbyt rozbudowanej wewnętrznej struktury i czasochłonność realizacyjnej (P. Urbańczyk 1980, s. 272).

W powyższej pracy zastosowano alternatywnie dwie metody taksonomiczne: „klasyczną” metodę monotetyczno - podziałową i politetyczno - aglomeracyjną. W swojej ostatecznej formie mają one strukturę hierarchiczną, opartą o nadrzędność cech morfologicznych i podrzędną ornamentacyjnych. W przypadku klasyfikacji politetyczno - aglomeracyjnej, realizacja podstawowego poziomu taksonomicznego (tzn. klasyfikacji morfologicznej naczyń), bazuje na procedurze nie hierarchicznej. Wszystkie uwzględnione wskaźniki metryczne mają bowiem równy wpływ na końcowe wyniki tego procesu. Grupowanie skupisk ma w niej charakter zwarty z zastosowanym kryterium bliskości, który odnosi się do wszystkich elementów tworzących wiązkę obiektów. Wydzielone zaś klasy – clusters (grupy morfologiczne) przybierają formę tzw. skupień zachodzących, gdzie jedna jednostka – units (naczynie) może przynależeć do kilku klas. W szczegółach realizacji powyższej procedury politetycznej oparto się m.in. na doświadczeniach takich badaczy jak A. Böhmers (1963, s. 63-70), D. L. Clark (1962, s. 37), U. Dymaczewska (1969, s. 154-219), A. Dymaczewski. Ostatni z wymienionych badaczy, przeprowadził bardzo interesującą próbę usystematyzowania ze względu na geometryczne podobieństwo, 10 naczyń z cmentarzyska okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa (1968, s. 263-274). Przyjęte w tej pracy rozwiązania formalne, zostały zaadaptowane na potrzeby analizy ceramiki SN i klasyfikacji poszczególnych typów naczyń tej stylistyki.

Z kolei realizowana w powyższej pracy systematyka monotetyczno - podziałowa, została oparta na systemie taksonomicznym, w ujęciu przedstawionym przez Sylwestra

Czopka, a odnoszącym się do naczyń typu WN i MZ - 2001, s. 128-129, 137-139, ryc. 17, 26; ryc. 60. Przyjmując jego ogólną postać i konstrukcję dokonano szereg drugorzędnych modyfikacji m.in. dotyczących oznaczeń typów ornamentów, a także finalnego zapisu wydzielonych klas taksonomicznych. Zaadaptowano również powyższe ujęcie klasyfikacyjne dla naczyń typu DzN.

U podstaw tej dwutorowej realizacji procesu klasyfikacyjnego ceramiki nadszańskiej, leży chęć pełnego wykorzystania zróżnicowanych możliwości tych systemów (w powiązaniu z ewentualną konfrontacją obu systematyk) w celu realizacji szczegółowej problematyki badawczej. Bezpośrednio więc w przeprowadzonych analizach i ocenach potencjalnych współzależności, zastosowano z jednej strony prosty system taksonomiczny, który można określić jako układ podstawowych proporcji naczyń (monotetyczno - podziałowy), z drugiej system rozbudowany, szczegółowo odwzorujący morfologiczne podobieństwo danych form ceramicznych. Wykorzystanie tych systemów jest więc próbą realizacji procedur badawczych (w których często podstawową rolę odgrywa ocena morfologii ceramiki), niejako na różnych poziomach zakreślonych podobieństw w ramach poszczególnych typów naczyń SN. Najbardziej istotną przyczyną takiego ujęcia jest chęć spełnienia podstawowego wymogu stawianego taksonomiom tzn. by były one przede wszystkim użyteczne, a więc nie tylko poprawne ze względów formalnych w porządkowaniu zjawisk, lecz również by służyły ich rozumieniu (O'Shaughnessy 1976, s. 42 za: A. Buko 1981, s. 131).

3.4. Klasyfikacja hierarchiczna, monotetyczno - podziałowa

Realizując program niniejszej systematyki zachowano tradycyjną i powszechnie stosowaną terminologię odpowiadającą określeniom funkcjonalnym (waza, misa, dzban), mimo iż zapewne nie oddają one rzeczywistych funkcji tych naczyń w pradziejach (M. Kaczmarek 2002, s. 24). Na podstawie relacji wskaźników metrycznych (szerokościowo – wysokościowych; ryc. 3) wyróżniono pierwszy poziom taksonomiczny - typ bazowy (typy I, II, III – kcc SN: kolumna F)⁶¹, w którym rolę segregującą spełnia

⁶¹ Por. rozdział 10.2. – kwestionariusz cech ceramiki SN: kolumna F (zapis przynależności naczyń do danego typu bazowego umieszczono w kolumnie F).

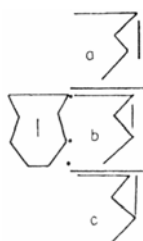
wzajemna relacja wskaźników H6 i H1. Na kolejnym poziomie taksonomicznym wydzielono odmianę (A, B, C – kcc SN: kolumna G) z segregacją przeprowadzoną za pomocą relacji wskaźników R1 i R3. Najwyższy poziom taksonomiczny – wariant, określany został natomiast wzajemnymi relacjami morfologii i typem ornamentyki. W przypadku typu funkcjonalnego I. WN - *typem szczegółowym ornamentyki ciągłej {0 - 12 oc.}* kcc SN: kolumna H i *typem wątku przerywnika kompozycyjnego (0 - 13 wp.)* kcc SN: kolumna I; typu funkcjonalnego II. MZ - *typem ornamentu rytego lub odciskanego zewnętrznej powierzchni dna [0 - 7]* kcc SN: kolumna H; typu funkcjonalnego III. DzN - *obecnością techniki plastycznej i rytej (0 - 3)* kcc SN: kolumny H i J. Takie ujęcie klasyfikacyjne na poziomie wariantów form naczyń, „scala” morfologię i ornamentykę w pojedynczy termin: waza nadsańska, misa zbydniowska, dzban nadsański.

Proponowaną klasyfikację można określić jako układ podstawowych proporcji naczyń SN, zestawiony z szczegółowymi typami zdobniczymi tego stylu. Taksonomię tą charakteryzuje prosta, elastyczna i otwarta struktura konstrukcyjna, łatwo poddająca się modyfikacjom (zarówno redukcjom i uproszczeniom konstrukcyjnym jak i potencjalnej rozbudowie). Jej niezaprzeczną zaletą jest zarówno łatwość (i szybkość) w realizacji samego procesu systematyzacyjnego, jak również podatność na prowadzenie różnokierunkowych i wieloaspektowych analiz wieńczonych ogólnymi wnioskami. Niewątpliwym mankamentem jest jednak bardzo duży schematyzm, struktura skoncentrowana na układzie proporcji, nie odzwierciedlająca natomiast samego charakteru profilacji i geometrii analizowanych naczyń. Niemniej uwzględniając specyfikę analizowanego materiału ceramicznego, można system powyższy ocenić jako stosunkowo praktyczny i użyteczny, traktując analizy prowadzone z jego wykorzystaniem jako pierwszy (wstępny) etap kompleksowych badań nad złożoną problematyką rozwoju SN.

Lista jednostek hierarchicznego, monotetyczno – podziałowego systemu taksonomicznego przedstawia się następująco:

Typ I. WN – „waza nadsańska”

- I.** $H6 < \frac{1}{2} H1$ (załom brzuśca naczynia umieszczony poniżej połowy jego wysokości)

A – forma „szerokootworowa” $R1 > R3$

{0-12} oc. - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookołnej

; (0-13) wp. – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

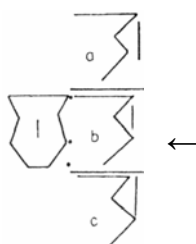
I. I/A/{0-12} oc., (0-13) wp. –

typ funkcjonalny. typ bazowy/odmiana/wariant

- {0} oc. brak ornamentyki rytej „ciągłej” dookołnie obiegającej górną partię brzuśca naczynia,
- {1} oc. układy pionowych linii rytych,
- {2} oc. układy nieciągłych grup linii rytych w układach przeciwstawnych i jednostronnych,
- {3} oc. układy proto-klasyczne o zakreskowanych nieregularnych w układach płaszczyzn,
- {4} oc. układy przylegających do siebie grup linii rytych tworzących płaszczyzny prostokątne,
- {5} oc. układy „klasyczne” zakreskowanych trójkątów tworzone przez żłobki o prostym przebiegu linii rytych,
- {6} oc. układy żłobków w typie zakreskowanych trójkątów o wyraźnym łukowym przebiegu linii rytych,
- {7} oc. układy żłobków w typie „zaplatanego warkocza”
- {8} układy żłobków o rozbudowanych wątkach,
- {9} oc. układy żłobków w kompozycjach „chaotycznych”,
- {10} oc. układy żłobków w typie horyzontalnie zarysowanej jodelki,

{11} oc. układy odmienne od powyższych,

{12} oc. układy żłobków tworzących wertykalnie rozmieszczone, przylegające do siebie łuki (występujące na szyjce WN u jej nasady).

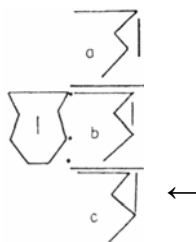

B – forma „typowa” $R1 = R3$

{0-12} oc. - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookołnej

;(0-13) wp. – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

I. I/B/{0-12} oc., (0-13) wp.

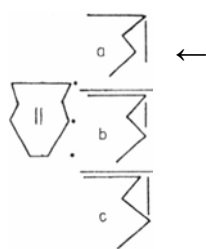
C – forma „baniasta” $R1 < R3$

{0-12} oc. - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookołnej

;(0-13) wp. – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

I. I/C/{0-12} oc., (0-13) wp.

II. $H6 = \frac{1}{2} H1$ (załom brzuśca naczynia umieszczony w połowie jego wysokości)

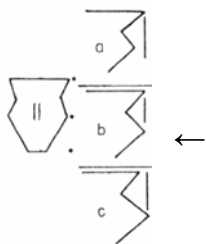

A – forma „szerokootworowa” $R1 > R3$

{0-12} **oc.** - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookolnej

;(0-13) **wp.** – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

I. II/A/{0-12} oc., (0-13) wp.

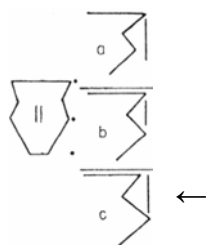
B – forma „typowa” $R1 = R3$

{0-12} **oc.** - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookolnej

;(0-13) **wp.** – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

I. II/B/{0-12} oc., (0-13) wp.

C – forma „baniasta” $R1 < R3$

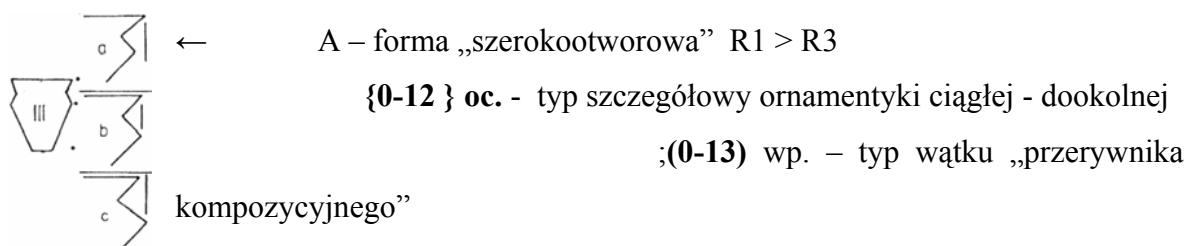

{0-12} **oc.** - typ szczegółowy ornamentyki ciągłej - dookolnej

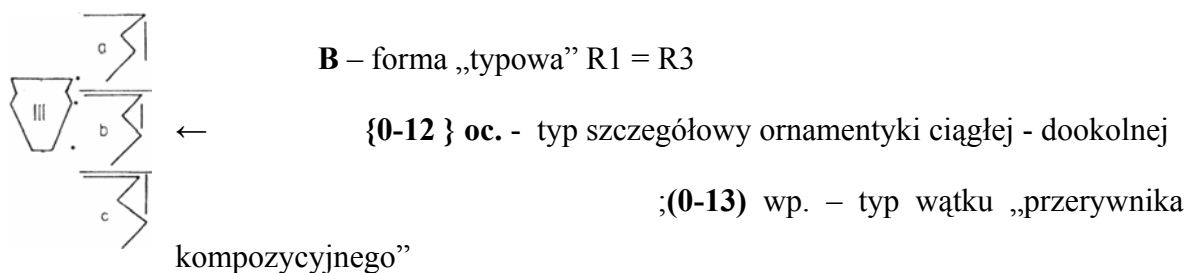
;(0-13) **wp.** – typ wątku „przerywnika kompozycyjnego”

I. II/C/{0-12} oc., (0-13) wp.

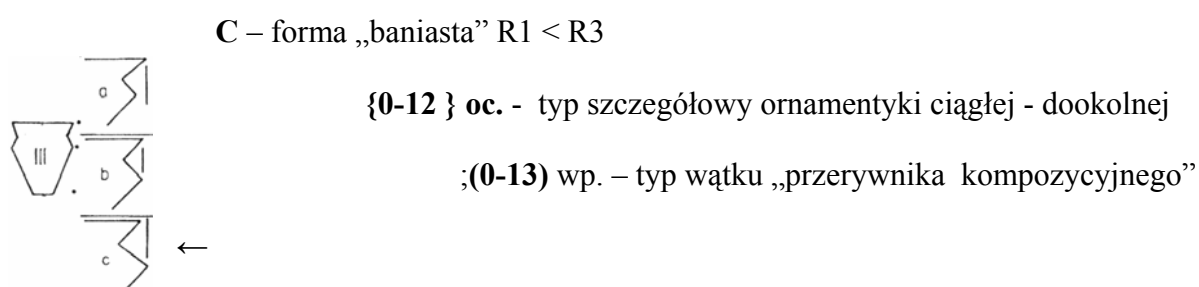
III. $H6 > \frac{1}{2}H1$ (załom brzuśca naczynia umieszczony powyżej połowy jego wysokości)

I. III/A/{0-12} oc., (0-13) wp.

I. III/B/{0-12} oc., (0-13) wp.

I. III/C/{0-12} oc., (0-13) wp.

Typ II. MZ – „misa zbydniowska”

II. $H_6 < \frac{1}{2} H_1$ (załom brzuśca naczynia umieszczony poniżej połowy jego wysokości)

A - odmiana „szerokootworowa” $R_1 > R_3$

[0-7] - wariant ornamentyki rytej i odciskanej
(denna, zewnętrzna powierzchnia naczynia)

II. I/A/[0-7] - typ funkcjonalny. typ bazowy/odmiana/wariant

[1.] ornament koncentrycznych okręgów,

[2.] ornament koncentrycznych okręgów z towarzyszącymi i na zewnętrznym obwodzie dołkami (w typie okrągłych odcisków stempelka i dołków palcowych),

[3.] ornament analogiczny jak (2) jednak w układzie zwielokrotnionym,

ornament koncentrycznych okręgów z promieniście rozchodzącymi się układami kresek,

[4.] ornament analogiczny jak (4) z żłobkami promieniście rozmieszczonymi na całym obwodzie okręgów,

[5.] ornamentyka stempelkowa (np. odciski skrętów brązowych w rozproszonym układzie),

[6.] ornament dołków palcowych,

[0.] brak ornamentyki rytej i odciskanej.

B - odmiana „typowa” $R_1 = R_3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. I/B/[0-7]

C - odmiana „baniasta” $R_1 < R_3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. I/ C/[0-7]

II. H6 = ½ H1 (*załom brzuśca naczynia umieszczony w połowie jego wysokości*)

A - odmiana „szerokootworowa” $R1 > R3$

[0-7] - wariant ornamentyki rytej i odciskanej
(*denna, zewnętrzna powierzchnia naczynia*)

II. II/A/[0-7] - *typ funkcjonalny. typ bazowy/odmiana/wariant*

B - odmiana „typowa” $R1 = R3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. II/B/[0-7]

C - forma „baniasta” $R1 < R3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. II/ C/[0-7]

III. H6 > ½ H1 (*załom brzuśca naczynia umieszczony powyżej połowy*

A - odmiana „szerokootworowa” $R1 > R3$

[0-7] - wariant ornamentyki rytej i odciskanej
(*denna, zewnętrzna powierzchnia naczynia*)

II. III/A/[0-7] - *typ funkcjonalny. typ bazowy/odmiana/wariant*

B - odmiana „typowa” $R1 = R3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. III/B/[0-7]

C - forma „baniasta” $R1 < R3$

/[0-7] - wariant ornamentyki dna naczynia

II. III/ C/[0-7]

Typ III. DzN – „dzban nadsański”

III. $H6 < \frac{1}{2} H1$ (*załom brzuśca naczynia umieszczony poniżej połowy jego wysokości*)

A – forma „szerokootworowa” $R1 > R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. I/A/(0-3) - *typ funkcjonalny. typ bazowy/odmiana/wariant*

0 – brak ornamentyki,

1 – ornamentyka plastyczna,

2 – ornamentyka ryta,

3 – ornamentyka plastyczna i ryta.

B – forma „typowa” $R1 = R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. I/B/(0-3)

C – forma „baniasta” $R1 < R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. I/C/0-3

II. H6 = 1/2 H1 (załom brzuśca naczynia umieszczony w połowie jego wysokości)

A – forma „szerokootworowa” $R1 > R3$

/(0-3) - wariant ornamentyki

III. II/A/0-3

B – forma „typowa” $R1 = R3$

/(0-3) - wariant ornamentyki

III. II/B/0-3

C – forma „baniasta” $R1 < R3$

/(0-3) - wariant ornamentyki

III. II/C/0-3

III. H6 > 1/2 H1 (załom brzuśca naczynia umieszczony powyżej połowy jego wysokości)

A – forma „szerokootworowa” $R1 > R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. III/A/0-3

B – forma „typowa” $R1 = R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. III/B/0-3

C – forma „baniasta” $R1 < R3$

/0-3 - wariant ornamentyki

III. III/C/0-3

Przykłady:

- *WN z grobu 124 z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (tabl. XLVII, 4) - WN I. III/A/{7},(0)*
- *MZ z grobu 134 z cmentarzyska w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (tabl. XIV, 9) - MZ II. I/A/[0]*
- *DzN z grobu 58 z cmentarzyska w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (tabl. LXXXIV, 2) - DzN III. I/C/1*

W związku z faktem, iż wszystkie przeprowadzone w niniejszej pracy analizy (w których jednym z kryteriów była morfologia ceramiki SN), odwołują się do przedstawionego powyżej systemu taksonomicznego (będąc równocześnie prezentowane w kolejnych rozdziałach w zależności od kontekstu poruszanej problematyki), nie zostanie w tym miejscu podjęta bezpośrednia analiza materiałów źródłowych, oparta o ten system. Przedstawione zostaną natomiast ogólne uwagi wynikające z obserwacji, zarówno częstości występowania podstawowych jednostek taksonomicznych tego systemu, jak również przestrzennego ich rozmieszczenia na cmentarzyskach w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (ryc. 61), Furmanach,

pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (ryc. 62), Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (ryc. 63), Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (ryc. 64) i Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (ryc. 65). Jednostkami klasyfikacyjnymi, które poddano obserwacji planigraficznej obrano typy bazowe I - III (dla WN i DzN), a także odmiany A - C (dla MZ).

Podstawowa struktura typologiczna (monotetyczno - podziałowa) ceramiki SN w aspekcie frekwencyjnym i przestrzennym kształtuje się na poszczególnych stanowiskach następująco:

Cmentarzysko w Pysznicy stan. 1.

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (54 naczynia: odmiana A - 30 naczyń, B - 1, C - 23)⁶², typ bazowy II (6 naczyń: A - 3, B - 0, C - 3)⁶³, typ bazowy III (41 naczyń: A - 19, B - 3, C - 19)⁶⁴, typ bazowy ? (264 naczynia: A - 14, B - 1, C - 116, odmiana ? - 133).

⁶² Groby: 23, 28, 90, 113, 117, 127, 165, 178, 187, 188, 195, 198, 209, 263, 280, 287, 292, 319, 322, 325, 328, 335, 351, 409, 443, 453, 467, 468, 473, 475, 501, 518, 521, 523, 545, 546, 559, 570, 574, 602, 604, 611, 630, 645, 657, 679, 681, 683, 705, 706, 707, 748, 749, 756; tabl. XLII,8; XLII,9; XLV,2; XLVI,3; XLVI,2; XLVII,6; XLVIII,7; XLIX,9; XLIX,6; XLIX,5; L,3;L,2; LI,6; LII,9; LIII,1; LIII,7; LIV,1; LV,4; LV,11; LV,5; LV,12; VI,6; LVI,7; LVIII,4; LIX,6; LX,7; LXII,4; LXII,7; LXII,5; LXII,10; LXIV,1; LXV,6; LXV,1; LXV,4; LXVI,5; LXVI,4; LXVII,3; LXVII,13; LXVIII,4; LXIX,6; LXX,2; LXX,3; LXX,6; LXXI,3; LXXI,11; LXXIII,1; LXXIII,5; LXXIII,11; LXXIII,2; LXXIII,4; LXXIII,8; LXXIV,4; LXXIV,3; LXXV,1.

⁶³ Groby: 299, 361, 598, 678, 733, 740; tabl. LIII,9; LVII,1; LXIX,5; LXXII,6; LXXIV,1; LXXIV,7.

⁶⁴ Groby: 55, 95, 112, 121, 124, 137, 199, 222, 251, 275, 282, 291, 294, 301, 340, 341, 343, 346, 355, 357, 358, 412, 436, 462, 482, 490, 553, 554, 585, 588, 636, 667, 669, 671, 672, 675, 680, 704, 707, 750, 769; tabl. LIII,6; XLV,5; XLVI,1; XLVII,3; XLVII,4; XLVII,11; L,5; LII,10; LII,8; LIII,4; LIV,3; LIII,8; LIV,5; LIV,15; LVI,9; LVI,4; LVII,2; LVII,4; LVIII,3; LVII,10; LVII,8; LVIII,12; LIX,2; LXI,1; LXIII,4; LXIII,6; LXVI,11; LXVI,6; LXVIII,8; LXVIII,11; LXX,4; LXXII,1; LXXII,5; LXXII,9; LXXII,4; LXXII,2; LXXIII,9; LXXIII,7; LXX,6; LXXIV,5; LXXV,3.

MZ – typ bazowy I (14 naczyń: odmiana A – 11 naczyń, B - 1, C - 2)⁶⁵, typ bazowy II (4 naczynia: A - 4, B - 0, C - 0)⁶⁶, typ bazowy III (12 naczyń: A - 10, B - 1, C - 1)⁶⁷, typ bazowy ? (94 naczynia: A - 26, B - 2, C - 7, odmiana ? - 59).

DzN – typ bazowy I (7 naczyń: odmiana A – 4 naczynia, B - 1, C - 2)⁶⁸, typ bazowy II (2 naczynia: A - 1, B - 0, C - 1)⁶⁹, typ bazowy III (5 naczyń: A - 2, B - 0, C - 3)⁷⁰, typ bazowy ? (4 naczynia: A - 0, B - 1, C - 3, odmiana ? - 0).

Uwagę zwracają wyrównane wartości częstości występowania typów bazowych I i III, w odniesieniu do wszystkich trzech typów funkcjonalnych ceramiki SN⁷¹. W zbiorze WN i DzN podobnie wyrównane relacje zachodzą między odmianą A i C. Natomiast w grupie MZ zdecydowanie dominuje odmiana A I-go i III typu bazowego.

Planigrafia (ryc. 61):

Obserwacje wskazują niezbyt mocną, ale czytelną tendencję do grupowania się naczyń (WN, MZ i DzN) w pewnych strefach lub nawet koncentracjach, ocenianą z pozycji ich przynależności do poszczególnych typów bazowych i odmian. Staje się ona jeszcze bardziej czytelna, gdy uwzględniony zostanie aspekt frekwencji poszczególnych

⁶⁵ Groby: 109, 124, 203, 204, 207, 216, 499, 507, 509, 522, 568, 647, 653, 665; tabl. XLVI,7; XLVII,8; L,4; L,8; LI,3; LI,2; LXIII,14; LXIV,5; LXIV,8; LXV,9; LXVII,10; LXXI,5; LXXI,8; LXXI,14.

⁶⁶ Groby: 119, 319, 462, 646; tabl. XLVI,5; LV,1; LXI,5; LXXI,1.

⁶⁷ Groby: 2, 49a, 55, 214, 301, 307, 449, 458, 464, 505, 563, 664; tabl. XLII,2; XLIII,2; XLIII,5; LII,3; LIV,8; LIV,14; LX,3; LX,11; LXI,3; LXIV,6; LXVII,6; LXXI,2.

⁶⁸ Groby: 243, 264, 320, 432, 461, 528, 658; tabl. LII,2; LII,6; LV,10; LIX,8; LX,10; LXV,7; LXXI,10.

⁶⁹ Groby: 61, 571; tabl. XLIII,3; LXVII,14.

⁷⁰ Groby: 103, 647, 649, 653, 665; tabl. XLV,6; LXXI,4; LXXI,7; LXXI,6; LXXI,13.

⁷¹ Bardzo mała częstość występowania II typu bazowego (wszystkich typów funkcjonalnych SN), wiąże się w dużej mierze z małym zakresem tolerancji (2-3 cm) dla warunkujących ten typ wartości wskaźnikowych ($H_6 = \frac{1}{2} H_1 \pm 2-3 \text{ cm}$).

taksonów. W tym kontekście najbardziej miarodajne są obserwacje odnoszone do mniej licznych jednostek taksonomicznych. Przykładowo MZ – odmiany A lokują się w partii centralnej skupiska grobów. Podobną lokalizację, jednak w bardziej rozproszonym układzie, wykazują MZ – C (tworzące rodzaj „rdzenia” w ramach skupiska grobów). Misy odmiany A występując w centralnej partii cmentarzyska, ujawniają jednak większą skłonność do występowania w zwartych koncentracjach, oddzielonych przestrzeniami buforowymi. Podobnie skupiskowy charakter występowania, można również zaobserwować w przypadku WN – III typu bazowego (partia centralna i peryferia). Nieliczne natomiast WN – II typu, niemal wyłącznie występują w partii S cmentarzyska. Największy rozrzut przestrzenny, można natomiast stwierdzić w odniesieniu do WN typu I (układ równomierny i silnie rozproszony).

Cmentarzysko w Furmanach stan. 1.

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (50 naczyń: odmiana A – 13 naczyń, B - 6, C - 31)⁷², typ bazowy II (3 naczynia: A - 1, B - 1, C - 1)⁷³, typ bazowy III (33 naczynia: A - 3, B - 3, C - 27)⁷⁴, typ bazowy ? (353 naczyń: A - 3, B - 3, C - 54, odmiana ? - 75).

⁷² Groby: 41, 52, 59, 64, 78, 80, 82, 87, 89, 90, 97, 103, 121, 129, 131, 144, 147, 152, 155, 163, 165, 169, 172, 183, 195, 204, 210, 211, 212, 217, 218, 221, 233, 242, 244, 253, 255, 260, 262, 268, 273, 286, 288, 303, 309, 320, 335, 338, 342, 343; tabl. VII,2; VII,9; VIII,2; IX,2; X,10; XI,2; XI,7; XI,5; XI,10; XII,3; XII,10; XIII,2; XIV,3; XIV,6; XIV,13; XV,2; XV,3; XV,7; XVI,2; XVI,9; XVI,4; XVII,2; XVII,1; XVII,3; XVIII,4; XIX,7; XIX,3; XIX,6; XIX,1; XX,5; XX,4; XX,12; XXI,2; XXI,7; XXII,1; XXIII,3; XXIII,4; XXIII,8; XXIV,6; XXIV,9; XXV,1; XXV,3; XXV,6; XXVI,1; XXVI,6; XXVI,11; XXVII,1; XXVII,6; XXVII,7; XXVII,9.

⁷³ Groby: 18, 91, 170; tabl. III,8; XI,8; XVI,1.

⁷⁴ Groby: 22, 42, 55, 58, 61, 65, 66, 77, 81, 93, 96, 99, 100, 134, 190, 197, 216, 226, 229, 230, 241, 243, 251, 252, 256, 261, 266, 318, A, A, B, B; tabl. IV,3; VII,1; VIII,1; VIII,5; VIII,8; IX,5; IX,6; X,6; XI,4; XII,5; XII,8; XII,7; XII,9; XIV,12; XVIII,1; XVIII,6; XX,3; XX,9; XXI,3; XXI,1; XXI,9; XXII,3; XXII,10; XXIII,5; XXIII,9; XXIV,1; XXIV,4; XXIV,10; XXVI,8; XXVIII,6; XXVIII,2; XXVIII,1; XXVIII,5.

MZ - typ bazowy I (5 naczyń: odmiana A – 5 naczyń, B - 0, C - 0)⁷⁵, typ bazowy II (2 naczynia: A - 2, B - 0, C - 0)⁷⁶, typ bazowy III (13 naczyń: A - 8, B - 2, C - 3)⁷⁷, typ bazowy ? (87 naczyń: A - 30, B - 8, C - 8, odmiana ? - 41).

DzN – typ bazowy I (14 naczyń: odmiana A – 3 naczynia, B - 0, C - 11)⁷⁸, typ bazowy II (1 naczynie: A - 0, B - 0, C - 1)⁷⁹, typ bazowy III (6 naczyń: A - 1, B - 1, C - 4)⁸⁰, typ bazowy ? (4 naczynia: A - 0, B - 0, C - 4, ? - 0).

Podobnie jak na cmentarzysku w Pysznicy, stan.1 do najliczniejszych należą WN - I i III typu bazowego. Zaznacza się jednak dominacja WN typu I. Dla WN typu I i III, można odnosić również wyraźną przewagę liczebną odmiany C. Z kolei w zbiorze DzN, najliczniejsze są DzN – I typu, zwłaszcza odmiany C (podobnie DzN - III typu reprezentowane są głównie przez odmianę C). Grupa MZ składa się natomiast w przeważającej mierze z typu bazowego III, zwłaszcza odmiany A.

Planigrafia (ryc. 62):

Analogiczna jak w Pysznicy, stan. 1 (lecz nieco słabsza) jest na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1, tendencja do strefowego występowania naczyń, obserwowana z perspektywy ich przynależności do poszczególnych typów bazowych i odmian. Stosunkowo zwarty i skupiskowy charakter występowania można stwierdzić w odniesieniu do WN i DzN – III typu bazowego (skupiska A1, B2). Zbliżony charakter

⁷⁵ Groby: 13, 44, 78, 134, ?; tabl. III,3; VII,3; X,9; XIV,9; XXXI,9.

⁷⁶ Groby: 15, 25; tabl. III,4; IV,2.

⁷⁷ Groby: 33, 62, 72, 76, 103, 117, 127, 152, 173, 206, 246, 251, dz. 2; tabl. V,3; IX,4; X,1; X,5; XIII,1; XIII,9; XIV,14; XV,6; XVII,6; XVIII,10; XXII,8; XXIII,1; XXVIII,10.

⁷⁸ Groby: 53, 157, 222, 263, 264, 266, 279, 282, 303, 303, 311, 345, 346, 347; tabl. VII,7; XVI,3; XX,7; XXIII,6; XXIV,2; XXIV,5; XXV,10; XXV,4; XXVI,7; XXVI,5; XXVI,3; XXVII,4; XXVII,2; XXVII,5.

⁷⁹ Grób: 275; tabl. XXV,2.

⁸⁰ Groby: 48, 86, 153, 196, 219, 293; tabl. VII,5; XI,6; XV,9; XVIII,5; XX,6; XXV,5.

rozmięszczenia obserwowany jest takżę w przypadku MZ – odmiany C (skupiska A1 i E). W centralnych partiach skupisk grobów, są rozlokowane natomiast nieliczne MZ – odmiany B. Niemal identyczny jak na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 jest takżę układ przestrzenny (równomiernie rozproszony) WN – I typu, MZ – odmiany A.

Cmentarzysko w Zbydniowie stan. 1.

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (37 naczyń: odmiana A – 13 naczyń, B - 3, C - 21)⁸¹, typ bazowy II (3 naczynia: A - 2, B - 0, C - 1)⁸², typ bazowy III (19 naczyń: A - 8, B - 1, C - 10)⁸³, typ bazowy ? (50 naczyń: A - 6, B - 1, C - 41, odmiana ? - 2).

MZ – typ bazowy I (4 naczynia: odmiana A – 3 naczynia, B - 1, C - 0)⁸⁴, typ bazowy II (2 naczynia: A - 1, B - 1, C - 0)⁸⁵, typ bazowy III (17 naczyń: A - 15, B - 1, C - 1)⁸⁶, typ bazowy ? (6 naczyń: A - 3, B - 1, C - 0, odmiana ? - 2).

⁸¹ Groby: 8, 11, 21, 26, 28, 33, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 47, 51, 53, 55, 56, 66, 76, 81, 84, 86, 90, 93, 107, 112, 117, 127, 129, 161, 165, 166, 186, 202, 204, 217, 218; tabl. LXXIX,5; LXXIX,7; LXXIX,6; LXXIX,4; LXXIX,8; LXXIX,9; LXXX,1; LXXX,2; LXXX,4; LXXXI,2; LXXXI,1; LXXXI,4; LXXXII,3; LXXXII,4; LXXXIII,1; LXXXIII,2; LXXXIII,6; LXXXIV,5; LXXXV,1; LXXXVI,2; LXXXVI,4; LXXXVI,3; LXXXVII,3; LXXXVII,1; LXXXIX,1; XC,6; XCI,2; XCI,4; XCII,2; XCVI,3; XCVI,4; XCVI,1; XCVII,6; XCIX,2; XCIX,3; C,6; CI,2.

⁸² Groby: 132, 142, 148; tabl. XCII,4; XCIII,7; XCIV,3.

⁸³ Groby: 38, 45, 49, 57, 61, 95, 98, 103, 108, 109, 110, 114, 115, 122, 133, 138, 147, 150, 210; tabl. LXXX,5; LXXXI,6; LXXXII,5; LXXXIII,4; LXXXIV,1; LXXXVII,5; LXXXVII,6; LXXXVIII,1; LXXXIX,3; LXXXIX,6; XC,3; XC,7; XCI,1; XCI,7; XCII,6; XCIII,1; XCIV,2; XCIV,6; C,3.

⁸⁴ Groby: 46, 104, 128, 208; tabl. LXXXII,2; LXXXVIII,4; XCII,1; C,2.

⁸⁵ Groby: 43, 111; tabl. LXXXI,5; XC,4.

⁸⁶ Groby: 42, 46, 55, 57, 61, 89, 98, 99, 103, 107, 109, 112, 141, 147, 148, 218, 219; tabl. LXXXI,3; LXXXII,1; LXXXIII,3; LXXXIII,5; LXXXIV,3; LXXXVI,5; LXXXVIII,2; LXXXVIII,5; LXXXVIII,3; LXXXIX,4; LXXXIX,5; XC,5; XCIII,2; XCIV,1; XCIV,5; CI,3; CI,1.

DzN – typ bazowy I (13 naczyń: odmiana A – 5 naczyń, B - 2, C - 6)⁸⁷, typ bazowy II (1 naczynie: A - 0, B - 1, C - 0)⁸⁸, typ bazowy III ? (2 naczynia: A - 2, B - 0, C - 0)⁸⁹, typ bazowy ? (2 naczynia: A - 1, B - 0, C - 1, odmiana ? - 0).

Na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1 do najliczniej reprezentowanych WN, należą okazy I i III typu bazowego (zwłaszcza I typu). Dla WN - I typu bazowego, niemal dwukrotnie częstsze są naczynia odmiany C, przy wyrównanych relacjach odmian A i C, stwierdzonych w grupie WN III typu. Zbiór MZ w zdecydowanej większości reprezentują natomiast naczynia III typu, odmiany A. W grupie DzN wyraźnie dominują egzemplarze typu I, zwłaszcza odmiany C.

Planigrafia (ryc. 63):

Na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1, analogicznie jak to stwierdzono w Pysznicy, stan. 1 i Furmanach, stan. 1, WN - I typu bazowego (w mniejszej mierze MZ – odmiany A), wykazują tendencję do równomiernie rozproszonego układu przestrzennego. Natomiast w centralnych partiach skupisk grobów (tworząc rodzaj „rdzenia” tych skupisk), lokują się WN - III typu bazowego. Podobny charakter rozmieszczenia ujawniają także mało liczne WN – II typu bazowego, a także MZ – odmiany B. Również nieliczne DzN, postrzegane przez pryzmat typów bazowych, wykazują tendencje zbieżne z wzmiankowanymi dla WN.

⁸⁷ Groby: 13, 15, 22, 39, 58, 75, 92, 111, 120, 152, 184, 188, 213; tabl. LXXIX,1; LXXIX,2; LXXIX,3; LXXX,3; LXXXIV,2; LXXXV,2; LXXXVII,2; XC,2; XCI,5; XCV,2; XCVII,4; XCVII,5; C,4.

⁸⁸ Grób: 213; tabl. C, 4.

⁸⁹ Groby: 75, 111; tabl. LXXXV,2; XC,2.

Cmentarzysko w Gorzycach stan. 1.

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (2 naczynia: odmiana A – 0 naczyń, B - 1, C - 1)⁹⁰, typ bazowy II (0 naczyń), typ bazowy III (7 naczyń: A - 1, B - 0, C - 6)⁹¹, typ bazowy ? (7 naczyń: A - 0, B - 0, C - 7, odmiana ? - 0).

MZ – typ bazowy ? (4 naczynia: odmiana ? – 4 naczynia).

DzN – typ bazowy I (1 naczynie: odmiana A – 1 naczynie, B – 0, C – 0)⁹².

Ze względu na zły stan zachowania ceramiki nadsańskiej na cmentarzysku w Gorzycach, niewiele można powiedzieć o frekwencji typologicznej naczyń. Wśród zachowanych form, najliczniej reprezentowane są WN typu III, odmiany C.

Planigrafia (ryc. 64):

Z uwagi na mało liczną serię naczyń, którą można było uwzględnić w tego typu analizie, ogólna ocena układów przestrzennych jest bardzo utrudniona. Wydaje się jednak, że stwierdzony obraz rozmieszczenia naczyń poszczególnych typów, odpowiada tendencjom na cmentarzyskach, które omówiono powyżej. Do układu równomiernie rozproszonego tendencje wykazują więc WN i DzN – I typu bazowego, zaś do układu skupiskowego (zwartego, w rodzaju „rdzenia” skupisk grobów) WN – III typu. W aspekcie przestrzennym należy jednak stwierdzić, że ceramika SN jest na tym cmentarzysku wyraźnie powiązana ze strefą grobów charakteryzujących się stosunkowo

⁹⁰ Groby: 53, 135; tabl. XXXIV,10; XXXV,8.

⁹¹ Groby: 1, 5, 10, 11, 42, 49, 51; tabl. XXXIII,9; XXXIII,7; XXXIV,2; XXXIV,3; XXXIV,4; XXXIV,7; XXXIV,8.

⁹² Grób: 4; tabl. XXXIII,6.

luźnym układem przestrzennym. Strefa ta kontrastuje z dużym i zwartym układem grobów, rozlokowanym w północnej partii stanowiska.

Cmentarzysko w Mokrzeszowie stan. 1.

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (2 naczynia: odmiana A – 1 naczynie, B - 0, C - 1)⁹³, typ bazowy III (3 naczynia: A - 0, B - 0, C - 4)⁹⁴, typ bazowy ? (7 naczyń: A - 0, B - 1, C - 6, odmiana ? - 1).

MZ – typ bazowy III (2 naczynia: odmiana A - 2, B - 0, C - 0)⁹⁵, typ bazowy ? (1 naczynie: odmiana ? - 1).

Przy ogólnie niskiej, wręcz jednostkowej frekwencji naczyń poszczególnych typów i odmian, stwierdzono najczęstsze występowanie WN III i I typu bazowego, odmian odpowiednio – C i A, C. Z cmentarzyska pochodzą także dwie MZ – III typu bazowego, odmiany A.

Planigrafia (ryc. 65):

Ze względu na jednostkowy aspekt występowania naczyń danych typów, nie jest możliwa ocena przestrzennego ich rozmieszczenia. Można jedynie stwierdzić, iż do pewnego stopnia analogicznie jak to ma miejsce na cmentarzysku w Gorzycach, stan. 1, ceramika SN występuje na peryferiach większych koncentracji grobów (zwartych skupisk).

⁹³ Groby: 10, 13; tabl. XXXVIII,6; XXXIX,2.

⁹⁴ Groby: 11, 12, 33; tabl. XXXVIII,5; XXXVIII,8; XXXIX,6.

⁹⁵ Groby: 3, 11; tabl. XXXVIII,9; XXXVIII,7.

Pozostałe stanowiska z obecnością ceramiki SN

Frekwencja:

WN – typ bazowy I (8 naczyń: odmiana A – 1 naczynie, B - 1, C - 5)⁹⁶, typ bazowy II (1 naczynie: A - 0, B - 0, C - 1)⁹⁷, typ bazowy III (14 naczyń: A - 4, B - 0, C - 8)⁹⁸, typ bazowy ? (14 naczyń: A - 0, B - 0, C - 14, odmiana ? - 0).

MZ – typ bazowy I (3 naczynia: odmiana A – 2 naczynia, B - 0, C - 0)⁹⁹, typ bazowy II (2 naczynia: A - 1, B - 0, C - 0)¹⁰⁰, typ bazowy III (5 naczyń: A - 3, B - 1, C - 1)¹⁰¹, typ bazowy ? (33 naczynia: A - 12, B - 0, C - 3, odmiana ? - 18).

DzN – typ bazowy II (1 naczynie: odmiana A - 1 naczynie, B - 0, C - 0)¹⁰², typ bazowy III (2 naczynia: A - 0, B - 0, C - 2)¹⁰³, typ bazowy ? (1 naczynie: A - 0, B - 0, C - 1, odmiana ? - 0).

Podsumowując poczynione obserwacje można stwierdzić, że w aspekcie frekwencji poszczególnych typów bazowych i odmian ceramiki SN, rysują się pewne odmienne preferencje¹⁰⁴.

⁹⁶ Tabl. XXXV,7; XXXVI,1; XXXVI,2; XXXVI,8; XL,6; XLI,18; XLI,21; LXXVI,12.

⁹⁷ Tabl. LXXVIII,14.

⁹⁸ Tabl. I,1; XXXV,12; XXXV,13; XL,8; XL,4; XLI,19; XLI,17; XLI,20; LXXVI,11; LXXVI,9; LXXVII,3; LXXVII,1; LXXVII,2; LXXVIII,15.

⁹⁹ Tabl. XXXVI,7; LXXVII,9.

¹⁰⁰ Tabl. XL,1; XLI,16.

¹⁰¹ Tabl. XXXVII,9; XXXVII,11; LXXVI,5; LXXVII,5; LXXVII,11.

¹⁰² Tabl. XXXVI,5.

¹⁰³ Tabl. XXXVII,7; XXXVII,10.

Cmentarzysko w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, charakteryzuje się wyrównanymi wartościami częstości występowania I i III typu bazowego (WN, MZ i DzN), dominacją odmiany A - MZ i porównywalnymi wskaźnikami występowania odmian A i C – WN i DzN.

Na nekropolii w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, najliczniej obecność swoją zaznacza I typ bazowy WN, zwłaszcza odmiany C, przy czym sytuacja ta odpowiada także analogicznym preferencjom obserwowanym na DzN. W grupie MZ do najliczniej reprezentowanych należą okazy III typu bazowego, zwłaszcza odmiany A.

W Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, do najliczniejszych form WN należą egzemplarze I typu, głównie odmiany C, podobnie sytuacja kształtuje się w przypadku DzN. W zbiorze MZ przeważają natomiast formy naczyń III typu bazowego, odmiany A.

W przypadku cmentarzysk w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, mało liczna seria naczyń (charakteryzujących się lepszym stanem zachowania) uniemożliwia wskazanie wyraźnych tendencji względem przynależności taksonomicznej. Niemniej na cmentarzysku w Gorzycach nieco silniej zaznacza swoją obecność WN III typu bazowego odmiany C.

Wydaje się, że na podstawie zakreślonego powyżej obrazu preferencji taksonomicznych naczyń SN, można wykazać widoczną zbieżność między cmentarzyskami w Zbydniowie, stan. 1 i Furmanach, stan. 1, przy nieznacznie odmiennych strukturach frekwencyjnych obserwowanych w Pysznicy, stan. 1, a prawdopodobnie także Gorzycach, stan. 1.

Odnosząc się do obserwacji planigraficznych można stwierdzić, że o ile słuszne są poglądy wskazujące na pewną ogólną prawidłowość w rozwoju przestrzennym cmentarzysk TKŁ tego czasu (którą można byłoby scharakteryzować jako dążenie do stopniowego zagęszczenia skupisk grobów, pierwotnie lokowanych w układzie stosunkowo rozproszonym - S. Czopek 2001, s. 185), to zaprezentowane obserwacje planigraficzne mogły by tą hipotezę potwierdzać. W tej sytuacji należałoby równomiernie rozproszony układ grobów, jako cechę wczesną organizacji przestrzennej omawianych

¹⁰⁴ Zaprezentowana ocena podlega uwarunkowaniom wynikającym ze stanu zachowania analizowanej ceramiki na poszczególnych stanowiskach.

cmentarzysk, odnieść do analogicznego rozkładu przestrzennego jaki stwierdzono dla WN I typu bazowego (DzN I typu) i MZ odmiany A. Natomiast postępującemu procesowi do zagęszczania skupisk odpowiadałyby WN III typu (a prawdopodobnie także typu II) i MZ odmiany B i C.

Przedstawione uwagi nie mogą być oczywiście traktowane jako jednoznaczne argumenty lecz wyłącznie jako przesłanki wynikające z obserwacji frekwencyjnych i planigraficznych wydzielonych jednostek taksonomicznych.

3.5. Klasyfikacja (hierarchiczna), politetyczno - aglomeracyjna

Celem przeprowadzenia powyższej klasyfikacji było pogrupowanie naczyń SN w ramach poszczególnych „typów funkcjonalnych” (I. WN, II. MZ, III. DzN) ze względu na ich geometryczne podobieństwo. Wstępem do analizy było przeprowadzenie precyzyjnych pomiarów wszystkich naczyń (por. rozdział 10.2.; kcc SN: kolumny N - AH). Wykonano je według przygotowanego wcześniej schematu (ryc. 3). Następnym etapem było wyselekcjonowanie „całych” form naczyń. Dla form DzN było to 48 naczyń; MZ – 80 naczyń; WN 262 (pozostawiono 250 naczyń odrzucając 12, ze względu na ograniczenie liczebności obiektów, narzucone przez oprogramowanie którym się posłużono w dalszej analizie)¹⁰⁵. Podstawą przyjętej metody było przyrównanie profilu danego naczynia (wybranego jako najbardziej dla niego „reprezentatywny”) do „odpowiadającego mu naczynia cylindrycznego” o średnicy i wysokości równym maksymalnym pomiarom R1 lub R3 i H1 tego naczynia (ryc. 3). Poza „standardowymi” pomiarami metrycznymi, posłużono się również dodatkowymi wskaźnikami, celem uszczegółowienia odwzorowania profilu naczynia w połowie wysokości poszczególnych jego partii i przy dnie ($\frac{1}{2}$ H3 – r1a, b; $\frac{1}{2}$ H5 – r2a, b; $\frac{1}{2}$ H6 – r3a, b; r4a, b). Samo porównanie naczyń o różnych wymiarach bezwzględnych jest jednak możliwe tylko dzięki zastosowaniu wskaźników. W związku z tym posłużono się 11 wskaźnikami: 1. (R4/R3); 2. (R2/R3); 3. (H2/H6); 4. (H3/H4); 5. (H5/H6); 6. (H5/H3); 7. (H7/H6); 8. (r1a/r1b); 9. (r2a/r2b); 10. (r3a/r3b); 11. (r4a/r4b). W rezultacie otrzymano dla każdego

¹⁰⁵ Spis naczyń wyselekcjonowanych do analizy prezentują zestawienia: WN – zestawienia 1, 20; MZ – zestawienia 6, 21; DzN - zestawienia 11, 22.

naczynia zespół 11 wartości wskaźnikowych. Wyjątkiem są formy MZ w odniesieniu do których zrezygnowano ze wskaźnika 11-go: r4a/r4b. Powodem były trudności w wykonaniu precyzyjnych i wiernych jego pomiarów¹⁰⁶. W celu końcowego usystematyzowania poszczególnych zespołów naczyń posłużono się programem - „MACZEK” ver. 3.3.44 (graficznym systemem dla analiz wiązek skupień) autorstwa Piotra Jaskulskiego. Obliczenia wykonano (dla WN; MZ; DzN) uwzględniając następujące miary podobieństw: odległość Euklidesowa, Czekanowskiego, Henzla, Manhattan City Block (por. WN: zestawienia 1 - 5A-C; MZ: zestawienia 6 - 10A-D; DzN: zestawienia 11 - 15A-D). W rezultacie przeprowadzonych czynności otrzymano usystematyzowane zespoły poszczególnych typów naczyń SN. Owe wydzielające się (mniej lub bardziej liczne) grupy naczyń (w ramach danych typów funkcjonalnych SN), można następnie interpretować przez pryzmat wzajemnej bliskości morfologicznej. Na końcowe wyniki tak przeprowadzonej analizy duży wpływ mają przyjęte zakresy wartości liczbowych (określające przedziały liczbowe dla bliskości morfologicznej naczyń), a także charakter i liczebność uwzględnionych wskaźników. W przypadku WN, pierwsza z przeprowadzonych analiz tylko w niewielkim stopniu doprowadziła do pogrupowania się tych form (zestawienia 5A, B). Przyjęte zestawienie wskaźników w zbyt dużym stopniu sprzyjało podkreśleniu wzajemnych różnic morfologicznych. W związku z powyższym zredukowano liczbę wskaźników z 11 do 7: 1. (R4/R3); 2. (R2/R3); 3. (H2/H6); 4. (H3/H4); 5. (H5/H6); 6. (H5/H3); 7. (H7/H6) - odrzucając wskaźniki „uszczegółowiające” r (1-3) a, b.

W rezultacie przedstawionego postępowania otrzymano: 25 wydzielających się grup DzN (w oparciu o zastosowanie 11 wskaźników; zestawienia: 15A-D); 35 grup MZ (10 wskaźników; zestawienia: 10A-D) i 97 grup WN (po przeprowadzeniu procedury redukcji wskaźników z 11 do 7; zestawienia: 19A-D) - DD Euklidesowa. WN (po redukcji wskaźników z 11 do 7) dodatkowo objęto także procedurą taksonomiczną uwzględniającą następujące miary podobieństwa: odległość Czekanowskiego, Henzla, Manhattan City Block (zestawienia 16 – 18).

¹⁰⁶ W tym przypadku nieprecyzyjne pomiary mogły wypaczyć wyniki realizowanej procedury klasyfikacyjnej. Niemniej brak wskaźników odwzorujących ukształtowanie dna (cechy istotnej dla form mis), stanowi niezaprzeczalnie mankament tej metody względem naczyń typu MZ.

Na tym etapie przeprowadzonej systematyki ma ona wymiar nie hierarchiczny, wszystkie bowiem wskaźniki w równym stopniu wpływają na końcowe wyniki przeprowadzonego postępowania, uwiecznzonego wydzieleniem poszczególnych grup morfologicznych naczyń. Uwzględniając jednakże specyficzny charakter analizowanego materiału ceramicznego, właściwe wydaje się potraktowanie rezultatów analizy morfologicznej, wyłącznie jako nadrzędnego poziomu taksonomicznego SN (tzn. zbioru pokrewnych morfologicznie form ceramiki, w ramach wydzielonych typów funkcjonalnych I-III: WN – grupy politetyczne 1-97; MZ – grupy politetyczne 1-35; DzN - grupy politetyczne 1-25), uzupełniając go dodatkowo na podrzędnym poziomie taksonomicznym oznaczeniem typów ornamentyki ciągłej i wątków przerywników kompozycyjnych {0-12}, (0-13) - WN, oraz typem ornamentu zewnętrznej powierzchni dna [0-5] - MZ. W ostatecznej swojej formie proponowana klasyfikacja ma więc wymiar hierarchiczny (w układzie cech: nadrzędnym – politetyczna grupa morfologiczna; podrzędnym szczegółowy typ ornamentyki {oc.}, (wp.); [0-7]).

Przed podjęciem próby interpretacji uzyskanych wyników należy podkreślić, że zaprezentowane powyżej postępowanie klasyfikacyjne obarczone jest szeregiem „metodycznych niedomagań”. Najważniejsze z nich wynika już z samej specyfiki analizowanego materiału ceramicznego (ręcznie lepionej ceramiki), z natury więc charakteryzującej się mniej lub bardziej zróżnicowaną geometrią (co w jaskrawej formie widoczne jest na okazach asymetrycznych). Próba zneutralizowania czynnika „zróżnicowanej geometrii” została oparta na dość subiektywnym doborze „reprezentatywnego przebiegu profilu naczynia”. Niewątpliwie jednak najbardziej pożądane metodologicznie (i możliwe do realizacji) jest zastąpienie tak dobranego profilu, cyfrową kopią naczynia, całościowo odwzorowującą jego geometrię. Tego typu postępowanie jest możliwe do realizacji dzięki zastosowaniu skanera 3D (np. typu „Smarttech”, bazującego na relatywnie taniej technologii wykorzystującej tzw. oświetlenie strukturalne). Kolejne niedomagania przedstawionego postępowania to m.in. ograniczenie liczby analizowanych obiektów (natury obliczeniowej, w tym przypadku do 250 obiektów); objęcie systematyką wyłącznie całych lub w całości rekonstruowalnych form naczyń; zamknięta struktura uzyskanych zestawień (włączenie do klasyfikacji kolejnych form wymaga bowiem ponownych przeliczeń lub wsparcia się na wypracowanym wcześniej wzorcu wskaźnikowym); trudność w szczegółowej interpretacji uzyskanych wyników. Mimo tego, próby realizacji modelu klasyfikacji

politetyczno - aglomeracyjnych dla ceramiki ręcznie lepionej (bardziej wszechstronnie ukazujących rzeczywiste związki morfologiczne) będą z pewnością coraz częściej podejmowane.

Odnosząc się do wyników, przedstawionej powyżej systematyki można stwierdzić, że liczebność wydzielających się w poszczególnych zestawieniach grup (klas – clusters, w typie tzw. skupień zachodzących gdzie jedna jednostka – units może przynależeć do kilku klas) jest bardzo zróżnicowana (od 1 do 15 naczyń) z wyraźną dominacją zbiorów kilkunaczyniowych (we wszystkich 3 zestawieniach) i stosunkowo nielicznym udziałem zarówno zbiorów jedno- elementowych (tzn. jedno- naczyniowych), a także kilkunasto- elementowych.

Bardzo interesująco przedstawia się zestawienie tabelaryczne konfrontujące wyniki politetycznej klasyfikacji morfologii ceramiki SN (w ramach danych typów funkcjonalnych), ze szczegółowym wykazem cech tych form (w tym również zestawieniem ich przynależności do poszczególnych typów i odmian, tradycyjnej klasyfikacji monotetyczno - podziałowej) (zestawienia: 20 - WN; 21 - MZ; 22 - DzN). Zestawieniami powyższymi można posłużyć się również bezpośrednio w celu generowania hipotez.

Podejmując próbę oceny wzajemnych relacji z jednej strony pokrewieństwa morfologicznego ceramiki (postrzeganego przez pryzmat wyników klasyfikacji politetycznej), a zespołem jej cech z drugiej strony (także w ich ujęciu selektywnym, „opisującym” daną formę ceramiczną, włącznie z przynależnością typologiczną klasyfikacji monotetyczno – podziałowej: kolumny 1 ↔ F, I zestawień), stwierdzono brak ścisłego i jednoznacznego powiązania wydzielonych grup naczyń z konkretnymi kategoriami cech ceramiki (np. mikrocech, zakresów kątowych itd.). Charakter wzajemnych relacji obu alternatywnych systemów klasyfikacyjnych warunkuje tutaj bardziej ogólna konstrukcja pierwszej klasyfikacji (monotetyczno - podziałowej), oparta o hierarchiczny zapis wyselekcjonowanych i jednostkowych proporcji naczyń, w stosunku do bardziej szczegółowej klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej (nie hierarchicznej w aspekcie systematyki morfologicznej). W związku z powyższym poszczególne „grupy politetyczne” obejmują najczęściej 1 lub 2 typy bazowe (I-III) i odmiany (A-C) monotetyczne. Również powiązanie wydzielonych grup politetycznych WN z typami ornamentyki ciągłej {oc.} i wątkami przerywników kompozycyjnych (wp.),

można określić jako umiarkowane (nie ścisłe). Bardziej wyraźne powiązanie tych czynników jest jednak nieco lepiej widoczne w niektórych „dwójkowych” układach, najbliższych sobie morfologicznie form. Obrazują one realizację niemal „identycznej” (morfologiczno - zdobniczej) wizji popielnicy typu WN. Bliskość takich form (rozpatrywana w kategoriach „klas wielkości” – pojemności, powierzchni ścianek) potwierdzają również zbieżne szacunkowe wartości objętości całkowitych ($V_c - \text{cm}^3$) i powierzchni bocznych, całkowitych ścianek naczyń ($P_{bc} - \text{cm}^2$). Analogiczne spostrzeżenia można odnieść także dla MZ i DzN. Oceniając wzajemne relacje WN (z poszczególnych grup politetycznych) z wynikami analiz antropologicznych (odnoszonymi do przepalonych kości pochodzących z tych form), można stwierdzić brak istnienia wyraźnych współzależności w stosunku do oznaczeń płci osobników i rysującą się (lecz niezbyt mocno) zależność z klasami wiekowymi (zależność której nie stwierdzono przy ocenie relacji typów monotetycznych ceramiki SN i klas wiekowych, przy czym wyjątek stanowią dzbany nadszańskie, które jak stwierdzono są wyraźnie powiązane z najmłodszymi klasami wiekowymi infans I i II). W stosunkowo licznych sytuacjach „politetyczna bliskość” morfologiczna form WN odpowiada „przypisaniu ich” osobnikom tej samej klasy wiekowej. Inne obserwacje dotyczące rozmieszczenia poszczególnych form naczyń w ramach wydzielonych grup politetycznych (uwzględniające stanowiska z których pochodzą), wskazują na relatywnie częściej stwierdzaną bliskość morfologiczną naczyń wywodzących się z jednego stanowiska. Prawdopodobnie zjawisko to odzwierciedla regionalną specyfikę rozwoju morfologicznego ceramiki SN (regionalizm wytwórczy lub niekiedy wręcz rękodzielniczy, jednostkowy). Liczebność poszczególnych grup politetycznych (mimo uwarunkowań wynikających m.in. subiektywnego wyboru miary podobieństwa, losowego charakteru doboru analizowanej serii naczyń w aspekcie stanu zachowania się poszczególnych form), można natomiast rozpatrywać przez pryzmat, zarówno intensywności wykonawczej form danej grupy, jak i rozpiętości czasowej ich funkcjonowania.

Uwzględniając obserwacje stratygraficzne ceramiki SN na cmentarzysku w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, a także informacje dotyczące datowania C^{14} przepalonych kości współwystępujących z ceramiką tego stylu (na tym samym cmentarzysku), można domniemywać, że część z wydzielonych grup politetycznych, obejmuje prawdopodobnie także naczynia o stosunkowo zróżnicowanej chronologii. Jeżeli przypuszczenie takie jest prawdziwe, może sugerować wyraźnie nie liniowy

lecz cykliczny charakter rozwoju ceramiki SN. Cykliczność ta przejawiałaby się w praktyce dość dynamicznym procesem odchodzenia i nawrotu pewnych preferencji morfologicznych (a prawdopodobnie także zdobniczych) ceramiki nadsańskiej. W kontekście rozwoju liniowego można byłoby w tej sytuacji rozpatrywać wyłącznie ogólne tendencje rozwoju tej ceramiki. Obserwacja podobieństwa morfologicznego naczyń SN (nawet bardzo szczegółowa), nie może więc być jedynym „kluczem” służącym do odtworzenia czytelnych prawidłowości rozwojowych tego stylu.

Szczegółowe zdefiniowanie (morfologiczno – ornamentacyjne) i skanonizowany zapis poszczególnych grup naczyń klasyfikacji politetyczno - aglomeracyjnej jest możliwe dzięki analizie tabel wartości wskaźnikowych dla danych typów naczyń (WN – zestawienie 1; MZ – zestawienie 6; DzN – zestawienie 11), a także tabel tej klasyfikacji, powiązanych z wykazem cech (WN – zestawienie 20; MZ – zestawienie 21; DzN – zestawienie 22). Zróżnicowanie morfologiczne poszczególnych form naczyń, odzwierciedlają bowiem odpowiednie, jednostkowe wartości wskaźników w ramach całego ich zespołu. W praktyce możliwe byłoby wykorzystanie np. wartości średnich arytmetycznych, odnoszących się do poszczególnych wskaźników. Do danej grupy politetycznej należałoby więc naczynie nie odbiegające zespołem swoich wartości wskaźnikowych poza wartości ich średniego odchylenia kwadratowego. Dla uproszczenia realizacji takiej „procedury „kwalifikacyjnej” niezbędne byłoby jednak opracowanie specjalnego algorytmu.

W oparciu o wyniki klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej ceramiki SN, przeprowadzono analizę planigraficzną ukierunkowaną na obserwację poszczególnych typów funkcjonalnych tej stylistyki (WN, MZ, Dz) w odniesieniu do cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 (WN – zestawienie 23a, b; MZ – zestawienie 24a, b; Dz – zestawienie 25a, b), Furmanów, stan. 1 (WN – zestawienie 26a, b; MZ – zestawienie 27a, b; DzN – zestawienie 28a, b), Zbydniowa, stan. 1 (WN – zestawienie 29a, b; MZ – zestawienie 30a, b; DzN – zestawienie 31a, b), Gorzyc, stan. 1 (WN – zestawienie 32a, b) i Mokrzeszowa, stan. 1 (WN i MZ – zestawienie 33a, b).

Poczynione obserwacje planigraficzne wskazują, że zdecydowanie dominujące frekwencyjnie (na wszystkich cmentarzyskach i w ramach wszystkich typów funkcjonalnych SN), są zdarzenia w których najbardziej „podobne” względem siebie naczynia, rozlokowane są w relatywnie odległych od siebie partiach cmentarzysk.

Upraszczając można nawet stwierdzić, że „bliskość morfologiczna” naczyń (w ujęciu politetycznym) przekłada się na najczęściej zarejestrowane ich międzyskupiskowe relacje przestrzenne. Znacznie mniej liczne są natomiast sytuacje w których notowane są „małe” lub „średnie” odległości między „pokrewnymi morfologicznie” formami naczyń (relacje te z kolei można określić jako wewnątrz- skupiskowe).

Ocena wzmiankowanych zależności planigraficznych w zasadniczym stopniu uzależniona jest od sposobu postrzegania zjawiska, morfologicznej (politetycznej) bliskości poszczególnych naczyń SN. W klasycznym ujęciu stosowanym przez archeologów, pokrewieństwo morfologiczne interpretuje się głównie przez pryzmat chronologii (postrzegając zachodzące w tym względzie zmiany jako proces liniowy i nierzadko powolny w swym przebiegu). Nie odrzucając powyższej interpretacji (a nawet traktując ją jako jedną z głównych hipotez wyjaśniających – pomimo szeregu postulowanych powyżej zastrzeżeń - np. z uwagi na obecność zjawiska „cykliczności zmian”) można równocześnie przedłożyć uzupełniającą i odmienną ocenę tego zjawiska. Kładzie ona nacisk na aspekt społeczny w wytwarzaniu i użytkowaniu ceramiki SN (por. rozdz. 8) nie prowadząc jednak ku twierdzeniu, że powinna być ona traktowana jako element identyfikacji rodowej. Przeczy temu bowiem charakter najważniejszych uwarunkowań społecznych. Należy założyć, że analizowana ceramika jest ceramiką specjalną – sepulkralną, stanowiącą efekt działań produkcyjnych kobiet, których „wymiana” prowadziła do jej szerzenia. Wiążąc wymienione założenia z postulowaną dla TKŁ - patrylokalną instytucją małżeńską, otrzymujemy obraz stosunków społecznych, wykluczający potencjalną rolę ceramiki SN jako identyfikatora rodowego. Dla proponowanego modelu wyjaśniającego istotne jest, że mężczyzna z rodu „x” był chowany w popielnicy wytworzonej przez kobietę (wg przyswojonej przez nią tradycji) z rodu „y”. Kluczowym jest więc w tej sytuacji pytanie o wytwórcę popielnicy lub ujmując inaczej, pytanie o drogę sukcesji stylistyki popielnicy. Mogła być ona bowiem realizowana zarówno „od strony matki”, jak też „od strony żony” (ryc. 95). Modelowa analiza sugeruje, że bardziej prawdopodobny (z logicznym przebiegiem tego procesu i jego uporządkowanymi rezultatami) był scenariusz „dziedziczenia stylistyki popielnicy” na drodze lineażu matrylokalnego (matrylineażu).

Stwierdzenia powyższe, w konfrontacji z obserwacjami przestrzennego układu ceramiki SN na największych nekropolach (w kontekście ich morfologicznego,

politetycznego pokrewieństwa; zestawienia 23 - 33), skłaniają do przedłożenia następujących hipotez:

1. W najczęściej stwierdzonych sytuacjach w których morfologiczna bliskość naczyń odpowiada odległym (między- skupiskowym) relacjom przestrzennym na nekropolach, interpretacja winna przede wszystkim akcentować aspekt potencjalnej krótkoczasowości w deponowaniu takich naczyń.
2. W znacznie mniej licznych sytuacjach w których morfologiczne pokrewieństwo naczyń przekłada się na bliskie przestrzenne ich rozlokowanie na cmentarzysku (relacje przestrzenne wewnątrz- skupiskowe lub nawet „sąsiedzkie”), interpretacja może być zapewne wspierana nie tylko na przesłankach chronologicznych (wskazujących względną krótkoczasowość poszczególnych zdarzeń funeralnych), ale zapewne także przesłankach społecznych (w ujęciu tym dane zdarzenia funeralne mogą w znacznej mierze odnosić się do osobników powiązanych więzami krwi – kontekst grupy domowej, rodziny funkcyjnej ?).

4. Prezentacja największych nekropoli TKŁ z ceramiką SN

4. 1. Cmentarzysko w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

W epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza funkcjonowały w rejonie obecnej miejscowości Furmany, dwa współczesne sobie cmentarzyska (stan. 1 i 3)¹⁰⁷.

Teren ten wchodzi w skład Doliny Wisły i Równiny Grębowskiej, według innych podziałów natomiast położony jest na granicy Niziny Nadwiślańskiej i Równiny Tarnobrzkiej (S. Czopek 1996, s. 92; za: J. Wojtanowicz 1978, mapa 3). Wymienione cmentarzyska były położone na wydmie (stan. 3) i piaszczystym gruncie u jej podnóża (stan.1), w północnej części wsi Furmany. Na parcelach (własność - J. Dumy, J. Kasaka, J. Ciby, J. Furmana, A. Kóleczo i J. Mierzwy) rozlokowanych w międzyrzeczu Łęgu i Mokrzychówki. W swych dolnych odcinkach rzeki te cechują się występowaniem szerokich dolin, w połączeniu z obecnością licznych lecz niewielkich cieków wodnych, a także terenów podmokłych (zabagnionych). Prawie na całym terenie występują mady i gleby pobagiennie. Tylko w wyższych partiach teras zalegają bielice słabo gliniaste. Występują również wyżej wyniesione wydmy, obecnie przeważnie zalesione. Jako potencjalną roślinność wymienia się tutaj łągi i grądy (S. Czopek 1996, s. 92-93 za: J. Michalski 1992, mapa 4). Na obszarze 78,5 km² (wg. Sylwestra Czopka – 1996, s. 92-94) zewidencjonowano 49 stanowisk TKŁ, w tym aż 10 cmentarzysk (podana liczna jest prawdopodobnie wartością minimalną, biorąc pod uwagę informacje o dawnych, licznych odkryciach na tym terenie). Wyraźnie czytelne jest zagęszczenie stanowisk na obszarach wyniesionych bezpośrednio ponad tereny zalewowe i zabagnione. Strefy wysoczyzny z kolei cechują się zmniejszeniem skali osadnictwa (S. Czopek 1996, s. 92). Prawdopodobnie mamy tutaj do czynienia z 3 - 4 mikroregionami. Bardzo znamieny jest także fakt obecności, dwóch położonych blisko siebie nekropoli, pochodzących generalnie z tego samego czasu (Furmany stan. 1 i 3).

¹⁰⁷ Obecnie trudno jest jednak definitywnie rozstrzygnąć czy mamy w tym przypadku do czynienia z jedną czy też dwiema nekropolami. Na problem ten (w nieco szerszym kontekście) zwracano już uwagę w literaturze przedmiotu (S. Czopek 2006a, s. 113).

Po raz pierwszy do literatury naukowej cmentarzysko w Furmanach trafiło za sprawą Włodzimierza Demetrykiewicza jako rezultat rekonesansu, a także badań wykopaliskowych przeprowadzonych przez niego w okolicach Tarnobrzega i Rozwadowa nad Sanem (1887, s. 135-155; por. rozdział 10. -7). W miejscowości Furmany swoją uwagę skoncentrował zwłaszcza na obszar kulminacji piaszczystej wydmy (stanowisko 3) (zalesionej niedługo przed jego przybyciem), gdzie jak się spodziewał cmentarzysko nie uległo tak dużej degradacji jak ta którą zaobserwował na jego stoku. W trakcie przeprowadzonych wykopalisk odkrył wiele fragmentów zniszczonych naczyń, w tym kilka nieco lepiej zachowanych popielnic (por. rozdział 10. -7).

W 1955 roku weryfikacji cmentarzyska w Furmanach (stan. 1 i 3?) dokonał Józef Janowski, znajdując nieliczne fragmenty ceramiki, w tym kilka fragmentów zniszczonych waz nadszańskich, które złożył w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie.

Następnym etapem w badaniach cmentarzyska w Furmanach stanowisko 1, były badania ratownicze prowadzone w latach 1959 - 60 przez Janinę i Adama Kraussów¹⁰⁸. W wyniku przeprowadzonych prac ratowniczych odkryto 39 grobów, wśród których wyróżniono: 29 ciałopalnych popielnicowych, 9 ciałopalnych uszkodzonych w czasie karczowania lasu i 1 nie zawierający pochówku (J., A. Kraussowie 1970, s. 184 - 185). Niekorzystne położenie grobów na terenie uprawnych pól, wykarczowanego lasu, a nawet wiejskiej drogi (w chwili rozpoczęcia badań w piaszczystych koleinach traktu prowadzącego z Furman do Sokolnik odkryto uszkodzone wazy z grobów 1, 2 i 3), przyczyniło się do częściowego zniszczenia i przemieszania materiału ceramicznego. Wszystkie materiały, które zostały wydobyte w trakcie tych badań, zdeponowano w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

Ponownie prace wykopaliskowe zostały wznowione w 1972 roku przez Ewę Szarek-Waszkowską z Muzeum Okręgowego w Rzeszowie i były corocznie prowadzone do 1975 roku. Impulsem do ich podjęcia stało się przypadkowe odkrycie jednego zespołu grobowego (podczas wybierania piasku do celów gospodarczych - popielnicy przykrytej misą). Przeprowadzona przez Kazimierza Moskwę i Ewę Szarek-Waszkowską inspekcja

¹⁰⁸ Koncentrowały się one przy drodze prowadzącej z Furman do Sokolnik (na polu gromadzkim oraz prywatnym stanowiącym własność A. Kóleczo i J. Mierzwy w odległości kilkudziesięciu metrów od słupa granicznego parceli J. Dumy, w kierunku na NE) (J. i A. Kraussowie 1970, s. 175 - 198).

stanowiska, wykazała, iż odkryto dalszą część cmentarzyska, które w latach 1959-60 było badane przez Janinę i Adama Kraussów (1970, s. 175-198). W nawiązaniu do tych badań, odkryty przypadkowo grób oznaczono jako grób nr 40, zaś wszystkie później wyeksplorowane zespoły oznaczano kolejną liczbą. W 1972 roku przebadano 60 grobów ciałopalnych popielnicowych (nr 40 - 100) i 1 szkieletowy (nr 101). W grobach tych, oprócz popielnic często przykrytych misami, występowały dość liczne przystawki - czerpaki i naczynia miniaturowe. Jak się później okazało, jedyny odkryty na cmentarzysku grób szkieletowy (nr 101), wyposażony był w kilka naczyń, ustawionych w pobliżu głowy oraz w ozdoby brązowe: naszyjnik, szpilę, bransoletę i siedem paciorków (E. Szarek-Waszkowska 1973, s. 54 - 55). Wszystkie zabytki, które uzyskano w trakcie badań tego sezonu (a także w latach następnych), przekazano wraz z dokumentacją do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

Wykopaliska kontynuowano w 1973 roku. Przebadano obszar 970 m². Uchwycono zasięg cmentarzyska w północno - wschodniej części stanowiska oraz rozpoczęto badania w części południowo-zachodniej. Na głębokości od 5 do 85 cm odkryto skupiska (od kilku do kilkudziesięciu) grobów. Łącznie odkryto 164 groby ciałopalne (102 - 165) z których tylko dwa reprezentowały typ grobu ciałopalnego bezpopielnicowego, pozostałe natomiast to pochówki ciałopalne popielnicowe. Składały się one (wyłączając groby jamowe) z popielnicy, misy, (najczęściej przykrywającej popielnicę, rzadziej kości) oraz m.in. przystawki - czerpaka, naczynka miniaturowego, miseczki, skorupy i ozdoby brązowe – kółeczka - skręty, zawieszki ślimacznicowate, szpile, ozdoby guziczkowate, paciorki. Wśród szczątków zniszczonych współczesnym wykopem grobów, znaleziono kółeczko-skręt z drutu złotego. Oprócz grobów wystąpiło także kilka niewielkich skupisk ceramiki łużyckiej (kontekst osadowy?) (E. Szarek-Waszkowska 1974, s. 58 - 59).

W 1974 roku badania prowadzono w południowo-zachodniej części stanowiska. Ustalono zasięg cmentarzyska z wyjątkiem jego północno-zachodniej części. Odkryto 44 groby ciałopalne popielnicowe (nr 266 - 310). Ich wyposażenie było dość bogate, gdyż w prawie każdym z nich oprócz popielnic (przykrytych często misami), występowały przystawki, fragmenty ceramiki (ze zniszczonych pochówków?), a także drobne i mało charakterystyczne ozdoby brązowe. Wyjątkowo niektóre groby wyposażone były w kilka dużych naczyń użytych jako przystawki (?).

Niewykluczone jest jednak, że przynajmniej część z nich to pierwotne popielnice (bez obecności przepalonych kości) – pochówki symboliczne. Podobnie jak w poprzednim sezonie, odkryto również małe skupiska ceramiki, które występowały na krańcach cmentarzyska poza zasięgiem grobów (ceramika osadowa ?) (E. Szarek-Waszkowska 1975, s. 61).

Ostatni sezon badawczy na cmentarzysku w Furmanach (1975 r.) przyniósł odkrycie kolejnych 37 grobów ciałopalnych popielnicowych (nr 310 - 347). Groby wyposażone były przeważnie w misy - przykrywy popielnic, przystawki, ułamki naczyń (?) oraz drobne ozdoby brązowe. Wyjątkowo nieliczne popielnice ustawione były w innych naczyniach i obstawione misami oraz dużymi fragmentami ceramiki. Badania zostały zakończone (E. Szarek-Waszkowska 1975, s. 61).

Podczas badań prowadzonych przez Ewę Szarek - Waszkowską w latach 1972 - 1975 odkryto łącznie 308 grobów ciałopalnych (40 - 100 i 102 - 348) i 1 szkieletowy (101). Zabytki odkryte przez wspomnianą badaczkę, w ramach ostatniego etapu badań cmentarzyska w Furmanach były wielokrotnie wymieniane w literaturze naukowej, a nawet częściowo publikowane (m.in. S. Czopek, E. Szarek Waszkowska 1990 t. LXV, PL 393 - 396; W. Blajer 1989b, s. 111 - 141).

Pod koniec 1988 roku Uczniowie Państwowego Liceum Plastycznego w Łodzi przynieśli do Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w tym mieście, zabytki pochodzące z 2 rozkopanych przez nich grobów ciałopalnych (popielnicowych?) z cmentarzyska w Furmanach (stanowisko 1?). W pochówku A stwierdzono dwie, natomiast w zespole grobowym B, jedenaście przystawek (?) (I. Jadczykowa 1990, s. 227 - 232; ryc. 2, 3). Dla zespołów tych brak jest niestety szczegółowych informacji m.in. odnoszących się do wielkości jam grobowych, układu popielnic i przystawek itp. Wtórne zakopanie przepalonych kości, uniemożliwiło także przeprowadzenie analizy antropologicznej.

Cmentarzysko w Furmanach stan 1, obejmowało znaczną przestrzeń mającą kształt nieregularnego czworokąta, przeciętego z kierunku NE - SW, drogą Furmany - Sokolniki. Wszystkie zespoły grobowe znajdowały się wewnątrz tego obszaru. Zdecydowanie najbardziej na uboczu zlokalizowane zostało skupisko grobów (1 - 39) usytuowane w NW partii cmentarzyska (badanej przez J. i A. Kraussów - 1970, s. 175 - 198). Wyżej wymienione groby odkryto w odległości kilkudziesięciu metrów w kierunku

na NW słupka granicznego parceli J. Dumy (w narożniku działki 31). Zaledwie kilkanaście grobów występuje w układzie rozproszonym, na peryferiach omawianego cmentarzyska (m. in. groby: 101, 103, 104, 105, 106, 141, 173, 266, 267, 272, 273, 308, 348). Mimo że zarejestrowano w sumie 348 grobów (dodatkowo także zespoły grobowe A, B), które można wiązać z epoką brązu i wczesną epoką żelaza, ich pierwotna liczba była znacznie większa (> 600 ?). Jest to uwarunkowane przede wszystkim bardzo dużym zniszczeniem stanowiska, jak również faktem, że w trakcie badań, prawdopodobnie w odniesieniu do części zespołów, jako jeden grób potraktowano dwa lub większą ich liczbę (szczególnie w strefach dużych zniszczeń obiektów). Na znaczną destrukcję cmentarzyska składa się kilka aspektów działalności człowieka na tym terenie: uprawa rolna, karczunek lasu, zniszczenie terenu spowodowane budową drogi Furmany - Sokolniki, a także eksploracja piasku. Bardzo prawdopodobna wydaje się możliwość kontynuacji cmentarzyska w kierunku północnym, bowiem groby oznaczone numerami 1 - 39 zbliżają analizowaną nekropole do ulokowanego na grzbiecie piaszczystej wydmy, a badanego przez Włodzimierza Demetrykiewicza cmentarzyska - Furmany stanowisko 3. Oba wyżej wymienione stanowiska dzieli odległość ok. 180 m. Trudno jest więc jednoznacznie rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z jedną czy też dwiema równoczesowymi nekropolami. Przesłanką za rozdzielnym ich traktowaniem może być ich nieco odmienna lokalizacja. Cmentarzysko oznaczone jako stan. 3 leży bowiem na kulminacji piaszczystej wydmy, zaś cmentarzysko stan. 1 rozlokowane jest u jej podnóża. Można szacować, że blisko połowa terenu cmentarzyska uległa zniszczeniu. Najmocniej zniszczoną częścią cmentarzyska jest jego partia północno - zachodnia o znacznym stopniu zadrzewienia. Niewykluczone jest również, że groby występowały także na terenie zniszczonym eksploatacją piasku - na zachód od grobu szkieletowego 101.

Obszar cmentarzyska wyznacza pięć skupisk (A-E). Niestety na ich zasięgi zarejestrowane w trakcie badań, miały także wpływ (ograniczający) liczne, nowożytnie wkopy - piaśnice. Badany przez Ewę Szarek - Waszkowską teren cmentarzyska można podzielić na: skupisko grobów w części SE - obszar A; SW - obszar B; NW - obszar C; NE - obszar D. Z kolei w partii NW cmentarzyska badanej przez Janinę i Adama Kraussów wydzieliła skupisko grobów - obszar E. Największy stopień koncentracji grobów występuje w południowej części stanowiska /obszary A i B/. Taki stan rzeczy jest jednak zapewne w dużej części podyktowany faktem, że prawie cała północna partia stanowiska

/obszary C i D/ uległa zniszczeniu w stopniu nieporównanie większym niż jego część południowa.

Na obszarze A, wyraźnie czytelne są dwa mniejsze skupiska grobów: w części NW obszaru A - większe skupisko A1, liczące 61 grobów (17,5% wszystkich zespołów) (na E od niego w odosobnieniu zalegały groby 141 i 103). Stwierdzono w nim bardzo duży stopień koncentracji grobów. W części SE tego obszaru, mniejsze skupisko A2, liczące 12 grobów (3,4% całości) (z nieco bardziej na W położonym grobem 107). Zestawienie górnych pomiarów głębokości zalegania grobów w skupiskach A1 i A2 wskazuje, że zespoły występujące w skupisku A1 (mimo dość dużych różnic w głębokości ich wkopania) w przeważającej większości są wkopane głębiej (większość z nich można odnieść do głębokości ok. 60 cm, 70 cm, 80 cm, sporadycznie zaś występują w granicach 40 cm).

Na obszarze B można wydzielić trzy zgrupowania grobów: - w części W tego obszaru - skupisko B1 liczące 69 grobów (19,8% całości). Charakteryzuje się bardzo dużą koncentracją grobów porównywalną tylko ze skupiskiem A1. W części wschodniej obszaru B wydzieliła się skupisko B2 liczące 68 grobów (19,5% wszystkich zespołów). Na północ od skupiska B2 występuje skupisko B3, oddzielone od niego pasem zniszczonego terenu (być może pierwotnie nie wydzielalo się ono od skupiska B2). Skupisko B3 tworzy 11 grobów (3,1% całości). Porównując górne pomiary głębokości zalegania grobów w skupiskach B1, B2, B3 stwierdzamy, że groby ze skupiska B1 wykazują tendencję do stosunkowo najgłębszego zalegania (większość z nich wkopana jest głębiej niż 50 cm, w jednym przypadku grób 135 osiąga nawet górny wskaźnik głębokości rzędu 138 cm, mniejsza część grobów zalega na głębokości bliskiej 40 cm). Groby skupiska B2 przeważnie wkopywane są na głębokość ok. 40 cm, tylko w sporadycznych przypadkach zbliżając się do 60 cm głębokości. Również groby skupiska B3 wykazują głębokość wkopania bliską 40 cm.

Na obszarze C groby występują w układzie dosyć mocno rozproszonym (także z uwagi na duży stopień zniszczenia terenu). Z tej części cmentarzyska pochodzi 81 grobów (23,2% całości).

W odniesieniu do obszaru D mamy do czynienia tylko z czterema grobami (101, 104, 105, 106) (1,1% wszystkich), które występują pojedynczo, w dość dużych odległościach od siebie, układając się w przybliżeniu na linii NW - SE (w połowie odległości między

tym obszarem, a skupiskami A1 i A2 jest rozmieszczony grób 103). Zestawiając górne pomiary głębokości zalegania grobów na obszarach C i D obserwujemy znaczne różnice w głębokości zalegania grobów. Stosunkowo niewielka ich ilość została wkopana głębiej niż około 70 cm, także rzadko wkopywane są blisko głębokości 30 cm, natomiast najczęściej osiągają głębokość około 60 cm. Groby obszaru D osiągają głębokość 40 - 48 cm, natomiast znacznie głębiej wkopany został grób szkieletowy (79 cm – górny pomiar).

Na obszarze E groby występują w układzie dość zwartym (wykop III). Z wymienionego obszaru pochodzi 39 grobów (1 - 39) (11,2% całości). Można tu wskazać groby odkryte w wykopie III (7 - 39) (9,1% wszystkich) – skupisko E1. Trzy pochówki zalegające pod drogą Furmany - Sokolniki (1 - 3) – skupisko E3. Groby pochodzące z wykopu I (4 - 6) – E2. Zalegały one na głębokościach: koncentracja E3 – ok. 20 cm; E2 – 10-20 cm; E1 – średnio ok. 30 - 35 cm, sporadycznie osiągając ok. 55 cm. Charakter rozmieszczenia grobów skupiska E3 (Wykop III) wskazuje na duże prawdopodobieństwo występowania w jego pobliżu, dalszych pochówków.

Na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 groby przeważnie zalegały w warstwie jasnobrązowego piasku (w niewielu przypadkach były wkopane w warstwę żółtego i żółto-brązowego piasku). Ze względu na charakter gleby (podłoże piaszczyste), zarysy jam grobowych nie były czytelne. Tylko w wyjątkowych sytuacjach, obecność w piasku przepalonych kości i węgielków drzewnych, pozwalała na wyróżnienie tego miejsca od otoczenia (także jama grobowa jedyne grobu szkieletowego (101) nie była czytelna).

Wśród przebadanych zespołów znaczną większość stanowiły groby ciałopalne popielnicowe (236 grobów - 67, 8% całości). W odniesieniu do dalszej grupy pochówków (ze względu na ich zniszczenie) można wyłącznie domniemywać, iż reprezentowały ten sam typ grobu (91 grobów - 26,1% wszystkich). Drugim stwierdzonym na cmentarzysku typem grobów są groby bezpopielnicowe – jamowe (9 grobów – 79, 83?, 95?, 195?, 232?, 239, 240, 257, 321? - 2,5% całości). W jednym przypadku (grób 32) z całą pewnością odkryto naczynie – popielnicę, nie zawierające przepalonych kości. W dalszych dwóch stwierdzono występowanie znikomej ilości przepalonych kości (groby 50, 143 - pochówki symboliczne ?). Dla 15 grobów prowadząca eksplorację Ewa Szarek-Waszkowska wzmiankowała układ anatomiczny (groby: 106, 107, 108, 140, 176, 178, 179, 192, 194, 201, 204, 211, 212, 225, 262). Analogiczny układ kości został

odniesiony także do jednego z 9 grobów jamowych (240). Brak jest jednak bardziej szczegółowych informacji dotyczących charakteru zalegania przepalonych kości w popielnicach. Najczęściej skupiały się tylko w przydennej części naczynia, w kilku przypadkach wypełniały prawie całe naczynie. Prawdopodobnie inwentarze z grobów 251, 252 pierwotnie tworzyły co najmniej po dwa oddzielne zespoły, w trakcie badań potraktowane zostały natomiast łącznie (ze względu na duże zniszczenie i przemieszanie). Z całą pewnością sytuację powyższą można odnieść także do części z odkrytych na cmentarzysku zespołów.

Na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 stwierdzono przypadki, w których jedną popielnicę umieszczano w drugiej (107, 276, 282), w tym także w sytuacji kiedy tą drugą popielnicą była misa (grób 278). Jedyna zaobserwowana relacja stratygraficzna odnosi się do grobu 214 (popielnica przykryta misą, zniszczyła tu inny starszy pochówek).

Funkcję popielnicy przeważnie spełniało naczynie wazowate, rzadko garnek (13 grobów: 43, 45, 56, 63, 85, 88, 104, 119, 143, 185, 203, 224, 325), misa (3? groby: 60?, 127, 302?), lub czepak (grób 303). Ze względu na znaczne zniszczenie pochówków trudno jest określić precyzyjne preferencje ilościowe inwentarzy, a także szczegółowy ich układ. Jest to możliwe w lepiej zachowanych zespołach. W odniesieniu do szeregu grobów można stwierdzić obecność wyłącznie popielnicy (63 grobów - 18,1% całości – groby: 5, 10, 12, 32, 39, 41, 46, 47, 48, 53, 69, 73, 88, 90, 92, 93, 94, 100, 109, 114, 123, 124, 139, 150, 154, 176, 177, 179, 184, 187, 189, 193, 197, 198, 199, 208, 210, 217, 224, 227, 229, 236, 237, 241, 244, 247, 255, 257, 258, 261, 273, 290, 310, 320, 322, 323, 328, 331, 332, 335, 338, 347, 348).

Bardzo często również zespół grobowy składał się z popielnicy, przykrytej misą (61 grobów - 17,5% wszystkich), taki układ potwierdzony jest dla grobów: 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 31, 33, 34, 38, 54, 55, 58, 59, 74, 89, 105, 116, 119, 129, 138, 144, 148, 171, 173, 178, 181, 191, 196, 202, 212, 216, 230, 233, 238, 245, 253, 254, 260, 264, 268, 274, 277, 279, 280, 281, 283, 286, 288, 292, 300, 304, 309, 319, 329, 330, 336, 340, 342, 343.

Misa - nakrywę układano na popielnicy dnem skierowanym na dół (20 grobów: 43, 72, 86, 106, 118, 131, 132, 137, 147, 149, 155, 194, 206, 207, 209, 226, 259, 277, 299, 315), lub do góry (18 grobów: 44, 54, 58, 59, 62, 71, 76, 78, 89, 91, 104, 106, 140, 143, 153, 203, 304, 345).

Układ ten rozbudowywano, poprzez dostawienie do popielnicy dodatkowych, zwykle niewielkich przystawek w formie miniaturowych naczyń wazowatych, czerpaków, kubków lub większych naczyń, przeważnie wazowatych (o ile nie są to także popielnice bez kości – pochówki symboliczne ?), a także misy (86 grobów - 24, 7% - groby: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 38, 52, 55, 61, 62, 642, 65, 662, 67, 70, 72, 80, 81, 85, 97, 99, 108, 115, 130, 131, 134, 143, 152, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 165, 167, 172, 174, 175, 180, 186, 192, 204, 211, 218, 220, 225, 226, 228, 238, 246, 266, 269, 270, 275, 284, 285, 303, 307, 312, 316, 318, 325, 327, 346).

Wymienione naczynia wstawiano do wnętrza popielnicy (71 grobów - 20, 4% - groby: 11, 22, 24, 31, 42, 44, 45, 49, 52, 56, 63, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 82, 84, 91, 96, 98, 99, 107, 110, 117, 121; 122, 125, 132, 134, 140, 141, 142, 155, 163, 164, 169, 170, 172, 180, 183, 188, 190, 194, 203, 211, 213, 215, 218, 219, 221, 222, 223, 243, 256, 262, 263, 272, 289, 295, 296, 297, 301, 306, 307, 308, 309, 317, 326, 337). Stwierdzono również ustawianie przystawek na misie nakrywającej popielnicę (4 groby - 1,1% groby: 71, 72, 137, 206).

W pochówku 201 jedna misa przykrywała popielnicę, z kolei druga służyła jej za podstawę. W jednym przypadku zaobserwowano popielnicę, ustawioną na stojącym dnem do góry naczyniu (grób 185). Natomiast w zespole 43 popielnicę przykryto, odwróconym do góry dnem naczyniem wazowatym.

Biorąc pod uwagę ilość naczyń odkrytych w poszczególnych zespołach grobowych można wydzielić groby wyposażone w: 1 naczynie – 72 grobów (20,6%), 2 naczynia – 115 grobów (33%), 3 naczynia – 92 grobów (26,4%), 4 naczynia – 34 grobów (9,7%), 5 naczyń – 13 grobów (3,7%), 6 naczyń – 11 grobów (3,1%), 7 naczyń – 2 groby (0,5%), 8 naczyń – 3 groby (0,8%), 9 naczyń – 1 grób (0,2%), 10 naczyń – 2 groby (0,5%), 12 naczyń – 1 grób (0,2%).

Z 84 grobów (24,1% całości) pochodzą 102 wyroby brązowe lub fragmenty. Najczęściej były one zdeponowane na warstwie przepalonych kości lub były z nimi przemieszane. Tylko w sporadycznych przypadkach wśród przepalonych kości odkryto inne wyposażenie: ozdoby kościane (paciorki - grób 45), fragmenty prześlików glinianych (195, 209), placków glinianych (groby: 41, 66 – wewnątrz popielnicy; 99, 130, 195, 131, 267 - na zewnątrz niej), czy pojedyncze krzemienie leżące wewnątrz popielnicy (56)

lub obok niej (314). W pochówku 311 we wnętrzu dzbanka pełniącego rolę popielnicy, oprócz fragmentów ceramiki i niewielkiej ilości przepalonych kości wystąpił także kamienny rozcieracz. Interesującą konstrukcją charakteryzował się grób 195. Zaobserwowano rozsypane, nieliczne przepalone kości, fragmenty ceramiki, placka glinianego i przeszlika, otoczone umieszczonymi w regularnych odstępach, trzema kamieniami, wyznaczającymi okrąg o średnicy 65 cm.

W części NE cmentarzyska (obszar D) odkryto jedyny grób szkieletowy (101). Ciało zmarłego zostało prawdopodobnie złożone na plecach, wzdłuż osi NW – SE. Szkielet osobnika nie zachował się, za wyjątkiem małych fragmentów żuchwy, małych fragmentów kości, dwóch zębów, dwóch fragmentów paliczków znajdujących się wewnątrz pierścionków i małego fragmentu kości leżącego w pobliżu bransolety. Wyposażenie grobu składało się z 8 naczyń ceramicznych i 10 ozdób brązowych (S. Czopek, E. Szarek-Waszkowska 1993, t. LXV, Pl. 396, 1 - 3).

Wszystkie przedmioty metalowe pochodzące z inwentarzy grobowych nekropolii, wykonano z brązu. Wyjątkiem jest mały skręt ze złota, który odkryto na powierzchni stanowiska. Zwraca uwagę nieobecność na cmentarzysku przedmiotów wykonanych z żelaza. Ze względów funkcjonalnych okazy powyższe można zaliczyć do kategorii ozdób i części strojów. Zbiór ten tworzą następujące typy: kółka i skrety (71 okazów z 53 grobów), pierścienie (6 okazów - taką ich funkcję zidentyfikowano w pochówku szkieletowym - 101), paciorki z taśmy (6 grobów: 91, 174, 210, 217, w tym *salta leone* – 236, 297), zausznica z ślimacznicowatą tarczką (grób 237), łańcuszek z 6 ogniów (grób 70), szpile (7 egzemplarzy z 6 grobów: 101, 106, 107, 282, 301, 330 – dodatkowo fragmenty 4 szpil? z grobów: 110, 262, 304, 348) bransolety (2 okazy z grobów 101 i 315), naszyjnik (grób szkieletowy 101 – okaz dwusznurowy wykonany z spiralnie zwiniętej taśmy, zwieńczonej płasko-wypukłymi, okrągłymi tarczkami), ozdoby guziczkowate (2 okazy z grobów: 78, 152), okrągłe blaszkowate naszywki na strój ? (3 groby: 167, 182, 211).

Najliczniejszą po kółkach i skrętach kategorię ozdób stanowią szpile. Trzy okazy wśród nich to pospolite formy (interregionalne i interkulturowe) o sklepanym trzpieniu, zwiniętym w uszko (106, 282, 301). Pozostałe typy szpil reprezentowane są przez pojedyncze egzemplarze. Można wśród nich wymienić: szpilę o główce w postaci dwuzwojowej tarczki spiralnej (330); szpilę brązową z kolbowatą, poziomo żłobkowaną główką, zdobioną u nasady poziomymi pasmami ukośnych żłobków (grób szkieletowy –

101) – wariant Malonowo; szpilę profilowaną o dwustożkowatej główce – typ Pleszów (107); szpilę o poszerzającym się trzpieniu tworzącym główkę, zdobiona 2 rzędami otworków i 4 pasmami ukośnych żłobków (282). Dwa egzemplarze bransolet to formy: z założonymi końcami, zdobione ukośnymi żłobkami (grób szkieletowy 101), a także okaz z pręta o żeberkowym przekroju z jednym końcem zaostrozonym, drugim ściętym (315). Dla części z wyrobów metalowych pochodzących z grobu szkieletowego (101) wykonano analizę metalograficzną.

W wydzielonych zespołach grobowych cmentarzyska w Furmanach wystąpiły 932 naczynia. Liczbę tą powiększa znaczna seria silnie zniszczonych naczyń (pierwotnie tworzących inwentarze grobowe) z całej powierzchni stanowiska. Wszystkie pochówki odkryte na cmentarzysku były wyposażone w ceramikę. Ich liczba w poszczególnych zespołach była różna, od jednego do dziesięciu (?). Zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią wazy. Wystąpiły one nieomal każdym zespole grobowym. Większe formy pełniły z reguły funkcję popielnic, natomiast okazy miniaturowe występowały jako przystawki ceramiczne. Naczynia te tworzą liczną grupę, silnie zróżnicowaną. Wśród nich wyraźnie dominują formy określane jako wazy nadszańskie (WN).

Różnice pomiędzy nimi uwidaczniają się w proporcjach, charakterze profilacji, obecności i charakteru mikrocech (np. stopek), różnych typów ornamentyki (rytej, odciskanej, plastycznej) itp. Większość tych form to okazy zdobione, natomiast tylko bardzo nieliczne z nich są pozbawione jakiegokolwiek zdobnictwa. Łącznie z nekropolii pochodzi 221 okazów WN z 161 zespołów grobowych (46% całości).

Ciekawą formą charakteryzują się szerokootworowe naczynia o przysadzistych proporcjach, dwustożkowatych (łagodnie profilowanych) brzuścach, wyodrębnionych lejkowatych szyjkach, z dwoma taśmowatymi uchami umieszczonymi u ich nasady (z 15 grobów: 107, 112?, 138, 142, 145?, 164, 273, 277, 278, 282, 295, 299, 310, 320, 330). Naczynia powyższe najczęściej zdobiono na górnej części brzuśca szerokimi, skośnymi żłobkami, dołkami palcowymi (lub okrągłymi odciskami stempelkowymi), a także guzkami plastycznymi (na załomie brzuśca) i listewkami. Rzadkie wśród naczyń tej grupy są formy niezdobione (z 8 grobów: 156, 215, 223, 307, 323, 327, 328, 340).

Kolejną grupę waz tworzą okazy ostro lub łagodnie profilowane, o dwustożkowatych brzuścach, stożkowatych szyjkach (niekiedy wysokich, wyodrębnionych lub niewyodrębnionych) (z 23 grobów: 13, 14, 30, 39, 105, 108, 116, 126?, 139?, 146,

150, 167?, 181, 220, 225, 234, 274, 276, 287, 304, 306, 331, 336), a także bliskie im morfologicznie, nieliczne formy – klasyczne dwustożkowate (lub im pokrewne) (z 7 grobów: 10, 25?, 109, 297, 208?, 277, 312).

W inwentarzach grobowych cmentarzyska występują także nieliczne wazy o dwustożkowatych brzuścach, obmazywanych dolnych partiach, w górnych zdobionych grupami przeciwstawnie rozmieszczonych żłobków (198, 199).

Interesująca jest także grupa waz nawiązująca swoją profilacją do form garnków. Naczynia te posiadają jajowate brzuśce i cylindryczne, wydzielone szyjki (24 grobów: 23, 34?, 57, 98, 123, 128, 130, 125, 140, 166, 180, 182, 189, 191, 214, 227, 229, 230, 269?, 284, 285, 291, 293, 317). Niektóre z nich zdobione są również ornamentyką plastyczną, analogiczną do znanej z WN (7 grobów: 23, 130, 140, 182, 189, 227, 229). Z 73 grobów pochodzą drobne, niecharakterystyczne fragmenty naczyń wazowatych, w odniesieniu do których trudno o bliższe określenia.

W 40 pochówkach wystąpiły miniaturowe naczynia wazowate lub ich fragmenty (44, 50, 52, 56, 63, 64, 72, 85, 107, 110, 121, 134, 135, 140, 155, 157, 161, 165, 167, 172, 180, 186, 188, 192, 194, 225, 226, 239, 246, 251, 256, 267, 269, 272, 284, 293, 318, 337, 341). Naczynia te posiadają jajowaty lub dwustożkowa ty brzusiec, zwykle wyodrębnioną szyjkę (cylindryczną, lejkowato rozchyloną lub stożkowatą), niekiedy także 2 uszka umieszczone u jej nasady. Tylko 4 naczynia tej grupy zostały ozdobione ornamentyką plastyczną (stożkowate guzki na załomie brzuśca - groby: 44, 137, 172, 192) i rytą (172).

Formy dzbanów reprezentowane są przez 25 okazów z 23 grobów (48, 50, 53, 86, 101, 153, 157, 196, 222, 263-264, 266, 275, 279, 282, 293, 303, 311, 345 - 348). Charakteryzują się obecnością nośnego taśmowatego ucha, a także (alternatywnie) bądź ostrą profilacją, dwustożkowatym brzuścem, segmentową, trójdzielną budową (z wyraźnie wydzieloną, lejkowatą lub cylindryczną szyjką); lub profilacją łagodną (nawiązującą do form garnków esowatych) z niewyodrębnioną szyjką. Od kubków odróżniają się one większymi rozmiarami, a także funkcją którą spełniały w pochówkach. Podczas gdy dzbanki najczęściej występują na cmentarzysku w roli popielnic, rzadko natomiast w roli przystawek (m.in. groby: 101, 266, 282, 303), obecność kubków ściśle powiązana jest tą drugą funkcją. Większość dzbanów to formy nieornamentowane. Niektóre z nich zdobiono jednak ornamentyką plastyczną

(guzki na załomie brzuśca – groby: 153, 157, 293, 303), rytą (pionowe lub skośne żłobki – groby: 50, 101, 347) lub obu technikami zdobniczymi (101, 279).

Z nekropolii w Furmanach, stan. 1 pochodzi stosunkowo niezbyt liczna grupa naczyń, które można zaliczyć do kategorii garnków (12,3% wszystkich zespołów - 43 groby: 43 - 45, 50 - 51, 54, 56, 63, 77, 83, 85, 87 - 88, 95, 97, 101-102, 104, 108, 119 - 120, 143, 162, 173, 180, 185, 203, 211, 224, 231-232, 239, 248, 266, 293, 294, 300, 308, 316, 321, 325, 341, 346). W ujęciu ogólnym reprezentują one formy o profilu esowatym - tulipanowatym, a także jajowate. W grupie garnków esowatych – tulipanowatych można wskazać formy gładkościenne (typ I/1 wg Sylwestra Czopka 1996, s. 30-33 – groby: 44, 143, 224, 316) i chropowate, najczęściej pionowo obmazywane palcami (typ I/2 wg Sylwestra Czopka 1996, s. 30-33 – groby: 43, 54, 266, 325, 346). Fragmenty garnków chropowatych nieznanej formy (tulipanowatych lub jajowatych?) pochodzą z 11 grobów (50-51, 56, 63, 83, 88, 108, 231, 239, 321, 341). Bardzo nielicznie spotykane są w inwentarzach grobowych również niezdobione, gładkościenne garnki jajowate (173, 203, 211), lub beczułkowate (okazy „niewielkie metrycznie” z grobów: 61, 305) (typ II/1/a Kazimierza Moskwy 1976, s. 55). Garnki o powierzchniach chropowatych lub obmazywanych są reprezentowane przez okazy niezdobione (162); z guzkami plastycznymi (45, 185 – typ II/3a wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 57-58); z guzkami miseczkowato wklęsłymi 120 – typ II/6/a wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 59); z listwą karbowaną (308 - typ II/5/a wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 59); z otworkami pod wylewem (87, 102 – typ II/2/b wg Kazimierza Moskwy 197, s. 57); dołkami paznokciowymi (102, 308 – typ II/4/a wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 58); z obu powyższymi typami ornamentu (otworki pod wylewem i odciski paznokciowe) (119, 232 – II/4/b wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 58-59).

Zaraz po wazach, misy stanowią na cmentarzysku w Furmanach, stan 1 najliczniejszą kategorię naczyń. Ściśle powiązane są one z funkcją nakryw popielnic (sytuacja potwierdzona dla 61 grobów). Dość często spełniają jednak również funkcję przystawek ceramicznych. Ze względu na znaczne zniszczenie stanowiska, trudne jest jednak dokładne, statystyczne zobrazowanie tego zjawiska. Do wyjątkowych natomiast należą na powyższym cmentarzysku przypadki wykorzystywania tych naczyń w funkcji popielnic (278).

W ogólnym ujęciu można naczynia te powiązać z dwoma dużymi grupami form: stożkowato - półkulistych (z 66 grobów – 18,8% wszystkich zespołów) - z odmianami stożkowatymi klasycznymi (z 30 grobów – 8,6% wszystkich) i półkulistymi (z 34 grobów – 9,7%); profilowanych (z 97 grobów – 27,7% wszystkich zespołów) (z odmianami esowatymi typowymi i profilowanymi MZ). Okazy stożkowato – półkuliste różnicują się na egzemplarze z wyodrębnionym płaskim (z 10 grobów – 2,8% wszystkich) lub niewyodrębnionym łukowatym dnie (z 12 grobów – 3,4% wszystkich). Ze względów metrycznych można wyróżnić okazy wysokie (z 9 grobów – 2,6% wszystkich), niskie (z 15 grobów – 4,3%), pośrednie, które są zdecydowanie najliczniej reprezentowane, a także miniaturowe (3 groby – 0,8% wszystkich: 135, 143, 266). Tylko 6 naczyń tej grupy zaopatrzone w nośne, taśmowate ucha (z grobów: 2, 24, 113, 162). Odmiennym wariantem mis stożkowato - półkulistych są okazy o pogrubionych krawędziach wylewu do wewnątrz (z 10 grobów – 2,8% wszystkich, w tym okazy z pogrubioną krawędzią, skośnie ściętą z 5 grobów), lub zewnątrz (6 grobów – 1,7% wszystkich) - 6 z nich zaopatrzone w taśmowate uszka. W jednym przypadku misa półkulista została zaopatrzona w rząd otworków pod wylewem (K. Ormian 2007, s. 33, tabl. LXXXVI, 4).

Grupa mis profilowanych – esowatych obecnych na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 charakteryzuje się stosunkowo dużym zróżnicowaniem morfologii. Przyjmując podział tej kategorii naczyń zaproponowany przez Sylwestra Czopka (1996, s. 40 - 41, ryc. 15), można wyróżnić 3 warianty: A /śr. wylewu > śr. brzuśca/- z 69 grobów (19,7% wszystkich zespołów); B /śr. wylewu = śr. brzuśca/ - z 25 grobów (7,2% wszystkich zespołów) ; C /śr. wylewu < śr. brzuśca/ - z 3 grobów (0,8% wszystkich zespołów). W inwentarzach grobowych nekropolii wystąpiły także miniaturowe formy mis profilowanych (w 7? zespołach grobowych), niektóre dodatkowo ozdobione plastycznymi guzkami na załomie brzuśca (3 okazy). Esowate misy z grobów 140, 299, 342 charakteryzują się występowaniem dwóch trójkątnych występów, umieszczonych na krawędzi wylewu, po obu stronach uch (analogiczne występy wystąpiły również na misie półkulistej z grobu 162).

Do bardzo często występujących w inwentarzach grobowych mis, należą misy zbydniowskie (MZ). Łącznie zarejestrowano 109 egzemplarzy w 64 zespołach grobowych (por. rozdział 5.1).

W 11 pochówkach wystąpiły kubki. Naczynia te zaopatrzone w uszko (zwykle taśmowate), od kategorii dzbanków odbiegają wartościami wskaźników metrycznych (są to formy znacznie mniejsze), natomiast od czerpaków odróżniają się smuklejszymi proporcjami. Wśród wymienionych form można wyróżnić okazy nieprofilowane i profilowane. Większość naczyń tej drugiej grupy łączy stosunkowo łagodna profilacja brzuśca, wyodrębniona i rozchylona szyjka (49, 71, 75, 125, 219, 275) lub charakter profilacji zbliżony do garnków esowatych z szyjką niewyodrębnioną (42, 52, 64, 159, 169). W pochówku 52 wystąpił interesujący kubek nieprofilowany o powierzchni obmazywanej palcami analogicznej jak na formach garnków.

W grupie przystawek ceramicznych najliczniejszą grupę naczyń stanowią czerpaki – są to naczynia szerokootworowe zaopatrzone w nośne, taśmowate ucho. Wystąpiły one w co najmniej 50 zespołach grobowych. Ich liczba w poszczególnych pochówkach wynosi od 1 do 4 (grób szkieletowy 101). Ogólnie można naczynia te rozwarstwić na dwie duże grupy: nieprofilowane (stożkowato - półkuliste – w 25 grobach - typ I wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 78 - 80) i profilowane (w 25 grobach - typ II wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 80 - 82). W grupie okazów nieprofilowanych można wymienić formy stożkowate lub półkuliste o płaskim, łukowatym lub wklęsłym dnie, niezdobione (typy I/1/a-b, I/2/a, I/3/a wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 80 - 82).

W grupie czerpaków profilowanych można wymienić formy o wyodrębnionej szyjce, z największą wydutością brzuśca u nasady szyjki, półkulistych (80, 98, 134, 188, 228), płaskich (190, 242, 285, 303), lub wklęsłych dnach (122). Formy czerpaczków o dwustożkowatych brzuścach z mniej lub bardziej wyodrębnioną niską (85, 97), bądź wysoką szyjką (101, 108, 275), o płaskim (101, 275) lub wklęsłym dnie (85, 101, 108). Grupę czerpaków profilowanych tworzą typy II/1/a, II/1/c, II/1/d wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 80-82.

Materiał kostny pochodzący z badań cmentarzyska objęto analizą antropologiczną (M. Brylska, K. J. Guściora 2007). Został on przebadany zarówno pod kątem stanu zachowania jak i struktury populacji użytkującej cmentarzysko (M. Brylska, K. J. Guściora 2007). Ekspertyzą objęto wszystkie pochówki w których zachowały się kości, można więc przypuszczać, że wyniki odzwierciedlają realny stan populacji. Łącznie przeanalizowano 325 pochówków, w których zidentyfikowano 379 osób. Waga materiału kostnego waha się od 1g. (44) do 3653 g (310). Wpływ zniszczenia, głównie mechanicznego, przekłada

się nie tylko na stan zachowania materiału osteologicznego, ale także na jego zaniżoną wagę. Prawdopodobne jest jednak, iż w odniesieniu do niektórych pochówków można wzmiankować cząstkowy lub symboliczny charakter. Na cmentarzysku w Furmanach 99 osób spoczywało w pochówkach zbiorowych (około 26% wszystkich zidentyfikowanych osobników). W grupie pochówków mnogich (45 – 14% wszystkich), 38 to pochówki podwójne, 5 potrójne, 2 poczwórne. Pochówki podwójne to najczęściej miejsca spoczynku osoby dorosłej (zwłaszcza kobiety) i dziecka (25 przypadków). W 9 przypadkach (na 38) stwierdzono obecność 2 osób dorosłych. W 4 pochówkach podwójnych zidentyfikowano dwójkę dzieci. W grupie pochówków potrójnych (5) stwierdzono: w jednym 3 dzieci, w dalszych czterech – dziecko z dwojgiem dorosłych osób (dla 2 z tych pochówków potwierdzono obecność kobiety i mężczyzny). W dwóch pochówkach poczwórnych zidentyfikowano dziecko i 3 osoby dorosłe (brak oznaczeń płci osobników). W analizowanym materiale osteologicznym płeć ustalono dla 29% zmarłych, stwierdzając podobnie jak w większości innych stanowisk ciałopalnych, iż liczniejszą grupę zmarłych stanowią kobiety. Wśród 110 osób z oznaczoną płcią rozpoznano 70 kobiet (63,6%) i 40 mężczyzn (36,4%). Przewagę pochówków kobiecych stwierdzono również w poszczególnych skupiskach na cmentarzysku. Wiek ustalono natomiast u 291 osób (77% wszystkich zidentyfikowanych osobników). W badanej populacji stwierdzono znaczne nasilenie zgonów w wieku infans (I i II) sięgające 32,7%. Znaczna grupa osób, które przeżyły to dziecięce nasilenie zgonów, dożywała późnego wieku matusus. Właśnie dla późnego wieku matusus /40 - 60 lat/, stwierdzono najwyższą śmiertelność w grupie osobników dorosłych. Drugie maksimum zgonów przypada na wiek adultus /20 - 35 lat/. Szczyt wymieralności kobiet wystąpił w młodym wieku – adultus, natomiast mężczyzn w wieku matusus. Rozkład wymieralności mężczyzn (z ich wyższą śmiertelnością w starszych klasach wiekowych – matusus i senilis) jest podobny we wszystkich skupiskach cmentarzyska. Po przeanalizowaniu rozkładu śmiertelności w poszczególnych klasach wiekowych w odniesieniu do poszczególnych obszarów cmentarzyska i zestawieniu otrzymanych informacji z ogólnymi ustaleniami chronologicznymi, stwierdzono bardzo interesujące prawidłowości. Zaobserwowano pewną tendencję w rozwoju populacji użytkującej cmentarzysko, która polegała na stopniowym obniżeniu się wskaźników śmiertelności dzieci wraz z kolejnymi fazami użytkowania cmentarzyska. Stwierdzono także, że w młodszych chronologicznie strefach użytkowania cmentarzyska, bardzo wyraźnie

podnosi się długość życia osobników (coraz większy procentowy udział mają osoby zmarłe w starszych klasach wiekowych – matus i senilis). W konkluzji można więc stwierdzić, że grupy ludności związane z młodszymi fazami użytkowania cmentarzyska (II i III) żyły w korzystniejszych warunkach i cechowały się generalnie lepszą kondycją i stanem biologicznym. U 37 osób (10% wszystkich osobników) zaobserwowano 45 zmian patologicznych. Zmiany te w większości przypadków objęły szczękę i żuchwę (przede wszystkim są to przyżyciowe ubytki stałych zębów, zanik lub zarośnięcie zębodołów, starcie koron zębowych). Drugą grupą zaobserwowanych zmian chorobowych były zwyrodnienia kręgosłupa (m.in. osteofity na kręgach zmniejszenie wysokości ich trzonów). U 3 osób (2 dzieci i 1 osoby dorosłej) stwierdzono porowatość oczodołową (K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, s. 309).

Z analizy materiału zabytkowego, w tym również obserwacji planigraficznych, można wnioskować, że nekropola została założona u schyłku III OEB (grób szkieletowy – 101). Następnie, stosunkowo nieliczne (?) pochówki lokowano w bardzo dużym rozproszeniu (I faza użytkowania cmentarzyska). Do początków (połowy?) V OEB, groby zakładano przeważnie w N części stanowiska (obszary C, D), niewielkie skupisko w rozlokowano także w SE (skupisko A2), tylko epizodycznie wykorzystując strefę SW (skupiska B1 i B2) i NW (obszar E). W następnym okresie (schyłek? V OEB i okres HaC - II faza użytkowania nekropolii) dochodzi do znacznego rozwoju nekropolii. W tym czasie groby przeważnie lokowane są w SE partii stanowiska (skupisko A1), części SW (skupiska B1 - 3), NW (obszar E) w bardzo niewielkim natomiast stopniu w części NW (N partia obszaru C). W kolejnym okresie (HaD – III faza użytkowania nekropolii) nieliczne pochówki zakładano głównie w części SW (zwłaszcza w skupisku B2), tylko w pojedynczych przypadkach w partii NW (obszary C i E) (K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, s. 308).

4.2. Cmentarzysko w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko jest położone na terasie nadzalewowej Sanu, na krawędzi doliny niewielkiego ciek w wodnego - Pyszynki, bezpośrednio lokując się na małej piaszczystej wydmy (S. Czopek 2001, s. 1). Stanowi ono część większego stanowiska (14 hektarowego oznaczonego nr. 1) w miejscowości Pysznica. W ramach tego znacznego obszaru, samo cmentarzysko obejmuje pas terenu przylegający do drogi gruntowej, wiodącej

do zabudowań przysiółka Ziarny. W bliskim sąsiedztwie cmentarzyska (rozciągającego się na zupełnie płaskim terenie), występują tereny podmokłe (starorzecza Sanu), a także niewielkie wydmy wyniesienia (S. Czopek 2001, s. 1). Odkrycia cmentarzyska dokonano w dość przypadkowych okolicznościach w 1974 roku, podczas budowy drogi ze Stalowej Woli do Pysznicy. Niestety realizacja wymienionej inwestycji doprowadziła do zniszczenia pewnej liczby grobów. W tym samym roku rozpoczęły się również pierwsze badania wykopaliskowe na stanowisku, prowadzone przez Elżbietę Pohorską (1979). Badaniami objęto obszar przeszło 400 m² (ary I - VIII) w pasie przylegającym do budowanej drogi i rowu przydrożnego (S. Czopek 2001, s. 1). Eksploracja była prowadzona w oparciu o metodę arową (z siatką biegnącą równolegle do drogi). W ich wyniku odkryto 402 pochówki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, obecne na powierzchni 1,3 ara (ar I, część II), a także 2 groby z okresu rzymskiego i znaleziska krzemienne (S. Czopek 2001, s. 1). Wstępne rezultaty wymienionych badań zostały opublikowane w 1979 roku (E. Pohorska 1979). Ważnym wydarzeniem w badaniach cmentarzyska była międzynarodowa konferencja naukowa dotycząca problematyki grupy tarnobrzeskiej, która odbyła się 1986 roku w Rzeszowie. Zaprezentowano na niej referaty oparte na wynikach badań tego stanowiska, które z jednej strony omawiały szerszą problematykę obrządku pogrzebowego i kultu zmarłych na cmentarzysku, z drugiej prezentowały znaczną serię danych źródłowych (w tym materiałów kostnych, a także wchodzących w skład wyposażenia grobowego) (S. Czopek 1989; Z. Kapica i in. 1989; S. Kadrow 1989). Problematyka dotycząca interpretacji szeregu zjawisk notowanych na stanowisku, znalazła także odzwierciedlenie w żywej dyskusji prowadzonej w trakcie wymienionej konferencji (Grupa tarnobrzeska... 1989). W 1991 roku w związku z ujawniającą się, dalszą destrukcją obiektów (głównie wskutek uprawy rolnej), badania na stanowisku wznowił Sylwester Czopek. Łącznie przebadał 130 m kw., odkrywając około 300 grobów. Wykopaliska te objęły nieeksplorowane fragmenty arów I, II, a także (ar 0). Wyniki zostały zrelacjonowane w opublikowanym niedługo później sprawozdaniu (S. Czopek 1993b). Ostatni etap badań wykopaliskowych stanowiska miał miejsce w 1996 roku. Przebadano 177 m², obejmując eksploracją przede wszystkim teren położony na południe i południowy wschód od strefy badanej w 1991 roku (S. Czopek 2001, s. 1). W całości uchwycono zasięg cmentarzyska. Wyniki badań zostały zaś zaprezentowane w syntetycznym ujęciu (S. Czopek 1997a). W 2001 roku ukazała się monografia stanowiska pt. „Pysznica pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 –

cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza” autorstwa Sylwestra Czopka (S. Czopek 2001). Publikacja ta przyniosła gruntowną i wszechstronną analizę materiałów źródłowych, pozyskanych na stanowisku, w wielu aspektach analiz daleko wykraczając poza ogólnie przyjęte standardy dla tego typu opracowań.

Badania wykopaliskowe prowadzone etapami na cmentarzysku /sezony: 1974, 1991, 1996/ ujawniły obecność 773 grobów ciałopalnych. Ogólną ich liczbę szacuje się na około 850 (uwzględniając zniszczenia części terenu, na którym prawdopodobnie były obecne – m.in. przydrożny rów, NW partia stanowiska – pas drogi) (S. Czopek 2001, 153; 2006, s. 104 - 105). Odkryte groby tworzą duże (25 x 14 m), owalne, przeważnie bardzo zwarte skupisko, rozciągające się z zachodu na wschód (tylko z niewielkim odchyleniem NW - SE). Zespoły grobowe bezpośrednio obejmują przestrzeń około 230 - 140 m² (średnia około 3 groby na m²). Porównanie wskaźników gęstości grobów innych nekropolii tarnobrzeskich ujawnia zupełnie wyjątkową pozycję cmentarzyska w Pysznicy w tym względzie (S. Czopek 2001, s. 154 - 155, ryc. 34). W ramach wymienionego owalnego skupiska bardzo trudne jest wydzielenie mniejszych koncentracji. Uważna obserwacja rozlokowania grobów (wiążąca się z analizą zmiennej wskaźnika gęstości występowania grobów w ramach całego skupiska; obecności niewielkich „stref buforowych” pozbawionych obiektów lub z rozrzedzonym ich występowaniem; wychwytywaniem pojedynczych ciągów dostawianych popielnic itd.), przynosi interesujące wnioski. Największą zwartość w występowaniu grobów można odnosić do centralnej partii skupiska. Nasilenie występowania obiektów ujawnia tu jednakże formę wieloukładową, z kilkoma „jądrami największej koncentracji obiektów. Fakt ten podkreśla także obecność (między nimi) małych „buforów” (silnie rozrzedzonego ich występowania). Na obrzeżach dużego skupiska mamy do czynienia z koncentracjami obiektów o zdecydowanie niższych wskaźnikach gęstości, w połączeniu z nieco większym stopniem ich wydzielenia się. Analiza ciągów pojedynczych popielnic ujawnia 2 osie (dość ściśle przestrzegane (?) o niewielkim stopniu obserwowanych odchylen) ich orientowania względem stron świata: kierunek W - E (dominujący – zwłaszcza na obrzeżach, ale także w centrum skupiska) i NW - SE (wyraźniej rysujący się w centrum). W oparciu o ustalenia chronologiczne poczynione względem poszczególnych zespołów grobowych, jak również szczegółowe prześledzenie częstych relacji stratygraficznych (zwłaszcza w centralnej partii skupiska – ogółem 189 zanotowanych współzależności), nie można przypisywać cmentarzysku rozwoju liniowego. Zdaniem badacza stanowiska

w początkowym okresie funkcjonowało kilka (?) koncentracji, których sukcesywny rozwój (połączony prawdopodobnie z częściowo współczesnym zjawiskiem zakładania nowych koncentracji) wpłynął na zupełne zatarcie się granic między nimi (S. Czopek 2001, s. 155). Niejednokrotnie zjawisko to pociągało także za sobą naruszanie wcześniejszych założeń grobowych. Rozwój przestrzenny miałyby więc na cmentarzysku charakter „wielokoncentryczny”. Prawdopodobnie również obserwowany dualizm orientacji (rozwoju) „pojedynczych ciągów popielnic”, jest zjawiskiem które było obecne przez większą część czasu funkcjonowania cmentarzyska. Obrządek pogrzebowy zarejestrowany na stanowisku charakteryzuje się dużą jednorodnością. Wszystkie pochówki reprezentują obrządek ciałałpalny. Czynniki różnicującymi są: szczegółowe elementy konstrukcji grobów, charakter wyposażenia (w tym stopień jego bogactwa).

Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 można wyróżnić dwa typy grobów ciałałpalnych: popielnicowe i jamowe. Zdecydowanie dominują pochówki popielnicowe, których stwierdzono 750 – 97,1% całości.

W grupie pochówków ciałałpalnych popielnicowych, najliczniejsze są natomiast założenia grobowe w których obecna jest wyłącznie popielnica – 367 grobów – 47,5% całości i 49,7% grobów popielnicowych (S. Czopek 2001, s. 157). Większość z urn otworami wylewowymi skierowana była ku zachodowi, a także ku północy, tylko niektóre z urn leżały na boku (280, 704) lub były silnie pochylone (22 przypadki) (S. Czopek 2001, s. 157). Jako wyjątkowe można określić ułożenie popielnicy grobu 468 (WN) do góry dnem, z misą umieszczoną poniżej niej. Inna popielnica z grobu 467 (także WN) została ustawiona w misie (MZ) (S. Czopek 2001, 157). Druga grupa pochówków ciałałpalnych popielnicowych występujących na stanowisku, charakteryzuje się obecnością popielnicy nakrytej innym naczyniem (głównie misą) – stwierdzono 215 takich przypadków - 27,8% całości (liczba ta nie oddaje jednak skali zjawiska, jej zaniżenie wynika ze zniszczenia górnych partii wielu zespołów grobowych). W roli nakryw, poza zdecydowanie najliczniejszymi misami (w ułożeniu dnami do góry), wystąpiły także (w nielicznych przypadkach) wazy (lub ich fragmenty), dzbany, duży fragment ceramiki (1 przypadek) (S. Czopek 2001, s. 157). Zestawiając pochówki ciałałpalne popielnicowe (z obecnością popielnicy i jej nakrywy), z ustaleniami analizy antropologicznej uzyskujemy następujący rozkład: (dla grobów pojedynczych - 215 przypadków) oznaczenia mężczyzn wystąpiły w 26 przypadkach,

dzieci 25, kobiet 20. W pochówkach z misami (włączając pochówki mnogie) zarejestrowano 190 osobników, wśród których 68 - 35,8% to osobniki nieokreślone i dorosłe o płci nieoznaczonej, 47 - 24,7% dzieci, 43 - 22,6% mężczyźni, 32 - 16,9% kobiety. Rozkład oznaczeń jest więc dość równomierny (S. Czopek 2001, s. 157). Do grupy pochówków (popielnicowych?), można zaliczyć także 4 naczynia - popielnice, w których nie odkryto przepalonych kości. Prawdopodobnie można je interpretować jako pochówki symboliczne (groby: 325, 405, 491, 528).

Relacjonując analizę wyposażenia grobów popielnicowych, przeprowadzoną przez badacza stanowiska, można przywołać tutaj następujące jej ustalenia: przystawki (tj. czerpaki, kubki, miniaturowe naczynia wazowate), stwierdzono łącznie w 119 grobach (15,4% całości), najczęściej pojedynczo, rzadkie natomiast sytuacje odnoszą się do obecności 2 (10 przypadków, groby: 36, 97, 192, 241, 328, 342, 373, 569, 576, 756), 3 (1 przypadek, grób: 312), 5 przystawek (1 przypadek, grób: 359) (S. Czopek 2001, s. 158). Bardzo precyzyjnie prowadzona dokumentacja wykopaliskowa, przynosi również szereg interesujących obserwacji dotyczących rozlokowania poszczególnych elementów wyposażenia grobowego. Niestety stosunkowo trudne jest dokonanie szczegółowego zestawienia w tym względzie z innymi, istotnymi dla niniejszej pracy cmentarzyskami, ponieważ informacje te mają tam zwykle charakter dość ogólny i mało precyzyjny (wynika to z różnych przyczyn, głównie zaś złego stanu zachowania obiektów).

Obserwacja usytuowania przystawek na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 przynosi następujące ustalenia. Preferowano zwłaszcza 2 układy rozlokowania przystawek: wewnątrz popielnic (38%) i obok nich (31%). W grobach, w których wystąpiła więcej niż jedna przystawka, niekiedy stosowano obie lokacje (wewnątrz i obok popielnic) (groby: 192, 241, 373) lub tylko jedną z nich (np. obok popielnicy) (groby: 312, 342, 359). W bardziej szczegółowym opisie, rozmieszczenie przystawek w zespołach grobowych przedstawia się następująco: w 25 przypadkach czerpaki (odwrócone dnami do góry) odkryto wewnątrz popielnic - ich obecność ma więc charakter dodatkowego nakrycia kości; w 27 przypadkach przystawki zostały ustawione wewnątrz popielnic, na kościach; w 1 przypadku przystawkę umieszczono pod popielnicą (62); w 42 przypadkach wystąpiły one tuż obok brzuśca popielnicy (w układzie: do góry dnem, leżąc ukośnie lub stojąc pionowo); w 7 przypadkach były umieszczone na krawędzi popielnicy; w 3 przypadkach zostały ustawione z kolei na misie - nakrywie. Ze względu na znaczne zniszczenia części

obiektów w 30 przypadkach nie można określić ich pierwotnej lokalizacji (S. Czopek 2001, s. 159). Interesująco przedstawiają się także kwestia preferencji stron świata, względem których umieszczano wymienione naczynia. Czytelna jest wyraźnie preferencja kierunku zachodniego (i zbliżona do niego), w mniejszym stopniu: południe, południowy zachód, zachód, północny zachód. Sylwester Czopek przywołuje w tym względzie, możliwą interpretację powiązaną z symboliką zachodzącego słońca (S. Czopek 2001, s. 159, ryc. 38). Odnosząc obecność przystawek w zespołach grobowych, do wyników analiz antropologicznych otrzymujemy następujące informacje: przystawki liczniej reprezentowane są w pochówkach pojedynczych (23,7% - pochówków z oznaczeniami), niż mnogich (14%). W relacji z oznaczoną płcią zmarłych wystąpiły one najliczniej (18,2%) w pochówkach dzieci, nieco rzadziej (14,7%) w pochówkach mężczyzn, najrzadziej (10,8%) w pochówkach kobiet (S. Czopek 2001, s. 159).

Grobów bezpopielnicowych zarejestrowano na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1, 15 – 1,9% (49a, 77, 228, 471, 477, 522, 586, 587, 625, 652, 699, 730, 734, 738, 771) (S. Czopek 2001, s. 156). Z uwagi na ich charakter można wśród nich wyróżnić: 1. groby z przepalonymi kośćmi rozmieszczonymi w małych jamach grobowych, dodatkowo nakrytych misami (w przypadkach tych jama grobowa spełniała rolę pojemnika lub co jest bardzo prawdopodobne pojemnik został wykonany z surowca organicznego /drewno, skóra, tkanina/ - przykryty i zabezpieczony od góry misą (49a, 587, 652) lub czerpakiem (770); 2. pochówki bezpopielnicowe w których kości zalegały w małej jamie (do kilkudziesięciu cm średnicy) – zapewne także pierwotnie umieszczone w „organicznej popielnicy”, w tych przypadkach bez obecności nakryw popielnic (471, 477, 568, 587, 652); 3. groby bezpopielnicowe w których drobne kości wystąpiły (w rozproszeniu) w dużych jamach (powyżej 50 cm) z obecnymi w wypełnisku jamy węgielkami drzewnymi (pochodzącymi ze stosu pogrzebowego?) (522, 625, 730, 734) (S. Czopek 2001, s. 156). Groby bezpopielnicowe charakteryzuje ubogie wyposażenie (w 4 przypadkach jest to obecność nakryw – 3 mis, 1 czerpaka), dziewięć wśród nich nie posiada żadnego wyposażenia (wyjątkami są: grób 228 – obecny krzemień; 522 i 625 - fragmenty ceramiki lecz prawdopodobnie na złożu wtórnym). Sylwester Czopek zalicza większość grobów bezpopielnicowych do młodszej fazy użytkowania cmentarzyska, przytaczając przesłanki zarówno stratygraficzne (relacje grób popielnicowy – jamowy, np. relacja: starszy 469 popielnicowy – młodszy 471 jamowy), jak również obecność aż 6 pochówków jamowych (522, 586, 625, 730, 734) na peryferiach skupiska

(także w jego części wschodniej) (S. Czopek 2001, s. 156). Odnosząc pochówki bezpopielnicowe do oznaczeń antropologicznych, uzyskujemy natomiast pełen zakres reprezentacji wiekowej osobników: 2 przypadki pochówków dziecięcych (49a, 652), 3 oznaczenia osobników młodych (477, 522, 587), 7 oznaczeń osobników dorosłych (77, 625, 699, 730, 738, 771) (S. Czopek 2001, s. 157).

W 129 inwentarzach grobowych (16,7% całości) (wyłącznie w pochówkach ciałopalnych popielnicowych), stwierdzono obecność 138 przedmiotów „brązowych”. Analiza antropologiczna ujawnia również (86 grobów z badań antropologicznych drugiej serii grobów: 403 - 772), obecność „zielonkawych lub turkusowych nalotów” na przepalonych kościach, prawdopodobnie świadectwo obecności drobnych ozdób miedzianych.

Wśród występujących zabytków metalowych, można wymienić następujące ich typy: drobne ozdoby – szpile (3 formy z główką sklepaną, zwiniętą w uszko - 481, 581, 600), zawieszki (13 okazów z tarczką ślimacznicową i uszkiem - 188, 238, 241, 308, 435, 485, 560, 561, 565, 598?, 619?, 655?, 748?), guziki (682), paciorki (salta leone z drutu: 12, 30, 211, 240, 252 lub taśmy: 34, 37, 39, 42, 43, 175, 232, 266, 550, 551; rurkowate z taśmy: 38, 638, 709, 713, 714, 759), kółka - skręty (18, 21, 24, 45, 81, 91, 100, 108, 126, 162, 165, 173, 195, 204, 214, 224, 250, 264, 295, 357, 397, 443, 445, 458, 467, 482, 507, 552, 574, 656, 665, 669, 675, 684, 700, 709, 733, 749), łańcuszek z cienkiego drutu ? (301); broń – 1 grocik strzały (220); nieokreślone drobne wyroby (87, 90, 350). Wszystkie zabytki wykonano z „brązu”, nie zidentyfikowano natomiast żadnego przedmiotu żelaznego. Najczęściej występują one pojedynczo, w 8 grobach po 2 (12, 81, 91, 357, 443, 458, 702, 714) w jednym 3 (108) (S. Czopek 2001, s. 161). Interesujący jest fakt, że są to prawie wyłącznie, drobne ozdoby. Zjawisko takiego wyposażania zespołów grobowych (w aspekcie ilościowym i jakościowym), stanowi istotny wyróżnik wszystkich cmentarzysk prezentowanych w powyższej pracy.

Planigraficzna obserwacja rozmieszczenia grobów z przedmiotami metalowymi, ujawnia układ silnie rozproszony, z względnie równomiernym rozkładem przestrzennym tych zespołów (S. Czopek 2001, s. 161 - 162, ryc. 39). Zestawienie oznaczeń antropologicznych dla powyższych zespołów prowadzi do następujących wniosków: wyposażenie metalowe wystąpiło w co 3 pochówku mnogim i co 5 pojedynczym; w pochówkach pojedynczych nie zaobserwowano preferencji wyposażania (ze względu

na płeć osobnika - 15,5% pochówków mężczyzn, 14,5% dzieci, 11,5% kobiet); podobnie przedstawia się sytuacja przy zestawieniu wszystkich pochówków (pojedynczych i mnogich) z oznaczeniami płci osobników – 24, 5% dzieci, 21,6% mężczyzn, 20,7% kobiet (S. Czopek 2001, s. 161).

Z 56 grobów (7,2%) pochodzą zabytki krzemienne. Najczęściej występowały pojedynczo, rzadko po 2 (4 przypadki – 106, 224, 258, 286) i 3 (147). Tylko w jednym przypadku obecność takiego zabytku dotyczy pochówku bezpopielnicowego (grób 228), wszystkie pozostałe to groby ciałopalne popielnicowe. Interpretacja ich obecności w zespołach grobowych nie jest prosta. Część z nich zalegała prawdopodobnie na złożu wtórnym (w momencie zasypywania popielnic), inne mogły natomiast zostać intencjonalnie złożone do grobu, wiele natomiast trudno jest interpretować ze względu na ich mało dystynktywny charakter (S. Czopek 2001, s. 161). Rozmieszczenie grobów z krzemieniami ujawnia dość szeroki rozrzut, z wyraźnie liczniejszą ich obecnością w zachodniej partii stanowiska, występując również na jego obrzeżach: wschodnim i północnym (S. Czopek 2001, s. 161, ryc. 40). Z kolei zestawienie wymienionych zespołów z ustaleniami analizy antropologicznej nie ujawnia wyraźniejszych preferencji ze względu na wiek, płeć osobników (S. Czopek 2001, s. 162).

Ogólny obraz wyposażenia pochówków na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 (w ceramikę, przedmioty metalowe), charakteryzuje się skromną i stosunkowo jednorodną, mało zróżnicowaną strukturą (zarówno w aspekcie ilościowym jak również jakościowym). Ze względu na liczbę i charakter elementów wyposażenia grobowego, można wydzielić następujące grupy inwentarzy (S. Czopek 2001, s. 164):

1. (4 elementowy) popielnica + misa-nakrywa + przystawka + brąz – /13 grobów/ 100, 219, 250, 342 x 2 przystawki, 443 x 2 przystawki, 481, 485, 550, 551, 669, 682, 684, 748;
2. (3 elementowy) popielnica + misa-nakrywa + brąz - / 38 grobów/ 81, 90, 95, 108 x 3 brązy, 112, 123, 162, 177, 189, 195, 204, 211, 214, 220, 224, 232, 235, 264, 281, 300, 301, 307, 308, 435, 451, 458 x 2 brązy, 466, 467, 476, 479, 507, 552, 558, 565, 613, 665, 667, 673, 713, 733, 749, 749, 758;
3. (3 elementowy) popielnica + przystawka + brąz - /18 grobów/ 21, 54, 173, 238, 241 x 2 przystawki, 350, 357 x 2 brązy, 494, 545, 560, 578, 598, 600, 602, 604, 610, 612, 619;

4. (3 elementowy) popielnica + misa-nakrywa + przystawka - /21 grobów/ 97 x 2 przystawki, 101, 103, 183, 192 x 2 przystawki, 243, 247, 277, 290, 298, 302, 313, 450, 453, 490, 554, 571, 572, 583, 614, 653.

Z badań cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 pochodzi duża seria ceramiki licząca w sumie 1151 naczyń (lub ich fragmentów) (S. Czopek 2001, s. 122). Zostały one poddane obserwacjom makroskopowym, których wynikiem było m.in. wydzielenie 4 grup technologicznych (S. Czopek 2001, s. 122). Obserwacje makroskopowe zostały, następnie skonfrontowane z wynikami badań mineralogicznych ceramiki (S. Czopek 2001, s. 124 - 125, ryc. 11 - 12). Uzyskane informacje dotyczące frekwencji poszczególnych grup technologicznych i ich związku z obecnymi na stanowisku ceramicznymi nurtami stylistycznymi (SN i SL), w istotny sposób uzupełniają interpretacje charakteru powyższych zjawisk.

Najliczniejsza grupa ceramiki skupia naczynia wazowate, z reguły pełniące tu funkcje popielnic (wyłączając naczynia miniaturowe – przystawki). W ramach wymienionej grupy naczyń, można wydzielić kilka mniejszych podgrup. Najliczniej jest reprezentowana podgrupa naczyń w typie waz nadszańskich (por. rozdz. 5.1).

Kolejna podgrupa waz obecnych na cmentarzysku to naczynia dwustożkowate o cylindrycznych lub stożkowatych szyjkach. Część z naczyń tej grupy posiada ornamentykę rytą i odciskaną (stempelkową) lub plastyczną (pseudouszka i grupy guzków na załomie, ewentualnie oba rodzaje ornamentów) w stylu bardzo zbliżonym do znanego z klasycznych WN (m.in. wazy z grobów: 198, 486, 562, 598, 602, 610). Sylwester Czopek nie zaliczył tych form do grupy WN, uznając iż morfologicznie odpowiadają one analogicznym naczyniom znanym z całego kręgu łużyckiego, zaś obecność ornamentyki „nadszańskiej” obrazuje zjawisko nałożenia się na siebie dwóch odrębnych tradycji garncarskich, obecnych na stanowisku i funkcjonujących w tym samym czasie (S. Czopek 2001, s. 129).

Kolejna grupa waz zaznaczająca swoją obecność na cmentarzysku, to naczynia dwustożkowate o niewyodrębnionej, stożkowatej szyjce. Na tle innych (licznych) waz o zbliżonej morfologii, naczynia te wyróżniają się dużymi rozmiarami, jak również obecnością bogatej i rozbudowanej ornamentyki: rytej, odciskanej i plastycznej (z kompozycją obejmującą nie tylko brzusiec, ale także szyję naczynia). Przykładem takich

naczyń są popielnice grobów 12, 454, 530, 556, 561, 595, 621, 677, 726, 735 (S. Czopek 2001, s. 132, 136; ryc.19; tabl. XII,9; XLVI,12; LVI, 5; LVIII, 8; LIX, 5; LXXIX, 6; LXVIII, 3; LXXIV, 9; LXXIX, 6; LXXX, 8). Sylwester Czopek wyraził przekonanie, że pojawienie się tych naczyń na cmentarzyskach TKŁ jest wynikiem rozpowszechniającej się w okresie HaC?, mody na duże naczynia wazowate. Czas ten przypada na interesujących nas cmentarzyskach, na okres rozwoju i dominacji stylu nadsańskiego (również zdobnictwie ceramiki). Fakt ten, leży u podstaw zjawiska przenikania się odrębnych tradycji natury morfologicznej i stylistycznej w wytwarzaniu ceramiki grobowej (S. Czopek 2001, s. 136).

Bardzo interesującą wazę-popielnicę odkryto w pochówku 86 (S. Czopek 2001, s. 135, tabl. XVII, 9). Wymienione naczynie charakteryzuje się przysadzistymi proporcjami, obłym brzuścem z zaznaczonym załomem, wydzieloną szyjką. Nasada szyjki i górna część brzuśca została ozdobiona ornamentem odciskany - stempelkowym? (motyw festonów) i plastycznym (pojedyncze guzki). Tektonika naczynia i obecny na nim „festonowy” motyw zdobniczy, nawiązują do kultury pomorskiej (S. Czopek 2001, s. 135; 1992a, tabl. XIII,3, 35).

W grupie waz, wyjątkową pozycję na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 zajmują dwa naczynia, stosunkowo łagodnie profilowane, zdobione (na szyjce i brzuścu) ornamentyką stempelkową „zapunktowanych wstęg” z inkrustacją (biała pasta) (groby 304, 485; S. Czopek 2001, XXXIII, 8; L,13). Ścisłe analogie morfologiczno – stylistyczne są znane z kręgu kultur z ceramiką stempelkową i odciskaną, zwłaszcza kultury Basarabi (S. Czopek 2001, s. 134 - 135, ryc. 22 - 23).

Naczynia w typie garnków, podobnie jak wazy spełniające głównie funkcję popielnic, są stosunkowo nielicznie reprezentowane w materiale ceramicznym opisywanego cmentarzyska. Tylko niewielka grupa tych naczyń charakteryzuje się na tyle dobrym stanem zachowania, który umożliwia ścisłą rekonstrukcję ich pierwotnej formy. Wyraźnie czytelna jest obecność dwóch odmian tych naczyń: garnki esowate o rozchylonych wylewach zbliżone do form tulipanowatych (m.in. grób 646?) (odmiana o obmazywanej powierzchni – typ I/2 K. Moskwy); garnki jajowate (116, 344, 527, 547, 693, 768) w tym okazy z otworkami pod wylewem (478), listwami plastycznymi i odciskami palcowymi (729), nalepionymi guzkami z dołkami palcowymi (514) (typy II/1/b - II/9 K. Moskwy 1976). Garnek z grobu 644 o smukłych proporcjach z silnie

rozchylonym wylewem i umieszczonymi poniżej plastycznymi guzkami. Niewykluczona jest także obecność gładkościennych garnków esowatych (typ II/1/a K. Moskwy 1976) lub jajowatych? – zły stan zachowania, uniemożliwia pewną identyfikację tych form (5, 26, 48, 119?, 577, 620) (S. Czopek 2001, s. 136).

Występujące na cmentarzysku naczynia w typie dzbanów, charakteryzują się zwykle wyraźnie trójdzielną formą. Naczynia te odróżniają się od kubków, metrycznie (charakteryzują się znacznie większymi rozmiarami). Dodatkowo odróżnia je także funkcja jaką pełniły w inwentarzach. Występują z one bowiem z reguły w roli popielnic, podczas gdy kubki spełniają funkcję przystawek. Ze względu jednak na charakter profilacji, obie grupy naczyń są bardzo blisko spokrewnione. W grupie dzbanów obecne są okazy o stosunkowo ostrej profilacji i wyraźnie wyodrębnionej szyjce (bardzo wyraźnie nawiązujące do tektoniki klasycznych WN) (m.in. z grobów: 243, 264, 320, 461?, 528, 649 ?, 658, 665, 760), jak również formy o łagodnej profilacji i szyjce niewyodrębnionej (np. z grobów 571, 653, 732). Na naczyniach tych (zwłaszcza formach o ostrzejszej profilacji, ale nie tylko) załom brzuśca często jest ozdobiony nalepionymi, stożkowatymi guzkami. W powyższej pracy naczynia te zostały określone jako dzbany nadszańskie (DzN).

Reprezentowane w materiale ceramicznym misy można podzielić na dwie grupy: formy profilowane i stożkowato-półkuliste. Misy profilowane różnicują się z kolei na dwie podgrupy: misy zbydniowskie i profilowane – esowate, najczęściej płaskodenne (np. misy z grobów: 49a?, 81, 473, 509) (typ II/3 (MZ); - typ II/1 i II/2 K. Moskwy 1976). Trudne jest określenie wyraźnych granic morfologicznych między naczyniami powyższych podgrup. Łącznie reprezentują one tu pełen zakres możliwej profilacji. Na naczyniach obu podgrup występuje, również często nośne, taśmowate ucho. W aspekcie wskaźników metrycznych, misy profilowane – esowate, charakteryzują relatywnie wyższe wskaźniki dolnej partii brzuśca (H6) i niższe górnej części brzuśca (H5). Zestawiając misy esowate z MZ, stwierdzamy częstszą obecność na formach esowatych, wyodrębnionych, płaskich den. MZ z kolei posiadają najczęściej dna, niewyodrębnione, łukowate (przy czym jest to tylko ogólna tendencja, z wieloma wyjątkami stwierdzanymi również na innych cmentarzyskach TKŁ). Zdecydowanie różnicuje także naczynia obu podgrup obecność zdobnictwa ryto-odciskanego (zewnątrzna partia dna) i niekiedy plastycznego (brzusiec) na MZ

(części form), przy jego zupełnym braku na formach esowatych. W ramach licznie reprezentowanej grupy mis nieprofilowanych (stożkowato - półkulistych) można wydzielić 3 podgrupy: podgrupa mis stożkowatych (o prostych ściankach) (typ I/5 K. Moskwy 1976) (sk. A, sk. B, 101, 105, 137, 150, 286, 465, 469, 514, 515, 517, 613, 614, 759), podgrupa skupiająca misy półkuliste (o łukowatych ściankach) (luźno -ar I x 2, sk. F, 1, 95, 99, , 108, 205, 215, 221, 244, 335, 409, 435, 448, 469, 479, 551, 554, 558, 565, 670, 680, 682, 683, 684, 713), podgrupa płytkich mis talerzowatych (luźno - ar 2, 290, 327, 454, 481, 550, 669, 678) (S. Czopek 2001, s. 137). Podgrupy mis stożkowatych i półkulistych różnicują się także ze względu na swoje proporcje i uformowanie partii dennej na odmiany: wysokie; niskie; o niewyodrębnionych, łukowatych dnach; wyodrębnionych dnach płaskich; wklęsłych.

Obecne w materiale ceramicznym cmentarzyska, niewielkie naczynia, zaopatrzone w taśmowate ucho (pełniące funkcję przystawek), można zaklasyfikować do dwóch kategorii: kubków i czerpaków. Cechą różnicującą te naczynia są ich proporcje. Smukłe proporcje odpowiadają kubkom, przysadziste i szerokootworowe – czerpakom. Obie kategorie naczyń są na cmentarzysku reprezentowane przez okazy: nieprofilowane (stożkowato-półkuliste) i profilowane. W swoich odmianach profilowanych - kubki nawiązują do dzbanów (zwłaszcza form łagodnie profilowanych), natomiast czerpaki odpowiadają misom profilowanym, szczególnie MZ (co jest także widoczne niekiedy w zdobnictwie dna i brzuśca). Wszystkie profilowane okazy (tak kubki jak i czerpaki), charakteryzują się bądź silną profilacją z wyraźnie wyodrębnioną szyjką, mocno rozchylonym wylewem, lub łagodniejszą profilacją, niewyodrębnioną, cylindryczną szyjką.

W grupie przystawek ceramicznych (poza kubkami i czerpakami), wystąpiły również, lecz niezbyt licznie, miniaturowe naczynia wazowate. W częstych przypadkach naczynia te stanowią niejako miniaturową replikę dużych waz – popielnic. Na cmentarzysku w Pysznicy, na którym często funkcje popielnic spełniają WN, owo naśladownictwo (w miniaturowych replikach ceramicznych) skierowane jest więc także w stronę tych naczyń. Naczynia takie (miniaturowe WN) znane są z grobów 117, 312, 322, 707. Charakteryzują się, stosunkowo łagodną (przetworzoną?) profilacją, a także obecnością typowej dla WN ornamentyki plastycznej (wyłącznie ten typ – grób: 117, 707) i rytej (oba rodzaje – groby: 312, 322). Niektóre z naczyń wyraźnie nawiązują swoją

łagodną profilacją do form garnków (groby: 324, 401 - z 2 uszkami, 653, 757 - forma kulisto denna z 2 uszkami) lub waz (grób: 359 - z 2 uszkami). Z okolic grobów 97 i 100 (grób 97? lub złożę wtórne?) pochodzą fragmenty klasycznego pucharka ulwóweckiego z wyodrębnioną nóżką i dwustożkowatym brzuścem, zdobionym w partii stopki i brzuśca poziomymi żłobkami (S. Czopek 2001, s. 141, tabl. XIX, 1).

W oparciu o podobieństwo cech taksonomicznych (morfologicznych) ceramiki (z drugorzędną rolą zdobnictwa), Sylwester Czopek wyodrębnił 2 nurty stylistyczne: stylistykę nadszańską (SN) i stylistykę ogólno łużycką (SL) (S. Czopek 2001, s. 142, ryc. 27). W ujęciu tym nurt stylistyki nadszańskiej jest reprezentowany przez wazy - WN, misy profilowane - MZ, dzbany - (DzN), kubki i czerpaki (jako formy pochodne od WN i MZ – występujących w roli wzorca morfologicznego). W ramach powyższego nurtu SN, wyodrębniono 2 jego odmiany: SN „klasyczną” (SNK) i SN „przetworzoną” (SNP). Wszystkie wymienione wyżej formy, które charakteryzują się wyraźną, trójdzielną tektoniką, a zwłaszcza ostrą profilacją zostały włączone do – SNK. Natomiast naczynia o łagodniejszej profilacji, zróżnicowanych proporcjach (nie lejkwatych lecz cylindrycznych lub stożkowatych szyjkach), przetworzonej ornamentyce (często o niestarannym rysunku) zaliczono do nurtu SNP.

Stylistyka ogólnolużycka reprezentowana w tym ujęciu przez formy dwustożkowate o stożkowatych lub cylindrycznych szyjkach (najczęściej niewyodrębnionych), a także stożkowatych misach i czerpakach. Z przyczyn porządkujących wydzielono 2 odmiany tego nurtu: SL I i SLII. Różnice między powyższymi odmianami sprowadzają się do ogólnego charakteru profilacji. Klasyczne formy dwustożkowate (wśród waz) i stożkowate o prostych ściankach (wśród mis i czerpaków), włączono do SL I, natomiast wazy dwustożkowate o bardziej esowatym profilu, a także misy i czerpaki półkuliste – SL II (S. Czopek 2001, s. 142, ryc. 27). Wydzielono również zespoły grobowe, w inwentarzach których obecne są formy naczyń obu, głównych nurtów, określając je jako zespoły mieszane (ZM = SN/SL).

Analiza planigraficzna ceramiki odnoszonej do wymienionych nurtów stylistycznych, ujawnia takie rozmieszczenie poszczególnych zespołów, które zdaje się sugerować ich przenikanie się (S. Czopek 2001, s. 145, ryc. 29). Interesujące obserwacje poczyniono zestawiając cechy technologiczne i stylistyczne; grupa technologiczna I - IV / stylistyka SN, SL: stwierdzając wyraźny związek I grupy technologicznej (powierzchnia

zew. czarna, wew. brunatna) ze SN i III grupy technologicznej (powierzchnia obustronnie brunatna z SL) ze SL (S. Czopek 2001, s. 145, ryc. 28).

Badacz stanowiska przeprowadzoną przez siebie analizę ceramiki podsumowuje następującymi wnioskami:

1. Obecność 2 grup stylistyczno - technologicznych (SN i SL);
2. Stwierdzenie istnienia procesu przenikania się powyższych nurtów stylistycznych (na podłożu: morfologii-zdobnictwa-technologii;
3. Zaobserwowanie bardzo dużego stopnia zróżnicowania (dużego zakresu zmienności) morfologiczno-zdobniczego naczyń z nurtu SN (zwłaszcza WN i MZ);
4. Niewielki udział form o „innej” stylistyce: głównie garnków tulipanowatych lub esowatych (z wczesnego etapu funkcjonowania nekropolii); chropowaconych garnków jajowatych z listwami plastycznymi i otworkami pod wylewem (z etapu schyłkowego);
5. Obecność ceramiki o cechach obcych TKŁ (zjawisko przenikania morfologii i zdobnictwa z miejscową technologią) – naczynia nawiązujące do kultury Basarabii (HaC), pucharek ulwówecki (VOEB) (S. Czopek 2001, s. 145).

Materiał kostny pochodzący z badań cmentarzyska został objęty analizą antropologiczną. Przeprowadzono ją w dwóch odrębnych etapach. Materiał kostny z pochodzący z grobów 4 - 227 (1 sezon badań) został opracowany i opublikowany przez zespół pod kierunkiem Zdzisława Kapicy (Z. Kapica i wsp. 1989, s. 453 - 491). Niestety nie przeprowadzono analizy antropologicznej dla grobów 228 - 403 (materiał prawdopodobnie zaginął po przekazaniu go do analizy 1984 r.). Materiał osteologiczny z grobów 403 - 772 (2 ostatnie sezony badań) został natomiast poddany analizie przez Jarosława Wróbla i opublikowany w monografii cmentarzyska (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 204 - 214). Łącznie analizą antropologiczną objęto więc 585 pochówków (75,7% całości), w których zidentyfikowano szczątki 725 osób (Z. Kapica i wsp. 1989, s. 454-491; S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 204-214).

Materiał kostny charakteryzuje silne i jednorodne przepalenie, a także duże rozdrobnienie. Wśród przebadanych grobów (585): 458 to pochówki pojedynczych osób, 115 pochówki podwójne, 11 potrójne, 1 poczwórny. W przypadkach pochówków podwójnych przeważa obecność osobnika dorosłego i dziecka (z oznaczeniem płci –

kobieta i dziecko; osobników dorosłych – kobieta i mężczyzna). W pochówkach potrójnych najczęściej stwierdzano: kobietę, mężczyznę i dziecko. W jednym pochówku 4 osób zidentyfikowano kości kobiety, mężczyzny, dwójki dzieci. Płeć oznaczono dla 208 osobników (wyłączając oznaczenia płci z: ?), co stanowi 28,7%, wśród wszystkich (725) zidentyfikowanych osobników. Zaobserwowano niewielką przewagę pochówków mężczyzn – 113, w stosunku do pochówków kobiet – 95. Zakładając jednak przewagę oznaczeń kobiet, wśród osobników juvenis (pierwsze zgony okołoporodowe), na cmentarzysku występowałyby wyrównane proporcje oznaczeń płci (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 207 - 209, tabela 4). Zrejestrowana na cmentarzysku, struktura płci, odbiega od sytuacji stwierdzanej na innych nekropolach TKŁ, na których przeważają z reguły oznaczenia kobiet. Rozkład wymieralności osobników na cmentarzysku w Pysznicy przedstawia się następująco (dane dla obu badanych serii, dane po rozszafowaniu, n = 727): 0 - 7 lat – 178,4 (24,6%); 7 - 15 lat – 58 (8%); 15 - 20 lat – 41,3 (5,7%); 20 - 30 lat – 216,7 (29,9%); 30 - 50 lat – 193 (26,6%); 50 - x lat – 37,6 (5,2%) (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 209, tabela 3). Zestawiając strukturę wieku populacji pysznickiej z danymi uzyskanymi dla innych nekropolii TKŁ (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 208 za: B. Szybowicz, E. Wiśniewska 1989; E. Wiśniewska, B. Szybowicz 1989; B. Szybowicz 1996) stwierdzamy, że nie odbiega ona istotnie od serii porównawczych. Najwyższą śmiertelność wśród dzieci zaobserwowano w klasie infans I (odsetek klas: infans II i juvenis jest znacznie niższy). W grupie dorosłych najliczniejsze oznaczenia odnoszą się do zmarłych w wieku adultus i matus (mała jest natomiast grupa osobników 50 - x) (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 208 - 209). Rozkład wymieralności kobiet i mężczyzn potwierdza ogólnie stwierdzane prawidłowości, w których obserwowana wymieralność kobiet koncentruje się we wcześniejszych klasach wiekowych (najwyższa – adultus), mężczyzn późniejszych (zwłaszcza matus). Zdaniem antropologa Jarosława Wróbla „rozkład wymieralności i obliczona na jego podstawie średnia długość życia osobników dorosłych wskazuje na relatywnie trudne warunki bytowe badanej populacji. Oprócz wyników uzyskanych dla Bachorza - Chodorówki, populacja z Pysznicy charakteryzuje się najniższą średnią wieku zmarłych. Na innych stanowiskach stwierdzono większy odsetek zmarłych w wieku matus i senilis, a średnia wieku jest wyższa od 2 do 6 lat (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 209, tabela 9). U pewnej grupy osobników (8,3% z 2 badanej serii – groby 403 - 772) zaobserwowano zmiany patologiczne (głównie zmiany zwyrodnieniowo - wytwórcze

w obrębie kręgosłupa, przyżyciowe braki uzębienia a także, zmiany nowotworowe i metaboliczne) (S. Czopek 2001, aneks. 7 – J. Wróbel, s. 209 - 211, 213).

Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1, zaobserwowano obecność w niektórych pochówkach, przepalonych kości zwierzęcych (27 grobów - 4,6% pochówków z analizą antropologiczną : 75, 188, 193, 195, 210, 409, 412, 414, 428, 429, 440, 467, 573, 511, 512, 518, 575, 600, 612, 615, 631, 639, 655, 656, 684, 714 w tym 1 bezpopielnicowy - 77). Stwierdzona struktura gatunkowa przedstawia się następująco: owca koza – 10% oznaczeń, bydło 20%, świnia 20%, pies 10%, ptak 10%, koń 20%, kura 10%. Znajduje ona dość ściśle odzwierciedlenie, także na innych cmentarzyskach TKŁ (S. Czopek 2001 , s. 165 - 167, tabela XV). Zestawienie informacji z wymienionych zespołów, w kontekście ustaleń antropologicznych, nie ujawnia istnienia wyraźnych preferencji (zarówno płci jak wieku osobników, czy typu grobu: pojedynczego bądź mnogiego) (S. Czopek 2001, s. 164 - 167, tabela XXXXXIV).

Próba ustalenia chronologii dla występujących na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1, materiałów została przeprowadzona przez badacza stanowiska niejako trójtorowo. W oparciu o datowanie absolutne (analizy radiowęglowe przepalonych kości), metodę datowania typologicznego, a także obserwacje stratygraficzne i planigraficzne (S. Czopek 2001, s. 167).

Analizie C¹⁴ poddano materiał kostny (18 próbek) z 14 zespołów grobach, w których wystąpiła ceramika o określonej stylistyce (groby: 410, 443, 447, 449, 468, 478, 644, 646, 660, 667, 702, 726, 729, 736). Datowanie przeprowadzono w oparciu o zawartość substancji zawartej w kościach, natomiast dla 4 próbek dodatkowo, dla węglanu wapnia zawartego w kościach. Wśród najważniejszych wniosków można wymienić:

Dużą zwartość wszystkich datowań mieszczących się w przedziale 2610 ± 80 /grób 449/ a 2310 ± 70 BP /grób 478/. Czas funkcjonowania cmentarzyska wynosiłby w tej sytuacji 340 (uwzględniając błąd 70 ± 80 lat) do 450 lat; dla dat kalibrowanych punktowych uzyskujemy przedział 790 ± 110 i 375 ± 125 BC – 415 ± 110 -125 lat (S. Czopek 2001, s. 170, ryc. 41 - 42).

Konfrontacja wyników datowań ze stylem ceramiki (pochodzącej z odpowiadających im inwentarzy), ujawniła względnie współczesne funkcjonowanie odmiennych stylów.

Wyniki wyraźnie wykluczają ewentualne następstwo tych nurtów, wykazując nawet ich zbliżoną rozpiętość chronologiczną (SN groby: 449, 468, 667, 443 i SL groby: 660, 410, 447, 702).

Dla inwentarzy z ceramiką w SN (449, 468, 667, 443) daty zawierają się w przedziale 2610 ± 80 BP /449 - klasyczna WN/ – 2450 ± 70 BP /443 – WN z długą lejkową szyjką i otworkami pod wylewem/. Dla dużej, dwustożkowej wazy z grobu 726 (z widocznymi w jej zdobnictwie reminiscencjami SN), uzyskano datę o jeszcze młodszej pozycji chronologicznej (2380 ± 70 BP). Prawdopodobnie obrazuje to proces dość długiego przeżywania się SN (S. Czopek 2001, s. 173).

W ramach nurtu ceramicznego – SL, najmłodsza data odnosi się do naczynia dwustożkowego, bez wydzielonej szyjki z otworkami pod wylewem (736) – 2380 ± 80 ;

Najmłodsze daty uzyskano dla inwentarzy z chropowaconymi garnkami jajowatymi (z otworkami pod wylewem, listwami i guzkami) (478) – 2310 ± 70 , (729) – 2330 ± 80 ; Potwierdza to powszechnie domniemanie, iż naczynia wymienione reprezentują najmłodszy horyzont ceramiki TKŁ.

Uzyskane daty kalibrowane, nie mogą być w obecnej chwili podstawą istotnych zmian w funkcjonujących systemach chronologicznych. Sugerują natomiast możliwość dokonania pewnych korekt zwłaszcza w sytuacji gdy obserwacje zostaną potwierdzone na innych cmentarzyskach (S. Czopek 2001, s. 173).

Wyniki ustaleń ściśle typologicznych wskazują, że funkcjonowanie cmentarzyska w Pysznicy należy odnosić do młodszeo odcinka I (I2/3 – S. Czopek 1996a s. 142 – VOEB; horyzont B/C i C J. Chochorowskiego - 1989) fazy rozwojowej TKŁ, poprzez całą II fazę jej rozwoju, w głąb fazy III (III1/III2 - schyłek HaD?) (S. Czopek 2006, s. 120, tabela 5). Uwagę zwraca bardzo mała liczba wyznaczników etapów: najwcześniejszego (garnki tulipanowate, esowate, misy profilowane, esowate) i najmłodszeo (zwłaszcza chropowacone garnki jajowate ze zdobnictwem plastycznym i otworkami pod wylewem) (S. Czopek 2001, s. 184).

Rozwój nekropolii pysznickiej przebiegałby więc według następującego, uproszczonego schematu:

1. etap najstarszy (schyłek VOEB) – niewielka liczba, luźno rozmieszczonych grobów w 5-6 częściach stanowiska, bez wyraźnych preferencji kierunkowych w rozwoju nekropolii (lub częste ich zmiany?);
2. etap środkowy (HaC - HaD), znaczne zwiększenie liczby pochówków, połączone z dużym zagęszczeniem ich lokacji;
3. etap końcowy (schyłek HaD) zmniejszenie się liczby pochówków (nagle? – np. w rezultacie procesu podziału wspólnoty użytkującej nekropole ?), obecność pewnej preferencji w lokowaniu grobów (we wschodniej strefie cmentarzyska w rodzaju wydzielającego się skupiska ?) (S. Czopek 2001, s. 185).

4.3. Cmentarzysko w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Stanowisko położone jest blisko lewego brzegu Sanu, na południowy wschód od zwartej zabudowy wsi Zbydniów. Cmentarzysko zostało odkryte w 1932 roku przez jednego właścicieli gruntów. W 1955 roku inspekcję stanowiska przeprowadzili Jan Machnik i Jan Potocki, stwierdzając postępujące niszczenie stanowiska, a wynikające m.in. z uprawy roli (J. Potocki 1957, t. s. 178). Następstwem powyższego faktu były ratownicze badania wykopaliskowe, przeprowadzone (w niezbyt dużym zakresie obszarowym) przez Kazimierza Moskwę w 1962 roku (R. Jamka 1962, s. 7; K. Moskwa 1962c, s. 17 - 18). Wyniki tych badań zostały opublikowane w 1979 roku przez wymienionego badacza (K. Moskwa 1979, s. 3 - 59, tabl. I - XX, ryc. 1 - 3). Eksplorację na stanowisku prowadzono w oparciu o metodę arową (ary – ćwiartki – działki 2,5 x 2,5 m), koncentrując ją w północnej najbardziej zagrożonej strefie. Łącznie przebadano 4 ary odkrywając 223 groby (wyłącznie ciałopalne popielnicowe). Nie udało się uchwycić pierwotnego zasięgu nekropolii. Z dużym prawdopodobieństwem można domniemywać kontynuację obiektów grobowych w kierunku południowo - wschodnim, a niewykluczone że również północno - zachodnim. W bardziej wyraźny sposób natomiast strefy, które są ich pozbawione zaznaczają się w narożniku północno - wschodnim i południowo - zachodnim (obszaru objętego badaniami). Pierwotnie groby występowały w stosunkowo dużym zagęszczeniu (przestrzeń objęta ich zasięgiem wynosiła około 1,5 ara) i wyznaczały swym zasięgiem owal o orientacji północny zachód południowy wschód. Z większym rozrzedzeniem ich występowania

mamy do czynienia w części północno -zachodniej obszaru badań. W ramach wymienionego, dużego, owalnego skupiska grobów można zaobserwować występowanie szeregu mniejszych koncentracji. Granice między nimi są stosunkowo dobrze czytelne (szczególnie w narożniku południowo wschodnim), w całej strefie zwracają jednak uwagę obiekty występujące w większym rozproszeniu w strefach „buforowych” między- skupiskowych. Bardzo interesującą obserwację planigraficzną można odnieść do partii południowo wschodniej stanowiska. Czytelne są tu kilkudziesięcio obiektowe koncentracje grobów o wyraźnie wzdlużnych układach, zorientowane na osi NW - SE lub (w jednym przypadku) NE - SW. W innych strefach stanowiska obserwowane koncentracje są mniejsze (kilku, kilkunasto obiektowe), więcej obiektów występuje także w „buforach” między- skupiskowych. W związku z powyższym utrudniona staje się możliwość określenia ich zasięgu i orientacji (prawdopodobnie są to także orientacje NW - SE i NE - SW). Mimo iż układ grobów ma charakter skupiskowy do rzadkości należały sytuacje stwierdzające stratygraficzne relacje między nimi. Wyjątkowe są w tym względzie relacje grobów: 49 nad 50 i 99 nad 98 (K. Moskwa 1979, s. 53) . Groby odkrywano na głębokościach 20 – 70 cm, przy czym najczęściej: 35 - 45 cm (dna naczyń).

Inwentarz ceramiczny obecny w pochówkach tworzą następujące kategorie naczyń: garnki (nieliczne formy esowate - tulipanowate i jajowate), wazy (stosunkowo jednorodne zarówno morfologicznie jak również stylistycznie), misy (profilowane i stożkowato-półkuliste), dzbanki, małe czerpaki i kubki (formy nie- i profilowane), miniaturowe naczynia wazowate.

Kazimierz Moskwa bardzo licznie występujące na cmentarzysku wazy (funkcjonalnie - popielnice) zaklasyfikował do dwóch grup (1979, s. 48 - 50).

Grupa pierwsza (typ I – określony jako WN) obejmowała formy o stosunkowo ostrej profilacji (zwykle z zaznaczonym załomem brzuśca), wyodrębnionej, lejkowato rozchylonej szyjce. Skupiała ona zdecydowanie największą liczbę naczyń. Uwzględniając aspekt zróżnicowania stylistycznego /zdobnictwo/ wymienionych form wydzielił podtypy i warianty: I/1 – okazy niezdobione; I/2 – okazy zdobione /ornamentyka ryta - odciskana, plastyczna/. Ze względu na rodzaj występującej kompozycji wyróżnił warianty tych naczyń: I/2/a – ornamentyka ryta w postaci pionowych lub lekko skośnych żłobków, niekiedy okrągłe odciski stempelkowe lub palcowe?; I/2/b, - zdobnictwo ryte

tw. „zaplatanych, zakreskowanych trójkątów”; I/2/c – zdobnictwo ryte tzw. „zaplatanych, zakreskowanych czworoboków”; I/2/d – ornamentyka ryta (kompozycja rozbudowana), 2 pasma zaplatanych czworoboków z występującymi pomiędzy nimi trójkątami (K. Moskwa 1979, s. 48-50).

Grupa druga (typ II) (nielicznie reprezentowana) obejmowała naczynia o łagodniejszej profilacji (zaokrąglonym brzuścu) z wyodrębnioną, lejkowato rozchyloną szyjką, niekiedy z 2 małymi uchami u jej nasady. Na niektórych z naczyń tej grupy obecna była także ornamentyka plastyczna (małe guzki na załomie brzuśca, krótkie pionowe i skośne listwy plastyczne na brzuścu). Badacz cmentarzyska zwrócił uwagę na fakt, iż naczynia powyższe są dość szeroko rozpowszechnione w kulturze łużyckiej i charakteryzują się znaczną rozpiętością chronologiczną (K. Moskwa 1979, s. 50, tabl. VI,9; VIII,3; XII,7, 8).

Nielicznie występujące na cmentarzysku garnki są reprezentowane przez następujące formy: o bardzo łagodnym esowatym profilu; egzemplarze bliskie „klasycznym” okazom tulipanowatym - gładkościennym (w tym z okaz guzkami na brzuścu) i obmazywanym; okazy o profilu jajowatym (K. Moskwa 1979, s. 50-51, np. tabl. IX, 1, 8; VIII,7).

Misy zaklasyfikowano do dwóch grup: I – misy stożkowato - półkuliste, II – profilowane. W ramach wymienionych grup wydzielono podtypy:

(stożkowato-półkuliste) I/1 (formy niskie i średniowysokie, płaskodenne, niezdobione) i I/2 (formy o wychylonym wylewie i łukowatych ściankach, dna płaskie i półkuliste); (profilowane) II/1 (bardzo słabo profilowane z wychylonym wylewem), II/2 (o wyraźnie zaznaczonym załomie z brzuścem płynnie przechodzącym w łukowato rozchyloną szyjkę, dna płaskie i półkuliste - niekiedy obecne ucha), II/3 (o zaokrąglonym lub lekko załamanym brzuścu, silnie rozchyloną szyjką, spłaszczoną krawędzią wylewu, dnem płaskim – niektóre formy z uchami), II/4 (ostro profilowane, lejkowato rozchylonej szyjce, płaskim dnem, niekiedy z uchem), II/5 („klasyczne” MZ – ostro lub nieco łagodniej profilowane, o wyodrębnionej lejkowatej szyjce, półkulistym – zdobionym dnem, często z uchami) (K. Moskwa 1979, s. 51-52).

Do kategorii czepaków włączono wszystkie formy naczyń, które można również określić jako dzbany (ze względu na ich cechy metryczne), czepaki i kubki (z wspólną cechą: obecnością ucha taśmowatego lub wałeczkowatego i cechami różnicującymi:

proporcjami i „odmienną metrycznością”). W ramach przytoczonej, szerokiej kategorii naczyń wyróżniono 3 zasadnicze typy (z szeregiem podtypów): typ I – czerpaki stożkowate i półkuliste (podtypy – I/1-4), typ II – czerpaki profilowane z niewyodrębnioną szyjką (podtypy II/1-3), typ III – czerpaki profilowane z szyjką wyodrębnioną (podtypy III/1-2).

Na cmentarzysku funkcję popielnic najczęściej pełniły naczynia wazowate w tym w głównej mierze wazy nadszańskie (112 - 117 grobów). W dalszej kolejności były to: inne naczynia wazowate (76 grobów: 1-10, 12, 14, 16-20, 23-25, 27, 29-32, 34, 40?, 44, 50, 52, 63-64, 67, 69, 71-72, 74, 82, 87, 100, 104, 113, 116, 118-119, 121?, 123-125, 134, 139, 141, 145, 151, 155, 160, 162, 170-175, 177, 179-180, 185, 189, 191, 198-199, 203, 205, 211, 214?-215, 221?, 223?) naczynia garnekowate (formy tulipanowate - 6? grobów: 88, 91?, 97, 126?, 143, 220 i jajowate – 2? groby: 131, 200), a także dzbanki (w tym przede wszystkim DzN – 11 grobów: 13, 15, 22, 39, 58, 75?, 92?, 120?, 184, 188, 213) i misy (5 grobów: 46, 59, 99, 102, 105) w tym MZ (2 groby: 46, 99).

Urny przeważnie ustawiano w jamach grobowych pionowo, wylewem ku górze. W pięciu grobach (48, 50, 51, 105, 220) popielnice odwrócono do góry dnem, a w jednym (49) ułożono ją na boku. Autor badań zwraca uwagę, iż w odniesieniu do trzech grobów (48, 50, 51) w których stwierdzono „anormalny”, odwrócony układ popielnicy, można mówić o „planigraficznym”, bliskim sąsiedztwie (K. Moskwa 1979, s. 54). Dwa naczynia (15, 16) nie zawierały kości i prawdopodobnie można je rozpatrywać jako pochówki „symboliczne”.

Analiza wyposażenia wszystkich zespołów grobowych ukazuje następującą strukturę: popielnica z towarzyszącą - misą (107 grobów – 47%); czerpakiem (27 egzemplarzy w 22 grobach – ok. 10%); przedmiotem brązowym (wyłącznie drobne ozdoby, 1 grocik do strzały - 41 okazów w 39 grobach – około 17%); kościanym grocikiem (grób 218).

Niemal we wszystkich przypadkach misy spełniały funkcję nakryw popielnic (bez względu na ich formę), będąc odwrócone dnem do góry. Taki układ znany jest także z grobów w których funkcję popielnicy spełnia inna misa. Sytuację taką stwierdzono m.in. w zespole grobowym 46 z dwoma misami zbydniowskimi. Tylko w jednym przypadku (grób 32) misa została umieszczona obok (?) popielnicy. Rolę przystawek spełniały najczęściej czerpaki (profilowane i nieprofilowane), miseczki (analogiczne

jak czerpaki ale bez uszek), kubki i miniaturowe naczynka wazowate. Naczynia powyższe występowały najczęściej pojedynczo, wyjątkowo w dwóch pochówkach zaobserwowano 2 takie naczynia (groby: 152, 201), a w jednym aż 4 (grób 23). Umieszczano je obok popielnicy (21 grobów: 23 (x4), 30, 35, 45, 64?, 95, 97, 105, 129, 132, 136, 138, 141, 142, 145, 152, 155?, 169, 179, 201 (x2), 203. W jednym przypadku (grób 153) małą miseczkę umieszczono wewnątrz popielnicy, na przepalonych kościach. Orientacja i rozmieszczenie przystawek nie podlegały bardziej szczegółowej obserwacji, niemniej dla niektórych zespołów wzmiankuje się ich rozmieszczenie: na E od popielnicy (5 grobów: 95, 136, 138, 152 (x2), 201); na S od popielnicy (4 groby: 97, 129, 169, 203); na W od popielnicy (201); na SW od popielnicy (132). Wewnątrz 39 popielnic odkryto 41 drobnych przedmiotów brązowych, najczęściej na przepalonych kościach lub między nimi. Przedmioty te cechują się małym zróżnicowaniem formalnym, jak również niewielką ilością surowca wykorzystaną do ich wykonania. Wszystkie przedmioty metalowe wykonano z „brązu”, brak natomiast, co warto podkreślić przedmiotów żelaznych. W wyposażeniu metalowym zdecydowanie dominują drobne ozdoby tym: 2 bransolety (groby 173, 187), 2 małe guzy (groby 35, 142), 4 pierścienie (wykonane z wąskiej taśmy z końcami zachodzącymi na siebie – o śr. 1 - 2 cm; groby 9, 39, 62, 82), 29 drucianych skrętów (groby 3, 13, 33, 35, 42, 52, 54, 55, 57, 60, 71, 80, 86, 110, 116, 118, 141, 142, 160, 184, 188, 190, 195, 208, 217, 219, 3 egzemplarze luźno), 1 paciorek salta leone (grób 179).

Bransoleta z grobu 173 (o średnicy 6,2 cm) została wykonana z dość grubego, skróconego pręta brązowego, o lekko cieniejących końcach zachodzących na siebie. Okaz ten nawiązuje m.in. do nieco większych i bardziej masywnych form nagolenników z grobu szkieletowego 127 z Grodziska Dolnego stan. 2 (S. Czopek 1996, s. 24, tabl. XXXVIII, 1-2). Kazimierz Moskwa datował powyższą formę na drugą połowę IV, ewentualnie początek V OEB (K. Moskwa 1976, s. 28; 1979 s. 47), taka pozycja chronologiczna wydaje się możliwa do przyjęcia (fazy I1b - I2). Wymienioną ozdobę odkryto wewnątrz dużej szerokootworowej wazy – popielnicy, pierwotnie przykrytej misą (nieokreślonej formy) (K. Moskwa 1979, s. 37-38, tabl. XVI, 10). Swoją tektoniką nawiązuje ona do klasycznych form WN. Charakterystyczne cechy tego naczynia to: bardziej „przysadziste” proporcje, brak ornamentyki (zarówno rytej jak i plastycznej), gładka powierzchnia, barwa zewnątrz ciemno brunatna, wewnątrz szaro brunatna (grupa technologiczna III?), domieszka średnioziarnistego tłucznia kamiennego.

Prawdopodobne wydaje się zdaniem autora, wiązanie wymienionego naczynia z wczesnym etapem (proto-) kształtowania się idei popielnicy w typie WN.

Druga bransoleta (typ IV/1 K. Moskwy) (grób 187) wykonana z płasko wypukłej taśmy brązowej, została odkryta wewnątrz „klasycznej” WN (typ I[?]/A/5 - XCVII, 7 – kcc SN 1164), przykrytej MZ (typ A - XCVII, 8 – kcc SN 1165). Powyższa forma bransolety (będąc formą stosunkowo mało charakterystyczną) posiada szereg analogii na innych cmentarzyskach TKŁ (m.in. Bachórze – Chodorówce, stan. 1; Wierzawicach, stan. 4, 18; Gorzycach stan. 1 i innych). W literaturze ozdoby powyższe wiązane są najczęściej z I fazą (IV-V OEB) TKŁ (K. Moskwa 1976, s. 28; 1979, s. 47). W naszym przypadku za najbardziej prawdopodobne należy przyjąć datowanie w ramach faz I2 - 3.

W dwóch grobach (35 i 142) wystąpiły brązowe ozdoby guziczkowe. W obu przypadkach rolę popielnicy spełniały WN. Inwentarz grobu 35 tworzą: popielnica WN (typ I/A/7 – LXXX,1 - kcc SN 1050), przystawka – miniaturowe naczynko wazowate o stosunkowo dłuższej, cylindrycznej szyjce, niewielki druciany skręt brązowy. Drugi zespół grobowy (142) składa się z popielnicy – WN (typ II[?]/C/7 – XCIII,7 - kcc SN 1135), nakrywy – misy półkulistej, z silnie wychyloną krawędzią, niewielkiego kubka z uszkiem, o cylindrycznej szyjce (załom zdobiony 3 guzkami), a także małego drucianego skrętu brązowego. Analogiczne egzemplarze ozdób znane są m.in. z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 (groby 682 i 357?) (S. Czopek 2001, s. 150 - 151, tabl. LXXXV,24; XLI,35?) i Kosina, stan. 2 (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, tabl. XIV, 23). Odnosząc się do występującego w literaturze przedmiotu twierdzenia, iż ozdoby powyższe należy wiązać z ozdobami czepców kobiecych (Z. Bukowski 1962, s. 208 za: S. Czopek 2001 s. 151), można przytoczyć wyniki analizy antropologicznej. Grób 35 to pochówek podwójny, w którym wystąpiły szczątki kobiety i mężczyzny w wieku maturus. W popielnicy grobu 142 wystąpiły natomiast szczątki kobiety (?) w wieku adultus. Ustalenia powyższe nie stoją więc w sprzeczności z zakładaną funkcją tych ozdób.

W pochówku 218 z popielnicą w typie WN (typ I/B/{8} – CI, 2 - kcc SN 1186) i nakrywą – MZ (typ 3/A/[2] – CI, 3 - kcc SN 1187) wystąpiły 2 grociki strzał, pierwszy z nich to okaz brązowy, drugi kościany. Dla brązowego grocika z zadziornymi (K. Moskwa 1979, s. 48, tabl. XX, 6) nie można wskazać bezpośrednich analogii w ramach zasięgu

TKŁ. Nieco inny w formie grocik brązowy znany jest natomiast z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 (grób 220 – z popielnicą WN – typu ?/C/{7} - LI,1) (S. Czopek 2001, s. 151, tabl. XLI,12). Dla okazu kościanego (K. Moskwa 1979, s. 48, tabl. XX, 7), niezbyt bliskie, formalne analogie można wskazać na cmentarzyskach w Mokrzeszowie, stan. 2 (grób 135) (K. Trybała 2004, tabl. XXVI, 4 - 5) i Wierzawicach, stan. 18 (badania własne - 2006 r.).

Analizie antropologicznej poddano przepalone szczątki kostne z 208 pochówków (B. Bugajska 1979, s. 1 - 213). Wyniki (w niepełnym zakresie) zostały opublikowane w monograficznym opracowaniu stanowiska (K. Moskwa 1979, s. 53 - 57, ryc. 2, tabl. 1 - 4). Ogółem rozpoznano 224 osobników: 30 kobiet, 39 mężczyzn, 62 dzieci, 93 osobników o nieokreślonej płci. Ujawniono także obecność 16 pochówków podwójnych (K. Moskwa 1979, s. 54 - 57, tabl. 4). W 12 przypadkach są to pochówki osobnika dorosłego z dzieckiem (6 pochówków kobiety z dzieckiem, 5 pochówków mężczyzny z dzieckiem, 2 pochówki dorosłego płci nieokreślonej z dzieckiem)

Średnia wieku dla osobników z analizowanego cmentarzyska wynosi 18,4 lat i w dużej mierze spowodowana jest wysoką śmiertelnością wśród dzieci (59 z nich zmarło do wieku 14 lat) (B. Bugajska 1979, s. 1). Rozkład wymieralności w poszczególnych klasach wiekowych przedstawia się następująco: zgon okołoporodowy / 0 - 3 miesiące / (4 osobników), infans I / 3 m. - 3, 5 lat / (46 osobników), infans II / 3/ 5 - 10 lat / (10 osobników), infans II - juvenis / 10 - 14 lat / (1 osobnik), juvenis / 14 - 17 lat / (1 osobnik), juvenis - adultus / 17 - 20 lat / (4 osobników), adultus / 20 - 27 lat / (25 osobników), adultus - maturus / 27 - 35 lat / (15 osobników), maturus / 35 - 40 lat / (10 osobników), maturus - senilis / 40 - 60 lat / (4 osobników), dorosły (60 osobników), nieokreślony (42 osobników). Jako swego rodzaju charakterystyczną cechę dla materiału osteologicznego z cmentarzyska, badaczka wskazuje minimalny udział kości czaszki (sytuację obserwowaną w licznych pochówkach). Dopuszczając w tym zakresie intencjonalne ich wykluczanie (B. Bugajska 1979, s. 1 - 2).

Obserwacja rozmieszczenia grobów na cmentarzysku z uwzględnieniem płci i wieku pochowanych w nich osób nie przynosi bardziej istotnych informacji. Kazimierz Moskwa zwraca jednak uwagę na bliskie „planigraficzne sąsiedztwo” niektórych pojedynczych pochówków kobiet i mężczyzn (groby: 60 - 61, 68 - 69, 78-79, 110 - 112, 122 - 123, 138 -

142, 160 - 161), sugerując także możliwość ich interpretacji jako potencjalne pochówki małżeństw monogamicznych (1979, s. 55).

Zestawienie podstawowych informacji odnoszących się do charakteru wyposażenia grobowego w stosunku do grobów w których osobniki posiadają określenia płci i wieku, przynosi następujące ustalenia. W 49 grobach dzieci, misy wystąpiły w 24, przystawki w 3, przedmioty brązowe w 12 grobach. W 22 pochówkach kobiet, misy odkryto 14 grobach, przystawki w 3, przedmioty brązowe w 6. Groby męskie (32) cechuje następująca frekwencja wyposażenia: misy – 15 grobów, przystawki - 5 grobów, brązy – 5 grobów (K. Moskwa 1979, s. 56 - 57, tabl. 1 - 3). W pochówkach podwójnych (16), misy wystąpiły w 11 przypadkach, przystawki w 3, brązy w 7 grobach (K. Moskwa 1979, s. 56 - 57, tabl. 4). Reasumując można stwierdzić, że w wyposażeniu poszczególnych grup pochówków zarysowują się pewne (niezbyt duże?) różnice. Stosunkowo najlepiej wyposażone to pochówki podwójne. Misy są najliczniej reprezentowane w grobach kobiet w dalszej kolejności mężczyzn i dzieci. Przystawki najczęściej występują w grobach mężczyzn, rzadziej kobiet i dzieci. Brązy najczęściej w pochówkach kobiet, dzieci i mężczyzn (K. Moskwa 1979, s. 56 - 57).

Kazimierz Moskwa odnosił użytkowanie cmentarzyska do drugiej połowy IV i V OEB, uznając wymienione stanowisko to za najbardziej reprezentatywne dla II fazy TKŁ (w ramach obowiązującego wówczas systemu chronologicznego) (K. Moskwa 1979, s. 57). Pogląd powyższy w dużej mierze opierał się na przekonaniu badacza, iż występowanie klasycznych naczyń typu WN (typ „morfologiczno – zdobniczy” I/2/b-d K. Moskwy) i MZ (typ II/5 K. Moskwy) nie wykracza poza V OEB. Z wczesnym okresem użytkowania cmentarzyska wiązał on obecność nielicznych, gładko powierzchniowych garnków tulipanowatych. Jako nieco młodsze od nich uznał natomiast wazy (niektóre wśród form WN /proto- WN?/ typ „morfologiczno – zdobniczy” 1/2/a wg K. Moskwy), wyznaczając ich górną granicę chronologiczną na schyłek IV OEB (K. Moskwa 1979, s. 57, tabl. II, 9, 10; V, 5; VI, 5, 11; VII, 8; XII, 3; XIV, 10; XV, 8, 14; XVI, 3; XVII, 1; XVIII, 14). Bardzo nieliczna grupa, najmłodszych na cmentarzysku garnków jajowatych, została z kolei powiązana przez niego ze schyłkiem V OEB.

4.4. Cmentarzysko w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko położone jest w bezpośredniej bliskości zabudowań mieszkalnych i gospodarczych, na brzegu dawnego koryta Sanu. W kontekście odkryć archeologicznych, miejscowość Gorzyce pojawiała się w literaturze przedmiotu począwszy od 1876 roku. Pierwszy raz za sprawą Adama Kirkora, który wśród różnych informacji wzmiankował obecność cmentarzyska ciałopalnego, zlokalizowanego na terenie folwarku w wymienionej miejscowości (A. H. Kirkor 1877, t. 1, s. 39 - 41). W następnym okresie także wielokrotnie wzmiankowano powyższe cmentarzysko (m.in. G. Ossowski 1890, t. XIV, s. 28; J. Pasternak 1928, s. 132; J. Kostrzewski 1939 - 1948, t. IV, s. 269). W 1912 roku pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził tu Michał Drewko. Ich rezultatem było odkrycie 29 zespołów grobowych (J. Bartys 1939, s. 125 - 135 za: K. Moskwa 1959, s. 131). Zabytki z tych badań przekazano do Muzeum Archeologicznego w Krakowie (K. Moskwa 1959, s. 131). Badacz ten eksploracją objął prawdopodobnie tylko bardzo niewielką część stanowiska. Szczegółowy charakter jego prac nie jest jednak znany. W 1958 roku dochodzi na stanowisku do kolejnych odkryć, tym razem przypadkowych (w trakcie wybierania piasku do celów gospodarczych). Konsekwencją przekazania informacji o odkryciu do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Rzeszowie, było podjęcie na stanowisku ratowniczych badań wykopaliskowych. Zostały one przeprowadzone (w okresie lipiec – wrzesień 1958 r.) przez Kazimierza Moskwę. Eksplorację wykonano w oparciu o metodę arową, obejmując nią powierzchnię 12 arów (I - XII). W rezultacie odkryto 148 zespołów grobowych, które wystąpiły na obszarze 5 arów (I - V), koncentrując się w niektórych strefach, w ramach dość zwartych skupisk (głównie tam gdzie stwierdzane zniszczenia były mniejsze). Drobne fragmenty ceramiki, a także przepalonych kości odkryto natomiast na łącznej powierzchni 8 arów (VI, VIII, IX). Badania ujawniły bardzo poważny stopień zniszczenia stanowiska. Dokonanym w wyniku funkcjonowania tu w XIX wieku zabudowań folwarcznych (w szczególności w aspekcie ich usuwania), jak również pobierania piasku do celów gospodarczych. W pewnym stopniu także, potwierdzonym na stanowisku faktem destrukcji zespołów grobowych (m.in. 9 grobów: 35 - 36, 38 - 40, 43, 64 - 66), w kontekście użytkowania obiektu (lub ewentualnie obiektów ?) osadowego w okresie rzymskim (ar I). Na badanym obszarze cmentarzyska zaobserwowano wydzielenie się 2 stref pochówków (strefa A – ary I - IV; B – ar V). Bardzo prawdopodobna wydaje ewentualność ich rozlokowania w ramach szerszej,

bardziej zwartej strefy, zorientowanej na osi W - E (z mniej lub bardziej wydzielającymi się w jej ramach koncentracjami grobów). Zakładając iż przypuszczenie to jest prawdziwe to koncentracja grobów „A” byłaby zachodnim skrajem tej strefy (całego cmentarzyska ?), wyznaczając jego zasięg w tym kierunku. Charakter rozmieszczenia grobów koncentracji „B” (ar V) sugeruje natomiast, że uchwycono w bardziej wyraźny sposób zasięg stanowiska w tym kierunku wschodnim (jest jednak prawdopodobne, że skraj stanowiska znajdował się w pobliżu wymienionej koncentracji). Najprawdopodobniej cała środkowa strefa stanowiska (jego centralna partia między koncentracjami A i B) została całkowicie zniszczona. Pogląd taki był wyrażany również przez badacza stanowiska (K. Moskwa 1959, s. 133). Bardzo duży stopień zniszczenia obiektów utrudnia szczegółowe określenie ich konstrukcji i charakteru. W ogólnym ujęciu w stosunku do wszystkich można odnosić obrządek ciałopalny. Kazimierz Moskwa informuje o obecności 82 grobów ciałopalnych popielnicowych, 63 ciałopalnych jamowych i 3 zniszczonych ciałopalnych (K. Moskwa 1959, s. 174 - 175). Opisując pochówki jamowe badacz wspomina o okrągłych lub owalnych jamach grobowych (o śr. 30 - 40 cm) zawierających skupiska przepalonych kości (brak informacji o bardziej szczegółowym charakterze ich zalegania – układ rozproszony ? zwarty ?) i ułamki „celowo potłuczonych naczyń”. Zdaniem autora bardzo mało prawdopodobna jest jednak obecność tak dużej liczby grobów jamowych. Większą część z nich należy interpretować zapewne jako silnie zniszczone pochówki ciałopalne popielnicowe. Wątpliwości w ich pierwotną interpretację (jako pochówki jamowe) wyrażał w swych późniejszych publikacjach, także Kazimierz Moskwa (K. Moskwa 1976, s. 186 - 187). W sytuacji, w której pierwotną interpretację uznalibyśmy jednak za słuszną, skalę tego zjawiska (obrządku) na stanowisku, należałoby określić jako swego rodzaju precedens, nie notowany w tym wymiarze na innych cmentarzyskach TKŁ. Groby odkrywano na głębokościach od 20 do 90 cm (gł. zalegania dna popielnic). Charakter wyposażenia pochówków popielnicowych różnicuje na 2 grupy, z których pierwsza to popielnice z przepalonymi kośćmi i misami (prawie zawsze w roli ich nakryw (groby: 1 - 4, 42, 51, 63, 74, 88), tylko wyjątkowo w grobie 4 małą misę ustawiono obok popielnicy i czerpaka. Druga grupa grobów popielnicowych charakteryzuje się obecnością popielnic bez mis. Jak już wspomniano powyżej, ze względu na znaczną destrukcję obiektów, trudna (bądź też mało wiarygodna) jest szczegółowa charakterystyka wyposażenia poszczególnych grobów. Fakt ten potwierdza również bardziej wnikliwa obserwacja, głównie ceramicznych „składników inwentarzowych” w odniesieniu

do poszczególnych zespołów grobowych. W licznych przypadkach można domniemywać obecność „domieszek” fragmentów naczyń z innych, zniszczonych zespołów (?). Analizę utrudnia także brak dokładnych obserwacji opisujących rozlokowanie poszczególnych składników inwentarzowych (np. przystawek, mis, metali itp.). Dążąc jednak do nakreślenia ogólnej charakterystyki wyposażenia grobów, można przytoczyć informacje podane przez autora badań. Niewielkie naczynia, przystawki (czerpaki, kubki, miniaturowe naczynka wazowate) wystąpiły w 16 grobach (4, 6, 8, 12, 13, 20, 22, 24, 35, 62, 63, 66, 72, 88, 108, 112). Wzmiankowane są głównie inwentarze z jedną przystawką, a także 2 (22), 2 (4). Również w skład inwentarzy 3 grobów (4, 63, 88) wchodziły poza popielnicą i misą, także przystawki (K. Moskwa 1959, s. 176). Wyposażenie metalowe inwentarzy oparte było głównie na przedmiotach brązowych (12 okazów), a także żelaznych (2 okazy). Łącznie wystąpiły one w 10 zespołach grobowych (31, 47, 50, 62, 75, 86, 114, 116, 132, 133) (dodatkowo znane są 4 okazy – znalezione luźno z powierzchni stanowiska). Wśród wyrobów brązowych można wymienić: 2 kolczyki gwoździowate, 3 zawieszki z tarczką ślimacznicowatą i uszkiem, 2 bransolety, 1 fragment drutu tordowanego (naszyjnika ? bransolety ?), 4 kółka (jedno z nich 3 zwojowe interpretowane jako ozdoba do włosów). Wyroby żelazne to: bransoleta (114) z końcami zachodzącymi na siebie (wykonana z okrągłego w przekroju, grubego pręta), drugi przedmiot to niecharakterystyczna niewielka blaszka (okucie ?) z grobu 63. W późniejszych swoich publikacjach autor badań podaje informację o odkryciu na wymienionym cmentarzysku kilku paciorków: szklanych i ceramicznych (m.in. K. Moskwa 1976, s. 188). W trakcie badań pozyskano również niezbyt dużą grupę zabytków krzemiennych są to m.in. mikrolityczny rdzeń krzemienny i kilkanaście odłupków (K. Moskwa 1959, s. 184 - 185, tabl. XV, 6 - 7). Większość z nich (lub wszystkich) nie należy jednak wiązać z okresem użytkowania cmentarzyska.

Inwentarz ceramiczny pochówków oparty jest na kilku grupach naczyń. Najlicniejsza grupa to wazy pełniące funkcję popielnic (poza formami miniaturowymi), garnki jajowate (spełniające tą samą rolę co wazy), dzban – popielnica, misy – nakrywy popielnic (wyjątek stanowi mała misa - przystawka z grobu 4), czerpaki i kubki, miniaturowe naczynia wazowate.

Wazy reprezentowane są przez formy „klasyczne” WN, charakteryzujące się ostro załamanym brzuścem, wyodrębnioną szyjką (w tym okazy o smukłych i bardziej

przysadzistych proporcjach), nadziałomiem zdobionym ornamentyką zakreskowanych trójkątów i czworoboków jak również ornamentyką plastyczną (pseudouszkami i grupami guzków na załomie), okazy WN niezdobione lub zdobione wyłącznie ornamentyką plastyczną. Nieco odmienne formy to naczynia dwustożkowate o stosunkowo łagodnej profilacji, niewyodrębnionej, stożkowej (lub lejkowato rozchylonej) szyjce z ornamentem rytym typowym dla WN. Do grupy innych waz można zaliczyć: okaz o łagodnym, zaokrąglonym brzuścu, wydłużonej, stożkowej szyjce z rzędem otworków pod wylewem z ornamentem „pseudosnurowym” na górnej i dolnej części brzuśca, wazy łagodnie profilowane – pokrewne form dwustożkowatych (K. Moskwa 1976, s. 187-188, ryc. 14, b).

Garnki jajowate stwierdzono w 12 grobach (3, 6, 9, 16, 72, 79, 86, 90, 107, 109, 127, 130). Obecne są wśród nich formy (zarówno o powierzchniach gładkich i jak i liczniejsze chropowate lub obmazywane palcami) o wąskich dnach i dość przysadzistych brzuścach, a także formy o profilu „workowatym” z otworkami pod wylewem. Jedyne na cmentarzysku dzban reprezentuje formę łagodnie profilowaną, o niewyodrębnionej lejkowatej szyjce i bardzo wąskim dnie (grób 4). Wystąpił on w roli popielnicy w najlepiej wyposażonym w ceramikę zespole grobowym (razem z małą misą półkulistą, półkulistym czerpakiem, miniaturowym naczynkiem wazowatym, o cylindrycznej szyjce, 2 uszkami u jej nasady). Misy należą do form najgorzej zachowanych na stanowisku, wynika to zapewne z faktu, że pełniąc zwykle rolę nakryw popielnic w największym stopniu były narażone na zniszczenie. Obecność ich wzmiankuje się w odniesieniu do 9 pochówków (1 - 4, 42, 51, 63, 74, 88) (K. Moskwa 1959, s. 180). W ogólnym ujęciu można wśród nich wyróżnić: misy półkuliste z płaskim dnem, analogiczne formy z wklęsłym dnem, fragmenty (partii dennych) mis profilowanych – MZ, zdobione ornamentem rytym i odciskany (koncentryczne kręgi i owalne odciski stempelkowe). Czerpaki reprezentują formy: półkuliste z taśmowatym uszkiem, z dnem płaskim lub wklęsłym, okazy profilowane z uchem taśmowatym, półkulistym dnem, o ostro załamanym brzuścu płynnie przechodzącym w łukowatą szyjkę lub łagodnie profilowane z płaskim dnem. Inne przystawki – miniaturowe naczynka wazowate reprezentowane są przez dwa okazy (grób 4, drugi odkryty luźno na powierzchni stanowiska): są to formy o jajowatych brzuścach i cylindrycznych szyjkach z dwoma uszkami u jej nasady.

Dokładniejsza obserwacja rozlokowania grobów na cmentarzysku w Gorzycach, stan. 1, ukazuje ich tendencję do grupowania się w ramach stosunkowo zwartych skupisk. Szczególnie w strefie grobów „A” widoczne są układy wydzielających się (mniej lub bardziej wyraźnie) wzdłużnych” koncentracji, przybierających orientację zbliżoną do kierunku N – S. Zastrzec jednak należy, że próby analiz planigraficznych mogą być obarczone znacznym błędem wynikającym z dużego stopnia zniszczenia stanowiska. Z drugiej jednak strony zadokumentowany układ grobów (w ramach mniejszych koncentracji) może oddawać w ogólny sposób, pierwotny charakter ich rozplanowania. Dla cmentarzyska w Gorzycach wymierną wartość pojęciu „zwartości lokowania grobów”, nadaje wskaźnik 114 grobów na 1,3 ara (K. Moskwa 1959, s. 172). Tylko w jednym przypadku udało się zaobserwować zależność stratygraficzną: poniżej grobu 98 (popielnica - waza dwustożkowata o wydłużonej, stożkowatej szyjce, oddzielonej rowkiem od brzuśca, z guzkami na załomie - barwy brunatnej; K. Moskwa 1959, s. 175, tabl. XII, 3), znajdowała się silnie zniszczona popielnica (waza łagodnie profilowana, niezdobiona o czarnej powierzchni) z grobu 119.

Zarówno w okresie w którym miały miejsce badania, jak również publikacja materiałowa cmentarzyska w Gorzycach, stan. 1, stan badań nad TKŁ (w tym zwłaszcza periodyzacją materiałów ceramicznych) był wysoce niezadawalający, podkreślał to także sam autor (K. Moskwa 1959, s. 186). Czas użytkowania cmentarzyska wiązał on przede wszystkim z V OEB, a także z okresem halsztackim (HC - D). W monografii stanowiska pojawił się także pogląd dopuszczający ewentualność datowania niektórych materiałów ceramicznych na IV OEB (np. łagodnie profilowane naczynia dwustożkowate z załomem w połowie wysokości, analogiczne formy o lekko rozchylonej, niewyodrębnionej szyjce; a także ornamenty MZ z rytymi koncentrycznymi kołami na dnach) (K. Moskwa 1959, s. 185). W tym okresie było to sprzeczne z obowiązującym poglądem, iż grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej pojawiła się w międzyrzeczu Wisły i Sanu na początku V OEB (J. Kostrzewski 1949, s. 106, 118). Z V OEB Kazimierz Moskwa wiązał WN, a także brązową bransoletę taśmowatą (ze względów metrycznych określoną jako dziecinna) (K. Moskwa 1959, s. 185, tabl. XV, 2). Również największą grupę materiałów odnosił on do V OEB i okresu halsztackiego: garnki jajowate, niektóre formy naczyń dwustożkowatych, większość mis, czerpaki profilowane z płaskim dnem. Wyłącznie z okresem halsztackim wiązał natomiast: kolczyki gwoździowane, zausznicę o ślimacznicowatej tarczce, ozdobę do włosów i żelazną bransoletę. Z form ceramicznych

były to: naczynie wazowate „zbliżone do typu Villanova”, misa półkulista o wklęsłym dnie, czerpak o cylindrycznej szyjce, waza o ostrym załomie, cylindrycznej szyjce i silnie rozchylonym wylewie (K. Moskwa 1959, s. 177 - 178, tabl. IX, 5; X, 6). Dla grupy najmłodszych materiałów (wyłączając żelazną bransoletę) badacz wskazywał analogie w kulturze wysockiej. W ogólnym ujęciu (w sferze analogii ceramicznych), koneksje były wzmiankowane także do grup: górnoląsko małopolskiej i wschodniowielkopolskiej KŁ (K. Moskwa 1959, s. 185).

4.5. Cmentarzysko w Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Miejscowość Mokrzeszów obecnie znajdująca się we wschodniej części Tarnobrzega, położona jest nad niewielkim ciekim wodnym – Mokrzeszówką, uchodzącą do Trześniówki, prawobrzeżnego dopływu Wisły. Pojawiała się ona w literaturze przedmiotu począwszy od końca lat osiemdziesiątych XIX wieku, pierwszy raz za sprawą Adama Kirkora, który przeprowadził badania wykopaliskowe na cmentarzysku, obecnie oznaczonym jako stanowisko 2 (1877, t. I, s. 36 - 37). Cmentarzysko to (stan. 2) znajduje się w przysiółku Biała Góra, w południowej partii żwirowego wzniesienia (pola „Kozielec”), na wschód od niewielkiego stawu, w bezpośredniej bliskości zabudowań wymienionego przysiółka (K. Moskwa 1964, s. 336; K. Trybała 2004, s. 6, ryc. 1). Badania Adama Kirkora objęły przestrzeń 0,6 ara, doprowadzając do odkrycia popielnic, w tym niekiedy razem z przystawkami. Pozyskane zabytki przekazano do Muzeum Archeologicznego w Krakowie (A. H. Kirkor 1877, t. 1, s. 36 - 39). Po długim okresie czasu, w 1960 roku inspekcji wymienionego stanowiska dokonał Kazimierz Moskwa. Natrafił w jej trakcie na zniszczony grób popielnicowy, co utwierdziło go w przekonaniu o konieczności podjęcia w tym miejscu ratowniczych badań wykopaliskowych (K. Moskwa 1964, s. 336 - 337). Powyższe plany zostały zrealizowane 15 lat później. Badacz przebadał 14 arów i odkrył łącznie 173 groby. Układają się one w podłużne skupisko o orientacji E - W, z małym odchyleniem na jego krańcach w kierunku NE-SW (K. Trybała 2004, s. 110). Wśród nich 158 (91,3% całości) to groby ciałopalne popielnicowe, 12 (w tym jeden domniemany ?) bezpopielnicowe (7%), a także 3 pochówki symboliczne (1,7%) (K. Trybała 2004, s. 111). Stylistyka nadsańska na opisywanym cmentarzysku reprezentowana jest tylko przez 2 naczynia (WN i MZ – grób 109) (K. Trybała 2004, s. 45, tabl. XX, 4 - 5). Niestety nieścisłości wynikające

z dokumentacji polowej i listy inwentarzowej sugerują przemieszanie materiałów ceramicznych, (przypisanych w opracowaniu stanowiska do inwentarza grobu 109) z conajmniej 2 lub 3 pochówków (tabl. XX, 1 - 5). Ceramikę z tego inwentarza (109) można więc prawdopodobnie rozdzielić na 3 zespoły: (1.) fragmentarycznie zachowana waza (partia denna tego naczynia) i półkulista misa o płaskim, wyodrębnionym dnie; (2.) zniszczony grób w którym funkcję popielnicy? pełnił pionowo obmazywany palcami garnek jajowaty z otworkami pod wylewem i poziomą listwą z odciskami palcowymi; (3.) z popielnicą w typie przysadzistej WN, a także misą – nakrywą (MZ) o łagodnym profilu brzuśca, wyodrębnionej, lejkowato rozchylonej szyjce z jej nasadą podkreśloną dookólnym żłobkiem. Dla grobu 109 dysponujemy oznaczeniem antropologicznym szczątków kostnych (podobnie zresztą jak dla większości innych pochówków nekropolii).¹⁰⁹ Prawdopodobnie szczątki te wiążą się jednak z popielnicą vazą (1.) – inw. 109. Oznaczenie wskazuje na pochówek podwójny kobiety w wieku juvenis - adultus i dziecka infans I (waga kości – 855 g) (K. Trybała 2004, s. 46). Poza wymienionym (prawdopodobnym?) zespołem grobowym - WN-MZ - (3). inw. 109, na cmentarzysku oznaczonym jako 2 w Mokrzeszowie, styl nadsański nie zaznacza swojej obecności. Fakt ten jest dość znamieny szczególnie w konfrontacji z zupełnie odmienną (w tym względzie) sytuacją zaobserwowaną na pobliskim cmentarzysku oznaczonym jako stanowisko 1 w Mokrzeszowie.

Cmentarzysko w Mokrzeszowie, stan. 1, posiada szczególne znaczenie dla poruszanej w niniejszej pracy problematyki z uwagi na dominującą rolę, jaką w jego inwentarzach grobowych, spełniała ceramika stylu nadsańskiego. Cmentarzysko to położone jest północno - zachodniej części Tarnobrzega - Mokrzeszowa w bezpośredniej bliskości zabudowań gospodarczych i mieszkalnych. Nekropola ta została odkryta znacznie później niż opisane wyżej stanowisko 2. Pierwsze badania w 1950 roku, z ramienia Muzeum Archeologicznego w Krakowie przeprowadził tu Andrzej Żaki (1950, s. 143). W następnych latach postępowało jednak dalsze niszczenie cmentarzyska, głównie wskutek uprawy rolnej. Odpowiedzią na zaistniałą sytuację było wznowienie badań wykopaliskowych. W 1959 roku przeprowadzono badania ratownicze (z ramienia

¹⁰⁹ Analizę antropologiczną wykonała Barbara Szybowicz z IA UJ, jej maszynopis znajduje się w Archiwum Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

Konserwatora Zabytków Archeologicznych Województwa Rzeszowskiego), były one jednak zakrojone na niewielką skalę. Rezultatem było odkrycie tylko jednego zespołu grobowego. Rok później wykopaliska zostały wznowione przez Kazimierza Moskwę (1964, s. 337 - 353). Objęły one łącznie powierzchnię 4 arów i przyniosły odkrycie dalszych 67 pochówków. W ramach przebadanej części stanowiska (strefy najbardziej zagrożonej, a także zapewne stosunkowo niewielkiej w porównaniu z jego pierwotnymi rozmiarami), groby stwierdzono na powierzchni 3 arów. W bardzo wyraźny sposób popielnice skupiały się tworząc mniejsze koncentracje, o wzdłużnych układach (o orientacji NW - SE), liczących od kilku do kilkunastu (kilkudziesięciu ?) popielnic (w formie owalnych skupisk lub rzędów pojedynczych ciągów popielnic). Przeciętnie popielnice były odkrywane na głębokościach od 15 do 30 cm i ustawione blisko siebie, co w szczególności dotyczy wzdłużnych koncentracji z części NE i SW badanego obszaru. W dokumentacji badań brak jest wzmianek wskazujących na obecność relacji stratygraficznych między poszczególnymi naczyniami z grobów. W próbach periodyzacji ceramiki z opisywanej nekropolii mogą być w pewnej mierze pomocne obserwacje planigraficzne. Szczególnie interesujące są w tym kontekście pojedyncze ciągi popielnic. Zdaniem autora jest prawdopodobne, że dostawianie naczyń – popielnic odbywało się z jednej lub dwóch 2 kierunków - NW, SE (niestety bardzo prawdopodobna jest np. w przemienną sekwencją dostawiania). Regularny układ tych pojedynczych ciągów popielnic, wyraźnie sugeruje dostawianie naczyń na jednej osi NW - SE (mało prawdopodobne są natomiast kierunki na osi prostopadłej do przytoczonej). Ilość możliwych sekwencji dostawień naczyń jest jednak znaczna (zależna także od ilości naczyń w ciągu). Poczynione w tym kontekście obserwacje mogą jednak przynieść w przyszłości interesujące wnioski, szczególnie w konfrontacji z innymi ustaleniami np. ściśle typologiczną analizą ceramiki (zwłaszcza w sytuacji gdy sekwencje dostawiania naczyń ujawnią względnie prosty i czytelny schemat). Na opisywanym cmentarzysku groby ciałopalne reprezentowane są przez dwa typy konstrukcyjne: popielnicowe (63 groby) i jamowe (5 grobów). Wśród pochówków popielnicowych 42 to wyłącznie popielnice z przepalonymi kośćmi. Pozostałe 21 grobów ujawnia bogatsze wyposażenie m.in. w misy - nakrywy popielnic (9 grobów /13% całości: 3, 11 - 13, 18, 23, 33 - 34, 65), przystawki (czerpaki, miniaturowe naczynia wazowate – 8 grobów /12% całości/: 1, 11, 16, 29, 33, 40, 57, 59), a także przedmioty brązowe (występujące pojedynczo w 8 grobach /12% całości/: 7, 12 - 13, 27, 33, 35, 48, 57). Reasumując można stwierdzić, że misy

wystąpiły w co ósmym pochówku, przystawki w co 9, brązy w co jedenastym (K. Moskwa 1964, s. 344).

Funkcję popielnicy pełniły głównie wazy, a także garnki. Odmianą sytuację stwierdzono w pochówku 18 /dorosłego osobnika/, w którym popielnicą była półkulista misa (z płaskim wyodrębnionym dnem), przykryta drugą, analogiczną w formie misą. Poza przytoczonym przypadkiem, wszystkie misy wystąpiły w pochówkach w roli nakryw popielnic. Obserwacja rozlokowania przystawek ceramicznych w zespołach grobowych ukazuje 2 ich układy: wewnątrz (1, 11, 57) lub obok popielnicy (16, 11 - od E, 29, 33 - od NW, 40, 59). W najlepiej wyposażonym w ceramikę pochówku 11 /osoby dorosłej/ popielnica – dwustożkowata waza była nakryta misą, wewnątrz na kościach znajdował się czerpak półkulisty, obok popielnicy (od E) ustawiono się miniaturowe naczynko wazowate z jajowatym brzuścem i cylindryczną szyjką (K. Moskwa 1964, s. 339, tabl. II, 1 - 4). Drobne „brązy” odnajdywano w popielnicach, najczęściej na przepalonych kościach lub wewnątrz nich. Skromny (w aspekcie ilościowym i jakościowym) zestaw form wchodzących w skład wyposażenia metalowego, jest reprezentowany na analizowanym cmentarzysku wyłącznie przez drobne ozdoby brązowe. Na kategorię tą składają się: 2 paciorki (1 okaz salta leone – grób 48; 2 okaz w formie rurki brązowej – grób 13), 1 „pierścionek” z płaskiej taśmy (7), 5 kółek (12, 27, 33, 35, 57). Znamienny jest (zwłaszcza w kontekście chronologicznym) fakt nieobecności w inwentarzach grobowych, przedmiotów żelaznych.

Inwentarz ceramiczny pochodzący z badań cmentarzyska wykazuje znaczny stopień zniszczenia. Najliczniej reprezentowane są wazy, wśród których można wyróżnić: wazy nadszańskie o stosunkowo ostrych, dwustożkowatych załomach, wyraźnie wyodrębnionych szyjkach, lejkowatych (lub stożkowatych? – groby 4, 27, 32). Dwa naczynia tej grupy są pozbawione charakterystycznego dla WN ornamentu (11, 29). Kolejna grupa naczyń wazowatych to naczynia w przybliżeniu dwustożkowate, o wydętym brzuścu, łagodnie profilowanym z cylindryczną lub stożkowatą szyjką (K. Moskwa 1964, s. 345, tabl. I, 1, 3, 6; III, 3; V, 10). Niektóre z nich są ozdobione na brzuścu skośnymi żłobkami (w tym w przeciwnych układach) lub pionowymi i listewkami. Liczną grupę popielnic na cmentarzysku tworzą również garnki jajowate. Wyróżniają się wśród nich okazy pionowo obmazywane o wygładzonej partii przywylewowej i dennej, przysadzistych proporcjach, ozdobione otworkami i poziomą listwą karbowaną pod wylewem

(K. Moskwa 1976, s. 241, ryc. 39b); okazy o „workowatym” profilu, szorstkiej powierzchni z guzkami (K. Moskwa 1964, s. 345, tabl. V, 3, 5?); gładkościenne starannie wygładzane garnki jajowate (K. Moskwa 1964, s. 352, np. tabl. V, 4 – grób 52). Grupa mis różnicuje się na następujące formy: stożkowato-półkuliste, płaskodenne (np. grób 18); misy profilowane (lepiej zachowane 2 naczynia) – MZ, w tym okaz o ostrym załomie, przechodzący płynnie w niewyodrębnioną, prawie cylindryczną szyjkę, z łukowatym, niewyodrębnionym i nieornamentowanym dnem (grób 3); drugi okaz misy to naczynie silnie profilowane o dwustożkowatym brzuścu, wyodrębnionej, silnie rozchylonej szyjce, wyraźnie wydzielonym i zdobionym dnem (na zewnętrznej stronie dna - ornament koncentrycznych kręgów, a także grupy po 4 dołki umieszczone na zewnętrznej krawędzi dna). Czerpaki są reprezentowane przez formy półkuliste, o płaskim lub wklęsłym dnem, a także profilowane z dnem wklęsłym. Miniaturowe naczynia wazowate to m.in. forma naczynia o łagodnie załamanym brzuścu z cylindryczną szyjką. Cmentarzysko w Mokrzeszowie, stan. 1 było pierwszą nekropolą TKŁ dla której wykonano analizę antropologiczną przepalonego materiału kostnego (P. Sikora 1964, s. 1 - 10). Wnioski sformułowane po jej przeprowadzeniu wskazują na zjawisko łamania i rozdrabniania kości (po spaleniu ciała na stosie). Fakt ten potwierdzają silnie rozdrobnione kości czaszki i kończyn, przy obecności dobrze zachowanych kości np. paliczków stóp (P. Sikora 1964 za: K. Moskwa 1964 s. 344). Zły stan zachowania kości (będący zapewne także wynikiem przytoczonych powyżej praktyk), w znacznym stopniu utrudnił antropologowi oznaczenie płci, a w mniejszym stopniu także wieku osobników. Analiza ukazuje następującą strukturę wiekową osobników: 10 oznaczeń dzieci do lat 12 (groby: 17, 30, 40, 44, 46, 48, 51-53, 58), 6 wiek młody /13 - 20 lat/ (groby: 14, 16, 34, 56, 63-64), 32 wiek dorosły /20 - 40 lat/ (groby: 2 - 3, 5, 7, 9 - 11, 18 - 22, 24, 27, 28, 31 - 33, 35 - 36, 41 - 42, 45, 47, 50, 54, 57, 60, 62, 66 - 68), 6 wiek dojrzały /powyżej 40 lat/ (groby: 12, 23, 25-26, 56, 59), przy czym dwie ostatnie kategorie wiekowe podane są tylko w przybliżeniu (P. Sikora 1964 za: K. Moskwa 1964, s. 344). Stwierdzono również obecność jednego pochówku podwójnego (grób 65), z kośćmi dziecka i osobnika dorosłego (P. Sikora 1964, s. 1 - 10).

Kazimierz Moskwa w oparciu o periodyzację materiałów ceramicznych, odniósł użytkowanie cmentarzyska do stosunkowo długiego (i ogólnie nakreślonego) odcinka czasu V OEB i OHa / 900-400 p.n.e./ (K. Moskwa 1964, s. 347, 353; 1976, s. 240). Pogląd ten oparty był na przekonaniu, że dominujące wśród popielnic naczynia w typu

WN z towarzyszącymi im niekiedy misami profilowanymi (MZ), nie „wykraczają” poza V OEB. Dla młodszego okresu użytkowania cmentarzyska (okresu halsztackiego) jako formy najbardziej reprezentatywne badacz ten uznał natomiast garnki jajowate z otworkami i poziomymi, karbowanymi listwami.

5. Nadsański styl ceramiczny na największych nekropolach TKŁ

5.1. Frekwencja zespołów grobowych z ceramiką SN

Na powyższych cmentarzyskach ceramika grobowa SN (WN, MZ, DzN) tworzy liczny lub wręcz dominujący zbiór naczyń. Zestawienie frekwencji 3 typów naczyń tego stylu ceramicznego przedstawia wykres (ryc. 66). Zwraca uwagę bardzo zbliżona struktura frekwencji tych naczyń na cmentarzyskach w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 i Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 z jednej strony, z drugiej natomiast w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Mokrzyszowie, pow. Tarnobrzeg stan. 1.

Udział form WN w całości zespołów grobowych na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1 zamyka się w przedziale: **44%** / 367 naczyń (Pysznica, stan. 1) – **46%** / 221 naczyń (Furmany, stan. 1) - **50,2%** / 112 naczyń (Zbydniów, stan. 1). Dla cmentarzysk w Gorzycach, stan. 1 Mokrzyszowie, stan. 1 frekwencja WN wynosi odpowiednio: **14,2%** całości zespołów grobowych / 23 naczynia (Gorzyce, stan. 1) – **17,6%** / 12 naczyń (Mokrzyszów, stan. 1).

Frekwencja MZ¹¹⁰ na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, we wszystkich zespołach grobowych osiąga wartości: **12,5%** / 29 naczyń (Zbydniów, stan. 1), **16,1%** / 124 naczynia (Pysznica, stan. 1), **18,3%** / 109 naczyń (Furmany, stan. 1). Na nekropolach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1 analogiczne zestawienie frekwencji MZ przynosi wskaźniki: **2,7%** / 4 naczynia (Gorzyce, stan. 1), **4,4%** / 3 naczynia (Mokrzyszów, stan. 1).

Liczebność zespołów grobowych z formami (DzN) na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, wynosi odpowiednio: **2,3%** / 18 naczyń (Pysznica, stan. 1), **5,8%** / 13 naczyń (Zbydniów, stan. 1), **6,6%** / 25 naczyń (Furmany,

¹¹⁰ Nie należy zapominać, że naczynia te spełniając głównie rolę nakryw popielnic były w szczególnie dużym stopniu narażone na zniszczenie. Bez wątpienia należy się więc liczyć z ich pierwotnie większą frekwencją (tym także we wzajemnych relacjach z WN) na analizowanych stanowiskach.

stan. 1). Dla cmentarzyska w Gorzycach, stan. 1 frekwencja zespołów (z DzN) wynosi: **0,7%** / 1 naczynie, natomiast na nekropolii w Mokrzyszowie, stan. 1 nie stwierdzono takiego naczynia.

Zaobserwowane różnice w nasileniu występowania naczyń SN (między cmentarzyskami w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, a nekropolami w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1, najprawdopodobniej związane są z znacznie mniejszym stopniem rozpoznania „całej pierwotnej strefy” objętej pochówkami w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1 (niż miało to miejsce na cmentarzyskach w Pysznicy, Furmanach, Zbydniowie). Prawdopodobne wydaje się, że niższe wskaźniki frekwencji naczyń SN na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1, związane są z dużym stopniem destrukcji centralnej części cmentarzyska w Gorzycach, stan. 1, a także niewielką strefą objętą badaniami w Mokrzyszowie, stan. 1. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, w której zaobserwowane zróżnicowanie frekwencji naczyń SN (Pysznicza, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1 / Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1), ujawnia stan bliski realnie istniejącemu na tych cmentarzyskach. Mogą to także sugerować bardzo zbliżone wartości wskaźników frekwencji poszczególnych typów naczyń na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1.

Analizując liczebność poszczególnych form naczyń SN na wymienionych, „reperowych” dla tego stylu nekropalach, można stwierdzić, że ton (w aspekcie ilościowym) nadawały mu przede wszystkim WN, w mniejszym stopniu MZ (1/2 lub 1/3 liczebności zespołów grobowych z WN), w bardzo zaś niewielkim stopniu DzN.

Ważnym aspektem zróżnicowania (w tym również chronologicznego) zespołów grobowych z ceramiką SN jest kontekst współwystępowania naczyń.

Uwzględniając powyższe kryterium wydzielono zespoły grobowe SN „czyste” (z obecnością wyłącznie WN, MZ, DzN) i zespoły grobowe SN „mieszane” (z obecnością WN, MZ, DzN i naczyniami reprezentującymi inne stylistyki ceramiczne)¹¹¹.

¹¹¹ Por. rozdział 5.4.

Na poszczególnych stanowiskach frekwencja tych zespołów przedstawia się następująco:

Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 wśród 393 inwentarzy z ceramiką SN zarejestrowano 234 zespoły „czyste”¹¹² (59,5% grobów z ceramiką SN) i 159 „mieszanych” (40,4% grobów z ceramiką SN). Na nekropoli w Furmanach, stan. 1 na 198 grobów z ceramiką SN stwierdzono 78 zespołów „czystych”¹¹³ (39,4% grobów z ceramiką SN) i 120 „mieszanych” (60,6% grobów z ceramiką SN)¹¹⁴. W Zbydniowie, stan. 1 na 129 inwentarzy z ceramiką SN wystąpiły 72 zespoły „czyste”¹¹⁵ (55,8% grobów z ceramiką SN) i 57 „mieszane” (44,2% grobów z ceramiką SN).

¹¹² Zespoły grobowe z ceramiką SN - „czyste”: (z WN) groby 3, 6, 7, 9, 16, 17, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 35, 50, 52, 57, 60, 64, 65, 69, 72, 79, 87, 92, 93, 94, 106, 113, 121, 122, 126, 127, 130, 135, 136, 140, 141, 142, 144, 149, 151, 155, 157, 158, 160, 161, 164, 168, 171, 178, 179, 182, 188, 193, 194, 199, 201, 202, 206, 210, 212, 213, 237, 245, 251, 254, 263, 267, 275, 280, 283, 287, 288, 294, 303, 309, 310, 314, 316, 317, 333, 337, 340, 341, 346, 348, 349, 352, 355, 358, 361, 362, 367, 368, 369, 372, 388, 392, 395, 397, 399, 406, 412, 416, 428, 436, 437, 439, 440, 441, 444, 459, 464, 482, 484, 486, 497, 508, 518, 519, 520, 525, 531, 532, 539, 541, 546, 553, 559, 562, 574, 579, 582, 600, 605, 609, 611, 636, 657, 666, 674, 676, 678, 704, 706, 740, 755, 769, 772; (z WN/MZ) groby 55, 83, 90, 97, 109, 112, 115, 119, 124, 146, 162, 165, 166, 187, 189, 195, 198, 204, 207, 216, 219, 222, 259, 265, 268, 273, 285, 291, 292, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 308, 313, 319, 322, 351, 371, 390, 400, 443, 446, 449, 450, 453, 458, 462, 466, 467, 468, 472, 473, 488, 498, 499, 501, 509, 522, 523, 552, 555, 563, 566, 567, 572, 667; (z MZ) groby 49a, 464; (z DzN) groby 61, 330, 432, 649, 658, 732, 760; (z Dz/MZ) groby 264, 320, 528, 571, 647, 653, 665.

¹¹³ Zespoły grobowe z ceramiką SN - „czyste”: (z WN) groby 5, 46, 47, 68, 73, 90, 92, 93, 94, 100, 154, 176, 179, 197, 210, 217, 229, 241, 244, 247, 252, 255, 257, 261, 273, 320, 322, 335, 338; (z WN/MZ) groby 9, 11, 15, 20, 18, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 58, 61, 64, 72, 75, 76, 77, 78, 89, 97, 103, 117, 131, 134, 152, 172, 214, 226, 231, 235, 242, 243, 245, 246, 250, 251, 266, 288; (z MZ) grób 60; (z DzN) groby 48, 53, 347; (z DzN/MZ) groby 153, 264.

¹¹⁴ Na nekropolach w Furmanach, stan. 1 i w Gorzycach, stan. 1 wysokie wskaźniki frekwencyjne zespołów grobowych ceramiki SN – „mieszanych” wynikają także ze znacznego stopnia, wtórnego przemieszania inwentarzy grobowych.

¹¹⁵ Zespoły grobowe z ceramiką SN - „czyste”: (z WN) groby 26, 28, 49, 62, 66, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 93, 101, 106, 117, 127, 130, 133, 135, 137, 140, 144, 146, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 166, 167, 183, 196, 197, 204, 206, 207, 209, 216, 222; (z WN/MZ) groby 38, 42, 43, 55, 57, 61, 89, 98, 103, 107, 109, 110, 112, 115, 128, 147, 148, 187, 208, 217, 218, 219; (z MZ) grób 99; (z DzN) groby 13, 22, 120, 188, 213; (z DzN/MZ) grób 111.

W Gorzycach, stan. 1 na 25 grobów z ceramiką SN, zarejestrowano 10 inwentarzy „czystych”¹¹⁶ (40% grobów z ceramiką SN) i 15 „mieszanych” (60% grobów z ceramiką SN). Natomiast w Mokrzyszowie, stan. 1 na 12 zespołów grobowych z ceramiką SN stwierdzono 8 inwentarzy „czystych”¹¹⁷ (66,7% grobów z ceramiką SN) i 4 „mieszane” (33,4% grobów z ceramiką SN).

5.2. Rozmieszczenie zespołów grobowych z ceramiką SN – planigrafia

Analizę planigraficzną naczyń SN, obecnych w zespołach grobowych cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1, Zbydniowa, stan. 1, Gorzyc, stan. 1 i Mokrzyszowa, stan. 1, przeprowadzono wydzielając pochówki z: 1. WN; 2. WN i MZ; 3. MZ; 4. DzN (ryc. 67-71). Przynosi ona szereg interesujących obserwacji. Pierwsza z nich ujawnia przestrzenne przenikanie się zespołów grobowych (z obecną w inwentarzach ceramiką SN – zespoły 1-4), z pochówkami w których styl ten nie występuje. Należy jednakże podkreślić, że na wszystkich wymienionych tutaj nekropolach, występują również mniejsze lub większe strefy, gdzie obecność pochówków pozbawionych naczyń SN ma wyraźnie wykluczający się charakter z zespołami w których są one obecne. Takie wydzielające się strefy (w formie bardzo zwartych skupisk grobów) pozbawione naczyń w SN są szczególnie dobrze widoczne na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1, natomiast w mniejszym stopniu w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1. Na nekropolach w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1, odseparowanie niektórych skupisk grobów (pozbawionych naczyń SN) rysuje się bardzo wyraźnie. Charakteryzują się one jeszcze większą zwartością i gęstością rozlokowanych pochówków (w ramach wzdłużnych- pasowych układów lub pojedynczych ciągów popielnic), niż ma to miejsce na pozostałych obszarach cmentarzyska. Interesujący jest również fakt obecności pojedynczych zespołów

¹¹⁶ Zespoły grobowe z ceramiką SN – „czyste”: (z WN) groby 10, 11, 43, 46, 49, 53, 59, 70, 116, 135; (z MZ) grób 70.

¹¹⁷ Zespoły grobowe z ceramiką SN – „czyste”: (z WN) groby 10, 13, 15, 27, 32; (z WN/MZ) groby 3, 11, 34.

grobowych z ceramiką SN, wyłącznie na samych obrzeżach tych skupisk. Przytoczona powyżej obserwacja obrazuje uchwytą w przestrzeni cmentarzyska separację odmiennych stylistyk ceramiki grobowej, w połączeniu z odmiennym modelem lokowania samych pochówków. Separację tą nie należy jednak interpretować w kontekście realnie istniejącej (współczesnej sobie) opozycji, odmiennych obrządków pogrzebowych (w tym samych stylistyk ceramicznych) lecz raczej zmianę zasad (o szerszym podłożu m.in. wierzeniowym, kulturowym, społecznym czy gospodarczym), przebiegających w czasie. W kontekście samej stylistyki ceramiki grobowej zmiany te, znamionuje odejście od SN. Ogólny obraz jaki zarysowuje planigrafia ceramiki SN, zwraca uwagę zbliżonym rozkładem przestrzennym poszczególnych, wydzielonych typów zespołów grobowych (podział jak wyżej: 1-4). Analogicznie ja to miało miejsce w przypadku obserwacji frekwencji naczyń SN, owo podobieństwo rozkładu pochówków (typu 1-4), obserwowane jest zwłaszcza w ramach dwóch grup cmentarzysk (Pysznica, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1) – (Gorzyce, stan. 1, Mokrzychów, stan. 1).

Rozmieszczenie zespołów grobowych z WN (jako jedynym „elementem” SN w ich inwentarzach) na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1, ma charakter silnie rozproszony i bardzo równomierny.

Z powyższego schematu „wyłamują się” tylko wzmiankowane wyżej „odseparowane skupiska” na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1, Mokrzychowie, stan. 1; północno – zachodnia część nekropolii w Furmanach, stan. 1; partia wschodnia i częściowo północna cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1.

W przypadku rozlokowania pochówków z MZ (jako jedynym „elementem” SN w ich inwentarzach) na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1), można stwierdzić również układ rozproszony i względnie równomierny, lecz tylko w odniesieniu do pewnych preferowanych stref. Strefy powyższe to na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 – jego wzdłużna, centralna partia (na peryferiach tej nekropolii pochówki tego typu właściwie nie występują); na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 – przede wszystkim jego południowa część (skupiska A1, B1-2); na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1 – w partia południowo - wschodnia.

Zespoły grobowe z WN i MZ wykazują pewną tendencję do skupiskowego (i względnie zwartego) rozlokowania co widoczne jest to zwłaszcza na cmentarzyskach w (Furmanach, stan. 1, Pysznicy, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1).

Najbardziej równomierny i rozproszony układ na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, wykazują natomiast pochówki z DzN. Obejmują one swoim zasięgiem występowania prawie całe powierzchnie wymienionych stanowisk.

Reasumując należy stwierdzić, że rozkład zespołów z ceramiką SN z jednej strony, w konfrontacji do lokacji zespołów w których styl ten nie występuje z drugiej, ujawnia przestrzenne przenikanie się odmiennych stylów ceramicznych. Ujęcie takie mimo, że znamionuje je znaczne uproszczenie, sugeruje względną współczesność odmiennych stylów. Owo przenikanie przestrzenne mogło być odzwierciedleniem ciągłego procesu funkcjonowania dwóch równoległych czasowo nurtów ceramicznych w powiązaniu z wykorzystywaniem tych samych stref cmentarzysk. Ewentualnie charakter nieciągły - „czasowego zazębiana się” – następstwa, odmiennych tradycji (wyrażanych zróżnicowanymi stylami ceramiki grobowej), np. w początkowym i końcowym okresie funkcjonowania SN. Zjawisko to można odnieść do wszystkich analizowanych tutaj cmentarzysk (Pysznica, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1). Nieco odmienną interpretację należy odnieść dla „zwartych i odseparowanych skupisk” z cmentarzysk w Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowia, stan. 1. Zmiana stylu ceramiki grobowej (odejście od SN) jest tam powiązana z dość radykalnymi zmianami o szerszym podłożu (przejawem których jest również inny charakter lokowania samych pochówków). Analizując aspekt ewentualnych zmian (przebiegających w czasie) w preferencji określonych stref cmentarzysk, stwierdzamy że zespoły z ceramiką SN realizują „podobny program rozlokowania”, zarówno w odniesieniu do starszych jak i młodszych zespołów grobowych z tych nekropoli. Obserwacja ta czytelna jest zwłaszcza na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1. Uchwytne jest również tendencja do stopniowego zagęszczania skupisk, w ramach wcześniej określonych stref (Pysznica, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1). Zjawisko to można więc interpretować jako przejaw kontynuacji kulturowej. Rozpatrując aspekt przestrzenny i ilościowy, zespołów z ceramiką SN (z wydzielonymi zespołami typu 1-4, zwłaszcza na cmentarzyskach Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1), można stwierdzić że pochówki z „obowiązującym jedynym elementem SN” tj. popielnicą – WN, musiały funkcjonować przez stosunkowo długi okres czasu (cały okres użytkowania ceramiki grobowej SN na tych cmentarzyskach ?).

Obserwacja ta skłania więc ku traktowaniu WN, jako stosunkowo mało czułego wskaźnika chronologicznego.

Inaczej można natomiast interpretować zespoły z „obowiązującym” w wyposażeniu: popielnicą - WN i nakrywą – MZ. Uwzględniając mniejszą ich liczebność, wyraźną tendencję do koncentracji w określonych strefach i skupiskach (z układem który można określić jako rodzaj „rdzenia - jądra” większości skupisk na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1), można zakładać ich wyraźnie krótszy (niż pochówki z „samymi WN”) okres funkcjonowania. Jeszcze mniej liczne pochówki z MZ (jako „jedynym elementem SN” w inwentarzach), które stwierdzono w tych samych strefach w których zarejestrowano zespoły z (WN i MZ), należy prawdopodobnie interpretować w analogiczny sposób. Fakty powyższe jednoznacznie wskazują na potencjalnie większą rolę MZ, jako bardziej czułego wskaźnika chronologicznego.

W przypadku grobów w których rolę popielnicy spełniały DzN (układ silnie rozproszony, równomierny z obecnością we wszystkich strefach cmentarzysk lecz z małą liczebnością takich zespołów), najbardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza zakładająca długi okres ich funkcjonowania lecz o bardzo małym nasileniu.

Obserwacje planigraficzne cmentarzysk TKŁ z występującą na nich ceramiką SN pozwalają na prezentację następujących tez:

1. Cały okres rozwoju ceramiki SN (zwłaszcza jego faza wczesna i późna) wyznacza obecność pochówków z „obowiązującym, jedynym elementem tej stylistyki: tj. popielnicą – WN lub popielnicą – DzN.

2. Pochówki (z popielnicą – WN i jej nakrywą – MZ) mogą być prawdopodobnie traktowane jako wyznacznik apogeum rozwoju ceramiki SN (jego szczyt „popularności i powszechności”). Odwołując się do literatury przedmiotu można przywołać teorie wskazujące na prawidłowości rozwoju stylistyk ceramicznych przez pryzmat częstotliwości występowania poszczególnych elementów. Graficznie prawidłowości te przedstawiane są jako krzywe przybierające kształt okrętu wojennego widzianego z góry (battleship curves) (P. Bahn, C. Renfrew, 2002, s. 116-117).

Analogicznie do pochówków z (WN i MZ), a więc na okres optimum rozwoju ceramiki SN (lecz dla nieco szerszego przedziału czasowego), należy odnosić zespoły grobowe z obecną w inwentarzach MZ.

3. Rolę wskaźnika chronologicznego można przypisać również zespołom grobowym uwzględniając ich podział na tzw. „czyste” zespoły grobowe z ceramiką SN (które zajmują relatywnie starszą pozycję chronologiczną) i „zespoły grobowe z ceramiką SN „mieszane” (o pozycji młodszej) (ryc. 67-71a).

5.3. Analiza układów stratygraficznych pochówków z ceramiką SN

Zbadanie istniejących relacji stratygraficznych na cmentarzyskach, daje potencjalnie możliwości poznania sekwencji zmian morfologiczno-ornamentacyjnej ceramiki grobowej (tak charakteru jak i rytmu tych zmian). Analiza tych współzależności może być ukierunkowana zarówno na zagadnienia odnoszące się do przestrzennego wymiaru powyższego zjawiska na cmentarzyskach (np. relacje kierunków dostawiania naczyń - kierunki rozwoju, w ramach stref i skupisk); potencjalnego następstwa trendów morfologiczno-zdobniczych, większych grup naczyń (np. w zaproponowanym przez Sylwestra Czopka /2001/ układzie SN/ SL – I, II / inna); zmian morfologiczno - ornamentacyjnych poszczególnych typów naczyń (w powyższej pracy szczególnie - WN, MZ, DzN); a także np. zmian natury technologicznej ceramiki. Zdecydowanie największą ilość informacji z tego zakresu (w aspekcie ilościowym i jakościowym) wnosi cmentarzysko w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 (ze 189 stwierdzonymi relacjami stratygraficznymi, w tym 112 z obserwowanymi zależnościami stylistycznymi zespołów grobowych) (S. Czopek 2001, s. 182-184, ryc. 45, tabele XIX- XXII) – por. tabela. 32. Na cmentarzysku w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, stwierdzono tylko 2 relacje grobów (K. Moskwa 1979, s. 53):

zapis wg podóжного podziału klasyfikacyjnego:

- 1. wg klasyfikacji monotetyczno – podziałowej,*
- 2. wg klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej.*

1. starszy 50 (drobne fragmenty wazy, ostro profilowanej, nieokreślonej formy – IV grupa technologiczna.) → **młodszy 49 WN III/A/{7},(2b,3d) - tabl. LXXXII, 5 (I grupa technologiczna);**

2. grób 50 → grób 49 WN (nr 198, grupa 97);

1. starszy 98 WN III?/C/{7},(0) - tabl. LXXXVII,6 + MZ 3/C/[1] - tabl. LXXXVIII, 2 (IV + I grupa technologiczna) → **młodszy 99 MZ? – LXXXVIII, 5 (I grupa technologiczna);**

2. grób 98 WN (analogiczne z nr 214, grupa 35) + MZ (nr 57, grupy 16-17) → **grób 99 MZ (nr 56, grupy 35).**

W drugim układzie zależności, MZ (mimo dużych różnic natury metrycznej i odmiennie ukształtowanych partii den), charakteryzują się zbliżonymi proporcjami i profilacją. Interesującym jest również fakt, iż w obu przytoczonych powyżej relacjach zespołów grobowych, występuje analogiczne następstwo technologiczne ceramiki:

IV (+I) grupa tech. → **I grupa tech.**

W Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 zaobserwowano natomiast wyłącznie 1 układ stratygraficzny (starszy jamowy ? 119 → młodszy popielnicowy 98), jednak ceramika z tych inwentarzy nie reprezentuje form naczyń SN. Nie dysponujemy szczegółowymi informacjami stratygraficznymi dla cmentarzyska w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1. Badająca to stanowisko Ewa Szarek - Waszkowska wzmiankuje (w dokumentacji badań) wyłącznie 4 przypadki wstawiania w popielnicę, drugiego naczynia o tej samej funkcji (107, 276, 278- druga popielnica w formie misy, 282). Powyższe informacje odnoszą się jednak do form ceramicznych, których obecność poprzedza pojawienie się na tej nekropolii SN. Z całej grupy cmentarzysk, na których obecna jest ceramika grobowa SN, większą liczbę relacji stratygraficznych odnotowano jest tylko na nekropolii w Kosinie, pow. Kraśnik, stan. 2 (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, s. 179-180). Niestety żadna z 21 zaobserwowanych zależności nie odnosi się do zespołów z ceramiką SN.

W kwestii przestrzennego układu zespołów grobowych pozostających w relacjach stratygraficznych (-problem kierunku dostawiania naczyń), analiza przeprowadzona przez

badacza nekropolii w Pysznicy, stan. 1 wykazała brak preferencji w ich wyborze (S. Czopek 2001, s. 182-183). W zgeneralizowanej formie, frekwencja poszczególnych kierunków dostawień naczyń przedstawia się następująco: kierunek E (48,6% - 91 przypadków), W (34,2% - 66 przypadków), N (34% - 55 przypadków), S (32,2% - 61 przypadków) (S. Czopek 2001, s. 182-183, ryc. 45, tabela XIX-XX).

W powyższej pracy najbardziej istotnym aspektem analizy stratygraficznej, są informacje dotyczące: po pierwsze - ustalenia wzajemnych zależności między poszczególnymi typami naczyń SN (WN, MZ, DzN) i innymi formami ceramicznymi (stylami); po drugie – obserwacja relacji wzajemnych naczyń SN (zarówno w ramach jednego ich typu np. WN – WN, MZ - MZ; a także pomiędzy nimi np. WN - MZ, MZ - DzN itp.).

W tabeli 26 przedstawiono 189 wzajemnych zależności stratygraficznych, pomiędzy poszczególnymi inwentarzami grobowymi na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1. Zestawienie powyższe zostało oparte na szczegółowym schemacie stwierdzonych relacji (włącznie z zaproponowanym modelem opisowym), przedstawionym w publikacji monograficznej stanowiska (S. Czopek 2001, s. 177-180, tabl. XVII). Ze względu wzajemne przenikanie się odmiennych stylów ceramicznych, a także dla zobrazowania pełnego wymiaru stwierdzonych relacji, zdecydowano się przedstawić wszystkie istniejące relacje nie wydzielając inwentarzy z obecnością SN.

Poniżej przedstawiono zapis relacji stratygraficznych zespołów grobowych (z udziałem ceramiki SN z wyszczególnieniem poszczególnych jej typów:

/ nr grobu. typ naczyń SN - WN/MZ/DzN; zespoły starsze → **zespoły młodsze** /

8→**7.WN**, 20→**21.WN**, 29→**30.WN**, 49a.MZ?→**49**, 49a.MZ?→**48**, 51→**50.WN**,
84.WN/DzN→**85**, 87.WN→**86**, 95.WN→**94.WN**, 110→**109.WN/MZ**, 112.WN/MZ→**111**,
115.WN/MZ→**116**, 130.WN→**129.WN**, 131→**130.WN**, 137.WN→**136.WN**,
141.WN→**142.WN**, 142.WN→**143**, 155.WN→**156**, 161.WN→**160.WN**,
162.WN/MZ→**160.WN**, 165.WN/MZ→**164.WN**, 167→**168.WN**, 183.WN→**182.WN**,
183.WN→**190**, 192.WN→**191.MZ**, 195.WN/MZ→**194.WN**, 198.WN/MZ→**197**,
198.WN/MZ→**199.WN**, 199.WN→**197**, 207.WN/MZ→**208.MZ**, 214.MZ→**210.WN**,
216.WN/MZ→**217**, 220.WN→**219.WN/MZ**, 221.WN→**218**, 221.WN→**219.WN/MZ**,

226→227.MZ, 239.WN→238.WN, 241.WN→242, 249.MZ→250, 251.WN→250,
 263.WN→262, 265.WN/MZ→266, 267.WN→266, 267.WN→275.WN, 268.WN/MZ→269,
 268.WN/MZ→271, 273.WN→271, 274→272.MZ, 276→275.WN, 282.WN→287.WN,
 284→283.WN, 284→285.WN/MZ, 285.WN/MZ→286.WN, 286.WN→287.WN,
 291.WN/MZ→290.WN, 292.WN/MZ→283.WN, 292.WN/MZ→291.WN/MZ,
 296→295.WN, 301.WN/MZ→300.WN/MZ, 304→303.WN, 308.WN/MZ→309.WN,
 315.MZ→316.WN, 324.WN→325.WN, 328.WN→329.MZ, 330.DzN→341.WN,
 331→330.DzN, 333.WN→331, 336.WN→337.WN, 336.WN→338, 339→337.WN,
 343.WN→341.WN, 343.WN→346.WN, 361.WN→362.WN, 365.WN→364,
 368.WN→367.WN, 369.WN→368.WN, 369.WN→367.WN, 396.WN→395.WN,
 415.2xWN→416.WN, 417→412.WN, 450.WN/MZ→451.MZ, 452→450.WN/MZ,
 452→451.MZ, 462.WN/MZ→463, 466.WN/MZ→467.WN/MZ, 469.WN→468.WN/MZ,
 469.WN→470, 469.WN→471, 470→468.WN/MZ, 472.WN/MZ→473.WN/MZ,
 475.WN→474, 475.WN→456, 476.WN→474, 486.WN→491, 488.WN/MZ→486.WN,
 493→494.WN, 494.WN→495.WN, 494.WN→498.WN/MZ, 496.WN→497.WN,
 499.WN/MZ→498.WN/MZ, 507.MZ→508.WN, 510→482.WN, 515→476.WN,
 523.WN/MZ→514, 523.WN/MZ→476.WN, 539.WN→538, 540→539.WN,
 545.WN→544.WN, 554.WN→553.WN/MZ, 559.WN→558.WN, 560.WN→561,
 562.WN→561, 566.2xWN/MZ→563.WN/MZ, 566.2xWN/MZ→565,
 567.WN/MZ→568.MZ, 568.MZ→569.WN, 577→559.WN, 577→575.MZ,
 588.2xWN→553.WN/MZ, 598.WN→597, 600.WN→601, 602.WN→601, 602.WN→603,
 605.WN→606, 649.DzN→648, 663→662.WN, 667.WN/MZ→668, 670→669.WN,
 672.WN→671.WN, 675.WN→674.WN, 677→678.WN, 679.WN→680.WN,
 681.WN→683.WN, 684.WN→683.WN, 723.WN→721, 726→723.WN,
 733.WN→732.DzN, 748.WN→749.WN, 749.WN→750.WN, 751.WN→750.WN,
 754→757.WN.

Dokładna obserwacja zaistniałych relacji stratygraficznych jednoznacznie wskazuje na dwie możliwości w ich ogólnej interpretacji. Pierwsza opiera się na założeniu stosunkowo długotrwałego funkcjonowania poszczególnych stylów ceramicznych (w tym SN). Druga natomiast kładzie nacisk na fakt zaistnienia krótkotrwałych relacji czasowych między poszczególnymi zdarzeniami stratygraficznymi. Bardzo prawdopodobne

jest przyjęcie za prawdziwe obu powyższych twierdzeń (z nieco większym wskazaniem na drugą interpretację). W ramach istniejących relacji obserwujemy bowiem zbliżoną frekwencję SN i odmiennych stylów (określonych przez Sylwestra Czopka jako tzw. stylistyka ogólnoużycka SL – 2001, s. 141-145) w 2 przeciwstawnych układach: SN→SL i SL→SN. Uwagę zwracają także stosunkowo liczne przypadki w których, stwierdza się obecność w pochówkach „starszych i młodszych”, bliskich typologicznie lub wręcz identycznych form naczyń (np. Lp. 109, 172). Obserwowane są także wzajemne relacje „konkretnych” form naczyń w obu przeciwstawnych układach: naczynie 1 → naczynie 2; naczynie 2 → naczynie 1. (np. Lp. 130-131; 56-57)

Dalsza analiza stratygraficzna oparta jest więc niejako na dwóch zaobserwowanych zjawiskach: krótkotrwałych (w większości przypadków) relacji czasowych między poszczególnymi zespołami, a także zjawiskiem „przenikania się” odmiennych stylów - SN, SL i innych (w ogólnym, nie hierarchicznym ich układzie) (S. Czopek 2001, s. 183).

Badając charakter wzajemnych relacji stratygraficznych ceramiki SN i innych zespołów naczyń można przytoczyć następujące obserwacje:

- Młodsza pozycja SN (w odmianie klasycznej ?) w stosunku do naczynia nawiązującego wyraźnie morfologicznie jak również samą techniką wykonanego na nim ornamentu do zakarpackiego kręgu kultur z ceramiką stempelkową (k. Basarabii - HaC) – 304 → **303 WN x/x/{7},(x)** (Lp. 75) (S. Czopek 2001, s. 183);
- Starsza pozycja SN – WN (klasycznej) wobec przysadzistego naczynia o wyraźnie wyodrębnionej szyjce z zaznaczonym załomem brzuśca. Morfologicznie i stylistycznie (zdobniczy wątek festonów) nawiązuje ono do kultury pomorskiej, jednakże odróżnia go od tej kultury radełkowa technika wykonania ornamentu (S. Czopek 2001, s. 135, tabl. XVII, 9 - analogie: S. Czopek 1992a tabl. XIII, 3; W. Misiewicz 1957, VI,5 za: S. Czopek 2001 s. 135) Interesujące jest, iż oba naczynia charakteryzują się nieco zbliżoną morfologią (dwustożkowatymi, silnie wydętymi brzuścami z podobnymi proporcjami wysokości górnej i dolnej ich części) - 87 WN x/C/{7},(x) → **86** (Lp. 11);
- Starsza pozycja stratygraficzna misy esowatej, płaskodennej (formy pokrewnej MZ - prawdopodobnie prototypowej) wobec gładkościennego garnka jajowatego (48), a także wazy (49) bliskiej morfologicznie – WN o nisko umieszczonym załomie (z 4

pojedynczymi guzkami), wydłużonej szyjce, powierzchniach brunatnych (Lp. 7, 8).

- Jednoznacznie starsza pozycja stratygraficzna SN (w odmianie klasycznej) w odniesieniu do garnków jajowatych o obmazywanej powierzchni (ceramiki o najmłodszej pozycji chronologicznej na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1) – *115 WN x/C/{7},(0); MZ x/x/x → **116**; 523 WN I/A/{7},(0); MZ x/A/x → **514***; (Lp. 16, 128) (S. Czopek 2001, s. 183);
- Młodsza pozycja SN wobec garnka tulipanowatego ? - *559 WN I/A/{5},(3f) → **577**; 575 MZ x/x/[0] → **577***; (Lp. 142-143) (S. Czopek 2001, s. 183);
- Młodsza pozycja SN (odmiany klasycznej?) w relacji z garnkiem chropowatym esowatym ? - *663 → **662 WN (klasyczna?)*** (Lp. 156);
- Młodsza pozycja SN - WN (w odmianie klasycznej) wobec naczynia garnkowatego? (wazowatego?) ze ścisłą analogią w gr. 43 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk, stan. 1 i datowaniem na schyłek I fazy rozwojowej TKŁ (S. Czopek 2001, s. 183; 1996a, tabl. XXVI, 4) – *510 → **482 WN III/A/{0},(0)***; (Lp. 125);
- Zarówno młodsza, jak i starsza pozycja SN (WN, MZ, DzN) w stosunku do waz dwustożkowatych (przynależnych do SLI wg S. Czopka 2001, s. 142, ryc. 27). Zmienność relacji stratygraficznych (przenikanie się) obu stylów (SN/SL) najlepiej ilustrują przykłady inwentarzy grobowych: Lp. 56, 57, 58; 130-131. Starszeństwo SN wobec naczyń dwustożkowatych zaobserwowano w 10 przypadkach: *112 WN III/C/{7},(0) MZ x/A/x → **111*** (Lp. 15); *265 WN x/C/{7},(0) MZ x/x/x → **266*** (Lp. 56); *267 WN x/C/{4},(x) → **266*** (Lp. 58); *268 WN x/x/x MZ x/x/x → **269*** (Lp. 60); *539 WN x/C/{2,11},(0) → **538*** (Lp. 130); *566 WN x/x/{11},(x) WN x/C/{7},(0) MZ x/x/[1] → **565*** (Lp. 139); *598 WN II/C/{5,11},(13b) → **597*** (Lp. 145); *600 WN x/C/{5,7},(13b) → **601*** (Lp. 146); *602 WN I/C/{5},(0) → **601*** (Lp. 147); *723 WN x/C/{7},(3f,c) → **721*** (Lp. 173). Młodszą pozycję SN stwierdzono natomiast w 8 przypadkach: *8 → **7 WN x/x/x*** (Lp. 1); *167 → **168 WN x/C/x*** (Lp. 26); *266 → **275 WN III/A/{7},(2a)*** (Lp. 57); *452 → **450 WN x/C/{5,9},(2b,d) MZ x/A/x*** (Lp. 101); *452 → **451 MZ x/x/[2]*** (Lp. 102); *493 → **494 WN x/x/x*** (Lp. 117); *540 → **539 WN x/C/{2,11},(0)*** (Lp. 131); *677 → **678 WN II/A/{0},(0)*** (Lp. 161). Bardzo interesujące są zwłaszcza 2 relacje WN (o starszej pozycji stratygraficznej) wobec dwustożkowatego naczynia z otworkami pod wylewem z plastycznym guzkiem na załomie: *600 WN*
199

$x/C/\{5,7\},(13b)(\text{klasyczna ?}) \rightarrow \underline{601}$; 602 $WN\ I/C/\{5\},(0)(\text{przekształcona}) \rightarrow \underline{601}$ (Lp 146, 147). Dla identycznej (do 601) popielnicy z grobu 736 z Pysznicy, stan. 1 uzyskano datę (2380±80 BP; 550±150 BC). Ważną obserwacją w powyższych relacjach stratygraficznym jest fakt, iż popielnica tego typu zajmuje młodszą pozycję nie tylko wobec formy klasycznej, ale także przekształconej WN.

- Starsza (249 $MZ\ x/x/x \rightarrow \underline{250}$; 251 $WN\ III/C/\{5\},(0) \rightarrow \underline{250}$; 602 $WN\ I/C/\{5\},(0) \rightarrow \underline{603}$ – Lp. 49, 50, 148) i młodszą (274→272 $MZ\ x/x/x$; 507 + $MZ\ I/B/[0] \rightarrow \underline{508\ WN\ x/C/\{7,10\},(0)}$ – Lp. 63, 124) pozycja SN wobec naczyń o jajowatym brzuścu i wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce. Zarówno w Pysznicy, stan. 1 jak również w Furmanach, stan. 1, potwierdzone jest także współwystępowanie powyższych naczyń z WN i MZ (w Pysznicy, stan. 1 - np. 507 $MZ\ I/B/[0]$, 723 $WN\ x/C/\{7\},(3f,c)$ – Lp. 124, 173).
- Najczęściej starsza (486 $WN\ x/C/\{11\},(13b) \rightarrow \underline{491}$; 560 $WN\ x/x/x \rightarrow \underline{561}$; 562 $WN\ x/C/\{11\},(13b) \rightarrow \underline{561}$; 566 $WN\ x/C/\{7\},(0)\ WN\ x/x/\{11\},(x)\ MZ\ x/x/[1] \rightarrow \underline{565}$; 605 $WN\ x/x/x \rightarrow \underline{606}$ – Lp. 114, 136, 137, 139?, 149), wyjątkowo młodszą (670→669 $WN\ III/A/\{7\},(3e)$; 726→723 $WN\ x/C/\{7\},(3f,c)$ – Lp. 158, 175) pozycja stratygraficzna SN w stosunku do dużych i przysadzistych naczyń wazowatych, zwykle bogato zdobionych na brzuścu i szyjce ornamentyką rytą-odciskaną, plastyczną (nierzadko z uchwytną reminiscencją ornamentyki nadsańskiej). Najbardziej istotną jest relacja bogato zdobionego naczynia wazowatego (dla którego dysponujemy datami: 2380±70 BP; 555±145 BC) i WN, która morfologicznie i stylistycznie bliska jest odmianie klasycznej ? tego naczynia: 726→723 $WN\ x/C/\{7\},(3f,c)$ – **Lp. 175**. Niewątpliwie przypadek powyższy wskazuje na możliwość stosunkowo długiego funkcjonowania popielnic typu – WN (co również istotne w odmianie klasycznej?), w okresie w którym nastąpiły już silne przekształcenia i dezintegracja stylu nadsańskiego.

Kolejnym etapem przeprowadzonej analizy stratygraficznej (cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1) jest zbadanie relacji „wewnętrznych” SN, zwłaszcza:

$WN \rightarrow WN$; $MZ \rightarrow MZ$; $DzN\ (WN) \leftrightarrow (WN\ MZ)$; $WN\ (+MZ) \leftrightarrow MZ\ (+WN)$.

▪ $WN \rightarrow \underline{WN}$

Wśród 189 zależności stratygraficznych zespołów grobowych stwierdzonych na nekropolii w Pysznicy, stan. 1 wystąpiły 54 relacje $WN \rightarrow \underline{WN}$. W zdecydowanej większości przypadków w ramach poszczególnych zespołów grobowych, mamy do czynienia z silnie zniszczonymi i drobnymi fragmentami tych naczyń. W bardzo dużym stopniu utrudnia to całościową analizę zależności i wychwycenie istniejących prawidłowości. Sytuacja ta wpływa również na zatrącenie potencjalnych walorów analizy statystycznej i położenie nacisku na aspekt precedensowy tych relacji.

Wyłącznie w 5 przypadkach (Lp. 33, 72, 65, 86, 87) możliwe jest pełne zestawienie wzajemnych relacji WN. Przedstawiono je poniżej uwzględniając w ich zapisie 2 stosowane w pracy systemy klasyfikacyjne.

1. wg klasyfikacji monotetyczno – podziałowej,
2. wg klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej.

zespoły starsze $\rightarrow$ zespoły młodsze

1. grób 198 WN - I/C/ {6} oc., (0) wp. $\rightarrow$ grób 199 WN – III/A/ {5, 11}, (12b);
2. (WN nr 101) grupy 55-56 $\rightarrow$ (WN nr 102) grupy 7,8, 9;

1. grób 292 WN – I/A/ {5}, (0) $\rightarrow$ grób 291 WN – III/C/ {5}, (0);
2. (WN nr 112) grupy 37-38 $\rightarrow$ (WN nr 111) grupy 33-34;

1. grób 282 WN – III/A/ {7}, (0) $\rightarrow$ grób 287 WN – I/A/ {7}, (0);
2. (WN nr 109) grupa 64 $\rightarrow$ (WN nr 110) grupy 30-31;

1. grób 343 WN – III/A/ {5}, (4b) $\rightarrow$ grób 341 WN – III/C/ {7, 1}, (3b);
2. (WN analogiczna z nr 64) grupa 72 $\rightarrow$ (WN nr 121) grupy 87-88;

1. grób 343 WN – III/A/ {5}, (4b) $\rightarrow$ grób 346 WN – III/C/ {10}, (0);
2. (WN analogiczna z nr 64) grupa 72 $\rightarrow$ (WN 122) grupy 63-64.

W stosunku 2 do 1 występują tu relacje typu bazowego- I→III (odmiany: C przysadzista →A szerokootworowa i odwrotna zależność A→C) i III→I (odmiana: A→A) i 2- krotne III-III (odmiana: 2x A → do C). Analizując natomiast wszystkie relacje stratygraficzną „typów bazowych” WN→WN uzyskujemy następujące zestawienie:

(x – stan zachowania naczynia uniemożliwia dokonania bliższego określenia)

WN→**WN** - zestawienie zależności stratygraficznych „typów bazowych” WN:

I → III (2 przypadki - groby: 198→199; 292→291);

III → I (1 przypadek – groby: 282→287);

III → III (2 przypadki - groby: 343→341; 343→346);

I → x (3 przypadki – groby: 165→164; 195→194; 294→283);

x → I (5 przypadków – groby: 286→287; 324→325; 466→467; 469→468; 472→473);

II → x (1 przypadek – groby: 361→362);

III → x (4 przypadki – groby: 95→94; 137→136; 291→290; 301→300);

x → III (1 przypadek – groby: 267→275);

x → x (21 przypadków – groby: 130→129; 141→142; 161→160; 162→160; 183→182; 220→219; 221→219; 239→238; 285→286; 308→309; 336→337; 368→367; 369→368; 369→367; 396→395; 415→416; 488→486; 494→495; 494→498; 496→497; 499→498).

Wyłącznie więc w oparciu o jednostkowe relacje, można podtrzymać ostrożną sugestię Sylwestra Czopka o (ogólnej) starszej pozycji typu bazowego I (prawdopodobnie także II) wobec III typu WN (S. Czopek 2001, s. 183).

Badając zależności stratygraficzne „odmian A szerokootworowej, B typowej, C przysadzistej” WN→**WN** uzyskujemy następujące zestawienie:

Odmiana B WN – nie jest reprezentowana.

C → C (8 przypadków – groby: 183→182; 220→219; 291→290; 469→468; 472→473; 488→486; 496→497; 499→498);

$C \rightarrow x$ (8 przypadków – groby: 95→94; 137→136; 141→142; 165→164; 195→194; 285→286; 336→337; 369→367);

$x \rightarrow C$ (4 przypadki – groby: 221→219; 415→416; 494→495; 494→498);

$C \rightarrow A$ (3 przypadki – groby: 198→199; 267→275; 466→467);

$A \rightarrow C$ (3 przypadki – groby: 292→291; 343→341; 343→346);

$A \rightarrow A$ (1 przypadek – groby: 282→287);

$x \rightarrow A$ (2 przypadki – groby: 286→287; 324→325);

$A \rightarrow x$ (3 przypadki – groby: 292→283; 301→300; 361→362);

$x \rightarrow x$ (7 przypadków – groby: 130→129; 161→160; 162→160; 239→238; 308→309; 369→367; 396→395).

Zestawienie powyższych zależności ($A \rightarrow C$, $C \rightarrow A$, $C \rightarrow C$) informuje nas o braku wyraźnej obserwowanej tendencji w tym zakresie. Analizę powyższą uzupełniono także szczegółowym zestawieniem relacji dla wartości zakresów kątowych 1 poszczególnych WN (zk. 1 – partia przywylewowa). Jej rezultatem jest wykazanie nieznaczącej tendencji do (relatywnego) starszeństwa form WN o silniej rozchylonym wylewie w stosunku do naczyń mniejszym wychyleniu wylewu. Szczegółowe porównanie wartości kątowych (zk. 1) dla poszczególnych relacji $WN \rightarrow \underline{WN}$ obrazuje również znaczne podobieństwa w zachodzących relacjach. Stanowi to kolejny przyczynek dla hipotezy zakładającej stosunkowo krótkie odstępy czasu, między poszczególnymi zdarzeniami stratygraficznymi.

Obserwacji poddano również istniejące zależności stratygraficzne „wątków ornamentyki ciągłej” – oc. {1-12} WN. Zapis relacji przedstawia się następująco:

$\{7\} \rightarrow \{7\}$ (8 przypadków – groby: 141→142; 282→287; 286→287; 301→300; 336→337; 369→367; 496→497; 499→498);

$\{5\} \rightarrow \{7\}$ (3 przypadki – groby: 291→290; 343→341; 466→467);

$\{7\} \rightarrow \{5\}$ (2 przypadki – groby: 220→219; 472→473);

$\{5\} \rightarrow \{11\}$ (2 przypadki – groby: 415→416; 488→486);

$\{5\} \rightarrow \{10\}$ (1 przypadek – groby: 343→346);

$\{5\} \rightarrow \{5\}$ (1 przypadek – groby: 292→291);

$\{4\} \rightarrow \{7\}$ (1 przypadek – groby: 267→275);
 $\{6\} \rightarrow \{5, 11\}$ (1 przypadek – groby: 198→199);
 $\{0\} \rightarrow \{7\}$ (1 przypadek – groby: 469→468);
 $\{7\} \rightarrow x$ (4 przypadki – groby: 95 → 94; 195 → 194; 308 → 309; 369 → 368);
 $x \rightarrow \{7\}$ (5 przypadków – groby: 130→129; 285→286; 368→367; 494→495; 494→498);
 $\{5\} \rightarrow x$ (3 przypadki – groby: 165→164; 292→283; 361→362);
 $x \rightarrow \{5\}$ (1 przypadek – groby: 221→219);
 $\{0\} \rightarrow x$ (1 przypadek – groby: 137→136);
 $x \rightarrow \{0\}$ (1 przypadek – groby: 324→325);
 $x \rightarrow \{11\}$ (1 przypadek – groby: 183→182);
 $x \rightarrow x$ (4 przypadki – groby: 161→160; 162→160; 239→238; 396→395).

Zestawienie powyższe (zwłaszcza relacje pełne) obrazuje funkcjonowanie analogicznych trendów zdobniczych w ramach poszczególnych zdarzeń stratygraficznych (relacje $\{7\} \rightarrow \{7\}$ i $\{5\} \rightarrow \{5\}$), a także czasowe „przenikanie się” wątków oc. $\{7\} \leftrightarrow \{5\}$, a także starszeństwo wątku oc. $\{0\}$ i $\{4\} \rightarrow \{7\}$, $\{6\} \rightarrow \{5, 11\}$, $\{5\} \rightarrow \{11\}$ i $\{10\}$.

Prześledzono również relacje stratygraficzne „wątków przerywników kompozycyjnych” wp. (0-12) WN. Przedstawiają się one następująco:

(0)→(0) (4 przypadki – groby: 220→219; 282→287; 292→291; 496→497); **(0)→(2h)** (groby: 466→467); **(0)→(2a)** (groby: 267→275); **(0)→(3f)** (groby: 291→290); **(0)→(3h)** (groby: 336→337); **(0)→(6g)** (groby: 469→468); **(0)→(12b)** (groby: 198→199); **(0)→ x** (groby: 137→136; 165→164; 195→194; 292→283); **x →(0)** (groby: 183→182; 221→219; 286→287; 324→325; 415→416; 494→495); **(2b)→ x** (groby: 95→94); **(3j)→ x** (groby: 361→362); **(4b)→(0)** (2 przypadki - groby: 343→346; 472→473); **(4b)→(3b)** (groby: 343→341); **(4b)→(6c)** (groby: 499→498); **(4b)→ x** (groby: 301→300); **(6e)→ x** (groby: 369→368; 369→367); **(13b)→(0)** (groby: 488→486); **x →(6c)** (groby: 494→498); **x → x** (9 przypadków – groby: 130→129; 141→142; 161→160; 162→160; 239→238; 285→286; 308→309; 368→367; 396→395).

Obserwacja istniejących zależności skłania do wniosków analogicznych jak w przypadku analizy wątków oc. (tutaj np. relacja $(0) \rightarrow (0)$). Trudne do wychwycenia

są wyraźniejsze tendencje, niemniej rysują się pewne powtarzające się zależności: (0) → (2), (3), (6), (12); (4) → (0), (3), (6); (13) → (0).

Ciekawych informacji dostarcza również obserwacja zależności stratygraficznych grup technologicznych (I-IV) WN. Poniżej przedstawiono zapis ich wzajemnych relacji:

I → I (36 relacji); IV → I (2 relacje – groby: 282→287; 488→486); I → III (1 relacja – groby: 324→325); III → I (1 relacja – groby: 396→395).

Zwraca uwagę bardzo wyraźna dominacja I grupy we wzajemnych relacjach, a także następujące pojedyncze zależności: starszeństwo IV → I i wzajemnie, wymienne zależności grupy I i III.

Poniżej przedstawiono zestawienie relacji stratygraficznych mikrocechy 1. – (m.c. 1.) WN (-charakter ukształtowania wylewu 1-5): 1→1 (3 relacje: 292→291; 343→346; 469→468); 1→4 (1 relacja: 343→341); 3→4 (1 relacja: 198→199); relacje „niepełne”: 1→ x (6 relacji: 95→94; 137→136; 165→164; 291→290; 292→283; 496→497); 2→ x (2 relacje: 195→194; 282→287); x →1 (2 relacje: 267→275; 466→467); x →4 (1 relacja: 324→325); 4→ x (1 relacja: 361→362); x → x (23 relacje niemożliwe do bliższego określenia).

Obserwacja relacji (pełnych) poszczególnych wariantów (m.c. 1.) oparta jest na nielicznych lub pojedynczych zależnościach. Najliczniejsze są wzajemne relacje wariantu 1 (1 →1). Stwierdzono także pojedyncze przypadki starszej pozycji wariantów 1, 3 do 4 (1, 3→4).

Interesująco przedstawia się ocena zależności stratygraficznych mikrocechy 2. – WN (- charakter wyodrębnienia szyjki naczynia 1-3): 1→1 (3 relacje: 198→199; 292→291; 415→416); 2→1 (3 relacje: 267→275; 343→341; 343→346); 2→2 (5 relacji: 301→300; 336→337; 466→467; 472→473; 499→498); 2→3 (1 relacja: 469→468); 1→2 (1 relacja: 488→486); relacje „niepełne”: 1→ x (6 relacji: 137→136; 220→219; 291→290; 292→283; 361→362; 496→497); x →1 (3 relacje: 183→182; 324→325; 494→495); 2→ x (5 relacji: 95→94; 165→164; 195→194; 282→287; 308→309); x →2 (1 relacja: 494→498) x → x (12 relacji niemożliwych do określenia).

Zwracają uwagę stosunkowo częste wzajemne relacje wariantów 2 /szyjka lekko wydzielona/ (2→2) i 1 /szyjka niewydzielona/ (1→1) tej mikrocechy. Można zaproponować tutaj w formie ostrożnej sugestii następujący układ poszczególnych

wariantów (m.c. 2): 2 - lekko wydzielona szyjka → 3 - silnie wydzielona, układ segmentowy, (→) 1 szyjka niewydzielona od brzuśca .

Zestawiono także zależności stratygraficzne mikrocechy 5. - WN (- liczby guzków z załomu brzuśca – w układach grupowych 0-5): 0→0 (2 relacje); 3→0 (2 relacje); 0→3 (2 relacje); 3→1 (1 relacja); 3→4 (1 relacja). Pozostałe relacje „niekompletne” bądź niemożliwe do prześledzenia: x →0 (4 relacje); x →1 (1 relacja); x →3 (2 relacje); x →4 (1 relacja); 2→ x (2 relacje); 3→ x (8 relacji); 4→ x (2 relacje); 5→ x (1 relacja); x → x (11 relacji). Wzajemne relacje poszczególnych wariantów m.c. 5 wykazują brak czytelnych preferencji w tym względzie. Rozwój popielnicy typu WN, nie pociągał za sobą wyraźnych (liniowych) zmian, w preferencjach liczebności stożkowatych guzków, zdobiących załom brzuśca naczynia.

▪ *MZ* → **MZ**

W grupie 189 zależności stratygraficznych zespołów grobowych z cmentarzyska w Pysznicy, wystąpiło tylko 9 wzajemnych relacji *MZ*→*MZ*. Najczęściej mamy jednak do czynienia z silnie zniszczonymi i drobnymi fragmentami tych naczyń, stąd prześledzenie ich pełnych relacji jest bardzo utrudnione. W ramach zarejestrowanych układów stratygraficznych (z udziałem innych typów naczyń), *MZ* stwierdzono w 25 zespołach starszych (28 naczyń) i w 14 zespołach młodszych (16 naczyń). Poniżej przedstawiono zapis wzajemnych relacji *MZ*, uwzględniający 2 ich systemy klasyfikacyjne.

1. wg klasyfikacji monotetyczno – podziałowej;
2. (wg klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej);

*grób 207 MZ - 1 / C / [6]; (MZ nr 27, grupy 10-11) → **grób 208 MZ - x / C / x**;*

*grób 292 MZ - x / x / x → **grób 291 MZ - x / x / x**;*

*grób 301 MZ – 3 / A / [5]; (MZ nr 30, grupa 16) → **grób 300 MZ – x / x / [2]**;*

*grób 450 MZ – x / A / x → **grób 451 MZ – x / x / [2]**;*

*grób 466 MZ – x / A / x → **grób MZ 467 – 3 / A / x**;*

*grób 472 MZ – x / A / x → **grób MZ 473 – x / A / x**;*

*grób 499 MZ – 1 / A / x; (MZ nr 37, grupa 31) → **grób 498 MZ – x / A / x; (MZ nr analogiczny z 41, grupa 4);***

*grób 566 MZ – x / x / [1] → **grób 563 MZ – 3 / A / [0]; (MZ nr 41, grupa 4);***

*grób 567 MZ – x / x / [1] → **grób 568 MZ – 1 / A / [0]; (MZ nr 42, grupa 28-29).***

W ramach cech tych naczyń które są możliwe do zestawienia, zwracają uwagę wyłączne wzajemne relacje odmian (szerokootworowych) $A \rightarrow A$ i (przysadzistych) $C \rightarrow C$, a także zależności między ornamentyką zewnętrznych partii den: $[1] \rightarrow [0]$; $[5] \rightarrow [2]$. Zarejestrowano również jeden przypadek starszeństwa grupy 31 MZ do 4 MZ (wg klasyfikacji politetyczno-aglomeracyjnej).

Szczegółowa obserwacja relacji stratygraficznych (z udziałem MZ), ujawnia wyraźnie młodszą pozycję niewielkich okazów mis zbydniowskich, (stanowiących wierne kopie profilowanych czerpaków o łukowatych dnach, z różnicą wyłącznie natury metrycznej), wobec dużych (szerokootworowych?) klasycznych MZ (zachowanych tutaj niestety bardzo fragmentarycznie): $499 \rightarrow \underline{498}$; $566 \rightarrow \underline{563}$; $567 \rightarrow \underline{568}$ (Lp. 121, 138, 140).

W ramach analizy wzajemnych relacji stratygraficznych MZ na cmentarzysku w Pysznicy, wykonano następujące zestawienia:

$MZ \rightarrow \underline{MZ}$ - zestawienie zależności stratygraficznych grup technologicznych I-IV: $I \rightarrow I$ (4 relacje: $207 \rightarrow 208$; $292 \rightarrow 291$; $301 \rightarrow 300$; $566 \rightarrow 563$); $I \rightarrow III$ (2 relacje: $466 \rightarrow 467$; $472 \rightarrow 473$); $IV \rightarrow III$ (1 relacja: $499 \rightarrow 498$); $III \rightarrow IV$ (1 relacja: $450 \rightarrow 451$); $III \rightarrow I$ (1 relacja: $567 \rightarrow 568$).

Frekwencja grup technologicznych (MZ) w zespołach starszych: I – 28 przypadków; II – 2 przypadki; III – 3 przypadki; IV – 0. W zespołach młodszych: I – 15 przypadków; II – 0; III – 6 przypadków; IV – 2 przypadki.

Najczęściej notowane są więc wzajemne relacje grupy technologicznej I, natomiast pozostałe zależności pomiędzy grupami I i III i III i IV rejestrowane są w pojedynczych przypadkach, dla obu możliwych układów.

$MZ \rightarrow \underline{MZ}$ - zestawienie zależności stratygraficznych mikrocechy 1. – MZ (charakter ukształtowania wylewu 1-5): $1 \rightarrow 1$ (2 relacje: $207 \rightarrow 208$; $499 \rightarrow 498$); $1 \rightarrow 2$ ($472 \rightarrow 473$); $1 \rightarrow 4$ ($466 \rightarrow 467$); $1 \rightarrow x$ ($301 \rightarrow 300$); $x \rightarrow 1$ ($566 \rightarrow 563$); $x \rightarrow 2$ ($567 \rightarrow 568$); $x \rightarrow x$ ($292 \rightarrow 291$; $450 \rightarrow 451$).

$MZ \rightarrow \underline{MZ}$ - zestawienie zależności stratygraficznych mikrocechy 2. – MZ (charakter wyodrębnienia szyjki naczynia 1-3): $1 \rightarrow 2$ (466→467); $2 \rightarrow 2$ (2 relacje: 207→208; 499→498); $1 \rightarrow x$ (2 relacje 301→300; 450→451); $x \rightarrow 2$ (3 relacje: 472→473; 566→563; 567→568); $x \rightarrow x$ (292→291).

$MZ \rightarrow \underline{MZ}$ - zestawienie zależności stratygraficznych mikrocechy 6. – MZ (charakter ukształtowania dna naczyń 1-4): $2 \rightarrow 1$ (301→300); $2 \rightarrow 2$ (566→563); $3 \rightarrow 2$ (567→568); $x \rightarrow 2$ (450→451); $2 \rightarrow x$ (207→208; 499→498); $x \rightarrow x$ (292→291; 466→467; 472→473).

Przedstawione wyżej zestawienia relacji poszczególnych cech MZ (w kontekście zarejestrowanych układów stratygraficznych), nie wnoszą bardziej istotnych informacji, które mogłyby rzucić światło na potencjalne prawidłowości obecne w „rozwoju” typu - MZ. Dzieje się tak głównie ze względu na małą (w zasadzie jednostkową) liczebność poszczególnych zależności. Potwierdzają one jednakże wcześniej przytoczone opinie o ogólnym charakterze analizowanych relacji stratygraficznych (krótco czasowe odstępy między poszczególnymi zdarzeniami stratygraficznymi).

▪ $Dz(WN) \rightarrow \underline{DzN(WN)}$

Wśród zarejestrowanych na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 relacji stratygraficznych - 3 (Lp. 10, 80, 81) związane są z obecnością 2 naczyń typu DzN: 84 $WN\ x/C/\{7\},(0) + DzN\ x/C/x$ (analogiczny z nr 48, grupa 1) → **85**; 330 $DzN\ x/C/x$ (analogiczny z nr 6, grupa 1) → **341 $WN\ III/C/\{7,1\},(0)$ (nr 121, grupy 87-88**; 331 $WN\ x/x/\{6\},(x) \rightarrow \underline{330\ DzN\ x/Cx}$ (analogiczny z nr 6, grupa 1). Nie stwierdzono występowania DzN we wzajemnych relacjach stratygraficznych $DzN \rightarrow DzN$. Oba wyżej wymienione DzN charakteryzują pokrewieństwem morfologicznym, znajduje to również wyraz w klasyfikacji politetycznej, w ramach której odpowiadają grupie 1 (z formą analogiczną do nr 48 i 6).

Odnosząc się do pierwszej z wymienionych relacji (Lp. 10), można tylko stwierdzić pewne podobieństwo w charakterze (łagodnej) profilacji DzN z współwystępującą z nim w zespole WN. Dla odpowiadającego mu młodszego grobu (bardzo silnie zniszczonego),

można przytoczyć wyłącznie oznaczenie technologiczne (waza nieznanej formy; I grupa technologiczna).

Dwie dalsze zależności wiążą się z obecnością łagodnie profilowanego DzN. W ramach „starszego” kontekstu występowania tego naczynia (Lp. 80), w zespole młodszym wystąpiła WN (nr 121, grupy 87-88) o podobnych proporcjach (np. wysokości szyjki) i profilacji. W zjawisku tym można dopatrywać się niewątpliwie potwierdzenia hipotezy o szybkim następstwie stratygraficznym zespołów, przejawiającym się podobną tendencją wytwórczą ceramiki. W tym przypadku tendencją obserwowaną na odmiennych typologicznie formach naczyń. W ramach „młodszego” kontekstu występowania wyżej wymienionego DzN (Lp. 81), w zespole starszym stwierdzono WN (nieznanej formy ?) z ornamentem typu {6}, a także fragmenty półkulistego czerpaczka

$$WN (+MZ) \rightarrow \underline{MZ (+WN)}$$

Zapis wzajemnych relacji stratygraficznych pochówków z Pysznicy, stan. 1 „najlepiej wyposażonych w ceramikę SN”, przedstawia się następująco:

1. wg klasyfikacji monotetyczno – podziałowej,
2. wg klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej.

$$1. \text{ grób } 207 \text{ WN } x/C/\{7\},(4b) + MZ \text{ I/C/[6]} \rightarrow \underline{\text{grób } 208 \text{ MZ}}$$

$$\underline{x/C/x};$$

$$2. \text{ grób } 207 \text{ WN (?) + MZ (nr 27, grupy 10-11)} \rightarrow \underline{\text{grób } 208}$$

$$\underline{MZ (?)};$$

$$1. \text{ grób } 292 \text{ WN I/A/\{5\},(0) + MZ x/x/x} \rightarrow \underline{\text{grób } 291 \text{ WN}}$$

$$\underline{III/C/\{5\},(0) + MZ x/x/x};$$

$$2. \text{ grób } 292 \text{ WN (nr 112, grupy 37-38) + MZ (?) } \rightarrow \underline{\text{grób } 291 \text{ WN}}$$

$$\underline{(\text{nr } 111, \text{ grupy } 33-34) + MZ (?)};$$

$$1. \text{ grób } 301 \text{ WN III/A/\{7\},(4b) + MZ 3/A/[5]} \rightarrow \underline{\text{grób } 300}$$

$$\underline{WN x/x/\{7\},(x) + MZ x/x/[2]};$$

$$2. \text{ grób } 301 \text{ WN (nr 115 grupa 33, 34, 35) + MZ (nr 30, grupa 16)} \rightarrow \underline{\text{grób } 300}$$

$$\underline{WN (?) + MZ (?)};$$

1. grób 450 WN $x/C/\{5,9\},(2d, 2b) + MZ x/A/x$ → grób 451 MZ
 $x/x/[2]$;
 2. grób 450 WN (?) + MZ (?) → grób 451 MZ (?);
-
1. grób 466 WN $x/C/\{5\},(0) + MZ x/A/x$ → grób 467 WN
 $I/A/\{7\},(2h) + MZ 3/A/x$;
 2. grób WN (?) + MZ (?) → grób 467 WN (nr
134, 44-45) + MZ (analogiczny 38, gr. 2);
-
1. grób 472 WN $x/C/\{7\},(4b) + MZ x/A/x$ → grób 473 WN
 $I/C/\{5\},(0) + MZ x/A/x$;
 3. grób 472 WN (?) + MZ (?) → grób 473 WN (?) + MZ
(analogiczny 3?, grupy 11-12);
-
1. grób 499 WN $x/C/\{7\},(4b) + MZ I/A/x$ → grób 498 WN
 $x/C/\{7\},(6c) + MZ x/A/x$;
 2. grób 499 WN (?) + MZ (nr 37, grupa 31) → grób 498 WN (?) +
MZ (analogiczny 41?, grupa 4);
-
1. grób 566 WN $x/C/\{7\},(0) + WN x/x/\{11\},(x) + MZ x/x/[1]$ → grób 563 WN
 $x/C/\{7\},(0) + MZ 3/A/[0]$;
 2. grób 566 WN(?) + WN (?) + MZ (?) → grób 563 WN (?) +
MZ (nr 41, grupa 4);
-
1. grób 567 WN $x/C/\{7\},(2b) + MZ x/x/[1]$ → grób 568
MZ $1/A/[0]$;
 2. grób 567 WN (?) + MZ (?) → grób 568 MZ (nr 42,
grupy 28-29).

5.4. Wzajemna współzależność naczyń SN w ramach zwartych zespołów grobowych, współwystępowanie z innymi typami naczyń ceramicznych i przedmiotami metalowymi

Przeprowadzoną analizę „współwystępowania” skierowano niejako w dwóch kierunkach - do „wewnątrz i na zewnątrz” ceramiki SN. Pierwsza z nich, dwupłaszczyznowa obserwacja relacji „wewnętrznych” SN, odnosi się z jednej strony do zapisu wzajemnego współwystępowania poszczególnych typów klasyfikacyjnych SN – WN/MZ/DzN (w oparciu o dwa alternatywne modele klasyfikacyjne: monotetyczny i politetyczny - por. rozdziały 3.4 – 3.5.); z drugiej, zapisu współwystępowania poszczególnych cech naczyń SN.

Druga, „zewnątrzna” analiza określa frekwencję i charakter współwystępowania ceramiki SN (na cmentarzyskach w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Furmany, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Zbydniów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Gorzyce, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Mokrzeszów, pow. Tarnobrzeg, stan. 1) z innymi typami naczyń i drobnymi przedmiotami brązowymi.

Zestawienie wszystkich przypadków współwystępowania naczyń SN (cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) w oparciu o 2 zastosowane modele systematyki, przedstawia tabela 27. Szczegółową analizę znacznie utrudnia jednak fragmentaryczny stan zachowanego materiału ceramicznego (co przynosi w konsekwencji z małą liczbę pełnych, obustronnych relacji), a także potencjalna możliwość wtórnego przemieszania, niektórych spośród uwzględnionych w zestawieniu inwentarzy grobowych (zwłaszcza na cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Furmanach, stan. 1).

Współwystępowanie poszczególnych, wydzielonych cech (z zakresu morfologii, zdobnictwa, technologii ceramiki) na naczyniach SN przedstawiono poniżej w kolejnych zestawieniach (dotyczą one wyłącznie relacji o „pełnych” oznaczeniach wydzielonych cech).

Zapis współwystępowania „typów bazowych” naczyń SN (kcc SN – F):

▪ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – III ↔ I – 1 relacja (gr. 707)

(Furmany, stan. 1) – III ↔ III – 3 relacje (gr. 266, A, B)

(Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) - *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

■ WN ↔ MZ

(Pysznica, stan. 1) - III ↔ 3 – 2 relacje; III ↔ 1 – 2 relacje; I ↔ 2 – 1 relacja;
III ↔ 2 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – I ↔ 3 – 1 relacja; I ↔ 1 – 1 relacja; III ↔ 1 – 1 relacja;
III ↔ 3 – 1 relacja;

(Zbydniów, stan. 1) – III ↔ 3 – 6 relacji; I ↔ 3 – 5 relacji; I ↔ 2 – 1 relacja;

(Gorzyce, stan. 1) – *brak stwierdzonych i oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń;*

(Mokrzeszów, stan. 1) – III ↔ 3 – 1 relacja;

(Pysznica, stan. 1, Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1)
– III ↔ 3 – 10 relacji; I ↔ 3 – 6 relacji; III ↔ 1 – 3 relacje; I ↔ 2 – 2 relacje;
III ↔ 2 – 1 relacja.

■ WN/MZ ↔ DzN

(Furmany, stan. 1) WN III ↔ I DzN – 1 relacja (gr. 266)

(Pysznica, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) –
brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.

Zapis współwystępowania „odmian A-C” naczyń SN (kcc SN – G):

■ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – A ↔ A – 1 relacja; C ↔ A – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) - C ↔ C – 4 relacje;

(Gorzyce, stan. 1) – C ↔ C – 1 relacja;

(Zbydniów, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

■ WN ↔ MZ

(Pysznica, stan. 1) – $C \leftrightarrow A$ – 21 relacji; $A \leftrightarrow A$ – 6 relacji; $A \leftrightarrow C$ – 5 relacji;
 $C \leftrightarrow C$ – 2 relacje; $B \leftrightarrow A$ – 1 relacja; $C \leftrightarrow B$ – 1 relacja;
 (Furmany, stan. 1) – $C \leftrightarrow A$ – 12 relacji; $A \leftrightarrow A$ – 4 relacje; $C \leftrightarrow B$ – 4 relacje;
 $C \leftrightarrow$ – 3 relacje; $B \leftrightarrow A$ – 1 relacja;
 (Zbydniów, stan. 1) – $C \leftrightarrow A$ – 9 relacji; $A \leftrightarrow A$ – 4 relacje; $B \leftrightarrow A$ – 2 relacje;
 $C \leftrightarrow B$ – 2 relacje; $A \leftrightarrow B$ – 1 relacja; $C \leftrightarrow C$ – 1 relacja;
 (Mokrzyszów, stan. 1) – $C \leftrightarrow A$ – 2 relacje;
 (Gorzyce, stan. 1) – brak *stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

■ $WN/MZ \leftrightarrow DzN$

(Pysznica, stan. 1) – $C \leftrightarrow C$ – 1 relacja;
 (Furmany, stan. 1) – $C \leftrightarrow C$ – 3 relacje;
 (Zbydniów, stan. 1) – $C \leftrightarrow C$ – 1 relacja;
 (Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – brak *stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Obserwacje relacji typów ornamentyki rytej ciągłej (oc.), wątków „przerywników kompozycyjnych (wp.), zdobnictwa plastycznego WN, a także rytej ornamentyki zewnętrznych powierzchni denn MZ (w ramach współwystępujących z sobą naczyń SN) przedstawiono w rozdziale 2.2.3.

Zapis współwystępowania grup technologicznych (I-IV) naczyń SN (kcc SN – AT):

■ $WN \leftrightarrow WN$

(Pysznica, stan. 1) – $I \leftrightarrow I$ – 4 relacje; $I \leftrightarrow III$ – 2 relacje; $III \leftrightarrow III$ – 1;
 $I \leftrightarrow IV$ – 1 relacja;
 (Furmany, stan. 1) – $I \leftrightarrow I$ – 4 relacje; $I \leftrightarrow III$ – 2 relacje; $III \leftrightarrow I$ – 1 relacja; $III \leftrightarrow III$ – 1 relacja;
 (Gorzyce, stan. 1) – $I \leftrightarrow I$ – 1 relacja; $I \leftrightarrow III$ – 1 relacja;
 (Zbydniów, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – brak *stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

■ $WN \leftrightarrow MZ$

(Pysznica, stan. 1) - $I \leftrightarrow I$ – 59 relacji; $I \leftrightarrow III$ – 5 relacji; $III \leftrightarrow I$ – 3 relacje; $I \leftrightarrow IV$ – 2 relacje; $IV \leftrightarrow I$ – 1 relacja;
 (Furmany, stan. 1) - $I \leftrightarrow I$ – 23 relacje; $I \leftrightarrow III$ – 6 relacji; $III \leftrightarrow I$ – 5 relacji; $III \leftrightarrow III$ – 4 relacje; $I \leftrightarrow IV$ – 4 relacje; $II \leftrightarrow I$ – 1 relacja; $II \leftrightarrow III$ – 1 relacja;
 (Zbydniów, stan. 1) – $I \leftrightarrow I$ – 12 relacji; $IV \leftrightarrow I$ – 4 relacje; $III \leftrightarrow I$ – 2 relacje; $IV \leftrightarrow IV$ – 2 relacje; $I \leftrightarrow III$ – 1 relacja; $II \leftrightarrow IV$ – 1 relacja;
 (Gorzyce, stan. 1) - $I \leftrightarrow I$ – 2 relacje;
 (Mokrzyszów, stan. 1) - $I \leftrightarrow III$ – 2 relacje; $I \leftrightarrow I$ – 1 relacja.

▪ $WN/MZ \leftrightarrow DzN$

(Pysznica, stan. 1) - $I \leftrightarrow III$ – 1 relacja;
 (Furmany, stan. 1) - $I \leftrightarrow III$ – 3 relacje; $III \leftrightarrow I$ – 1 relacja;
 (Zbydniów, stan. 1) - $I \leftrightarrow II$ – 1 relacja;
 (Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) - *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Zestawienie współwystępowania na ceramice SN mikrocechy 1. (m.c. 1.) – /charakter ukształtowania wylewu: 1-5 – kcc SN - AM/:

▪ $WN \leftrightarrow WN$

(Pysznica, stan. 1) – pojedyncze relacje $1 \leftrightarrow 1$; $4 \leftrightarrow 1$;
 (Furmany, stan. 1) – $3 \leftrightarrow 4$ - 1 relacja;
 (Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) - *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

▪ $WN \leftrightarrow MZ$

(Pysznica, stan. 1) – $1 \leftrightarrow 4$ – 4 relacje; $4 \leftrightarrow 4$ - 3 relacje; $4 \leftrightarrow 1$; $3 \leftrightarrow 1$; podwójne relacje; $1 \leftrightarrow 1$; $1 \leftrightarrow 2$; $4 \leftrightarrow 2$; $4 \leftrightarrow 3$ pojedyncze relacje;
 (Furmany, stan. 1) – $4 \leftrightarrow 4$ – 4 relacje; $1 \leftrightarrow 4$; $2 \leftrightarrow 2$ – 3 relacje; $2 \leftrightarrow 4$ - 2 relacje; $4 \leftrightarrow 3$; $3 \leftrightarrow 1$; $4 \leftrightarrow 2$; $3 \leftrightarrow 4$; $3 \leftrightarrow 2$ – pojedyncze relacje;
 (Zbydniów, stan. 1) – $3 \leftrightarrow 4$; $3 \leftrightarrow 3$; $2 \leftrightarrow 3$; $1 \leftrightarrow 2$; $4 \leftrightarrow 2$; $3 \leftrightarrow 2$; $1 \leftrightarrow 4$; $2 \leftrightarrow 2$ pojedyncze relacje;
 (Mokrzyszów, stan. 1) – $4 \leftrightarrow 3$ -1 relacja.
 (Gorzyce, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

- WN/MZ ↔ DzN

(Furmany, stan. 1) – 2↔4 – 1 relacja;

(Pysznica, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Zestawienie współwystępowania na ceramice SN mikrocechy 2. (m.c. 2.) – /charakter wyodrębnienia szyjki: 1-3 – kcc SN - AN/ :

- WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – 1↔3; 2↔2 pojedyncze relacje;

(Furmany, stan. 1) – 2↔2 – 3 relacje; 2↔1;

(Gorzyce, stan. 1) – 2↔2; 1↔3 pojedyncze relacje;

(Zbydniów, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

- WN ↔ MZ

(Pysznica, stan. 1) – 2↔2 – 22 relacje; 1↔2; 2↔1 – 5 relacji; 1↔1 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 2↔2 – 8 relacji; 2↔1 – 6 relacji; 2↔3; 1↔2 – 5 relacji; 3↔2 – 4 relacje; 3↔1 – 3 relacje; 3↔3 – 2 relacje;

(Zbydniów, stan. 1) – 3↔3 – 5 relacji; 2↔2; 3↔2 – 4 relacje; 2↔3 – 3 relacje; 1↔3; 2↔1; 3↔1 – pojedyncze relacje;

(Mokrzyszów, stan. 1) – 3↔1; 1↔2 – pojedyncze relacje;

(Gorzyce, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

- WN/MZ ↔ DzN

(Pysznica, stan. 1) – 2↔1 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 2↔2 – 2 relacje; 2↔1 – 1 relacja;

(Zbydniów, stan. 1) – 2↔2 – 1 relacja;

(Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Współwystępowania na ceramice SN mikrocechy 3. (m.c. 3.) – /charakter ukształtowania pseudouszek WN: 1 - 4 – kcc SN – L / :

▪ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1 , Furmany, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Zestawienie współwystępowania mikrocechy 4. (m.c. 4.) – /rodzaj pseudouszek: 0, 1-5 – kcc SN - K / WN:

▪ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – 1↔1 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 0↔1 – 3 relacje; 1↔1 – 1 relacja;

(Gorzyce, stan. 1) – 0↔0; 1↔1 pojedyncze relacje;

(Zbydniów, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Zestawienie współwystępowania na ceramice SN mikrocechy 5. (m.c. 5.) – /liczebność guzków; w grupach na załomie brzusca: 0, 1-5 – kcc SN - J /:

▪ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – 3↔3 – 2 relacje; 3↔4 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 3↔3; 0↔0; 0↔2 pojedyncze relacje;

(Gorzyce, stan. 1) – 0↔0; 3↔3 pojedyncze relacje;

(Zbydniów, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

▪ WN ↔ MZ

(Pysznica, stan. 1) – 0↔3; 0↔2; 4↔2 pojedyncze relacje;

(Furmany, stan. 1) – 3↔3 – 3 relacje; 2↔1; 3↔1 – 2 relacje; 0↔5; 4↔3; 3↔2 – 1 relacja;

(Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzeszów, stan. 1 – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Zestawienie współwystępowania na ceramice SN mikrocechy 6. (m.c. 6.)

– /charakter ukształtowania dna naczyń: 1-4 – kcc SN - AO/:

▪ WN ↔ WN

(Pysznica, stan. 1) – 1↔1 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 1↔1 – 5 relacji;

(Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

▪ MZ ↔ MZ

(Furmany, stan. 1) – 1↔1 – 2 relacje;

(Zbydniów, stan. 1) – 2↔2 – 1 relacja;

(Pysznica, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

▪ WN ↔ MZ

(Pysznica, stan. 1) – 1↔2 – 10 relacji; 1↔1 – 5 relacji; 1↔3; 2↔2 – 2 relacje; 1↔4 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 1↔2 – 5 relacji; 1↔1; 1↔3 – 4 relacje;

(Zbydniów, stan. 1) – 1↔2 – 7 relacji; 1↔1 – 4 relacje; 4↔2 – 3 relacje;

(Gorzyce, stan. 1) – 1↔2 – 3 relacje;

(Mokrzyszów, stan. 1) – 1↔2 – 1 relacja

▪ WN/MZ ↔ DzN

(Pysznica, stan. 1) – 1↔1 – 1 relacja;

(Furmany, stan. 1) – 1↔1 – 2 relacje;

(Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) – *brak stwierdzonych lub oznaczonych „obustronnie” relacji wymienionych naczyń.*

Analizę współwystępowania ceramiki SN na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszowie, stan. 1 z innymi typami naczyń i zabytków metalowych, przeprowadzono selekcyjnie zespoły grobowe zawierające w inwentarzach: 1. WN; 2. MZ; 3. WN i MZ; 4. DzN (tablice 34 - 37; 38 - 39). Należy również jeszcze raz podkreślić, że przedstawione niżej wyniki, są w pewnej mierze warunkowane złym stanem zachowania szeregu obiektów (zwłaszcza na cmentarzyskach w Furmanach, stan. 1 i Gorzycach, stan. 1).

Niewątpliwie również ewentualność przemieszania niektórych inwentarzy grobowych karze traktować uzyskane zestawienia statystyczne z pewną ostrożnością. Prawdopodobnie jednak ogólnie zakreślony obraz współwystępowania wymienionych form w inwentarzach grobowych, oddaje stan względnie bliski dla realnie istniejącego w przeszłości.

Przedstawione zestawienia tabelaryczne (tablice 28 - 31) odnoszą wydzielone typy grobów z ceramiką SN (typy 1 - 4: WN; MZ; WN/MZ; DzN) do podstawowych kategorii naczyń ceramicznych (mis, waz, czerpaków-kubków, miniaturowych naczyń wazowatych, garnków; innych niecharakterystycznych - nieokreślonych form ceramiki), a także ogólnie potraktowanych, drobnych przedmiotów brązowych.

Zespoły grobowe zawierające w inwentarzach wyłącznie popielnicę – WN, są najliczniej reprezentowane na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1, zwracając także uwagę zbliżoną frekwencją. Odpowiednio dla cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 – 150 form¹¹⁸ / 19,4% wszystkich zespołów grobowych i 43,7% zespołów w których obecne są WN; (Zbydniowa, stan. 1) – 44 formy¹¹⁹ / 19,7%

¹¹⁸ Groby: 3, 6, 7, 9, 16, 17, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 35, 50, 52, 57, 60, 64, 65, 69, 72, 79, 87, 92, 93, 94, 106, 113, 121, 122, 126, 127, 130, 135, 136, 140, 141, 142, 144, 149, 151, 155, 157, 158, 160, 161, 164, 168, 171, 178, 179, 182, 188, 193, 194, 199, 201, 202, 206, 210, 212, 213, 237, 245, 251, 254, 263, 267, 275, 280, 283, 287, 288, 294, 303, 309, 310, 314, 316, 317, 333, 337, 340, 341, 346, 348, 349, 352, 355, 358, 361, 362, 367, 368, 369, 372, 388, 392, 395, 397, 399, 406, 412, 416, 428, 436, 437, 439, 440, 441, 444, 459, 464, 482, 484, 486, 497, 508, 518, 519, 520, 525, 531, 532, 539, 541, 546, 553, 559, 562, 574, 579, 582, 600, 605, 609, 611, 636, 657, 666, 674, 676, 678, 704, 706, 740, 755, 769, 772; tabl. XLII,7; XLII,1; XLII,4; XLII,3; XLII,8; XLII,10; XLII,6; XLII,9; XLIII,4; XLIII,8; XLIII,7; XLIV,2; XLIV,3; XLIV,1; XLIV,11; XLV,1; XLV,7; XLVI,3; XLVII,3; XLVII,2; XLVII,6; XLVII,7; XLVII,10; XLVII,9; XLVII,12; XLVII,13; XLVIII,11; XLVIII,8; XLVIII,3; XLVIII,5; XLVIII,10; XLIX,2; XLIX,9; XLIX,4; XLIX,1; XLIX,5; L,5; L,11; L,1; L,10; LI,5; LI,7; LI,8; LII,8; LII,7; LII,9; LII,5; LIII,4; LIII,1; LIII,7; LIV,5; LIV,9; LIV,11; LV,2; LVI,3; LVI,9; LVI,4; LVII,4; LVIII,2; LVII,7; LVII,5; LVIII,3; LVII,8; LVII,1; LVII,6; LVIII,5; LVIII,1; LVIII,11; LVIII,14; LVIII,12; LVIII,6; LVIII,10; LIX,2; LIX,1; LIX,3; LIX,4; LX,2; LXI,2; LXI,7; LXIII,4; LXIII,8; LXIII,2; LXIII,11; LXIV,7; LXV,6; LXIV,9; LXIV,12; LXV,10; LXV,8; LXV,5; LXVI,2; LXVI,4; LXVI,11; LXVII,3; LXVII,4; LXVIII,4; LXVIII,6; LXVIII,9; LXIX,7; LXX,1; LXX,3; LXX,4; LXXI,11; LXXII,3; LXXII,8; LXXII,7; LXXII,6; LXXIII,7; LXXIII,4; LXXIV,7; LXXV,3; LXXV,8.

¹¹⁹ Groby: 26, 28, 49, 62, 66, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 93, 101, 106, 117, 127, 130, 133, 135, 137, 140, 144, 146, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 166, 167, 183, 196, 197, 204, 206, 207, 209, 216, 222; tabl. LXXIX,4; LXXIX,8; LXXXII,5; LXXXIV,7; LXXXIV,5; LXXXV,3; LXXXV,6; LXXXV,5; LXXXVI,2;

wszystkich zespołów grobowych i 39,3% zespołów w których obecne są WN. Na pozostałych cmentarzyskach (Furmany, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) frekwencja tego typu zespołów jest znacznie niższa, przybierająca bardzo zbliżone wartości: (Furmany, stan. 1) 29 form¹²⁰ / 5,4% wszystkich zespołów grobowych; (Gorzyce, stan. 1) 9 form¹²¹ / 6,1% wszystkich zespołów grobowych; (Mokrzyszów, stan. 1) 5 form¹²² / 5,9% wszystkich zespołów grobowych. Zestawienie frekwencji zespołów z (wyłącznie) obecnością popielnicy – WN wydziela dwie grupy cmentarzysk (Pysznica, stan. 1, Zbydniów, stan. 1 – z blisko 20% frekwencją takich zespołów) i (Furmany, stan. 1, Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1 – z wyraźnie niższą frekwencją z zakresu 5,4 – 6,1%) (tabela 28).

Współwystępowanie (WN z misami) /traktowanymi ogólnie, łącznie z MZ/ na poszczególnych cmentarzyskach przybiera zróżnicowane wartości: (Gorzyce, stan. 1) 14,3%¹²³ zespołów z WN; (Pysznica, stan. 1) 37%¹²⁴; (Mokrzyszów, stan. 1) 41,7%¹²⁵;

LXXXVI,1; LXXXVI,4; LXXXVII,1; LXXXVIII,6; LXXXIX,2; XCI,2; XCI,4; XCII,3; XCII,6; XCIII,6; XCIII,4; XCIII,3; XCIII,5; XCIII,8; XCIV,4; XCIV,6; XCV,1; XCV,6; XCV,4; XCV,5; XCV,7; XCVI,3; XCVI,4; XCVI,1; XCVI,7; XCVII,3; XCVIII,6; XCVIII,5; XCIX,3; XCIX,4; XCIX,6; C,1; C,5

¹²⁰ Groby: 5, 46, 47, 68, 73, 90, 92, 93, 94, 100, 154, 176, 179, 197, 210, 217, 229, 241, 244, 247, 252, 255, 257, 261, 273, 320, 322, 335, 338; tabl. VII,6; VII,10; IX,7; X,8; XII,3; XII,1; XII,5; XII,4; XII,9; XVI,6; XVII,7; XVII,9; XVIII,6; XIX,3; XX,5; XXI,3; XXI,9; XXII,1; XXII,9; XXIII,5; XXIII,4; XXIII,7; XXIV,1; XXV,1; XXVI,11; XXVI,10; XXVII,1; XXVII,6.

¹²¹ Groby: 10, 11, 43, 46, 49, 53, 59, 70, 116, 135; tabl. XXXIV,2; XXXIV,3; XXXIV,9; XXXIV,5; XXXIV,7; XXXIV,10; XXXV,3; XXXV,5; XXXV,1; XXXV,8.

¹²² Groby: 10, 13, 15, 27, 32; tabl. XXXVIII,6; XXXIX,2; XXXIX,1; XXXIX,5; XXXIX,4.

¹²³ Groby: 1, 51, 57; tabl. XXXIII,9; XXXIV,8; XXXIV,1.

¹²⁴ Groby: 55, 81, 83, 90, 95, 97, 99, 101, 109, 112, 115, 119, 124, 129, 137, 146, 150, 159, 162, 165, 166, 180, 183, 187, 189, 192, 195, 198, 204, 207, 209, 211, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 239, 259, 265, 268, 273, 281,

282, 285, 286, 290, 291, 292, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 311, 313, 319, 321, 322, 323, 332, 335, 342, 351, 353, 370, 371, 390, 400, 409, 443, 446, 449, 450, 453, 457, 458, 462, 466, 467, 468, 469, 472, 473, 475, 476, 488, 490, 498, 499, 501, 506, 509, 511, 522, 523, 550, 551, 552, 554, 555, 558, 563, 566, 567, 570, 572, 583, 614, 630, 661, 662, 667, 669, 679, 680, 681, 683, 684, 748; tabl. XLIII,6; XLIV,8; XLIV,9; XLV,2; XLV,5; XLV,8; XLV,4; XLV,9; XLV,10; XLVI,1; XLVI,4; XLVI,6; XLVII,4; XLVII,5; XLVII,11; XLVIII,4; XLVIII,12; XLVIII,7; XLVIII,6; XLIX,3; XLIX,6; XLIX,7; XLIX,11; L,3; L,2; L,7; L,9; LI,6;

(Zbydniów, stan. 1) 53,6%¹²⁶; (Furmany, stan. 1) 62,1%¹²⁷. Ogółem dla wszystkich wymienionych cmentarzysk (P, F, Z, G, M) wskaźnik współwystępowania (WN i mis) wynosi 45,4% zespołów z WN i 18,9% wszystkich zespołów grobowych (tabela 28).

L,6; LII,1; LI,1; LII,10; LII,11; LIII,2; LIV,3; LIII,10; LIII,3; LIII,6; LIII,8; LIV,1; LIV,6; LIII,9; LIV,4; LIV,15; LV,8; LIV,17; LIV,12; LIV,10; LIV,13; LV,13; LV,4; LV,7; LV,11; LV,6; LVI,1; LVI,6; LVI,5; LVI,7; LVII,12; LVIII,7; LVIII,4; LIX,6; LIX,10; LX,1; LX,4; LX,7; LX,9; LXI,6; LXI,1; LXI,9; LXII,4; LXII,7; LXII,1; LXII,11; LXII,5; LXII,10; LXII,8; LXIII,5; LXIII,1; LXIII,6; LXIII,13; LXIV,2; LXIV,1; LXIV,3; LXIV,4; LXV,2; LXIV,10; LXIV,11; LXV,4; LXVI,3; LXVI,7; LXVI,10; LXVI,6; LXVI,9; LXVII,1; LXVII,5; LXVII,8; LXVII,2; LXVII,9; LXVII,13; LXVIII,1; LXVIII,10; LXX,7; LXX,6; LXXI,12; LXXII,1; LXXII,5; LXXIII,1; LXXIII,9; LXXIII,5; LXXIII,11; LXXIII,3; LXXIV,4.

¹²⁵ Groby: 3, 11, 12, 33, 34; tabl. XXXVIII,1; XXXVIII,5; XXXVIII,8; XXXIX,6; XXXIX,7.

¹²⁶ Groby: 8, 11, 21, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 47, 51, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 68, 76, 78, 86, 89, 90, 94, 95, 98, 103, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 122, 128, 142, 147, 148, 168, 172, 178, 181, 182, 186, 187, 192,

193, 194, 195, 202, 208, 210, 217, 218, 219; tabl. LXXIX,5; LXXIX,7; LXXIX,6; LXXIX,9; LXXX,1; LXXX,2; LXXX,4;

LXXX,5; LXXXI,2; LXXXI,1; LXXXI,4; LXXXII,3; LXXXII,4; LXXXIII,1; LXXXIII,2; LXXXIII,6; LXXXIII,4; LXXXIV,4; LXXXIV,1; LXXXIV,6; LXXXV,1; LXXXV,4; LXXXVI,3; LXXXVI,6; LXXXVII,3; LXXXVII,4; LXXXVII,5; LXXXVII,6; LXXXVIII,1; LXXXIX,1; LXXXIX,3; LXXXIX,6; XC,3; XC,6; XC,7; XCI,1; XCI,7; XCI,6; XCII,7; XCIV,2; XCIV,3; XCVI,6; XCVI,2; XCVI,5; XCVII,2; XCVII,1; XCVII,6; XCVII,7; XCVIII,1; XCVIII,2; XCVIII,3; XCVIII,4; XCIX,2; XCIX,5; C,3; C,6; CI,2.

¹²⁷ Groby: 3, 4, 7, 9, 11, 15, 17, 20, 18, 22, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 58, 59, 61, 64, 66, 72, 75, 76, 77, 78, 83, 89, 91, 97, 99, 103, 110, 111, 113, 117, 121, 127, 129, 131, 132, 134, 145, 147, 148, 152, 155, 159, 161, 163, 169, 170, 172, 174, 175, 178, 183, 192, 194, 195, 202, 204, 209, 211, 212, 213, 214, 216, 226, 230, 231, 233, 235, 242, 243, 245, 246, 249, 250, 251, 253, 256, 260, 263, 266, 268, 283, 286, 288, 296, 309, 326, 337, 342, 343, B; tabl. II,1; II,4; II,5,7; III,1; III,6; III,5; III,7; III,8; IV,3; IV,5; IV,9; IV,12; V,2; V,1; V,4; V,5; V,8; VI,3; VI,8; VIII,1; VIII,5; VIII,2; VIII,8; IX,2; IX,6; X,2; X,3; X,4; X,6; X,10; XI,1; XI,10; XI,8; XII,10; XII,7; XIII,2; XIII,4; XIII,5; XIII,8; XIII,6; XIV,3; XIV,7; XIV,6; XIV,13; XIV,11; XIV,12; XV,4; XV,3; XV,5; XV,7; XVI,2; XVI,5; XVI,7; XVI,9; XVII,2; XVI,1; XVII,1; XVII,4; XVII,5; XVII,8; XVII,3; XVIII,3; XVIII,8; XVIII,4; XIX,2; XIX,7; XIX,4; XIX,6; XIX,1; XIX,5; XX,2; XX,3; XX,9; XXI,1; XX,11; XXI,2; XXI,6; XXI,7; XXI,10; XXII,3; XXII,2; XXII,12; XXII,5; XXII,6-7; XXII,10; XXIII,3; XXIII,9; XXIII,8; XXIV,3; XXIV,4; XXIV,10; XXIV,9; XXV,1; XXV,3;

XXV,6; XXVI,2; XXVI,6; XXVII,3; XXVII,8; XXVII,7; XXVII,9; XXVIII,1; XXVIII,5.

Analiza współzależności występowania w inwentarzach pochówków (naczyń wazowatych z WN) przynosi stosunkowo niskie i zróżnicowane wskaźniki. Dzielią one analizowane nekropole na dwie grupy: (Gorzyce, stan. 1, Furmany, stan. 1) – (Pysznica, stan. 1, Zbydniów, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1). Wynoszą odpowiednio: (Gorzyce, stan. 1) 23,8% zespołów z WN; (Furmany, stan. 1) – 19,2%; (Pysznica, stan. 1) 3,8%; (Zbydniów, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) 0%. Najbardziej prawdopodobna wydaje się interpretacja tłumacząca stwierdzone różnice zjawiskiem „domieszania” do zespołów grobowych, na najbardziej zniszczonych cmentarzyskach w Gorzycach, stan. 1 i Furmanach, stan. 1 (fragmentów i całych form) waz z innych inwentarzy. W tej sytuacji realne współwystępowanie tych form (naczyń wazowatych i WN), odzwierciedlałyby wartości wskaźników dla cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1, sugerujące marginalny charakter tego zjawiska (tabela 28).

Zdecydowanie bardziej ścisłą współzależność z WN obrazują wskaźniki uzyskane dla kategorii czerpaków i kubków. Najczęściej naczynia powyższe współwystępują z WN na cmentarzyskach w (Furmanach, stan. 1) – 45,3%¹²⁸ wszystkich zespołów z WN; (Mokrzyszowie, stan. 1) 33,3%¹²⁹; (Pysznicy, stan. 1) 21,6%¹³⁰; (Gorzycach, stan. 1)

¹²⁸ Groby: 7, 11, 20, 24, 26, 30, 33, 36, 37, 38, 42, 52, 55, 64, 65, 66, 70, 72, 75, 76, 80, 82, 83, 87, 91, 96, 97, 99, 122, 132, 134, 152, 155, 159, 163, 169, 186, 190, 204, 218, 221, 242, 243, 251, 262, 266, 303, 309, 326, B; tabl. II,5,7; III,1; III,7; IV,5; IV,8; V,2; V,1; V,8; VI,2; VI,3; VII,1; VII,9; VIII,1; IX,2; IX,5; IX,6; IX,8; X,2; X,3; X,4; XI,2; XI,7; XI,1; XI,5; XI,11; XI,8; XII,8; XII,10; XII,7; XIV,1; XIV,11; XIV,12; XV,7; XVI,2; XVI,5; XVI,9; XVII,2; XVIII,2; XVIII,1; XIX,7; XX,4; XX,12; XXI,7; XXI,10; XXII,3; XXII,10; XXIV,6; XXIV,4; XXIV,10; XXVI,1; XXVI,6; XXVII,3; XXVIII,1; XXVIII,5.

¹²⁹ Groby: 11, 29, 33, 59; tabl. XXXVIII,5; XXXIX,3; XXXIX,6; XXXIX,8.

¹³⁰ Groby: 21, 25, 54, 75, 97, 101, 183, 192, 238, 241, 289, 290, 295, 298, 302, 312, 313, 325, 328, 334, 336, 342, 343, 350, 356, 357, 359, 360, 365, 366, 373, 396, 443, 450, 453, 473, 483, 490, 494, 495, 496, 511, 544, 545, 550, 551, 554, 560, 569, 572, 576, 583, 585, 595, 598, 600, 602, 604, 610, 614, 645, 669, 671, 672, 675, 684, 705, 731, 733, 748, 749, 750, 751, 756; tabl. XLII,5; XLIII,1; XLIV,6; XLV,8; XLV,9; XLIX,3; XLIX,11; LII,12; LIII,6; LIV,6; LV,8; LIV,16; LIV,2; LV,13; LV,5; LV,12; LV,15; LVI,2; LVI,5; LVII,2; LVI,8; LVII,10; LVII,9; LVII,3; LVII,11; LVIII,8; LIX,6; LX,4; LX,7; LXII,5; LXIII,6; LXIII,9; LXIII,10; LXIV,10; LXVI,1; LXVI,5; LXVI,3; LXVI,7; LXVI,6; LXVIII,2; LXVIII,1; LXVIII,7; LXVIII,10; LXVIII,8; LXIX,4; LXIX,5; LXIX,7; LXIX,6; LXX,2; LXX,5; LXX,7; LXXI,3; LXXII,5; LXXII,9; LXXII,4; LXXII,2; LXXIII,3; LXXIII,2; LXXIV,2; LXXIV,1; LXXIV,4; LXXIV,3; LXXIV,5; LXXV,2; LXXV,1.

9,5%¹³¹; ogółem (P, F, Z, G, M) 21,1%. Zwracając uwagę na wyraźne rysujące się różnice, w tej kwestii na analizowanych cmentarzyskach, można stwierdzić uogólniając, iż co 5 zespół z WN współwystępował z czerpakiem lub kubkiem (tabela 28).

Nieco słabszą współzależność w występowaniu z WN wykazują miniaturowe naczynia wazowate. Na poszczególnych cmentarzyskach wskaźniki współwystępowania wynoszą: (Furmany, stan. 1) 16,1% wszystkich zespołów z WN¹³²; (Mokrzyszów, stan. 1) 8,3%¹³³; (Gorzyce, stan. 1) 4,8%¹³⁴; (Zbydniów, stan. 1) 3,6%¹³⁵; (Pysznica, stan. 1) 2,9%¹³⁶; ogółem (P, F, Z, G, M) 6,5%. Stosunkowo wysoki wskaźnik współwystępowania (WN i miniaturowych naczyń wazowatych), odnoszony do cmentarzyska w Furmanach, stan. 1, zdecydowanie odbiega od pozostałych stanowisk, przekraczając je odpowiednio – 2 krotnie (Mokrzyszów, stan. 1), 4 (Gorzyce, stan. 1, Zbydniów, stan. 1), 5 (Pysznica, stan. 1) (tabela 28).

Bardzo słabo rysuje się współzależność w zespołach grobowych WN i naczyń garnkowatych. Potwierdzona jest ona tylko dla cmentarzysk w Furmanach, stan. 1 i Pysznicy, stan. 1 wynosząc odpowiednio: (Furmany, stan. 1) 5,6% wszystkich zespołów z WN¹³⁷; (Pysznica, stan. 1) 0,6%¹³⁸ (tabela 28).

¹³¹ Groby: 8, 21; tabl. XXXIII,8; XXXIII,3; XXXIV,6.

¹³² Groby: 4, 15, 18, 34, 61, 64, 72, 110, 121, 134, 155, 161, 165, 172, 174, 186, 192, 194, 226, 240, 246, 251, 256, 267, 318, 337; tabl. II, 4; III,6; III,8; V,4; V,5; VIII,8; IX,2; X,2; XIII,4; XIV,3; XIV,12; XVI,2; XVI,7; XVI,4; XVII,1; VII,4; XVIII,2; XVIII,3; XVIII,8; XX,9; XXI,5; XXII,12; XXII,10; XXIII,9; XXIV,8; XXVI,8; XXVII,8.

¹³³ Grób: 11; tabl. XXXVIII,5.

¹³⁴ Grób: 55; tabl. XXXIV,11.

¹³⁵ Groby: 35, 45, 142, 201; tabl. LXXX,1; LXXXI,6; XCIII,7; XCIX,1.

¹³⁶ Groby: 97, 117, 219, 312, 324, 359, 521, 576, 707, 757; tabl. XLV,8; XLVI,2; LII,1; LIV,16; LVII,9; LXV,1; LXVIII,7; LXX,6; LXXV,5.

¹³⁷ Groby: 87, 95, 97, 120, 211, 231, 266, 308, 321; tabl. XI,5; XI,11; XII,6; XII,10; XIII,7; XIII,10; XIX,6; XX,11; XXIV,4; XXIV,10; XXVI,4; XXVI,9.

¹³⁸ Groby: 414, 457; tabl. LX,9.

Zestawienie współwystępowania WN z ceramiką nieokreślonego typu (zwykle drobnymi, niecharakterystycznymi fragmentami innych naczyń) obrazuje raczej skalę „przemieszania” zespołów (na cmentarzyskach) z innymi zniszczonymi inwentarzami, niż odzwierciedla realnie funkcjonujące składniki inwentarzowe. W tym kontekście jako niepokojąco wysoki, należy odczytywać wskaźnik 14,9%¹³⁹ dla cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 (tabela 28).

Analizując (w ogólnym ujęciu) współwystępowanie WN z przedmiotami metalowymi - „brązami”, stwierdzamy zbliżoną frekwencję tak wyposażonych zespołów na poszczególnych cmentarzyskach: (Mokrzyszów, stan. 1) 33, 3% zespołów z WN¹⁴⁰; (Furmany, stan. 1) 23%¹⁴¹; (Zbydniów, stan. 1) 22,3%¹⁴²; (Pysznica, stan. 1) 19,2%¹⁴³.

¹³⁹ Groby: 4, 20, 27, 36, 41, 66, 70, 77, 83, 97, 99, 117, 133, 145, 163, 175, 195, 209, 231, 240, 250, 266, 267, 296, 303, 337, A, B; tabl. II, 4; III,7; IV,9; V,8; VII,2; IX,6; IX,8; X,6; XI,1; XII,10; XII,7; XIII,6; XIV,8; XV,4; XVI,9; XVII,5; XVIII,4; XIX,4; XX,11; XXI,5; XXII,6-7; XXIV,4; XXIV,10; XXIV,8; XXVI,2; XXVI,1; XXVII,8; XXVIII,6; XXVIII,2; XXVIII,1; XXVIII,5.

¹⁴⁰ Groby: 12, 13, 27, 33; tabl. XXXVIII,8; XXXIX,2; XXXIX,5; XXXIX,6.

¹⁴¹ Groby: 18, 24, 27, 36, 36, 53, 55, 62, 64, 66, 68, 70, 73, 78, 91, 92, 97, 110, 113, 129, 147, 152, 153, 159, 163, 174, 192, 194, 196, 209, 210, 211, 214, 217, 240, 245, 250, 250, 257, 261, 262, 264, 268, 269, 275, 279, 282, 293, B; tabl. III,8; III,9; IV,5; IV,4; IV,9; IV,10; IV,11; V,8; VI,1; VI,6; VII,7; VIII,1; IX,4; IX,2; IX,1; IX,6; IX,7; IX,8; X,8; X,10; X,9; X,11; XI,8; XII,1; XII,10; XII,2; XIII,4; XIII,8; XIV,6; XV,3; XV,7; XV,6; XV,8; XV,9; XVI,5; XVI,9; XVII,4; XVIII,3; XVIII,8; XVIII,5; XIX,4; XIX,3; XIX,6; XX,2; XX,1; XX,5; XXI,5; XXII,2; XXII,4; XXII,6-7; XXII,11; XXIII,7; XXIV,1; XXIV,6; XXIV,7; XXIV,2; XXIV,9; XXIV,11; XXV,2; XXV,10; XXV,4; XXV,5; XXVIII,1; XXVIII,5.

¹⁴² Groby: 33, 35, 42, 55, 57, 60, 62, 80, 86, 103, 110, 129, 142, 157, 187, 195, 202, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXIX,9; LXXX,1; LXXXI,1; LXXXIII,2; LXXXIII,4; LXXXIV,4; LXXXIV,7; LXXXV,5; LXXXVI,3; LXXXVIII,1; XC,3; XCII,2; XCIII,7; XCV,4; XCVII,7; XCVIII,4; XCIX,2; XCIX,5; C,6; CI,2.

¹⁴³ Groby: 21, 24, 26, 27, 30, 54, 65, 81, 87, 95, 112, 126, 140, 162, 165, 171, 188, 189, 195, 204, 211, 220, 238, 241, 281, 283, 295, 300, 301, 307, 308, 342, 350, 357, 397, 443, 458, 466, 467, 476, 482, 484, 519, 545, 550, 551, 552, 558, 559, 560, 574, 594, 594, 598, 600, 602, 604, 610, 666, 667, 669, 684, 733, 748, 749; tabl. XLII,5; XLII,10; XLII,6; XLIII,1; XLIV,3; XLIV,8; XLIV,11; XLV,5; XLVI,1; XLVII,2; XLVII,10; XLVIII,7; XLIX,2; XLIX,5; XLIX,7; L,3; L,7; L,6; LI,1; LII,12; LIII,2; LIV,4; LIV,15; LIV,12; LIV,10; LVI,5; LVII,10; LVIII,14; LIX,6; LXI,6; LXI,9; LXII,4; LXII,8; LXIII,4; LXIII,8; LXIV,9; LXVI,5; LXVI,3; LXVI,7; LXVI,10; LXVII,1; LXVII,3; LXVIII,4; LXIX,1; LXIX,3; LXIX,5; LXIX,7; LXIX,6; LXX,2; LXX,5; LXXII,3; LXXII,1; LXXII,5; LXXIII,3; LXXIV,1; LXXIV,4; LXXIV,3.

Uogólniając można stwierdzić, że co 5 zespół z WN zawierał w wyposażeniu przedmiot metalowy (tabela 28).

Rozpatrując współwystępowanie MZ z innymi kategoriami naczyń (tabela 29), zwraca uwagę szczególne ich powiązanie z wazami (w tym zwłaszcza WN – tabela 30). Nie budzi to zdziwienia tym bardziej, że MZ występowały w pochówkach głównie w roli nakryw popielnic, popielnice zaś „przybierały” najczęściej formę waz. Wskaźniki współwystępowania MZ z wazami (wszystkich typów) na poszczególnych stanowiskach wynoszą: (Mokrzyszów, stan. 1) 100% zespołów z MZ¹⁴⁴; (Zbydniów, stan. 1) 89,3%¹⁴⁵; (Pysznica, stan. 1) 87,6%¹⁴⁶; (Furmany, stan. 1) 87,5%¹⁴⁷; ogółem dla wszystkich wymienionych cmentarzysk (P, F, Z, G, M) 87,7%.

¹⁴⁴ Grób: 3; tabl. XXXVIII,9; XXXVIII,7.

¹⁴⁵ Groby: 11, 38, 42, 43, 55, 57, 61, 89, 98, 103, 104, 107, 109, 110, 112, 115, 128, 141, 147, 148, 187, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXVIII,20; LXXX,6; LXXXI,3; LXXXI,5; LXXXIII,3; LXXXIII,5; LXXXIV,3; LXXXVI,5; LXXXVIII,2; LXXXVIII,3; LXXXVIII,4; LXXXIX,4; LXXXIX,5; XC,1; XC,5; XCI,3; XCII,1; XCIII,2; XCIV,1; XCIV,5; XCVII,8; C,2; C,7; CI,3; CI,1.

¹⁴⁶ Groby: 2, 55, 63, 74, 83, 90, 97, 98, 109, 112, 115, 119, 123, 124, 146, 162, 165, 166, 187, 189, 191, 195, 198, 203, 204, 207, 208, 214, 216, 219, 222, 227, 230, 243, 247, 249, 259, 261, 265, 268, 272, 273, 277, 278, 285, 291, 292, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 308, 313, 315, 319, 322, 326, 329, 351, 371, 390, 400, 443, 445, 446, 449, 450, 451, 453, 458, 462, 466, 467, 468, 472, 473, 488, 498, 499, 501, 504, 505, 507, 509, 522, 523, 552, 555, 563, 566, 567, 571, 572, 573, 575, 664, 667; tabl. XLII,2; XLIII,5; XLIV,4; XLIV,5; XLV,3; XLVI,7; XLVI,8; XLVI,5; XLVII,1; XLVII,8; XLVIII,1; XLVIII,2; XLIX,8; XLIX,10; L,4; L,8; LI,3; LI,4; LII,3; LI,2; LII,4; LIII,5; LIV,7; LIV,8; LIV,14; LV,1; LV,3; LVIII,9; LIX,5; LIX,9; LX,3; LX,8; LX,6; LX,5; LX,11; LXI,5; LXI,8; LXI,10; LXII,3; LXII,9; LXIII,7; LXIII,12; LXIII,14; LXIII,3; LXIV,6; LXIV,5; LXIV,8; LXV,9; LXV,3; LXVI,8; LXVI,12; LXVII,6; LXVII,11; LXVII,7; LXVII,12; LXVIII,3; LXVIII,5; LXXI,2.

¹⁴⁷ Groby: 9, 11, 13, 15, 17, 18, 24, 25, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 57, 58, 61, 62, 64, 72, 76, 77, 78, 89, 97, 103, 116, 117, 125, 127, 131, 134, 152, 164, 172, 191, 201, 206, 214, 226, 231, 235, 242, 243, 245, 246, 250, 251, 266, 269, 288, 295; tabl. III,2; III,3; III,4; III,10; III,9; IV,4; IV,2; IV,7; IV,1; IV,10; IV,11; IV,16; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; V,3; VI,4; VI,6; VI,5; VI,7; VIII,7; VIII,6; IX,3; IX,4; IX,1; X,1; X,5; X,7; X,9; X,11; XI,9; XII,2; XIII,1; XIII,3; XIII,9; XIV,2; XIV,14; XIV,10; XIV,4; XIV,5; XIV,9; XV,6; XVI,8; XVIII,9; XVIII,7; XVIII,10; XX,1; XX,8; XX,10; XXI,4; XXI,8; XXI,12; XI,11; XXII,4; XXII,8; XXII,11; XXIII,1; XXIII,2; XXIV,11; XXV,7; XXV,8.

Zróznicowane natomiast są wskaźniki współwystępowania w inwentarzach grobowych MZ z innymi misami (wyłączając formy MZ), w ramach poszczególnych stanowisk. Wynoszą one odpowiednio: (Furmany, stan. 1) 39, 1% zespołów z MZ¹⁴⁸; (Gorzyce, stan. 1) 33, 3%¹⁴⁹; (Zbydniów, stan. 1) 3,6%¹⁵⁰; (Pysznica, stan. 1) 3,5%¹⁵¹ (tabela 29).

Czytelne jest również powiązanie MZ z kategorią czerpaków i kubków. Obrazują to wysokie wskaźniki na cmentarzyskach w Furmanach, stan. 1 34, 4% zespołów z MZ¹⁵²; Gorzycach, stan. 1 33, 3%¹⁵³; Mokrzeszowie, stan. 1 33,3%¹⁵⁴ i mniejsze w Pysznicy, stan. 1 8%¹⁵⁵; Zbydniowie, stan. 1 3,6%¹⁵⁶ (tabela 29).

W zbliżony sposób kształtuje się współwystępowanie MZ z miniaturowymi naczyniami wazowatymi: (Mokrzeszów, stan. 1) 33,3% zespołów z MZ¹⁵⁷;

¹⁴⁸ Groby: 9, 11, 13, 15, 17, 18, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 44, 45, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 72, 76, 77, 89, 97, 103, 116, 117, 125, 127, 134, 152, 153, 164, 172, 173, 191, 201, 206, 214, 226, 231, 235, 242, 245, 246, 250, 251, 251, 264, 266, 269, 288, 295; tabl. III,2; III,3; III,4; III,10; III,9; IV,4; IV,10; IV,11; IV,16; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; V,3; VI,4; VI,6; VI,5; VI,7; VII,3; VII,4; VIII,3; VIII,7; VIII,6; VIII,4; IX,3; IX,4; IX,1; X,1; X,5; X,7; XI,9; XII,2; XIII,1; XIII,3; XIII,9; XIV,2; XIV,14; XIV,9; XV,6; XV,8; XVI,8; XVII,6; XVIII,9; XVIII,7; XVIII,10; XX,1; XX,8; XX,10; XXI,4; XXI,8; XXII,4; XXII,8; XXII,11; XXIII,1; XXIII,2; XXIV,7; XXIV,11; XXV,7; XXV,8; XXVIII,8; XXVIII,10; XXVIII,7,9; XXVIII,4; XXVIII,11; XXVIII,3; XXVIII,12; XXVIII,19; XXVIII,17; XXVIII,20; XXIX,2; XXIX,5; XXIX,1; XXIX,10; XXIX,13; XXIX,14; XXX,3; XXX,1; XXX,4; XXX,2; XXX,8; XXXI,2; XXXI,6; XXXI,7; XXXI,8; XXXI,9; XXXI,3; XXXI,15; XXXII,6-8; XXXII,17; XXXII,16; XXXII,20.

¹⁴⁹ Grób: 57; tabl. XXXIV,12; XXXIV,13

¹⁵⁰ Grób: 46; tabl. LXXXII,1; LXXXII,2.

¹⁵¹ Groby: 445, 446, 568, obok 653; tabl. LIX,9; LXVII,10; LXXI,9.

¹⁵² Groby: 11, 24, 25, 30, 33, 38, 45, 55, 57, 64, 72, 76, 97, 125, 134, 152, 206, 242, 243, 251, 264, 266; tabl. III,2; IV,4; IV,2; IV,7; IV,1; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; V,3; VI,5; VII,4; VIII,7; IX,1; X,1; X,5; XII,2; XIV,2; XIV,9; XV,6; XVIII,10; XXI,8; XXI,12; XXI,11; XXIII,1; XXIII,2; XXIV,7.

¹⁵³ Grób: 8; tabl. XXXIII,5.

¹⁵⁴ Grób: 11; tabl. XXXVIII,7.

¹⁵⁵ Groby: 277, 302, 313, 443, 450, 453, 473, 572; tabl. LIX,5; LX,8; LX,5; LXII,9; LXVIII,3.

¹⁵⁶ Grób: 141; tabl. XCIII,2.

¹⁵⁷ Grób: 11; tabl. XXXVIII,7.

(Furmany, stan. 1) 21, 9%; (Pysznica, stan. 1) 1,8%¹⁵⁸; (Zbydniów, stan. 1, Gorzyce, stan. 1) 0% (tabela 29).

MZ współwystępowały z garnkami (lub ich fragmentami) w 6 przypadkach - 9,4% zespołów z MZ na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1¹⁵⁹ i w 1 przypadku - 1,8% w Pysznicy, stan. 1¹⁶⁰ (tabela 29).

Wyłącznie w jednostkowych sytuacjach obserwowano na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1¹⁶¹, Furmanach, stan. 1¹⁶², Zbydniowie, stan. 1¹⁶³, Gorzycach, stan. 1¹⁶⁴ przypadki gdy MZ były jedynymi formami ceramicznymi w inwentarzach grobowych (tabela 29).

Współwystępowanie MZ z przedmiotami metalowymi na poszczególnych stanowiskach kształtuje się następująco: (Zbydniów, stan. 1) 39, 3% zespołów z MZ¹⁶⁵; (Furmany, stan. 1) 25%¹⁶⁶; (Pysznica, stan. 1) 19,5%¹⁶⁷; (Gorzyce, stan. 1, Mokrzyszów, stan. 1) 0% (tabela 29).

Analizując współwystępowanie (WN i MZ), stwierdzamy na cmentarzyskach w Zbydniowie, stan. 1, Pysznicy, stan. 1, Mokrzyszowie, stan. 1, wysokie wskaźniki odnoszone do pochówków w których były one jedynymi formami ceramicznymi:

¹⁵⁸ Groby: 219, 653; tabl. LXXI,8.

¹⁵⁹ Groby: 45, 54, 97, 173, 231, 266; tabl. VII,4; VIII,3; XII,2; XVII,6; XX,10.

¹⁶⁰ Grób: 646; tabl. LXXI,1.

¹⁶¹ Groby: 49a, 464; tabl. XLIII,2; LXI,3.

¹⁶² Grób: 60; tabl. VIII,4.

¹⁶³ Grób: 99; tabl. LXXXVIII,5.

¹⁶⁴ Grób: 70; tabl. XXXV,5.

¹⁶⁵ Grób: 42, 55, 57, 103, 110, 141, 187, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXXI,3; LXXXIII,3; LXXXIII,5; LXXXVIII,3; XC,1; XCIII,2; XCVII,8; C,2; C,7; CI,3; CI,1.

¹⁶⁶ Groby: 18, 24, 27, 36, 55, 62, 64, 78, 97, 152, 153, 214, 245, 250, 264, 269; tabl. III,9; IV,4; IV,10; IV,11; VI,6; IX,4; IX,1; X,9; X,11; XII,2; XV,6; XV,8; XX,1; XXII,4; XXII,11; XXIV,7; XXIV,11.

¹⁶⁷ Grób: 123, 162, 165, 189, 195, 204, 214, 264, 300, 301, 307, 308, 443, 445, 451, 458, 466, 467, 507, 665, 667; tabl. XLVII,1; XLVIII,2; XLIX,8; L,8; LII,3; LIV,7; LIV,8; LIV,14; LIX,5; LX,6; LX,11; LXI,8; LXI,10; LXIV,5; XXI,14.

(Zbydniów, stan. 1) 100% zespołów z WN/MZ ¹⁶⁸; (Pysznica, stan. 1) 80%¹⁶⁹; (Mokrzyszów, stan. 1) 66,7%¹⁷⁰, (Furmany, stan. 1) 13,9%¹⁷¹. Mniejsza liczebność pochówków tego typu na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 powiązana jest z obecnością wysokich wskaźników współwystępowania z większością wydzielonych kategorii naczyń i metali (misy bez form MZ – 37,2% zespołów z WN/MZ; wazy bez form WN – 30,2%; czepaki-kubki – 37,2%; miniaturowe naczynia wazowte – 25,6%; garnki – 7%, inne naczynia 13,9%; wyposażenie metalowe 25, 6%). Jeżeli powyżej przedstawione wartości wskaźników współwystępowania poszczególnych kategorii naczyń z WN

¹⁶⁸ Groby: 38, 42, 43, 55, 57, 61, 89, 98, 103, 107, 109, 110, 112, 115, 128, 147, 148, 187, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXX,5; LXXX,6; LXXXI,1; LXXXI,3; LXXXI,4; LXXXI,5; LXXXIII,2; LXXXIII,3; LXXXIII,4; LXXXIII,5; LXXXIV,1; LXXXIV,3; LXXXVI,5; LXXXVI,6; LXXXVII,6; LXXXVIII,2; LXXXVIII,1; LXXXVIII,3; LXXXIX,1; LXXXIX,4; LXXXIX,6; LXXXIX,5; XC,3; XC,1; XC,6; XC,5; XCI,1; XCI,3; XCI,6; XCII,1; XCIV,2; XCIV,1; XCIV,3; XCIV,5; XCVII,7; XCVII,8; XCIX,5; C,2; C,6; C,7; CI,2; CI,3; CI,1.

¹⁶⁹ Groby: 55, 83, 90, 97, 109, 112, 115, 119, 124, 146, 162, 165, 166, 187, 189, 195, 198, 204, 207, 216, 219, 222, 259, 265, 268, 273, 285, 291, 292, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 308, 313, 319, 322, 351, 371, 390, 400, 443, 446, 449, 450, 453, 458, 462, 466, 467, 468, 472, 473, 488, 498, 499, 501, 509, 522, 523, 552, 555, 563, 566, 567, 572, 667; tabl. XLIII,6; XLIII,5; XLIV,9; XLIV,5; XLV,2; XLV,8; XLV,3; XLV,10; XLVI,7; XLVI,1; XLVI,8; XLVI,4; XLVI,6; XLVI,5; XLVII,4; XLVII,8; XLVIII,4; XLVIII,1; XLVIII,7; XLVIII,2; XLVIII,6; XLIX,6; XLIX,7; XLIX,8; L,3; L,2; XLIX,10; L,7; L,8; L,9; LI,3; LI,2; LII,1; LII,10; LII,4; LII,11; LIII,8; LIV,1; LIII,9; LIV,4; LIV,7; LIV,15; LIV,8; LV,8; LIV,12; LIV,14; LIV,10; LV,13; LV,4; LV,1; LV,11; LV,3; LVI,7; LVIII,7; LVIII,9; LIX,6; LIX,5; LIX,10; LIX,9; LX,1; LX,3; LX,4; LX,8; LX,7; LX,5; LXI,6; LX,11; LXI,1; LXI,5; LXI,9; LXI,8; LXII,4; LXI,10; LXII,7; LXII,11; LXII,3; LXII,5; LXII,9; LXIII,5; LXIII,1; LXIII,7; LXIII,13; LXIII,12; LXIV,2; LXIII,14; LXIV,1; LXIII,3; LXIV,3; LXV,2; LXIV,8; LXIV,11; LXV,9; LXV,4; LXV,3; LXVI,10; LXVI,8; LXVI,9; LXVI,12; LXVII,5; LXVII,6; LXVII,8; LXVII,2; LXVII,11; LXVII,9; LXVII,7; LXVIII,1; LXVIII,3; LXXII,1.

¹⁷⁰ Groby: 3, 11, 34; tabl. XXXVIII,1; XXXVIII,9; XXXVIII,5; XXXVIII,7; XXXIX,7.

¹⁷¹ Groby: 9, 11, 15, 20, 18, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 58, 61, 64, 72, 75, 76, 77, 78, 89, 97, 103, 117, 131, 134, 152, 172, 214, 226, 231, 235, 242, 243, 245, 246, 250, 251, 266, 288; tabl. III,1; III,2; III,6; III,4; III,7; III,8; III,9; IV,5; IV,4; IV,9; IV,10; IV,12; IV,11; IV,16; V,2; IV,14; IV,15; IV,13; V,1; IV,6; V,3; V,4; V,5; V,8; VI,3; VI,4; VI,6; VI,5; VI,8; VI,7; VIII,1; VIII,5; VIII,6; VIII,8; IX,3; IX,2; IX,1; X,2; X,1; X,3; X,4; X,5; X,6; X,7; X,10; X,9; X,11; XI,10; XI,9; XII,10; XII,2; XIII,2; XIII,1; XIII,6; XIII,9; XIV,13; XIV,10; XIV,4; XIV,5; XIV,12; XIV,9; XV,7; XV,6; XVII,1; XX,2; XX,1; XX,9; XX,8; XX,11; XX,10; XXI,6; XXI,4; XXI,7; XXI,8; XXI,12; XXI,11; XXI,10; XXII,3; XXII,2; XXII,4; XXII,12; XXII,8; XXII,6-7; XXII,11; XXII,10; XXIII,1; XXIII,2; XXIV,4; XXIV,10; XXV,6; XXV,7.

na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 nie wynikają wyłącznie z dużego stopnia przemieszania zespołów grobowych, to struktura wyposażania w ceramikę, pochówków z popielnicą WN i nakrywą – MZ zdecydowanie odbiega tam od pozostałych cmentarzysk (tabela 30).

Statystyczne wyliczenia wskazują, że co 5 grób z WN i MZ był dodatkowo wyposażony w drobny przedmiot brązowy. Wyższy wskaźnik współwystępowania pochówków tego typu występuje tylko w Zbydniowie, stan. 1 – 43, 5% wszystkich zespołów z WN/MZ (tabela 30).

Analiza współwystępowania form DzN z innymi typami naczyń ukazuje na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1 częste zjawisko – „wyłącznego” występowania powyższych naczyń w inwentarzach: (Pysznica, stan. 1) – 38,9% zespołów z DzN¹⁷²; (Zbydniów, stan. 1) – 38, 5% (co 3 popielnica - DzN była tam jedyną formą ceramiczną w inwentarzu grobowym)¹⁷³. Na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 wskaźnik pochówków z „pojedynczymi” DzN jest zdecydowanie niższy – 13% zespołów z DzN¹⁷⁴. Zarysowuje się tutaj podobna sytuacja jak w przypadku pochówków z (WN/MZ). Wskaźniki współwystępowania DzN i ceramiki innego typu są zdecydowanie wyższe, niż na pozostałych stanowiskach, przekraczając je 2 lub 3 krotnie (tabela 31).

DzN najściślej powiązanie wykazują z misami: (Gorzyce, stan. 1) 100%¹⁷⁵; (Furmany, stan. 1) 60,9%¹⁷⁶; (Zbydniów, stan. 1) 53,8%¹⁷⁷; (Pysznica, stan. 1) 50%¹⁷⁸.

¹⁷² Groby: 61, 330, 432, 649, 658, 732, 760; tabl. XLIII,3; LV,14; LIX,8; LXXI,7; LXXI,10; LXXIV,6; LXXV,9.

¹⁷³ Groby: 13, 22, 120, 188, 213; tabl. LXXIX,1; LXXIX,3; XCI,5; XCVII,5; C,4.

¹⁷⁴ Groby: 48, 53, 347; tabl. VII,5; VII,7; XXVII,5.

¹⁷⁵ Grób: 4; tabl. XXXIII,6.

¹⁷⁶ Groby: 36, 86, 153, 157, 196, 219, 222, 263, 264, 266, 275, 279, 282, 345; tabl. VI,1; XI,6; XV,9; XVI,3; XVIII,5; XX,6; XX,7; XXIII,6; XXIV,2; XXIV,5; XXV,2; XXV,10; XXV,4; XXVII,4.

¹⁷⁷ Groby: 15, 39, 58, 75, 92, 111, 184; tabl. LXXIX,2; LXXX,3; LXXXIV,2; LXXXV,2; LXXXVII,2; XC,2; XCVII,4.

¹⁷⁸ Groby: 103, 243, 264, 320, 528, 571, 647, 653, 665; tabl. XLV,6; LII,2; LII,6; LV,10; LXV,7; LXVII,14; LXXI,4; LXXI,6; LXXI,13.

Zestawienie powyższe obrazuje aspekt funkcjonalny współwystępowania tych naczyń: popielnica - DzN i jej nakrywa – misa (tabela 31).

Dla pozostałych kategorii naczyń wskaźniki współwystępowania z DzN wynoszą odpowiednio: dla waz – (Zbydniów, stan. 1) 7, 7% zespołów z DzN¹⁷⁹; (Pysznica, stan. 1) 16, 7%¹⁸⁰; (Furmany, stan. 1) 34,8%¹⁸¹; dla czerpaków - kubków – (Pysznica, stan. 1) 11,1%¹⁸²; (Zbydniów, stan. 1) 15, 4%¹⁸³; (Furmany, stan. 1) 21,7%¹⁸⁴; dla miniaturowych naczyń wazowatych – (Pysznica, stan. 1) 5,5%¹⁸⁵; (Furmany, stan. 1) 13%¹⁸⁶; dla garnków – (Furmany, stan. 1) 17,4%¹⁸⁷; dla innych form naczyń – (Pysznica, stan. 1) 5,5%¹⁸⁸; (Furmany, stan. 1) 17, 4%¹⁸⁹ (tabela 31).

Wszelkie zestawienia statystyczne odnoszone do DzN, obciążone są błędem wynikającym z bardzo małej liczebności tych form na analizowanych cmentarzyskach. Zestawienie pochówków z DzN i przedmiotami metalowymi przynosi następujące wartości wskaźników: (Pysznica, stan. 1) 11, 1% zespołów z DzN¹⁹⁰; (Zbydniów, stan. 1) 30,8%¹⁹¹; (Furmany, stan. 1) 39, 1%¹⁹² (tabela 31).

¹⁷⁹ Grób: 152; tabl. XCV,2.

¹⁸⁰ Groby: 84, 243, 571; tabl. XLIV,7; LII,2; LXVII,14.

¹⁸¹ Groby: 36, 263, 266, 282, 293, 303, A; tabl. VI,1; XXIII,6; XXIV,5; XXV,4; XXV,5; XXVI,7; XXVI,5.

¹⁸² Groby: 103, 461; tabl. XLV,6; LX,10.

¹⁸³ Groby: 75, 152; tabl. LXXXV,2; XCV,2.

¹⁸⁴ Groby: 36, 219, 266, 275, 303; tabl. VI,1; XX,6; XXIV,5; XXV,2; XXVI,7; XXVI,5.

¹⁸⁵ Grób: 653; tabl. LXXI,6.

¹⁸⁶ Groby: 50, 157, 293; tabl. VII,8; XVI,3; XXV,5.

¹⁸⁷ Groby: 50, 266, 293, 346; tabl. VII,8; XXIV,5; XXV,5; XXVII,2.

¹⁸⁸ Grób: 461; tabl. LX,10.

¹⁸⁹ Goby: 36, 86, 219, 303, 311; tabl. VI,1; XI,6; XX,6; XXVI,7; XXVI,5; XXVI,3.

¹⁹⁰ Groby: 264, 665; tabl. LII,6; LXXI,13.

¹⁹¹ Groby: 13, 39, 184, 188; tabl. LXXIX,1; LXXX,3; XCVII,4; XCVII,5.

¹⁹² Groby: 36, 53, 153, 196, 264, 275, 279, 282, 293; tabl. VI,1; VII,7; XV,9; XVIII,5; XXIV,2; XXV,2; XXV,10; XXV,4; XXV,5.

W bardziej szczegółowy sposób zestawiono współwystępowanie (na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1, Furmanach, stan. 1, Zbydniowie, stan. 1, Gorzycach, stan. 1, Mokrzeszowie, stan. 1) wydzielonych pochówków z ceramiką SN z jednej strony (1-4: WN, MZ, WN/MZ, DzN), z poszczególnymi odmianami mis i czerpaków - kubków z drugiej (tabele 32-33).

W zespołach grobowych z (WN), misy stożkowato-półkuliste współwystępują: (Zbydniów, stan. 1) 11, 6% grobów z WN¹⁹³; (Gorzyce, stan. 1) 14,3%¹⁹⁴; (Pysznica, stan. 1) 15,2%¹⁹⁵; (Furmany, stan. 1) 24,8%¹⁹⁶. Misy profilowane – esowate obecne są w takich zespołach z następującą częstością: (Pysznica, stan. 1) 0,9% grobów z WN¹⁹⁷; (Zbydniów, stan. 1) 8%¹⁹⁸; (Furmany, stan. 1) 19,2%¹⁹⁹. Najbardziej nas interesujące wskaźniki współwystępowania popielnic (WN) i mis profilowanych (MZ), charakteryzują

¹⁹³ Groby: 8, 35, 51, 60, 78, 90, 172, 178, 181, 182, 186; tabl. LXXIX,5; LXXX,1; LXXXII,4; LXXXIV,4; LXXXV,4; LXXXVII,3; XCVI,2; XCVI,5; XCVII,2; XCVII,1; XCVII,6.

¹⁹⁴ Groby: 1, 51, 57; tabl. XXXIII,9; XXXIV,8; XXXIV,1.

¹⁹⁵ Groby: 95, 99, 101, 129, 137, 150, 159, 180, 192, 211, 215, 220, 221, 239, 281, 282, 286, 290, 298, 306, 311, 321, 323, 332, 335, 342, 353, 370, 409, 457, 469, 475, 476, 490, 506, 511, 550, 551, 554, 558, 570, 583, 614, 661, 669, 679, 680, 681, 683, 684, 748; tabl. XLV,5; XLV,4; XLV,9; XLVII,5; XLVII,11; XLVIII,12; XLIX,11; L,6; LI,1; LIII,2; LIV,3; LIII,3; LIII,6; LIV,6; LIV,17; LIV,13; LV,7; LV,6; LVI,1; LVI,6; LVI,5; LVII,12; LVIII,4; LX,9; LXII,1; LXII,10; LXII,8; LXIII,6; LXIV,4; LXIV,10; LXVI,3; LXVI,7; LXVI,6; LXVII,1; LXVII,13; LXVIII,10; LXX,7; LXXI,12; LXXII,5; LXXIII,1; LXXIII,9; LXXIII,5; LXXIII,11; LXXIII,3; LXXIV,4.

¹⁹⁶ Groby: 4, 7, 9, 22, 29, 30, 34, 40, 83, 91, 99, 103, 111, 113, 121, 132, 145, 148, 155, 159, 161, 163, 169, 170, 175, 178, 211, 212, 226, 230, 233, 235, 249, 250, 251, 260, 268, 283, 326, B; tabl. II, 4; II,5,7; IV,3; IV,12; V,2; V,4; V,5; VI,8; XI,1; XI,8; XII,7; XIII,2; XIII,5; XIII,8; XIV,3; XIV,11; XV,4; XV,5; XVI,2; XVI,5; XVI,7; XVI,9; XVII,2; XVI,1; XVII,5; XVII,8; XIX,6; XIX,1; XX,9; XXI,1; XXI,2; XXI,6; XXII,5; XXII,6-7; XXII,10; XXIII,8; XXIV,9; XXV,1; XXVII,3; XXVIII,1; XXVIII,5.

¹⁹⁷ Groby: 81, 446, 511; tabl. XLIV,8; LIX,10; LXIV,10.

¹⁹⁸ Groby: 11, 37, 53, 56, 95, 142, 193, 194; tabl. LXXIX,7; LXXX,4; LXXXIII,1; LXXXIII,6; LXXXVII,5; XCIII,7; XCVIII,2; XCVIII,3.

¹⁹⁹ Groby: 3, 7, 17, 30, 36, 59, 61, 110, 111, 113, 117, 127, 145, 183, 192, 194, 195, 202, 204, 209, 216, 242, 249, 253, 263, 286, 296, 309, 337, 342, 343; tabl. II,1; II,5,7; III,5; V,2; V,8; VIII,2; VIII,8; XIII,4; XIII,5; XIII,8; XIII,6; XIV,7; XV,4; XVII,3; XVIII,3; XVIII,8; XVIII,4; XIX,2; XIX,7; XIX,4; XX,3; XXI,7; XXI,10; XXII,5; XXIII,3; XXIV,3; XXV,3; XXVI,2; XXVI,6; XXVII,8; XXVII,7; XXVII,9.

się stosunkowo wysokimi i wyrównanymi wartościami na cmentarzyskach w Furmanach 26,7% grobów z WN²⁰⁰; Mokrzeszowie, stan. 1 25%; Zbydniowie, stan. 1 20,5%²⁰¹; Pysznicy, stan. 1 20, 4%²⁰², a także wyraźnie niższym wskaźnikiem w Gorzycach, stan. 1 9,5%²⁰³. Drobne fragmenty, nieokreślonych form mis współwystępują z WN z częstością: (Pysznica) 0,3% zespołów z WN²⁰⁴; (Furmany, stan. 1) 3,7%²⁰⁵; (Zbydniów, stan. 1) 14, 3%²⁰⁶ (tabela 32 – 33 - I/a-c).

Analizując współzależność WN i czerpaków stożkowato-półkulistych (tabela 32 - 33 - II/1/a-c), zwraca uwagę ich wyrównana relacja z poszczególnymi formami czerpaków (o dnach, niewyodrębnionych - łukowatych, prostych, wklęsłych): (Pysznica, stan. 1)

²⁰⁰ Groby: 9, 11, 15, 20, 18, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 36, 38, 40, 55, 58, 61, 64, 72, 75, 76, 77, 78, 89, 97, 103, 117, 131, 134, 152, 172, 214, 226, 231, 235, 242, 243, 245, 246, 250, 251, 266, 288.

²⁰¹ Groby: 38, 42, 43, 55, 57, 61, 89, 98, 103, 107, 109, 110, 112, 115, 128, 147, 148, 187, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXX,5; LXXXI,1; LXXXI,4; LXXXIII,2; LXXXIII,4; LXXXIV,1; LXXXVI,6; LXXXVII,6; LXXXVIII,1; LXXXIX,1; LXXXIX,6; XC,3; XC,6; XCI,1; XCI,6; XCIV,2; XCIV,3; XCVII,7; XCIX,5; C,6; CI,2.

²⁰² Groby: 55, 83, 90, 97, 109, 112, 115, 119, 124, 146, 162, 165, 166, 187, 189, 195, 198, 204, 207, 216, 219, 222, 259, 265, 268, 273, 285, 291, 292, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 308, 313, 319, 322, 351, 371, 390, 400, 443, 446, 449, 450, 453, 458, 462, 466, 467, 468, 472, 473, 488, 498, 499, 501, 509, 522, 523, 552, 555, 563, 566, 567, 572, 667; tabl. XLIII,6; XLIV,9; XLV,2; XLV,8; XLV,10; XLVI,1; XLVI,4; XLVI,6; XLVII,4; XLVIII,4; XLVIII,7; XLVIII,6; XLIX,6; XLIX,7; L,3; L,2; L,7; L,9; LII,1; LII,10; LII,11; LIII,10; LIII,8; LIV,1; LIII,9; LIV,4; LIV,15; LV,8; LIV,12; LIV,10; LV,13; LV,4; LV,11; LVI,7; LVIII,7; LIX,6; LIX,10; LX,1; LX,4; LX,7; LXI,6; LXI,1; LXI,9; LXII,4; LXII,7; LXII,11; LXII,5; LXIII,5; LXIII,1; LXIII,13; LXIV,2; LXIV,1; LXIV,3; LXV,2; LXIV,11; LXV,4; LXVI,10; LXVI ,9; LXVII,5; LXVII,8; LXVII,2; LXVII,9; LXVIII,1; LXXII,1.

²⁰³ Grób: 57; tabl. I,7; XXXIV,1.

²⁰⁴ Groby: 183, 209, 630, 662; tabl. XLIX,3; LI,6; LXX,6.

²⁰⁵ Groby: 66, 129, 147, 174, 213, 256; tabl. IX,6; XIV,6; XV,3; XVII,4; XIX,5; XXIII,9.

²⁰⁶ Groby: 21, 33, 36, 41, 47, 68, 76, 86, 94, 108, 114, 122, 168, 192, 202, 210; tabl. LXXXIX,6; LXXXIX,9; LXXX,2; LXXXI,2; LXXXII,3; LXXXIV,6; LXXXV,1; LXXXVI,3; LXXXVII,4; LXXXIX,3; XC,7; XCI,7; XCVI,6; XCVIII,1; XCIX,2; C,3.

zakres 1,4 - 1,7 % grobów z WN²⁰⁷; (Furmany, stan. 1) 3,1 - 3,7%²⁰⁸; (Zbydniów, stan. 1) 0,9 - 1,8%²⁰⁹.

Podobne zestawienie WN z formami czerpaków profilowanych (tabela 32 – 33 - II/2/a-c) o dnach łukowatych – prostych - wklęsłych, przynosi analogiczną obserwację: (Pysznica, stan. 1) zakres 2,6 - 3,2% grobów z WN²¹⁰; (Furmany, stan. 1) 4,3 - 5%²¹¹;

²⁰⁷ (WN + czerpak nieprofilowany, odmiana nieokreślona) grób: 295; (WN + czerpak nieprofilowany, dno półkuliste) groby: 289, 290, 496, 572, 672, 756; tabl. LIII,6; LXIII,10; LXVIII,1; LXXII,4; LXXV,1; (WN + czerpak nieprofilowany, dno proste) groby: 342, 544, 645, 750; tabl. LVI,5; LXVI,1; LXXI,3; LXXIV,5; (WN + czerpak nieprofilowany, dno wklęsłe) groby: 183, 298, 313, 450, 569; tabl. XLIX,3; LIV,6; LV,13; LX,4; LXVIII,2.

²⁰⁸ (WN + czerpak nieprofilowany, dno półkuliste) groby: 11, 66, 75, 76, 152; tabl. III,1; IX,6; X,3; X,4; XV,7; (WN + czerpak nieprofilowany, dno proste) groby: 38, 65, 91, 262, 266, B; tabl. VI,3; IX,5; XI,8; XXIV,6; XXIV,4; XXIV,10; XXVIII,1; XXVIII,5; (WN + czerpak nieprofilowany, dno wklęsłe) groby: 36, 83, 87, 96, 99, 243; tabl. V,8; XI,1; XI,5; XI,11; XII,8; XII,7; XXII,3.

²⁰⁹ (WN + czerpak nieprofilowany, dno proste) grób: 95; tabl. LXXXVII,5; (WN + czerpak nieprofilowany, dno wklęsłe) groby: 129, 132; tabl. XCII,2; XCII,4.

²¹⁰ (WN + czerpak profilowany, odmiana nieokreślona) groby: 97, 238, 312, 312, 334, 336, 356, 360, 373, 483, 490, 496, 511, 545, 576, 583, 585, 602, 610, 669; tabl. XLV,8; LIV,16; LIV,2; LV,15; LVI,2; LVI,8; LVII,3; LVIII,8; LXIII,6; LXIII,10; LXIV,10; LXVI,5; LXVIII,7; LXVIII,10; LXVIII,8; LXIX,6; LXX,5; LXXII,5; LXXIV,4; 748; (WN + czerpak profilowany, dno półkuliste) groby: 192, 328, 343, 443, 453, 494, 495, 551, 595, 671, 705; tabl. XLIX,11; LV,12; LVII,2; LIX,6; LX,7; LXIII,9; LXVI,7; LXIX,4; LXXII,9; LXXIII,2; LXXIV,2; 731; (WN + czerpak profilowany, dno proste) groby: 21, 25, 75, 192, 328, 357, 365, 366, 550, 569; tabl. XLII,5; XLIV,6; XLIX,11; LV,12; LVII,10; LVII,11; LXVI,3; LXVIII,2; (WN + czerpak profilowany, dno wklęsłe) groby: 302, 359, 396, 554, 598, 600, 604, 675, 684, 733, 749, 751; tabl. LV,8; LVII,9; LXVI,6; LXIX,5; LXIX,7; LXX,2; LXXII,2; LXXIII,3; LXXIV,1; LXXIV,3; LXXV,2.

²¹¹ (WN + czerpak profilowany, odmiana nieokreślona) groby: 7, 20, 24, 30, 97, 251, 309, 326, B; tabl. II,5,7 III,7; IV,5; V,2; XII,10; XXII,10; XXVI,6; XXVII,3; XXVIII,1; XXVIII,5; (WN + czerpak profilowany, dno półkuliste) groby: 7, 24, 36, 55, 72, 80, 132, 134; tabl. II,5,7; IV,5; V,8; VIII,1; X,2; XI,2; XIV,11; XIV,12; (WN + czerpak profilowany, dno proste) groby: 26, 52, 186, 190, 221, 242, 303, B; tabl. IV,8; VII,9; XVIII,2; XVIII,1; XX,12; XXI,7; XXI,10; XXVI,1; XXVIII,1; XXVIII,5; (WN + czerpak profilowany, dno wklęsłe) groby: 30, 33, 52, 72, 82, 122, 204, 266; tabl. V,2; V,1; VII,9; X,2; XI,7; XIV,1; XIX,7; XXIV,4; XXIV,10.

(Zbydniów, stan. 1) 0,9 - 1,8%²¹². Z kubkami (tabela 32 - 33 - II/3/a-c, 4/a-c), WN występują w inwentarzach grobowych w pojedynczych relacjach w tym wyłącznie z okazami nieprofilowanymi o płaskich dnach – (Pysznica, stan. 1) 0,3% grobów z WN²¹³; (Furmany, stan. 1) 0,6%²¹⁴; (Zbydniów, stan. 1) 0,9%²¹⁵ i takimi samymi formami profilowanymi – (Pysznica, stan. 1) 0,6%²¹⁶; (Furmany, stan. 1) 4,3%²¹⁷.

Stożkowato-półkuliste misy współwystępowały z (MZ) na cmentarzyskach w następujących relacjach: (Gorzyce, stan. 1) 33, 3% zespołów z MZ²¹⁸; (Furmany, stan. 1) 18,7 %²¹⁹; (Pysznica, stan. 1) 2,6%²²⁰. Podobne wskaźniki można również odnotować w odniesieniu do form mis profilowanych-esowatych: (Furmany, stan. 1) 23,5 % grobów z MZ²²¹; (Pysznica, stan. 1) 0,9%²²². Na dwóch cmentarzyskach obserwowane jest także wzajemne współwystępowanie MZ: (Zbydniów, stan. 1) 3,6% grobów z MZ²²³; (Furmany, stan. 1) 10,9%²²⁴ (tabela 32 – 33 - I/a-c).

²¹² (WN + czerpak profilowany, dno półkuliste) groby: 138, 152; tabl. XCIII,1; XCIV,7; (WN + czerpak profilowany, dno proste) grób: 153; tabl. XCV,3.

²¹³ (WN + kubek nieprofilowany, dno proste) grób: 614; tabl. LXX,7.

²¹⁴ (WN + kubek nieprofilowany, dno proste) grób: 52; tabl. VII,9.

²¹⁵ (WN + kubek nieprofilowany, dno proste) grób: 136; tabl. XCII,5.

²¹⁶ (WN + kubek profilowany, dno proste) groby: 54, 312; tabl. XLIII,1; LIV,16; LIV,2.

²¹⁷ (WN + kubek profilowany, dno proste) groby: 37, 42, 64, 75, 159, 169, B; tabl. VI,2; VII,1; IX,2; X,3; XVI,5; XVII,2; XXVIII,1; XXVIII,5.

²¹⁸ Grób: 57; tabl. XXXIV,12; XXXIV,13.

²¹⁹ Groby: 9, 13, 29, 30, 34, 40, 103, 164, 226, 235, 250, 251; tabl. III,3; IV,16; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; VI,4; VI,7; XIII,1; XVI,8; XX,8; XXI,4; XXII,11; XXIII,1; XXIII,2.

²²⁰ Groby: 445, 568, obok 653; tabl. LXVII,10; LXXI,9.

²²¹ Groby: 30, 36, 61, 117, 164, 201, 242, 295; tabl. IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; VI,6; IX,3; XIII,9; XVI,8; XVIII,7; XXI,8; XXV,8.

²²² Grób: 446; tabl. LIX,9.

²²³ Grób: 46; tabl. LXXXII,1; LXXXII,2.

²²⁴ Groby: 25, 30, 78, 131, 144, 242, 243, 251; tabl. IV,2; IV,7; IV,1; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; X,9; X,11; XIV,10; XIV,4; XIV,5; XV,1; XXI,12; XXI,11; XXIII,1; XXIII,2.

Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 współwystępowanie (MZ) i czerpaków odnosi się do form: nieprofilowanych z dnem łukowatym-niewyodrębnionym (0,9% zespołów z MZ)²²⁵ i wklęsłym (2,6%)²²⁶; profilowanych form z dnem łukowatym (1,8%)²²⁷ i wklęsłym (0,9%)²²⁸. Natomiast na nekropolii w Furmanach, stan. 1, MZ występują we wzajemnych relacjach ze wszystkimi wydzielonymi odmianami czerpaków w zakresie 3,1 - 6,2%²²⁹. Na tym samym cmentarzysku, z MZ współwystępowały także płaskodenne kubki nieprofilowane (1,6% grobów z MZ)²³⁰ i profilowane (10,9%)²³¹.

Analizując współwystępowanie poszczególnych odmian mis z DzN stwierdzamy następujące zależności. Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 dominacja MZ - 38,9%²³² zespołów z DzN, a także 5,5% udział form nieprofilowanych²³³ i esowatych²³⁴. Na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 przewagę form esowatych - 30, 4% grobów z DzN²³⁵ i taki sam udział form nieprofilowanych²³⁶ i MZ - 17,4%²³⁷. Na cmentarzysku

²²⁵ Grób: 572; tabl. LXVIII,3.

²²⁶ Groby: 277, 313, 450; tabl. LX,8.

²²⁷ Groby: 443, 453; tabl. LIX,5; LX,5.

²²⁸ Grób: 302.

²²⁹ (MZ + czerpak nieprofilowany, dno półkuliste) groby: 11, 57, 76, 152; tabl. III,2; VIII,7; X,5; XV,6; (MZ + czerpak nieprofilowany, dno proste) groby: 38, 266; tabl. VI,5; (MZ + czerpak nieprofilowany, dno wklęsłe) groby: 242, 243; tabl. XXI,11; XXI,12;

(MZ + czerpak profilowany, odmiana nieokreślona) groby: 24, 25, 30, 97, 251; tabl. IV,4; IV,2; IV,7; IV,1; IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; XII,2; XXIII,1; XXIII,2; (MZ + czerpak profilowany, dno półkuliste) groby: 24, 55, 72, 134; tabl. IV,4; X,1; XIV,9; (MZ + czerpak profilowany, dno proste) grób: 242; tabl. XXI,8; (MZ + czerpak profilowany, dno wklęsłe) groby: 30, 33, 72, 266; tabl. IV,14; IV,15; IV,13; IV,6; V,3; X,1.

²³⁰ Grób: 30; tabl. IV,14; IV,15; IV,13; IV,6.

²³¹ Groby: 64, 125, 264; tabl. IX,1, XIV,2, XXIV,7.

²³² Groby: 243, 264, 320, 571, 647, 653, 665; tabl. LII,2; LII,6; LV,10; LXVII,14; LXXI,4; LXXI,6; LXXI,13.

²³³ Grób: 103; tabl. XLV,6.

²³⁴ Grób: 528; tabl. LXV,7.

²³⁵ Groby: 36, 219, 263, 275, 279, 282, 345; tabl. VI,1; XX,6; XXIII,6; XXV,2; XXV,10; XXV,4; XXVII,4.

²³⁶ Groby: 86, 157, 196, 222; tabl. XI,6; XVI,3; XVIII,5; XX,7.

w Zbydniowie, stan. 1 dominacja form nieprofilowanych mis – 23,1%²³⁸ i 7,7% udział form profilowanych - esowatych²³⁹ i MZ²⁴⁰. Dla cmentarzyska w Gorzycach, stan. 1 potwierdzona jest relacja pojedynczego tam DzN z formą misy nieprofilowanej²⁴¹.

Odnosząc współwystępowanie DzN do wydzielonych odmian czerpaków i kubków obserwujemy następujące relacje na cmentarzyskach: w Pysznicy, stan. 1 wyłącznie z czerpakami nieprofilowanymi ?²⁴² i profilowanymi o łukowatych dnach²⁴³ – odpowiednio po 5,5%; w Furmanach, stan. 1 z czerpakami nieprofilowanymi płasko-²⁴⁴ i wklęsło dennymi²⁴⁵ – po 4,3%, profilowanymi (nieokreślonych odmian) – 4,3%²⁴⁶, a także kubkami profilowanymi-płaskodennymi - 8,7%²⁴⁷; w Zbydniowie, stan. 1 z czerpakami profilowanymi o łukowatych dnach – 7,7%²⁴⁸; w Gorzycach, stan. 1 z jedną potwierdzoną relacją z czerpakiem półkulistym -płaskodennym²⁴⁹.

Zestawienie współwystępowania mis poszczególnych odmian z (WN i MZ)²⁵⁰, w ramach jednego inwentarza grobowego przynosi następujące wyniki. Dla cmentarzysk:

²³⁷ Groby: 36, 153, 264, 266; tabl. VI,1; XV,9; XXIV,2; XXIV,5.

²³⁸ Groby: 15, 75, 92; tabl. LXXIX,2; LXXXV,2; LXXXVII,2.

²³⁹ Grób: 39; tabl. LXXX,3.

²⁴⁰ Grób: 111; tabl. XC,2.

²⁴¹ Grób: 4; tabl. XXXIII,6.

²⁴² Grób: 103; tabl. XLV,6.

²⁴³ Grób: 461; tabl. LX,10.

²⁴⁴ Grób: 266; tabl. XXIV,5.

²⁴⁵ Grób: 36; tabl. VI,1.

²⁴⁶ Groby: 219, 275; tabl. XX,6; XXV,2.

²⁴⁷ Grób: 75; tabl. LXXXV,2.

²⁴⁸ Grób: 152; tabl. XCV,2.

²⁴⁹ Grób: 4; tabl. XXXIII,6.

²⁵⁰ (WN + MZ) Pysznica, groby: 55, 83, 90, 97, 109, 112, 115, 119, 124, 146, 162, 165, 166, 187, 189, 195, 198, 204, 207, 216, 219, 222, 259, 265, 268, 273, 285, 291, 292, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 308, 313, 319, 322, 351, 371, 390, 400, 443, 446, 449, 450, 453, 458, 462, 464, 466, 467, 468, 472, 473, 488, 498, 499, 501, 509, 522, 523, 552, 555, 563, 566, 567, 572, 667; tabl. XLIII,6; XLIII,5; XLIV,9; XLIV,5; XLV,2; XLV,8;

w Pysznicy, stan. 1 – z misami profilowanymi-esowatymi 1,4%²⁵¹; w Zbydniowie, stan. 1 tymi samymi formami – 4,3%²⁵²; w Gorzycach, stan. 1 z misami stożkowato - półkulistymi

XLV,3; XLV,10; XLVI,7; XLVI,1; XLVI,8; XLVI,4; XLVI,6; XLVI,5; XLVII,4; XLVII,8; XLVIII,4; XLVIII,1; XLVIII,7; XLVIII,2; XLVIII,6; XLIX,6; XLIX,7; XLIX,8; L,3; L,2; XLIX,10; L,7; L,8; L,9; LI,3; LI,2; LII,1; LII,10; LII,4; LII,11; LIII,10; LIII,8; LIV,1; LIII,9; LIV,4; LIV,7; LIV,15; LIV,8; LV,8; LIV,12; LIV,14; LIV,10; LV,13; LV,4; LV,1; LV,11; LV,3; LVI,7; LVIII,7; LVIII,9; LIX,6; LIX,5; LIX,10; LIX,9; LX,1; LX,3; LX,4; LX,8; LX,7; LX,5; LXI,6; LX,11; LXI,1; LXI,5; LXI,7; LXI,3; LXI,9; LXI,8; LXII,4; LXI,10; LXII,7; LXII,11; LXII,3; LXII,5; LXII,9; LXIII,5; LXIII,1; LXIII,7; LXIII,13; LXIII,12; LXIV,2; LXIII,14; LXIV,1; LXIII,3; LXIV,3; LXV,2; LXIV,8; LXIV,11; LXV,9; LXV,4; LXV,3; LXVI,10; LXVI,8; LXVI,9; LXVI,12; LXVII,5; LXVII,6; LXVII,8; LXVII,2; LXVII,11; LXVII,9; LXVII,7; LXVIII,1; LXVIII,3; LXXII,1;

(WN + MZ) Furmany, groby: 9, 11, 15, 17, 18, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 38, 40, 55, 58, 61, 64, 72, 76, 77, 78, 89; 97; 103; 117; 127; 131; 134; 144; 152; 172; 214; 226; 231; 235; 242; 243; 245; 246; 250; 251; 266; 288; tabl. III,1; III,2; III,6; III,4; III,5; III,8; III,10; III,9; IV,5; IV,4; IV,9; IV,10; IV,12; IV,11; IV,16; V,2; IV,14; IV,15; IV,13; V,1; IV,6; V,3; V,4; V,5; VI,3; VI,4; VI,5; VI,8; VI,7; VIII,1; VIII,5; VIII,6; VIII,8; IX,3; IX,2; IX,1; X,2; X,1; X,4; X,5; X,6; X,7; X,10; X,9; X,11; XI,10; XI,9; XII,10; XII,2; XIII,2; XIII,1; XIII,6; XIII,9; XIV,7; XIV,13; XIV,14; XIV,10; XIV,4; XIV,5; XIV,12; XIV,9; XV,2; XV,1; XV,7; XV,6; XVII,1; XX,2; XX,1; XX,9; XX,8; XX,11; XX,10; XXI,6; XXI,4; XXI,7; XXI,8; XXI,12; XXI,11; XXI,10; XXII,3; XXII,2; XXII,4; XXII,12; XXII,8; XXII,6-7; XXII,11; XXII,10; XXIII,1; XXIII,2; XXIV,4; XXIV,10; XXV,6; XXV,7;

(WN + MZ) Zbydniów, groby: 11, 38, 42, 43, 55, 57, 61, 89, 98, 103, 107, 109, 110, 112, 115, 128, 148, 187, 208, 217, 218, 219; tabl. LXXIX,7; LXXVIII,20; LXXX,5; LXXX,6; LXXXI,1; LXXXI,3; LXXXI,4; LXXXI,5; LXXXIII,2; LXXXIII,3; LXXXIII,4; LXXXIII,5; LXXXIV,1; LXXXIV,3; LXXXVI,5; LXXXVI,6; LXXXVII,6; LXXXVIII,2; LXXXVIII,1; LXXXVIII,3; LXXXIX,1; LXXXIX,4; LXXXIX,6; LXXXIX,5; XC,3; XC,1; XC,6; XC,5; XCI,1; XCI,3; XCI,6; XCII,1; XCIV,3; XCIV,5; XCVII,7; XCVII,8; XCIX,5; C,2; C,6; C,7; CI,2; CI,3; CI,1;

(WN + MZ) Gorzyce, groby: 8, 57; tabl. XXXIII,8; XXXIII,3; XXXIII,5; XXXIV,1; XXXIV,13; XXXIV,12;

(WN + MZ) Mokrzeszów, groby: 3, 11, 34; tabl. XXXVIII,1; XXXVIII,9; XXXVIII,5; XXXVIII,7; XXXIX,7.

²⁵¹ Grób: 446.

²⁵² Grób: 11.

– 50%²⁵³; w Furmanach, stan. 1 z MZ - 9,3%²⁵⁴, z misami esowatymi – 13,9%²⁵⁵, stożkowato - półkulistymi 23,2%²⁵⁶.

Relacje zespołów (z WN i MZ) i wydzielonych odmian czerpaków, kubków w inwentarzach grobowych na stanowiskach, kształtują się następująco: w Pysznicy, stan. 1 czerpaki nieprofilowane o dnach łukowatych – 1,4% grobów z WN/MZ²⁵⁷, wklęsłych – 2,8%²⁵⁸, profilowane formy o dnach łukowatych – 2,8%²⁵⁹, wklęsłych – 1,4%²⁶⁰; w Furmanach, stan. 1 czerpaki nieprofilowane o dnach łukowatych – 7%²⁶¹, prostych – 4,6%²⁶², wklęsłych – 2,3%²⁶³, czerpaki profilowane o dnach łukowatych, wklęsłych – 9,3%²⁶⁴, prostych - 2,3%²⁶⁵, kubki profilowane -płaskodenne – 2,3%²⁶⁶; w Gorzycach, stan. 1 czerpaki profilowane o dnie łukowatym – 50%²⁶⁷; w Mokrzeszowie, stan. 1 czerpaki półkuliste z dnem wklęsłym – 33,3%²⁶⁸.

²⁵³ Grób: 57.

²⁵⁴ Groby: 25, 27, 78, 131, 242, 251.

²⁵⁵ Groby: 17, 30, 61, 117, 127, 242.

²⁵⁶ Groby: 9, 29, 30, 34, 40, 103, 226, 235, 250, 251.

²⁵⁷ Grób: 572.

²⁵⁸ Groby: 313, 450.

²⁵⁹ Groby: 443, 453.

²⁶⁰ Grób: 302.

²⁶¹ Groby: 11, 76, 152.

²⁶² Groby: 38, 266.

²⁶³ Grób: 243.

²⁶⁴ Groby: 30, 33, 72, 266.

²⁶⁵ Groby: 24, 55, 72, 134.

²⁶⁶ Grób: 64.

²⁶⁷ Grób: 8.

²⁶⁸ Grób: 11.

5.5. Ceramika grobowa SN w świetle analizy antropologicznej pochówków

Cmentarzyska w Furmanach stan. 1, Pysznicy stan. 1, Zbydniowie stan. 1 i Mokrzeszowie stan. 1, z których pochodzą analizy antropologiczne (wykonane także dla pochówków z ceramiką SN), poddano niniejszej w pracy obserwacjom pod kątem występowania potencjalnych zależności płci i wieku pochowanych osobników ↔ a charakterem wyposażenia grobowego: np. obecności poszczególnych typów ceramiki grobowej (urna + nakrywa + przystawki: WN, DzN, MZ, ...), wydzielonych cech naczyń SN, obecności przedmiotów brązowych, a także ogólnego charakteru i „bogactwa” wyposażenia pochówków.

Pierwszym etapem analizy jest ocena obserwowanych relacji: płci osobników ↔ i obecności poszczególnych „typów funkcjonalnych” (I-III; WN, MZ, DzN) ceramiki SN.

Zestawiając dla poszczególnych pochówków (także mnogich) informacje o płci pochowanych osobników z jednej strony, z obecnością danych typów ceramiki SN (wg schematu: WN samodzielnie bez mis zbydniowskich (-MZ), MZ bez waz nadańskich (-WN), DzN, WN/MZ -razem) z drugiej strony, uzyskano wyrównane relacje wyposażenia pochówków męskich (-M) i kobiecych (-K) na wszystkich cmentarzyskach (tabela 34). Również w nieco odmiennym ujęciu uwzględniającym płeć osobników w pochówkach (w tym mnogich) ↔ z potwierdzoną obecnością poszczególnych typów ceramiki SN /WN, MZ, DzN/ uzyskano podobnie wyrównane relacje (płci osobników do typów naczyń), zwłaszcza na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1 /kobieta, mężczyzna ↔ WN, MZ/ (tabela 35). Zarysowujące się na cmentarzyskach w Furmanach, stan. 1 i Pysznicy, stan. 1 różnice we frekwencji osobników danej płci (dla zespołów z WN), wynikają najprawdopodobniej z ograniczeń analiz antropologicznych (trudności w określeniu płci wielu osobników). Wnioski takie potwierdza również zestawienie uwzględniające wyłącznie pochówki pojedyncze (tabela 36). Odnosząc się do uzyskanych wyników należy stwierdzić, iż jednoznacznie wskazują one brak widocznych preferencji w wyposażaniu grobów w poszczególne typy naczyń SN, w którym kryterium byłaby płeć zmarłych. Kobietom i mężczyznom w równym stopniu „przysługiwały” więc w rytuałach pogrzebowych poszczególne typy naczyń SN.

Stosunkowo niewiele informacji do oceny powyższych zależności (płeć ↔ obecność naczyń SN: I – III; I + II) wnoszą analizy planigraficzne (ryc. 72 - 74). Rozkład przestrzenny zarejestrowanych relacji ma charakter losowy. Nie stwierdzono

strefowego rozmieszczenia obiektów grobowych, w których grupowałyby się pochówki o analogicznych relacjach. W niektórych partiach cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 i Zbydniowie, stan. 1 obserwowana jest tylko nieco większa liczebność osobników jednej płci z WN lub WN/MZ w wyposażeniu grobowym. Ocenę rozmieszczenia analizowanych relacji, w ramach „pasowych” ciągów dostawianych naczyń, utrudnia również obecność dużej liczby pochówków osobników nie posiadających oznaczeń płci. Zdecydowanie jednak można wykluczyć takie przestrzenne rozmieszczenie zespołów grobowych, które byłoby warunkowane kryterium płciowym osobników w ściśle określonych relacjach z wyposażeniem ceramicznym.

Kolejny etap analizy odniesiono do „niższych poziomów taksonomii ceramiki SN” i płci osobników. Zestawienia takie wykonano m.in. dla: płci ↔ „typu bazowego” *stosunek wartości wskaźników H6 do H1*) WN, MZ, DZN; płci ↔ odmian A - C tych naczyń (*stosunek wartości wskaźników R1 do R3; naczynia szerokootworowe, typowe i przysadziste*); płci ↔ typów ornamentów ciągłych {1-12} oc. i tzw. „wątków przerywników kompozycyjnych” (1 - 13) wp. WN, a także typów ornamentu zewnętrznych powierzchni den [1 - 5] MZ; płci ↔ typów technologicznych ceramiki (grupy technologiczne I - IV); płci ↔ obecności poszczególnych mikrocech ceramiki (m.c. 1 - 6). Wyniki które uzyskano wskazują na absolutnie losowy rozkład wartości frekwencji poszczególnych „cech naczyń SN” bez widocznych preferencji. Upoważniają one do stwierdzenia, iż płeć zmarłych w żadnym stopniu nie warunkowała selektywnego doboru tych cech.

Interesujące obserwacje przyniosła ocena wzajemnej współzależności między płcią osobników stwierdzonych w pochówkach (zarówno pojedynczych jak i mnogich) ↔ a szacunkową objętością całkowitą popielnic WN i ich nakryw MZ (z obliczeniami V_c WN i MZ wykonanymi wg wzoru na sumę objętości stożków obrotowych ściętych – ryc. 5). Analizę taką przeprowadzono dla cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1 (ryc. 75 -76), Furmanów, stan. 1 (ryc. 77 - 78), Zbydniowa, stan. 1 (ryc. 79 - 80). W ujęciu zbiorczym (traktującym łącznie zbiory WN i MZ z cmentarzysk w Pysznicy, stan. 1, Furmanów, stan. 1 i Zbydniowa, stan. 1) tak w odniesieniu do WN jak i MZ zarysowują się bardzo wyrównane współzależności (ryc. 81 - 82), które upraszczając można określić jako zależność płci ↔ z „klasą wielkościową naczyń” (WN i MZ). Odnosząc jednak obserwacje do ceramiki z poszczególnych cmentarzysk stwierdzamy

obecność pewnych tendencji. Przejawiają się one występowaniem nieznacznie odmiennych preferencji w wielkości naczyń SN, obecnych w zespołach grobowych z osobnikami danej płci. Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 w pochówkach kobiet preferowane były „większe” WN i MZ (ryc. 75 – 76). W Furmanach, stan. 1 z kolei tendencja ta jest odwrotna z „dużymi” WN i MZ związana jest większa liczba pochówków mężczyzn. Natomiast w Zbydniowie, stan. 1 stwierdzono bardzo wyrównane relacje dla osobników odmiennych płci z „klasą wielkościową” WN i MZ. Należy zaznaczyć wspomniane wyżej tendencje mają wymiar frekwencyjny, ponieważ same zakresy szacunkowych wartości objętości całkowitych naczyń w zestawieniu z oznaczeniami płci osobników kształtują się analogicznie. Racjonalne wyniki uzyskano w ocenie potencjalnych zależności wielkości naczyń WN i MZ ↔ z typem pochówków (traktując w opozycji pochówki pojedyncze i mnogie) (ryc. 83 – 84). Bardzo wyraźnie wynika z niej, że pochówki mnogie częściej związane są z „dużymi WN i MZ”.

Analogicznie jak to miało miejsce w przypadku analiz z „kryterium płciowym osobników” przeprowadzono ocenę tych samych relacji w kontekście wieku zmarłych. Czynnikiem utrudniającym przeprowadzenie takich analiz było m.in. przyjęcie przez poszczególnych antropologów różnych przedziałów, w ramach wydzielonych przez nich klas wiekowych (w tym także w odniesieniu do jednego cmentarzyska - Pysznica, stan. 1: Z. Kapica i wsp. 1989, s. 453-491; S. Czopek 2001, aneks 7: J. Wróbel, s. 204-214).

Relacje wieku osobników (z podziałem na klasy wiekowe) z jednej strony ↔ z obecnością poszczególnych typów funkcjonalnych (I - III; I + II) ceramiki SN z drugiej, przedstawiają kolejne zestawienia tabelaryczne. Wykonano je osobno dla pochówków pojedynczych (tabela 36), podwójnych (tabela 37), potrójnych (tabela 38), poczwórnych (tabela 39), a także pięciu osobników (tabela 40). Obserwacja tych relacji prowadzi do wniosku o braku wyraźnych preferencji wiekowych osobników w kontekście wyposażania pochówków w naczynia typu WN i MZ (zarówno oddzielnie jak i łącznie). Szczególnie dobrze jest to widoczne na cmentarzyskach w Pysznicy, stan. 1 i Furmanach, stan. 1. Inaczej natomiast przedstawiają się zaobserwowane relacje wiekowe osobników ↔ z obecnością DzN (zwykle o funkcji popielnicy). Bardzo wyraźnie widoczne jest powiązanie tych naczyń z najmłodszymi klasami wiekowymi (infans; I i II). Można więc stwierdzić, że DzN były ściśle preferowanym lecz nie wyłącznym typem popielnicy, na szczątki kostne dzieci (zwłaszcza w kontekście pochówków pojedynczych).

Naczynia te tylko w sporadycznych przypadkach pełniły tą samą funkcję także w odniesieniu do starszych klas wiekowych (również w kontekście pochówków pojedynczych). Potwierdzeniem tego wniosku jest również fakt, iż w pochówkach mnogich z popielnicą typu DzN, mamy zawsze do czynienia z obecnością szczątków (co najmniej jednego) dziecka i ewentualnie innych osób dorosłych (zwłaszcza kobiety). Nie stwierdzono natomiast takich zespołów grobowych, w których obecni byłiby tylko osobnicy dorośli.

Następny etap analizy jest powiązany z oceną wzajemnych relacji „niższych poziomów taksonomii ceramiki SN” i wieku osobników (w ramach wydzielonych klas wiekowych). Zestawienia cech przeprowadzono dla: klas wieku ↔ „typu bazowego” WN, MZ, DZN; klas wieku ↔ odmian A - C tych naczyń; klas wieku ↔ typów ornamentów {1 - 12} oc. i (1 - 13) wp. WN, a także ornamentu den [1 - 5] MZ; klas wieku ↔ typów technologicznych ceramiki I - IV; klas wieku ↔ obecności poszczególnych mikrocech ceramiki (m.c. 1 – 6). Wnioski płynące z tych analiz jednoznacznie wskazują na brak wyraźnych preferencji w potencjalnym, selektywnym doborze poszczególnych „cech” ceramiki SN, ze względu na kryterium wieku zmarłych.

Analizując z kolei frekwencję obecności drobnych przedmiotów brązowych (głównie ozdób) w pochówkach osobników z oznaczeniami płci wyposażonych w ceramikę SN, uzyskujemy następujące wyliczenia dla poszczególnych stanowisk:

(Pysznica, stan. 1) na 79 grobów z obecnością szczątków osobników męskich (włącznie z pochówkami mnogimi) – 19 wyposażono w metale co stanowi - 24% grobów mężczyzn z ceramiką SN; na 63 grobów kobiecych – 13 grobów z metalami – 20,6% grobów kobiet z ceramiką SN;

(Furmany, stan. 1) na 31 grobów mężczyzn – 8 zespołów z metalami – 25,8% grobów mężczyzn z ceramiką SN; na 50 grobów kobiet – 19 zespołów z metalami – 38% grobów kobiet z ceramiką SN;

(Zbydniów, stan. 1) na 28 grobów mężczyzn – 9 zespołów z metalami – 32,1% grobów mężczyzn z ceramiką SN; na 25 grobów kobiet – 8 zespołów z metalami – 32% grobów kobiet z ceramiką SN;

(Mokrzyszów, stan. 1) na 3 groby mężczyzn – 1 zespół z metalami – 33,3% grobów mężczyzn z ceramiką SN; (brak pochówków z oznaczeniem płci – kobieta).

W konkluzji można więc stwierdzić, że zarówno pochówki męskie jak i kobiece były równym stopniu wyposażone w drobne przedmioty brązowe. Wyposażony tak został co 3 lub co 4 pochówek (kobieta i mężczyzna) z ceramiką SN.

Interesująco przedstawia się zaprezentowane poniżej zestawienie liczebności naczyń ceramicznych, występujących jako wyposażenie pochówków męskich i kobiecych (włącznie z pochówkami mnogimi) - z ceramiką SN.

(Pysznica, stan. 1) – 79 grobów mężczyzn = (1 zespół x 4 naczynia) + (8 x 3 naczynia) + (37 x 2 naczynia) + (31 x 1 naczynie) = 133 naczynia/79 zespołów = **średnio 1,7 naczynia w pochówkach mężczyzn;**

(Pysznica, stan. 1) – 63 grobów kobiet = (1 x 4 naczynia) + (5 x 3 naczynia) + (30 x 2 naczynia) + (28 x 1 naczynie) = 107 naczyń/63 zespoły = **średnio 1,7 naczynia w pochówkach kobiet;**

(Furmany, stan. 1) – 31 grobów mężczyzn = (2 x 8 naczyń) + (1 x 6 naczyń) + (2 x 5 naczyń) + (4 x 4 naczynia) + (7 x 3 naczynia) + (9 x 2 naczynia) + (5 x 1 naczynie) = 92/31 zespołów = **średnio 3 naczynia w pochówkach mężczyzn;**

(Furmany, stan. 1) – 50 grobów kobiet = (2 x 8 naczyń) + (1 x 5 naczyń) + (9 x 4 naczynia) + (13 x 3 naczynia) + (16 x 2 naczynia) + (8 x 1 naczynie) = 136 naczyń/50 zespołów = **średnio 2,7 naczynia w pochówkach kobiet;**

(Zbydniów, stan. 1) – 28 grobów mężczyzn = (2 x 3 naczynia) + (18 x 2 naczynia) + (9 x 1 naczynie) = 51/28 zespołów = **średnio 1,8 naczynia w pochówkach mężczyzn;**

(Zbydniów, stan. 1) – 25 grobów kobiet = (3 x 3 naczynia) + (14 x 2 naczynia) + (8 x 1 naczynie) = 45 naczyń/25 zespołów = **średnio 1,8 naczynia w pochówkach kobiet;**

(Mokrzyszów, stan. 1) – 3 grobów mężczyzn = (2 x 2 naczynia) + (1 x 1 naczynie) = 5 naczyń/ zespoły = **średnio 1,7 naczynia w pochówkach mężczyzn;**

(Mokrzyszów, stan. 1) – brak oznaczeń antropologicznych dla pochówków kobiet.

Oceniając wyposażenie pochówków mężczyzn i kobiet (z ceramiką SN) przez pryzmat liczebności naczyń ceramicznych obecnych w ich wyposażeniu, stwierdzamy identyczne relacje dla obu typów pochówków. Podobne rezultaty przynosi także analiza liczebności poszczególnych kategorii naczyń. Ujawnia ona brak wyraźnych

różnic we frekwencji poszczególnych kategorii naczyń dla pochówków mężczyzn i kobiet. Zbieżne wnioski przynosi również analiza wzajemnych relacji: wieku osobników (dla wydzielonych klas wiekowych $\leftrightarrow$ i frekwencji przedmiotów brązowych; liczebności i rodzaju wyposażenia ceramicznego /tzn. poszczególnych kategorii naczyń/.

6. Chronologia

Odpowiedź na pytanie dotyczące szczegółowej periodyzacji i chronologii bezwzględnej ceramiki SN należy do najtrudniejszych w ramach całej problematyki odnoszącej się do powyższego stylu. Wpływa na ten stan rzeczy szereg uwarunkowań, wśród których można wymienić:

1. Ubogi (w aspekcie ilościowym i „jakościowym”) zestaw elementów wchodzących w skład inwentarzy grobowych, współwystępujących z ceramiką SN – por. rozdz. 5.4. Nieobecność dobrych datowników: metalowych i ceramicznych (współwystępujące z ceramiką SN naczynia charakteryzują się bowiem niemal wyłącznie, niecharakterystycznymi, interkulturowymi i interregionalnymi formami);
2. Lokalny „autochtoniczny” charakter samej ceramiki SN w kompleksowym układzie wszystkich jej elementów (por. m.in. rozdz. 2.2.3.)²⁶⁹;
3. Specyficzny wymiar obserwowanej zmienności w ramach poszczególnych typów naczyń tej stylistyki (ze stwierdzonym nie liniowym przebiegiem zmian morfologiczno - zdobniczych, a także występującą niekiedy „cyklicznością tych zmian” (tzn. „powrotem” do „wcześniej” stosowanych rozwiązań formalnych) - por. m.in. rozdz. 3.5, 5.3 - 5.4;
4. Krótkoczasowość rejestrowanych zdarzeń stratygraficznych (- nekropola w Pysznicy, stan. 1) – por. rozdz. 5.3;
5. Przestrzenny charakter użytkowania cmentarzysk (z równoczesnym wykorzystywaniem wielu stref – por. rozdz. 3.5; zestawienia 23 - 33, a także tendencją do „zagęszczania” wydzielających się pierwotnie skupisk grobów – por. rozdz. 5.2), utrudniający przeprowadzenie obserwacji planigraficznych i ocenę czytelnych tendencji;
6. Potencjalnie większa niż dotychczas sądzono rola w wytwórczości ceramiki SN, czynników ze sfery zachowań funeralnych i społecznych – por. rozdz. 8; ryc. 90.

²⁶⁹ Osądu takiego nie zmieniają absolutnie pojedyncze przykłady, zbieżnych (do typu WN) morfologicznie (niekiedy także zdobniczo) naczyń (w tym okazy pochodzące z bardziej odległych terenów – np. obszaru północnych Węgier - T. Kemenczei 1984, tabl. CLVIII, 9; CLIX, 2; CV, 3) w aspekcie swojej nikłej reprezentacji. W tych przypadkach nie jest zresztą możliwy do ustalenia także kierunek takich potencjalnych oddziaływań.

Mało czytelna natomiast, „tradycyjnie” pojmowana zależność: czas → określona dynamika w przebiegu zmian stylistycznych: jedno- lub wielo- kierunkowa;

7. Wykorzystywanie tylko w niewielkim zakresie w dotychczasowych studiach nad periodyzacją materiałów ceramicznych TKŁ (w tym także naczyń SN), metody datowania C^{14} przepalonych kości pochodzących z pochówków ciała palnych popielnicowych (S. Czopek 2001, s. 167 – 174, tabela 16, ryc. 41; 2002, s. 291 - 311)²⁷⁰.

Głównym czynnikiem, który utrudnia precyzyjne określenie pozycji chronologicznej ceramiki SN jest niemal zupełny brak współwystępujących z nią, dobrych wyznaczników chronologicznych. Rolę taką bez wątpienia najlepiej spełniają przedmioty metalowe. W przypadku ceramiki SN, współobecność „brązów” w ramach wyposażenia grobowego, odbiega wyraźnie charakterem (względem sytuacji rejestrowanej na nekropolach TKŁ - zwłaszcza w zespołach grobowych fazy wczesnej i późnej) nie tylko w wymiarze frekwencyjnym, ale przede wszystkim w aspekcie „jakościowym” tych przedmiotów. Jako współwystępujące z omawianą ceramiką w wyposażeniu grobowym, rejestrowane są bowiem tylko drobne, brązowe przedmioty (w tym wyłącznie ozdoby) w formie: kółeczek, wielozwojowych skrętów, rurkowatych blaszanych paciorków, wyjątkowo tylko zausznic, szpil lub bransolet (nie dystynktywnych typów). Zjawisko ubożego wyposażania zmarłych w przedmioty metalowe nie jest jednak związane wyłącznie z inwentarzami zawierającymi ceramikę SN. Analogiczna sytuacja obserwowana jest również we względnie równoczesowych w zespołach grobowych TKŁ, zawierających ceramikę wykonaną w innych stylistykach (przy czym nie tylko na tych samych cmentarzyskach na których obecne są inwentarze z ceramiką SN, ale także na nekropolach, na których ceramika ta nie występuje). Fakt ten sugeruje, iż zjawisko to ma charakter chronologiczny (związany być może z postulowanym w literaturze przedmiotu załamaniem wymiany surowcowej i zanikiem miejscowego ośrodka brązowniczego lub ogólnym regresem gospodarczym ? – m.in. K. Moskwa 1982 s. 310-311), a niewykluczone że także (lub tylko) charakter funeralny.

Absolutnie wyjątkową pozycję w ramach całego zbioru ceramiki SN (w aspekcie wyposażenia w przedmioty metalowe – „brązy”) zajmuje inwentarz grobu 12 z Obojny – Zaosia, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (E. Szarek Waszkowska 1973, s. 85, 87; S. Czopek 1989,

²⁷⁰ Datowane dotychczas zespoły grobowe z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 prezentuje ryc. 85.

s. 248 - 249). W jego skład wchodzi: 1. słabo zachowana WN – typ monotetyczny III²⁷¹/C/{7},(0) – tabl. XL, 7; ryc. 90 (20); (kcc SN: wiersz 465); 2. zausznicza gwoździowata; 3. trzy kolczyki typu Kłyżów; 4. fragmenty skrętu typu Trzęsówka 5. dwa brązowe paciorki ? wykonane z blaszki – ryc. 90 (20).

Występująca w wymienionym zespole grobowym zausznicza gwoździowata może być datowana na VI-V w p.n.e. (Z. Bukowski 1977, s. 96-97; S. Czopek 1989, s. 249). Analogiczną pozycję chronologiczną wyznacza się również dla kolczyków typu Kłyżów (tj. ozdób tarczowych typu I/1 wg Kazimierza Moskwy 1976, s. 24 lub typu I b i c wg Zbigniewa Bukowskiego 1977, s. 208), a także dla skrętów typu Trzęsówka - odnosząc wszystkie wymienione ozdoby do starszego odcinka - IIIa w ramach schyłkowej fazy rozwoju TKŁ (S. Czopek 1996b, s. 166 – 170; 1989, s. 249).

Waza nadsańska z grobu 12 z Obojny, stan. 1 była dotychczas w literaturze przedmiotu najczęściej oceniana jako forma „klasyczna” tego naczynia (m.in. S. Czopek 1996b, s. 170; 1989, s. 248; s. M. S. Przybyła 2003, s. 43). Wydaje się jednak, że można naczynie to określić jako okaz o „uproszczonej”, złagodzonej lub przekształconej profilacji, zwłaszcza w konfrontacji z trójdzielną, segmentową budową klasycznych WN (jakkolwiek z „klasycznym wymiarem” zdobiącej to naczynie ornamentyki rytej i plastycznej). Pozycję chronologiczną wymienionego inwentarza można zapewne odnosić do schyłkowego okresu rozwoju ceramiki SN (etap 4, post- klasyczny SN; ryc. 90 - traktując wymieniony zespół jako jeden z jego podstawowych wyznaczników chronologicznych)²⁷¹.

Jak wykazały poczynione obserwacje, zjawisko wyposażania zmarłych w drobne ozdoby brązowe w trakcie stosowania w obrzędowości pogrzebowej naczyń SN, nie podlegało na tyle wyraźnym zmianom (w aspekcie frekwencyjnym) by mogły być one wychwycone w przeprowadzonych analizach. Drobne przedmioty metalowe są więc obecne w inwentarzach grobowych cechujących się występowaniem pełnego spektrum typów ceramiki SN (wg klasyfikacji monotetycznej i politetycznej), natomiast przestrzenne rozmieszczenie takich zespołów na cmentarzyskach przejawia się obecnością układu równomiernie rozproszonego (por. S. Czopek 2001, s. 161-162, ryc. 39).

²⁷¹ Patrz poniżej przedstawiony model zmienności ceramiki SN.

Jednym z ważniejszych czynników utrudniających przeprowadzenie periodyzacji ceramiki SN jest „pospolity charakter” odmiennej stylistycznie ceramiki współwystępującej z nią w zwartych zespołach grobowych. Do takiego zbioru naczyń należą bowiem niemal wyłącznie formy, interregionalne i interkulturowe (ewentualnie odnoszone do szerokiego przedziału czasowego w ramach rozwoju TKŁ), których przydatność dla studiów periodyzacyjnych SN jest bardzo niewielka. Można wśród nich wymienić:

- misy stożkowate lub półkuliste (w tym okazy tak głębokie jak też płytkie – talerzowate),
- płaskodenne misy profilowane (esowate),
- analogiczne do wymienionych wyżej, okazy miniaturowe,
- czerpaki półkuliste i stożkowate,
- czerpaki profilowane (kategoria czerpaków różnicuje się przy tym na okazy o dnach płaskich, łukowatych i wklęsłych – z nielicznymi okazami zdobionymi na dnach podobnie jak MZ, odciskami palcowymi lub stempelkowymi),
- analogiczne do wymienionych wyżej lecz o bardziej smukłych proporcjach, naczynia w typie kubków,
- stosunkowo zróżnicowana (w aspekcie profilacji), jakkolwiek mało liczebna grupa miniaturowych naczyń wazowatych (w tym nieliczne repliki WN).

Należy także nadmienić, że w stosunkowo licznych sytuacjach (zwłaszcza w odniesieniu do silnie zniszczonych zespołów wielonaczyniowych) należy się również liczyć z wtórnym przemieszaniem inwentarzy grobowych. Uwaga powyższa dotyczy w sposób szczególny inwentarzy z Furman, stan. 1 i Gorzyc, stan. 1.

Rezygnując z próby bezpośredniego włączenia „nie dystynktywnych” kategorii naczyń w rozważania periodyzacyjne ceramiki SN (które to postępowanie siłą rzeczy skazane byłoby na formę spekulacji) można postulować (zwłaszcza w oparciu o obserwacje planigraficzne cmentarzysk) obecność pewnych prawidłowości w kwestii ceramicznego wyposażania zespołów grobowych.

Przeprowadzając wyraźne, jakkolwiek bardzo ogólne rozgraniczenie na zespoły grobowe tzw. „czyste” (z występującymi w inwentarzach trzema wyznacznikami typologicznymi SN: WN, MZ, DzN) i zespoły „mieszane” (w których obecne są także

naczynia odmiennych stylistyk należące do kategorii wymienionych powyżej) uzyskujemy interesujące obserwacje w kontekście przestrzennego rozmieszczenia takich zespołów na nekropolach (por. rozdz. 5.2; ryc. 67a -71a). Wynika z nich, że oba wydzielone typy inwentarzy wykazują wyraźną tendencję (najsłabiej czytelną na nekropoli w Pysznicy, stan. 1 – ryc. 67a) do grupowania się w skupiska, niekiedy wręcz w „pasowe ciągi popielnic” (jak ma to miejsce w przypadku zespołów „czystych” na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1 – ryc. 69a). Obserwacja ta może prowadzić do wniosku, że proponowane typologiczne rozgraniczenie zespołów (na zespoły „czyste” i zespoły „mieszane”) odzwierciedla przebieg zmian w wyposażaniu inwentarzy grobowych w trakcie stosowania w obrzędach pogrzebowych naczyń SN. „Centralna” pozycja jaką zajmują na analizowanych nekropolach zespoły „czyste”, a także pewna logika rozwoju SN wskazuje, że zespoły takie można wiązać z okresem największej „popularności i powszechności” w obrzędowości pogrzebowej ceramiki SN (przy czym zakres czasowy wydaje się tutaj dość szeroki – wykraczający poza okres, klasyczny w rozwoju SN - etap 3; patrz poniżej przedstawiony model zmienności ceramiki SN). Dla większości zespołów „mieszanych” można hipotetycznie wskazać młodszą pozycję chronologiczną (schyłek okresu klasycznego - etap 3 ? i okres post- klasyczny - etap 4 ?). Niemniej część z nich może również zajmować starszą pozycję chronologiczną (zwłaszcza w których nieobecne są nakrywy popielnic w typie MZ, a rolę tę pełnią misy półkuliste lub esowate) związaną z wczesnym okresem rozwoju SN (okres przed- klasyczny - etap 2 ?)²⁷².

W rezultacie przeprowadzonego postępowania analitycznego uzyskano taką ocenę zmienności ceramiki SN, która wyraźnie sugeruje, że nie jest możliwa prezentacja listy typów tej ceramiki jej w ścisłym powiązaniu z chronologią (tzn. w ramach wzajemnych relacji - klasyfikacji i chronologii). W celu zobrazowania podstawowych „tendencji rozwojowych” tego stylu niezbędne jest więc wykorzystanie modelu wyjaśniającego. Proponowany, ewolucjonistyczny model przedstawia najważniejsze zmiany dokonujących się w ceramice SN w oparciu o cztery wyróżnione mikrocykle (etapy rozwojowe)

²⁷² Istotnych obserwacji może w przyszłości dostarczyć także bardziej szczegółowa analiza przestrzennego rozlokowania wszystkich, odmiennych stylistycznie kategorii naczyń (na omawianych tutaj nekropolach) w konfrontacji z dotychczas poczynionymi ustaleniami.

ryc. 87-90. Trzy z nich dotyczą „właściwego okresu rozwoju tej stylistyki ceramicznej”, natomiast jeden (etap 1 - „inicjalny” proto – nadsański), odnosi się do czasu poprzedzającego ten rozwój, a zaznaczającego się obecnością (w inwentarzach grobowych pochodzących z cmentarzysk północnej strefy zasięgu TKŁ), stosunkowo nielicznej grupy naczyń z niektórymi cechami definiującymi „późniejsze” naczynia typu WN i DzN.

Etap 1. proto- nadsański (ryc. 87)

/HaA2 –HaB1; faza IIa,b w rozwoju TKŁ wg systemu periodyzacyjnego S. Czopka – 2001/

Dla wskazania form prototypowych względem w pełni uformowanego typu - WN, można z całego zbioru publikowanych inwentarzy grobowych TKŁ wyselekcjonować do tego celu, stosunkowo mało liczną grupę szerokootworowych naczyń wazowatych. Pochodzą one z następujących cmentarzysk: Furmany, stan. 1 (gdzie są także najliczniej reprezentowane - w grobach: 107, 138, 142, 164, 273, 278, 282, 299, 310, 320, 328, 330, 340 i innych – K. Ormian 1998; 2007), Zbydniów, stan. 1 (groby: 68, 85, 125, 173 – K. Moskwa 1979a), a także Dzików, stan. 2 (K. Moskwa 1976, s. 183, ryc. 11), Machów, stan. 20 (A. Krauss 1977, s. 53, tabl. VI, 9) i Budy Łańcuckie, stan. 1 (naczynie niepublikowane, bliższy kontekst lokalizacyjny nieznany)²⁷³, Złota (A. Krauss 1977, s. 53, tabl. VI, 16) (ryc. 87). Wyselekcjonowane naczynia charakteryzują się: przysadzistymi proporcjami, silną profilacją (z łagodnym załomem brzuśców), trójdzielną budową, a także obecnością lejkowatej szyjki o silnie rozchylonej krawędzi wylewu (często uformowanej w typie kryzy). Większość z wymienionych okazów posiada również dwa taśmowate ucha, a także jest zdobiona powyżej załomu brzuśca ornamentem rytym (najczęściej płytkim, niekiedy ornamentem nagniatanym - w układach kompozycyjnych z udziałem grup skośnych, szerokich żłobków i odcisków palcowych) i plastycznym (z nalepionymi na załomie brzuśca - stożkowatymi guzkami, rzadko skośnymi listwami

²⁷³ Stanowisko oznaczone jako nr 1 w miejscowości Budy Łańcuckie było objęte w 1948 roku amatorskimi poszukiwaniami i badaniami wykopaliskowymi. Niemniej „wyjątkowy charakter” wielu zabytków przekazanych do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie przez odkrywców (stanowiących jakoby rezultat tych poszukiwań – zwłaszcza niektóre formy ceramiczne), wskazuje na ich potencjalny „kolekcyjny wymiar” (Ł. Niemiec 2003). Uwagę powyższą można odnieść także do wymienionego tutaj naczynia zakładając, iż z dużym prawdopodobieństwem należy wiązać je z obszarem dorzecza Wisły i dolnego Sanu.

plastycznymi).

Niemal wszystkie naczynia tej grupy łączy również przynależność do 3 grupy technologicznej (o obustronnie brunatnych powierzchniach).

Pozycję chronologiczną powyższych naczyń, wyznaczają 3 brązowe ozdoby:

- szpila typu Pleszów z grobu 107 z Furman, stan. 1 (datowana na okres HaA – K. Ormian 1998; 2007),
- szpila o główce utworzonej przez poszerzający się trzpień (ze zdobieniem na główce i trzpieniu) z grobu 282 z Furman, stan. 1 (którą na podstawie analogii można odnosić ogólnie do IV OEB – K. Ormian 1998; 2007),
- bransoleta z drutu tordowanego z grobu 173 ze Zbydniowa, stan. 1 (datowana na okres HaA2-B1 lub HaB1 – K. Moskwa 1979a) (ryc. 87 – 1, 7, 18).

W środowisku wschodniej grupy kultury łużyckiej naczynia z kryzą datuje się na IV OEB (J. Dąbrowski 1997, s. 32) lub w przypadku młodszych form tych naczyń (o lekko ukośnych kryzach) nawet na czas sięgający połowy V OEB (J. Dąbrowski 1997, s. 32; A. Żórawska 2003, s. 108).

Ramowo etap 1. (proto – nadsański) można więc najprawdopodobniej wiązać z IV OEB - fazą IIa, b w rozwoju TKŁ wg systemu periodyzacyjnego Sylwestra Czopka - 2001.

W przeszłości już kilkakrotnie zwracano w literaturze przedmiotu uwagę na potencjalne związki, mogące łączyć wymienione tutaj naczynia z popielnicami typu WN (K. Moskwa 1979a, s. 50; M.S. Przybyła 2003, s. 47).

Biorąc pod uwagę bliskość typologiczną omawianych naczyń względem klasycznych WN (a także z uwagi na fakt, że jest to jedyna grupa naczyń z północnej strefy zasięgu TKŁ, której można przypisać taką prototypową rolę, jak również ze względu na „poźniejszy” autochtoniczny charakter w pełni uformowanej SN w kompleksowym układzie wszystkich jej elementów) to możliwość wskazania proveniencji prezentowanych naczyń posiada podstawowe znaczenie dla wyjaśnienia zagadnienia genezy²⁷⁴ nadsańskiego stylu ceramicznego.

²⁷⁴ Zjawiska rozumianego zgodnie z definicją zaprezentowaną przez W. Kopalińskiego (1963, s. 273) jako pojęcie odnoszące się do pochodzenia, rodowodu, zespołu warunków powstania i rozwoju.

Ważna jest więc obserwacja z której wynika, że dla większości przedstawionych powyżej naczyń (ryc. 87) można wskazać bardzo ściśle analogie na obszarze świeżo formującej się grupy wschodniej KŁ, a zwłaszcza wczesnej fazy grupy środkowopolskiej (H. Wiklak 1963, tabl. XI, 7, XIX, 18; A. Krauss 1977, wklejka po s. 52 – 66, 67; J. Dąbrowski, A. Gardawski 1979 tabl. IV, 1, 16; T. Węgrzynowicz 1992, ryc. 13c, 15o). W środowisku łużyckim analogie do naczyń tego typu znane są również z dalszych terenów, sięgając obszaru Kujaw i Mazowsza (m.in. A. Żórawska 2003, ryc. 2, 2-3), a nawet Słowacji (L. Veliačik 1983, tabl. XXIV, 9, 14; XXVI, 14; XXVII, 1).

Znamienny jest także fakt, iż wymienione „wzorce proto- nadszańskie” występują wyłącznie na stanowiskach północnej strefy zasięgu TKŁ, w tym na nekropolach na których obecna jest właściwa stylistyka nadszańska. Uwzględniając powyższe spostrzeżenia można postulować (w aspekcie garncarskich tradycji wytwórczych) następujący przebieg zmian kulturowych w odniesieniu do północnej prowincji TKŁ.

W trakcie IV OEB na obszar położony w dorzeczu Wisły i dolnego Sanu (strefa A – por. rozdz. 7, ryc. 94) docierają impulsy kulturowe z terenu grupy środkowopolskiej bądź szerszej zakreślonego obszaru objętego formowaniem się grupy wschodniej KŁ. Materialnym tego przejawem jest obecność (na kilku nekropolach tej strefy) popielnic w typie szerokootworowych naczyń wazowatych - form prototypowych WN. W skrajnym ujęciu interpretacyjnym można nawet hipotetycznie dopuścić możliwość napływu niewielkich grup ludności „wczesnołużyckich”, które osiedlają się na omawianym terenie na zasadach koegzystencji z miejscowym środowiskiem kultuwującym tradycje post-trzcinieckie (za czym przemawiałoby m.in. współużytkowanie dużych cmentarzysk). Począwszy od tego momentu dalszy rozwój miejscowej wytwórczości garncarskiej upływa pod znakiem funkcjonowania dwóch, odrębnych (ze względu na tradycje kulturowe) nurtów wytwórczości ceramiki. Z upływem czasu garncarski dualizm wytwórczy „petryfikuje” - utrwala funkcjonowanie „systemu sukcesji - dziedziczenia stylistyki popielnic” (por. rozdz. 8, ryc. 95, także rozdz. 3.5, zestawienia 23-33), który był realizowany najprawdopodobniej na drodze lineażu matrylinearnego (ryc. 95a). Co ważne, potencjalne zasady jego funkcjonowania nie przeczą, a nawet wzmacniają pogląd wskazujący (w odniesieniu do schyłku epoki brązu i starszej części wczesnej epoki żelaza) obecność zjawiska stopniowego wzrostu znaczenia struktury rodowej (o czym mogłoby świadczyć m.in. współużytkowanie w poszczególnych

mikroregionach – jednego, niepodzielnego cmentarzyska, a także występowanie na nekropolach tendencji do „zagęszczania skupisk grobów”).

Reasumując, w proponowanym modelu wyjaśniającym, oddziaływania „wczesnołużyckie” (lub nawet potencjalna obecność ludnościowego substratu „wczesnołużyckiego”) w trakcie IV OEB w dorzeczu Wisły i dolnego Sanu, stanowiła podłoże na którym doszło w następnym okresie do wykrystalizowania się i stopniowej kanonizacji najważniejszych cech nadsańskiej stylistyki ceramicznej (etap 2. przed- klasyczny SN). Niemniej właściwy proces zmian prowadzących do wykształcenia tego stylu był nacechowany charakterem autochtonicznym i regionalnym (strefa A – por. rozdz. 7, ryc. 94). W procesie tym ważną rolę odegrały przemiany zachodzące w sferze zachowań funeralnych i społecznych o czym jednoznacznie przekonuje specjalny – sepulkralny charakter wytwarzania omawianej ceramiki.

Dalsza dwukierunkowa ewolucja w wytwórczości garncarskiej TKŁ w odniesieniu do jej północnej prowincji kulturowej, przebiegałaby więc według następującego schematu:

1. Nurt wytwórczości garncarskiej /o charakterze „progresywnym”/ z sekwencją zmian: stylistyka proto- nadsańska etap 1. → ewolucja w kierunku przed- klasycznej SN etap 2. → stylistyki klasycznej nadsańskiej /SNK/ etap 3. → stylistyki post- klasycznej (przekształconej) nadsańskiej /SNP/ etap 4. → stylistyki późnohalszackiej (z definicją tej stylistyki przedstawioną przez Sylwestra Czopka – 2001, s. 136)
2. Nurt wytwórczości garncarskiej /o charakterze „tradycyjnym”/ z sekwencją zmian: stylistyka post- trzciniecka (z naczyniami w typie garnków i mis esowatych) → ewolucja w kierunku tzw. stylistyki „ogólnołużyckiej” – tzw. SL I i SL II (z definicją tej stylistyki przedstawioną ostatnio przez Sylwestra Czopek - 2001, s. 141 – 143, ryc. 27)

Etap 2. przed- klasyczny SN (ryc. 88)

HaB2-B3 – V OEB – faza I2-3 wg systemu periodyzacyjnego S. Czopka - 2001

Okres ten charakteryzuje się poszukiwaniem właściwych rozwiązań formalnych w których konekwencji dochodzi do wykształcenia się 3 podstawowych typów naczyń SN. Obrazowo można ten wczesny etap w rozwoju ceramiki SN określić jako okres „twórczego fermentu”. Naczynia SN we wszystkich swych elementach składowych, a więc morfologii,

mikromorfologii, zdobnictwie i technologii są nacechowane obecnością szerokiego spektrum stosowanych rozwiązań. Na etapie tym (prawdopodobnie na bazie płaskodennej, głębokiej misy - silnie profilowanej ryc. 88; 12, 17, 18) dochodzi do wykształcenia się typu MZ, charakteryzującej się wyważonym układem proporcji z silnie rozchyloną lub cylindryczną szyjką, o wyraźnie zaznaczonym załomie brzuśca i dnie płaskim lub łukowatym (zdobionym ornamentem koncentrycznych żłobków i odcisków stempelkowych lub palcowych) (ryc. 88; 19 - 20, 24 - 26, 29 - 31, 32).

Z kolei specyfika budowy morfologicznej WN tego okresu oparta jest na przysadzistym charakterze ich proporcji w powiązaniu z łagodnym profilowaniem brzuśców (ryc. 88).

Podstawowe tendencje w wytwórczości ceramiki SN tego okresu (w ramach uproszczonego ich układu) można scharakteryzować prezentując schemat preferencji frekwencyjnych, wybranych cech (uwzględniając jednocześnie fakt bardzo szerokiego zakresu w ich obserwowanej zmienności):

1. Typ bazowy (kcc SN: F)

dla WN: dominacja typu I i II, sporadyczna obecność typu III,

dla DzN: typ I, epizodycznie typ III,

dla MZ: typ III, w mniejszym stopniu typ I i II.

2. Odmiana (kcc SN: G)

dla WN: typ C, B w mniejszym stopniu typ A,

dla DzN: typ A,

dla MZ: typ A, w mniejszym stopniu typ B.

3. Typ ornamentyki ciągłej {oc.} WN (kcc SN: H)

WN: dominacja typów {2}, {3}, {1}, {0}, {11} w mniejszym stopniu {5 -7},

4. Typ ornamentu „przerywnika kompozycyjnego” (wp.) WN (kcc SN: I)

WN: szeroki zakres w reprezentacji poszczególnych typów (0-13), szczególnie typu (13)

5. *Typ ornamentu odciskanego WN (kcc SN: M)*

WN: typ 1, 3 i 2.

6. *Typ ornamentu denn [] MZ (kcc SN: H)*

MZ: typy [0], [1], w mniejszym stopniu [2],[3].

7. *Grupy technologiczne (kcc SN: AT)*

dla WN i MZ: grupy 3, 4, w niewielkim stopniu grupa 1,

dla DzN: grupa 3.

8. *Mikrocecha 1 (kcc SN: AM)*

dla WN, MZ, DzN: dominacja typów 1 i 2, szeroki zakres reprezentacji pozostałych typów.

9. *Mikrocecha 2 (kcc SN: AN)*

dla WN: dominacja typu 1 i 3, w mniejszym stopniu typu 2,

dla DzN: dominacja typu 3,

dla MZ: dominacja typu 2 i 3, w mniejszym stopniu typy 1.

10. *Mikrocecha 3 (kcc SN: L)*

dla WN: szeroki zakres reprezentacji poszczególnych typów

11. *Mikrocecha 4 (kcc SN: K)*

dla WN: dominacja typu 3 i 1, sporadycznie 5.

12. *Mikrocecha 5 (kcc SN: J)*

dla WN: typy 0 i 3, w mniejszym stopniu 2, 4,

dla DzN: typ 0,

dla MZ: typ 0, sporadycznie 3 i 4.

13. *Mikrocecha 6 (kcc SN: AO)*

dla WN i DzN: typ 1.

dla MZ: typy 1, epizodycznie 2.

Poczynając od schyłku okresu przed- klasycznego rozpowszechnia się w inwentarzach grobów popielnicowych TKŁ - „klasyczny zestaw wyposażenia nadsańskiego” w układzie: popielnica WN i jej nakrywa MZ (ryc. 86).

Poczynione obserwacje wskazują, że najliczniej formy naczyń przed- klasycznych SN reprezentowane są na cmentarzyskach w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1.

Jedyną podstawą dla datowania ceramiki SN z omawianego (najwcześniejszego etapu jej rozwoju) jest jej współwystępowanie z innymi typami naczyń. Uwaga powyższa dotyczy w zasadzie dwóch typów współwystępowania naczyń:

- współobecności MZ ↔ i gładkościennych, słabo profilowanych garnków esowatych (naczyń wiązanych ze schyłkiem tradycji post- trzcinieckich),
- współobecności WN ↔ i płaskodennych, silnie profilowanych mis esowatych.

Mimo, iż można pewnym prawdopodobieństwem odnosić do wymienionego etapu inwentarz grobu 187 ze Zbydniowa, stan. 1 w skład którego wchodzi: WN – x/A/{5}, (3d) tabl. XCVII, 7; MZ x/A/x/[x] tabl. XCVII, 8 i brązowa bransoleta (wykonana z płasko wypukłej taśmy) (K. Moskwa 1979a, s. 39, tabl. XVII, 10-12). To jednak przydatność ostatniego z wymienionych elementów inwentarzowych do celów periodyzacyjnych jest bardzo wątpliwa i opiera się wyłącznie na nieco istotniejszej frekwencji obecności tych niecharakterystycznych ozdób w ramach wczesnego okresu rozwoju TKŁ.

Wśród przykładów współwystępowania ceramiki przed- klasycznej SN i innych typów naczyń można wymienić:

- wzajemne relacje przed- klasycznych WN ↔ i płaskodennych mis profilowanych w tym okazów zaopatrzonych w uszko: grób 110 WN – x/C/{2}, (0) tabl. XIII, 4; 253 WN – I/C/{5}, (0) tabl. XXIII, 3; 296 WN – x/C/{7, 2}, (13b) tabl. XXVI, 2; 309 WN – I/C/{3}, (13b) tabl. XXVI, 6; 337 WN – x/C/{7}, (0) tabl. XXVII, 8; 342 WN – I/B/{11}, (13c) tabl. XXVII, 7 z cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 (K. Ormian 1998, 2007); 53 WN I/A/{11}, (13d) tabl. LXXXIII, 1; 56 WN I/A/{5}, (0) tabl. LXXXIII, 6; 61 WN III/C/{11}, (x) tabl. LXXXIV, 1; 142 WN II?/C/{7}, (13b) tabl. XCIII, 7 z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 (K. Moskwa 1979a).

- wzajemne relacje przed- klasycznych WN ↔ i mis półkulistych: grób 260 WN – I/C/{6}, (13d) tabl. XXIII, 8; 268 WN – I/B/{2}, (13b,c) tabl. XXIV, 9; w tym mis o pogrubionym do wewnątrz brzegu 283 WN – x/C/{2,4}, (12b) tabl. XXV, 1 z cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 (K. Ormian 1998, 2007); 8 WN – I/C/{7}, (0) tabl. LXXIX, 5 z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 (K. Moskwa 1979a).

- wzajemne relacje MZ ↔ i gładkościennych garnków esowatych: grób 173 MZ – 3/A/[0] tabl. XVII, 6; 269 MZ – x/A/[x] tabl. XXIV, 11 z cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 (K. Ormian 1998, 2007); 2 MZ – 3/B/[x] tabl. XLII, 2 z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 (S. Czopek 2001).

Istotnym jest tutaj również założenie przypisujące rolę prototypową dla MZ - płaskodennemu naczyniu w typie misy silnie profilowanej, esowatej.

Uwzględniając uwagi dotyczące datowania wymienionych powyżej naczyń (tj. gładkościennych garnków słabo profilowanych i płaskodennych mis silnie profilowanych – odnoszących je do fazy I1-2 w rozwoju TKŁ wg. S. Czopka – 2001, s. 184 lub horyzontu B/C i C J. Chochorowskiego - 1989) można stwierdzić, że skłaniają one wyłącznie do hipotetycznego zakreslenia czasu trwania etapu 2. /przed- klasycznego SN/ do okresu HaB2 – B3?, a więc V OEB – faz I2-3 wg systemu periodyzacyjnego TKŁ S. Czopka – 2001.

Etap 3. klasyczny SN /SNK/ (ryc. 89)

HaC – II faza wg systemu periodyzacyjnego S. Czopka – 2001

Dla charakterystyki wymienionego etapu rozwojowego SN, ważne wnioski przynoszą obserwacje planigraficzne (por. rozdz. 5.2; ryc. 67-71). Wynika z nich, że zespoły grobowe, w których obecne są WN (w roli popielnicy) i MZ (jako nakrywy tych popielnic), zajmują centralną pozycję na nekropolach (w ramach przestrzennych układów obejmujących wszystkie zespoły grobowe z ceramiką SN). Ich obecność można więc prawdopodobnie wiązać z „klasycznym” okresem w rozwoju ceramiki SN – tzn. okresem „największej popularności” i powszechności stosowania w obrzędowości pogrzebowej, a w aspekcie typologicznym „optimum” rozwoju ceramiki SN. Niemniej obserwacje typologiczne (zwłaszcza obecność przed- i post- klasycznych WN) sugeruje, że pomimo frekwencyjnej dominacji w okresie klasycznym (etap 3. klasyczny

SN), zespoły tego typu stopniowo rozpowszechniały się począwszy od rozwiniętego lub schyłkowego okresu przed- klasycznego (etap 2.), natomiast zaniknęły w okresie post-klasycznym (etap 4.) (ryc. 86). Mimo tych zastrzeżeń, zespołami powyższymi można się posłużyć dla dokonania identyfikacji cech w ich "klasycznym" wymiarze. W procedurze tej selekcja „cech klasycznych” oparta jest na wyróżnieniu tych z nich, których obecność jest najczęściej stwierdzana (przy założeniu że sekwencja rozwojowa analizowanych zespołów na poszczególnych nekropolach jest pełna²⁷⁵ (etap 2. przed- klasyczny SN: ze *stopniowym rozpowszechnianiem się zespołów z WN/MZ* → etap 3. klasyczny SN: z *kulminacją frekwencyjną zespołów z WN/MZ* → etap 4. post-klasyczny SN: z *zanikiem zespołów z WN/MZ*).

Relacje frekwencyjne głównych cech (zestawione osobno względem WN i MZ) dla zbiorów inwentarzy grobowych (z WN/MZ), pochodzących z największych nekropoli przedstawia się następująco:

1. Typ bazowy /*relacje wskaźników metrycznych H6 i H1/* (*kcc SN: F*)

dla WN

Pysznica, stan. 1: typ I – 16 naczyń, typ III – 8, typ II – 1, x (*typ nieokreślony*) – 47;

Furmany, stan. 1: typ I – 10 naczyń, typ III – 10, typ II – 1, x – 26;

Zbydniów, stan. 1: typ III – 9 naczyń, typ I – 7, typ II – 1, x – 5;

Mokrzyszów, stan. 1: typ III – 1 naczynie, x – 2.

dla MZ

Pysznica, stan. 1: typ I – 8 naczyń, typ III – 6, typ II – 3, x – 52;

Furmany, stan. 1: typ III – 8 naczyń, typ I – 2, typ II – 1, x – 39;

Zbydniów, stan. 1: typ III – 14 naczyń, typ I – 2, typ II – 1, x – 5;

Mokrzyszów, stan. 1: typ III – 2 naczynia, x – 1.

²⁷⁵ Warunek ten najlepiej spełnia cmentarzysko w Furmanach, stan. 1 („wartość” jego obniża jednak duży stopień zniszczenia licznych zespołów, a także potencjalne prawdopodobieństwo częściowego ich przemieszania), natomiast w mniejszym stopniu nekropole w Zbydniowie, stan. 1 (z uwagi na nieliczne formy naczyń odpowiadające etapowi 4, post- klasycznemu) i Pysznicy, stan. 1 (ze względu na słabo reprezentowany etap 2, przed- klasyczny SN) ,

2. Odmiana /relacje wskaźników metrycznych R1 i R3/ (kcc SN: G)

dla WN

Pysznica, stan. I: odmiana C – 35 naczyń, odmiana A – 17, odmiana B – 2, x – 18;

Furmany, stan. I: odmiana C – 27 naczyń, odmiana A – 6, odmiana B – 2, x – 12;

Zbydniów, stan. I: odmiana C – 12 naczyń, odmiana A – 7, odmiana B – 2, x – 1;

Mokrzyszów, stan. I: odmiana C – 3 naczynia.

dla MZ

Pysznica, stan. I: odmiana A – 31 naczyń, odmiana C – 6, odmiana B – 1, x – 31;

Furmany, stan. I: odmiana A – 21 naczyń, odmiana B – 5, odmiana C – 5, x – 19;

Zbydniów, stan. I: odmiana A – 16 naczyń, odmiana B – 3, odmiana C – 1, x – 2;

Mokrzyszów, stan. I: odmiana A – 2 naczynia, x – 1.

3. Typ szczegółowy ornamentyki ciągłej {oc.} WN; ryc. 40 (kcc SN: H)

Pysznica, stan. I: {7} – 42 naczynia, {5} – 13, {0} – 3, {9} – 3, {11} – 2, {6} – 1, {10} – 1, {x} typ nieokreślony - 12;

Furmany, stan. I: {7} – 24 naczynia, {5} – 11, {0} – 4, {6} – 3, {9} – 2, {1} – 1, {3} – 1, {4} – 1, {10} – 1, {x} - 4;

Zbydniów, stan. I: {7} – 14 naczyń, {5} – 4, {0} – 1, {8} – 1, {11} – 1, {x} - 1;

Mokrzyszów, stan. I: {0} – 1 naczynie, {1} – 1, {5} – 1.

4. Typ szczegółowy „przerywnik kompozycyjny” (wp.) WN; ryc. 41 - 42 (kcc SN: I)

Pysznica, stan. I: (0) – 30 naczyń, (4) – 7 / 7 x wariant g/, (3) – 5 / 2 x wariant g i h, 1 x wariant d/, (2) – 3 / 2 x wariant b, 1 x wariant d i h/, (6) – 3 / 2 x wariant g, 1 x wariant c/, (13) – 2 / 1 x wariant b i e/, (9) – 1 / 1 x wariant e/, (11) – 1 / 1 x wariant b/, (x) typ nieokreślony – 19;

Furmany, stan. I: (0) – 12 naczyń, (3) – 8 / 3 x wariant a i c, 1 x wariant d i g/, (6) – 5 / 3 x wariant g, 1 x wariant a i c/, (13) – 5 / 3 x wariant b, 1 x wariant e, d, g/, (2) – 4 / 3 x wariant

b, 1 x wariant a/, (7) – 2 /2 x wariant a/, (12) – 2 /1 x wariant a i b/, (x) typ nieokreślony – 8;

Zbydniów, stan. I: (0) – 8 naczyń, (3) – 6 /2 x wariant g, 1 x wariant a, b, d, f/, (13) – 3 /3 x wariant b/, (6) – 2 /1 x wariant b i e/, (7) – 2 /2 x wariant e/, (2) – 1 /1 x wariant b/, (x) typ nieokreślony – 1.

Mokrzyszów, stan. I: (0) – 3 naczynia.

5. Typ ornamentu odciskanego WN (*kcc SN: M*)

Pysznica, stan. I: typ 1 – 3 naczynia, typ 4 – 1, 6 – 1, x typ nieokreślony – 67;

Furmany, stan. I: typ 1 – 6 naczyń, typ 2 – 2, typ 4 – 1, x - 40;

Zbydniów, stan. I: typ 2 – 3 naczynia, typ 1 – 2, typ 4 – 1, x – 18;

Mokrzyszów, stan. I: x – 3 naczynia.

6. Typ ornamentu [] zewnętrznych powierzchni denn MZ; *ryc. 43* (*kcc SN: H*)

Pysznica, stan. I: [1] – 8 naczyń, [0] – 4, [4] – 4, [2] – 2, [3] – 2, [5] – 1, [6] – 1, [x] typ nieokreślony – 46;

Furmany, stan. I: [1] – 11 naczyń, [2] – 9, [0] – 5, [3] – 4, [4] – 2, [6] – 1, [x] – 18;

Zbydniów, stan. I: [1] – 5 naczyń, [2] – 5, [3] – 5, [0] – 4, [x] – 3;

Mokrzyszów, stan. I: [0] – 1 naczynie, [2] – 1, [x] – 1.

7. Grupy technologiczne naczyń (*kcc SN: AT*)

dla WN

Pysznica, stan. I: grupa 1 - 68 naczyń, grupa 3 – 3, grupa 4 – 1;

Furmany, stan. I: grupa 1 – 38 naczyń, grupa 3 – 7, grupa 2 – 2;

Zbydniów, stan. I: grupa 1 – 12 naczyń, grupa 4 – 6, grupa 3 – 2, grupa 2 – 1;

Mokrzyszów, stan. I: grupa 1 – 3 naczynia.

dla MZ

Pysznica, stan. I: grupa 1 – 61 naczyń, grupa 3 – 6, grupa 4 – 2;

Furmany, stan. I: grupa 1 – 34 naczynia, grupa 3 – 9, grupa 4 – 4;

Zbydniów, stan. I: grupa 1 – 18 naczyń, grupa 4 – 3, grupa 3 – 1;

Mokrzyszów, stan. I: grupa 3 – 2 naczynia, grupa 1 – 1.

8. Mikrocecha (m. c.) 1 /kształt krawędzi wylewu naczyń/; ryc. 39 (kcc SN: AM)

dla WN

Pysznica, stan. I: typ 1 – 13 naczyń, typ 4 – 9, typ 3 – 2, typ 2 – 1, typ nieokreślony x – 47;

Furmany, stan. I: typ 4 – 7 naczyń, typ 2 – 9, typ 3 – 5, typ 1 – 3, x – 23;

Zbydniów, stan. I: typ 3 – 5 naczyń, typ 1 – 3, typ 2 – 3, typ 4 – 2, x – 9;

Mokrzyszów, stan. I: typ 1 – 1 naczynie, x – 2.

dla MZ

Pysznica, stan. I: typ 1 – 20 naczyń, typ 4 – 10, typ 2 – 4, typ 3 – 2, typ nieokreślony x – 33;

Furmany, stan. I: typ 4 – 18 naczyń, typ 2 – 8, typ 1 – 2, typ 3 – 2, x – 20;

Zbydniów, stan. I: typ 2 – 8 naczyń, typ 3 – 8, typ 4 – 4, x – 2;

Mokrzyszów, stan. I: typ 3 – 1 naczynie, typ 4 – 1, x – 1.

9. Mikrocecha (m. c.) 2 /charakter wyodrębnienia szyjki naczyń/; ryc. 39 (kcc SN: AN)

dla WN

Pysznica, stan. I: typ 2 – 38 naczyń, typ 1 – 14, typ 3 – 2, typ nieokreślony x – 18;

Furmany, stan. I: typ 2 – 24 naczynia, typ 3 – 13, typ 1 – 5, x – 5;

Zbydniów, stan. I: typ 2 – 10 naczyń, typ 3 – 8, typ 1 – 1, x – 3;

Mokrzyszów, stan. I: typ 3 – 2 naczynia, typ 1 – 1.

dla MZ

Pysznica, stan. I: typ 2 – 26 naczyń, typ 1 – 6, typ 3 – 1, typ nieokreślony x – 36;

Furmany, stan. I: typ 2 – 16 naczyń, typ 1 – 8, typ 3 – 7, x – 19;

Zbydniów, stan. I: typ 3 – 10 naczyń, typ 2 – 8, typ 1 – 2, x – 2;

Mokrzyszów, stan. I: typ 1 – 1 naczynie, typ 2 – 1, x – 1.

10. Mikrocecha (m. c.) 3 /kształt profilu pseudouszek WN/; ryc. 39 (kcc SN: L)

Pysznica, stan. I: typ 1 – 21 naczyń, typ 2 – 10, typ 3 – 1, typ nieokreślony x – 27, brak pseudouszek - 13;

Furmany, stan. I: typ 1 – 22 naczyń, typ 2 – 11, typ 3 – 1, x – 8, brak pseudouszek – 5;

Zbydniów, stan. I: typ 2 – 11 naczyń, typ 3 – 2, x – 6, brak pseudouszek – 3;

Mokrzyszów, stan. I: typ 3 – 1 naczynie, brak pseudouszek - 2.

11. Mikrocecha (m. c.) 4 /rodzaj pseudo-, uszek WN/; ryc. 39 (kcc SN: K)

Pysznica, stan. I: typ 1 – 32 naczyń, typ nieokreślony x – 27;

Furmany, stan. I: typ 1 – 32 naczyń, typ 2 – 1, typ 3 – 1, x – 8;

Zbydniów, stan. I: typ 1 – 12 naczyń, typ 3 – 2, typ 2 – 1, typ 4 – 1, x – 2;

Mokrzyszów, stan. I: typ 1 – 1 naczynie.

12. Mikrocecha (m. c.) 5 /liczba stożkowatych guzków z załomu brzuśców - w grupach/ (kcc SN: J)

dla WN

Pysznica, stan. I: 3 – 23 naczyń, 0 – 16, 4 – 4, 1 – 1, 2 – 1, nieokreślona x – 27;

Furmany, stan. I: 3 – 21 naczyń, 4 – 5, 0 – 4, 2 – 3, 5 – 1, x – 13;

Zbydniów, stan. I: 3 – 11 naczyń, 0 – 5, 4 – 4, 1 – 1, 2 – 1, x – 1;

Mokrzyszów, stan. I: 0 – 2 naczyń, 2 – 1.

dla MZ

Pysznica, stan. I: 2 – 2 naczynia, 3 – 2, 1 – 1, nieokreślona x - 63;

Furmany, stan. I: 1 – 4 naczynia, 3 – 4, 2 – 1, 5 – 1, x – 39;

Zbydniów, stan. I: x – 22;

Mokrzyszów, stan. I: x – 3.

13. Mikrocecha (m. c.) 6 /*ukształtowanie dna naczyń*/; ryc. 39 (kcc SN: AO)

dla WN

Pysznica, stan. I: typ 1 – 45 naczyń, typ 2 – 4, nieokreślone x - 23;

Furmany, stan. I: typ 1 – 30 naczyń, typ 2 – 2, x – 15;

Zbydniów, stan. I: typ 1 – 12 naczyń, typ 4 – 4, x – 6;

Mokrzyszów, stan. I: typ 1 – 2 naczynia, x – 1.

dla MZ

Pysznica, stan. I: typ 2 – 17 naczyń, typ 1 – 6, typ 3 – 4, nieokreślone x – 42;

Furmany, stan. I: typ 1 – 10 naczyń, typ 2 – 9, typ 3 – 4, x – 27;

Zbydniów, stan. I: typ 2 – 14 naczyń, typ 1 – 4, x – 4;

Mokrzyszów, stan. I: typ 1 -1 naczynie, typ 2 – 1, x – 1.

Na bazie powyższego zapisu frekwencyjnego opracowano listę głównych cech WN i MZ w ich „klasycznej” formie. Przedstawia się ona następująco:

Ad. 1. Typ bazowy (kcc SN: F)

dla WN : typ I i III;

dla MZ: typ III, w mniejszym stopniu typ I .

Ad. 2. Odmiana (kcc SN: G)

dla WN: typ C, w mniejszym stopniu typ A;

dla MZ: typ A, w mniejszym stopniu typy B i C.

Ad. 3. Typ ornamentyki ciągłej {oc.} WN (kcc SN: H)

WN: typy {7} i {5}, w mniejszym stopniu typ {0}, epizodycznie typy {6, 8, 9, 11, 5, 4, 10, 1}.

Ad. 4. Typ ornamentu „przerywnika kompozycyjnego” (wp.) WN (kcc SN: I)

WN: typy (0), (3), w mniejszym stopniu typy (6), (13), epizodycznie typy (2, 7, 12, 11).

Ad. 5. Typ ornamentu odciskanego WN (kcc SN: M)

WN: typ 1, w mniejszym stopniu typy 2, 4, 6.

Ad. 6. Typ ornamentu denn [] MZ (kcc SN: H)

MZ: typy [1], [2], [0], w mniejszym stopniu typy [4, 3, 5, 6].

Ad. 7. Grupy technologiczne (kcc SN: AT)

dla WN i MZ: grupa 1, w niewielkim stopniu grupa 3, epizodycznie grupy 4 i 2.

Ad. 8. Mikrocecha 1 (kcc SN: AM)

dla WN: typy 1 i 4, w mniejszym stopniu typy 3, 2;

dla MZ: typy 4, 1, 2, 3.

Ad. 9. Mikrocecha 2 (kcc SN: AN)

dla WN i MZ: typ 2, w mniejszym stopniu typy 3 i 1.

Ad. 10. Mikrocecha 3 (kcc SN: L)

dla WN: typy 1 i 2, w mniejszym stopniu typ 3.

Ad. 11. Mikrocecha 4 (kcc SN: K)

dla WN: typ 1, epizodycznie typy 3, 2, 4.

Ad. 12. Mikrocecha 5 (kcc SN: J)

dla WN: typy 3 i 0, w mniejszym stopniu 4, 2, 1, 5.

dla MZ: typy 3, 2, 1, epizodycznie 5.

Ad. 13. Mikrocecha 6 (kcc SN: AO)

dla WN: typ 1, epizodycznie 2 i 4.

dla MZ: typy 2 i 1, epizodycznie 3.

W zaprezentowanym zestawieniu, mniej licznie lub epizodycznie występujące cechy, należy prawdopodobnie odnosić do rozwiniętego etapu przed- klasycznego i etapu post – klasycznego w rozwoju ceramiki SN.

Etap 4. post-klasyczny SN /SNP, stylistyka nadsańska przekształcona/ (ryc. 90)

schyłek HaC – początek HaD (D1/D2?)

Końcowy, schyłkowy etap w rozwoju ceramiki SN można określić jako okres charakteryzujący się rozluźnieniem jej reguł wytwórczych. W jego trakcie dochodzi także do stopniowego zatarcia się wzajemnych różnic (czytelnych jeszcze w okresie poprzednim – klasycznym - etap 3.) z równoległe funkcjonującym nurtem wytwórczości ceramiki określanym w literaturze jako „ogólnołużycki” (SL I i SL II – S. Czopek 2001, s. 141-143, ryc. 27). Proces ten uwidocznił się zarówno w bezpośrednim aspekcie wykonawczym (przejawiając się występowaniem licznych form naczyń o „mieszanych” cechach morfologiczno – zdobniczych i technologicznych „nadsańsko/ogólno lużyckich”) jak też znalazł swój wyraz w naczyniowych składnikach inwentarzy grobowych („zespoły mieszane” - ZM: SN/SL).

Do głównych tendencji wytwórczych ceramiki SN tego okresu można zaliczyć przede wszystkim dążenie do wyraźnego złagodzenia ich profilacji. Tendencja ta w konsekwencji prowadzi to do „zubożenia” i silnej redukcji tektoniki większości form pochodzących z tego okresu. Proces zarzucania podstawowych reguł wytwórczych SN przynosił także niejednokrotnie negatywne skutki w technicznym poziomie wykonawstwa licznych naczyń.

Można domniemywać, że wskazywana dla tego etapu rozwojowego ceramiki SN - dezintegracja wytwórcza, stanowiła bezpośrednie odzwierciedlenie szerszego zjawiska zatracania się (istotnych w wymiarze znaczeniowym) - idei, nierozzerwalnie związanych z tym stylem ceramiki sepulkralnej. Jeszcze do niedawna „atrakcyjne” w swojej formie i w pełni zrozumiałe „przesłania” (powiązane z regułami wytwórczymi ceramiki SN i funkcjonujące w ramach określonego układu odniesień funeralno – społecznych), stają się stopniowo nieczytelne, a w warstwie znaczeniowej zapewne silnie przekształcone. Jak wynika z szeregu obserwacji (o charakterze typologicznym zwłaszcza w ujęciu

stratygraficznym - por. rozdz. 5.3; tabela 26) proces wymienionych przekształceń przebiegał bardzo powoli i stopniowo²⁷⁶.

Mimo, że przywołane tutaj zmiany wytwórcze SN (dekanonizacja SN, „scalanie się” odmiennych tradycji garncarskich - „ZM”) dokonywały się w wymiarze regionalnym (strefy: A - C por. rozdz. 7; ryc. 94), stanowią one jednak element procesu o charakterze interregionalnym. Na całym obszarze zasięgu TKŁ dochodzi bowiem w tym czasie (tzn. od początku III fazy rozwojowej tego ugrupowania) do stopniowego wygaśnięcia wcześniejszych tradycji w wytwórczości garncarskiej, a także znacznego stopnia unifikacji wytwórczej. Ujednolicenie to jest powszechnie oceniane jako wynik silnych oddziaływań zewnętrznych (wschodnich i południowo - wschodnich) ze strony środowisk stepowych, które jednak nie ograniczają się wyłącznie do terytorium TKŁ, ale obejmują znaczne obszary wschodniego odłamu KŁ, sięgając terenu Kujaw (M.S. Przybyła 2003, s. 48). Dla obszaru Kotliny Sandomierskiej można nawet w tym czasie postulować napływ nowych grup ludności. Przypuszczenie to wspierają obserwowane zmiany z zakresu form osadnictwa i obrządku pogrzebowego (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 243). Bez wątpienia wspomniane przekształcenia stanowią fragment głębokich zmian kulturowych obejmujących obszar zachodniej Ukrainy (stymulowanych przesunięciami ludnościowymi w efekcie infiltracji scytyjskiej skierowanej ku obszarom środkowego Podnieprza, a także terenom Kotliny Karpackiej) (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 243-344).

Najliczniej naczynia SN z tego etapu rozwojowego reprezentowane są na cmentarzysku w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1, niemniej wyraźnie zaznaczają również swoją obecność na innych nekropolach w tym: w Kłyżowie, pow. Stalowa Wola, stan. 1, Kosinie, pow. Kraśnik, stan. 2, Krzemienicy, pow. Mielec, stan. 1, Obojnie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Sokolnikach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1, Świeciechowie Dużym, pow. Kraśnik, stan. 1, Zarzeczu, pow. Stalowa Wola, stan. 1, a także innych stanowiskach.

²⁷⁶ Z całą pewnością można odrzucić charakter zmian o nagłym i szybkim przebiegu. Znamienna jest natomiast obecność tendencji przejawiającej się „powrotem do rozwiązań formalnych w wytwarzaniu ceramiki SN w jej formie klasycznej - stanowiąca niejako reakcję na dezintegrację wykonawczą wymienionego stylu.

Frekwencyjne preferencje podstawowych cech ceramiki nadsańskiej tego okresu prezentuje następująca lista:

Ad. 1. Typ bazowy (kcc SN: F)

dla WN : typu III, niewielka reprezentacja typu I,

dla DzN: dominacja typu I,

dla MZ: typ III, w mniejszym stopniu typ I.

Ad. 2. Odmiana (kcc SN: G)

dla WN: typ C, w dużo mniejszym stopniu typ A,

dla DzN: typ C,

dla MZ: typ A i C.

Ad. 3. Typ ornamentyki ciągłej {oc.} WN (kcc SN: H)

WN: typy {11}, {0}, {9}, {10}, {1}, w mniejszym stopniu niż miało to miejsce w poprzednich etapach rozwojowych typy {5-7}, epizodycznie typ {3}.

Ad. 4. Typ ornamentu „przerywnika kompozycyjnego” (wp.) WN (kcc SN: I)

WN: typ (0), szeroki zakres w reprezentacji poszczególnych typów (0-13).

Ad. 5. Typ ornamentu odciskanego WN (kcc SN: M)

WN: typ 1, 6, 4.

Ad. 6. Typ ornamentu denn [] MZ (kcc SN: H)

MZ: typy [0], [1], w mniejszym stopniu pozostałe typy.

Ad. 7. Grupy technologiczne (kcc SN: AT)

dla WN, MZ, DzN: grupa 1 i 3.

Ad. 8. Mikrocecha 1 (kcc SN: AM)

dla WN i DzN: wszechstronny zakres w reprezentacji poszczególnych typów.

dla MZ: typy 1, 4, 2.

Ad. 9. Mikrocecha 2 (kcc SN: AN)

dla WN, DzN, MZ: typ 1, w dużo mniejszym stopniu typ 2.

Ad. 10. Mikrocecha 3 (kcc SN: L)

dla WN: typy 2 i 1.

Ad. 11. Mikrocecha 4 (kcc SN: K)

dla WN: typ 1, w mniejszym stopniu typ 2.

Ad. 12. Mikrocecha 5 (kcc SN: J)

dla WN: typ 0, w mniejszym stopniu typ 3.

dla MZ: typ 0, epizodycznie 3.

Ad. 13. Mikrocecha 6 (kcc SN: AO)

dla WN, DzN: typ 1,

dla MZ: typ 2 epizodycznie 1.

Podstawą dla datowania ceramiki post- klasycznej jest pozycja chronologiczna zespołu grobowego nr 12 z Obojny - Zaosia, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (patrz. wyżej), a także datowanie C¹⁴ przepalonych kości z zespołów grobowych 667 (2465 ± 75 BP; 600 ± 130 data punktowa BC) i 443 (2450 ± 70 BP; 590 ± 130 data punktowa BC) z Pysznicy, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (ryc. 85)²⁷⁷, uzupełnione obserwacjami zmienności typologicznej ceramiki SN w ujęciu stratygraficznym (z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 - por. rozdz. 5.3; tabl. 26).

Niestety niezwykle trudne lub też niemożliwe jest obecnie przeprowadzenie wyraźnego rozgraniczenia chronologicznego między etapem 3. klasycznym i etapem 4. post- klasycznym wydaje się jednak najbardziej właściwe przyjęcie ramowego datowania tego ostatniego etapu (post- klasycznego) na schyłek okresu HaC i początek HaD (D1 /D2?).

²⁷⁷ Datowanie powyższych zespołów wskazywałoby na ich „graniczne” położenie w ramach relacji etapu 3. klasycznego i etapu 4. post- klasycznego, bądź potencjalnie (zwłaszcza w odniesieniu zespołu grobowego 443) przynależność do etapu 4. post- klasycznego.

Ważne informacje przyniosło datowanie C^{14} przepalonych kości z wyselekcjonowanych zespołów inwentarzowych cmentarzyska w Pysznicy, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 (S. Czopek, 2001 s. 167 – 174, tabela 16, ryc. 41; 2002, s. 291 – 311) pełny ich opis zamieszczono poniżej (ryc. 85):

Grób 449

nr próbki Ki-7485

wiek C^{14} : 2610 ± 80 BP; 715 ± 135 data punktowa BC

1σ 895 – 877, 895 – 853, 839 – 759, 683 – 663, 643 – 589, 581 – 545, 2σ 967 – 963, 921 – 515, 507 – 501, 491 – 485, 465 – 451, 439 – 427, 423 – 413 BC

Oznaczenie antropologiczne: mężczyzna w wieku maturus (kości - 830 g).

Zespół stylistyczny „mieszany” - SNK

1. Popielnica - WN: x/C/{7},(4b) - tabl. LX,1; kcc SN: wiersz 792.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; m. c. 2 – typ 2; m. c. 5 – typ 3; m. c. 6 – typ 1.

2. Nakrywa popielnicy - MZ: III/A/[4]; (grupa klasyfikacji politetycznej 14, nr 33) - tabl. LX, 3; kcc SN: wiersz 793

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 3; m. c. 1 – typ 1; m. c. 2 – typ 1; m. c. 6 – typ 2.

3. Fragment przystawki ? typ naczynia nieokreślony.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 3.

Grób 468

nr próbki Ki-7486

wiek C^{14} : 2560 ± 70 BP; 670 ± 120 BC

1σ 805 – 757, 695 – 693, 689 – 541, 2σ 829 – 513, 509 – 497, 495 – 483, 465 – 449, 441 – 411 BC

Oznaczenie antropologiczne: mężczyzna w wieku 20 – x i dziecko w wieku infans II (kości – 500g).

Zespół stylistyczny „czysty” - SNK

1. Popielnica - WN: I/C/{7}),(6g); (grupy klasyfikacji politetycznej 16 – 18, nr 135)

- tabl. LXII, 7; kcc SN: wiersz 814.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; m. c. 1 – typ 1; m. c. 2 – typ 3; m. c. 3 – typ 2; m. c. 4 – typ 1; m. c. 5 – typ 3; m. c. 6 – typ 1.

2. Nakrywa popielnicy - MZ: x/x/x – kcc SN: 815.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1.

Grób 667

nr próbki Ki-7491

wiek C¹⁴: 2465 ± 75 BP; 600 ± 130 BC

1 σ 761 – 681, 667 – 627, 623 – 613, 593 – 575, 563 – 513, 507 – 499, 493 – 483, 465 – 451, 441 – 427, 423 – 411, 2 σ 783 – 771, 767 – 405 BC

Oznaczenie antropologiczne: mężczyzna w wieku maturus (kości – 2380g).

Zespół stylistyczny „czysty” – SNK/SNP ?

1. Popielnica - WN: III/A/{7}),(0); (grupy klasyfikacji politetycznej 27 – 29, nr 160) -
tabl. LXXII, 1; kcc SN: wiersz 935.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; m. c. 1 – typ 1; m. c. 2 – typ 2; m. c. 3 – typ 2; m. c. 4 – typ 1; m. c. 5 – typ 3; m. c. 6 – typ 2.

2. Nakrywa popielnicy - MZ: x/x/x - kcc SN: wiersz 936.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1.

Grób 443

nr próbki Ki-7483

wiek C¹⁴: 2450 ± 70 BP; 590 ± 130 BC

1 σ 759 – 683, 665 – 639, 589 – 579, 545 – 477, 473 – 409, 2 σ 779 – 775, 765 – 403 BC

Oznaczenie antropologiczne: kobieta ? w wieku maturus (kości – 1470g).

Zespół stylistyczny „mieszany” – SNK/SNP ?

1. Popielnica - WN: I/A/{7},(13e); (grupa klasyfikacji politetycznej 59, nr 131) - tabl. LIX, 6; kcc SN: wiersz 786.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; typ ornamentu odciskanego (kcc SN: M) – typ 1; m. c. 1 – typ 1; m. c. 2 – typ 2; m. c. 3 – typ 1; m. c. 4 – typ 1; m. c. 5 – typ 3; m. c. 6 – typ 1.

2. Nakrywa popielnicy - MZ: x/A/x – kcc SN: wiersz 787.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; m. c. 1 – typ 4; m. c. 2 – typ 2; m. c. 6 – typ 2.

3. Przystawka - czerpak profilowany o dnie półkulistym.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 3.

Grób 646

nr próbki Ki-7489

wiek C¹⁴: 2565 ± 70 BP; 670 ± 120 BC

1 σ 809 – 757, 687 – 657, 655 – 541, 2 σ 831 – 513, 511 – 497, 495 – 483, 465 – 449, 441 – 411 BC

Oznaczenie antropologiczne: osobnicy nieokreślonej płci w wieku maturus i juvenis (kości – 1700g).

Zespół stylistyczny „mieszany”

1. Nakrywa popielnicy - MZ: 2?/A/[0]; (grupy klasyfikacji politetycznej 26 – 27, nr 43) – tabl. LXXI, 1; kcc SN: wiersz 920.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 1; m. c. 1 – typ 2; m. c. 2 – typ 2; m. c. 5 – typ 4; m. c. 6 – typ 2.

2. Popielnica - garnek o powierzchni skośnie obmazywanej, esowaty lub jajowaty.

Wybrane cechy: grupa technologiczna – 3.

Dla ogólnego oszacowania czasu stosowania w obrzędach pogrzebowych (na nekropolach w Pysznicy, stan. 1 i Furmanach, stan. 1) ceramiki SN, można przeprowadzić rodzaj testu sprawdzającego, opierając się na kilku wskaźnikach.

Jak się ocenia w literaturze przedmiotu (S. Czopek 2006a, s. 114-117, tabele 2, 4) dla użytkujących cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 i Furman, stan. 1 populacji (liczących odpowiednio: Pysznica 35 osób, Furmany 25 osób) średnia liczba zakładanych grobów (w skali rocznej, przy współczynniku umieralności 3 – 5 %) wynosi odpowiednio: Pysznica 1,0 – 1,7 i Furmany 0,7²⁷⁸.

Uwzględniając, że wymienionych cmentarzysk pochodzi: Pysznica, stan. 1 - 393 zespoły grobowe z ceramiką SN (50,8 % z ogółu 773 inwentarzy grobowych); Furmany – 198 zespołów grobowych z ceramiką SN (56,6 % z ogółu 350 grobów) można szacować, iż okres użytkowania ceramiki na poszczególnych stanowiskach wynosi:

Pysznica, stan. 1 (wyliczenia dla różnych wartości wskaźnika - grób/rok)

x 1 = 393 lata; x 1,5 = 262 lata; x 1,7 = 231,2 lata; x 2 = 196,5 lat

Furmany, stan. 1

x 0,7 = 282,8 lat; x 1 = 198 lat; x 1,5 = 132 lata; x 2 = 99 lat

²⁷⁸ Niemniej z racji znacznego stopienia zniszczenia zespołów grobowych na stanowisku w Furmanach, stan. 1, wszystkie próby podejmowane w celem oszacowania jego pierwotnej struktury (w tym także podany wskaźnik - grób/rok) są obarczone dużym marginesem błędu.

W zależności od przyjętych dla poszczególnych cmentarzysk wskaźników (grób/rok), czas trwania ceramiki SN wynosi odpowiednio: Furmany, stan. 1 (reprezentowane etapy rozwojowe SN: 1. proto²⁷⁹, 2. przed- klasyczny, 3. klasyczny) - od 99 do 282 lat; Pysznica, stan. 1 (reprezentowane etapy rozwojowe SN: 3. klasyczny, 4. post- klasyczny) – od 196,5 do 393 lat²⁸⁰.

Podsumowując można stwierdzić, że w oparciu o przedstawione w niniejszym rozdziale przesłanki chronologiczne, rozwój właściwej ceramiki SN w środowisku TKŁ, można hipotetycznie odnosić do VOEB – HaC – HaD1/D2²⁸¹.

²⁷⁹ Nie uwzględniony w wyliczeniach frekwencyjnych ceramiki SN.

²⁸⁰ Należy oczywiście pamiętać, że przedstawione wyliczenia mają formę testową, a wyniki winny być traktowane wyłącznie jako wartości szacunkowe.

²⁸¹ Najpełniejsze spektrum rozwojowe omawianej ceramiki (przy nieco mniej licznej obecności form post-klasycznych SN) reprezentowane jest na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1.

7. Zasięg terytorialny stylu nadsańskiego

Przed omówieniem zagadnienia związanego z rozlokowaniem stanowisk TKŁ charakteryzujących się obecnością ceramiki SN, należy zwrócić uwagę na znaczące przewartościowanie poglądów, które dokonało się począwszy od lat 80-tych ubiegłego wieku w kwestii rekonstrukcji pełnego zasięgu wymienionej jednostki kulturowej. Szeroki zasięg terytorialny tego ugrupowania (z granicami wyznaczonymi na międzyrzeczu Dunajca i Wisłoki, dolnym i środkowym biegu Nidy, południowo – wschodnim przedpołu Gór Świętokrzyskich, środkowym i dolnym biegu Kamiennej, Wyznicy, południowych zboczach Roztocza, dolnym i środkowym biegu Strwiąża, Dołach Jasielsko – Sanockich), ugruntowany w literaturze przedmiotu zwłaszcza opracowaniami Kazimierza Moskwy (1968, 1982; ryc. 94) w wyniku dokonującego się w ostatnich latach postępu badań, uległ znacznemu ograniczeniu i zawężeniu. Obecnie zasięg TKŁ można identyfikować przede wszystkim z centralną partią Kotliny Sandomierskiej (S. Czopek 2005b, s. 248)

Obszar Kotliny Sandomierskiej jest częścią składową Północnego Podkarpacia (J. Kondracki 2000, s. 305), będąc regionem (o trójkątnym kształcie opartym o Karpaty z wierzchołkiem zwróconym ku północy) charakteryzującym się wybitnie wyraźnymi granicami naturalnymi, o przebiegu prostym (M. Łanczont, J. Wojtanowicz 2005, s. 40, ryc. 2), ryc. 91. Wyróżnianych jest na nim pięć podstawowych typów rzeźby (L. Starkel 2005, s. 13-14, ryc. 1), ryc. 92: wysoczyzny – płaskowyże polodowcowe (Płaskowyże – Tarnowski, Kolbuszowski, Tarnogrodzki, Wysoczyzna Szczepanowska); płaskowyże lessowe (zwłaszcza Wysoczyzna Kańczucka i Płaskowyż Wielicko-Gdowski, Wysoczyzna Chyrowska); terasy lessowe towarzyszące dolinom rzek na odcinkach równoległych do brzegu płaskowyżów lessowych (szczególnie Płaskowyżu Proszowickiego i Kańczuckiego); piaszczyste terasy nadzalewowe towarzyszące większym rzekom (będące albo części stożkami napływowymi rzek, albo rozległymi powierzchniami zwydmionymi – Równiny Rozwadowska i Biłgorajska); równiny zalewowe – holocieńskie, obejmujące szerokie dna dolin.

Po okresie (lata 60-te i 70-te XX wieku) w którym badania koncentrowały się głównie na obszarze położonym w widłach Wisły i Sanu, uwaga badaczy TKŁ skierowała się w głównej mierze ku terenom rozciągającym się nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem (S. Czopek 2005b, s. 246-248), a także ku strefie karpackiej (M. Gedl 1998).

W omawianym kontekście przestrzennym zwraca zwłaszcza uwagę brak typowych materiałów źródłowych, które można byłoby wiązać z TKŁ, w ramach szerokiej strefy karpackiej²⁸². Z obszaru wschodniej części Karpat znane są natomiast materiały (z młodszych okresów epoki brązu) nawiązujące wyraźnie do kultur południowych, szczególnie zaś kultury Gava. Bezpośrednio wiąże się to z odmiennym (w aspekcie kulturowo- osadniczym) rozwojem terenów położonych w górnych dorzeczach Wisłoki, Jasionki i Wisłoka, poczynając od starszego okresu epoki brązu (M. Gedl 1998). Odmienność tych terenów (względem obszarów położonych w dorzeczu Sanu, Wisły, dolnego Wisłoka i Wisłoki) manifestuje się obecnością zabytków związanych z kulturą otomańską lub grupą jasielską (o mieszanym charakterze otomańsko-trzcinieckim - J. Gancarski 1994) przy równoczesnym braku klasycznych materiałów trzcinieckich²⁸³ (S. Czopek 2006b, s. 81). W celu jednoznacznego rozstrzygnięcia kwestii przebiegu południowej granicy osadnictwa tarnobrzesckiego konieczna jest jednak dalsza intensyfikacja badań na obszarze pogórzy.

Wnioski wynikające m.in. z przeprowadzonego programu badań AZP²⁸⁴, wyraźnie wskazują na bardzo nierównomierne rozmieszczenie stanowisk TKŁ (S. Czopek 2005b, s. 241-244, ryc. 1-2). Z całą pewnością można je odczytywać jako odzwierciedlenie preferencji siedliskowych, zwłaszcza w aspekcie walorów środowiskowych. Intensywnością osadniczą wyróżniają się przede wszystkim Przedgórski Płaskowyż Lessowy, a także doliny dużych rzek: Wisły, Sanu, Wisłoka i Wisłoki, przy stosunkowo małej ilości stanowisk lokujących się we „wnętrzu” Kotliny Sandomierskiej np. na terenie Płaskowyżu Kolbuszowskiego (S. Czopek 2005b, s. 242-244, ryc. 1-2). Zjawisko to stanowi niewątpliwie istotną zmianę w stosunku do zasięgu osadnictwa wcześniejszej kultury trzcinieckiej, której gęste osadnictwo dotyczyło w zasadzie całej

²⁸² Za najdalej na południe położone cmentarzysko z obecnością materiałów typowych dla TKŁ można uznać obecnie cmentarzysko w Bachórze-Chodorówce z okolic Dynowa (M. Gedl 1994), prawdopodobnie „tarnobrzescki” charakter posiadają także m.in. materiały ceramiczne pochodzące ze stanowisk leżących w rejonie Zalewu Solińskiego.

²⁸³ W kontekście zagadnienia zasięgu osadnictwa TKŁ fakt ten nabiera tym większego znaczenia, iż jak się obecnie sądzi substrat kultury trzcinieckiej można uznać za najistotniejszy w procesie kształtowania się TKŁ (S. Czopek 2006b, s. 87).

²⁸⁴ Badań niemal zakończonych na obszarze centralnej części Kotliny Sandomierskiej.

Kotliny Sandomierskiej i było związane z rozlokowaniem stanowisk zarówno w dolinach rzek jak i głębszych partiach wysoczyzn (Płaskowyże Kolbuszowski i Tarnogrodzki) (S. Czopek 2006b, s. 81). W tym miejscu nadmienić jednak należy, że społeczności obu wymienionych kultur łączą wyraźne zbieżności w preferencjach siedliskowych, które odnoszą się do dużych dolin rzecznych, a także na terenów lessowych (S. Czopek 2006b, s. 83).

Kierując uwagę ku zagadnieniu przestrzennego rozmieszczenia stanowisk TKŁ z obecną na nich ceramiką SN, można stwierdzić, że stanowiska takie występują w ośmiu regionach (wg podziału Jerzego Kondrackiego - 2000):

1. Równina Tarnobrzaska (5 stanowisk: *Furmany*, stan. 1, 3 – 7, 8²⁸⁵; *Grębów*, stan. 1 – 11; *Obojna – Zaosie*, stan. 1 – 29; *Sokolniki*, stan. 1 – 42),
2. Dolina Dolnego Sanu (17 stanowisk: *Gorzyce*, stan. 1 – 9; *Jastkowice*, stan. 1 – 12; *Kłyżów*, stan. 1 – 15; *Kopki*, stan. 3 – 17; *Paluchy*, stan. 1 – 31; *Pniów*, stan. 1 – 35; *Przędzel*, stan. 5 – 37; *Pysznica*, stan. 1 – 38; *Rudnik*, stan. 10 – 39; *Rzeczyca Długa*, stan. 5 – 40; *Stalowa Wola – Rozwadów*, stan. ? – 43; *Turbia*, stan. 2 – 46; *Ulanów*, stan. 1 – 47; *Wierzawice*, stan. 18 – 48; *Wietlin III*, stan. 1 – 49; *Zarzecze*, stan. 1 – 52; *Zbydniów*, stan. 1 – 54),
3. Nizina Nadwiślańska (15 stanowisk: *Błonie*, stan. 1 – 1; *Dzików*, stan. 2 – 6; *Góry Pieprzowe*, stan. 1 – 10; *Kamień Plebański*, stan. „Góry Pieprzowe” – 13; *Kęblów*, stan. 4 – 14; *Koprzywnica*, stan. 2, „Łysa Góra”, stan. 110 – 18 - 20; *Krzemienica*, stan. 1 – 24; *Łęzkowice*, stan. 1 – 25; *Mokrzyszów*, stan. 1, 2 – 26 – 27; *Piaseczno*, stan. 1 „Krowia Góra” – 32; *Piotrowice*, stan. „Cmentarzysko” – 33; *Sandomierz*, stan. ? – 41; *Zawichost*, stan. ? – 53),
4. Małopolski Przełom Wisły (5 stanowisk: *Borów*, stan. ? – 2, *Kosin*, stan. 1, 2, 3 - 21 – 23; *Świeciechów Duży*, stan. 1 - 44),
5. Przedgórze Ilżeckie (3 stanowiska: *Ćmielów*, stan. 1 – 4; *Drygulec*, stan. 11 – 5; *Podgajcze*, stan. „Cmentarzysko” – 34),
6. Wyżyna Sandomierska (2 stanowiska: *Okalina*, stan. ? – 30; *Prusy*, stan. ? – 36),

²⁸⁵ Nr z katalogu stanowisk – rozdział 10.1.

7. Góry Świętokrzyskie (3 stanowiska: *Kolonia Słoptów*, stan. 6 – 16; *Wojcieszyce*, stan. 4 – 50; *Wojnowice*, stan. 25 – 51),
8. Pradolina Podkarpacka (2 stanowiska: *Budy Łańcuckie*, stan. 1 – 3; *Terliczka*, stan. 5 – 45).

Ad. 1.

Na obszarze Równiny Tarnobrzeskiej (rozciągającym się pomiędzy doliną Wisły na zachodzie, doliną Dolnego Sanu na wschodzie i Płaskowyżem Kolbuszowskim na południu) ceramika SN występuje w inwentarzach grobowych pięciu dużych cmentarzysk (Furmany, stan. 1, 3; Grębów, stan. 1; Obojna – Zaosie, stan. 1, Sokolniki, stan. 1 – 7 - 8, 11, 29, 42).

Wymieniony teren zbudowany jest z piasków rzecznych, tworzących miejscami duże kompleksy wydymowe (obecnie w znacznej mierze zalesione), między którymi występują obniżenia deflacyjne. Przez centralną partię tego obszaru przepływa rzeka Łęg (będąca dopływem Wisły, a biorąca swój początek na terenie Płaskowyżu Kolbuszowskiego), natomiast w przylegającej od zachodu partii doliny Prawisły, rzeka Trześniówka (J. Kondracki 2000, s. 309). Dolne odcinki powyższych rzek cechują szerokie doliny z licznymi małymi ciekami i terenami podmokłymi. Większą część omawianego obszaru zajmują mady i gleby pobagienne, tylko w wyższych partiach terenu zalegają bielice słabo gliniaste. Jako potencjalną roślinność wymienia się tutaj łągi i grądy.

Prężne osadnictwo TKŁ (poświadczone obecnością kilkunastu cmentarzysk i kilkudziesięciu punktów osadniczych) lokowało się głównie w wyższych partiach terenu (krawędzie i stoki), bezpośrednio nad dolinami rzek i terenami zabagnionymi (S. Czopek 1996a, s. 92). W literaturze ocenia się, że zarówno model osadnictwa (preferencje siedliskowe, wielkość mikroregionów), jak też długotrwałość czy skala zaludnienia tego obszaru była zbliżona do innych stref osadnictwa TKŁ (np. regionu nadsańsko-wisłoczańskiego) (S. Czopek 1996a, 94). Oceniając charakter obecności ceramiki SN na poszczególnych stanowiskach w tym dużych nekropolach z tego terenu można stwierdzić, że jest to region (lub ewentualnie jeden z regionów) na którym doszło do ukształtowania

powyższego stylu, a także zapewne jego nieprzerwanego rozwoju, aż do zupełnego zaniku. Największą ilość informacji w tym względzie przynoszą zwłaszcza materiały źródłowe z dużych nekropoli w miejscowości Furmany (stan. 1 i 3), w których inwentarzach grobowych, reprezentowana jest ceramika SN, odzwierciedlająca pełne spektrum rozwojowe tego stylu. Istotny jest również fakt, że na cmentarzysku w Furmanach, stan. 1 (na którym wyraźnie czytelna jest wczesna ceramika tarnobrzeska utrzymana w stylistyce post-trzcinieckiej) zaznaczają swoją obecność, również ostro profilowane, szerokootworowe naczynia wazowate, które mimo że nie wiążą się bezpośrednio ze stylem nadszańskim, mogą być interpretowane jako formy przynależne do „inicjalnego etapu rozwojowego” waz nadszańskich. Z kolei z okresem już w pełni uformowanego i ukształtowanego stylu nadszańskiego (etapem klasycznym, być może jego młodszym odcinkiem), należy wiązać ceramikę SN pochodzącą z cmentarzyska w Grębowie, stan. 1. Natomiast do późnego etapu rozwojowego tego stylu (SNP) przynależy, ceramika SN z cmentarzysk w Sokolnikach, stan. 1 i Obojnie-Zaosiu, stan. 1. Za interpretacją taką przemawia bowiem zarówno aspekt typologiczny tej ceramiki, jak również pozycja chronologiczna odnoszona do pozostałych inwentarzy grobowych pochodzących z tych stanowisk, a także w przypadku cmentarzyska w Obojnie, stan. 1 charakter wyposażenia grobu 12, w którym obok popielnicy typu WN (typ monotetyczny - III²/C/{7},(0)) wystąpił skręt typu Trzęsówka, 3 kolczyki typu Kłyżów i zausznica gwoździowata (E. Szarek-Waszkowska 1973, s. 85, 87).

Ad. 2.

Na obszarze dolnego dorzecza Sanu (33 obszary AZP - na 60 kilometrowym odcinku, począwszy od ujścia Sanu do Wisły w górę biegu Sanu, nieco na południe względem cmentarzyska w Kopkach, stan. 3 - 17), który to teren można uznać za strefę relatywnie zwartego występowania ceramiki SN na stanowiskach TKŁ (odcinek Sanu wyznaczony zasięgiem stanowisk: Pniów, stan. 1 - 35 i Kopki, stan. 3 - 17, ewentualnie krótszy odcinek z południową granicą wyznaczoną stanowiskami położonymi w rejonie ujścia Tanwii: Ulanów, stan. 1 - 47, Przędzel, stan. 5 - 37), zlokalizowano 316 stanowisk TKŁ, w tym: 112 osad, 46 cmentarzysk, 157 śladów osadniczych oraz 1 skarb (A. Pawelec 2005, s. 377, ryc. 12 - 13). Zdecydowana większość z nich znana jest tylko z badań powierzchniowych. Badaniami (w różnym zakresie) objęto 20 cmentarzysk

i 8 osad. Rozwinięta sieć wodna tego obszaru oparta jest na centralnie przepływającym Sanie z jego dopływami prawobrzeżnymi (o charakterze nizinny): Bukową, Pszynką, Tanwią i lewobrzeżnymi: Barcówką, Stróżanką, Rudną, a także krótkim odcinku Wisły.

W oparciu o metodę wieloboków Thiessena, wydzielono na tym terenie 33 mikroregiony osadnicze TKŁ (przy czym traktowano cmentarzyska jako centralne punkty tych struktur) (A. Pawelec 2005, s. 379-383, ryc. 13)²⁸⁶. Stanowiska lokują się tutaj przede wszystkim na terenach o niewielkim stopniu ekspozycji i różnym kierunku nachylenia (z dominacją kierunków: południowego i północnego) na krawędziach teras, a także lekko nachylonych stokach, w mniejszym stopniu terenach sfałdowanych i na cyplach (A. Pawelec 2005, s. 378). Analiza preferencji siedliskowych (w odniesieniu do o takich elementów środowiska jak: ukształtowanie terenu, sieć wodna, gleby, charakter potencjalnej roślinności naturalnej), a bezpośrednio względem wydzielonych na tym terenie czterech stref zasiedlenia (tj. stref dna dolin, wysoczyzn, nizinnych zagłębień bagiennych, równin piaszczystych), ujawniła największą ilość stanowisk tarnobrzeskich w obrębie strefy równin piaszczystych i w dolinie Sanu (z koncentracją przy krawędzi terasy nadzalewowej) i największą gęstością zasiedlenia ($0,28 \text{ stan/km}^2$) w strefie dolin (A. Pawelec 2005, s. 378, ryc. 12). Znamienne jest także, iż na omawianym obszarze zlokalizowano 81 stanowisk kultury trzcinieckiej, przy czym wyraźnie rysują się dwie strefy o większym ich zagęszczeniu. Pierwsza z nich (42 stanowiska) znajduje się nad dolnym Łęgiem (ze skupiskiem tym związane jest prawdopodobnie także jedyne znane z tego obszaru, pewne cmentarzysko w miejscowości Trześń, stan. 3) i w międzyrzeczu dolnego Łęgu i Trześniówki (18 stanowisk w okolicach Grębowa). Druga strefa osadnictwa trzcinieckiego (o bardziej rozproszonym układzie stanowisk) zlokalizowana jest na prawobrzeżu rzeki Tanew (10 stanowisk). W strefie doliny dolnego Sanu stanowiska trzcinieckie występują natomiast w pojedynczym i silnie rozproszonym układzie (A. Pawelec 2005, s. 374-376, ryc. 5). Jak już wzmiankowano powyżej na obszarze dolnego dorzecza Sanu (na odcinku począwszy od węzła Sanu i Wisły po ujście Tanwii do Sanu) obecność ceramiki utrzymanej w stylistyce nadsańskiej na stanowiskach

²⁸⁶ Poprawne zastosowanie tej metody utrudniła jednak tylko przybliżona lokalizacja 9 cmentarzysk występujących w rejonie wideł Wisły i Sanu i 4 takich nekropoli z okolic Rudnika (A. Pawelec 2005, s. 379, ryc. 13).

TKŁ (zwłaszcza na cmentarzyskach – za wyjątkiem pojedynczych znalezisk tej ceramiki, odkrytych na stanowiskach o charakterze osadowym: Rzeczyca Długa, stan. 5; Turbia, stan. 2 – 40, 46), można określić jako dość powszechną. W strefie tej zwraca także uwagę, brak wśród materiałów źródłowych pochodzących ze stanowisk tarnobrzeskich, czytelnej obecności ceramiki odnoszonej do wczesnego okresu rozwojowego tego ugrupowania (ceramiki określanej jako tzw. stylizyka post-trzciniecka). Znamienne jest także, że znany jest stąd tylko jeden „wczesno tarnobrzeksi” skarb (z miejscowości Przędzel z okolic ujścia Tanwii). Wydaje się więc, iż w aspekcie typologicznym ceramika utrzymana w stylizyce nadszańskej, stanowi dla tego terenu wyznacznik najwcześniejszej obecności osadnictwa TKŁ. Z szeregu stanowisk na których zaznaczyła swoją obecność ceramika SN, do najistotniejszych (wśród z tych na których wystąpiły stosunkowo wczesne formy naczyń wykonanych według reguł typowych dla tego stylu) należy przede wszystkim cmentarzysko w Zbydniowie, stan. 1 - 54²⁸⁷. Z pozostałych stanowisk dorzecza Sanu pochodzi natomiast ceramika SN, bądź wyłącznie odmiany klasycznej (Paluchy, stan. 1; Przędzel, stan. 5; Wierzawice, stan. 18 – 31, 37, 48), klasycznej i przekształconej (Gorzyce, stan. 1; Pysznica, stan. 1; Rzeczyca Długa, stan. 5 – 9, 38, 40), lub przekształconej (Kłyżów, stan. 1; Wietlin III, stan.1; Zarzecze, stan. 1 – 15, 49, 52). Ze względu na bardzo fragmentaryczny stan zachowania ceramiki SN, pozyskanej na dalszych stanowiskach TKŁ tej strefy, niemożliwe jest poczynienie względem nich, bliższych określeń typologiczno - historycznych. Oceniając z kolei aspekt frekwencyjny tej ceramiki na stanowiskach dorzecza Sanu (na obszarze położonym na południe od ujścia rzeki Tanew) można stwierdzić, że jej obecność ma tam charakter bardzo epizodyczny i oparty wyłącznie o występowanie pojedynczych egzemplarzy.

Ad. 3, 4.

Niezbyt czytelnie kształtuje się także sytuacja osadniczo – kulturowa na obszarze leżącym na pograniczu trzech regionów fizycznogeograficznych: Kotliny Sandomierskiej, Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Wyżyny Lubelskiej. W szczególności, odnosi się to do odcinka terenu przylegającego po obu stronach do Doliny Przełomowej Środkowej Wisły (ujście Sanu, Wyżnicy i Kamiennej). Jest to rezultatem nienajlepszego stanu badań,

²⁸⁷ Na cmentarzysku tym poza ceramiką SN przed- klasyczną, wystąpiła także ceramika SN klasyczna.

szczególnie w aspekcie opracowań materiałowych (kontrastującego w tym względzie z obszarem położonym w widłach Wisły i Sanu), jak również samej specyfiki pozyskanych źródeł²⁸⁸. Dla młodszych okresów epoki brązu i wczesnej epoki żelaza zidentyfikowano stąd blisko 90 stanowisk (E. Kłosińska 2005, s. 271, ryc. 1).

Na prawobrzeżu Wisły, wydziela się kilka mniejszych skupisk osadnictwa łużyckiego: dwa mikroregiony w dorzeczu Sanny (jeden w okolicach Wólki Szczeckiej, drugi – Kosina), bardziej na północ położone mikroregiony odnoszące się do okolic Opoczki Małej i Świeciechowa, a także mikroregion z okolic ujścia Wyżnicy (E. Kłosińska 2005, s. 273-281, ryc. 1).

Na obszarze lewobrzeża Doliny Przełomowej Środkowej Wisły zapewne także funkcjonowało kilka mikroregionów osadnictwa ludności łużyckiej: w okolicach Sandomierza, Zawichostu i Lasocina (E. Kłosińska 2005, s. 282, ryc. 1).

Niewątpliwie podstawową rolę w kształtowaniu się stosunków osadniczych, a także relacji kulturowych na tym terenie, odgrywały dość zróżnicowane warunki środowiskowe, a także położenie w centralnej partii tego obszaru ważnej arterii komunikacyjnej (E. Kłosińska 2005, s. 271). Na obecnym etapie badań ciągle nierozstrzygnięta pozostaje kwestia początków osadnictwa łużyckiego, a także ewentualność jego potencjalnej współegzystencji z osadnictwem trzcinieckim²⁸⁹. Za prawdopodobny scenariusz rozwoju kulturowego w tej strefie uważa się możliwość pojawienia się w młodszych okresach epoki brązu pierwszej fali osadnictwa łużyckiego (związanego być może z nurtem grupy mazowiecko – podlaskiej kultury łużyckiej) (E. Kłosińska 2004, s. 307). Brak jest natomiast jednoznacznych argumentów,

²⁸⁸ Zbiór ceramiki pochodzący z wymienionego obszaru (występujący tak w kontekście stanowisk osadowych jak i cmentarzysk), datowany na młodsze okresy epoki brązu i z wczesną epokę żelaza, wykazuje cechy typowe zarówno dla całego wschodniego odłamu KŁ, jak również bezpośrednio dla TKŁ, a także innych ugrupowań kulturowych (np. grób skrzyniowy w miejscowości Bliskowice, pow. Annopol nawiązujący do podobnych obiektów z górnego i środkowego Naddnieprza – E. Kłosińska 2005, s. 280-281, ryc. 9).

²⁸⁹ Elżbieta Kłosińska wskazuje na zjawisko częściowego terytorialnego wykluczania się trzcinieckiej i łużyckiej strefy zasiedlenia, przy czym wyjątkiem w tym względzie byłby mikroregion kosiński skąd znane są materiały poświadczające osadnictwo obu wzmiankowanych ugrupowań kulturowych (przy czym obserwowane relacje nie mają charakteru układów stratygraficznych) (E. Kłosińska 2005, s. 284).

które wskazywałyby na obecność wczesnego (faza I) osadnictwa TKŁ²⁹⁰. Dla wyjaśnienia tego zagadnienia niewątpliwie kluczową rolę odgrywają materiały z nieopublikowanego cmentarzyska Świeciechowie Dużym, stan. 1 (Z. Wichrowski 1983). Nie ulega natomiast wątpliwości, że osadnictwo ludności TKŁ wkracza na ten teren (zapewne bezpośrednio z Kotliny Sandomierskiej) na początku wczesnej epoki żelaza. Ważnym tego świadectwem jest ceramika SN z cmentarzysk w Pniowie, stan. 1 - 35; Borowa, stan. 1 - 2; Kosina, stan. 2, i 1, 3? - 21-23 i Świeciechowa Dużego, stan. 1 - 44. W aspekcie chronologicznym wazy nadszańskie z Pniowa, stan. 1 i Borowa, stan. 1, można prawdopodobnie odnosić do klasycznego (rozwinętego) etapu rozwojowego SN, natomiast okazy naczyń tego typu z Kosina, stan. 2 i Świeciechowa Dużego, stan. 1 do etapu późnego (SNP).

Niemniej osadnictwo TKŁ na powyższym obszarze objęło tylko niektóre partie terenu w strefach dolin Wisły i Sanny, a wymienione cmentarzyska można traktować jako centra (lecz nie w dosłownym znaczeniu) poszczególnych mikroregionów²⁹¹.

Analogicznie można ocenić przebieg zmian kulturowych w strefie doliny Środkowej Wisły na jej lewobrzeżu²⁹². Stanowiska na których stwierdzono ceramikę SN wyznaczają 2 lub 3 mikroregiony w okolicach Sandomierza (cmentarzyska: Góry Pieprzowe, stan. 1 - 10; Kamień Plebański, stan. Góry Pieprzowe - 13, są to stanowiska z ceramiką SNK ?/ SNP ?; Sandomierz, stan. ? - 41) i Zawichostu (osada z Zawichostu, stan. ? - 53 i cmentarzysko z Piotrowic, stan. Cmentarzysko - 33 - stanowiska z ceramiką SNP).

²⁹⁰ Wzmiankowana w literaturze (E. Kłosińska 2004, s. 307) obecność garnków esowatych (np. grób 64) wśród materiałów z tej nekropolii nie stanowi wiążącego argumentu wskazującego na wczesno tarnobrzeski charakter tego stanowiska z racji powszechnej obecności tej formy ceramicznej w całej wschodniej strefie wczesnego osadnictwa łużyckiego.

²⁹¹ Należy jednak nadmienić, że przez niektórych badaczy kwestionowana jest nie tylko przynależność do ugrupowania tarnobrzeskiego cmentarzysk ze stanowisk 1 i 3 w Kosinie (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974; E. Kłosińska 2005, s. 276-277), ale także tarnobrzeski charakter dużej nekropolii na stanowisku 2 w tej miejscowości (przy czym wskazuje się tutaj zarówno na odmienności z zakresu kultury materialnej, zwłaszcza ceramiki jak i w samej obrzędowości pogrzebowej) (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 318).

²⁹² Na tym terenie jednak dotychczas nie prowadzono badań wykopaliskowych, a materiały źródłowe zostały pozyskane w wyłącznie wyniku przypadkowych odkryć.

Ad. 3.

Na obszarze Niziny Nadwiślańskiej ceramika SN, poza wzmiankowanymi powyżej stanowiskami z okolic Sandomierza i Zawichostu występuje także w międzyrzeczu Wisły i dolnej Trześniówki (na prawobrzeżu Wisły: cmentarzysko w Dzikowie, stan. 2 – 5; na lewobrzeżu Trześniówki: cmentarzyska w Mokrzeszowie, stan. 1 i 2 – 26 - 27) w międzyrzeczu Wisły i dolnej Koprzywianki (cmentarzysko w miejscowości Błonie, stan. 1 – 1) nad dolną Koprzywianką (osada ? w Koprzywnicy, stan. 18; osada i cmentarzysko ? na stanowisku „Łysa Góra” w Koprzywnicy; osada ? na stanowisku 110 w Koprzywnicy – 18 - 20) na lewobrzeżu Wisły w okolicach Piaseczna (osada w Piasecznie, stan. 1 „Krowia Góra” – 32), a także w międzyrzeczu Wisły, dolnej Wisłoki i górnej Trześniówki (osada w Kębłowie, stan. 4 – 14 i cmentarzysko w Krzemienicy, stan. 1 – 24).

Do omawianego, nizinnego pasa doliny Wisły przylegają od południowego wschodu piaszczyste wyniesienia Garbu Tarnobrzeskiego (między Wisłą i Trześniówką), przechodzące w zachodnią partię Równiny Tarnobrzeskiej, natomiast od północnego zachodu obszar Niecki Połanieckiej (podział wg Jerzego Kondrackiego – 2000). Teren ten charakteryzuje rozwinięta sieć hydrograficzna (zwłaszcza na prawobrzeżu Wisły z Trześniówką i jej dopływami Rowem Kanopskim i Łyczkiem, zaś na lewobrzeżu – dolnym dorzeczem Koprzywianki). Po obu stronach doliny Wisły występowały pierwotnie liczne tereny podmokłe, stanowiące prawdopodobnie istotne bariery dla osadnictwa w tym regionie (S. Czopek 1994, s. 27; 2004, s. 126-127). W tym kontekście ważną rolę (jako tereny korzystne dla osadnictwa) spełniały piaszczyste wyniesienia Garbu Tarnobrzeskiego (S. Czopek 2004, s. 127). Łącznie na obszarze prawobrzeża Wisły, nad dolną i środkową Trześniówką, w międzyrzeczu Wisły, Trześniówki i dolnej Wisłoki (odcinek o okolic Tarnobrzega po ujście Wisłoki) zidentyfikowano 187 stanowisk łużyckich (S. Czopek 2004, s. 128-136, ryc. 16, tabela 13).

Na opisanym terenie ceramika SN występuje na stanowiskach TKŁ dość powszechnie, przy czym uwagę tą należy odnosić zwłaszcza do odcinka Doliny Nadwiślańskiej, poczynając od okolic Sandomierza na północy do okolic Piaseczna na południu. W wymiarze frekwencyjnym nasilenie obecności tego stylu ceramicznego (zwłaszcza na cmentarzyskach) można zaobserwować szczególnie w rejonie Tarnobrzega (cmentarzyska: w Dzikowie, stan. 1; Mokrzeszowie, stan. 1 - 2; Błoniu, stan. 1;

Koprzywnicy, stan. Łysa Góra; osady ? w Koprzywnicy, stan. 2, 110; Piasecznie, stan. Krowia Góra). Należy sądzić, iż obszar ten także należy do terenu na którym doszło do ukształtowania stylu nadsańskiego, a także stosunkowo długiego okresu jego rozwoju. Za interpretacją taką przemawia zwłaszcza proto- i przed- klasyczny charakter WN z cmentarzyska w Dzikowie, stan. 1, jak również klasyczny i przekształcony charakter naczyń powyższego typu z cmentarzysk w Mokrzyszowie, stan. 1, 2. Analogicznie ceramikę SN z cmentarzyska w Błoniu, stan. 1 można wiązać z etapem klasycznym (SNK) i przekształconym (SNP) w ramach rozwoju powyższego stylu.

Na południowy zachód od wymienionego obszaru (na odcinku doliny Wisły), obecność SN ma charakter epizodyczny i stosunkowo późno- czasowy (SNP) (cmentarzysko w Krzemienicy, stan. 1 i pobliska osada w Kębłowie, stan. 4). Przesłankami które wskazują na taką interpretację są zarówno obserwacje z zakresu typologicznego ceramiki SN, jak również kontekst typologiczno - periodyzacyjny pozostałych materiałów źródłowych z tych stanowisk.

Zapewne ten bardzo ograniczony „napływ” ceramiki SN do tej strefy (prawobrzeże Wisły i dolnej Wisłoki) związany jest w biegnącą tu potencjalnie rubieżą kulturową, przebiegającą między grupą górnośląsko – małopolską KŁ, a TKŁ. Wyjątkowego znaczenia nabiera w tym względzie materiał ceramiczny o górnośląsko-małopolskim charakterze z osady w Kliszowie, stan. 3 (S. Czopek 2003, 2004; S. Cygan 2005, s. 354).

Zupełnie odosobnioną pozycję (w aspekcie położenia geograficznego i kontekstu kulturowego) w ramach obszaru Niziny Nadwiślańskiej, zajmuje natomiast ceramika SN (pozyskana w kontekście grobowym) na stanowisku 1 w miejscowości Łęzkowice w powiecie bocheńskim.

Ad. 5, 6, 7.

Na obecnym etapie badań niezwykle trudny do oceny jest charakter zjawisk kulturowych przebiegających w młodszych okresach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza na obszarach położonych na zachód i północ od Niziny Nadwiślańskiej (na odcinku poczynając od ujścia Nidy ku dolnemu dorzeczu Kamiennej). Dla tego zróżnicowanego geomorfologicznie obszaru obejmującego południowo – wschodnie partie: Doliny Nidy,

Niecki Soleckiej, Garbu Pińczowskiego, Niecki Połanieckiej, Pogórza Szydłowskiego, Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Sandomierskiej i Przedgórze Iłżeckiego (podział wg J. Kondrackiego 2000), dotychczas poczynione ustalenia (oparte głównie na studiach Jacka Miśkiewicza – 1962; 1968) należy ocenić jako w znacznej mierze zdezaktualizowane (zwłaszcza za sprawą „współczesnej”, często jednak nieopracowanej i nieopublikowanej bazy źródłowej (S. Czopek 2004, s. 139). Wiele przesłanek wskazuje na to, iż względnie zwarte osadnictwo TKŁ ograniczone jest tutaj niemal wyłącznie do strefy bezpośrednio sąsiadującej z Niziną Nadwiślańską, natomiast obszary położone bardziej na zachód i północ podlegały w różnych okresach jedynie mniej lub bardziej silnej infiltracji lub oddziaływaniom tego ugrupowania. Niewykluczone jest także, że wykreowany w literaturze przedmiotu obraz łużyckich stref osadniczych o kulturowo mieszanym (mozaikowym) układzie stanowisk (por. A. Matoga 1989, s. 264 – tam literatura), należy odczytywać nie tyle w kontekście współczesnego układu przestrzennego, ile przez pryzmat następujących po sobie zmian kulturowych, a więc aspekcie chronologicznym. Zjawisko to jest nieco bardziej czytelne zwłaszcza w południowej części omawianego obszaru, w międzyrzeczu Nidy, Wschodniej i Czarnej, przejawiając się rozdzielonym terytorialnie (przynajmniej od schyłku epoki brązu) układem stanowisk grupy górnośląsko-małopolskiej KŁ i TKŁ (z następującym w okresie halsztackim stopniowym zanikiem stanowisk górnośląsko-małopolskich, zastąpionych przez stanowiska z materiałami źródłowymi o cechach zbliżonych do znanych z późnej, schyłkowej fazy TKŁ) (A. Matoga 1989, s. 270).

Nieliczne stanowiska z występującymi na nich pojedynczymi formami ceramiki SN zwłaszcza WN, dochodzące do środkowego dorzecza Kamiennej (Ćmielów, stan. 1; Drygulec, stan. 11; Podgajcze, stan. „Cmentarzysko” – 4 - 5, 34) środkowego i górnego dorzecza Koprzywianki (Wojcieszycy, stan. 4; Wojnowice, stan. 25 – 50 - 51) i Opatówki (Okalina, stan. ? – 30), stanowią niewątpliwe świadectwo oddziaływań (lecz niezbyt silnych, za czym przemawia zwłaszcza ilościowy aspekt powyższych znalezisk) ze strony prawdopodobnie w pełni już wykształconego stylu nadsańskiego, na tamtejsze lokalne środowisko KŁ²⁹³. Zjawisko to stanowi element coraz silniej rysujących się i zapewne

²⁹³ W chwili obecnej trudno jest jednak jednoznacznie rozstrzygnąć problem w jakim stopniu wymienione stanowiska z występującą na nich (lecz bardzo nieliczną) ceramiką SN, należy wiązać z TKŁ

szerszych powiązań kulturowych (tak w aspekcie oddziaływań jak i potencjalnych wzajemnych infiltracji) między grupą górnośląsko - małopolską KŁ, a TKŁ. Ostatnio w literaturze przedmiotu akcentuje się bowiem coraz bardziej dobitnie, iż silne oddziaływania (bądź infiltracja) środowiska górnośląsko – małopolskiego na obszar zajęty przez TKŁ, poświadczają nie tylko stanowiska z prawobrzeża środkowej Wisły i dolnego biegu Wisłoki (m.in. cmentarzysko w Knapach, stan. 6; osada w Kliszowie, stan. 3 – S. Czopek 2003, 2004), ale także stanowiska zlokalizowane w środkowym dorzeczu Sanu (Wierzawice stan. 18 – ryc. 85; 48, badania autora) czy nawet w dolnym dorzeczu Wisłoka (Terliczka, stan. 5 – 45)²⁹⁴.

Ad. 8.

Z obszaru Pradoliny Podkarpackiej z dorzecza dolnego Wisłoka, ceramika SN znana jest tylko z dwóch stanowisk (Budy Łańcuckie, stan. 1 i Terliczka, stan. 5 - 3, 45). W przypadku jednak stanowiska w Budach Łańcuckich istnieje dość duże prawdopodobieństwo, że część materiałów zabytkowych mu przypisanych (w tym uwzględnione w niniejszej pracy fragmenty dwóch waz nadszańskich: klasycznej i przekształconej) w istocie z niego nie pochodzi lecz stanowi fragment większej kolekcji zabytków pozyskanych na innych terenach²⁹⁵. W tej sytuacji niewykluczone jest, że wazy nadszańskie wiązane z tym stanowiskiem pierwotnie odkryto na obszarze dolnego dorzecza Sanu.

Wyjątkowy charakter posiada natomiast materiał ceramiczny pochodzący ze stanowiska osadowego w Terliczce, stan 5 – 45. W całym zbiorze pochodzącej z tego

(tak jak to interpretowano w starszej literaturze przedmiotu – np. J. Miśkiewicz 1968; K. Moskwa 1982), a w jakim stopniu z grupą górnośląsko-małopolską.

²⁹⁴ Materiał źródłowy pochodzący z badań szeroko płaszczyznowych na tym stanowisku przygotowywany jest obecnie do publikacji.

²⁹⁵ Stanowisko oznaczone jako nr 1 w miejscowości Budy Łańcuckie objęte było w 1948 roku amatorskimi poszukiwaniami i badaniami wykopaliskowymi. Niemniej „wyjątkowy charakter” wielu zabytków (stanowiących jakoby rezultat tych poszukiwań - w tym niektóre formy ceramiczne) przekazanych do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie przez odkrywców, wskazuje na ich potencjalnie „kolekcyjnerski wymiar” (Ł. Niemiec 2003).

stanowiska ceramiki, bardzo czytelne są wpływy ośrodka garncarskiego grupy górnoląsko-małopolskiej KŁ, które także w aspekcie ilościowym można na tym stanowisku uznać za zdecydowanie dominujące. Stosunkowo nieliczny jest natomiast zbiór form ceramicznych o bardziej „tarnobrzeskim” charakterze. Do tej nielicznej grupy naczyń można zaliczyć zwłaszcza okazy mis i miseczek, które wykazują bliskie pokrewieństwo (również w wymiarze technologicznym lecz o widocznej „lokalnej specyfice metryczno – tektonicznej”) względem naczyń określanych jako MZ. Znamienne jest jednak, że na stanowisku tym nie wystąpiły WN.

Z przytoczonych faktów należy wywnioskować, iż stopień nasilenia obecności ceramiki SN na stanowiskach TKŁ Pradoliny Podkarpackiej można określić jako wyjątkowo niski i sporadyczny²⁹⁶.

Z nakreślonego powyżej przestrzennego układu stanowisk TKŁ o poświadczonej obecności form ceramicznych SN wynika jednoznacznie, że w ścisły sposób stanowiska te ograniczone są do obszaru dorzecza Wisły i Sanu (zajmując Równinę Tarnobrzeską, dolinę Sanu na odcinku od węzła Wisła-San do ujścia Tanwii, a także odcinek doliny środkowej Wisły od ujścia Sanu do okolic Piaseczna). Za tak zakreślonym zakresem przestrzennym tego zjawiska, przemawia zwłaszcza powszechna obecność ceramiki SN na poszczególnych stanowiskach tej strefy, zwłaszcza dużych cmentarzyskach z nierzadko rysującą się dominacją frekwencyjną względem innych, obecnych tam stylistyk ceramicznych (co widoczne jest zwłaszcza na cmentarzyskach w Furmanach, stan. 1; Pysznicy, stan. 1; Zbydniowie, stan. 1; Gorzycach, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 1).

Po dokonaniu charakterystyki poszczególnych regionów fizyczno – geograficznych niezbędna wydaje się ocena skali obecności ceramiki SN w ramach bardziej ogólnie pojmowanych relacji przestrzennych. Analiza taka powinna uwzględniać zarówno frekwencję naczyń SN, jak również ilość stanowisk z których jest pozyskana.

W efekcie przeprowadzonego postępowania uzyskano trójstrefowy model zasięgu terytorialnego stanowisk z ceramiką SN (strefy: A, B, C), odwzorowujący „rozkład frekwencyjny” tej ceramiki (ryc. 94). Potencjał źródłowy i znaczenie pięciu największych cmentarzysk dla stylu nadsańskiego (Pysznicy, stan. 1; Furmanów, stan. 1; Zbydniowa,

²⁹⁶ Przy czym z całą pewnością nie jest to wynikiem aktualnego stanu badań stanowisk TKŁ w tej strefie.

stan. 1; Gorzyc, stan. 1 i Mokrzyszowa, stan. 1) dobitnie obrazują przytoczone poniżej wartości. Ze stanowisk tych pochodzi łącznie 1054 naczyń wykonanych według reguł SN, na ogólną liczbę 1190 naczyń jakie udało się zarejestrować dla całej omawianej stylistyki (tj. 88, 6% wszystkich naczyń SN: w tym 730 egzemplarzy WN 90, 6% wszystkich znanych WN; 267 okazów MZ 91,4% wszystkich MZ; 57 form DzN 93,4% wszystkich DzN). Zasięgiem terytorialnym wymienione stanowiska obejmują stosunkowo niewielki obszar o powierzchni około 179,5 km². Dla tak określonej strefy - wskaźnik (1 stanowisko z ceramiką SN/obszar strefy) osiąga wartość 1/35,9 km². O tym, że teren ten można bez wątpliwości identyfikować z największym stopniem nasilenia obecności ceramiki grobowej SN przekonują również dalsze wskaźniki:

- a) Wskaźnik 1: dotyczący ogólnej liczby pozyskanych naczyń SN (1054 naczyń) / względem liczby stanowisk z ceramiką SN (5) - osiąga wartość 210, 8 naczyń SN / na 1 stanowisko z ceramiką SN.
- b) Wskaźnik 2: odnoszący liczbę naczyń SN (1054 naczyń) / do całej powierzchni strefy (179,5 km²) - wynosi 5,9 naczyń SN / na 1 km².

Uwzględniając relatywnie wysoką frekwencję stanowisk z ceramiką SN na terenach bezpośrednio przylegających do wymienionego wyżej obszaru, zdecydowano o wyznaczeniu nieco szerszego zasięgu, odpowiadającego pierwszej z wydzielonych stref (A). Objęła ona powierzchnię około 506,5 km². Dla obecnych tu 21 stanowisk z ceramiką SN; wskaźnik (1 stanowisko z ceramiką SN/obszar strefy) wynosi 1/24,1 km². Zasięg strefy (oparty o przebieg dolin Wisły i Sanu) wyznaczają stanowiska w Pniowie, stan. 1 na północy, Dzikowie, stan. 2 na zachodzie, Rzeczycy Długiej, stan. 5 na wschodzie, a także w Zarzeczcu, stan. 1 i Mokrzyszowie, stan. 2 na południu. Z 21 stanowisk tego obszaru pochodzi łącznie 1102 naczynia SN, co stanowi 92,6% wszystkich naczyń tej stylistyki (w tym odpowiednio: 768 egzemplarze WN; 277 MZ; 57 DzN). Kolejne wskaźniki opisujące ten obszar kształtują się następująco:

- a) Wskaźnik 1: liczba naczyń SN (1102 naczyń) / liczba stanowisk z ceramiką SN (21) - wynosi 52,5 naczyń / na 1 stanowisko z ceramiką SN.
- b) Wskaźnik 2: liczba naczyń SN (1102) / powierzchnia strefy (506,5 km²) - wynosi 2,2 naczyń / 1 km².

Druga strefa (B), którą można określić jako obszar na którym ceramika SN czytelnie zaznacza swoją obecność (mimo ogólnie niskich wskaźników frekwencyjnych), obejmuje powierzchnię około 1857 km². Dla obecnych tu 39 stanowisk z ceramiką SN; wskaźnik (1 stanowisko z ceramiką SN/obszar strefy) wynosi 1/47,6 km². W zestawieniu z powierzchnią strefy A obszar jej poszerza się w kierunkach północnym, południowym i zachodnim (zasięg wyznaczają stanowiska w Piotrowicach, stan. Cmentarzysko na północy, Kopki, stan. 3 i Krzemienica, stan. 1 na południu, a także stanowiska „Łysa Góra” i stan. 110 w Koprzywnicy na zachodzie). Z wymienionego terenu pochodzi 1159 naczyń wykonanych w stylistyce nadsańskiej, co stanowi 97,4 % wszystkich znanych naczyń SN (odpowiednio: 806 okazów WN; 292 MZ; 61 DzN). Najważniejsze wskaźniki opisujące tą strefę przybierają następujące wartości:

- a) Wskaźnik 1: ogólna liczba naczyń SN (1159) / względem liczby stanowisk z ceramiką SN (39) - wynosi 29,8 naczyń / na 1 stanowisko z ceramiką SN.
- b) Wskaźnik 2: liczba naczyń SN (1159) / do całej powierzchni strefy (1857 km²) - wynosi 0,6 naczyń / na 1 km².

Ostatnią strefę - C (na której obecność ceramiki grobowej SN w wymiarze frekwencyjnym, można określić jako rzadką) wyznacza maksymalny zasięg stanowisk obejmujących powierzchnię około 4930 km² (pomijając leżące skrajnie i na uboczu stanowisko 1 w Łęzkowicach, powierzchnia tej strefy wynosi 4130 km²). Dla obecnych tutaj 53 lub 52 stanowisk z ceramiką SN, wskaźnik (1 stanowisko z ceramiką SN/obszar strefy) przybiera wartość, odpowiednio 1/93 km² lub 1/79,4 km². Zasięg powyższej strefy wyznaczają stanowiska w Świeciechowie Dużym, stan. 1 na północy, w Wietlinie III, stan. 1 na południowym wschodzie, w Łęzkowicach, stan. 1 południowym zachodzie, a także Podgajcze, stan. Cmentarzysko i Wojnowice, stan. 25 na północnym zachodzie. Tak zakreślony obszar odpowiada całkowitemu terytorialnemu zasięgowi naczyń SN. Łącznie zidentyfikowano na nim 1190 form ceramiki SN, odpowiednio: 820 form WN; 309 MZ; 61 DzN. Główne wskaźniki charakteryzujące ten obszar kształtują się następująco:

- a) Wskaźnik 1: ogólna liczba naczyń SN (1190) / liczba stanowisk z ceramiką SN (54) - wynosi 22 naczyń / na 1 stanowisko z ceramiką SN.

b) Wskaźnik 2: liczba naczyń SN (1190) / całkowita powierzchnia strefy (4930 km²) - wynosi 0,2 naczynia / na 1km².

Przedstawiony model relacji przestrzennych stanowisk z ceramiką SN (ryc. 94), wskazuje na regionalny charakter opisywanego zjawiska (szczególnie w aspekcie frekwencji naczyń SN) i jego ścisły związek z terytorium strefy A. Interesującym jest fakt, iż teren na którym prawdopodobnie doszło do uformowania się omawianego stylu (a więc międzyrzecze dolnego Sanu, Łęgu, Trześniówki i środkowej Wisły) w dużej mierze pokrywa się ze strefą na której w starszym okresie epoki brązu rozwijało się prężne osadnictwo kultury trzcinieckiej (z poświadczoną, silną enklawą tego osadnictwa w dolnym dorzeczu Łęgu).

Wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych tego obszaru, a więc zarówno dużych jak i małych rzek, w pełni wykształcona SN rozprzestrzeniała się na dalsze obszary. Przy czym znamienne jest, iż większe nasilenie tego procesu można zaobserwować zwłaszcza odniesieniu do kierunku zachodniego (z ukierunkowaniem na grupę górnośląsko-małopolską KŁ) i północnego (w kierunku terytorium grupy mazowiecko - podlaskiej KŁ)²⁹⁷. Stylistyka nadsańska dotarła więc w dół biegu Wisły do okolic Annopola, a w kierunku zachodnim do środkowego dorzecza Kamiennej i górnych dorzeczy Opatówki i Koprzywianki. W kierunku południowym lepiej czytelne oddziaływania SN widoczne są w okolicach Leżajska, epizodyczne zaś tylko w okolicach Rzeszowa. Bardzo istotna wydaje się również obserwacja wskazująca na ścisłe pokrywanie się wschodnich granic wydzielonych stref: A-C (ryc. 94). W ogólnym ujęciu ich przebieg można odnieść do wschodniego skraju doliny dolnego Sanu i Wisły (na jej odcinku od węzła Wisła – San do okolic Annopola). Ocena tego faktu (uwzględniająca aktualny stan badań) może skłaniać do traktowania tej granicy jako szeroko pojmowanej północno – wschodniej rubieży TKŁ w okresie rozwoju ceramiki SN²⁹⁸.

²⁹⁷ Bez wątpienia w procesie rozprzestrzeniania się SN kluczową rolę odgrywało, szeroko pojmowane zjawisko tzw. wymiany kobiet.

²⁹⁸ W aspekcie środowiskowym wymieniona granica przebiegałaby wschodnim skrajem doliny dolnego Sanu i stosunkowo krótkiego odcinka doliny Wisły, na styku z Płaskowyżem Tarnogrodzkim i Równiną Biłgorajską (ryc. 91).

Strefowy model rozmieszczenia stanowisk archeologicznych z ceramiką SN ukazuje również przenikanie się wydzielonych stref (A-C ; ryc. 94) z poszczególnymi jednostkami fizyczno – geograficznymi. W konsekwencji można więc stwierdzić, że w procesie rozpowszechniania się wymienionego stylu ceramicznego, kluczowej roli nie odegrały czynniki środowiskowe, a prawdopodobnie w znacznie większym stopniu relacje kulturowe i społeczne (zwłaszcza ze sfery zachowań funeralnych).

8. Społeczny kontekst wytwarzania i użytkowania ceramiki SN

Nie ulega wątpliwości, że działania społeczne pojedynczych ludzi w pradziejach były bardzo złożone i trudne do odczytania w trakcie analiz konkretnych materiałów źródłowych (J. Ostoja-Zagórski 1989, s. 190). Mimo, że każda sfera działań kulturowych stwarza okazję do ujawniania się podstawowych relacji międzyludzkich (A. Mierzwiński 2005, s. 209), materiał archeologiczny nie dostarcza na nie bezpośrednich dowodów (J. Dąbrowski 1977). Nasuwa się więc fundamentalne pytanie o dobór właściwych dróg postępowania badawczego, jak również takie postrzeganie materiałów źródłowych, które sprzyjałoby spójnym, a przede wszystkim trafnym rozwiązaniom natury interpretacyjnej.

W bezpośredniej praktyce naukowej, postrzeganie źródeł często oparte jest na wizji postępu, traktowanej jako nieuchronny i ukierunkowany proces metahistoryczny, przy czym w ujęciu ewolucjonistycznym, przeważnie wyrażany za pomocą mikrocykli i schematów rozwojowych. Podejście takie stwarza jednak szereg zagrożeń na które zwracano już niejednokrotnie uwagę (A. Mierzwiński 2005, s. 212).

W kompleksowym ujęciu charakterystyka społeczeństw pradziejowych winna zawierać pięć zasadniczych elementów: populację ludzką, środowisko przyrodnicze, gospodarkę, strukturę społeczną, program zachowań społecznych i gospodarczych (S. Czopek 1996a, s. 13, ryc. 2). W wyjaśnieniu poszczególnych zagadnień zróżnicowaną przydatność wykazują różne kategorie źródeł archeologicznych. Cmentarzyskom mimo, iż niosą poważny zasób możliwości badawczych w odniesieniu do wszystkich pięciu elementów systemu biokulturowego, przypada szczególna rola zwłaszcza w rekonstrukcji systemu społecznego (J. Gąsowski 1959, B. Gediga 1963; T. Rysiewska 1996), w wielkości i charakteru populacji (E. Wiśniewska, B. Szybowicz 1989; 1995, s. 37, 47; S. Czopek 2001, s. 2006a, s. 114-125), a także rekonstrukcji programu społecznych zachowań (S. Czopek 1996a, s. 13). Nie bez znaczenia dla efektywności podejmowanych analiz jest również aktualny stan badań (charakteryzujący się większym stopieniem przebadania cmentarzysk, niż ma to miejsce w przypadku pozostałych kategorii stanowisk, zwłaszcza osad). TKŁ jest bowiem jednym z wielu ugrupowań kulturowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, które znane są przede wszystkim z cmentarzysk (S. Czopek 1996a, s. 12).

Przed podjęciem rozważań z zakresu społecznego aspektu wytwarzania i użytkowania ceramiki SN, warto przypomnieć najważniejsze ustalenia i koncepcje opisujące ogólną strukturę społeczną ludności TKŁ.

Hipotetyczny model niniejszej struktury (opracowany na podstawie badań osadniczych i skonfrontowany z wynikami analiz stanowisk sepulkralnych), odnoszony do wielkodoliny stref siedliskowych przedstawia się następująco: 1. jednostka, 2. grupa domowa (w znaczeniu rodzina lub rodzina funkcyjna), 3. grupa lokalna, uformowana przez kilka grup domowych, stanowiąca odpowiednik rodów lub nawet małych plemion, 4. grupa regionalna, mezoregionalna lub makroregionalna, 5. ogół społeczeństwa całej grupy kulturowej (S. Czopek 1996a, s. 103-104, ryc. 60) (tabela 41).

Bez wątplenia podstawową komórką społeczną była rodzina. W odniesieniu do KŁ jako dominujące można określić sądy, wskazujące na ich monogamiczny charakter (jednym z czynników wykorzystywanych dla uargumentowania takiego stanowiska jest np. wielkość domostw), niemniej w przypadku starszyny rodowej sugerowana jest także ewentualność wielożeństwa (por. K. Moskwa 1976, s. 134).

W literaturze przedmiotu artykułowany jest jednogłośnie pogląd (w tym również w odniesieniu do omawianej jednostki kulturowej), iż cmentarzyska, pozostawały do dyspozycji poszczególnych wspólnot lokalnych (Z. Bukowski 1979 s. 247; 1990, s. 100; Z. Bukowski, J. Dąbrowski 1982, s. 265; S. Czopek 1996a, s. 104-105; T. Rysiewska 2002, s. 47). W ujęciu tym, użytkowanie określonych części cmentarzysk – stref, przypada niewielkim grupom 6 - 10 osobowym, związanych więzami pokrewieństwa (w rodzaju grupy domowej lub rodziny funkcjonalnej), zamieszkującej jednodworcze czy jednozagrodowe osady (S. Czopek 1996a, s. 103-104). W ostatnich latach w nawiązaniu do wcześniej zgłaszanych sugestii, wskazujących iż układ przestrzenny cmentarzysk KŁ stanowi wyraz nie tylko zróżnicowania chronologicznego, ale odzwierciedla również organizację społeczną (plemień,ród, rodzina) (J. Gąssowski 1959, s. 19-34; B. Gediga 1963, s. 29), podjęto próbę szczegółowego przeanalizowania tych koncepcji (T. Rysiewska 1996). Na podstawie wieloaspektowych i wielokierunkowych analiz szeregu cmentarzysk (w tym także cmentarzysk TKŁ) Teresa Rysiewska wnioskuje istnienie potencjalnej, patrylinearnej sukcesji pokrewieństwa

omawianej społeczności, patrylokalnej siedziby małżeńskiej²⁹⁹, w powiązaniu z obecnością uogólnionej wymiany kobiet, którą realizowano w ramach szerszych kręgów wymiany matrylinearnej, zapewne przy powszechnej formie małżeństwa matrylaternego³⁰⁰ (T. Rysiewska 2002, s. 46). Znamienne jest również przeciwstawianie silnie rysujących się podziałów na duże skupiska grobów cmentarzysk TKŁ³⁰¹ (obecne w literaturze przedmiotu - z interpretacją kładącą nacisk na aspekt pokrewieństwa osobników), dość homogennym (w kontekście przestrzennego rozplanowania) cmentarzyskom grupy górnośląsko - małopolskiej (T. Rysiewska 2002, s. 47). Niemniej na części cmentarzysk (w tym przynależnych do grupy stanowisk z których materiał ceramiczny poddano analizie w niniejszej pracy, zwłaszcza cmentarzyskiem w Pysznicy, stan. 1), stwierdzono nieco odmienną prawidłowość w przestrzennym rozmieszczeniu obiektów grobowych. Odmienność powyższa zaznacza się przede wszystkim nieczytelnością wyraźniej rysujących się zagęszczeń grobów (skupisk), przedzielonych strefami rozrzedzonego występowania takich obiektów, interpretowaną jako przejaw niewydzielenia się mniejszych struktur krewniaczych (rodzinnych) w obrębie dużego cmentarzyska „rodowego” (S. Czopek 1999, s. 111; 2001, s. 185 – 186). Jeżeli interpretację taką można uznać za miarodajną to wskazuje ona na szczególne znaczenie w tym czasie dla społeczności tarnobrzeskiej - struktury rodowej. Proces zmiany jej znaczenia (przejawiający się odchodzeniem od niepodzielnego przestrzennego układu grobów na cmentarzyskach) przebiegałby następnie (w okresie HaD?) w kierunku wzrostu znaczenia mniejszych jednostek (rodzin), które oparte były w większym stopniu na związkach egzystencjonalnych (S. Czopek 2001, s. 186). Zjawisko to charakteryzowałoby

²⁹⁹ Teresa Rysiewska nadmienia jednak, że w świetle rezultatów analiz wyposażenia pochówków kobiet i mężczyzn m. in. w przedmioty brązowe (zwłaszcza na cmentarzysku w Zbydniowie, stan. 1), a także w oparciu o szereg innych obserwacji, zakładany dawniej patriarchalny charakter społeczności TKŁ przybiera nieco mniej zdecydowany charakter – 2002, s. 47-48.

³⁰⁰ Mężczyzn z danego rodu z kobietami z rodów z których pochodziły ich matki – T. Rysiewska 2002, s.46.

³⁰¹ Przy czym podział ten szczególnie czytelny jest na cmentarzyskach lub ich strefach związanych ze schyłkowym okresem rozwoju TKŁ. Niewykluczone jest jednak, że w świetle przeprowadzonej ostatnio analizy materiałów źródłowych z cmentarzysk tarnobrzeskich (K. Trybała 2003), tezę zakładającą rodową (z akcentem na więzy pokrewieństwa) interpretację wydzielających się stref cmentarzysk, należy traktować z dużą ostrożnością (S. Czopek 2004, s. 126).

się wzmacnianiem więzów łączących członków poszczególnych rodzin (w obrębie lineazy – w przekroju pokoleniowym), przy pewnym spadku znaczenia więzi właściwego pokrewieństwa, rozumianych przez członków rodu (jako całość) w kategoriach pochodzenia od wspólnego przodka (T. Rysiewska 2002, s. 47). Jako istotny przykład można podać tu cmentarzysko z Trzęsówki, stan. 1 (z III fazy rozwojowej TKŁ) na którym stwierdzono wyraźne rozbitcie grupy rodowej na samodzielne jednostki, akcentujące w większym stopniu powiązania rodzinne (korporacyjne), niż więzy pokrewieństwa (S. Czopek 2004, s. 126)³⁰². W ramach systemu periodyzacyjnego TKŁ, proces opisanych zmian przypadałby na przełom II i III fazy rozwojowej.

W powszechniej ocenie badaczy wyrobem ceramiki zajmowały się kobiety (m.in. W. Hołubowicz 1947, s. 154; M. Mogielnica-Urban 1984, s. 160 – 161; A. Mierzwiński 2005, s. 209, 215 i n). Niezaprzeczalny wydaje się przy tym fakt, silnego wpisania aktywności garncarskiej kobiet w model społeczności archaicznych, osadzonej w kontekście życia rodzinnego, stanowiącego podstawę ich obecności we wspólnocie (A. Mierzwiński 2005, s. 209). W materiale etnograficznym nie występują konkretne kryteria pozwalające na wyróżnienie „kobiecego” i „męskiego” garncarstwa (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 161). Wydaje się jednak, że w odniesieniu do mężczyzn sytuacja była bardziej złożona, za sprawą sfery ich społecznego zaangażowania, która była znacznie szersza niż miało to miejsce w przypadku kobiet (A. Mierzwiński 2005, s. 209). Omawiając powyższe zagadnienie warto także wspomnieć, że ostatnio zaprezentowano interesujący pogląd wiążący techniki garncarskie z kobietami, przy postulowaniu równoczesnej aktywności mężczyzn, ukierunkowanej na operowanie techniką lepienia gliny w aspekcie działań metalurgicznych (A. Mierzwiński 2005, s. 215)³⁰³. Za nieprzekonujące należy natomiast uznać pojawiające się niekiedy opinie, w których sam poziom wykonawczy i techniczny ceramiki traktowany jest jako probierz czynności

³⁰² Podobną interpretację można dopuszczać także względem cmentarzyska w Knapach (S. Czopek 2004, s. 126).

³⁰³ Autor powyższej koncepcji wyraził również pogląd, iż zjawisko to mogło odwzorowywać istniejącą zasadę społeczną, zgodnie z którą istnieje związek między zajęciami garncarskimi kobiet i metalurgicznymi mężczyzn, pozostającymi w określonych relacjach pokrewieństwa lub powinowactwa – A. Mierzwiński 2005, s. 215.

wytwórczych, rozpatrywanych w aspekcie płci jego twórców (J. Ostoja-Zagórski 1994, s. 46 za: A. Mierzwiński 2005, s. 232).

Podobnie jak ma to miejsce na rozległych obszarach objętych osadnictwem ludności KŁ, także w stosunku do wytwórczości garncarskiej społeczności TKŁ brak jest realnych przesłanek w oparciu o które można byłoby sformułować pogląd, o aktywności wytwórczej wykraczającej poza ramy pojęcia – wyrób na użytek własny. Termin ten wymaga jednak pewnego uściślenia. Z pewnością pod pojęciem tym należy rozumieć wytwarzanie ceramiki nie tylko na użytek konkretnego gospodarstwa domowego, ale także w ramach krewniaczo - sąsiedzkiego systemu wzajemnych zobowiązań.

Okres właściwej aktywności garncarskiej w społeczności TKŁ miał prawdopodobnie sezonowy charakter, będąc ograniczony do cieplejszej pory roku (od późnej wiosny do jesieni), podobnie jak miało to miejsce w ramach całej KŁ. Czas przeznaczony na garncarstwo zapewne redukowały także główne prace polowe, zawężając go do okresów między siewem, a żniwami i po przeprowadzeniu zbiorów (M. Mogielnicka - Urban 1984, s. 156-157). Wydaje się jednak, że przytoczone powyżej stwierdzenie można odnosić przede wszystkim do wytwórczości ceramiki gospodarczej. W ramach odmiennego harmonogramu była natomiast wytwarzana ceramika specjalna – sepulkralna. Z pewnością w przypadku niej należy się liczyć z bardziej dorywczym charakterem wykonywania, warunkowanym potrzebą chwili (w następstwie śmierci członka społeczności). Nie można również wykluczyć sytuacji, w której już sam proces wytwórczy takiej ceramiki, stanowił wstępną i integralną część rytuału pogrzebowego. Jedną z zasadniczych kwestii dla problematyki rozpatrywanej w niniejszej pracy jest odpowiedź na pytanie czy ceramika SN (WN, MZ, DzN) jest właśnie taką specjalną ceramiką grobową, czy ewentualnie jest ceramika użytkowa, którą powszechnie wykorzystywano na potrzeby sepulkralne. W jednoznaczny sposób problem ten mógłby zostać rozstrzygnięty tylko dzięki określeniu właściwego kontekstu w ramach którego ceramika ta jest odkrywana, jak również dzięki strukturalnej analizie porównawczej z współczesną jej ceramiką, pozyskaną w szeroko płaszczyznowych badaniach osadowych (zwłaszcza stanowisk północnej strefy zasięgu TKŁ). Na obecnym etapie badań omawianej jednostki kulturowej taka szczegółowa analiza porównawcza nie jest jednak możliwa do realizacji ze względu na brak szerzej zakrojonych badań wykopaliskowych obejmujących stanowiska osadowe, które byłyby równocześnie współczesne okresowi

rozwoju powyższego stylu ceramicznego. Pewną dozę informacji przynoszą w tym względzie tylko materiały ceramiczne z osad w Turbii, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 i 2. Stanowiska te zostały bowiem przebadane nieco szerzej wykopaliskowo, jak również spełniają kryterium zbieżności czasowo – przestrzennej (M. Zeylandowa 1963, s. 253 - 298). Ceramikę SN (zwłaszcza WN) identyfikowano tam jednak tylko sporadycznie (tabl. LXXVIII, 1-9). Cały zbiór ceramiki tam pozyskanej odbiega jednak zdecydowanie od ceramiki SN, parametrami technologicznymi (głównie grupa technologiczna 1), starannością wykonania, rozbudowaną i skanonizowaną tektoniką, a także bogatym zdobnictwem. Podobną sytuację (w aspekcie struktury frekwencyjnej i jakościowej ceramiki), stwierdzono także na innych osadach (przy czym należy pamiętać, że były one badane na tylko na niewielką skalę - np. osada w Piasecznie, pow. Sandomierz, stan. 1 „Krowia Góra” – S. Czopek 1994, s. 27-54). Logicznym następstwem poczynionych obserwacji były więc niejednokrotnie artykułowane w literaturze przedmiotu poglądy, iż ceramika SN (a zwłaszcza WN i MZ) to sensu stricto ceramika specjalna, którą wytwarzano wyłącznie na potrzeby sepulkralne. Przekonanie takie wyrażano albo w formie bezpośredniej (M. Zeylandowa 1963, s. 285; G. Dmochowska 1985, s. 76-77) albo pośrednio, przywołując specyfikę cmentarzysk TKŁ z obecnością urn w formie WN i ich nakryw – MZ (np. S. Czopek 1989, s. 425).

Obecnie, poglądy o sepulkralnym charakterze ceramiki SN należy z całą mocą podtrzymać. Za decydujące argumenty należy uznać: powszechność występowania tej ceramiki na rozległych nekropolach północnej strefy zasięgu TKŁ; wyraźnie stwierdzoną współzależność w zespołach grobowych WN i MZ; wyłącznie „śladową” ich obecność na terenie osad (zastrzegając jednak, że stanowiska takie przebadano tylko na bardzo niewielką skalę). Za sepulkralnym charakterem ceramiki SN przemawia również jej „jakościowy” wymiar wykonawczy, a także obecność rozbudowanej „ornamentyki geometrycznej” z czytelnymi wątkami symbolicznymi (zwłaszcza solarnymi, występującymi na zewnętrznych powierzchniach denn MZ). Jeśli więc przytoczony pogląd jest prawdziwy to nikłą obecność ceramiki SN na terenie osad, należy prawdopodobnie odczytywać jako bezpośrednie odzwierciedlenie etapu produkcyjnego lub następstwo np. dłuższego okresu jej przechowywania. Niewykluczone, że ceramikę SN należałoby rozpatrywać także w nieco odmienny sposób, wyraźnie rozgraniczając formy naczyń typu WN od DzN i MZ.

Powodem takiego ujęcia byłaby potencjalnie niska przydatność WN w gospodarstwie domowym w przeciwieństwie do MZ i DzN. Wymownym potwierdzeniem tego przypuszczenia mogłaby być sytuacja zaobserwowana na osadzie w Terliczce, pow. Rzeszów, stan. 5, gdzie stwierdzono wyłącznie obecność MZ.

W kontekście stosunkowo licznych pochówków ciałopalnych popielnicowych – mnogich (znanych z cmentarzysk TKŁ), nasuwają się także kolejne pytania pośrednio związane z faktem występowania na terenie osad ceramiki wykonanej w SN. Dotyczą one czasu i miejsca składania do konkretnych urn, doczesnych szczątków poszczególnych osób. Czy należy interpretować pochówki popielnicowe mnogie jako odzwierciedlenie jednorazowego aktu, w którym śmierć jednego osobnika warunkowała los innych, zapewne bliskich mu osób. Wydaje się to jednak prawdopodobne tylko w przypadku pochówków młodych kobiet i dzieci w wieku okołoporodowym. Jeśli jednak składanie szczątków poszczególnych zmarłych osobników do konkretnej urny grobowej było odroczone w czasie, to czy naczynia te każdorazowo umieszczano na terenie nekropoli (potencjalna łatwość destrukcji naczyń zdaje się jednak temu przeczyć), czy też pieczołowicie przechowywano te naczynia w innych miejscach np. na terenie osad celem złożenia do nich szczątków kolejnych osób (prawdopodobnie blisko siebie spokrewnionych). Rozpatrując ten problem nie sposób jednak pominąć, obserwowanego u ludów pierwotnych zjawiska lęku przed zmarłymi (T. Malinowski 1962, s. 93). W świetle tych faktów za najbardziej prawdopodobne należy uznać ewentualność przechowywania wymienionych urn w neutralnych miejscach, położonych poza strefą profanum, albo w specjalnie wydzielonych strefach sakralnych. W chwili obecnej na tak sformułowane pytania nie można jednak udzielić wiążącej odpowiedzi.

W tym miejscu nasuwają się dalsze pytania o organizację wytwórczości, stopień powszechności praktyk garncarskich, a także charakter procesu socjalizacji. W literaturze przedmiotu często wyrażana jest opinia, że garncarka nabywała umiejętności po kądzieli w rodzinie lub od innych doświadczonych producentek, przyswajając podczas nauki określone normy estetyczne, które wyrażane były tak kształtem jak i zdobnictwem naczyń (M. B. Stanisławski 1978, s. 218; R. W. Ehrich 1976, s. 181 n za: J. Dąbrowski 1988, s. 72). W przypadku garncarstwa na użytek własny sugeruje się również, iż proces wytwórczy (poczynając od wydobycia gliny po przekazanie naczynia do użytku) znajdował się w ręku pojedynczego wytwórcy. Niejednokrotnie występowały jednak także

różne formy współpracy, zwłaszcza przy zajęciach pracochłonnych i trudnych (na ogół bez ekwiwalentu materialnego), a jej formy mieściły się w ramach wspólnoty krewniaczo – sąsiedzkiej (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 160). W ostatnim okresie, bardziej wyraźnie niż miało to miejsce w przeszłości, akcentuje się także powszechny i silnie reglamentowany wiekowo, dostęp do działań wytwórczych społeczności łużyckiej (w tym do garncarstwa) w ramach krewniaczo-sąsiedzkiego modelu relacyjnego (A. Mierzwinski 2005, s. 214). Nie ulega wątpliwości, że pomoc przy poszczególnych czynnościach, obserwacja pracującej osoby, musiały stanowić istotny element nauki, przekazywanej dzieciom lub krewnym, równocześnie przysposabiając te osoby do samodzielnego wykonywania naczyń (M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 160).

Pomimo, iż trudno uniknąć subiektywności w ocenie poziomu wykonawczego ręcznie lepionej ceramiki naczyniowej, uważna obserwacja całych zbiorów ceramiki wykonanej w SN (w aspekcie jej poziomu technologicznego i technicznego), wskazuje na obecność wśród nich, dwóch grup naczyń. Pierwsza, liczniejsza grupa to ceramika o bardzo dobrych parametrach technologicznych, charakteryzująca się również wysokim poziomem wykonawczym. Druga natomiast grupa, mniej liczna to ceramika wykonana mało starannie cechująca pewną nieporadnością wykonawczą, czytelną zwłaszcza w ornamentyce WN (przejawia się to np. błędami w rozplanowaniu kompozycji zdobniczych, chaotycznym i niestarannym rozmieszczeniem poszczególnych wątków i innych elementów). Wydaje się, że nie można interpretować tego faktu tylko jednostronnie, wspierając się przy tym wyłącznie na przypuszczeniu o postępującej w czasie dezintegracji stylu nadsańskiego³⁰⁴. W tym kontekście nasuwa się przypuszczenie, że stosunkowo liczne naczynia SN, technicznie najdoskonalsze są dziełem węższego grona wytwórców, którzy relatywnie częściej wykonywali taką ceramikę w ramach istniejących relacji krewniaczo – sąsiedzkich. Przy dopuszczeniu prawdziwości poglądu, mówiącego że czas rozwoju ceramiki SN odpowiada w dużej mierze okresowi zaznaczającemu się potencjalnie większym znaczeniem wspólnoty rodowej zamieszkującej jeden mikroregion i użytkującej wspólne cmentarzysko

³⁰⁴ Do wniosku takiego skłaniają wielokierunkowe analizy typologiczne naczyń SN, które zostały poczynione m.in. w aspekcie ich wzajemnych relacji w zwartych zespołach grobowych, obserwacje stratygraficzne (ukierunkowane zwłaszcza na wychwycenie tendencji rozwojowych ceramiki nadsańskiej), planigraficzne, a także szereg dalszych obserwacji.

(przy stosunkowo słabo wydzielonych, mniejszych strukturach krewniaczych – rodzinnych, na co wskazywałyby niepodzielne, cmentarzyska o słabo wydzielających się skupiskach grobów – S. Czopek 2001, s. 185-186), to potencjalne zawężenie grona najczęstszych wytwórców ceramiki sepulkralnej (ceramiki SN) wydają się tym bardziej prawdopodobne. Predyspozycje manualne tych osób (talent) wsparty dodatkowo większym doświadczeniem, przyniósł w następstwie wyraźne pogłębienie się różnic w poziomie wykonawczym ceramiki, obecnej na poszczególnych cmentarzyskach. Nie sposób jednak rozstrzygnąć czy zjawisko było sankcjonowane przez jakieś określone normy społeczne.

Bardzo niewiele można również powiedzieć o samym przebiegu rytuałów pogrzebowych społeczności TKŁ i roli jaką spełniała w tych obrzędach ceramika naczyniowa w tym ceramika SN. Nasza wiedza oparta jest bowiem wyłącznie na obserwacji materialnych przejawów ostatniego etapu w przebiegu tych rytuałów, związanych ze złożeniem do grobu szczątków zmarłych osób (najczęściej w urnach, nakrytych misami z potencjalnym dostawieniem dodatkowych naczyń – przystawek, zawierających produkty organiczne). O ile w przypadku popielnic w formie WN i ich nakryw - MZ, można bez wątplenia mówić o intencjonalnym „sepulkralnym wykonawstwie”, to większość dodatkowych naczyń wchodzących w skład wyposażenia grobowego (zwłaszcza czerpaków, kubków, niewielkich misek) mogła być pierwotnie wykonywana na potrzeby codziennego użytku. Prawdopodobne jest także, że przynajmniej część naczyń którymi za życia posługiwał się zmarły była rytualnie niszczona. Pojedyncze naczynia mogły być natomiast wykorzystywane jako pojemniki na produkty, które przeznaczono zmarłemu w drogę w zaświaty. Nie do końca jasno przedstawia się również, kontekst wykonawczy miniaturowych naczyń wazowatych (niezbyt częstych w zbiorze naczyń – przystawek). Wydaje się jednak, że podobnie jak WN i MZ były one wykonywane także z myślą o przeznaczeniu ich do celów sepulkralnych. Znamienne jest przy tym, iż występują wśród nich miniaturowe repliki WN i MZ (np. tabl. XLVII,8; LI,2; LIV,2; LV,5; LXXIII,8).

Na cmentarzyskach TKŁ podobnie jak na większości cmentarzysk łużyckich nie stwierdzono miejsc na których dokonywano kremacji zmarłych (T. Malinowski 1962, s. 58; J. Woźny 2000, s. 49-58; S. Czopek 2005, s. 75). Miejsc takich nie odkryto również

w bezpośredniej bliskości cmentarzysk ³⁰⁵. Kremacja odbywała się więc albo w pobliżu osad albo w innych wydzielonych miejscach (S. Czopek 2005, s. 75). Po rytualnym spaleniu ciała zmarłego na stosie i umieszczeniu jego szczątków do popielnicy, kondukt pogrzebowy przechodził na teren nekropoli, na której miały miejsce dalsze obrzędy towarzyszące złożeniu naczyń do jamy grobowej. W trakcie odbywających się obrzędów, wizualny wymiar naczyń w nich „uczestniczących” mógł stanowić nie tylko istotny element samych odniesień religijnych, ale także rodzaj manifestacji wskazującej na przynależność zmarłego do określonej społeczności, akcentując tym samym łączące go z nią więzi. Wyniki analiz ceramiki SN (przeprowadzonych w formie testu) sugerują bowiem, że prawdopodobnie ceramika ta nie niosła swoją formą i zdobnictwem, ogólnych bardziej czytelnych informacji bezpośrednio odnoszących się do zmarłych osób. Przy czym z mnogości możliwych odniesień można wykluczyć tylko te związane z płcią i wiekiem zmarłych, nie poddają się natomiast możliwościom weryfikacji ewentualne informacje zidentyfikowane, czy też odnoszące się np. do statusu społecznego. Wyniki klasyfikacji morfologicznej (politetycznie – aglomeracyjnej) popielnic typu WN, ujawniają co prawda dość częstą i czytelną zależność między ściśle określoną formą tych naczyń, a wiekiem zmarłych osobników, jednak przez wzgląd na szereg uwarunkowań metodologicznych trudno pokusić się obecnie o jednoznaczną i prostą interpretację tego faktu. Wydaje się, że problem ten wymaga w przyszłości jeszcze bardziej ukierunkowanego i wszechstronnego rozważenia. Nie budzi natomiast wątpliwości istnienie w obrządku pogrzebowym ścisłego związku między popielnicami w formie dzbanów (DzN), a najmłodszymi klasami wiekowymi (infans I i II). Poczynione na nekropolach TKŁ obserwacje, jednoznacznie wskazują, że kryteria płci i wieku zmarłych również bezpośrednio nie wpływały na charakter konstrukcji grobowych i rodzaj lub bogactwo wyposażenia grobów. W sferze tej zarysowuje się zresztą dość daleko posunięte ujednolicenie i „równouprawnienie”. Szczegółowe cechy różnicujące

³⁰⁵ Wniosek powyższy należy jednak obecnie traktować z dużą dozą ostrożności, przede wszystkim z racji obiektywnych trudności w rejestracji tego typu obiektów. Jako wyjątkowe w tym kontekście można ocenić obiekty (jamy: A, B) z cmentarzyska TKŁ w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk, stan. 1, który potencjalnie mogą być interpretowane jako świadectwo obecności na obrzeżach wymienionego cmentarzyska (obrzeżach skupisk grobów) stosów ciałopalnych (S. Czopek 1996a, s. 55-56, 140).

obrzędek pogrzebowy wynikały więc zapewne z głębszych podstaw wierzeniowych lub podlegały innym uwarunkowaniom (S. Czopek 2001, s. 194).

Jednym ze zjawisk budzących najwięcej pytań (w tym także w wymiarze socjologicznym) jest występowanie na rozległych nekropolach tarnobrzeskich (północnej strefy jej zasięgu w grupie cmentarzysk z zaznaczającą się obecnością ceramiki SN), współczesnych sobie, co potwierdzają analizy typologiczne, stratygraficzne i planigraficzne lecz odmiennych stylistyk ceramicznych (określanych w literaturze przedmiotu jako SN i SL – S. Czopek 2001, s. 141-145, 193 i n).

Dualizmowi wytwórczości garncarskiej towarzyszy zjawisko wzajemnego przenikania stylistycznego, zarówno w kontekście przestrzennego rozlokowania naczyń na cmentarzyskach, jak też współwystępowania odmiennych stylistycznie form w zwartych inwentarzach grobowych (zespoły mieszane stylistycznie), czy nawet współobecności wybranych elementów na pojedynczych formach naczyń ceramicznych.

Odwołując się do ogólnych obserwacji z zakresu tendencji w przestrzennym rozwoju cmentarzysk północnej strefy zasięgu TKŁ (z ich oceną w aspekcie społecznym), a także potwierdzonej obecności zjawiska stylistycznego zróżnicowania występującej tam ceramiki, można przywołać następujący schemat interpretacyjny (tabela 41).

W literaturze przedmiotu zjawisko współwystępowania odmiennych nurtów wytwórczości garncarskiej próbuje się interpretować jako przejaw współużytkowania poszczególnych cmentarzysk (w trakcie całego okresu rozwoju TKŁ) przez wspólnoty lokalne uformowane z dwóch grup ludności, cechujących się pewnymi odrębnościami (być może z uwagi na tradycje kulturowe) (S. Czopek 2001, s. 193-194). W interpretacji tej (w której stylistyce ceramiki przypada rola identyfikatora rodowego) jednej z tradycji wytwórczości garncarskiej (o dużej podatności na zmiany i progresywnym charakterze rozwoju: posttrzcienieckiej → nadsańskiej → późno halsztackiej), odpowiada miejscowy, ludnościowy substrat trzcieniecki. Z drugą natomiast tradycją wytwórczą (o zachowawczym modelu rozwoju) zestawia się łużycką ludność napływową, wywodzącą się z terenów na których wcześniej wykształciła się kultura łużycka. Jednak zdaniem autora (zgodnie z przedstawioną przez niego teorią dotyczącą problemu genezy SN – por. rozdz. 6) ludnościową identyfikację wytwórczą winno się scharakteryzować w nieco odmiennym układzie:

1. nurt „progresywny”: stylistyka proto- nadsańska (udział środowiska ludnościowego wczesnołużyckiego) → stylistyka przed- klasyczna nadsańska → stylistyka klasyczna nadsańska → stylistyka post- klasyczna nadsańska → stylistyka późno halszacka;
2. nurt „tradycyjny”: stylistyka post- trzciniecka → stylistyka ogólnolużycka.

Jeżeli społeczną interpretację przestrzennego użytkowania cmentarzysk można uznać za właściwą to okres integracji społeczności zamieszkujących poszczególne mikroregiony (zapewne także okres rozwoju demograficznego tej ludności) użytkującej jedno, wspólne i niepodzielne cmentarzysko (funkcjonujące już wcześniej - np. cmentarzysko w Furmanach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1 lub nowo zakładane - np. cmentarzyska w Zbydniowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1; Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, stan. 1; Mokrzyszowie, pow. Tarnobrzeg, stan. 1) odpowiadałby czasowo procesowi nasilenia się zróżnicowania stylistycznego ceramiki obecnej w inwentarzach grobowych (SN i SL). W tej sytuacji nadsański styl ceramiczny spełniając rolę identyfikatora rodowego (?), stanowiłby odzwierciedlenie tendencji integracyjnych dla grup ludności wywodzących się ze wspólnych, wcześniejszych tradycji. Nurt taki jednak nie hołdował miejscowym trzcinieckim i posttrzcinieckim tradycjom garncarskim lecz tworzył nowe wzorce, nadając im jednocześnie specyficzne, regionalne oblicze. Niewątpliwym podłożem zmian byłyby w tej sytuacji szersze uwarunkowania religijne. Mimo, że stylistyczna odmienność ceramiki obecnej w inwentarzach grobowych musiała być istotna dla użytkujących cmentarzysko grup lokalnych, jednak zjawisko przestrzennego przenikania się stylistik na nekropolach (a zwłaszcza obecność zespołów mieszanych) wskazuje, iż bariery te przełamywano. Niewykluczone jest również, że zespoły grobowe o mieszanym stylistycznie charakterze stanowią element obrządku pogrzebowego, który sankcjonuje (w tym względzie) małżeństwa zawierane między członkami lokalnych społeczności legitymizującymi się odmiennymi tradycjami.

Przywołując hipotezy wskazujące na potencjalną rolę ceramiki SN jako czynnika identyfikacji rodowej, należy zwrócić uwagę na ważne, społeczne uwarunkowania, które zdają się wyraźnie przeczyć takim ocenom. Punktem wyjścia do dalszych rozważań jest przyjęcie kilku istotnych założeń.

Opierając się na przekonaniu, że ceramika SN jest ceramiką specjalną – sepulkralną, stanowiącą efekt działań produkcyjnych kobiet, których „wymiana” prowadziła do jej rozpowszechniania, a także podtrzymując pogląd o obecności patrylokalnej instytucji

małżeńskiej (dość powszechnie postulowany w literaturze przedmiotu) otrzymujemy obraz stosunków społecznych, wykluczający rolę ceramiki SN jako identyfikatora rodowego.

Ważne są także następujące spostrzeżenia:

- a) ceramika SN była obecna w inwentarzach grobowych, zarówno mężczyzn jak też kobiet,
- b) w hipotetycznym układzie zależności: mężczyzna z rodu „x” był chowany w popielnicy wytworzonej przez kobietę z rodu „y” (zgodnie z przyswojoną przez nią lub narzuconą jej tradycją).

Naistotniejszym jest w tej sytuacji pytanie o wytwórcę popielnicy lub też ujmując to pytanie nieco inaczej – o „sukcesję stylistyki popielnicy”. Mogła być ona bowiem realizowana zarówno za pośrednictwem „matki” jak też „żony” (ryc. 95a, b)³⁰⁶. Modelowa analiza wyjaśniająca sugeruje, że bardziej prawdopodobny był scenariusz „sukcesji stylistyki popielnicy” na drodze lineażu matrylokalnego (matrylineażu) (ryc. 95a). Proces ten charakteryzuje się bowiem bardziej logicznym i czytelnym przebiegiem, a także uporządkowanymi rezultatami. Nasuwa się w tej sytuacji kolejne pytanie - czy realizacja „sukcesji stylistyki popielnic za pośrednictwem matki” nie sugeruje tym samym obecności matrylokalnej rezydencji małżeńskiej ? Na obecnym etapie badań pytanie to musi jednak pozostać bez odpowiedzi.

Na zakończenie warto przywołać także pewne szacunkowe wartości pozwalające na przybliżenie zarówno samej skali wytwórczości, jak i czasu użytkowania ceramiki SN w celach sepulkralnych.

W grupie cmentarzysk najistotniejszych dla problematyki ceramiki SN, tylko dla cmentarzysk w Pysznicy stan. 1 i Furmanów stan. 1 można dokonać ostrożnego oszacowania wielkości populacji, które użytkowały te nekropole. Wynika to zarówno ze złego stanu zachowania poszczególnych stanowisk jak i ograniczonego zakresu przeprowadzonych badań wykopaliskowych.

³⁰⁶ W odniesieniu do kobiet można dopuszczać realizację „sukcesji stylistyki popielnic” na drodze właściwego matrylineażu (tzn. od strony matki danej kobiety) lub matrylineażu wspartego na patrylokalnej instytucji małżeńskiej (tzn. od strony matki męża danej kobiety).

Dla cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 średnia wielkość populacji wynosi 35 osób (faza starsza – 10 osób, środkowa – 80 osób, młodsza – 15 osób) (S. Czopek 2006a, s. 117, tabela 4). Natomiast dla cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 szacunkowa średnia wielkość populacji osiąga wartość ok. 25 osób. Wskaźnik liczby zmarłych w ciągu roku dla tych stanowisk wynosi odpowiednio: Pysznica – średnia 1,0 - 1,7 (przy współczynniku umieralności 3 – 5%); Furmany - 0,7 - S. Czopek 2006a, s. 114, 117, tabela 2, 4.

Na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 wśród 773 zespołów grobowych wystąpiły 393 inwentarze (50, 8% wszystkich zespołów) z formami ceramicznymi reprezentującymi SN (zarówno SNK jak i SNP – odpowiednio: 367 WN, 124 MZ, 18 DzN). Z kolei na nekropoli w Furmanach, stan. 1 wśród 350 grobów stwierdzono 198 inwentarzy (56,6% wszystkich zespołów) z ceramiką SN (Proto- SN, SNK, SNP – odpowiednio: 221 WN, 109 MZ, 25 DzN).

Biorąc pod uwagę fakt, że czas funkcjonowania w pełni uformowanej ceramiki SN odpowiada okresowi ok. 200 letniemu³⁰⁷ (lub 150 - 200 letniemu - S. Czopek 2001, s. 184), to wytwórczość jej na tym etapie można prawdopodobnie przypisać działalności od 6 do 10 pokoleń garncarek³⁰⁸. W ramach zaś pełnego zakresu rozwojowego ceramiki SN (V OEB – HaD1/D2) szacunek ten winnie oscylować w okolicach 20 pokoleń.

Bez wątpienia natomiast, obecność pojedynczych form ceramicznych wykonanych według reguł właściwych stylistyce nadszańskiej lecz odkrywanych na cmentarzyskach leżących poza strefą zwartego występowania tego stylu ceramiki sepulkralnej, należy wiązać z szeroko pojmowanym zjawiskiem „wymiany kobiet”. W tym kontekście uwagę zwracają zarówno realizacje wytwórcze tej ceramiki, które cechują się rozwiązaniami bliskimi pierwowzorom, jak również wyraźnie przekształcone, wskazujące na zatracenie (zapewne także w głębszym, znaczeniowym wymiarze) wielu cech określających ten styl.

³⁰⁷ Należy jednakże zaznaczyć, że datowanie C¹⁴ przepalonych kości z zespołów grobowych z ceramiką SN, pochodzących z cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, stan. 1 sugeruje dłuższy okres trwania tej stylistyki (grób 449 z ceramiką SN najstarszy 2610 ± 80 BP. ↔ grób 443 z ceramiką SN najmłodszy 2450 ± 70 BP.) - S. Czopek 2001, s. 167-174, ryc. 41; także por. rozdział 6, ryc. 85. Istotne jest również, iż procedurą tą nie objęto zespołów grobowych z ceramiką przed- klasyczną SN. Jej obecność na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1, można bowiem określić jako wątpliwą.

³⁰⁸ Przypisując jednemu pokoleniu od 20 do 25 lat.

9. Podsumowanie

Niniejsza praca nie przynosi wyczerpujących odpowiedzi na wszystkie postawione we wstępie pytania. Istotnym rezultatem przedsięwziętych działań jest jednak niewątpliwie:

- a) zebranie i skatalogowanie całego dostępnego, ceramicznego materiału źródłowego,
- b) opis źródeł za pomocą bardzo rozbudowanego i ściśle zestandaryzowanego, skanonizowanego układu cech (kcc SN),
- c) szczegółowe zdefiniowanie badanego zjawiska w aspekcie typologicznym,
- d) objęcie ceramiki SN dwoma alternatywnymi, hierarchicznymi systematykami klasyfikacyjnymi (w kontekście układu proporcji naczyń i ich ornamentyki – klasyfikacją monotetyczną – podziałową; w kontekście profilacji (kształtu - geometrii) naczyń i ich zdobnictwa – klasyfikacją politetyczną – aglomeracyjną) z wykorzystaniem tych systemów do realizacji wieloaspektowych analiz, a także dla bezpośredniego generowania hipotez,
- e) propozycja periodyzacji materiałów źródłowych zsynchronizowana z systemem chronologii względnej, a także datowaniem bezwzględnym która mimo, że akcentuje niemożność jednoznacznego powiązania opracowanych list typologicznych (klasyfikacyjnych) z chronologią, wskazuje na obecność pewnych tendencji wykonawczych przejawiających się w doborze (preferencjach frekwencyjnych) określonych cech,
- f) modelowe zarysowanie dynamicznego i bardzo złożonego obrazu rozwoju tej specyficznej dla TKŁ ceramiki z jej ewolucyjną wielokierunkowością i cyklicznością,
- g) wykazanie, że wykonywanie ceramiki SN należy w ścisły sposób wiązać z wytwórczością o charakterze specjalnym – sepulkralnym,
- h) przypisanie istotnej roli w ocenie ceramiki SN czynnikom społecznym, zwłaszcza ze sfery zachowań funeralnych.

W świetle przeprowadzonych analiz nadsański styl ceramiczny jawi się jako zjawisko kulturowe, które pomimo swojego niezwykle oryginalnego wyrazu (postrzeganego na tle rozwoju ośrodków garncarskich TKŁ) w ogólnym swym charakterze może być przyrównywane do znanych z kręgu łżyckiego nurtów

wytwórczości gancarskiej takich jak: styl ceramiki guzowej, styl uradzki czy białowicki. W przeprowadzonej ocenie zasięgu terytorialnego tego zjawiska w pełni zarysował się również jego jednoznacznie regionalny charakter. W tym kontekście, wartościami liczbowymi, które charakteryzują niejako „skalę jego obecności” w ramach ugrupowania TKŁ jest stosunkowo niewielka liczba stanowisk, głównie cmentarzysk na których styl ten występuje (54 stanowiska), a także powierzchnia obszaru z nim związana (strefy A – B 506, 5 km² – 1857 km²; ryc. 94), skonfrontowana z powierzchnią strefy na której styl ten wyłącznie zazaczył swoją obecność (strefa C – 4930 km²; ryc. 94). Ze względu na wzmiankowane w pracy uwarunkowania (zwłaszcza ubóstwo wyposażenia inwentarzy grobowych z ceramiką SN w dystyngtywne typy przedmiotów metalowych i naczyń ceramicznych), poczynione ustalenia chronologiczne mają w przypadku omawianej ceramiki charakter jedynie ogólny - ramowy. Zgodnie z nimi, uformowanie się SN przypada na okres HaB2-HaB3.

W aspekcie genezy ceramiki SN, zwrócono uwagę na istotną rolę jaką mogły w niej potencjalnie odegrać (w pośredniej formie), napływowe elementy wczesnołużyckie (substrat ludnościowy ?), wywodzące się z świeżo formującej się grupy wschodniej KŁ (etap 1. proto- nadsański HaA2-HaB1). W środowisku TKŁ wytworzyły one bowiem podłoże, na którym w najmłodszym okresie epoki brązu doszło do wykształcenia nadsańskiego stylu ceramicznego. W swojej już w pełni ukształtowanej formie i w kompleksowym układzie wszystkich elementów, styl ten cechuje lokalny, autochtoniczny charakter rozwoju. Jego kulminacja przypada na okres HaC, po czym od schyłku tego okresu datuje się proces stopniowej jego dezintegracji (trwający do okresu HaD1/D2 ?). Stanowi ona element szerszych przemian, ogarniających TKŁ na początku jej III, schyłkowej fazy rozwojowej, przemian związanych z oddziaływaniami wschodnimi i południowo – wschodnimi ze strony środowisk stepowych.

W niniejszej dysertacji zaprezentowano sepulkralną ceramikę nadsańską w bardzo szerokim kontekście znaczeniowym. Istotnym efektem przeprowadzonego postępowania stało się więc zwrócenie szczególnej uwagi na możliwość interpretacji tego zjawiska nie do końca w aspekcie chronologicznym, jak to czyniono dotychczas, lecz w dużej mierze przez pryzmat zachowań funeralnych i społecznych. W wymiarze interpretacyjnym rozwinięcie takiego osądu przyniosło w efekcie prezentację funkcjonowania teoretycznego modelu „sukcesji/dziedziczenia stylistyk popielnic na drodze lineażu matrylinearnego”.

Zdaniem autora, wymieniony model może spełnić potencjalnie ważną rolę w objaśnianiu mechanizmów funkcjonowania wielu zjawisk kulturowych, rejestrowanych w środowisku TKŁ. Warto zaznaczyć, że wstępnie wykazał on swoją przydatność np. dla opracowania teoretycznych podstaw wyjaśniających zjawisko długoczasowej „współegzystencji” (w ramach pojedynczych mikroregionów i nekropoli TKŁ) odmiennych tradycji garncarskich - stylistyk ceramicznych.

W celu możliwe pełnego zdefiniowania zjawiska SN, a także dla przeprowadzenia wieloaspektowych analiz (z ich realizacją na poziomach mikro i makro analizy) posłużono się w niniejszej pracy układem dwóch równoważnych i alternatywnych systemów klasyfikacyjnych o charakterze hierarchicznym. Ten „dwutorowy” układ systematyki materiałowej stanowi pierwszą tego typu próbę jaką podjęto w stosunku do materiałów źródłowych TKŁ. Niemniej zadanie szczegółowego, sformalizowanego opisu ceramiki SN okazało się zadaniem bardzo trudnym do realizacji w znacznej mierze za sprawą rejestrowanego, dużego stopnia indywidualizacji poszczególnych form naczyń (z odpowiadającymi im w układzie systematyzacyjnym: typom, odmianom, wariantom, wątkom zdobniczym, czy mikrocechom itd.). Wskazana indywidualizacja wynikała zarówno ze specyfiki tego stylu (a więc przede wszystkim z jego umocowania w ramach układu odniesień funeralno – społecznych), jak również bardzo długiego okresu jego funkcjonowania (V OEB – Ha D1/D2). Różnorodność typologiczna ceramiki SN, może być więc w dynamicznym ujęciu oceniana jako pochodna zmian i przekształceń, przebiegających w trakcie relatywnie długiego czasu jego trwania. W tym kontekście poczynione na ceramice SN obserwacje o charakterze klasyfikacyjnym w ich wymiarze frekwencyjnym (mały zakres reprezentacji naczyniowej dla wydzielonych typów klasyfikacyjnych) sugerują słuszność i nadrzędność zastosowanego określenia „stylistyka” względem terminu „typologia”. Powyższy wniosek można również ocenić jako istotny miernik wartości tej pracy.

Realizowane w niniejszej pracy procedury badawcze w znacznej mierze skoncentrowano na odtworzeniu „wewnętrznej struktury” analizowanego zjawiska kulturowego. Niemniej kompleksowa jego ocena dokonana (za pomocą numerycznego ujęcia cech) z zastosowaniem metod statystycznych, typologicznych, planigraficznych nie przyniosła jasnych i prostych odpowiedzi na szereg kluczowych pytań, a ukazała wymienione zjawisko w całej jego złożoności. Nie może to jednak dziwić, zważywszy

rękodzielniczy, jednostkowy aspekt wykonawczy ceramiki SN, a także długi okres jej wykonywania.

Traktując więc dotychczas przeprowadzone procedury analityczne jako pierwszy etap badań nad szeroko rozumianym zagadnieniem nadsańskiej stylistyki ceramicznej TKŁ, jak również wyrażając przekonanie, że uzyskane wyniki powinny stanowić punkt wyjścia do dalszych badań, można zasygnalizować w formie postulatów badawczych kilka najważniejszych obszarów (kierunków) przyszłych działań:

- wielopłaszczyznowe analizy porównawcze ceramiki SN i naczyń innych stylistyk pochodzących z najważniejszych cmentarzysk północnej strefy zasięgu TKŁ (bazujące m.in. na opracowanym kwestionariuszu cech),
- próby synchronizacji ceramiki SN z pozostałymi zbiorami ceramiki TKŁ (zwłaszcza ceramiką osadową) ze stanowisk leżących w różnych strefach jej zasięgu,
- dalsze analizy ceramiki SN wykorzystujące dotychczas poczynione ustalenia klasyfikacji politetyczno – aglomeracyjnej z oceną uzyskanych wyników przez pryzmat modelu „sukcesji/dziedziczenia stylistyk popielnic”,
- weryfikacja ustaleń chronologicznych ceramiki SN np. za pomocą datowania C^{14} przepalonych kości pochodzących z innych popielnic, niż te które dotychczas były objęte tą procedurą,
- weryfikacja ustaleń dotyczących genezy i zaniku ceramiki SN,
- przeprowadzenie pełnej oceny badanego zjawiska na szerokim środkowoeuropejskim tle kulturowym.

Prezentowane opracowanie, może stanowić cenne źródło dla wzmiankowanych powyżej działań, a także innych wieloaspektowych, kompleksowych lub też ściśle ukierunkowanych analiz materiałowych w tym zwłaszcza studiów porównawczych.

10. Katalog

10.1 Stanowiska z ceramiką w stylu nadsańskim

1. BŁONIE, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. 1

Cmentarzysko jest rozlokowane na piaszczystym pagórku (określanym jako Nadworski) w odległości około 500 m na północny wschód od wsi Błonie, po północnej stronie drogi Koprzywnica - Błonie. Badane przez Rudolfa Jamkę w latach 1928-1930. Efektem wykopalisk było odkrycie materiałów (o znacznej rozpiętości chronologicznej i kulturowej) w tym osadowych (kultury lendzielskiej i pucharów lejkowatych, mierzanowickiej) i grobowych (kultury trzcinieckiej, tarnobrzesckiej, pomorskiej i przeworskiej). W północno wschodniej części stanowiska odkryto m.in. 6 grobów ciałopalnych, popielnicowych TKŁ. W bardzo czytelny sposób wiążą się one, bądź bezpośrednio ze stylistyką nadszańską (fragmenty WN i MZ), ewentualnie ujawniając wpływ tej stylistyki na innych formach naczyń (np. wazowatych o brzuścach jajowatych, wydzielonej, cylindrycznej szyjce, zdobionych ornamentyką plastyczną o kompozycji typowej dla WN). Prawdopodobnie jest to tylko niewielka część (większej ?) nekropoli tarnobrzesckiej (w sensie przestrzennym i chronologicznym II-III faza), która mogła być pierwotnie rozlokowana w północnej partii stanowiska (zniszczonej wskutek wybierania piasku, jeszcze przed rozpoczęciem badań wykopaliskowych). Materiały z badań Rudolfa Jamki zostały niemal w całości opublikowane w 1988 roku (R. Mycielska, Z. Woźniak) (*kcc SN – 1-15*)³⁰⁹.

Literatura:

R. Jamka 1931, s. 17-25; 1933, s. 224-237; J. Kostrzewski 1939, s. 212, 214, 292, tabl. 64, 15; 79, 14; 81, 5; S. Nosek 1946, s. 81-86; 1948, s. 71-72, 80, 129, tabl. XXVI 2, 3; J. Marciniak 1957, s. 117, 119, 122, 137; R. Jamka 1963a, s. 117-119; J. Piaskowski 1964, s. 117-119, 129; J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski 1965, s. 141, 234, 239,

³⁰⁹ Por. rozdział 10.2. – kcc SN (1-15) – wiersze: od 1 do 15.

241, ryc. 29, 6; R. Jamka 1972/1974, s. 151-181; R. Mycielska, Z. Woźniak 1988, s. 5-326, tabl. I-CCIII (*)³¹⁰; S. Czopek 2006, s. 113.

2. BORÓW, pow. Kraśnik, woj. lubelskie, stan. ?

Inwentarz zniszczonego grobu, ciałopalnego popielnicowego. Fakt ten wskazuje na możliwość funkcjonowania tu cmentarzyska. Obecnie nie można jednak ustalić czy było ono położone na lewym czy na prawym brzegu Sanny. W trakcie prac budowlanych, w końcu lat 30-tych, w części wsi objętej zwartą zabudową „od strony rzeki”, natrafiono na częściowo zniszczoną wazę nadszańską (I,1.) (zachowana połowa naczynia oddająca wygląd całej formy) z umieszczonymi wewnątrz przepalonymi kośćmi ludzkimi ? Szczątki kostne zostały przez przypadkowych odkrywców powtórnie zakopane. Razem z wazą odkryto, zachowaną niemal w całości misę profilowaną. Wzajemny układ tych naczyń nie jest znany. Różnice metryczne obu form być może wskazują, iż nie pochodzą one z jednego zespołu grobowego ? Prawdopodobnie z wnętrza wazy z przepalonych kości pochodzą także dwie pary brązowych skrętów (kolczyków) (kcc SN – 16).

Literatura:

E. Kłosińska 2004, s. 303-309, ryc. 1. (*).

3. BUDY ŁAŃCUCKIE, pow. Łańcut, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko ulokowane w południowo-wschodniej części przysiółka Zmysłówka Łańcucka (parcela W. Benedykta), pomiędzy obecnym a dawnym korytem Wisłoka. Relacja Włodzimierza Demetrykiewicza mówi o odkryciu przez Władysława Zapalę 22 naczyń, z których 8 (najlepiej zachowanych) przetransportował do Krakowa. Jedno z naczyń to WN o łagodnej profilacji, ornamentyce rytej i stempelkowej o nieco chaotycznej kompozycji, wykonanej mało starannie (I,4). Według relacji tego badacza

³¹⁰ Pozycja bibliograficzna oznaczona (*), stanowi podstawę źródłową dla wykorzystanych w niniejszej pracy materiałów ceramicznych SN. W kwestionariuszu cech ceramiki SN (kcc SN – rozdział 10.2.) w kolumnie D, zamieszczono odnośnik do nr tablic (odpowiadających numeracji przyjętej w tych publikacjach).

groby występowały tu w niewielkich, liczących kilka obiektów koncentracjach. Pod powierzchnią miały być zaś „otoczone kręgami kamiennymi”. W 1948 r. następnych odkryć dokonali I. Błaszkievicz i J. Mieczał, którzy przekazali zabytki (łącznie 19 naczyń) do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Wśród przekazanych materiałów fragmenty 2 to WN. Jedno z nich lepiej zachowane (brak szyjki) charakteryzuje się stosunkowo łagodną profilacją i rozbudowaną ornamentyką rytą i plastyczną (I,3.). Niewielki fragment drugiego naczynia (I,2.) wskazuje na WN o stosunkowo ostrej profilacji z lekko rozchyloną szyjką (*kcc SN – 17-19*).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1910, s. 10; K. Osiński 1923, s. 5; W. Antoniewicz 1928a, s. 133; J. Pasternak 1928, s. 135; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151; cz. II, tabl. CX, 10; A. Żaki 1949, z. 3-4, s. 66; K. Moskwa 1960, s.23; T. Malinowski 1961, t. I, s. 61; K. Moskwa 1971a, s. 35; J. Dąbrowski 1972, s. 232; K. Moskwa 1976, s. 172-173, ryc. 5; W. Poradyło 1995, s. 23-117, ryc. 8, tabl. VII-VIII (); Ł. Niemiec 2003 (*).*

4. ĆMIELÓW, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. 1

Luźne znalezisko fragmentów ceramiki, wśród których jeden, to niewielki fragment górnej część brzuśca WN ? (zdobiony ornamentem rytym) (I,5.). Znalezisko pochodzi z badań S. Roela z 1929 r. Odkrycia dokonano na posesji położonej na wprost kościoła, około 150 m od głównej ulicy. Zabytek znajduje się w zbiorach PMA w Warszawie (*kcc SN – 20*).

Literatura:

J. Miśkiewicz 1962, t. 8, s. 331, tabl. II, 18 ().*

5. DRYGULEC, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. 11

Luźne znalezisko bardzo kilku drobnych fragmentów MZ ? Na załomie brzuśca naczynia zachował się 1 stożkowaty guzek. Nasada szyjki została podkreślona, cienkim dookolnym żłobkiem. Powierzchnia naczynia charakteryzuje się bardzo dobrym wygładzaniem, zabarwieniem zewnątrz czarnym, wewnątrz brunatno szarym.

Masa ceramiczna schudzona domieszką piasku, drobnoziarnistego tłucznia i niewielką domieszką miki (*kcc SN – 21*).

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (obszar AZP 85/72).

6. DZIKÓW, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 2

Cmentarzysko położone na polu zwanym „Ogniska”. Zostało odkryte w XIX wieku przez A.H. Kirkora. Włodzimierz Demetrykiewicz pozyskał z tego stanowiska popielnice łużyckie z przepalonymi kośćmi wewnątrz, które zdeponował w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. Tadeusz Malinowski informuje, iż jedna z popielnic, była pierwotnie ustawiona dnem do góry (?). Wśród odkrytych przez Włodzimierza Demetrykiewicza popielnic znajduje się waza o wyraźnie wyodrębnionej, lejkowato rozchylonej szyjce, z dookólnym rowkiem u nasady. Profilacja naczynia charakteryzuje się łagodnym przebiegiem. Górna część brzuśca ozdobiona została „nieciągłym” ornamentem pionowych i lekko skośnych, szerokich żłobków. Dodatkowo ornamentykę ubogaca obecność owalnych wklęśnięć (dołków palcowych ?) i pojedynczych stożkowatych guzków (I,6.). Kazimierz Moskwa dopatrywał się w naczyniach tej formy (także w tym konkretnie egzemplarzu) genetycznego powiązania (swego rodzaju prototypu) dla klasycznych waz nadszańskich (K. Moskwa 1979, s. 50) (*kcc SN – 22*).

Literatura:

A. H. Kirkor 1884, s. 34; G. Ossowski 1890, s. 28; W. Demetrykiewicz 1897, s. 137-139, ryc. 2-3; G. Ossowski, 1900, s. 165; W. Przybysławski 1906, s. 65; W. Antoniewicz 1920, s. 76, 88; J. Pasternak 1928, s. 132; Z. Durczewski 1939-1846, s. 151; S. Nosek 1948, s. 76; A. Żaki 1950, s. 152; A. Żaki 1949-1950, s. 178-180; K. Moskwa 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, s. 119; T. Malinowski 1961, s. 54, mapy: IV, XIX, XXVII; K. Moskwa 1962b, s. 226; K. Moskwa 1971a, s. 8; J. Dąbrowski, 1972, s. 231, K. Moskwa 1976, s. 183, ryc. 11().*

7. FURMANY, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko zostało omówione w szerszym ujęciu w rozdz. 4.1.

(*kcc SN – 23-375*).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1897, s. 135-156; J. i A. Kraussowie 1970, s. 175-198, ryc. 1-6, tabl. I-IX; E. Szarek Waszkowska 1973a, s. 73-78; 1973b s. 54-55; 1974, s. 58-59; 1975a, s. 61; I. Jadczkova 1990, s. 227-232; ryc. 2, 3; S. Czopek, E. Szarek-Waszkowska 1993, pl. 393-396; K. Ormian 1998; K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, s. 295-312; K. Ormian 2007.

8. FURMANY, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 3

Stanowisko zostało odkryte przez Włodzimierza Demetrykiewicza, w trakcie rekonesansu okolic Tarnobrzega i Rozwadowa nad Sanem. Następnie objęte badaniami wykopaliskowymi. Badania zostały przeprowadzone na kulminacji piaszczystej, częściowo zalesionej wydmy. Badacz zwracał uwagę na rozległy obszar jaki jego zdaniem musiało obejmować, zważywszy na szeroką strefę występowania fragmentów ceramiki i przepalonych kości. W trakcie badań pozyskał znaczną serię ceramiki, wśród których kilka, wyróżniających się dobrym stanem zachowania. Wykonano dla nich dokumentację fotograficzną. Dokumentację taką wykonano także dla 3 naczyń z prywatnej kolekcji Feliksa Gutowskiego, naczelnika urzędu celnego w Nadbrzeziu Tarnobrzescim. Miały one również pochodzić z cmentarzyska w Furmanach (stan. 3 ?). Jedno z nich to klasyczna WN, ostro profilowana, z lejkowato rozchyloną szyją, zdobiona na brzuscu ornamentem rytym tzw. zaplatanych trójkątów (XXXIII, 3.), drugie naczynie to MZ, także ostro profilowana, o trójdzielnej tektonice (XXXIII,2.). Obie powyższe formy charakteryzują się czarnymi, silnie wygładzanymi powierzchniami zewnętrznymi, (brunatnymi wewnątrz ?). Trzecie naczynie to łagodnie profilowana waza, o silnie rozchylonej szyjce i zdobnictwie w postaci pionowych i lekko skośnych, szerokich żłobków, a także odcisków okrągłego stempelka (XXXIII,1.). Powyższe naczynie jest ścisłym odpowiednikiem wazy z Dzikowa stan. 2. Na badanym przez Włodzimierza Demetrykiewicza cmentarzysku popielnice ustawione były na głębokości około 50 cm, stojąc dość gęsto obok siebie (w oddaleniu ok. 10-20 cm) lub dotykając się wzajemnie. Licznie reprezentowane były przystawki (w formie czerpaków bądź kubków), odkrywane obok prawie każdej urny lub znajdowane wewnątrz niej. Sporadycznie funkcję popielnicy spełniał także „duży czerpak”. Wśród form ceramicznych dominowały wazy o jajowatych brzuścach i cylindrycznych szyjkach, o brzuscu dwustożkowatym, garnki jajowate

o chropowaconych powierzchniach. W. Demetrykiewicz relacjonuje, iż przed jego badaniami poszukiwacze z okolic Tarnobrzega odkryli w urnie (o dwustożkowatym brzuścu) brązową bransoletę , w innej zaś popielnicy brązowy pierścionek. Według informacji jakie uzyskał zostały przekazane do jednego z lwowskich muzeów (kcc SN – 376-378).

Kazimierz Moskwa oznaczył to stanowisko jako nr 1 (1976, s.184-185, ryc.12). W powyższej pracy zdecydowano jednak nadać mu nr 3. Przemawiają za tym następujące przesłanki: fakt zadokumentowania i częściowego publikowania materiałów ze stanowiska badanego przez Ewę Szarek-Waszkowską jako stan. 1. Szczególnie w sytuacji w której obszar objęty badaniami Włodzimierza Demetrykiewicza znajdował się na kulminacji piaszczystej wydmy, a sondaż Ewy Szarek-Waszkowskiej, poniżej na jej stoku. Nie można jednak wykluczyć, iż mamy do czynienia z jednym rozległym cmentarzyskiem (1-3).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1897, s. 137, ryc. 5-11 (); E. Majewski 1900, s. 169; L. Kozłowski, 1920 s. 55; W. Antoniewicz 1928a, s. 106; J. Pasternak 1928, s. 132; Ilustrowany Kurier Codzienny, Nr 116, z 28. IV. 1932; Z Otchłani Wieków. R. VIII. Poznań 1933, z. 1-2, s. 23; B. Czapkiewicz 1935, s. 153; Z. Durczewski 1939-1946, s. 151; S. Nosek 1946, s. 60; J. Kostrzewski 1939-1948, s. 250; S. Nosek 1948, s. 68, tabl. XLII; J. Kostrzewski 1949, s. 118, tabl. XI, 20; A. Żaki 1950, s. 153; A. Żaki 1949-1950, s. 178-180; J. Janowski 1955, s. 382; K. Moskwa 1959, s. 179; 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, t. I, s. 139; K. Moskwa 1961a, s. 22; 1962a, s. 320; 1962b, s. 226; 1964, s. 345; J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Chmielewski 1965, s. 174, ryc. 49; 1-2, 4; J. W. Kucharenko 1969, tabl. XXXII, 1-3; M. Gedl 1970, s. 367; K. Moskwa 1971b, s. 87; 1971a, s. 8, 15; J. i A. Kraussowie 1970, s. 175-198, ryc. 1-6, tabl. I-IX; 1972, s. 161; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1972, s. 169, ryc. 2:2; 1976, s.184-185; K. Ormian 1998; K. Ormian, M. Brylska, K. J. Guściora 2001, s. 295-312; K. Ormian 2007.*

9. GORZYCE, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko zaprezentowano w rozdz. 4.4.

(kcc SN – 379-406).

Literatura:

H. Kirkor 1877, s. 39-41; G. Ossowski 1890, s. 28; 1900, s. 165; Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne. T. XIII. Kraków 1914, s. X; W. Antoniewicz 1928a, s. 133; J. Pasternak 1928, s. 132; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151, cz. II, tabl. CX, 11; J. Kostrzewski 1948, s. 269; Dziennik Polski nr 170, Kraków 19. VII. 1958; K. Moskwa 1959a, s. 131-186 (); 1959b, s. 199; A. Kunysz 1959, s. 192; K. Moskwa 1960, s. 22-23; T. Malinowski 1961, t. I, s. 159; R. Jamka 1961, s. 86; K. Moskwa 1961b, s. 89; A. Kunysz 1961, s. 124; K. Moskwa 1971b, s. 5; 1961a, s. 22; M. Gedl 1961, s. 30-32; K. Moskwa 1962d, s. 5; 1962a, s. 318-321; 1962b, s. 226; B. Gedia 1963, tab. I, poz. 11; M. Zeylandowa 1963, s. 281, 285-286; R. Jamka 1963b, s. 22, 29, ryc. 15, c; K. Moskwa 1963b, z. 4, s. 293. ryc. 23; 1964, s. 344-347; J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Chmielewski 1965, s. 190; A. Krauss 1967, s. 131-132; Z. Bukowski 1969, s.344; J. W. Kucharenko 1969, tabl. XXXII, 8; M. Gedl 1970, s. 367; K. Moskwa 1971b, s. 79-83, 87-94; 1971a, s. 8, tabl. VI; J. i A. Kraussowie 1970, s. 187-188; 1972, s. 161; A. Krauss 1974, s. 119-150; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s.186-189.*

10. GÓRY PIEPRZOWE, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. 1

Znalezisko luźne pochodzące z badań Zbigniewa Lenartowicza z 1911 r. Smukłe naczynie (WN) o wysoko umieszczonym załomie brzuśca (niezbyt ostrym), z ornamentyką zakreskowanych trójkątów i grupami 3 plastycznych guzków, o gładkiej powierzchni zewnętrznej czarnej, wewnętrznej szarej z domieszką średnioziarnistą (XXXV, 12). Druga WN charakteryzuje się przysadzistymi proporcjami, stosunkowo o ostrym załomem, dwustożkowatego brzuśca, starannie wykonanym ornamentem zaplatanych trójkątów, powierzchniami czarną zewnątrz, brunatną wewnątrz, domieszką średnioziarnistą (XXXV, 7). Naczynia znajdują się w zbiorach Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach (*kcc SN – 407-408*).

Literatura:

W. Antoniewicz 1928b, t. 12, s. 160; 1928a, tabl. XXI, ryc. 41, 42; J. Miśkiewicz 1962, t. 8, s.331, Tabl. III,1-2 (); 1968, t. 11, 145, ryc.17; E. Kłosińska 2006, s. 271-289, ryc. 10, 1-2.*

11. GREBÓW, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Znalezisko luźne. Z cmentarzyska (wzmiankowanego przez Włodzimierza Demetrykiewicza) rozlokowanego na polu zwanym „Łaziska”, pochodzi przypadkowo odkryta WN zdobiona ornamentem zakreskowanych czworoboków. Została ona przekazana do Muzeum Archeologicznego w Krakowie (*kcc SN – 409*).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1897, s. 146; A. Żaki 1950, s. 185; K. Moskwa 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, T. I, s. 168; K. Moskwa 1962b, s. 226; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s. 190.

12. JASTKOWICE, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 1

Stanowisko położone jest na zalesionej piaszczystej wydmie zwanej „Łunki” lub „Kosie Górki”, w odległości 800 m na wschód od wsi Bąków, przy drodze prowadzącej z Jastkowic do Rzeczycy Długiej przez Musików. Z całej powierzchni stanowiska zebrano ponad 100 fragmentów ceramiki. Wśród nich 26 niewielkich fragmentów WN; 3 drobne fragmenty charakteryzujące się ostrym załomem, ornamentem zaplatanych zakreskowanych trójkątów, gładką powierzchnią, zewnątrz czarną wewnątrz zniszczoną; fragmenty średniościennej wazy, zdobionej ornamentyką rytą, zaplatanych trójkątów, powierzchni gładkiej szaro czarnej i szaro brązowej; analogiczne jak powyżej fragmenty wazy zdobione rytym ornamentem w nieco bardziej rzadkim układzie żłobków.

Literatura:

T. Aksamit 1962, s. 44; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s. 209; 1979b, tabl. XIV, 6. (); G. Domachowska 1984, t. XLIX, z. 1. s. 81-92.*

13. KAMIEŃ PLEBAŃSKI, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. Góry Pieprzowe

Luźne znalezisko drobnych fragmentów ceramiki m.in. brzuśca WN i MZ ? Fragment WN pochodzi z górnej partii brzuśca naczynia (zachował się ornament

zakreskowanych trójkątów, fragment wątku „przerywnika kompozycyjnego” i 1 stożkowaty guzek na załomie). Powierzchnia wygładzona, zew. szaro czarna, wewnątrz szaro brunatna (XXXV,9). Drugi fragment; głębokiej profilowanej misy (zach. nasada szyjki i dwustożkowaty brzusec), charakteryzuje wyraźnie wyodrębnioną szyjką i dość ostrą profilacją brzuśca (XXXV,11) (*kcc SN – 410-411*).

Literatura:

R. Jakimowicz 1920, t. 5, s. 215; J. Miśkiewicz 1962, t. 8, s. 333, Tabl. IV, 14- 15 ().*

14. KĘBLÓW, pow. Mielec, woj. podkarpackie, stan. 4

Z badań wykopaliskowych prowadzonych w 2006 r. przez Magdalенę Wilk w zachodniej części miejscowości (na NE od kapliczki stojącej przy skrzyżowaniu dróg prowadzących do Rożniat, Tarnówka i Kęblowa), pochodzą dwa, bardzo drobne fragmenty z górnych partii brzuśca z 2? WN?. Jeden z nich o łagodnej profilacji brzuśca, posiada dwa umieszczone obok siebie, stożkowate guzki, pionowo przekłute. Oba fragmenty są niezdobione (*kcc SN – 412-413*).

W chwili obecnej materiał źródłowy pochodzący z wymienionego stanowiska nie został opublikowany.

15. KŁYŻÓW, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko badane wykopaliskowo przez Ewę Szarek-Waszkowską w 1974 roku. Z badań tych pochodzi 211 grobów, tworzących wyraźne skupiska. Wśród popielnic występują m.in. naczynia zbliżone do klasycznych WN i młodsze formy tych naczyń, dość silnie przekształcone (morfologicznie i zdobniczo). Trudna do oszacowania jest pierwotna wielkość cmentarzyska (liczba grobów i przestrzeń na której wystąpiły). Prawdopodobnie zniszczeniu uległa duża część jego wschodniej partii (wywierzysko piasku). Należy także zakładać jego kontynuację w kierunku południowym i zachodnim. Materiał pozyskany w trakcie badań, do chwili obecnej wzmiankowano w literaturze, wyłącznie w formie krótkich sprawozdań i publikacji wybranych inwentarzy (E. Szarek-Waszkowska 1975b). Obecnie przygotowywane jest jego całościowe opracowanie (K. Trybała) (*kcc SN – 414-419*).

Literatura:

E. Szarek-Waszkowska 1975b; M. Florek 1993, s. 175-180; S. Czopek 2001, s. 186; 2006a, s. 68-69; 2006b, s. 107-108; K. Trybała 2007 ().*

16. KOLONIA SŁOPTÓW, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. 6

Luźne znalezisko fragmentów ceramiki m.in. drobnego fragmentu górnej części brzuśca WN, pokrytej głębokimi i wąskimi, skośnymi żłobkami, z pasmem wertykalnie rozmieszczonych okrągłych odcisków stempelkowych. Powierzchnia zewnątrz szaro brunatna, wewnątrz brunatna, domieszka piasku, drobnego tłucznia i miki (kcc SN – 420).

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (obszar AZP 89/70).

17. KOPKI, pow. Nisko, woj. podkarpackie, stan. 3

Stanowisko, położone w przysiółku Chałupki po lewej stronie szosy Kopki – Rudniki (na parcelach J. Kidy i M. Cholewy) zostało odkryte przez Alfreda Dworskiego. Z badań tych, do Muzeum w Przemyślu przekazał 14 popielnic. Na stanowisku tym amatorskie badania prowadzili także inni m.in. ks. J. Waclawski, ks. A. Szpila. W 1962-1963 roku na cmentarzysku wykopaliska przeprowadził Kazimierz Moskwa (badając ok. 6 arów). Ujawniły dalsze pochówki ciałopalne popielnicowe – w sumie 36 zespołów występujących w niewielkich koncentracjach. Odkryte zespoły grobowe charakteryzowały się stosunkowo bogatym wyposażeniem w drobne przedmioty metalowe (brązowe i żelazne), ale także znacznym stopniem zniszczenia. Z badań Alfreda Dworskiego pochodzą 2 WN, wśród których jedna charakteryzuje się smukłymi proporcjami i łagodną profilacją (XXXVI, 2), druga ostrzejszą profilacją i nieco przysadzistymi proporcjami (XXXVI,3) (kcc SN – 421-422).

Literatura:

Sprawozdanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk za 1909 r., s. 103; 1913 r., s. 26-27; 1923 r., s. 130; B. Janusz 1929, s. 266; T. Sulimirski 1931, s. 77; J. Kostrzewski 1958, s. 84, mapa 6; B. Chomentowska 1960, s. 518; K. Moskwa 1959a, s. 183; 1960, s. 23; Z. Bukowski 1960a, s. 69; 1960, s. 279; T. Malinowski 1961, t. I, s. 230; R. Jamka 1962, s.7; K. Moskwa 1962a, s. 320; 1962c, s. 14-15; T. Malinowski 1963, z. 2, s. 95, ryc. 10;

K. Moskwa 1962d, s. 10; 1962b, s. 226-229; R. Jamka 1963, s. 6; K. Moskwa 1963, s. 17; 1963b, s. 257; 1963c, s. 22; 1964, s. 344; A. Szałapata 1963, s. 59-60; K. Moskwa 1962b, s. 226; 1964, s. 344; 1971b, s. 79-83, 94, 7-48, tabl. I-VI; J. K. Kozłowski 1971, s. 6; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s. 216-218, ryc. 33; W. Poradyło 1995, s. 23-117, ryc. 3, tabl. IX-XI ().*

18. KOPRZYWNICA, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. 2

Luźne znalezisko. Stanowisko o charakterze osadowym ? Z badań Stefana Krukowskiego, J. i L. Sawickich z 1921 roku pochodzi fragmentarycznie zachowana, niewielka misa w charakterze profilacji nawiązującym do MZ. Na załomie brzośca zachował się mały guzek. Masa ceramiczna z domieszką drobnoziarnistą (*kcc SN – 423*).

Literatura:

J. Machnik 1957, t. 4, s. 163-164; J. Miśkiewicz 1962, s. 333, tabl. V, 23 ().*

19. KOPRZYWNICA, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. Łysa Góra

Stanowisko wielokulturowe obejmujące zarówno osadę jak i cmentarzysko TKŁ. Położone jest ono w dolinie Wisły, na jednym z erozyjnych ostańców, w obrębie dna doliny Wisły. Przebadano dotąd wyłącznie niewielki fragment cmentarzyska, odkrywając 28 grobów, dość silnie zniszczonych. Najczęściej stwierdzany ich układ, wskazuje na popielnicę nakrytą misą z towarzyszącą im niekiedy przystawką w formie czerpaka. Wśród przedmiotów metalowych znane są drobne, brązowe skręty z drutu. Poza zasięgiem cmentarzyska odkryto ceramikę z prawdopodobnie współczesnej mu osady ? Nie odkryto natomiast żadnych obiektów osadowych. Wśród materiałów ceramicznych ze zniszczonych grobów występują niewielkie fragmenty waz (niezdobionych) charakteryzujące się profilacją nawiązującą do klasycznych WN i analogiczną jak one technologią (czarne, mocno wygładzone powierzchnie zewnątrz, brunatne wewnątrz, z wyraźnym udziałem w masie ceramicznej domieszki drobnego tłucznia i piasku) (*kcc SN – 424*).

Literatura:

M. Florek 1989, s. 187-188.

20. KOPRZYWNICA, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. 110

Luźne znalezisko bardzo drobnych fragmentów naczynia (ze strefy dolnej partii brzuśca, nieco poniżej przebiegu jego załomu), a pochodzące prawdopodobnie za WN ? lub MZ ? Powierzchnie starannie wygładzone szaro czarne zewnątrz, jasnobrunatne wewnątrz, w masie ceramicznej widoczna duża domieszka drobnoziarnistego tłucznia kamiennego i piasku

(kcc SN – 425).

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (obszar AZP 91/72)

21. KOSIN, pow. Kraśnik, woj. lubelskie, stan. 1

Szczegółowa lokalizacja stanowiska jest niemożliwa. Stanowisko było rozlokowane prawdopodobnie na południe od lasu, na polach ówczesnego gajowego Stefana Gamonia w rozwidleniu dróg polnych, łączących wieś Kosin z Opoką Dużą i szosą Kosin – Annopol. Przebadano nieznana bliżej powierzchnię, odsłaniając 3 groby i 4 obiekty jamowe. W skład inwentarza grobu 2 wchodzi popielnica w typie niedużego dzbanu z utraconym uchem, o silnie rozchylonej, lejkowatej szyjce i wyraźnie zaznaczonym załomie. U nasady szyjki przebiega dookólna bruzda (pow. naczynia jest wygładzana obustronnie brunatna). W naczyniu odkryto szczątki stosu i niewielkie ilości przepalonych kości, a także brązowy skręt. Pierwotnie było ono nakryte półkulistą misą. Powyższy dzban swoją trójdzielną formą i charakterem profilacji nawiązuje nieco do DzN *(kcc SN – 426).*

22. KOSIN, pow. Kraśnik, woj. lubelskie, stan. 2

Pierwsze informacje o cmentarzyskach z Kosina pochodzą z lat 1889-1891, kiedy to przypadkowy odkrywca Antoni Jarosik odkrył 15 urn. Odkrycie to prawdopodobnie należy odnosić do cmentarzyska nr 2. Systematyczne badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone przez Michała Drewkę w 1925 r. i objęły swym zasięgiem stan. nr 1, 2 i 3. Wyniki tych badań zostały opublikowane dopiero w 1974 r. Wcześniej badania na terenie wsi Kosin przeprowadziła w latach 1958-1959 Barbara Chomentowska

(na terenie osady w pobliżu cmentarzyska nr 2), odkrywając 12 jam stosunkowo ubogo wyposażonych. Z badań cmentarzyska nr 2 pochodzi łącznie 388 grobów, 1 jama i 4 paleniska. Nie zidentyfikowano tu form mis, które można by łączyć z typem MZ. Z kilku grobów natomiast pochodzą wazy, które bądź to nawiązują do klasycznych form WN, bądź wykazują pewne genetyczne powiązania z nimi (*kcc SN – 427-434*).

Literatura dla stanowisk (1-3):

M. Drewko 1929, s. 281-285; J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, t. 39, s. 131-204 (); E. Kłosińska 2006, s. 271-289, ryc. 1-5; A. Gawlik, M.S. Przybyła 2006, s. 313-352.*

23. KOSIN, pow. Kraśnik, woj. lubelskie, stan. 3

Dokładna lokalizacja stanowiska jest bardzo utrudniona. Stanowisko rozciągało się prawdopodobnie między wzgórzami kredowymi, a lasem dworskim, na wydmie, niedaleko pół uprawnych Kazimierza i Walentego Zamłyńskich. Przebadano wykopaliskowo nieokreśloną powierzchnię, odkrywając 10 pochówków popielnicowych i 10 jam. Z cmentarzyska pochodzą 2 duże kubki – dzbany (w tym forma dzbana zdobionego na załomie brzuśca grupami 3 plastycznych guzków), a także małe misy profilowane, które zostały włączone do analiz SN (*kcc SN – 435-439*).

24. KRZEMIENICA, pow. Mielec, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko rozlokowane jest w NE części wsi określanej jako „Małe Górki”, na rozległej wydmie. Odkrycia stanowiska dokonał u schyłku XIX wieku Roman Rydel. Pierwsze badania przeprowadzone zostały na stanowisku przez Adama Kirkora wspólnie z odkrywcą stanowiska i doprowadziły do odkrycia 28 grobów popielnicowych. Rok później R. Rydel rozkopał kilka dalszych grobów przekazując je Adamowi Kirkorowi. Kolejnym etapem badań stanowiska były wykopaliska przeprowadzone przez Adama Kraussa w 1954 r. Rok później w wyniku przypadkowego odkrycia 3 grobów wznowiono badania, które prowadził Józef Janowski. Wynikiem ich było odkrycie kolejnych 18 grobów ciałopalnych. Kiedy w 1969 roku doszło do kolejnego przypadkowego odkrycia większej liczby popielnic, ich efektem stało się kolejne wznowienie badań, prowadzonych przez Krystynę Kozłowską i Antoniego Talara, w rezultacie których wyeksplorowano

kolejne 30 zespołów grobowych. Tego samego roku, systematyczne badania na stanowisku przeprowadziła Ewa Szarek - Waszkowska. W sumie w 1969 r. przebadano przestrzeń około 14 arów odkrywając 163 groby. Wśród materiału ceramicznego reprezentowana jest również stylistyka nadsańska. Z grobu 34 pochodzi mała waza o przysadzistych proporcjach w typie WN. Wśród innych naczyń wazowatych o cylindrycznych lub stożkowatych szyjach i chropowaconych (lub obmazywanych) dolnych partiach brzuśca, bardzo widoczne są reminiscencje plastycznego zdobnictwa SN w niemal identycznej formie. Z jednym z takich naczyń wystąpiła misa zdobiona skośnymi żłobkami, która w charakterze swojej profilacji nawiązuje do typu MZ, odbiegając od niej jednakże zdecydowanie swoimi proporcjami (*kcc SN – 440-441*).

Literatura:

A. H. Kirkor 1881, s. 10-14, 17, tabl. I, 4-12; II, 1-7; 1884, s. 54; W. Demetrykiewicz 1897, s. 136; G. Ossowski 1890, s. 28; 1900, s. 165; W. Antoniewicz 1920, s. 88; J. Pasternak 1928, s. 131; Wł. Antoniewicz 1928a, s. 120, tabl. XXVI, 11-21; B. Czapkiewicz 1935, s. 153; S. Nosek 1946, s. 67; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151; A. Żaki 1953, s. 75; J. Janowski 1956a, s. 381; K. Moskwa 1959a, s. 179; 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, t. I, s. 258; t. 2, s. 31, mapy VII, XVIII; M. Gedl 1961, s. 30-32; K. Moskwa 1962a, s. 320; 1962b, s. 226; 1964, s. 345; A. Krauss 1967, s. 131; E. Szarek-Waszkowska 1970, s. 121; K. Moskwa 1971b, s. 80-89; 1971a, s. 11, tabl. VI; J. Dąbrowski 1972, s. 231; E. Szarek-Waszkowska 1975c, s. 3-51 (); K. Moskwa 1976, s. 222-224, ryc. 34.*

25. ŁĘŻKOWICE, pow. Bochnia, woj. małopolskie, stan. 1

W latach 1938 – 1966 kilkakrotnie przeprowadzano wykopaliska na terenie Łęzkowic. Ich wynikiem było m.in. odkrycie śladów osadnictwa łużyckiego, reprezentowanego przez małą ilość materiału występującego w różnym nasileniu na poszczególnych stanowiskach. Ceramika łużycka najliczniej reprezentowana była na stan. 1. W trakcie badań w latach 1964 – 1965 prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie pozyskano pewną ilość materiałów, z warstwy kulturowej (wykopy 1 i 2 położone na W od dawnych wykopów Stefana Noska), a także z 3 grobów popielnicowych, odkrytych przypadkowo. Mimo podjętych prób, nie odkryto w tej strefie kolejnych grobów. Wśród odkrytych form ceramicznych niezwykle interesujące

są fragmenty dwóch waz. Jedna z nich przedstawia klasyczną formę WN TKŁ, zarówno pod względem morfologii jak i ornamentyki (XXXVIII, 2). Fragmenty drugiej wazy ujawniają zaś, pewne pokrewieństwo morfologiczno zdobnicze (XXXVIII, 3). W sferze ornamentacyjnej nawiązując, także do WN z Świeciechowa Dużego stan. 1 (LXXVII,3). Wśród materiałów luźnych wystąpiła także misa profilowana (XXXVIII, 4), która traktowana samodzielnie nie wzbudzałaby kontrowersji swoją formą, (uwzględniając niewielkie możliwości różnych rozwiązań formalnych przy wykonywaniu tych form naczyń), ale w powiązaniu z wymienionymi wyżej wazami, może także skłaniać do refleksji dotyczącej charakteru jej proveniencji ? (*kcc SN – 442-444*).

Literatura:

E. Rook 1969 s. 59-68, tabl. I-II (); S. Nosek 1949, s. 653; M. Gedl 2003, s. 388-392, ryc. 16.*

26. MOKRZYSZÓW, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko omówiono w rozdz. 4. 5.

(*kcc SN – 445-459*).

Literatura:

Słowo Powszechne Nr 163 z 16. V. 1950; A. Żaki 1950b, z. 7-8, s. 143; A. Żaki 1950c, s. 697; K. Moskwa 1959b, s. 199; T. Malinowski 1961, t. I, s. 347; K. Moskwa 1960, s. 23; A. Żaki 1961, s. 203; K. Moskwa 1961b, s. 89; T. Aksamit 1962, s. 44; K. Moskwa 1962a, s. 319; 1962b, s. 226; 1963b, s. 22, ryc. 10-11; 1963d, s. 6, ryc. 3, d; 1964, s. 336-353, tabl. I-V (); M. Gedl 1970, s. 367, ryc. 9; K. Moskwa 1971b, s. 80-81, 85, 87, 90-94; 1971a, s. 11, 17, 20, 32-35, tabl. VI; J. i A. Kraussowie 1970, s. 186-187; J. Dąbrowski 1972, s. 231; 1973, s. 343; K. Moskwa 1976, s. 241-242, ryc. 39; T. Rysiewska 1996, s. 220-224; K. Trybała 2004a.*

27. MOKRZYSZÓW, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 2

Stanowisko znajduje się w przysiółku Biała Góra, w obrębie pól „Kozielec”, na południowym zboczu zwirowego wzniesienia. Cmentarzysko zostało odkryte przez Adama Kirkora, który przeprowadził na nim pierwsze badania wykopaliskowe obejmujące

powierzchnię 0,6 ara. Pochodzące z tych badań popielnice i przystawki ceramiczne zostały złożone w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. W 1960 roku Kazimierz Moskwa podczas inspekcji stanowiska natrafił na zniszczony grób popielnicowy, który umieścił w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Ze względu na szybkie niszczenie stanowiska badacz ten w 1975 roku podjął systematyczne badania wykopaliskowe. Rezultatem ich było przebadanie powierzchni ok. 14 arów i odkrycie 173 grobów. Materiały pochodzące z tych badań zostały opracowane w 2004 r. w formie pracy magisterskiej przez Katarzynę Trybałę. Wśród materiałów ceramicznych z zespołów grobowych znajduje się fragmentarycznie zachowana, przysadzista WN, a także głęboka, płaskodenna forma MZ (gr. 109). W sferze stylistyki czytelne są także na niektórych formach naczyń, reminiscencje rytej i odciskanej ornamentyki o tradycjach nadszańskich (*kcc SN – 460-461*).

Literatura:

A. H. Kirkor 1877, s. 36-30, tabl. I-2; 1884, s. 54; G. Ossowski 1890, s. 28; W. Demetrykiewicz 1897, s. 140-141, ryc. I; J. Jastrzębski 1889, s. 182; G. Ossowski 1900, s. 165; W. Antoniewicz 1920, s. 89; J. Pasternak 1928, s. 133; A. Żaki 1950a, s. 187; K. Moskwa 1960, s. 23; 1961a, s. 22; T. Malinowski 1961, t. I, s. 347; t. 2, s. 27, mapy: IV, VI; A. Żaki 1961, s. 203; K. Moskwa 1962b; 1963b, s. 6; 1964, s. 336; 1976, s. 242-243; K. Trybała 2004a ().*

28. NIEZNANA MIEJSCOWOŚĆ

W skład 123 popielnic przekazanych Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Przemyśle przez Alfreda Dworskiego (nauczyciela który w latach 1903-1905 prowadził badania wykopaliskowe w rejonie Rudnika nad Sanem, rozkopując cmentarzyska w Kopkach, Przędzlu, Stróży, Ulanowie i Wierzawicach) wchodzi 3 WN o nieznanej lokalizacji (XL, 3, 6) (*kcc SN – 462-464*).

Literatura:

W. Poradyło 1995, s. 23-118, ryc. XXVIII, XXXV, XXXVI ().*

29. OBOJNA – PRZYSIÓŁEK ZAOSIE, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1.

Cmentarzysko zostało odkryte przypadkowo, podczas wybierania piasku na cele gospodarcze. Skutkiem powyższego, było zniszczenie kilkudziesięciu naczyń (pierwotnie popielnic z przepalonymi kośćmi wewnątrz, często nakrytych misami). Następnym kolejnych, pojedynczych odkryć popielnic, były ratownicze badania wykopaliskowe przeprowadzone w 1968 r. przez Muzeum Okręgowe w Rzeszowie. Z badań powyższych pozyskano 18 grobów (a także 2 przypadkowo odkryte zespoły, które zostały przekazane do zbiorów muzealnych). Z grobu 12 pochodzi wielokrotnie wzmiankowana w literaturze - WN (XL, 7). Przywoływana szczególnie często, w kontekście rozważań nad okresem przeżywania się tej formy ceramicznej (z racji jej współwystępowania ze skrętami typu Trzęsówka, kolczykami typu Kłuzów i zausznicami gwoździowatymi - E. Szarek – Waszkowska 1973, s. 85, 87) .

Ze stanowiska znana jest także inna forma, bardzo przysadzistej wazy, o stożkowatej szyjce z obecnością ornamentyki rytej w wykonanej stylistyce nadsańskiej (XL, 9) (*kcc SN – 465-466*).

Literatura:

E. Szarek-Waszkowska 1969, s. 119-120; 1973, s. 73-88, ryc. 1-2, tabl. I-VI (); K. Moskwa 1971b, s. 79-80; 1971a, s. 11, 20; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s. 247-248, ryc. 41.*

30. OKALINA, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. ?

Luźne znalezisko większego fragmentu, płaskiego dna naczynia (prawdopodobnie MZ) z zewnętrzną powierzchnią (dna) zdobioną ornamentem głębokich żłobków, w układzie koncentrycznym, z towarzyszącymi im grupami żłobków w układach promienistych. Naczynie charakteryzuje się wygładzoną powierzchnią, zewnątrz szaro brunatną, wewnątrz szarą z domieszką średnioziarnistą (XL, 5) (*kcc SN – 467*).

Literatura:

J. Miśkiewicz 1962, t. 8, s. 337, Tabl. VII, 10 ().*

31. PALUCHY, pow. Jarosław, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko położone jest na prawobrzeżu Sanu, w jego środkowym biegu, na wysokości ujścia lewobrzeżnego dopływu Wisłoka. Bezpośrednio jest ulokowane na lekko wyniesionej wydmy, prawobrzeżnej terasy, potoku Lubieni. Obejmuje rozległy teren po obu stronach polnej drogi, od wsi Paluchy ku szosie Sieniawa - Leżajsk.

Badania na stanowisku zostały zapoczątkowane przez Antoniego Talara z Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. W następnych latach (1973, 1976-1977) wykopaliska koncentrujące się w S partii stanowiska prowadził Stanisław Lewndowski. W latach 1983-1986 r. prace kontynuował Adam Kostek z Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej. Powtórnie wznowił je w 1995 r. Łącznie przebadano obszar o powierzchni 4070 m². Uchwycono jego zasięg od strony E, N i NW. Prawdopodobna kontynuacja stanowiska jest możliwa w kierunku SW i W. Na cmentarzysku odkryto 1459 grobów. Stopień zniszczenia grobów jest znaczny, szczególnie w jego partii N. Wśród materiałów ceramicznych znajduje się klasyczna w swojej formie WN (grób 608) (XL, 4) (*kcc SN – 468*). Materiały z badań znajdują się w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej w Przemyśle, Muzeum Okręgowym w Rzeszowie i Muzeum w Jarosławiu.

Literatura:

R. Jamka 1964, s. 23; A. Talar 1964, s. 23; M. Gedl 1970, s. 373; K. Moskwa 1976, s. 252-253; A. Kostek 1996a, t. 32, z. 3, s. 50-67 (); 2002, s. 313-337; 2003, t. 39, z. 2, s. 107-118.*

32. PIASECZNO, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie, stan. 1 „Krowia Góra”

Stanowisko wielokulturowe położone jest w pasie wydmy, doliny Wisły (w odległości od niej ok. 3,5 km). Bezpośrednio lokując się na znacznym wyniesieniu, otoczonym terenami zabagnionymi z licznymi starorzeczami. Obecnie teren charakteryzuje się silnym przekształceniem związanym z działalnością kopalni siarki. Stanowisko zostało przypadkowo odkryte w 1976 roku, ujawniając pojedynczy grób kloszowy. W 1977 roku Elżbieta Szarek-Waszkowska przeprowadziła na nim ratownicze badania wykopaliskowe. Łącznie objęła nimi powierzchnię 250 m² (najbardziej narażoną na zniszczenie wskutek eksploatacji piasku). Materiał został opublikowany w 1994 roku przez Sylwestra Czopka. Wśród materiałów osadowych łączonych z TKŁ wystąpiły

drobne fragmenty kilku ? MZ i WN (*kcc SN – 469-479*). Materiały są przechowywane w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie

Literatura:

S. Czopek 1994, s. 27-54, ryc. 6-12 ().*

33. PIOTROWICE, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. „Cmentarzysko”

Cmentarzysko z którego pochodzi kilka popielnic, przystawek i drobnych ozdób brązowych. Jedna z popielnic z powyższego stanowiska reprezentuje formę bliską WN pod względem morfologii i ornamentyki (XLI, 18). Zabytki są przechowywane w Muzeum w Sandomierzu (*kcc SN – 480*).

Literatura:

Z. Podkowińska 1923, s. 43-47; E. Kłosińska 2006, s. 271-287, ryc. 10 ().*

34. PODGAJCZE, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. „Cmentarzysko”

Z terenu cmentarzyska, z nieznanego bliżej kontekstu lokalizacyjnego pochodzą fragmenty górnych partii brzuśca 2 ? WN ? Oba fragmenty charakteryzuje obecność ornamentyki rytej w typie zaplatanych trójkątów i wygładzanej powierzchni barwy ciemno szarej zewnątrz, jasnobrunatnej i brunatnej wewnątrz (*kcc SN – 481-483*).

Literatura:

J. Miśkiewicz 1962, t. 8 s. 338, tabl. VII ().*

35. PNIÓW, pow. Tarnobrzeg , woj. podkarpackie, stan. 1

Stanowisko jest położone na piaszczystym wzgórzu, po lewej stronie drogi do Antoniowa. Według relacji Ż. Pauliego w dniu 12 września 1822 roku wydobyto na powyższym stanowisku WN, którą przekazano do „Kabinetu naturalnego” Uniwersytetu Lwowskiego. Zdarzenie to jest pierwszym udokumentowanym odkryciem naczynia określanego obecnie jako WN (XLI, 19) (*kcc SN – 484*).

Literatura:

Ż. Pauli 1840, s. 34 - 37, ryc. 5; A. H. Kirkor 1877, s. 39; W. Demetrykiewicz 1897, s. 146; W. Antoniewicz 1920, s. 89; J. Pasternak 1928, s. 132; A. Żaki 1950a, s. 188; K. Moskwa 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, t. 2, s. 65; M. Gedl 1962, s. 334, ryc. 1; K. Moskwa 1962b, s. 226; 1971a, s. 7; J. Dąbrowski 1972, s. 231; K. Moskwa 1976, s. 260-261, ryc. 49 ().*

36. PRUSY, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. ?

Znalezisko luźne. Z nieznanego bliżej kontekstu lokalizacyjnego pochodzi klasyczna forma WN, stosunkowo ostro profilowana (*kcc SN – 485*).

Literatura:

Archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie; J. Miśkiewicz 1968, t. 11, s.145, ryc.17 ().*

37. PRZĘDZEL, pow. Nisko, woj. podkarpackie, stan. 5

Stanowisko położone jest NE części wsi, na piaszczystej wydmie, nad terasą zalewową Sanu (200 m na N od szosy do Niska, na parcelach J. Bąką i B. Kluska). Zostało odkryte przez inż. Accorda w 1878 roku. Na stanowisku tym u schyłku XIX wieku badania prowadził Włodzimierz Demetrykiewicz. Relacjonując ich wyniki stwierdził, że na głębokości 20-30 cm wystąpiły w piasku pozostałości popielnic, wyraźnie grupujące się w skupienia. W późniejszym okresie Alfred Dworski wyeksplorował z tego miejsca 80 popielnic. Materiały zostały zaś w późniejszym okresie przekazane Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Przemyślu. W 1963 roku podczas wizytacji stanowiska Antoni Talar stwierdził fakt całkowitej destrukcji cmentarzyska, odkrywając jedynie nieliczne, pojedyncze fragmenty ceramiki. Materiały z badań Alfreda Dworskiego w pełni opublikował w 1995 roku Wojciech Poradyło. Wśród zbioru popielnic znajdują się 2? WN, charakteryzujące się stosunkowo łagodną profilacją (*kcc SN – 486-487*).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1897, s. 150-151; W. Antoniewicz 1920, s. 89; Sprawozdanie TPN za 1909, s. 113; Sprawozdanie TPN za 1913, s. 26, 27; J. Pasternak 1928, s. 174; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151; cz. II, tabl. CX, 10; J. Kostrzewski 1939-1948,

s. 269; T. Sulimirski 1939-1948, s.77; Z. Bukowski 1960b, s. 69; Z. Bukowski 1960a, s. 279; K. Moskwa 1959a, s. 183; 1960 s. 23; 1961a, s. 22; T. Malinowski 1961, t. II, s. 85; 1961a, s. 31, mapa VII; K. Moskwa 1962a, s. 320; 1962b, s. 226; R. Jamka 1963, s. 25, 38-39; K. Moskwa 1964, s.345; 1971a, s.79; 1971a, s.20, tabl. VI; J. Dąbrowski 1972, s. 231; 315; K. Moskwa 1976, s. 266-268, ryc. 53 (*); W. Poradyło 1995, s. 23-118 ryc. XIII (*).

38. PYSZNICA, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko zostało szerzej zaprezentowane w rozdz. 4. 2.

(kcc SN – 488-994).

Literatura:

E. Pohorska 1979, s. 128-131; S. Czopek 1989, s. 407-428; 1993b, s. 163-173; 1996a; 1997, t. 2, s.78-81; 1999a, 1999b; 2001 (*); 2002, s. 291-311.

39. RUDNIK, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 10

Stanowisko o charakterze osadowym. Położone jest na piaszczystym wzniesieniu, na N od miasta, po lewej stronie szosy do Niska. W 1962 roku Zbigniew Kapera przeprowadził na powyższym stanowisku wykopaliska, które objęły powierzchnię 0,75 ara. Ich rezultatem było odkrycie 11 obiektów jamowych (w tym 2 dołków posłupowych). W wypełniku obiektu 4 odkryto duży fragment brzuśca WN (kcc SN – 995).

Literatura:

R. Jamka 1962, s. 6; K. Moskwa 1962c, s. 16; 1962d, s. 6; 1963d, s. 25; A. Szaląpata 1963, s. 39; K. Moskwa 1971a, s. 11, 21-22, 27, tabl. VI; 1976, s. 276-278, ryc.57 (*).

40. RZECZYCA DŁUGA, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 5 „Łysa Góra”

Stanowisko rozlokowane jest na płaskim wydnowym wyniesieniu, na NW od centralnych zabudowań wsi, wzdłuż polnej drogi biegnącej w tym kierunku. Pierwotnie sięgało do samych zabudowań wsi Rzeczyca Długa. W końcu lat

pięćdziesiątych, podczas eksploatacji piasku natrafiono tu na „ślady ognisk”. W 1959 roku ma miejsce kolejne przypadkowe odkrycie, tym razem dużego obiektu o wymiarach 60 x 80 cm. Jego eksplorację przeprowadził ks. Wojciech Gaj - Piotrowski. W wypełnisku o szarym zabarwieniu wystąpiły m.in. liczne szczątki przepalonego drewna (maksymalna grubość warstwy popiołu wynosiła 25 cm). Odkryto także 9 fragmentów wtórnie przepalonej ceramiki, w tym jednego fragmentu naczynia typu WN (średniościenne, o czarnej powierzchni). W 1962 roku przeprowadzono badania wykopaliskowe w części zachodniej wzniesienia, na polu Stefana Wermińskiego (T. Aksamit). W największym obiekcie (z 6 odkrytych) o wymiarach 70 x 110 cm wystąpiły ułamki ceramiki (wśród nich 1 WN), rozcieracze oraz drapacz wiórowy. Dowiodły one istnienia w tym miejscu osady łużyckiej. W tym samym roku na południowym stoku stan. „Łysa Góra” około 20 m od budynku gospodarczego Jan Wermiński wykopał podczas wydobywania piasku 3 naczynia, wypełnione kośćmi, które jednak uległy destrukcji. Jedno z nich zostało przekazane do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Wśród innych fragmentów ceramiki pochodzących ze stanowiska 5, można wyróżnić: zrekonstruowaną dużą WN (LXXVI,4) (15 niewielkich fragmentów innych ? WN) i 3 fragmentarycznie zachowane misy w typie MZ (LXXVI, 1-3, 5). Zabytki znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Warszawie (*kcc SN – 996-1000*).

Kazimierz Moskwa (1976) stanowisko „Łysa Góra” oznaczył jako stan. 2 w Rzeczycy Długiej.

Literatura:

R. Jamka 1962, s.6; K. Moskwa 1962c, s.16; 1962, s. 33; A. Szalapata 1963; 1968; J. Dąbrowski 1972, s. 237; K. Moskwa 1976, s. 280; G. Domachowska 1984, t. XLIX, z. 1. s. 81-92 ().*

41. SANDOMIERZ, m.p., woj. świętokrzyskie, stan. ?

Luźne znalezisko z górnej części brzuśca WN (LXXVI, 7) (kilka niecharakterystycznych fragmentów tego samego naczynia). W zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (*kcc SN – 1001*).

Literatura:

J. Miśkiewicz 1962, s. 340, tabl. IX (); E. Kłosińska 2006, s. 282, ryc. 10.*

42. SOKOLNIKI, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko rozlokowane na piaszczystym obszarze pomiędzy lasem określanym jako „Pogoń”, a Łęgiem, nad jego bezimiennym dopływem. W głównej mierze obejmuje ono obszar piaszczystego wzniesienia w lesie „Pogoń” - Przysiółek Orliska. Pierwszych odkryć dokonano tu w latach 1878-1880. Pochodzą z nich dwa naczynia w typie WN (LXXVI, 11-12). Wymienione materiały zostały przekazane do prywatnej kolekcji Felikasa Gutowskiego w Nadbrzeziu. Na początku XX wieku poszukiwania na stanowisku prowadził Alfred Dworski, który materiał z badań przekazał Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Przemyśle (W. Poradyło 1995). Kolejnym etapem badań stanowiska były wykopaliska z roku 1912 prowadzone przez Leona Kozłowskiego i Michała Drewko. Rezultatem ich było odkrycie 106 grobów. Z badań tych pochodzą także m.in. przedmioty metalowe (brązowe i żelazne): bransolety, szpila, noże. Przedmioty te poddawane zostały badaniom metaloznawczym (J. Piaskowski). Wszystkie zabytki i dokumentacja zostały złożone w Muzeum Archeologicznym w Krakowie (*kcc SN – 1002-1003*).

Literatura:

W. Demetrykiewicz 1897, s. 137, ryc. 9; Sprawozdanie TPN za 1909, s. 108; Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle za rok 1912. Rocznik Przemyski. t. 2, Przemyśl 1912, s. 108; Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Antropologicznej z 18 i 25. VI. 1912. Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne, t. 13, Kraków 1914, s. 9; W. Antoniewicz 1920, s. 89; J. Pasternak 1928, s. 134; Nowe nabytki Muzeum Archeologicznego Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Z Otchłani Wieków, r. 6. Poznań 1931, z. 1-2, s. 33; Ilustrowany Kurier Codzienny Nr 116 z 28. IV. 1932; T. Sulimirski 1939-1948, s. 77-78, tabl. III, 7-18; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151; J. Kostrzewski 1939-1948, s. 269-270; 1949, s. 143, tabl. XIV, 7-9; 1953, s. 61; Z. Bukowski 1960b, s. 69; 1960a, s. 279; K. Moskwa 1959a, s. 180, 183; 1960, s. 23; B. Chomentowska 1960, s. 518; R. Jamka 1961, s. 86; T. Malinowski 1961, t. II, s. 179; H. Różańska 1962, s. 378-380; M. Gedl 1961, s. 30-32; K. Moskwa 1962d, s. 5; 1962a, s. 320; J. Piaskowski 1961, z. 1, s. 7-19; K. Moskwa 1961a, s. 22; T. Malinowski 1961, s. 60, mapa XXII; K. Moskwa 1962b, s. 226; R. Jamka 1963,

s. 25, ryc. 1; K. Moskwa 1963d, s. 22, 31; 1963b, s. 6; J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Chmielewski 1965, s. 218, ryc. 76; 1-4, 6; M. Gedl 1970, s. 366-367; Z. Bukowski 1969, s. 345; J. W. Kucharenko 1969, s. 88; K. Moskwa 1971b, s. 79, 83, 86, 94; 1971a, s. 8, 20-21, 31, 35, tabl. VI; J. i A. Kraussowie 1970, s. 188; J. Dąbrowski 1972, s. 232; K. Moskwa 1972, s. 168, rys. 1:2; W. Hensel, 1973, s. 268; K. Moskwa 1976, s. 288-290, ryc. 61 (*); W. Poradyło 1995, s. 23-118, ryc. 2, tabl. XXII, 3.

43. STAŁOWA WOLA – ROZWADÓW, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan ?

Zniszczone cmentarzysko ? W 1958 roku, obok ul. Polnej (w ogrodzie plebańskim) wykopano na głębokości ok. 30 cm popielnice (WN) (LXXVI,9) i fragment innego naczynia (prawdopodobnie także WN ?). Wymieniony fragment towarzyszący popielnicy to: ceramika charakteryzująca się ostrym załomem brzuśca, powierzchnią zewnątrz czarną, wewnątrz szaro brązową. Górna partia brzuśca została ozdobiona ornamentem zaplatanych trójkątów, dużym, łukowatym guzem, poziomym odciskiem „tordowanego naszyjnika” a także okrągłym odciskiem (wykonany przedmiotem w formie rurki ?) (LXXVI, 8). Z terenu ogrodu zebrano dalszych 16 fragmentów naczyń, wśród których znajduje się fragment misy typu MZ (LXXVI,10)(*kcc SN – 1004-1006*).

Literatura:

G. Domachowska 1984, t. XLIX, z. 1. s. 88-90, ryc. 5 (*).

44. ŚWIECIECHÓW DUŻY, pow. Kraśnik, woj. lubelskie, stan. 1

Cmentarzysko badane w latach 1979 (J. Kociuba, J. Gurba) i 1983 (Z. Wichrowski). Wyniki tych badań nie zostały jednak dotychczas opracowane i opublikowane. Łącznie z badań pochodzi około 100 grobów popielnicowych i obiekty jamowe ? W obecnej chwili jest to najdalej na północ położona, znana nekropola TKŁ. Prawdopodobne wydaje się jej użytkowanie począwszy od I do III? fazy rozwojowej wymienionej kultury (K. Kłosińska 2006). Wśród form ceramicznych można wskazać 3 naczynia które wykazują powiązania genetyczne (bliskie pokrewieństwo) do formy WN (LXXVII, 1-3). Nie są znane natomiast MZ. Zabytki znajdują się w Muzeum Regionalnym w Kraśniku (*kcc SN – 1007-1009*).

Z cmentarzyska tego pochodzi prawdopodobnie także brązowa zawieszka z jednym końcem zwiniętym w ślimacznicowatą tarczkę, wykonana z drutu o okrągłym przekroju (E. Kłosińska 2004, s. 306, ryc. 1: 12). Posiada ona analogie na cmentarzyskach TKŁ (m.in. w Pysznicy, Krzemienicy, Paluchach, Furmanach, Gorzycach), a także wśród materiałów kultury wysockiej. W aspekcie chronologicznym sugerowany jest w literaturze związek tych zabytków z środkowym etapem rozwoju TKŁ (S. Czopek 2001, s. 150).

Literatura:

Z. Wichrowski 1983, s. 18-19; E. Kłosińska 2004, s. 306, ryc. 1: 12; 2006, s. 279-280, ryc. 8; 2007 (*); S. Czopek 2005, s. 78, tabl. I.

45. TERLICZKA, pow. Rzeszów, woj. podkarpackie, stan. 5

Stanowisko osadowe, wielokulturowe, badane szerokopłaszczyznowo w 2006 roku przez Fundację Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Wśród materiałów ceramicznych (o bardziej „górnosłaśko - małopolskim” niż „tarnobrzeskim” charakterze), wystąpiły małe misy profilowane (czy wręcz miseczki), nawiązujące w pewnym stopniu charakterem swojej profilacji, tektoniką (zdobnictwem ?), a także technologią wykonania do typu MZ (*kcc SN – 1010-1018*).

Literatura:

M. Hozer 2007.

46. TURBIA, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 2 „Dąbrówka”

Stanowisko osadowe w Turbi, zostało odkryte w 1941-1942 roku, w związku z budowanym tam przez Niemców lotniskiem. Badania obejmujące dwa duże stanowiska „Dąbrówkę” i „Janową Górę” prowadził Rudolf Jamka. Na stanowisku „Dąbrówka” odkryto rozległą osadę TKŁ. Wymienione stanowisko leży na NE od wsi Turbia, w odległości ok. 800 m od stanowiska „Janowa Góra”. Położone jest bezpośrednio na południowym stoku wzniesienia górującego nieznacznie nad starym korytem Sanu. Łącznie na obszarze 10 000 m² odkryto 160 obiektów jamowych. Niektóre z nich to skupiska kamieni i ceramiki. W kilku jamach odkryto drobne fragmenty WN i 1 fragment MZ? (*kcc SN – 1019-1027*).

Literatura:

W. Radig 1942, z. 7, s. 251-265, tabl. I-III; S. Nosek 1948, s. 71, 172; M. Aleksiewicz 1953, Nr 38; K. Moskwa 1959a, s. 179; 1960, s. 23; M. Gedl 1961, s. 19-20; K. Moskwa 1961b, s. 90; K. Moskwa 1961, s. 22; 1962a, s. 320; H. Różańska 1962, s. 378-380; 1963d, s. 25; M. Zeylandowa 1963, s. 253-287, tabl. I-X (); R. Jamka 1967, s. 261; A. Krauss 1967, s. 131-132; Z. Bukowski 1969, s. 344; J. W. Kucharenko 1969, s. 88; K. Moskwa 1971b, s. 85, 89-90, 94; 1971a, s. 10, 21-25, tabl. VI; J. i A. Kraussowie 1970, s. 187; 1972, s. 162; J. Dąbrowski 1972, s. 232; K. Moskwa 1976, s. 314-318, ryc. 76-77.*

47. ULANÓW, pow. Nisko, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko położone jest na piaszczystym wzniesieniu (określanym „Bania” lub „Żalnik” (w przysiółku Zwolaki), do którego od NW i NE przylega bagnista łąka (w części, byłe koryto Tanwi). Od strony S wydma graniczy z drogą Ulanów – Zwolaki. Samo stanowisko znane było już w XIX wieku, wizytowane i opisywane (lata 90-te) przez Włodzimierza Demetrykiewicza. Na początku XX wieku poszukiwania prowadził tu Alfred Dworski. W ich rezultacie, pozyskanych przez niego 9 popielnic trafiło do Muzeum w Przemyślu. Materiały zostały opracowane w 1995 roku przez Wojciecha Poradyło. Wśród ceramiki znajduje mały fragment górnej części brzuśca WN (z typowym ornamentem rytym) (*kcc SN – 1028*).

Literatura:

K. Rogawski 1856, s. 47; W. Demetrykiewicz 1897, s. 149-150; Sprawozdanie TPN za 1909, s. 112; 1913, s. 26-27; J. Pasternak 1928, s. 132; T. Sulimirski 1939-1948, s. 77, 86; tabl. III, 1-6; J. Kostrzewski 1939-1948, s. 269; A. Żaki 1950, s. 189; K. Moskwa 1960, s. 23; Z. Bukowski 1960b, s. 73; 1960a, s. 280; K. Moskwa 1961a, s. 22; T. Malinowski 1961, t. 2, s. 280; t. 1 mapa XXIII; K. Moskwa 1962d, s. 5; M. Gedl 1962, s. 334, ryc. 1; K. Moskwa 1963d, s. 28; 1962b, s. 226; 1971a, s. 21, tabl. VI; J. Dąbrowski 1972, s. 232; K. Moskwa 1976 s. 319-320, ryc. 79; W. Poradyło 1995, s. 23-118, ryc. 6, tabl. XIX ().*

48. WIERZAWICE, pow. Leżajsk, woj. podkarpackie, stan. 18

Cmentarzysko ulokowane na skraju terasy nadzalewowej środkowego Sanu, na piaszczystej równinie, blisko niewielkiego cieku wodnego Błotnica. Odkryte i badane od 1999 roku przez autora i Małgorzatę Schild (badania w dalszym ciągu są kontynuowane). Łącznie odkryto (do 2007 roku) ponad 900 zespołów grobowych, głównie popielnicowych. Na wczesną fazę TKŁ datowane są na stanowisku m.in. pochówki w obrządku szkieletowym, które wyróżniają się także charakterem swojego wyposażenia: ceramicznego i metalowego. W mniejszym stopniu czytelne są zespoły grobowe z II fazy rozwoju (z całą pewnością jednak obecne wśród materiałów ceramicznych), przy wyraźnej, liczebnej dominacji zespołów z III fazy. Do materiałów z środkowej fazy użytkowania cmentarzyska można zaliczyć klasyczną formę MZ (LXXVIII, 16), którą odkryto (zniszczone i wtórnie przemieszczone) w pobliżu grobu 507. Charakteryzuje się ona obecnością (utraconego uszka), stosunkowo ostrą profilacją, łukowatym dnem (z wklęśnięciem) ze zdobieniem w postaci koncentrycznych żłobków i owalnych odcisków stempelka. Na załomie brzuśca stwierdzono grupę 3 guzków. Naczynie posiada wygładzaną powierzchnię barwy czarnej zewnątrz, brunatnej wewnątrz z domieszką w masie ceramicznej drobnego tłucznia kamiennego i piasku (*kcc SN – 1029*).

Literatura:

K. Ormian, J. Wróbel 2007, s. 543 – 563.

49. WIETLIN III, pow. Przeworsk, woj. podkarpackie, stan. 1

Stanowisko położone jest około 150 m na wschód od szosy Łazy - Laszki, naprzeciwko dawnego klasztoru. Obejmuje ono część prawej terasy potoku, płynącego równoległe do rzeki Szkło i uchodzącego do Sanu. Bezpośrednio ulokowane jest na niewielkiej kulminacji z ekspozycją w kierunku wschodnim. Obecne ukształtowanie terenu charakteryzuje się silnym zdeformowaniem, wynikającym z prowadzonych tu, intensywnych prac ziemnych. Cmentarzysko zostało odkryte w 1956 roku podczas budowy silosu. Większość odkrytych grobów popielnicowych uległa zniszczeniu. Tylko jedno naczynie trafiło do zbiorów Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. W następnym okresie inspekcję stanowiska przeprowadził Józef Janowski stwierdzając jego silne zniszczenie (budowa silosu, wykopy gospodarcze). W latach 1980-1982,

na terenie stanowiska wykopaliska prowadził Adam Kostek z Muzeum Okręgowego w Przemyślu. Łącznie przebadał on obszar o powierzchni 587 m² odkrywając 68 grobów ciałopalnych. Materiał zabytkowy i dokumentacja zostały złożone w Muzeum Okręgowym w Przemyślu.

Wśród publikowanych naczyń ceramicznych, 2 formy mis wyróżniają się charakterem swojej profilacji wyraźnie nawiązując do typu MZ ? (*kcc SN – 1030-1031*).

Literatura:

A. Kostek 1991, s. 5-44, tabl. I-XX ().*

50. WOJCIESZYCE, pow. Staszów, woj. świętokrzyskie, stan. 4

Luźne znalezisko bardzo drobnych fragmentów brzuśca w typie WN? Zachowany również mały fragment nasady szyjki z dookolnym, poziomym żłobkiem. Powierzchnia wygładzona, czarna zewnątrz, brunatna wewnątrz. W masie ceramicznej stwierdzono domieszkę piasku, miki i średnioziarnistego tłucznia (*kcc SN – 1032*).

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (obszar AZP 91/71).

51. WOJNOWICE, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, stan. 25

Luźne znalezisko drobnego fragmentu dna MZ. Na zewnętrznej powierzchni widoczne są koncentrycznie rozmieszczone żłobki. Powierzchnia gładka, czarna zewnątrz, brunatna wewnątrz, domieszka drobnoziarnistego tłucznia i piasku (*kcc SN – 1033*).

Stanowisko odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (obszar AZP 85/72).

52. ZARZECZE, pow. Stalowa Wola, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko położone w południowo-wschodniej części wsi (parcela Jana Maziarza), na północ od zabudowań przysiółka „Hawryły”. Odkryte w 1934 roku przez Tadeusza Reymana. Efektem tych badań było pozyskanie 49 grobów. Dokumentację przekazano do Muzeum Archeologicznego w Krakowie, natomiast zabytki do Muzeum Historycznego w Sanoku. Kolejny etap badań stanowiska to wykopaliska

prorowadzone w 1966 roku przez Katarzynę Kruczek. Łącznie odkryto 28 grobów w tym interesujące pochówki z konstrukcjami kamiennymi (w typie bruku kamiennego ?). Materiały z wymienionych zespołów grobowych (28) przekazano do zbiorów Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. W 1993 roku zostały opublikowane przez Sylwestra Czopka. Wśród inwentarza ceramicznego, zwraca uwagę kilka form naczyń (lub ich fragmentów), które reprezentują typ bliski „klasycznej” WN (LXXVIII, 11-12, 15), ewentualnie silnie nawiązując do niego stylistycznie (LXXVIII, 13-14) (*kcc SN – 1034-1038*).

Literatura:

Ilustrowany Kurier Codzienny, nr 285 z 13.X.1934; *Cmentarzysko łużyckie w Zarzeczu w pow. niskim. Z Otchłani Wieków. R. 10, Poznań 1935*, z.1, s. 16; *Z. Durczewski 1939-1946*, cz. I, s. 151; *K. Moskwa 1960*, s. 23; *1961a*, s. 22; *M. Gedl 1961*, s. 30-32; *R. Jamka; 1961*, s. 86; *Z Otchłani Wieków. R. 26, z. 2, s.135*; *T. Malinowski 1961, t. II*, s. 280; *M. Gedl 1962*, s. 334, ryc.1; *K. Moskwa 1964*, s. 345; *E. Szarek-Waszkowska 1971*, s. 209; *K. Moskwa 1971a*, s. 8, 36; *J. Dąbrowski 1972*, s. 232; *K. Moskwa 1976*, s. 341, ryc. 90; *S. Czopek 1993a*, s. 239-250 (*).

53. ZAWICHOST, pow. Sandomierz, świętokrzyskie, stan. ?

Luźne znalezisko (być może w kontekście stanowiska osadowego – E. Kłosińska 2006), dolnej części wazy (LXXVIII, 19) - w typie WN, pochodzące z nadbrzeżnego obszaru Wisły (z badań J. Stadnickiego - 1932 r.). Naczynie charakteryzuje się dwustożkowatym brzuścem, zdobionymi pionowymi i lekko skośnymi (dość szerokimi żłobkami). Strefa ornamentu ciągłego urozmaicana „przerywnikami kompozycyjnymi” w formie „drabinki”, czterema guzami-pseudouszkami u nasady (niezachowanej) szyjki. Naczynie o gładkiej powierzchni, barwy zewnątrz jasnobrunatnej, wewnątrz brunatnej, z domieszką w masie ceramicznej drobnoziarnistego tłucznia kamiennego (*kcc SN – 1039*).

Literatura:

J. Miśkiewicz 1962, s. 342, tabl. X (*); *E. Kłosińska 2006*, s. 282, ryc. 10.

54. ZBYDNIÓW, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie, stan. 1

Cmentarzysko zostało omówione w rozdz. 4. 3.

(kcc SN – 1040-1190).

Literatura:

Ilustrowany Kurier Codzienny nr 116 z 28.IV.1932; *Nowe cmentarzysko ciałopalne w pow. tarnobrzeskim. Z Otchłani Wieków, Poznań 1933, r. 8, z. 1-2, s. 23*; Z. Durczewski 1939-1946, cz. I, s. 151; J. Potocki 1957, 178; K. Moskwa 1960, s. 23; T. Malinowski 1961, t. II, s. 283; R. Jamka 1962, s.7; K. Moskwa 1962c, s. 17-18, ryc. 5:3; 1962d, s. 5; A. Szalapatka 1963, s. 59; K. Moskwa 1963d, s. 22, 27, ryc.8; 1963b, s. 6; 1964, s. 345; 1971b, s. 91, 93; 1971a, s. 11, 17, 21, 31-32, 35, tabl. II, 4; III, 1-3, v, 8-9, VI; J. Dąbrowski 1972, 232; K. Moskwa 1976, s. 343-346, ryc. 92-93; 1979a s. 3-59, tabl. I-XX (*); B. Bugajska, *Analiza antropologiczna dla cmentarzyska ciałopalnego w Zbydniowie, s. 1-213 (maszynopis przechowywany w Archiwum Muzeum Okręgowego w Rzeszowie)*; T. Rysiewska 1996, s. 206-220; 2002, s. 47-48.

10.2. Kwestionariusz cech ceramiki SN

A - Nazwa stanowiska z którego pochodzi dana ceramika.
B - Typ naczynia (WN, MZ, DzN).
C - Odnośnik do rysunku zamieszczonego w pracy (nr tabl.). * – brak rysunku.
D - Odnośnik do rysunku zamieszczonego w pracy źródłowej publikowanej lub przygotowanej do druku. <i>Zestawienie bibliograficzne dla poszczególnych stanowisk zamieszczono w katalogu stanowisk z ceramiką</i>

w stylu nadsańskim (por. rozdz. 9). Pozycja bibliograficzna do której odnosi się (nr tabl. – kolumny D) oznaczony jest tam (*).
E - Lokalizacja danej formy ceramicznej na stanowisku macierzystym (nr grobu, obiektu, działki, ara, warstwy itp.). <i>l</i> – luźno z powierzchni stanowiska. <i>?</i> – brak informacji lokalizacyjnej.
F - Oznaczenie typu bazowego naczynia (wg klasyfikacji hierarchicznej, monotetyczno – podziałowej). <i>Dla WN i DzN:</i> I – $H_6 < \frac{1}{2} H_1$ II – $H_6 = \frac{1}{2} H_1$ (tolerancja ok. $\pm 2-3$ cm) III – $H_6 > \frac{1}{2} H_1$ <i>Dla MZ:</i> 1 – $H_6 < \frac{1}{2} H_1$ 2 – $H_6 = \frac{1}{2} H_1$ (tolerancja ok. ± 2 cm) 3 – $H_6 > \frac{1}{2} H_1$ <i>x</i> – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie jej typu.
G - Oznaczenie odmiany naczynia. <i>Dla WN, MZ, DzN:</i> A - forma „szerokootworowa” $R_1 > R_3$ B - forma „typowa” $R_1 = R_3$ C - forma „przysadzista” $R_1 < R_3$

x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie jej typu.

H

Dla WN:

- Oznaczenie typu ornamentu ciągłego (oc.) – górna partia brzuśca naczynia.

1 - {1.} (oc.) układy pionowych linii rytých,

2 - {2.} (oc.) układy nieciągłych grup linii rytých w układach przeciwnastwstwnych i jednostronnych,

3 - {3.} (oc.) układy protoklasyczne o zakreskowanych nieregularnych w układach płaszczyzn,

4 - {4.} (oc.) układy przylegających do siebie grup linii rytých tworzących płaszczyzny prostokątne,

5 - {5.} (oc.) układy „klasyczne” zakreskowanych trójkątów tworzone przez żłobki o prostym przebiegu linii rytých,

6 - {6.} (oc.) układy żłobków w typie zakreskowanych trójkątów o wyraźnym łukowym przebiegu linii rytých,

7 - {7.} (oc.) układy żłobków w typie „zapłatanego warkocza”

8 - {8.} (oc.) układy żłobków o rozbudowanych wątkach,

9 - {9.} (oc.) układy żłobków w kompozycjach „chaotycznych”,

10 - {10.} (oc.) układy żłobków w typie horyzontalnie zarysowanej jodełki,

11 - {11.} (oc.) układy odmienne od powyższych,

12 - {12.} (oc.) układy żłobków tworzących wertykalnie rozmieszczone, przylegające do siebie łuki (występujące na szyjce WN u jej nasady)

0 - {0.} (oc.) brak ornamentyki rytęj „ciągłej” dookołnie obiegającej górną partię brzuśca naczynia.

(por. rozdz. 2.2.3)

Dla MZ:

- Oznaczenie typu ornamentu rytego i odciskanego z zewnętrznej powierzchni dna

[1] - ornament koncentrycznych okręgów,

[2] - ornament koncentrycznych okręgów z towarzyszącymi i na zewnętrznym obwodzie dołkami (w typie okrągłych odcisków stempelka i dołków palcowych),

[3] - ornament analogiczny jak (2) jednak w układzie zwielokrotnionym,

[4] - ornament koncentrycznych okręgów z promieniście rozchodzącymi się układami kresek,

[5] - ornament analogiczny jak (4) z żłobkami promieniście rozmieszczonymi na całym obwodzie okręgów,

[6] - ornamentyka stempelkowa (np. odciski skrętów brązowych w rozproszonym układzie),

[7] - ornament dołków palcowych,

[0] - brak ornamentyki rytej i odciskanej (*por. rozdz. 2.2.3.*).

x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie typu ornamentu.

I

- Oznaczenie typu ornamentu rytego i odciskanego – wątku tzw. przerywnika kompozycyjnego (wp.).

Dla WN:

1. (wp). motyw przewodni – „2 lub 1 spirala”,
2. (wp). motyw przewodni - „jodełka”,
- *warianty a – i*,
3. (wp). motyw przewodni – „drabinka”,
- *warianty a – k*,
4. (wp). motyw przewodni – „szachownica”,
- *warianty a – b*,
5. (wp). motyw przewodni – „plecionka”,
- *warianty a – f*,
6. (wp). motyw przewodni - „równoległe pionowe linie”,
- *warianty a – h*,
7. (wp). motyw przewodni – „zygzak”,
- *warianty a – b*,
8. (wp). motyw przewodni – „kratownica”,
9. (wp). motyw przewodni – „grupy krótkich nacięć” w wertykalnych układach,
- *warianty a – d*,
10. (wp). motyw przewodni – „rybia ość” - trójkątne strefy kompozycyjne z układami skośnych i poziomymi liniami”,
- *warianty a – d*,
11. (wp). motyw przewodni – „grzebień”,
- *warianty a – c*,
12. (wp). motyw przewodni – „zaplatanych wstęg”,
- *warianty a – b*,
13. (wp). motyw przewodni – „zróżnicowane układy dołków stempelkowych i linii rytých”,
- *warianty a – k*,

0. (wp). – *nie stwierdzono występowania wątków „przerywników kompozycyjnych”- rytych i odciskanych.*

x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie typu ornamentu (wp.).

J

- Oznaczenie liczby guzków (odnoszonych do ich układów grupowych) z załomu brzuśców naczyń (*WN, MZ, DzN*) (mikrocecha 5. – por. rozdz. 2.2.2.).

(1 – 5) zakres liczebności.

0 – na załomie brzuśca naczynia, pierwotnie nie występowały plastyczne guzki.

(dodatkowe oznaczenie p pio. – guzki przekłute pionowo; p poz. – guzki przekłute poziomo).

x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia stwierdzenie faktu obecności lub liczebności plastycznych guzków.

K - Określenie rodzaju pseudouszek – uszek (mikrocecha 4. – por. rozdz. 2.2.2.). <i>Dla (WN)</i> 1 - pseudouszka pełne, nieprzekłute, 2 - pseudouszka pełne, z naznaczonym poziomym przekłuciem, 3 - pseudouszka przekłute poziomo na wylot, 4 - pseudouszka przekłute pionowo na wylot, 5 - uszka wałeczkowate. <i>x - brak pseudouszek lub zły stan zachowania uniemożliwia dokonanie obserwacji powyższej cechy.</i>
L - Określenie kategorii pseudouszek (mikrocecha 3. – por. rozdz. 2.2.2.). <i>Dla (WN)</i> 1 - profil pseudouszka - wzdłużny, łukowaty, 2 - profil łukowaty krótki (<i>wycinek koła</i>), 3 - profil trójkątny – rożkowy, 4 - profil wzdłużny, czworosieczny. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie kategorii pseudouszka.</i>
M - Obecność poszczególnych rodzajów ornamentów odciskanych (podział ze względu na rodzaj ewentualnego narzędzia ? służącego do ich wykonania). 1 - odcisk małego, okrągłego stempelka (ostre krawędzie), 2 - odcisk dużego, okrągłego stempelka (ostre krawędzie), 3 - owalny odcisk palcowy (łagodne krawędzie), 4 - krótkie i wąskie nacięcia - kreseczki, odcisk prostokątny lub trójkątny równoboczny (ostre krawędzie), 5 - odciski spiralnych kółeczek (ozdób brązowych: szpili o główce zwiniętej w tarczkę ?), (ostre krawędzie),

6 - odciski tzw. pseudoszurowe, tordowanego naszyjnika?, radełkowe ?, w układach odcisków zwartych i rozproszonych (krawędzie ostre). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia stwierdzenie powyższej cechy.</i>
N <i>/ N – AH zapis wskaźników metrycznych naczyń /</i> <i>/Dla WN: N – AE/</i> <i>/Dla MZ, DzN: N – AH/</i> - Wartość wskaźnika metrycznego R1 (średnica wylewu) (mm). > ... – wartość określona przy niepełnym stanie zachowania (nie uchwycono krawędzi wylewu) - pierwotnie wartość większa. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
O - Wartość wskaźnika metrycznego r1a (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
P - Wartość wskaźnika metrycznego r1b (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
Q - Wartość wskaźnika metrycznego R2 (średnica szyjki) (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
R - Wartość wskaźnika metrycznego r2a (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>

S - Wartość wskaźnika metrycznego r2b (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
T - Wartość wskaźnika metrycznego R3 (średnica brzuśca) (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
U - Wartość wskaźnika metrycznego r3a (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
V - Wartość wskaźnika metrycznego r3b (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
W - Wartość wskaźnika metrycznego R4 (średnica dna) (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
X - Wartość wskaźnika metrycznego H1 (wysokość całkowita naczynia) (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
Y - Wartość wskaźnika metrycznego H2 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
Z - Wartość wskaźnika metrycznego H3 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AA - Wartość wskaźnika metrycznego H4 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AB - Wartość wskaźnika metrycznego H5 (mm).

<i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AC - Wartość wskaźnika metrycznego H6 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AD - Wartość wskaźnika metrycznego H7 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AE - Wartość wskaźnika metrycznego H8 (zachowana wysokość naczynia) (mm).
AF - Wartość wskaźnika metrycznego H9 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AG - Wartość wskaźnika metrycznego H10 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AH - Wartość wskaźnika metrycznego H11 (mm). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AI <i>/AI – AL – oznaczenia wartości zakresów kątowych (WN, MZ, DzN)/</i> - Wartość zakresu kąтового – zk. 1 (stopnie kątowe) – partia wylewowa. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AJ - Wartość zakresu kąтового – zk. 2 (stopnie kątowe) – górna partia brzuśca. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AK - Wartość zakresu kąтового – zk. 3 (stopnie kątowe) – dolna partia brzuśca.

<i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AL - Wartość zakresu kątownego – zk. 4 (stopnie kątowne) – partia przydenna. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AM - Oznaczenie charakteru ukształtowania krawędzi wylewu naczyń (<i>mikrocecha 1. - por. rozdz.2.2.2.</i>). Wydzielono 5 typów wylewów: 1 - ostry symetryczny, 2 - ostry asymetryczny, 3 - ścięty horyzontalnie, ostry, 4 - ścięty horyzontalnie nieostry-obły, 5 - ścięty horyzontalnie z obłym pogrubieniem na zewnątrz. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie cechy.</i>
AN - Oznaczenie charakteru wyodrębnienia szyjki naczyń (<i>mikrocecha 2. - por. rozdz.2.2.2.</i>). Wydzielono 3 typy: 1 - szyjka niewyodrębniona od górnej partii brzuśca, 2 - szyjka lekko wyodrębniona, (wyodrębnienie podkreślone przez płytką i wąską dookólna bruzdę – żłobek, 3 - szyjka bardzo wyraźnie wyodrębniona (segmentowy układ szyjki i brzuśca), wyodrębnienie podkreślone przez głęboki i dość szeroki żłobek - w <i>profilu obserwowany wyraźny uskok między górną partią brzuśca a szyjką.</i> <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia bliższe określenie powyższej cechy.</i>

AO - Oznaczenie mikrocechy opisującej ukształtowanie dna naczyń (<i>mikrocecha 6. - por. rozdz.2.2.2.</i>). Wydzielono 4 typy: 1 - dno płaskie, proste, 2 - dno wypukłe, łukowate, 3 - dno wklęsłe łukowate, 4 - dno w formie stopki. <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia określenie cechy.</i>
AP <i>/AP – AS – pomiary (1-4) grubości ścianek naczyń w 4 punktach tektonicznych (por. rozdz. 2.2.4.)</i> - Wartość określająca grubość ścianki naczynia poniżej krawędzi wylewu (pomiar 1). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AQ - Wartość określająca grubość ścianki naczynia u nasady szyjki (pomiar 2). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AR - Wartość określająca grubość ścianki naczynia na załomie brzuśca (pomiar 3). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>
AS - Wartość określająca grubość dna naczynia w jego centralnej partii (pomiar 4). <i>x – stan zachowania ceramiki uniemożliwia dokonanie pomiaru.</i>

AT

- Określa przynależność naczynia do jednej z czterech grup technologicznych (1- 4) (por. rozdz. 2.2.4.).

1 - powierzchnia (zewnątrzna szaro lub ciemno szaro czarna), (wewnętrzna brązowa lub jasnobrązowa),

2 - powierzchnia (zewnątrzna o brązowym zabarwieniu w odcieniu najczęściej ciemno lub jasnobrązowym),
(wewnętrzna o zabarwieniu szaro lub ciemno szaro czarnym),

3 - powierzchnie obustronnie brązowe (bądź brązowe zew. jasnobrązowe wew. lub odwrotnie),

4 - powierzchnie obustronnie o szaro lub ciemno szaro czarnej.

- *powierzchnie naturalnie gładkie, gładkie lub mocno wygładzane.*

AU

- Określenie frekwencji, rodzaju, granulacji domieszki schudzającej masę ceramiczną (por. rozdz. 2.2.4.).

(m) - niewielka ilość,

(d) - duża ilość,

d - drobnoziarnista,

s - średnioziarnista,

g - gruboziarnista,

p - piasek,

m - mika ,

n - naturalna,

o - organiczna,

c - ceramiczna,

k - kamienna.

x - brak określenia cechy.

AV

- Wartość określająca objętość całkowitą (całych form) naczyń – V_c (cm³)

<i>0 – zły stan zachowania naczynia uniemożliwia dokonania obliczeń.</i>
AW - Wartość określająca pole powierzchni bocznej, całkowitej naczynia (zachowanych w całości form) – Pbc (cm²) <i>0 – brak możliwości dokonania obliczeń.</i>
AX - Określenie ilości naczyń występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna).
AY - Określenie ilości przedmiotów metalowych z zespołu grobowego (do którego przynależy dana forma ceramiczna).
AZ - Określenie ilości mis występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). <i>0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.</i>
BA - Oznaczenie typu mis występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). a - misy stożkowate i półkuliste, b - misy profilowane (o esowatym profilu), c - misy profilowana w typie MZ, d - misy o nieokreślonej formie (zły stan zachowania tych naczyń uniemożliwia bliższe określenie).
BB - Określenie ilości naczyń wazowatych (dużych) występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). <i>0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.</i>
BC - Określenie ilości naczyń garnkowatych występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). <i>0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.</i>

BD

- Określenie ilości czerpaków i kubków występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna).

0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.

BE

- Oznaczenie typu czerpaków i kubków występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna).

1 - czerpak nieprofilowany:

a - dno półkuliste,

b - dno płaskie, proste,

c - dno wklęsłe.

zr. – zdobienie ornamentem rytym lub odciskami stempelkowymi.

zp. – zdobnictwie guzkami plastycznymi.

2. czerpak profilowany:

a - dno półkuliste,

b - dno płaskie, proste,

c - dno wklęsłe.

zp. – zdobnictwie guzkami plastycznymi.

(2) – możliwe tylko stwierdzenie profilacji tego naczynia.

3 - kubek nieprofilowany:

a - dno półkuliste,

b - dno płaskie, proste,

c - dno wklęsłe.

zr. – zdobienie ornamentem rytym lub odciskami stempelkowymi.

zp. – zdobnictwie guzkami plastycznymi.

(3) możliwe wyłącznie stwierdzenie nieprofilowania tego naczynia.

4. kubek profilowany: a - dno półkuliste, b - dno płaskie, proste, c - dno wklęsłe. <i>zr. – zdobienie ornamentem rytym lub odciskami stempelkowymi.</i> <i>zp. – zdobnictwie guzkami plastycznymi.</i> <i>(4) – możliwe wyłącznie stwierdzenie profilacji tego naczynia.</i> 5. czerpak lub kubek formy nieokreślonej (bardzo zły stan zachowania).
BF - Określenie ilości naczyń miniaturowych - wazowatych występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). <i>0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.</i>
BG - Określenie ilości innych, nieokreślonych (ze względu na zły stan zachowania) naczyń występujących w zespole grobowym (do którego przynależy dana forma ceramiczna). <i>0 – brak takich form naczyń w zespole grobowym.</i>
BH - Określenie (antropologiczne) ilości osób stwierdzonych w pochówku, odnoszące się do zespołu grobowego z którego pochodzi dana forma ceramiczna). <i>x – brak takiego określenia.</i>
BI - Oznaczenie (antropologiczne) płci osób stwierdzonych w pochówku, odnoszące się do zespołu grobowego z którego pochodzi dana forma ceramiczna). K - kobieta, K? - prawdopodobnie kobieta, M - mężczyzna, M? - prawdopodobnie mężczyzna,

(Dz) - brak oznaczenia płci ze względu na młody wiek osobnika (dziecko). <i>x – brak takiego określenia.</i>
BJ - Określenie (antropologiczne) wieku osób stwierdzonych w pochówku (odnoszące się do zespołu grobowego z którego pochodzi dana forma ceramiczna). <i>W pochówkach mnogich zachowano kolejność analogiczną jak przy oznaczeniach płci (BI). Klasy wieku - wg przyjętych przez antropologów kryteriów w ramach analiz poszczególnych stanowisk (por. rozdz. 4.4.2).</i> <i>x – brak takiego określenia.</i>
BK - Określenie (antropologiczne) – waga przepalonych kości (g) osób stwierdzonych w pochówku (odnoszące się do zespołu grobowego z którego pochodzi dana forma ceramiczna). <i>x – brak takiego określenia.</i>
BL - Określenie (antropologiczne) obecności kości zwierzęcych w pochówku (odnoszące się do zespołu grobowego z którego pochodzi dana forma ceramiczna). <i>l, l? – obecne, prawdopodobnie ?</i> <i>x – brak .</i>

11. Bibliografia

Skróty

„APolski” – „Archeologia Polski”, Wrocław (Warszawa).

„APŚ” – „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin.

Grupa tarnobrzeska ... - Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej, Rzeszów 1989.

Kultura symboliczna ... - Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej, red. B. Gediga, D. Piotrowska, Warszawa – Wrocław - Biskupin 2000.

Wielkie cmentarzyska ... - Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, red. M. Gedl, Warszawa 2002.

„Inf. Arch.” – „Informator Archeologiczny”, Warszawa.

„MA” – „Materiały Archeologiczne”, Kraków.

„Mat. Star.” – „Materiały Starożytne”, Warszawa.

„MSROA” – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów.

„Prz. Arch.” – „Przegląd Archeologiczny”, Wrocław.

„Spr. Arch.” – „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków (Wrocław).

„WA” – „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa.

„ZNURz” – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Rzeszów.

Aksamit T.

1962 *Sprawozdanie z działalności Ośrodka Archeologicznego w Rzeszowie w latach 1960 -1961*, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, s. 42-44, Rzeszów.

Antoniewicz W.

1920 *Cmentarzysko ciałopalne z końca epoki brązowej w Skotnikach po Krakowie*,
Prace i Materiały, t. 1, s. 89, Kraków.

1928a *Archeologia Polski*, s. 93-133, Warszawa.

1928b *Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego im. E. Majewskiego
Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, Światowit, t. 12, s. 160, Warszawa.

Bahn P., Renfrew C.

2002 *Archeologia. Teorie, metody, praktyka*, Warszawa.

Blajer W.

1989 *Z problematyki zabytków brązowych wczesnej fazy grupy tarnobrzeskiej*, [w:]
Grupa tarnobrzeska ..., s. 111-141.

Blajer W., Czopek S., Kostek A.

1991 *Początki grupy tarnobrzeskiej nad środkowym Sanem*, *Die Anfänge
der Urnenfelderulturen in Europa*, s. 265-295, Warszawa.

van den Boom H.

1981 *Die Pommerelische Gesichtsurnenkultur*, *Acta Praehistorica et Archaeologica*,
t. 11-12, s. 219-304.

2000 *Ceramika jako nośnik znaczenia: rozważania nad zdobnictwem ceramiki*, [w:]
Kultura symboliczna..., s. 183-200.

Bouzek J., Koutecký D.

2000 *The Lusatian Culture in Northwest Bohemia*, Most.

Böhmers A.

1963 *Statistics and Graphs in the Study of Prehistoric Industries, A Method for the
Study of Postherds*, *Paleohistoria*, t. 10, s. 63-70.

Brylska M., Guściora K. J.

2007 *Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Furmanach, stan. 1,
pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie – analiza antropologiczna, praca
w przygotowaniu autorskim.*

Buko A.

1981 *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław.

Bukowski Z.

1960a *Nowe znaleziska „scytyjskie” z Polski*, „APolski”, t. 4, z. 2, s. 257-283.

1960b *Several Problems of Lusation Culture with Scythians*, *Archaeologia Polona*, t. 3, s. 81, Warszawa.

1962 *Kilka uwag na temat funkcji niektórych ozdób guzikowych kultury łużyckiej*, „APolski”, t. 5, s. 197-244.

1969 *Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury łużyckiej*, s. 337-348, Wrocław.

1979 *Charakterystyka cmentarzysk i osiedli kultury łużyckiej*. *Prahistoria ziem polskich*, t. 4, s. 229 – 246.

1989 *Grupa tarnobrzaska – problemy dyskusyjne*, [w:] *Grupa tarnobrzaska ...*, s. 43-84.

1990 *Zum Stand der demographischen und siedlungsgeschichtlichen Forschung zur Lausitzer Kultur im Stromgebiet von Oder Und Weichsel*, *Acta Praehistorica et Archeologica*, t. 22, s. 85-119, Berlin.

Bukowski Z., Dąbrowski J.

1982 *Eine demographische Analyse der Ansiedlung der Lausitzer Kultur und ihre soziologische Auswertung. Produktivkräfte und Gesellschaftsformationen in vorkapitalistischer Zeit*, s. 263-275, Berlin.

Chochorowski J.

1989 *Cmentarzysko grupy tarnobrzaskiej w Manasterzu (stan. 6), gm. Wiązownica, woj. Przemyśl w świetle dotychczasowych badań*, [w:] *Grupa tarnobrzaska...*, s. 585-615.

Chomentowska B.

1960 *Brązowy skarb halszacki z miejscowości Ginetówka pow. Grójec, Światowit*, t. 23, s. 518, Warszawa.

- 1989 *Osada kultury lużyckiej grupy tarnobrzesckiej w Zawadzie, gmina Polaniec, woj. tarnobrzesckie w świetle dotychczasowych badań, [w:] Grupa tarnobrzescka..., s. 325-342.*

Cirlot J. E.

- 2007 *Słownik symboli*, Kraków.

Clarke D. L.

- 1962 *Matrix Analysis and Archaeology with Particular Reference to the British Beaker Pottery, Atti del VI Congresso Internazionale della Scienze Preistoriche e Protostoriche*, t. 2, s. 37.

Cygan S.

- 2005 *Osadnictwo nad dolną Wisłoką w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza. Archeologia Kotliny Sandomierskiej, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli*, nr 4, s. 353- 365.

Czapkiewicz B.

- 1935 *Sprawozdania z poszukiwań archeologicznych w Małopolsce zachodniej w latach 1926-1929, „WA”*, t. 13, s. 148-154.

Czebreszuk J., Ignaczak M., Łoś J.

- 1997 *Osadnictwo wczesnej kultury lużyckiej w Narkowie, gmina Dobrze, stanowisko 9, Z badań nad początkami kultury lużyckiej na Nizinie Polski*, Poznań.

Czerniak L., Kośko A.

- 1980 *Zagadnienie efektywności poznawczej analizy chronologicznej ceramiki na podstawie cech technologicznych, „APolski”*, t. 25, z. 2, s. 247-280.

Czopek S.

- 1989 *Cmentarzysko grupy tarnobrzesckiej w Pysznicy, woj. tarnobrzesckie na tle innych stanowisk sepulkralnych tej grupy, [w:] Grupa tarnobrzescka..., s. 407-428.*
- 1992a *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.

- 1992b *Zabytki żelazne w materiałach grupy tarnobrzesckiej*, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, s. 111-126, Rzeszów.
- 1993a *Materiali z mogil'nika tarnobżeskoj grupi iż s. Zažeče tarnobżes'kogo voedstva z doslidžen ' 1966 g.*, [w:] *Pam'jatki gal'stats'kogo periodu v mežirčči Visli, dnistra i Pripjati*, s. 239-250, Kijv.
- 1993b *Sprawozdanie z wznowionych w 1991 roku badań wykopaliskowych na cmentarzysku grupy tarnobrzesckiej w Pysznicy, woj. Tarnobrzesckie*, „MSROA za lata 1991-1992”, s. 163-173.
- 1994 *Materiały z wielokulturowego stanowiska „Krowia Góra” w Piasecznie, woj. Tarnobrzeg*, „MSROA za rok 1993”, s. 27-54.
- 1996a *Grupa tarnobrzescka nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem. Stadium osadniczo-kulturowe*, Rzeszów.
- 1996b *Kolczyki typu Kłyżów*, [w:] *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedłowi*, s. 163-173, Kraków.
- 1997 *Ostatni sezon badań na cmentarzysku grupy tarnobrzesckiej w Pysznicy, woj. tarnobrzesckie*, „APŚ”, t. II, s. 78-81.
- 1999a *Cmentarzysko ciałopalne z przełomu epoki brązu i żelaza w Pysznicy*, Stalowa Wola.
- 1999b *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*, Rzeszów.
- 2001 *Pysznica pow. Stalowa Wola stanowisko I – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*, Rzeszów.
- 2002 *Uwagi o chronologii cmentarzyska w Pysznicy, pow. Stalowa Wola, w świetle datowań radiowęglowych*, [w:] *Wielkie cmentarzyska...*, s. 291-311.
- 2003a *Między Południem a Wschodem – importy i naśladownictwa ceramiki w materiałach grupy tarnobrzesckiej*, *Materiały z konferencji „Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich”*, s. 215-238, Krosno.
- 2003b *Osada wielokulturowa na stanowisku 3 w Kliszowie*, „MSROA”, s. 46-53, t. 24.

- 2004 *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w Knapach, Rzeszów.*
- 2005a *Cmentarzyska jako element regionalnej struktury osadniczej na przykładzie nekropoli tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, „Prz. Arch.”, vol. 53, s. 53-85.*
- 2005b *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Kotlinie Sandomierskiej – uwagi o stanie badań i aktualnych problemach badawczych. Archeologia Kotliny Sandomierskiej, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4, s. 241-254, Stalowa Wola.*
- 2006a *Czas użytkowania cmentarzysk tarnobrzeskiej kultury łużyckiej – możliwości interpretacyjne i uwagi dyskusyjne, Analecta Archaeologica Ressoviensia, t. 1, s. 101-130.*
- 2006b *Rola kultury trzcinieckiej w genezie tzw. Łużyckiego kręgu kulturowego (na przykładzie Polski południowo – wschodniej. Zmierzch kompleksu trzciniecko – komarowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu, Lubelskie Materiały Archeologiczne, t. 14, s. 79-89, Lublin.*
- 2007 *Grodzisko Dolne stanowisko 22 – Wielokulturowe stanowisko nad Dolnym Wisłokiem, część I, Od epoki kamienia do epoki wczesnego żelaza, Rzeszów.*

Czopek S., Podgórska-Czopek J.

- 1991 *Materiały z osad kultury łużyckiej (grupy tarnobrzeskiej) i kultury przeworskiej ze stanowiska 1 w Tarnobrzegu-Zakrzowie, „MSROA za lata 1980-1984”, s. 71-114.*

Czopek S., Szarek-Waszkowska E.

- 1993 *Sepultures a inhumation de la premiere phase du groupe de Tarnobrzeg en Pologne Sud-Est, „Inventaria Archaeologica. Pologne”, t. 65, pl. 393-396.*

Dąbrowski J.

- 1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu, Wrocław.*
- 1973 *Z problematyki stosunków społecznych ludności kultury łużyckiej, „APolski”, t. 18, z. 2, s. 337-353, Wrocław.*
- 1977 *Archeologiczne aspekty badania początków zawodów, „WA”, t. 42, s. 9-29.*

- 1980 *Przydatność ceramiki łużyckiej dla podziałów kulturowych [w:] Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej*, s. 35-55, Kraków.
- 1988 *Uwagi o rozchodzeniu się elementów kultury na przykładzie ceramiki lepionej*, „APolski”, t. 33, z. 1.
- 1993 *O podstawowych pojęciach chronologii względnej (na przykładzie epoki brązu i wczesnej epoki żelaza)*, „APolski”, t. 38, z. 2, s. 201-228.
- 1997 *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.

Dąbrowski J, Gardawski A.

- 1979 *Prahistoria ziem polskich. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, t. 4, s. 113-116.

Demetrykiewicz W.

- 1897 *Cmentarzyska i osady przedhistoryczne w okolicy Tarnobrzega i Rozwadowa nad Sanem*, Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne, Kraków, t. 2, s. 135-152.
- 1910 *Sprawozdanie z posiedzenia Komisji odbytego 16.06.1909*, Materiały Antropologiczno - Archeologiczne i Etnograficzne, t. 11, s. 10, Kraków.

Domańska J., Lasak I.

- 1997 *Zespół osadniczy ludności kultury łużyckiej w Niesułowicach, woj. Wrocławskie*, Monografie archeologiczne, nr 3, Wrocław.

Dominiak Ł.

- 2000 *Problem pojmowania i postrzegania naczyń ceramicznych w badaniu archeologicznym na przykładzie ceramiki kultury pomorskiej*, Popiół i kość, Funeralia Lednickie 4, s. 83-94.

Drewko M.

- 1929 *Sprawozdania z czynności Państwowego Konserwatora Zabytków przedhistorycznych na Okręg Lubelski*, „WA“, t. 10, s. 281-285.

Dmochowska G.

1984 *Materiały z odkryć przypadkowych z epoki brązu, wczesnej epoki żelaza i średniowiecza znalezione w okolicach Stalowej Woli, woj. Tarnobrzeskie, „WA”, t. 49 z. 1, s. 81-92.*

1985 *Ornamentyka wyrobów metalowych i naczyń grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, „WA”, t. 50, z. 2, s. 51-94.*

Durczewski Z.

1939-1946 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. 1, Kraków.*

1948 *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. 2, Kraków.*

Dymaczewska U.

1969 *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka pow. Gorzów Wielkopolski, Slavia Antiqua, t. 16, s. 154-219.*

Dymaczewski A.

1968 *O systematyzacji typologicznej w archeologii, Slavia Antiqua, t. 15, s. 263-274.*

Florek M

1989 *Badania ratownicze stanowisk kultury łużyckiej na terenie województwa tarnobrzeskiego prowadzone przez Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu, [w:] Grupa tarnobrzeska ..., s. 187-188.*

1993 *Drugie cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Kłyżowie, gm. Pysznica, woj. Tarnobrzeskie, „MSROA za lata 1991-1992”, s. 175-180.*

2004 *Pradzieje i wczesne Średniowiecze Mielca i regionu, Mielec.*

Gawlik A., Przybyła M.S.

2005 *Początki wczesnej epoki żelaza w Kotlinie Sandomierskiej. Archeologia Kotliny Sandomierskiej, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli nr 4, s. 313-352, Stalowa Wola.*

Gancarski J.

1994 *Pogranicze kultury trzcinieckiej i Otomani – Füzesabony – grupa jasielska, Problemy kultury trzcinieckiej, s. 76-104, Rzeszów.*

Gąsowski J.

- 1959 *O roli cmentarzysk jako źródeł do badania struktury społecznej ludności*, „APolski”, t. 1, s. 19-34.

Gediga B.

- 1963 *Cmentarzyska kultury łużyckiej w badaniach stosunków społecznych*, „APolski”, z. 1, s. 7-43, Wrocław.
- 1967 *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym*, Wrocław.
- 1970 *Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- 1984 *Das Definitionsproblem der Lausitzer Kultur Und ihrer inneren Differenzierung*, „Prz. Arch.”, t. 31, s. 159-174.
- 1989 *Podstawy wyróżnienia grupy tarnobrzeskiej*, [w:] *Grupa tarnobrzeska ...*, s. 15-26.

Gedl M.

- 1961 *Uwagi o gospodarce i strukturze gospodarczo-społecznej ludności kultury łużyckiej w południowej Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 32, s. 1-84, Kraków.
- 1962a *Uwagi o kulturze łużyckiej w dorzeczu Sanu, Wieprza i górnego Bugu*, „Spr. Arch.”, t. 14, s. 333-340, Wrocław.
- 1962b *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław.
- 1970 *Ze studiów nad genezą i wczesną fazą grupy tarnobrzeskiej*, „APolski”, t. 15, z. 2, s. 366-386, Wrocław.
- 1975 *Kultura łużycka*, Kraków.
- 1985 *Archeologia pierwotna i wczesnośredniowieczna. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie*, cz. 3, Kraków.
- 1987 *Die Tarnobrzeg-Gruppe der Urnenfelderkultur*, [w:] *Die Urnenfelderkultur Mitteleuropas. Symposium Liblice 21-25. 10 1985*, s. 355-366, Praha.
- 1989 *Problemy grupy tarnobrzeskiej*, [w:] *Grupa tarnobrzeska...*, s. 27-42.
- 1994 *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze-Chodorówce*, Kraków.
- 1998 *Młodsza epoka brązu we wschodniej części polskich Karpat*, Kraków.

- 2003 *Początki kultury łużyckiej w zachodniej części polskich Karpat. Materiały z Konferencji „Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich”*, s. 379-395, Krosno.

Gedl M., Szybowicz B.

- 2002 *Badania nad zróżnicowaniem struktury demograficznej i stanu biologicznego populacji kultury łużyckiej, zamieszkałych w różnych warunkach środowiskowych*, [w:] *Wielkie cmentarzyska...*, s. 49-61.

Godlewski P.

- 2001 *Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Manasterzu*, stan. 6, „MSROA”, t. 22, s. 21-57.

Grobler A.

- 2006 *Metodologia nauk*, Kraków.

Grossman A.

- 2000 *Ceramika grobowa i świat wierzeń na przykładzie cmentarzyska w Gąsawie*, stan. 2, woj. Bydgoskie, [w:] *Kultura symboliczna...*, s. 209-226.

Hensel W.

- 1973 *Polska starożytna*, Wrocław.

Hodder I.

- 1977 *The distribution of material culture items in the Baringo District*, „Man”, t. 12, nr 2, s. 239-269.
- 1979 *Economic and social stress and material culture patterning*, *American Antiquity*, t. 44, nr 3, s. 446-454.

Hołubowicz W.

- 1947 *Z badań nad ceramiką kultury „łużyckiej”*, *Z Otchłani Wieków*, t. 16, z. 11-12, s. 153-159.
- 1950 *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*, Toruń.

Hozier M.

2007 *Sacrum i profanum. Porównanie ceramiki z osad i cmentarzysk w tarnobrzskiej kulturze łużyckiej*. Praca w przygotowaniu autorskim.

Ignacz M.

2002 *Ze studiów nad genezą kultury łużyckiej w strefie Kujaw*, Poznań.

Jadczyk I.

1990 *Nowe znaleziska z miejscowości Furmany, woj. Tarnobrzskie*, „Spr. Arch”, t. 13, s. 227-232.

Jakimowicz R.

1920 *Zbiór wykopalisk przedhistorycznych w Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu*, „WA”, t. 5, s. 215.

Jamka R.

1931 *Tymczasowe sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Błoniu, pow. Sandomierskim od roku 1928-1930*, Z Otchłani Wieków, r. 6, s. 17-25.

1933 *Cmentarzysko wczesno lateńskie w Błoniu w powiecie sandomierskim*, „Prz. Arch.”, t. 4, z. 3, s. 224-237.

1961 *O badaniach archeologicznych w Rzeszowskim*, Z Otchłani Wieków, r. 27, z. 2, s. 85-88, Wrocław.

1962 *Wyniki badań wykopaliskowych w Rzeszowskim w r. 1962*, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963, s. 5-7, Rzeszów.

1963a *Uwagi o kulturze trzcinieckiej na terenie Sandomierskiego [w:] Munera Archaeologica J. Kostrzewski oblata*, s. 117-119, Poznań.

1963b *Epoka żelaza w widłach Wisły i Sanu*, Rocznik Województwa Rzeszowskiego, r. 3, s. 25-39, Rzeszów.

1964 *Badania archeologiczne przeprowadzone w regionie rzeszowskim w roku 1964*, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1964, s. 5-8, Rzeszów.

1967 *Sprostowanie*, „Mat. Arch.”, t. 8, s. 261, Kraków.

1972-1974 *Zagadnienie ciągłości kulturowej w okresie lateńskim ze szczególnym uwzględnieniem regionu kieleckiego*, Rocznik Świętokrzyski”, t. 3, s. 151-181.

Janowski J.

1956 *Działalność Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Rzeszowie w roku 1955*, „WA”, t. 23, z. 4, s. 381-382.

Janusz B

1929 *Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków archeologicznych okręgu lwowskiego z roku 1924*, „WA”, t. 10, s. 268.

Jastrzębski J.

1889 *Bibliografia archeologii przeddziejowej*, Światowit, t. 1, s. 182, Warszawa.

Kaczmarek M.

2002 *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.

Kadrow S.

1989 *Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzeskiej*, [w:] *Grupa tarnobrzeska...*, s. 91-109.

Kapica Z., Becker M., Michalska-Wichan J., Stolarczyk H.,

Śmieszekiewicz-Skwarska A.

1989 *Pochówki ludzkie z Pysznicy na tle innych materiałów kultury łużyckiej (Studium porównawcze)*, [w:] *Grupa tarnobrzeska...*, s. 453-491.

Kirkor A. H.

1877 *Zdanie sprawy z wycieczki archeologicznej do Mokrzyszowa odbytej w listopadzie 1976 r.*, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 1, s. 36-41, Kraków.

- 1881 *Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologicznej w 1881 r.*, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 6, s. 21-26.
- 1884 *Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologicznej w 1883 r.*, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 8, s. 34.

Kłosińska E.

- 2004 *Nowe znaleziska, związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej na terenie Powiśla Lubelskiego*, „MSROA”, t. 25, s. 303-309.
- 2006 *Przyczynek do rozpoznania osadnictwa ludności kultury łużyckiej na pograniczu Kotliny Sandomierskiej, Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Wyżyny Lubelskiej. Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli nr 4, s. 271-289, Stalowa Wola.
- 2007 *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na Lubelszczyźnie*, praca w przygotowaniu autorskim.

Kobylińska U.

- 1980a *Problemy, metody i implikacje amerykańskiej „socjologii ceramicznej*, „APolski”, t. 25, z. 1., s. 193-203.
- 1980b *Jamesa Sacketta koncepcja stylu w archeologii*, „APolski”, t. 24, z. 2, s. 413-419.

Kobylińska U., Kobyliński Z.

- 1980 *Kierunki etnoarcheologicznego badania ceramiki: przegląd problematyki*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, r. 29, s. 43-53.

Kobyliński Z.

- 1981 *Badania etnoarcheologiczne a nomotetyzacja archeologii*, „APolski”, t. 26, z. 1, s. 7-47.

Kemenczei T.

- 1984 *Die Spätbronzezeit Nordostungars*, Budapest.

Kondracki J.

1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

2000 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.

Kostek A

1991 *Cmentarzysko grupy tarnobrzesckiej w Wietlinie III, gm. Laszki, woj. Przemysł, „MSROA za lata 1980-1984”*, s. 5-44.

1996 *Badania wykopaliskowe na cmentarzu w Paluchach*, *Rocznik Przemyski*, t. 32, z. 3 „Archeologia”, s. 51-67.

2002 *Cmentarzysko w Paluchach, pow. Przeworsk. Dotychczasowe badania, [w:] Wielkie cmentarzyska...*, s. 313-337.

2003 *Badania wykopaliskowe na stan. I w Paluchach w latach 1998 i 2001*, *Rocznik Przemyski*, t. 39, z. 2, s. 107-118.

Kostrzewski J.

1939-1948 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów, [w:] Prahistoria ziem polskich*, s. 118-359.

1949 *Pradzieje Polski*, Poznań.

1953 *Ze studiów nad wczesnym okres żelaznym w Polsce*, *Slavia Antiqua*, t. 4, 22-61, Poznań.

1958 *Studien über tere Einsezeit im Polen*, *Acta Archaeologica*, t. 29, s. 51-59, Kopenhaga.

Kostrzewski J., Chmielewski W., Jażdżewski K.

1965 *Pradzieje Polski*, s. 141-241, Wrocław.

Kozłowski J. K.

1971 *Badania archeologiczne w województwie rzeszowskim w 1967 roku, „MSROA” za rok 1967*, s. 6.

Kozłowski L.

1920 *Cmentarzysko ciałopalne z III okresu epoki brązowej na uroczysku „Wysylek” w Iwanowicach (pow. Miechowski), „WA”*, t. 5, z. 1-2, s. 55.

1926 *Kultura łużycka a problem pochodzenia Słowian, Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu, Lwów.*

1928 *Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływu na ruchy etniczne i zaludnienie Polski, Lwów.*

Krauss A.

1967 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Chmielowie, pow. Tarnobrzeg, „Mat. Arch.”, t. 8, s. 127-132, Kraków.*

1974 *Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, „Mat. Arch.”, t. 15, s. 119-150.*

1977 *Poglądy na kształtowanie się kultury łużyckiej w południowo-wschodniej Polsce, „Mat. Arch.”, t. 17, s. 5-46.*

Krauss J., Krauss A.

1970 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Furmanach pow. Tarnobrzeg, „Mat. Arch.”, t. 11, s. 175-198.*

1972 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Tarnobrzegu, „Mat. Arch.”, t. 13, s. 157-164.*

Kroeber A. L.

1957 *Style and civilizations, Ithaca.*

Kronenfeld D. B.

1985 *Numerical Taxonomy: Old Techniques and New Assumptions. Current Anthropology, vol. 26, no. 1, s. 21-41.*

Kucharenko J. W.

1969 *Archeologija Polski, Moskwa.*

Kunysz A.

1959 *Działalność Ośrodka Archeologicznego w Rzeszowie w latach 1957-1959, Rocznik Województwa Rzeszowskiego, r. 2, z. 1 (3), s. 190-195, Rzeszów.*

- 1961 *Nowa wystawa archeologiczna w Muzeum Rzeszowskim, Z Otchłani Wieków*, r. 27, z. 2, s. 124, Wrocław.

Kwapiński M.

- 1993 *Uwagi o metodzie badań ikonografii prahistorycznej. Wierzenia przedchrześcijańskie na ziemiach polskich*, s. 5-11, Gdańsk.

Lewandowski S.

- 1978 *Cmentarzysko epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Paluchach, woj. Przemyśl*, „Spr. Arch.”, t. 30, s. 129-150.
- 1979 *Wyniki badań archeologicznych na cmentarzysku grupy tarnobrzezkiej w Paluchach, stan. I gm. Sieniawa, woj. Przemyśl*, „MSROA za lata 1973-1975”, s. 117-128.

Łanczont M., Wojtanowicz J.

- 2005 *Uwarunkowania Przyrodnicze rozwoju osadnictwa pradziejowego w Kotlinie Sandomierskiej. Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4, s. 39 – 55, Stalowa Wola.

Machnik J.

- 1957 *Sprawozdanie z badań powierzchniowych lewobrzeżnej terasy Wisły na odcinku Igołomia-Sandomierz*, „Spr. Arch.”, t. 4, s. 163-164.

Majewski E.

- 1900 *Rozprawy i studia*, Światowit, t. 2, s. 169-170, Warszawa.

Malinowski T.

- 1961 *Katalog cmentarzysk ludności kultury łużyckiej w Polsce*, t. 1-2, Warszawa.
- 1962 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce*, „Prz. Arch.”, t. 15, s. 5-135.
- 1963 *Czy Scytowie byli na ziemiach polskich ?*, Z Otchłani Wieków, r. 29, z. 2, s. 95, Wrocław.

Marciniak J.

- 1957 *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy*, „Mat. Star.”, t. 2, s. 117-137.

Matoga A.

- 1989 *Z badań nad młodszą fazą grupy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej na kielecczyźnie*, *Grupa tarnobrzescka ...*, s. 263- 284, Rzeszów.

Michalski J.

- 1992 *Osadnictwo w Małopolsce od II okresu epoki brązu do początków okresu lateńskiego*, Warszawa.

Mierzwiński A.

- 2005 *Znaki utrwalone w glinie*, Wrocław.

Minta-Tworzewska D.

- 1994 *Klasyfikacja w archeologii jako sposób wyrażania wyników badań, hipotez oraz teorii archeologicznych*, Poznań.
- 2000 *Symbole i symbolika z perspektywy badań archeologicznych*, [w:] *Kultura symboliczna...*, s. 45-54.

Miśkiewicz J.

- 1962 *Materiały kultury łużyckiej z Międzyrzecza Pilicy i środkowej Wisły*, „Mat. Star.”, t. 8, s. 327-353.
- 1968 *Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły*, „Mat. Star.”, t. 11, s. 129-208.
- 1985 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Topornicy, woj. Zamojskie. Badania Muzeum Okręgowego w Lublinie z roku 1957*, *Studia i Materiały Lubelskie*, t. 10, s. 7-32.

Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.

- 1974 *Cmentarzyska kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik*, „WA”, t. 8, s. 131-204.

Mogielnicka-Urban U.

1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*, Wrocław.

- 2000 *Elementy doktryny religijnej w świetle obrządku pogrzebowego na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Maciejowicach, woj. siedleckie, [w:] Kultura symboliczna..., s. 73-94.*

Moskwa K.

- 1959a *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Gorzycach, pow. Tarnobrzeg, Rocznik Województwa Rzeszowskiego, t. 2, s. 139-186, Rzeszów.*
- 1959b *Konserwatorskie badania archeologiczne przeprowadzone w województwie rzeszowskim w latach 1958-1959, Rocznik Województwa Rzeszowskiego, r. 2, z. 1 (3), s. 196-199, Rzeszów.*
- 1961a *Problemy archeologii województwa rzeszowskiego. Biuletyn wydziału Kultury PWRN w Rzeszowie, nr 1, s. 22, Rzeszów.*
- 1961b *Ochrona zabytków archeologicznych w województwie rzeszowskim, Z Otchłani Wieków, r. 27, z. 2, 89-91, Wrocław.*
- 1960 *O badaniach i ochronie zabytków archeologicznych w Rzeszowskim, s. 12-23, Rzeszów.*
- 1962a *Późnołużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 2 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk, „WA”, t. 28, s. 308-329.*
- 1962b *Uwagi o kulturze łużyckiej w Rzeszowskim, Z otchłani Wieków, r. 28, z. 3, s. 226-229, Wrocław.*
- 1962c *Konserwatorskie archeologiczne prace wykopaliskowe przeprowadzone w województwie rzeszowskim w roku 1962, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1962, s. 13-19, Rzeszów.*
- 1962d *Osadnictwo łużyckie w powiecie kolbuszowskim, Biuletyn Muzeum Regionalnego w Kolbuszowej, z. 2, s. 3-13.*
- 1963a *Cmentarzysko łużyckie w Kopkach pow. Nisko. Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963, s. 17, Rzeszów.*
- 1963b *Prasłowiańskie cmentarzyska łużyckie w Rzeszowskim, s. 1-22, Kraków.*

- 1963c *Kolczyki gwoździowane z cmentarzyska kultury łużyckiej odkrytego w Trzęsówce pow. Kolbuszowa, Munera Archaeologica Iosepho Kostrzewski, s. 253-259, Poznań.*
- 1963d *Epoka brązu i początki epoki żelaza w Rzeszowskim, Pradzieje Rzeszowszczyzny, Popularno-Naukowa Biblioteka Archeologiczna PTA, nr 10, s. 19-34, Rzeszów.*
- 1964 *Łużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku I w Mokrzeszowie, pow. Tarnobrzeg, „WA”, t. 30, s. 336-353.*
- 1968 *Stan badań nad grupą tarnobrzecką kulturą łużycką, Ogólnopolska Konferencja Archeologiczna w Rzeszowie 19-21.02, s. 7-26, Rzeszów.*
- 1971a *Grupa tarnobrzecka kultury łużyckiej. Materiały do prahistorii ziem polskich. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza, cz. 4, z. 1, s. 7-48, Warszawa.*
- 1971b *Późnołużyckie cmentarzysko w Trzęsówce, pow. Kolbuszowa, „MSROA za rok 1967”, s. 5-98.*
- 1972 *Łużycka kultura na terytorij Polszy, Bielaruskija starazitnasci, s. 164-176, Minsk.*
- 1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce, Rzeszów.*
- 1979a *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Zbydniowie, gm. Zaleszany, woj. Tarnobrzeg, „MSROA za lata 1973-1975”, s. 3-59.*
- 1979b *Pradzieje południowo-wschodniej Polski, Rzeszów.*
- 1982 *Tendencje rozwojowe grupy tarnobrzeckiej kultury łużyckiej, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i jej powiązania z Południem, s. 301-315, Kraków - Przemyśl.*

Müller – Karpe H.

- 1980 *Handbuch der Vorgeschichte. Bronzezeit, Band IV/2, München.*

Mycielska R., Woźniak Z.

- 1988 *Cmentarzysko wielokulturowe w Błoniu, „Mat. Arch.”, t. 24, s. 5-326.*

Niewęglowski A.

- 1992 *Kultura archeologiczna i styl. Perspektywy badawcze ze szczególnym uwzględnieniem ceramiki lepionej, „APolski”, t. 37, z. 1-2, s. 287.*

Niemiec Ł.

- 2003 *Materiały z cmentarzyska w Budach Łańcuckich stan. 1, pow. Łańcut*, praca licencjacka UR, Rzeszów.

Nosek S.

- 1946 *Kultura grobów skrzynkowych i podkoszowych w Polsce południowo-zachodniej*, Prace Prehistoryczne PAU, nr. 3, s. 81-129, Kraków.
- 1948 *Zagadnienie Prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii*, Światowit, t. 19, s. 68-76, Warszawa.
- 1949 *Sprawozdanie z badań prowadzonych w 1948 i 1949 r. w Targowisku i Łęzkowicach w pow. bocheńskim*, *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU*, t. 50, s. 653, Kraków.
- 1967 *Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce*, Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie, s. 70.

Ormian K.

- 1998 *Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Furmanach*, mpis pracy magisterskiej, UJ Kraków.
- 2005 *Stylistyka nadsańska ceramiki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej – zarys problematyki. Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4, s. 291-312, Stalowa Wola.
- 2007 *Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Furmanach, stan. 1, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie*, praca w przygotowaniu autorskim.

Ormian K, Brylska M, Guściora K. J.

- 2001 *Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Furmanach, stan. 1, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackie*, „MSROA”, t. 22, s. 295-312.

Ormian K, Wróbel J.

- 2007 *Pochówki szkieletowe z cmentarzyska ludności tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w Wierzawicach, stan. 18, pow. Leżajsk, woj. podkarpackie. Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza w Europie. Księga poświęcona profesorowi*

Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim,
s. 543 – 563, Kraków.

Osiński K.

1923 *Wykopalisko w Budach Łańcuckich*, Rocznik Przemyski, t. 3, s. 5, Przemyśl.

Ossowski G.

1890 *Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicji*, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 14, s. 28, Kraków.

1900 *Charakterystyka obszarów archeologicznych Galicji*, Światowit t. 2, s. 165, Warszawa.

Ostoja – Zagórski J.

1989 *Mikrostruktury społeczne epoki brązu w Europie Środkowej. Próba rekonstrukcji*, „Prz. Arch”, t. 36, s. 169-208.

Parczewski M.

1977 *Projekt kwestionariusza cech naczyń ceramicznych z okresu wczesnego średniowiecza*, „Spr. Arch.”, t. 29, s. 221-247.

Pasternak J.

1928 *Ruske Karpaty v archeologii*, Praha.

Pauli Ž.

1840 *Starożytności galicyjskie*, s. 27-37, Lwów.

Pawelec A.

2005 *Przemiany osadnicze nad dolnym Sanem od starszego okresu epoki brązu do wczesnej epoki żelaza. Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4, s. 367-400, Stalowa Wola.

Piaskowski J.

1961 *Badania metaloznawcze wyrobów żelaznych z cmentarzyska w Sokolnikach pow. Tarnobrzeg*, „APolski”, t. 6, z. 1, s. 7-19.

- 1964 *Metaloznawcze badania wyrobów żelaznych z cmentarzysk w Błoniu pow. sandomierski i Chmielowie Piaskowym pow. Opatów*, „Spr. Arch.”, t. 16, s. 117-129.

Podkowińska Z.

- 1923 *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Sandomierzu*, „WA”, t. 8, s. 43-47.

Pohorska E.

- 1979 *Badania archeologiczne w Pysznicy. gm. Loco, woj. Tarnobrzeg*, „MSROA za lata 1973-1975”, s. 128-131.

Poradyło W.

- 1995 *Materiały z dawnych badań na cmentarzyskach grupy tarnobrzesckiej, przechowywane w muzeach w Przemyślu i Krakowie*, „MSROA”, t. 16, s. 23-118.

Potocki J.

- 1957 *Archeologiczne badania powierzchniowe nad dolnym Sanem na odcinku od Jarosławia do Sandomierza*, „Spr. Arch.”, t. 4, s. 168-179.

Przybyła M. S.

- 2003 *Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzesckiej*, „MSROA”, t. 24, s. 27-53.
2004 *Wybrane aspekty obrządku pogrzebowego grupy tarnobrzesckiej*, „MSROA”, t. 25, s. 91-103.

Przybysławski W.

- 1906 *Repertorium zabytków przedhistorycznych*, s. 61-72, Lwów.

Radig W.

- 1942 *Rettung germanischer Und indogermanischer Bodendenkmäler im Generalgouvernement, Deutsche Forschungen im östen*, r. 2, z. 7, s. 251-265, Kraków 1942.

Renfrew C.

- 1977a *Production and exchange in early state societies , the evidence of pottery, [w:] Pottery and early commerce*, s. 7-15, London – New York – San Francisco.

1977b *Space, time and polity. The evolution of social systems*, s. 89-112, London.

Rogawski K.

1856 *O wykopaliskach leżajskich rzecz archeologiczna*, Dodatek do Czasu, t. 3, Kraków.

Rook E.

1969 *Ślady osadnictwa kultury łużyckiej w Łętkowicach i Targowisku, pow. Bochnia*, „Mat. Arch.”, t. 10, s. 59-71.

Różańska H.

1962 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Sieniawie - Pieganach pow. Jarosław*, „WA”, z. 4, s. 360-381.

Rysiewska T.

1996 *Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych. Cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w południowej Polsce*, Wrocław.

2002 *Duże cmentarzyska jako źródło do badań nad strukturą społeczną ludności kultury łużyckiej*, [w:] *Wielki cmentarzyska...*, s. 39-48.

Sackett J.R.

1973 *Style, function and artifact variability in Paleolithic assemblages*, [w:] *The explanation of culture change*, C. Renfrew red., s. 317-325, London.

1977 *The meaning of style in archaeology: a general model*, *American Antiquity*, t. 42, nr 3, s. 369-380, Washington.

1982 *Approaches to style In lit hic archaeology*, *Journal of Anthropology*, t. 1, s. 59-112, Chicago.

Schapiro M.

1953 *Style*, [w:] *Anthropology Today*, ed. A. Kroeber, s. 287-312, Chicago.

O'Shaughnessy J. O.

1975 *Metodologia decyzji*, Warszawa.

Sikora P.

- 1964 *Szczątki kostne z cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Mokrzyszowie w powiecie tarnobrzskim. Maszynopis przechowywany w Archiwum Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.*

Starkel L.

- 2005 *Typy rzeźby Kotliny Sandomierskiej i ich rola w kształtowaniu osadnictwa, wprowadzenie do sesji: Środowiskowe uwarunkowania osadnictwa pradziejowego w Kotlinie Sandomierskiej. Archeologia Kotliny Sandomierskiej, Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli, nr 4, s. 11-17, Stalowa Wola.*

Sulimirski T.

- 1931 *Kultura wysocka, Kraków.*
- 1939-1948 *Kultura łużycka a Scytowie, „WA”, t. 16, s. 77.*

Szałapata A.

- 1963 *Sprawozdanie z działalności Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego w latach 1962-1963, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963, s. 58-68.*
- 1968 *Badania zwiadowcze i weryfikacyjne w powiatach: mieleckim i tarnobrzskim, „MSROA za rok 1966”, s. 267-269.*

Szarek-Waszkowska E.

- 1969 *Obojna-Zaosie pow. Tarnobrzeg, „Inf. Arch.”, badania 1968.*
- 1970 *Krzemienica pow. Mielec, „Inf. Arch.”, badania 1969, s. 121.*
- 1971 *Sprawozdanie z działalności Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1966-1967, „MSROA za rok 1967”, s. 209.*
- 1973a *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Obojnie, przysiółek Zaosie, pow. Tarnobrzeg, „MSROA za rok 1968-1969, s. 73-88.*
- 1973b *Furmany, pow. Tarnobrzeg, stanowisko I, „Inf. Arch.”, badania 1972, s. 54-55.*
- 1974 *Furmany, pow. Tarnobrzeg, stanowisko I, „Inf. Arch.”, badania 1973, s. 58-59.*
- 1975a *Furmany, pow. Tarnobrzeg, stanowisko I, „Inf. Arch.”, badania 1974, s. 61.*

- 1975b *Cmentarzysko łużyckie w Kłyżowie, gm. Pysznica (komentarz wystawy)*, Rzeszów.
- 1975c *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Krzemienicy, pow. Mielec, „MSROA za lata 1970-1972”, s. 3-51.*

Szybowicz B.

- 1995 *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze-Chodorówce. Analiza antropologiczna*, Kraków.

Szydłowska E.

- 1968 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Przeczycach, pow. Zawiercie*, Bytom.

Švecova R.

- 2004 *Slnečná symbolika v náboženskom kontexte doby bronzovej, K počť Vladimíru Podborskému*, Brno.

Tabaczyński S., Pleszczyńska E.

- 1974 *O teoretycznych podstawach archeologii*, „APolski”, t. 19, z. 1, s. 7-94.

Talar A.

- 1964 *Cmentarzysko łużyckie w Paluchach, pow. Jarosław badane w r. 1963*, Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1964, s. 23.

Tomaszewski A. J.

- 1988 *Wytwory kamienne i styl – przegląd problematyki*, „APolski”, t. 33, z. 1, s. 7-63.

Trybała K.

- 2003 *Z badań nad interpretacją cmentarzysk ciałopalnych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w południowo-wschodniej Polsce. Materiały Konferencyjne „Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich”, s. 303-322*, Krosno.
- 2004a *Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej na stanowisku 2 w Tarnobrzegu - Mokrzyszowie*, mpis pracy magisterskiej UR, Rzeszów.
- 2004b *Naczynia zdobione odciskami brązowej tarczki spiralnej w materiałach grupy tarnobrzeskiej*, „ZNURz”, Seria socjologiczno – historyczna, „Archeologia”, t. 1, z. 23, s. 141 – 154, Rzeszów.

2007 *Wewnętrzne rozplanowanie cmentarzysk tarnobrzezkiej kultury łużyckiej ze szczególnym uwzględnieniem nekropoli na stanowisku 2 w Kłżowie*, praca w przygotowaniu autorskim.

Urbańczyk P.

1980 *Metody komputerowe w archeologii*, „APolski”, t. 24, z. 2, s. 245-315.

Veliačik L.

1983 *Die Lausitzer kultur in der Slowakei*, Nitra.

Vulpe A.

1965 *Zur mittleren Hallstzeit In Rumänien (die Basarabi-Kultur)*, Dacia, t. 9, s. 105-132.

1985 *Zur Entstehung der Geto - Dakischen Zivilisarion. Die Basarabikultur*, Teil 1, Dacia, t. 30, s. 49-108.

Węgrzynowicz T., Dmochowska G.

1989 *Uwagi o specyfice grupy tarnobrzezkiej we wczesnej epoce żelaza*, [w:] *Grupa tarnobrzezka ...*, s. 197-211.

Wichrowski Z.

1983 *Świeciechów Duży, stan. 1, gm. Annopol, woj. tarnobrzezkie*, "Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1983 roku", s. 18-19, Lublin.

Wilmsen E. N.

1974 *Lindenmeier: a Pleistocene hunting society*, New York.

Wissner P.

1983 *Style and social information in Kalahari San projectile points*, American Antiquity, t. 48, nr 2, s. 253-276.

Wiśniewska E., Szybowicz B.

1989 *Badania nad strukturą populacji grupy tarnobrzezkiej*, [w:] *Grupa tarnobrzezka ...*, s. 503-520.

Wiklak H.

- 1961 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Słowiku, pow. Łódź*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna, nr 6, s. 137.
- 1963 *Początki kultury łużyckiej w Polsce Środkowej*, Acta Archaeologica Lodziensia, nr 12.
- 1972 *Późniejsze stadia rozwojowe środkowej grupy kultury łużyckiej*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, nr 19, s. 15-142.

Wobst H. M.

- 1977 *Stylistic behavior in information exchange*, [w:] *Papers for the Director: research essays in honor of James B. Griffin*, C.E. Cleland red., Ann Arbor, s. 317-342.
- 1978 *The archaeo - ethnology of huntergatherers, on the tyranny of ethnographic record in archaeology*, American Antiquity, t. 43, nr 2, s. 303-309.

Wojtanowicz J.

- 1978 *Rozwój nizinnej części doliny Sanu na tle paleogeomorfologii Kotliny Sandomierskiej*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, t. 31.

Woźny J.

- 2000 *Symbolika przestrzeni miejsc grzebalnych w czasach ciałopalenia zwłok na ziemiach polskich (od środkowej epoki brązu do środkowego okresu latańskiego)*, Bydgoszcz.
- 2001 *W poszukiwaniu wzorów narratywizacji przestrzeni cmentarzysk ciałopalnych w polskiej archeologii*, [w:] *Kultura symboliczna...*, s. 55-72.
- 2002 *Symbolika śmierci i rytuałów pogrzebowych w kulturach wczesnotradycyjnych na ziemiach polskich. Popiół i kość*, Funeralna Lednickie 4, s. 45-58.

Zeylandowa M.

- 1963 *Osada kultury łużyckiej w Turbii, pow. Tarnobrzeg*, „Mat. Arch.”, t. 7, s. 205-228.

Żaki A.

- 1949 *Oddział Krakowski PTA, Z Otchłani Wieków*, r. 18, z. 3, s. 3-66 .
- 1949-1950 *Uwagi o osadnictwie wczesno łżyckim*, *Slavia Antiqua*, t. 2, z. 1, s. 148-180, Poznań.
- 1950a *Początki rozwoju kultury łżyckiej w dorzeczu górnej Wisły*, *Annales UMCS*, t. 3, s. 152, Lublin.
- 1950b *Nowe cmentarzysko łżyckie w Mokrzyszowie pow. Tarnobrzeg*, *Z Otchłani Wieków*, r. 19, z. 7-8, s. 143, Poznań.
- 1950c *Drugie cmentarzysko w Mokrzyszowie pow. Tarnobrzeg*, *Sprawozdania PAU*, s. 697, Kraków.
- 1961 *Z archeologii województwa rzeszowskiego*, *Rocznik Przemyski*, t. 9, z. 2, s. 202-206, Przemyśl.
- 1953 *Padew pow. Mielec*, *Z Otchłani Wieków*, r. 22, z. 2, s. 75, Poznań.